

PAEDAGOGIKA.

SEPSAL

JOSEF ŠAUER z AUGENBURGU,

PROFESSOR NA C. K. ČESKÉM ÚSTAVĚ KU VZDĚLÁNÍ UČITELEK V PRAZE.

CÍSLO XXXVIII. — ZA ROK 1897.

V PRAZE 1897.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA (V. KOTRBA).
NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. PROKOPA.

(VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAŽENA.)

BLAHOSLA VENÉ

MARII PANNĚ,

MATCE SVRCHOVANÉHO VYCHOVATELE VYCHOVATELŮ,

PÁNA JEŽÍŠE KRISTA,

VĚNOVÁNO.

PŘEDMLUVA.

Během svého pětadvacetiletého působení na ústavě učitelek napsal jsem *»Methodické výklady některých pojmů dušeslovných ve škole obecné«*; dále *»Počátky dušesloví«*, které veleslavnou c. k. zemskou školní radou učitelstvu byly doporučeny; potom *»Obecné vychovatelství«* jakožto školní knihu pro ústavy učitelské; a nyní tuto *»Paedagogiku«*. Jest tudíž třeba, objasniti jednak poměr spisu toho k předešlým, jednak také vytknouti jeho účel.

Vykládati věci vychovatelské bez příkladů, jest, jakoby botanisovati v balonu. Vidí se z dále, že se kdesi cosi kmitá, ale není jistoty, ani určitosti v poznání. Proto všechny jmenované spisy založeny na příkladech. Sbíraje a rovnaje látku pro školní knihu vychovatelskou, snesl jsem během let hojnost příkladů, kteréž rozmnožily se tou měrou, že objem školní knihy jimi daleko byl překročen. I rozhodl jsem se, ve sbírání příkladů pokračovati, třeba přes meze původně vytčené, ale ovšem také účel spisu změnit.

Tak vznikla tato *»Paedagogika«*, která, jak doufám, právě hojností příkladů může přispěti k dalšímu vzdělání v oboru vychovatelském. Stručný výňatek z této *»Paedagogiky«* jest *»Obecné vychovatelství«*. Ohledně urovnání látky považuji za povinnost, poněkud šířeji se pronést.

Především úplně oddělil jsem část dušeslovnou od vychovatelské. Kdyby se vázalo vychovatelství vždy hned ke každé stati dušeslovné, nebylo by lze vyhnouti se příliš častému opakování. Tak na př. *»sebevědomí, sebecit a sebevláda«* přicházejí v dušesloví na různých místech; a přece nelze mluvit o pěstování jednoho bez ohledu na druhé. *»Rozum, cit pro pravdu, cit mravný a svědomí«* nemohou v dušesloví býti pohromadě; ale v části vychovatelské rozhodně náležejí dohromady, a proto uvedeny pod záhlavím *»O cvičení rozumu«*. Chtěje mluvit o vštěpování názorů, nemohu nedotknouti se rozumu a vůle;

ale v dušesloví přijde o těchto mluvití značně později po názorech. Při »cvičení paměti« jest nezbytno, mluvití též »o paměti rozumné«; avšak v dušesloví mohu paměť rozumnou vyložití teprve při rozumu, tedy odděleně od paměti v užším smyslu. Již tyto doklady s dostatek svědčí o tom, že v paedagogice *soustavně spořádané* třeba dušesloví a vychovatelství vlastní od sebe dělití.

Vlastně paedagogika má již předpokládati znalost dušesloví a tělovědy. Že však zvláště dušesloví jest předmět nesnadnější, který posud zřídka sjednáván bývá způsobem snadno přístupným, viděla se toho potřeba, dušeslovnou část do spisu pojati, zato však tělovědu, jakožto známou předpokládati.

Velice nesnadno bylo rozlišiti a rozříditi *prostředky a způsoby* výchovu. Konečně ustanovil jsem se na tom, ty výkony vychovatelské, jež v sobě zahrnují celou řadu jiných, nazývati způsoby vychovavacími. — Také jednotlivé prostředky a způsoby nesnadno přesně rozlišiti, tak na př. společnost a příklad, dozor a kázeň a j.; a přece z důvodů praktických je třeba, o každém jednati zvlášť. Proto v tomto ohledu nelze vyhnouti se některému opakování.

Při rodině uvedeny dotyčné §§ občanského zákona, ježto vzdělancům nemají býti neznámy.

Zásady či pravidla vychovatelská vyvozena ze statí předěšlých; přirovnáním oněch k těmto vysvětlí, proč ty právě zásady vytčeny, a proč v tom pořádku i počtu.

Nestranný posuzovatel sezná, že ve spise z úmysla *vyhýbáno se všeliké polemice*, ale raději dáno mluvití *faktům*. Jestliže přece někde bylo dotknouti se stanoviska odchýlného, stalo se tak zajisté co nejobjektivněji a jen *na obranu stanoviska spisu tohoto*. Tak na př. mohl by někdo vytýkati jako nedostatek tohotu spisu, že nezná »osud« jakožto činitele ve výchově; zná jej, ale pod jménem »Prozřetelnost Boží.« Je-li onen náhled *vděčnější*, nežli tento, posud laskavý čtenáři sám. Z téhož důvodu při zásadách bylo třeba zmíniti se o směru pietistickém, humanistickém a j., aniž to lze nazvati polemikou. —

V celku ten *cíl, který Ježíš Kristus lidstvu vytkl, jest a musí býti také cílem výchovu; a prostředky, kterých k tomu poskytl, musí také vychovatel mezi prostředky výchovu přijati*. Ten cíl byl mně vodítkem při díle tomto, a s vroucí vděčností to uznávám, že ten cíl to byl, který bludištěm filosofických a paedagogických náhledů sporných mne vedl k výsledku uspokoji-

vému. Odkojen byv filosofií Herbartovskou, nalézal jsem na všech stranách plno neshod a odporu; — katolické křesťanství poskytl mi pevné půdy vůbec a na roli paedagogické zvlášť.

Dejž Bůh, by spisem tím se přispělo, vzbuditi ve vrstvách vzdělaných našeho národa zálibu pro věci vychovatelské a tím v našich vlastech roznítiti snahu po hlubším, pečlivějším, ideálnějším vychování drahé naší mládeže! — — —

Na konec vyslovuji vřelé díky slavnému ředitelství »Dědictví sv. Prokopa« za laskavé přijetí díla toho. Zvláště považuji za milou povinnost, díky vzdáti vdp. kanovníkovi, dr. Frant. Kráslovi, za laskavé spisu prohlédnutí, a vdp. univ. professorovi, dr. J. Sýkorovi, za bedlivé přečtení rukopisu a poskytnutí mnohých vzácných pokynů, zejména v ohledu bohoslovném.

V PRAZE o svátku Zvěst. P. Marie 1. P. 1897.

Spisovatel.

.OBSAH.

Předmluva.

Ú v o d.

	Strana
1. Člověk bez výchování	1
2. Člověk bez náležitého výchování	2
3. Pojem výchování	4
4. Vychovatelství	5

A.

Člověk jakožto předmět výchovu.

DÍL PRVÝ.

D u š e s l o v í .

1. Vědomí	10
2. Hlavní stavy duševné	11

I. Obor představ.

1. Pocity	12
2. Názory a představy v užším smyslu	14
3. Vzpomínání	15
4. Paměť	18
5. Obraznost	21
6. Rozum	28
7. Sebevědomí	42

II. Obor citů.

1. O citech vůbec	47
2. City při jednotlivých stavech duševných	52
3. O citech vyšších zvlášť	57
a) Cit pro krásu	57
b) Cit pro pravdu	57

	Strana
c) Cit mravný	61
d) Sebecit	64
e) Soucit	69
f) Cit náboženský	75
4. City obecné (míra mysli)	79
5. Vášně	85
6. Rozdíl mezi city a představami	89
7. Důležitost citů	92

III. Obor snah.

1. Snahy vůbec	98
2. Pudy	103
3. Vůle	105
4. Skutek	116
5. Pozornost	118
6. Sebevláda	124
7. Náklonnost	132
8. Náruživost	136
9. Ctnost	142

DÍL DRUHÝ.

Obečná část dušeslovná.

1. O duši lidské	144
2. Řeč	144
3. Povaha	145
a) Věk	148
b) Pohlaví	159
c) Dědičnost	153
d) Fysiognomika a frenologie	154
e) Letory	166
f) Povaha mravní či charakter	162
4. Choroby duševné	173
5. Duševná zdravotní	170

B.

Účel, prostředky a způsoby výchovy.

I. Účel výchovy.

II. Prostředky vychovávající.

1. Příroda	183
2. Umění	191
3. Společnost	198
4. Příklad	203
5. Zábava	212
6. Zkušenost	214
7. Práce a oddech	216

	Strana
8. Poučení	221
9. Rozkaz	226
10. Připomenutí a donucení	228
11. Odplata	230
a) Odměna	234
b) Trest	236
12. Náboženství	241

III. Způsoby výchovu.

1. Ošetřování	250
2. Dozor	251
3. Zaměstnání	255
4. Navykání a odvykání	259
5. Kázeň a vedení	265

C.

Účastníci a místa výchovu.

I. Komu náleží péče o výchov.

1. Rodiče a jejich zástupci	270
2. Vlastnosti rodičův a jejich zástupcův	273

II. Místa výchovu.

1. Rodina	282
2. Jesle, opatrovny a školy mateřské	286
3. Školy obecné a měštanské	287
4. Školy odborné a pokračovací	288
5. Školy střední	288
6. Sirotčince, vychovatelný, ochranovny	289

D.

Zásady vychovavací.

E.

Postup ve výchovu.

I. Výchov těla.

1. Zdraví dětí závisí na zdraví rodičův	307
2. Výživa	308
3. Vzduch a teplota	313
4. Mytí a koupání	314

	Strana
5. Oděv	316
6. Pohyb a klid	318
7. Péče o čidla a nervstvo	323

II. Výchov duše.

1. O pěstování veselé mysli	327
2. O buzení pozornosti	334
3. O cvičení smyslů a vštěpování názorů	338
4. O cvičení paměti	341
5. O cvičení obraznosti	343
6. O cvičení rozumu	351
7. O cvičení v řeči	357
8. O pěstování sebevědomí, sebecitu a sebevlády	363
9. Péče o stránku smyslnou	376
10. Pěstování vkusu a krasocitu	384
11. Pěstování zbožnosti	388
12. Pěstování lásky k přírodě a k lidem	417
13. Pěstování mravné povahy	434
14. Pathologie duševná	457
a) Proti vášním	460
b) Proti naruživostem	466

F.

Dodavek.

1. Výchov hluchoněmých	473
2. Výchov slepých	482
3. Výchov blbých	491

ÚVOD.

1. Člověk bez vychování.

Věčný Tvůrce v neskonale moudrosti své ustanovil, aby dítě, přicházejíc na svět, mělo své rodiče, kteří lnouce k němu poutem lásky, pečují o jeho potřeby a zdárný jeho vývoj. Kde nedbalostí anebo zlobou lidskou dítě zbaveno bylo této přirozené své opory, aniž by mělo za ni náhrady v pěstounech cizích, nemůže zdárně prospívati; a nezahyne-li v malomocném odporu proti silám přírodním anebo nástrahám zločinným, přece nedospěje nikdy k ušlechtilosti mysli, srdce a vůle, která tak mile nás dojírá, když ji shledáme na lidech, jimž dostalo se vychovatelů pečlivých.

Kaspar Hauser. Dne 26. května 1828 objevil se v Norimberce jinoch, na němž patrný byly stopy života, stráveného v bídném vězení. Byl těla ochablého, chůze nejapné. Nohy neměly tužší pokožky. Ruce byly velice neobratné a měly pokožku velice jemnou. Viděl v šeru, ano i ve tmě. Neznal prostornosti hmot. Cich měl velice jemný. Znamenal, když kdo ze zadu tiše ruku proti němu vztahoval. Byl velice citliv pro kovy a magnet. Bouřka na něho působila strašlivě. — Nejlépe mu chutnal černý chléb. Těžko zvykal masu, jídlům kořeněným, líhovinám, kávě, čaji. — Znal pramálo věcí (plamen svíčky bral do ruky). Mluvil velmi nedokonale německy a rozuměl několika slovům maďarským a slovanským. — Paměť měl výtečnou. Schopnosti duševné vůbec byly výborné, ale ovšem zanedbané. Byl útlého, ba až chorobného citu. — S počátku přál si stále zpět a cítil se ve víru světa nešťastným. Později uvykl a nabyl slušného vzdělání, takže i v lepší společnosti dovedl se pohybovati, bylo však na něm vždy přemnoho dětského patrné. Dvakráte učiněn naň vražedný útok; následkem druhého zemřel dne 17. pros. 1833. ¹⁾

¹⁾ *Kasp. Hauser.* Sein Wesen, seine Unschuld, seine Erduldungen und sein Ursprung. Von G. Fr. Daumer, Professor. Regensburg 1873. Alf. Coppenrath. — *Kasp. Hauser* von G. Fr. Kolb. Regensburg. Alf. Coppenrath. 1883. — Byli, kdož chtěli dokazovati, že K. Hauser byl sprostý pod-

Paedagogika.

Fuella campanica (dívka Champagne-ská). V září 1731 za soumraku přišla dívka 9—10letá, trápena jsouc žízni, do vesnice Songi nedaleko města Châlons en Champagne. Byla bosa, oblečena v hadry a kožešiny, hlavu měla tykví pokrytu a ruku ozbrojenu kyjem. Když kdosi psa na ni vyšťval, klidně ho vyčkala a ranou do hlavy ho skolila. Nemohši otevřítí jisté stavení, odešla stranou, vylezla na strom a usnula. Odtud byla pak odvedena do zámku. Zde ihned pustila se do drůbeže a syrovou počala ji požívat. Rovněž činila s králíkem nestaženým. — Po umytí shledáno, že měla pleť bílou (odtud jí dáno jméno: Le Blanc). Výtečně lezla po stromech, od čehož palec byl velice vyvinut; v běhu dovedla zvěř uchvátiti. Potápěla se a plovla velice obratně, lovila ryby a žáby, jež syrové požívala. Jedla též listí, proutí a kořínky. Nemluvila, ale děsně křičela, zvláště byla-li ve hněvu, nebo děsila-li se čeho. — Dlouho trvalo, než přivykla jiné potravě, při čemž ztratila zuby, jež později opět jí narostly. Nový život měl za následek mnohé povážlivé nemoci, jež stále u ní se střídaly. Ovšem že také nemálo k tomu přispělo časté a nemoudré pouštění žilou. — Po smrti svého pěstouna dostala se do klášterů v Châlons, St. Menhould a posléze do Paříže, kdež přijala svátosti oltářní a biřmování, a později stala se jepiškou. Zatím se vzdělávala, přiučila se řeči francouzské, a v ručních pracích nabyla nemalé obratnosti. V častých nemocích jevila velikou důvěru v Boha. — — Vyprávěla, že rozumně uvažovati počala teprv, když nabyla jakéhos vychování. Po celý čas, pokud žila v lesích, neměla jiného nic na mysli, nežli pocity svých potřeb a žádost, ukojiti je. Nepamatovala se ni na otce, ni na matku, ni na kterou jinou osobu, aniž na svou vlast. Nepamatovala se, že by dříve byla viděla jakých domů, ovšem ale doupatá v zemi a jakési chýše, snad sněhem pokryté. ¹⁾

2. Člověk bez náležitého vychování.

Nestačí, aby dítěti dostalo se vychovatelů; neboť nevedou-li si tito při vychování způsobem vhodným, vzniknou u chovance často vady tak povážlivé, že mají vliv na celou jeho povahu a tytéž ani během celého života nemohou býti vykořeny.

Král Ludvík Jagailovec zanedbával příliš často panovnické povinnosti své, a neměl tuším ani smyslu pro hospodaření a pro pe-

vodník a sebevrah. (Takového rázu je spis: Dr. Jul. Meyer — Authentische Mittheilungen über C. Hauser. Ansbach. Seybold. 1872.) Avšak již to, jaké byly ruce a nohy Hauserovy, svědčí o tom, že byl držán v jakémsi žaláři. Vše se Hausera zastávají jeho pěstounové v první době jeho pobytu v Norimberce: prof. Daumer, baron Tucher a jiní. Výše uvedený spis dr. Jul. Meyera je tendenčně neúplný, což dokazuje prof. Daumer.

¹⁾ Homo sapiens ferus oder die Zustände der Verwilderten. Dr. A. Rauber Leipzig. Denicke. 1885.

níže. Částka viny té padá ovšem na nevhodné jeho vychování. Již to bylo proň, jako někdy pro krále Václava III. i IV., pravým neštěstím, že korunován byl jako dítě, ano kázně dětské, při lidské povaze všude nevyhnutelně potřebné, proti korunovanému králi v míře náležité provozovati lze nebylo; tudíž cit povinnosti nebudil a nekřísil se v něm tou měrou, aby vzrostl v určité vědomí a v pravidlo života; také považovav se od jakživa býti pánem všeho, co viděl, neuměl ceniti statku, jehož dobývati nebylo mu potřebí, neučil se pojímati v uzdu chtíče své, ani počítati a hospodařiti. Osudná chyba ta, zděděná tuším po otci, mstila se na něm v té míře, že když poddaní jeho pýchali a hýřili o závod, on všechno rozdav, často nemíval nejen co jísti a píti, ale ani prý kloudné obuvi. Při nepopíratelné takové ducha náklonnosti těžko jest vyměřiti, jak daleko vztahovala se vina hlavního králova pěstouna, Jiřího markraběte Braniborského, ježto nelze rozhodnouti, pokud činil se učitelem a vůdcem, aneb jen vykonavatelem chtíčů králových: to však zůstane vždy bez omluvy, že jim hověl a neopíral se, a že nepomáhal udržeti komory královské v pořádku.¹⁾

Dion ze Syrakus měl syna, jenž na dvoře Dionysia byl vychován. Ježto otec jeho s Dionysiem se znesnadnil, nařídil tento ze msty a v nepřítomnosti otcově, by syn onoho špatně byl vychováván. I poskytnuta mu záhy příležitost k životu rozkošnickému všeho druhu, takže byl téměř stále v stavu nepřičetném. Když pak otec se vrátil, dal syna co nejbedlivěji střežiti, by jej od dosavadního pustého života odvrátil. Avšak ten nechtěl již od svého zlého návyku upustiti a skokem z nejvyššího patra svého obydlí zbavil se života.²⁾

Paní de Grignan měla syna; tomu, dle tehdejšího mravu, ve velkých domech vládnoucích, musila celá rodina býti obětována. Pokud byl v letech chlapeckých, byl zanedbáván a špatně vychován, Ačkoliv jeho rodiče na něho byli pyšní a k vůli němu druhou sestru jeho, Pavlu, za první sestrou do kláštera poslati hodlali, nicméně matka při svých cestách do Paříže, zanechavši ho v Grignanu, prožila celá léta, aniž by ho spatřila; a i tehdy, když byla u něho, ponechala ho podřízeným osobám, takže její matky, paní de Sévigné, došel od přátel výstražný list, že „hoch v rukou lokajů zcela se pokazí“. — Avšak paní de Grignan nedělala jiného nic, nežli co tehdy činili též jiní.³⁾

Nelze ani vypočítati, jaké chyby v celém vzdělaném světě se dějí v domácím vychování všech tříd, a jak dospělí proti dětem se prohřešují. Jest velikým pokrokem, že se nyní dohlíží na docházení

¹⁾ Fr. Palacký — Dějiny národa Českého. V. 520.

²⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 124.

³⁾ Madame de Sévigné. Berlin 1893. 126.

do školy, avšak cítím hluboce, že by měl býti stát žárlivějším na mravní domácí vychování svých budoucích občanů. Či necítí každá obec toho nedůstatek? Neponechává velká většina obyvatelů všech evropských zemí domácí vychování mládeže náhodě? ¹⁾

3. Pojem vychování.

1. *Narůstání.* Z roztoku se počne srážeti sůl. Částice poji se k částici, a není-li překážek, poji se vespolek dle určitých pravidel: tvoří se hráň. Na *povrchu* hráně vždy nové a nové částice se usazují, jsouce přitahovány silami, jež za stejných okolností vždy, stejně, totiž dle určitých zákonů působí. Hráň *narůstá*. Podobně narůstá rampouch u střechy, led na vodě, krápník v jeskyni.

2. *Verůst a rozvoj.* Símě vloženo bylo do země. Pijíc vláhu za dostatečného tepla roste *z nitra na venek*; kel v semeni se probouzí, a pupenem i dělohami pne se k světlu, kdežto kořínek obrací se ke hloubi. A když kel povyroste, živí se potravou ze země a ze vzduchu; přetvořiv pak ji ve hmotu ústrojnou, staví z ní nové části těla svého — *vzrůstá* nebo-li se *rozvíjí*.

Rovněž zvíře i člověk, pokud máme na mysli pouze tělo, požívá potravu, která pak, přeměnivši se v látku živočišnou, slouží k vytvoření nových anebo k výměně starších částí těla.

Bytosti ústrojně vůbec berou potravu do *vnitřa svého*, kdež ji přeměnivše, upotřebí pak k stavbě těla svého — ony *vzrůstají*, neboli se *rozvíjejí*.

3. *Rozvoj duševný.* Dítě znenáhla nazírá na rozličné věci, přeje si toho neb onoho, raduje se z osob i věcí, i vzpomíná si, pamatuje, přemýšlí, chce, čímž stává se čím dál tím schopnějším, poznáváti, rozuměti, voliti. Pravíme, že *duševně* se *rozvíjí*.

4. *Chov a pěstování.* Vzrůst a rozvoj děje se při každé rostlině a při každém živočichu dle určitých pravidel, na nichž člověku nelze čeho měniti. Avšak hospodář může přece půdu pro rostlinu připravit, semeno více méně hluboko zadělati, zvadlou rostlinu zalíti, dáti do stínu nebo na slunce, chrániti před mrazy a větry. Člověk rostliny *pěstuje*.

Podobně hospodář pečuje o svůj dobytek, kury, holuby, ryby, včely, an se snaží, ochrániti je od jakékoli škody a opatřiti jim,

¹⁾ Žof. Podlipská — Příklady z oboru vychovávacého. III, 51.

co přispívá k jich zdaru. Tu jde o *chov* dobytka, drůbeže, ryb, včel a pod., a pokud se týče mláďat, praví se, že hospodář je *odchovává*.

5. *Výchov*. Také dítě vzrůstá a rozvíjí se dle přirozených zákonů, na nichž vychovatelům nelze čeho mčniti. Mohou však po své vůli, tedy vědomě a úmyslně dítěti opatřovati prostředků více méně vhodných k jeho rozvoji, majíce při tom zřetel k jeho budoucnosti; mohou tytéž způsobiti změnu v místě, osobách a vůbec v okolnostech, jež na rozvoj dítěte působí. I tu se praví, že dítě *pěstují* nebo *chovají*. Když pak v práci té pokročeno tak daleko, že dítěti dalšího pěstování a chování netřeba, jest *vypěstováno* či *vychováno*.¹⁾

6. *Kdo jiného vychovává, působí naň vědomě a úmyslně, by všestranně se rozvíjel a tím snadněji a dokonaleji dostál svému životnímu úkolu.*

4 Vychovatelství.

1. *Přirozená schopnost k vychování*. Naskytá se nezdídka, že prostí rodičové dovedou náležitě vychovávatí své dítky, aniž se jim k tomu bylo dostalo jakého návodu. Jest to v pravdě až ku podivu, jak dobře pochopují často svůj úkol vychovatelský, dovedouce se vmysleti v ducha dětského, mysliti, mluvití a jednati po způsobu dětském, míti radost s nepatrnými radostmi dítek, zachovati si jejich vážnost, důvěru i lásku, povzbuzovati je, vhodně rozdělovati práci a zotavení a pod. Příčina toho jest jednak přiměřené vychování, jehož sami na sobě zakusili, jednak také náležitá míra některých duševných schopností, bez nichž řádné vychovávání nemožno. — Naproti tomu mnohdy třeba i vzdělání rodičové dopouštějí se při vychovávání chyb velice povážlivých, ačkoli by si toho mohli býti vědomi, že chybují, a mohli by věděti, jak by vlastně jednati měli.

V. Kosmák: Posud jsem nedal do tisku ani slova prosy. — Začátek činím se vzpomínkami na Tebe, má v Bohu zesnulá matko, Ty hvězdo mého života! S nebe svého hled na mne dolů, žehnej

¹⁾ Národ. píseň: *Chovejte mne, má matičko, jako míšenské jablíčko — jako z růže květ; až vy si mne vychováte* —. Má stará maménko, líto je mi vás, aj že ste vy mne těžko vychovali, a já mosím pryč od vás.

pracím mým, bych byl Tvým dítětem nejen dle těla, ale i dle srdce a ducha. Jsem na Tebe hrd! Jsem synem královny! ¹⁾

Křiš. Schmid: Chlapec uhodil bratra mého snad jen z omylu kamenem do hlavy, že krvácel. Oba bratři běželi jsme k otci, aby zlého kluka žaloval, by byl potrestán. Otec však pravil: »Slyším, že jsou ti lidé chudí, mají mnoho dětí, a k tomu ještě je matka nemocna. Rozpustilému chlapci odpustíme. Dle učení evangelického nesmíme spláceti zlým, nýbrž dobrým!« I dal nám něco peněz, abychom je donesli chudým těm lidem, nezmiňovali se však o uhození kamenem. Rodiče však již slyšeli, co chlapec jejich ztropil, a byli z toho celí polekáni. Tím více žasli, když jsme jim peníze přinesli a jim povídali, co otec náš řekl. Vychvalovali dobrotu jeho srdce, byli na nás vždycky přivětivi, a žádné jejich dítě neudělalo nám již toho nejmenšího, ano chlapec ten přinesl bratrovi mému jako za náhradu věneček z polního kvítí. ²⁾

Mérimée (1803—1870), znamenitý spisovatel francouzský, jako dítě cosi vyvedl. Matka, zaujata jsouc malbou, vystrčila hošíka z pracovny a přivřela za ním dvéře. Hoch, stoje za nimi, prosil o trest a sliboval, že již tak dělat nebude. Když matka neodpovídala, potvřev dvéře, na kolenou přilezl k ní, pláče a prose o trest. Na to matka, pohlédnouc na ztrápenou tvář chlapcovu, vyrazila v smích, až posud v sobě tlumený. Chlapec ihned vstal, a změniv tvář, řekl hněvivě: »Matko, posmíváš se mým prosbám — již tě nikdy o trest prosit nebudu.« »A syn můj« — pravila matka se žalem — »dodržel slova. Na každé mé napomenutí nebo pokárání odpovídal mlčením, zamračením anebo posměchem podobným mému posměchu nad jeho slzami. Nedbal, ať jsem ho chválila nebo hanila.« ³⁾

2. *Vychovatelství jakožto nauka. a) Zkušenosti vychovatelské.* Vedle schopností přirozených jest ovšem zkušenost hlavním pramenem, z něhož se prýští znalost vychovatelská. Z jednotlivých podobných zkušeností vznikla pravidla vychovatelská, jichž se pak užívá též v případech nových.

Avšak pravidla vychovatelská, nabytá zkušeností, jsou pravdiva v mezích těch a podobných zkušeností, kde vznikla, ale nemají vždy pravdivost obecnou. Tak možno, že pravidlo, platné v některých případech, nehodí se pro případy jiné.

Dubová hůl učí dělat, březová metla rozum dává. Lísková masť divy tvoří. Metla vyhání děti z pekla. Dobr kocúr šviháný. Ne holí přes kosti, ale duchem tichosti. Bitím fezník získá, a ne

¹⁾ V. Kosmák: Vzpomínky na mou zemfelou matku. Několik obrázků z kukátka. Ve Velkém Meziříčí. 1883.

²⁾ Kr. Schmid: Upomínky z mého života. V Praze. 1869. Rohlíček a Sievers.

³⁾ Polský časopis: Szkola 1878. 350.

učitel. Rozum v hlavu nevbiješ, a ctnost ke kůži nepřišiješ. Bitím podaří se jednoho čerta vyhnati a deset jiných vohnati.

Na uvedených příslovích, jež obsahují pravidla o vychovávání, vidíme, že si namnoze přímo odporují. Kterým z nich bylo by se spravovati? Či platí každé z nich jen v některém případě a nikoli vůbec? — Takové otázky namítají se tomu, kdo by těmi a podobnými pravidly chtěl se spravovati; i jest třeba náležitě uvážiti, pokud které z těch pravidel má svou platnost.

b) *Vědomosti o povaze člověka a jeho účelu.* Pravidla výchovatelská namnoze také závisejí na tom, jaké ponětí máme o dítěti, jeho přirozených vlastnostech, schopnostech a jeho budoucím životním úkolu.

Má člověk duši nesmrtelnou či nemá? Jest duše ta po smrti sebe vědoma? Jest dítě, přicházející na svět, stíženo dědičným hříchem, či nic?

Jest úkol života rozkoš, či blaženost anebo ctnost? V čem záleží ctnost?

Zajisté jinak by vychovával dítky své otec, který by nevěřil v nesmrtelnost duše; jinak, kdo by sice uznával nesmrtelnost duše, ale domníval by se, že není po smrti sebe vědoma; jinak, kdo se domnívá, že dítě rodí se bez dědičného hříchu a jenom působením lidským se porušuje; jinak, kdo věří, že v člověku přirozeně jest též náchylnost ke zlému. A je-li rozkoš to, po čem by člověk měl se snažiti, pak jsou to jiné cesty, po nichž dítě dojde svého cíle a dostojí tomuto úkolu, nežli tam, kde úkolem života jest stálá snaha po ctnosti.

c) Jest tedy třeba nauky, kde by *zkušenosti* z oboru vychovávání byly náležitě urovnány a všestranně oceněny; kde by také všechny *vědomosti*, které dotýkají se vychovávání, sebrány a srovnány byly v jeden celek. Obé, i zkušenosti i vědomosti, pokud dotýkají se vychovávání, srovnané v jednotný celek, tvoří *nauku výchovatelskou*.

3. *Umění výchovatelské.* Aby kdo dovedl vychováti, k tomu pouhá znalost nauky výchovatelské ještě by nestačila. Jako dobrý kritik není proto ještě básníkem, ježto *znáti* pravidla básnická a *dovést* vytvořiti dílo básnické jest věc dvojitá a rozdílná: rovněž *znáti* pravidla výchovatelská a *uměti* vychováti není totéž.

K umění třeba předně přirozených schopností, potom znalosti pravidel, jimiž umělecké dílo říditi se má, a konečně náležitého cviku v provádění děl uměleckých. Má-li vychovávání státi se uměním, jest k tomu rovněž třeba trého: přirozených schop-

ností k vychovávání, znalosti nauky vychovatelské a cvičení v zacházení s dětmi.

Ti, kdož zvolili sobě vychovávání za úkol životní, měli by především dobře si toho býti vědomi, mají-li přiměřených k tomu schopností. Pilností lze sice i slabé schopnosti po jistou míru zdokonaliti; ale na *umění* se slabými schopnostmi nikdo se neodvažuj.

Na druhém místě jest dokonalému vychovateli třeba znalosti nauky vychovatelské. Jako lékaři dokonalá znalost těla lidského vůbec jest nezbytnou, jako hospodáři nauka o půdě, povětrnosti a j. jest vždy jenom na prospěch: podobně kdo chceš dosáti *umění* ve vychovávání, nedomnívej se, že bez dokonalé znalosti nauky vychovatelské snadno bys toho dovedl.

Posléze třeba jest cvičiti se ve vychovávání, má-li kdo státi se ve vychovávání umělym. Najíti cestu k mysli a srdci dítěte, aby pak samochť konalo, čeho si přejeme: toť mnohdy věc přenesná i tomu, kdo nabyt značné obratnosti vychovatelské. Což by tu pořídil, komu zkušenosti v tom oboru se nedostává? — A kdyby kdo sebe lépe dovedl působiti na duši dětskou, nezná-li dobře všechny ty osoby, které spolu s ním na výchově dítěte mají účastenství; nedovede-li jich získati, by mu v jeho vychovatelském díle byli pomocní: marná jest tytéž jeho práce. Abys jediného člověka, jež znáš, dovedl nakloniti ke své vůli: což bylo k tomu třeba času, bys ho náležitě seznal, a dle toho pak zařídil jednání své! Jak mnoho tedy cviků třeba, abychom přerozmanité povahy dětí, jež nám jsou svěřeny, a osob dospělých, které spolu s námi na dítky působí, dovedli získati pro posvátné účely vychovatelské! ¹⁾

U tabule milostpánovy, když paní odešly, jako u společného stolu farmářů v trhovém městečku, a jako v pivnici vesnické jest chov zvířat předmětem, jenž po denních otázkách politických nejvíce pozornost budí. Když se jede z honby domů, obrátí se řeč obyčejně na chov koní, na jich rodokmen, a činí se poznámky o té neb oné jich »dobré vlastnosti«; a jsou-li pánové na vřesovišti, sotva projde den, aby se něco nepromluvilo o chozu psův. — Vašek a

¹⁾ V přízvuku, v posuňku, v pravém vnuknutí záleží část umělecké stránky vychovatelství a stojí za studování, ježto všechno na ní časem záleží. Avšak umění to snáší méně, než kterékoli cosi nepřirozeného a pouze nastudovaného. Nadání, přesvědčení, upřímnost jsou nevyhnutelný jakožto jádro každého hnutí, každého slova, každého pohledu úmyslné výchovného. (Žof. Podlipská — Příklady z oboru vychováváního. III, 15.)

Kuba vyměnil své o svých zvláštních chlévcích na selátka, vedou řeč dále o panském dobytku, z níž patrno, že si dobře všimali skotu a bravu panského, a jaký naň měl účinek ten neb onen způsob chovu. — Seberte všechny dospělé muže z celého království a poznáte, že velká většina je těch, jimž zábavou jest krmiti, chovati a pěstovati ten neb onen druh zvířat. Avšak slyší-li kdo, aby se kdy po obědě nebo jindy, když se nějaká společná rozmluva rozpředla, povídalo co o tom, jak chovati děti? — Matky, které se učily málo čemu jinému, mimo řečem, hudbě a způsobům společenským, a které mají k ruce chůvy plné zastaralých předsudků, považují se za dostatečny, by pečovaly o potravu, šat a cvičení dětská. Zatím otcové čítají knihy a listy periodické, navštěvují schůze hospodářské, činí zkoušky a zavádějí rozpravy, a to všecko za tím účelem; by se dozvěděli, jak krmiti výstavní prasátka. — Kdyby byl Gulliver vypravoval o Liliputanech, že mužové jejich závodí mezi sebou, by se naučili, jak nejlépe vychovávatí mláďata jiných tvorův, ale že nic nedbají, by se naučili, jak nejlépe vychovávatí potomstvo své vlastní: byl by přidal novou k ostatním pošetilostem, které jim připisuje.¹⁾

¹⁾ H. Spencer — Vychování rozumové, mravné a tělesné. Přeložil J. Úlehla. V Praze. 98.

Člověk, jakožto předmět výchování.

Chceme-li celý obor vychovatelství projít, a to určitým pořadem, jest nám především jednati o tom, *koho* máme vychovávat. Jde tu o vědomosti, které týkají se *člověka*, a to jednak jeho *těla*, jednak jeho *duše*. Zde omezíme se na stručné vylíčení *duševné stránky člověka*.

DÍL. PRVÝ.

D u š e s l o v í.

1. Vědomí.

1. O čem pak vím nyní — v tom právě okamžení? Víím o tom, co vidím, slyším nebo jinak skrze smysly poznávám; víím o tom, zdali mi volno či nevolno; víím o tom, jestli spokojenost nebo starost mysl mou svírá; víím o tom, co bych si právě přál, a zdali toto přání budu moci splniti či nic.

Že o všem tom vím, čili že toho jsem *vědom*, pravím, že jsem *při vědomí*. Ohledně onoho všeho, o čem vím, pravím, že obsaženo nebo zahrnuto jest v mém vědomí čili mým vědomím.

2. Na tom, čeho jsem vědom, pozoruji změny; o čem teď jasně a zřetelně vím, nebudu po chvíli věděti tou měrou. Hudba, která teď mne zajímá, po chvíli mne nebude zajímati; o čem teď přemýšlím, o tom nebudu přemýšleti potom. Bolest, jež nyní mne truí, přejde.

Ovědoměný stav duševný může státi se *bezvědomým*, nebo-li my o tom více nevíme.

3. Ale můžeme o tom *věděti poznovu*.

Právě třicet roků později, večer před »Třemi králi« 1876., stála v »Kostelní uličce« v nočním temnu vysoká postava, ani tu

právě »sv. tři králové« zpívali. Tu vyronily se slzy z očí mužů, který nepozorován jim na blízku stál; vzpomněltě na vlastní svou hodnot »tříkrálovskou« z mládí a na dětskou blaženost oněch dnů, kdy také šel za »hvězdou« a zpíval koledu. — Dlouho ještě sledoval jsem zdálí několika ulicemi »tři krále« a zástup dítek tiše naslouchajících, a zdálo se mi, že jsem opět v dětském věku a v dětském nebi. Byl bych chtěl umístiti onoho večera, tak blaze a zároveň teskně bylo mi na mysli! — Druhého dne měl jsem míti volební řeč v Offenburce, jakožto kandidát říšského poslaneckví; a když jsem tak večer před sebou viděl hochy »tříkrálové« a slyšel je zpívati v jejich dětské blaženosti: tu bych všecky říšské mandáty celého světa byl za to dal, bych ještě jednou mohl s nimi jako »tříkrál« podle domů svého domova putovati a zpívati. ¹⁾)

4. Vše, co v duši se děje, náleží jednak našemu *vědomí*, jednak *bezvědomí*. Jen to, čeho jsme vědomi, může býti předmětem dalších úvah dušeslovných.

2. Hlavní stavy duševné.

1. Cokoli děje se v našem vědomí, vždy lze určití, že jest to buď *představa*, nebo *cít*, anebo *snaha*, nebo také všechno to tré zároveň.

Samaritán pak jeden cestou se bera, přišel k němu a *uzřev* jej, milosrdenstvím *hnut* jest. A přistoupiv, *ovázal* rány jeho, naliv oleje a vína; a vloživ jej na hovoďo své, vedl do hospody, a měl o něj péči. Luk. 10, 33, 34.

Hle pak dcera Faraonova sstupovala, aby se myla v řece: a děvečky její procházely se po břehu řeky. Kterážto uzřevši ošitku v rákosí, poslala jednu ze služebnic svých, a když ona ji přinesla, otevřevši, *uzřela* v ní pacholátko, ano pláče; a *slitovavši* se nad nad ním, řekla: Z nemluvnátek hebrejských jest toto. Jízto sestra dítěte řekla: Chceš-li, půjdu a povolám tobě ženy hebrejské, kteráž by odchovati mohla nevinátko. Odpověděla: *Jdi*. I šla děvečka a zavolala matku svou. K nížto promluvivši dcera Faraonova, řekla: Vezmi pachole toto, a odchovej mi je: jáť tobě *dám* mzdu tvou. II. Mojž. 2, 5—9.

Mladý, teprv dvacetiletý lékař Guggenbühl *viděl* r. 1836 v Seedorfu ve švýcarském kantonu Uri chudého, zakrsalého a znetvořeného kretina s nesličným a tupým vzezřením, an pod křížem kleče, »Otčenáš« se modlil. I byl pohledem tím tak *dojat*, že u sebe *ustanovil*, věnovati celý život svůj vychování takovýchto ubohých. ²⁾)

¹⁾) H. Hansjakob — Aus meiner Jugendzeit. Heidelberg 1890. 111.

²⁾) Dr. H. Sengelmann. — Systematisches Lehrbuch der Idioten — Heilpflege. Norden 1885.

Pohledem seznal Samaritán utrpení raněného, nabyt *představy* o něm. I vzbudil se v něm *cít* útrpnosti, načež *snažil* se, by ubohému pomohl. — Podobně v příkladech ostatních.

2. *Představa* ve všech těch příkladech má příčinu svou mimo duši, a jest jakoby obrazem *předmětu*; změny zde směřovaly *od vnějška k nitru*. *Citem* ozývá se *duše sama*, dávajíc znáti, kterak na ni představa nebo snaha účinkovala. *Snaha* má příčinu v duši; směřujíc *z nitra na venek*, usiluje o způsobení změny na vnějšku.

I. Obor představ.

1. Pocity.

1 *Pocit* jest představa, která v duši vznikla bezprostředně podrážděním nervstva.

Sítnice v oku byla světlem podrážděna, tím nastane změna v nervu zrakovém, kteráž odtud působí dále po nervu až i v mozku, na to pak nastane změna *ovědoměná* — změna v duši — *pocit*. — Nedostatkem potravy v ústrojí zaživacím nastává změna v nervstvu toho ústrojí, změna ta šíří se odtud po nervech počitvých k mozku, načež vzniká v nás změna *ovědoměná* — změna duševná — *pocit*.

2. K pocitu jest třeba:

a) aby jedno nebo několik vláken nervů pocitových podrážděno bylo na konci nebo kdekoli po délce, čímž vzniká v nervu změna — *dojem*;

b) dojem musí veden býti k mozku;

c) na to v duši nastane změna, o níž víme, změna *ovědoměná*, *duševná*, *pocit*. O předešlých změnách v nervu a v mozku bezprostředně nevíme, nejsou to změny duševné, nýbrž tělesné.

3. Pocity dle původu jsou:

a) *smyslové*,

b) *teplové, svalové, tělové*.

K *smyslovým* pocitům čítáme pocity zrakové, sluchové, čichové, chuťové, tlakové a hmatové. Docházíme jich zvláštními ústrojími tělesnými, *čidly* (oči, uši, nos, jazyk, kůže). Schopnost duše, nabývati pocitů čidlem, slove *mysl* (zrak, sluch, čich, chuť, tlak a hmat).

Tak na př. k vidění má tělo své čidlo — oko, a duše svůj *mysl* — zrak.

Pocity smyslové jsou základem k poznání vůkolního světa.

Pocity teplové docházejí nás s povrchu těla, aniž by však byly totožny s pocity tlaku a hmatu.

Dotýkaje se nerostu, mohu pociťovati, že jest tvrdý (tlakem), hladký (hmatem) a *studený*. Máme pro pocity teplové zvláštní konce nervové, takže i po zrušení nervů tlaku a hmatu ještě účinkují.

Stav každé části našeho těla obráží se v našem vědomí pocitem, který velice snadno může vynikati svou příjemností nebo nepříjemností; jest to *pocit tělový*.

Takové pocity jsou na př. pocit závratí, ošklivosti, hladu a nasycení, pocit volného dýchání ve svěžím vonném vzduchu, pocit z působení světla na čelo slepce, pocit hluchoněmého, an poznává silné zvuky celým tělem nebo jednotlivými jeho částmi a j.

Pocity tělové jsou základem k poznání našeho vlastního těla.

4. Na pocitu lze rozeznati:

- a) obsah,
- b) sílu (jasnost, živost),
- c) přívuk.

Bílé liší se od sladkého, tvrdého, studeného atd.; liší se však také od žlutého, modrého, červeného atd. Prvnější pocity jsou *různorodé*, ježto mají původ z různých čidel; při tom však jsou *svorné*, ježto zároveň mohou týkati se téže věci (na př. cukru). Druhé pocity jsou *stejnorodé*, any mají původ z téhož čidla; při tom však jsou *sporné*, neboť co jest bílé, není žluté, atd. — Při všem tom měli jsme na zřeteli obsah pocitů, a vidíme, že *obsah pocitů ukazuje k znakům věcí*.

Pocit je obvykle silnější (jasnější, živější), je-li podráždění nervů mocnější. Zvučnější ton vzbudí silnější dojem a silnější pocit. Čím více vyniká *jednotlivý* pocit v našem vědomí, tím jest *jasnějším*; čím snadněji rozeznávají se jednotlivé pocity ve *skupinách*, tím jsou *zřetelnější*. *Síla pocitu ukazuje k velikosti podráždění nervového*.

Příjemné, nepříjemné; vonné, páchnoucí; lahodné, protivné atd.: tím označen jest *přívuk* některých pocitů. *Přívuk pocitu ukazuje k působení dojmu v naše nervstvo*.

Obsahem zvláště vynikají pocity zraku, sluchu, tlaku a hmatu; za to při ostatních patrnější jest přívuk. *Čím patrnější jest obsah pocitu, tím méně patrný je přívuk; a naopak, čím patrnější jest přívuk, tím méně patrný jest obsah*.

5. Účinek dojmů smyslových na duši není vždy v stejném poměru s dojmy samými. Vznik i zánik pocitů se zpožďuje. Síla pocitu neřídí se jenom velikostí podráždění, nýbrž také tím, v jakém stavu duše sama jest. Pozorností a cvikem se vnímavost pro pocity zvyšuje. Pohyblivost čidel a těla vůbec přispívá k tomu, bychom nabyli co možná nejjasnějších pocitů, což stává se již v době, kdy sebevědomí ještě se neprobudilo.

Přidáme-li k jednomu gramu do ruky druhý gram, pocítíme ho, ale nikoli, přidáme-li jej k závaží velikému. Velikost podráždění musí stoupati čtverečně, aby síla pocitu rostla jednoduše (zákon Weberův). Při velmi silném a velmi slabém podráždění kůže jest nejasno, zdali způsobeno bylo nárazem, tlakem či teplem. Pokoj, vytopený na 12° zdá se býti studeným tomu, kdo přišel z pokoje na 18° vytopeného. Jednotlivé barvy vynikají vedle a po jiných, ne tak samy o sobě; rovněž i tony.

2. Názory a představy v užším smyslu.

1. Vzbudil-li se v duši náš pocit zrakový, sluchový atd., hledáme zároveň jeho původ, neboli pátráme po tom, co pocit v duši vzbudilo.

Rozlehne se rána; ohlédnu se, a shledám, že kniha spadla se stolu. Pocítuji zápach kouře; pátrám, odkud by to bylo. Mám bolest, a sahám rukou po hlavě, odkud bolest se ozývá.

2. Často máme několik pocitů zároveň. Tak na př. pohlížíme na kus zlata, mohu pocítovati jeho barvu, ohmatáním jeho tvrdost, teplotu a j. O všem tom mohu nejen zároveň věděti, ale já také vše to v mysli své spojuji v jeden celek.

3. Jako při jednotlivém pocitu, tak i při několika současných pocitech hledáme jejich původ, udávajíce na př. že barva žlutá, jistá ta tvrdost, tíže a j. má původ při věci, již máme před sebou, a kterouž nazýváme zlatem. Udáváme tedy *místo*, *věc*, odkudž pocity vzaly původ svůj, čímž stávají se *názorem*.

4. *Názor jest souhrn pocitů, jejichž původ přikládáme jistému hmotnému předmětu.* Hmatem a zrakem, později úsudkem učíme se z pocitů poznávati věc samu.

5. Také názory spojujeme vespolek v názor složitější, jako když na rostlině shledáváme kořen, stonek, listy a květy; když dítě prohlíží dárky vánoční, a má na mysli, co všecko obdrželo;

když cestujeme, a názor jednotlivých míst a krajín pojíme ve-
spolek v jediný veliký názor celé cesty (*sdrúženina názorů*).

6. Nač nyní jsme nazírali, o tom utvořili jsme si názor. Avšak netřeba míti věc stále před sebou, bychom ji znali; i když věc zraku, sluchu atd. se odejme, víme ještě, jak vypadá.

Pokud na předmět hledíme, jej ohmatáváme atd., krátce: pokud naň nazíráme, čili pokud jej svými smysly postřehujeme, máme v duši o něm *názor*. —

Po názoru zbývá v duši *představa v užším smyslu*.

7. Chci-li o zlatě nabyti názoru, jest mi třeba skutečného zlata (názorniny). Dále jest třeba, bych je hleděl všestranně a co možná všemi smysly seznati; tím budou názor i představa co možná dokonale. *Vlastnosti, části, výjevy* názorniny budou se pak v názoru a představě obrážeti jako jejich *znaky*. Názor i představa zlata má míti tolik znaků, bych dle nich skutečné zlato poznal a od jiných látek rozeznal.

Názor a představa vztahují se ke své věci (názornině). Na věci jsou části, vlastnosti, výjevy, na názoru a představě jsou znaky. Čím více znaků, tím jsou názor a představa úplnější. Názor i představa mají míti znaky jasné a tolik, by po nich názornina se poznala a od jiných rozeznala.

3. Vzpomínání.

1. Naše vědomí stále se mění. O čem nyní vím, o tom sotva budu věděti za chvíli. Představy na mysli netrvají stále o stejné jasnosti; časem *zatemňují se* (zabavují se), až konečně ztemní se docela — vycházejí či vypadají z vědomí či z mysli, a vcházejí či upadají v *bezvědomí*, zůstávajíce místo představám jiným. Avšak tím, že se ztemnily, *s duše nevymizely*: mohou zajisté v době příhodné vystoupiti z úkrytu svého a vstoupiti znova na mysl — mohou *se probuditi* (vybaviti).

Duševná činnost, kterouž ztemněné představy se probouzejí, slove vzpomínání, a probuzené představy slovou vzpomínky.

3. *Vzpomínání* může býti:

a) *prosté*, když představy *samy sebou* se budí;

b) *rozpomínání a upamatování*, když představy probouzejí se *jinou představou*, kteráž pak slove *upomínkou* (posilou; pokud to jest nějaká věc skutečná, slove druhdy *památkou, pomníkem*).

4. *Prosté vzpomínání* můžeme pozorovati na sobě ku př. ráno po probuzení, kdy to, čím před usnutím mysl byla zaujata, znova na mysl přijde. Během dne případně nám někdy slovo jakés, nápěv, aniž bychom věděli, kterak se to stalo. Před usnutím jdou na mysl představy v pestré směsici, tak že nikterak vespolek nesouvisejí.

5. *Rozpomínání a upamatování* může se dít:

a) *představou stejnou.*

Potkám člověka; na mysl vznikne *názor*; ten v duši probudí starší stejnou představu, — *poznám* svého přítele. Tak názor nový často upomene nás na známou věc, *rozpomeneme* či *upamatujeme se*.

b) *představou podobnou.*

Tak pravíme: To je bílé jako sníh, červené jako růže, sladké jako med, čpavé jako křen, vonné jako fialka a p. Pohled na dítě vzbudí v duši představy bytostí malých a něžných: poupěte, holoubka, beránka, a j. Sem náleží některá úsloví: Krade se jako pes; mlsná jako kočka; chytrý jako liška a j. Doby roční připomenou běh života lidského, *) slunečnice připomene člověka, který má v Bohu zalíbení z j. **)

c) *představou spornou.*

Ironicky se praví: Tys čistá jako holubička, tys pěkné kvítí, ty krásně vypadáš a p. — Při rozchodu praví se: Kdy sejdieme se zas? — Kor. princ Rudolf, když v době zimní v Egyptě naslouchal zpěvu ptactva a s rozkoší vdechoval svěží vonný vzduch — vzpomínal na útrapy evropské zimy, jimž tentokráte ušel. ***) — Marnotratný syn při nedostatku vzpomíná na dřívější hojnost v domě otcovském. — Osifelé dítě nařká: »Když má chleba dáti, třikrát jej obrátí; když vy jste dávala, vy jste namazala.« — P. Ježíš dí Šimonovi: »Vešel jsem do domu tvého, vody nohám mým nedal jsi; ale tato slzami smáčela nohy mé, a vlasy hlavy své vytřela. Nepolíbil jsi mne; ale tato, jak jsem vešel, nepřestala líbatí noh mých. Olejem hlavy mé nepomazal jsi; ale tato mastí mazala nohy mé.« Luk. 7, 44—46. — Job vytýká přátelům: »Těšitelé těžcí jste vy všichni.« Job 16. 2.

d) *představou současnou (různorodou).*

Jméno připomene osobu nebo věc, písmeno — hlásku, místo — osobu a událost a p. Z přehojných příkladů alespoň jeden: *) Vchá-

*) Jeseň od J. Jungmanna.

**) Fr. L. Čelakovský: Epigrammy.

*) Jagden u. Beobachtungen von Kronprinz Erzherzog Rudolf. Wien 1887. 206.

*) Viz: Dámy star. salonů polských od Edv. Jelínka. V Praze 1888. 118 a 119.

zela jsem do domu* — kolik nových vzpomínek se osvěžilo! Tu zelený pokoj, v němž otec stonal a zemřel, vedle pokoj hostinný, v němž jsme přijímaly návštěvy a v posledním roce spolu vyšlávaly ohromný náš divan. Dále sál, z něhož byl východ do zahrady, a za ním pokoj dětský, oblíbené Tvé sídélko, kdež jsme se z večera mazlily s Tebou a celý den se zaměstnávaly. Každý koutek tak znám a tak čarovný... Odebrala jsem se do zahrady... Přeběhla jsem všecky stezky a aleje; navštívila jsem pahorek, sádek i divočinu; ale když jsem spatřila tu kamennou lavičku v okrouhlé lípové besídce, na níž jsi tak ráda sedávala, poslouchajíc mé předčítání, aneb kde opřena jsouc o Tvá kolena, otvírala jsem před Tebou nejskrýtejší tajnosti dětinného srdce svého: upadla jsem v pohnutí na zemi, a líbajíc sledy stop Tvých, hořkými slzami zalévala jsem ten chladný kámen, jenž tolikrát byl mým svědkem nejtklivějších rozmluv našich...

e) představami, spojenými vespolek v pásma či řady.

Začátek známé básně připomene nám znenáhla báseň celou; podobně počátek známé písně, povídky, cesty přivede nám na mysl ostatní členy těchto pásem představ.

Vzpomínání v pásmech děje se snadno vždy týměž pořadem, ve kterém představy původně do mysli přicházely.

Proto nesnadno jest vzpomínati si na př. v »otčenáši« na jednotlivá slova od konce k začátku. Kde v různých řadách vyskytují se stejné členy (křžžení řad), mohou při vzpomínání nastati omyly, že přeskóčí se s řady jedné na jinou.¹⁾

Připomenutí. 1. V skutečnosti naskytají se rozličné způsoby vzpomínání podle sebe. Ku př. v básni Fr. Jar. Vacka-Kamenického: »Rozdílný účinek«.

Mám v naší zahrádce růži,
mám ji tam již dvě léta;
jakmile se jaro vrátí,
ona pěkně vykvétá.

Ó, ta milá růže moje,
ta by nevykvétala,
kdybych já ji den jako den
pilně nezalévala.

Ale růže na mých lících
lépe by vykvétaly,
kdyby jich tak často moje
oči nezalévaly.

Napřed jest tu vzpomínání v řadách, pak představou podobnou, posléze protivnou.

2. Aristoteles rozeznává vzpomínání dle zákona: současnosti, posloupnosti, podobnosti a protivy.²⁾

¹⁾ Jak se jmenoval nejmladší syn Jakubův? Benjamin Franklin.

²⁾ Encyklopaedie paedagogická. I, 359.

4. Paměť.

1. *Paměť* jest schopnost duše, představy vštěpovati a vzpomínati si na ně beze změny a po své vůli.

Kalpurnius vypravuje o křesťanství, že vzniklo v zemi Chal-dejské, že za časů Vespasianových přinesli je dva bratři, Petr a Pavel, do Říma, z nichž první byl uprchlým otrokem Pontského Pilata, pročež na rozkaz svého pána byl na hoře Janikulu ukřižován atd. ¹⁾ Tu nelze říci, že by bylo vzpomínání beze změny. — Přijde-li věc která náhodou, bez zavolání nám na mysl, jindy však, když bychom právě chtěli, na ni si nevzpomeneme: nelze říci, že by zde bylo vzpomínání po naší vůli.

2. *Vštěpujeme-li* v mysl názor a představu, vštěpujeme nej-častěji zároveň též její *jméno*, nebo jiné její *označení* (písmena, číslice, noty a j.). Tato označení slouží nám k tomu, bychom představy mohly *rozeznávat*, sobě *vštípit*, na ně si *vzpomínati* a s jinými *sdíleti*.

3. *Dobrá paměť* má býti:

a) *chápatá*, tvoří-li představy snadno; jinak jest *tupá*.

b) *věrná*, probouzí-li představy *beze změny* a v nezměněném pořádku; jinak jest *nevěrná*. ²⁾

c) *bystrá*, probouzí-li představy *snadno*; jinak jest *mdlá* (váhavá).

d) *stálá* či *trvalá*, probouzí-li představy i *po delší době*; jinak je *nestálá* či *vetchá*.

e) *rozsáhlá* a *všestranná*, probouzí-li mnoho a rozličných představ; jinak jest *skrovná* či *omezená* a *jednostranná*.

Mluvívá se též o *čerstvé* paměti; jest to paměť věrná i bystrá, a týká se představ nedávno vštípených. ³⁾

Kdo má paměť dobrou, jest *pamětliv*.

4. Opak paměti jest *zapomenutí* či *nepaměť*. Co jsme zapomněli, na to nelze nám vzpomenouti po své vůli.

Kdo snadno zapomíná, jest *nepamětliv* či *zapomnětliv*.

¹⁾ Fabiola od M. Wisemana, přeložil V. Novotný. 1858.

²⁾ Ve škole doby této památným jsem se učinil u spolužáků svou pamětí, an jsem na ukázkou několikrát v geografii starého světa na sta jmen jednou neb dvakrát přečet, pořádně a bez omylu z paměti vyřikal. (Vlastní životopis Fr. Palackého. 1885. Str. 12.) — Nil jest druh krokodílů. — Dardanely jsou druh ryb. (Dinter — Schriften. I, 253.)

³⁾ Jako na př.: Za čerstvé paměti to udělám, abych nezapomněl.

5. *Zapomínáme snadno:*

a) *představy nejasné a nezřetelné.*

Každá vzpomínka jest méně jasnou nežli představa původní; je-li tato již původně nejasnou, může jen stěží vrátiti se do vědomí. Co slyšeli jsme ledabylo, to na dlouho si nepamatujeme. Prohlédneme-li v krátké době množství knih, přírodnin, krajin, zapomeneme snadno a za krátko většinu z toho.

b) *představy osamělé, jež s jinými jsme nespojili.*

Čteme-li v časopise různé zprávy jednu za druhou, zapomeneme je snadno.

c) *představy, na které nikdy nebo zřídka kdy jsme nuceni si vzpomenouti.*

Sejde s očl, sejde s myslí. — Prvý mesiac čo hodina žena muža pripomíná; druhý mesiac čo deň to deň; a na tretí — raz za týž deň. — Stojmír, byv v Němcích 13 let, všl řeči české zapomnul. (Hájek 62.)

d) *v radosti i v žalosti, vůbec při silných citech.*

— Avšak ouředník nad číslnky, když se mu šťastně vedlo, zapomenul na vykladače svého. (1 Mojž. 40, 23.) — V hojnosti zapomínáme na Boha. (Kulda II. 130.)

e) *ve stáří, po některých nemocích, při životě lehkovážném, nestřídavém a pustém.*

Staří lidé nařkají si na hlavu zapomenutou.¹⁾

Matka Karla Havlíčka, jež zemřela r. 1884., asi čtyři roky před smrtí upadla a udeřila se do hlavy, čímž ztratila paměť. Zapomněla, že Havlíček zemřel, a trvala až do smrti své v domněnce, že žije na Rusi. Zajisté odchod jeho na Rus byl krutou pro ni událostí, a vryl se jí tak hluboko do paměti.

Císař *Claudius Nero* (41—55 po Kr.) byl tak zapomnětliv, že se často nepamatoval, s kým, kdy a kde právě ve společnosti se nalézal. Tak na př. když byl krátce před tím vydal rozkaz na zavraždění své choti Messaliny, a pak sedáno ke stolu, tázal se, kde as císařovna vězí. Dokonce pak mnohé, jež dal odpravit, pozval hned druhého dne ke stolu nebo ku hře v kostky, a dal jim, ježto příliš dlouho nepřicházeli, pro takovéto otálení vysloviti důtku.²⁾

Markýzka Solari z Benátek, která dobře se znala v italštině, zapomněla po hlavníčce docela tuto řeč.³⁾ — Pustý život mívá za

¹⁾ Pofekao: »Zapomene-li hospodyně v peci bochník chleba; zemře ještě v též roce« — má v sobě pravdu, že přílišný úbytek paměti jest známkou, že život jest na mále.

²⁾ Mapheus Vegius — *Erziehungslehre*. 177.

³⁾ Buch der Erziehung v. Dr. Karl Schmidt.

následek duševnou nemoc blbost, kteráž kromě jiného se vyznačuje zapomnětlivostí.

6. *Důležitost paměti.* a) »Tolik víme, kolik v paměti držíme.«
»Paměť, pokladna moudrosti.« (Kom. Did.)

Paměť jest nejbezpečnější průvodce v životě lidském, záštita věd, nejrozkošnější poklad přírody, tak že od básníků právem se zove matkou mus.¹⁾

»Přicházím do končin a širokých stanů paměti, kde jsou snešeny poklady nepočtených představ o rozmanitých věcech, smysly poznaných. Tam schováno také, cokoliv myslíme, buď rozšiřující aneb umenšující, aneb měnící to, co smyslům se naskytlo; a co tam snad jiného odevzdáno jest a uloženo, co ještě nezničila a nepohřbila zapomenutelnost. — Tam jest všecko uschováno rozdělené a podle druhů, jak každé svým vchodem (smyslem) bylo vnešeno. Toto všecko, aby znovu to vyvedla v čas potřeby a spracovala, rozsáhlá pojímá skryš paměti a její nevím jací tajemní a nevypravitelní záhybové. — A přece ne samé ty věci vstupují, nýbrž jen věci pocitěných představ jsou tam pohotově myslí rozpomínající se na ně. Ale jak představ ty jsou vytvořeny, kdož mi poví? Neboť i když ve tmě a v samotě obývám, v paměti své si představím, chci-li, barvy; a rozdíl činím mezi bílou a černou, a mezi ostatními, jak chci. — A tak i ostatní, co smysly druhými vnešeno a snešeno bylo, si představím, jak libo.

Tam mám při ruce nebe, a zemi, a moře, se vším, co jsem kdy v nich mohl znamenati, a co jsem z nich ještě nezapomněl. Tam i sám sebe potkávám a na sebe se pamatuji, co, kdy a kde jsem konal, a v jakém to tehdy jsem byl rozmaru. Tam jest všecko, nač se pamatuji, že jsem buď zkusil, aneb uvěřil. Z tohotéž skladu i podobenství věcí, které jsem buď zkusil aneb podle zkušených uvěřil, jinak a jinak sám protkávám s věcmi minulými; a z nich i budoucí skutky i příhody a naděje přicházejí mi na mysl, a tyto všechny jako přítomné.

Veliká jest tato mohutnost paměti, Bože můj, veliká velmi, sklad veliký a nekonečný. Kdo dostoupil až na její dno? A mohutnost jest to ducha mého, a k podstatě mé náležel; a tak sám na čelo nepojímám, co jsem.

Veliké nad tím ve mně povstává podivení, a ustrnutí mne unáš. Vycházejí lidé se podívat vysokým horám a nesmírným vlnobitím mořským, a mohutným vodopádům a oceanu rozsáhlosti, a druhům hvězd; a samy sebe opouštějí, a nediví se, že když toto všecko pravím, nepatřím na to očima svýma; že bych to však nepravil, kdybych hory a vlnobití, řeky a hvězdy, které viděl jsem, a ocean, který uvěřil jsem, uvnitř nepatřil v paměti své v rozměrech těchže ohromných, jakobych venku je viděl.

¹⁾ Mapheus Vegius — *Erziehungslehre*. 86.

Veliká jest paměti mohutnost, něco užasnutí hodného, Bože můj, hluboká a nekonečná mnohonásobnost; a ta duch můj jest, a ten já sám jsem. Co jsem tedy, Bože můj? Jaká bytost jsem? Rozličný život a mnohonásobný a nesmírný velmi. Patř na šíře paměti mé roviny a na nesčíslné skryše a sklady, kteréž nesčíslně plny jsou nesčíslných druhů věcí, buď v jich představách, jako u všech věcí tělesných; buď v jich přítomnosti, jako vědy; aneb nevím v jakých pomyslech a stopách, jako pohnutí mysli, které, i kdy mysl více jich netrpí, chová paměť. Roviny ty probíhám a proletuji, skryše ty pronikám, pokud mohu, ale nikdy není konce! Taková jest mohutnost paměti! Tak veliká života mohutnost v člověku, jehož život smrtelný! » ¹⁾

b) Stále živý zdroj, jenž dobro v člověku posiluje, jest čistá a krásná vzpomínka z doby mládí. Neztrpčí ji; očist, osvěž a rozhojní ji, a tys spolu přispěl k položení základů pro čistý, hojný a krásný život. ²⁾

5. Obraznost.

1. *Obraznost* ³⁾ jest schopnost duše, vzpomínati si a zároveň vzpomínky libovolně měniti. Nové představy, jež utvořily se změnou vzpomínek, jsou *obrazy*. Mohou pak tvořiti se nevědomky nebo vědomě.

2. *Obrazy tvoří se:*

a) *zmenšováním a zveličováním.*

Výkres domů. — Věčnost. — Paleček.

« V historii o divně velikém muži z r. 1587. » praví se: Jeho hlava jest o dobrý díl větší nežli město Pardubice, na kteréž má tak veliký klobouk, že kdyby stál na věži chrudimské, přikryl by všecko město Chrudim. Také má za ním nad míru krásné a pěkně zlatem krumplované peří, v dlouhosti bez mála na dvě míle. Na hlavě má velmi dlouhé vlasy, z nichž některý tak dlouhý jest, že kdyby na vání větru se zdvihly, a on stál na pražském mostě, mohl by ho někdo snadno v Berouně za ně servati, ač toliko tři míle od Prahy jest atd. ⁴⁾

b) *přerovnáváním* (permutováním), na představě přerovnajících se znaky neb částí, v pásmě přerovnajících se členy.

¹⁾ Vyznání sv. Augustina. Jan Herčík. V Praze. 1858. 10, VIII—XVII.

²⁾ Fr. Polack. Brosamen. I, 23.

³⁾ Říkáme: soudný, rozumný, schopný, obrazný, (nikoli: soudivý, rozumnivý, schopivý, obrazivý), a také: soudnost, rozumnost, schopnost, obraznost, (nikoli: soudivost, rozumnivost, schopivost, obrazivost).

⁴⁾ Veselé čtení. V Olomouci. Hölzel. 1860. Na str. 39. a d.

Kos — sok, žel — lež, činitel — ničitel, dobrota — bodrota, sládek — sedlák, Montecuculi — centum oculi, Galenus — Angelus, Alstedius — Tu sal es Dei — Sedulitas, Krolmus — Sumlork, Thomayer — R. E. Jamot.

Zač ty koštata? z Hodslavic. Odkud jste? za groš. — Dítko si sbírku svých hraček brzy tak, brzy jinak sestavuje. — Ryba sedí kouříc, na břehu a čeká trpělivě, až se na červa chytne člověk. Tanečník má klobouk na nohou, botu na hlavě. — Rak prodává kuchařky, tučnějších kopu za 3 zl. — Živý drak nechá papírového kluka lítat. — »Káča« maže kluka, aby se točil. — Šiml jede na majoru. — Nemluvně nese kmotru ke křtu.¹⁾

c) *odtahováním* (abstrahováním), z představ vypouštějí se znaky neb části, z pásem členy.

Dítě, vypravující o dojmech z cesty, vynechává mnohé, co také vidělo, a uvádí jen to, čím zvláště bylo zaujato. — Na tom, co milujeme, nevidíme skutečných nedostatků. — Čím starší jsou představy, tím v znacích chudší přicházejí na mysl.

d) *omezováním* (determinováním), k představě připojí se nové znaky neb části, k pásu nové členy.

»Bylo mi do pláče při pohledu na spoušť, která v Buronu se jevila. Byly zde stromy nejstarší, jako sotva kde, a můj syn při poslední své cestě jim sekerou učinil konec. To mu vyneslo čtyři sta pistol, z nichž měsíc později neměl již ani haléře . . . Ach, má drahá, měla jste vše to viděti, co jsem včera viděla: truchlící dryady, staří lesní bohové, kteří více nevědí, kam by se měli uchýliti, ctíhodní krkavci, kteří již po dvě stě let v této poušti se zdržovali, sejčkové, kteří v lesní temnotě příšerně pokřikující lidem nehody zvěstují — ti všickni si včera u mne vedli stížnost, která se citlivě srdce mého dotýkala.«²⁾

Jako večer po květoucím luhu
dál a dále stíny prostírá,
a již do temného mlhy kruhu
rajské nivy halí, zavírá:
tak shrnuje tiše do závoje
svého čirá nepaměti noc
dávne říše, skutky reků, boje,
slávu národů a králů moc.
Zapomenutí ty strážce hrobů,
v hrůze tmavé bdící na rakvích,
skrže němou mohyly útrobu

¹⁾ Obrácený svět od J. Nerudy.

²⁾ Madame de Sévigné. Berlin. 1893. Str. 145.

by nevzdechlo lkání věžňů tvých:
pokyň žezlem černým, stínů knížel
by se zjevil dávno zhaslý svět,
by se rozevřely hrobů mříže,
rezem hloďané tisíce let!
Otevři žaláře staré brány,
jasné obrazy pusť ze tmy ven,
nám dej zřítí slávké velikány,
jimiž nový věk byl zasvěcen! ¹⁾

»O« má podobu úst, když je vyslovují; »j« může značiti ručnici myslivcovu, z níž vyrazila koule, při čemž bylo »j« slyšeti; »b« byla by dýmka, a při kouření bývá slyšeti »b«; »d« bylo by jako parní kotel, který vypouští páru hučí »d«; »U« bylo by jako soudek, do něhož bednář strčil svého Jenka, že lhal; Jenk v soudku hučel: Uuu! Několik dní potom Jenk lhal zase, nyní přišel pod obrácený soudek a hučel tam: »N!« ²⁾

Dle mínění Číňanů jsou na západě lidé s psími hlavami, jichž uši dosahují až na zemi. Tam jest království žen, a země, jejíž obyvatelé mají uprostřed prsou díru. Vydá-li se tamní mandarin na cesty, prostrčí mu prsy hůl, a dva sluhové vedou ho na ní. Cestuje-li několik osob najednou, prostrčí se jim prsy dlouhá tyčka. ³⁾

Obraznost lidská vybájila ze žlutých skvrn užovky zlatou krunku a učinila užovku hlídačem podzemských pokladů. — Mnohá událost šíříc se od člověka k člověku, vzrůstá bezděky. — Představy nejasné rádi obrazností objasňujeme a doplňujeme. ⁴⁾ Staré děje jsou mytické. — Helvetius vypravuje, že jistá paní pozorovala dalekohledem měsíc v úplňku, a tu postřehla na něm dva stíny v podobě prý dvou milenců. Na to farář přistoupiv k dalekohledu též spozoroval ony stíny; ale jemu zdálo se, že spíše podobny jsou dvěma zvonicím na hlavním chrámě. ⁵⁾

Kar. Světlá, jako malá dívka, považovala kamenné obry u paláce Morzinova v Praze za živé, a v noci za studeného větru nemohla spáti útrpností s ubohými obry, až ji otec konejšil slovy: »Upokoj se přec, bláhová, vždyť tam stojí jen, dokud je den, večer je běže portýr: vždy k sobě do svého pokoje, kdež jim připraví pohodlné na zemi lože. Půjďme se ho zítra na to schválně zeptat.« Šli, a on jim to dotvrdil. ⁶⁾

e) *skládáním* (kombinováním), totiž současně odtahováním a omezováním.

¹⁾ J. E. Vocela — Přemyslovci. (Bořivoje křest.)

²⁾ Fr. Polack — Brosamen. II. 373.

³⁾ Huc a Gabet — Cesty misijnářské. 662.

⁴⁾ K. Vorovsky — Čít. kniha II., str. 47. Čl. 10. Stvoření člověka.

⁵⁾ Viz: Anthropologie v. Imm. Kant.

⁶⁾ Upomínky od Kar. Světlé. V Praze. 1888. 118. a d.

Přehlížeje záhon mohu rozhodnouti se, že místo růží dám sem pivoňky, a tam karafiaty místo straček. — Kdyžby malíř myšlénku pojal, přikresliti k hlavě člověka šlj koňskou, pestrým pak opatřiti peřím, leckde nabrav členy jednotlivé, že potom by šeredně dívka horem spanilá dole v odpornou rybu přešla: zřice taký výtvor, zda, draží, nevypuknete v posměch? ¹⁾

Učitelka: »Které jsou nejsevernější výběžky Čech?« Žákyně: »Výběžek Šluknovský a Vrchlický.« — Učitel: »Co se stalo r. 79 po Kristu?« Žák mlčí. Jiný mu našeptává: »Vesuv.« Žák: »Narodil se Vesuv.«

3. *Obraznost* může býti:

a) *bezdělná*, vznikaj-li obrazy bez našeho přičinění, jako na př. ve snu; aneb *úmyslná*, při které vědomě a úmyslně představy přetvořujeme. (Viz též: rozum.)

b) *původní*, dovede-li *samostatně* vytvořiti nový obraz; anebo jest *nápodobivá*, jako když na př. *dle popisu* krajiny dovede obraz její si utvořiti. Tu i tam tvoří se nové obrazy z představ, jež dříve byly do mysli vštípeny; kdyby těch nebylo, nebude ani obrazů. Slepý nemůže vytvořiti si obrazy barev, hluchý obrazy tónů. — Patrně, že o jedné věci mohou různí lidé tvořiti si rozličné obrazy.

c) *bystrá*, když obrazy rychle se tvoří; opak jest *obraznost váhavá*.

d) *živá*, když obrazy tak jsou jasny, jako by byly skutečnými; opak jest *obraznost mlhavá*.

Nejživější jsou obrazy ve snu.

Původní, bystrá a živá obraznost slove *čilou*, opak je *mdlá*. Příliš čilá obraznost jest *bujná*, nebo dokonce *nevázaná*, *běsná*, *šílená*.

Obraznost, spojená s vřelými city, slove *ohnivou*.

4. Hlavní *zdroj obraznosti* jsou vzpomínky vlastní; upomínky pozmeněné však spíše ukazují k nedokonalé paměti.

Při vřelém citu daří se obraznosti lépe, nežli při chladné rozvaze.

Doby denní a noční, kde prostorem i časem stávají se názory méně jasnými, jsou obraznosti příznivy.

¹⁾ Listy Qu. Horatia Flakka. Přelož. T. Hrubý. Praha. 1884. 66.

5. *Obraznost jest velice důležitá: ¹⁾*

a) *pro vzdělání*, nahrazující svými obrazy, kde nelze nabýti názorů, jako na př. v dějopise, zeměpise, básnictví; a usnadňující příklady, podobenstvími a p. pochopení věcí odtažitých.

Avšak z toho nejde, že by obraz tak utvořený byl věrně podoben předmětu; mnohdy může od skutečnosti velmi se lišiti.

Jak to v životě často se stává, tvořiváme si o osobách, jichž si velice vážíme, z dále rádi vlastní svůj obraz, sestavený buď z ústního podání, nebo z dojmů, jež jejich dopisy nebo spisy v nás zůstavily. Tak představoval jsem si i já *Kehra* jako muže velkého, dosti hubeného s temnými výmluvnými očima a vážnými rysy v obličej, vůbec jako ideální postavu učitelskou, na níž tkví pečeť vážného a pracovitého života. Byl jsem překvapen, když mi přišel vstříc muž na pohled pohodlný, prostřední velikosti a s náchylností k tělnatosti, jehož plný obličej, s očima vesele pohlížejícíma, ověnčen byl úzkými, pečlivě upravenými lícousy, jež pod bradou se sbíhaly. Kdybych se s ním byl setkal za jiných okolností, byl bych ho považoval spíše za poctivého, zámožného měšťana maloměstského, nežli za paedagoga. ²⁾

b) *Může býti zábavou a útěchou.*

Od Sýkorů nešel Vojtěch ještě do zámku, měl srdce přeplněné radostí, rád by byl někoho hodně vroucně obejmul; ale srdce, jež by citu jeho rozumělo, lokte, jež by ho byly stejnou vroucností k sobě přivinuly — kryla země — a na světě mu je nemohl nikdo, nikdo vynahradit. »Jen jedině slovíčko kdybych vám mohl říci, mamičko, jen jednou kdybyste se mohla na mne podívat! Ó, když přece nikdo na světě není jako vy!« nařikal Vojtěch, objímaje hrob své matky, a slzy jeho tokem valily se na zelenou travu a na drobné kvítí. — A jedno kvítí se na něho dívalo utěšeným modrým očkem, a chlapec se zdálo, že to jsou oči jeho matky — a když za dlouhou chvíli hlavu pozdvihl, třpytila se nad ním jediná krásná hvězda, s věže zaznělo klekání, a chlapec sepna ruce a zrak obrátě k hvězdě, modlil se: »Anděle Boží, strážce můj!« A jako bývalo, tak zdálo se mu, že tu je matka, že u něho stojí, mu předfukává a pak poženavši mu, říká: »Jdi nyní spat!« Udělal kříž a šel do zámku. ³⁾

Vianney, farář v Arsu, přednášívál, jsa ve svém kostele uzavřen, před strážnými anděly svých duchovních dítek, to kázání, jež měl

¹⁾ Nelze zajisté upříti, že obraznost ducha našeho jest rozkošným darem nebes; jí jsme k díkům povinni za nescísné radosti života; ona přetvořuje divoké a neúrodné kraje v ráj; ona nás rozohřuje k ušlechtilým a velikým záměrům; ona odívá i nejsuchopárnější a nadsmyslné předměty v takové roucho, že potom mohou nás dojímati a všechny naše síly v čilou uváděti činnost. — (Dr. B. Bolzana — Řeči vzdělav. III. 90.)

²⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter Str. 450.

³⁾ V zámku a v podzámkách od Bož. Němcové.

míti příští neděli. Viděl to u biskupa z Nocery, který v blízkém Trévoux, jako vypovězenec žil, a v zavřeném kostele nahlas kázal, prý »před strážnými anděly svých diecesanů, žádaje na všech, by jeho slova těmto donesli.« ¹⁾

Blesk a hrom nemálo mne děsil. S počátku jsem prý se při tom chvěl a plakal. Co učinila Hanna, by mne bázně sprostila? Ujistila mne — a hošík byl by jí věřil i něco směšnějšího — blýská-li se, andílkové prý v nebi utírají knoty a házejí je na zemi. Když hřmí, tu jsou prý andílkové veselí a bubnují plni radosti v nebi na stolech a lavicích. A Gustávek se nyní nad ničím tak neradoval, jako nad bleskem a hřměním. ²⁾

c) Působí na snahy a může jim dáti směr.

Kar. Tupý ovládnán byl zvláště v mladších svých letech přebujnou obrazností a neobvyčejnou citlivostí. Procházka v širé přírodě byla mu zřídlem největší potěchy a rozkoše. Tu dýchal volněji, a srdce jeho i duch překypovaly blahem, láskou ku všemu stvoření a úctyplným obdivem děl Božích. Blouznivá mysl jeho našla ukojení svého teprve v poesii. ³⁾

Dr. Jindř. Schliemann (nar. 1822 v Nov. Bukově v Meklenbursku) byl velmi živě obraznosti, která klonila se k tajemnému a podivuhodnému. Blízko rodiště byly zříceniny loupežnického hradu, kde prý poklady byly zakopány. Jindřich kul plány, dobýti těchto pokladů. Nejvíce rozohněno bylo jeho srdce, když otec jemu vyprávěl o válce Trojanské; tehdy jsa osmiletý hoch, pravil: »Jestli takové zdi tam byly, musí jejich zbytky býti pod zříceninami.« I umínil si, že jednou je dobude. Otec s úsměvem přijal tento dětinský slib — a slib ten stal se skutkem. ⁴⁾

Chodívala jsem s bratrem a vychovatelem na procházku podle jistého nového závodu uměleckého, kdež jsme rozličné nové obrazy sobě prohlíželi. Brzy však jeden z nich zvláště upoutal moji pozornost na sebe a učinil hluboký dojem na mé srdce. Byl to znamenitý obraz smrti generála Wolfa v bitvě u Quebecku. Ušlechtilá postava mladého umírajícího hrdiny; vznešený výraz jeho obličeje, který i v smrti ještě vyznačuje radost a slova: »God be thanked«, s kterými přijal zprávu, že nepřítelé prchli; zármutek soudruhů jej obklopujících, jenž velikost té ztráty znázorňoval: vše to dojalo mne hluboko; a generál Wolf, jenž jeviště světa opustil deset let před mým narozením, byl tajným předmětem — v pravdě nevinné náklonnosti a mnohé něžné básně, kterou jsem jeho památce posvětila. Každý den dovedla jsem to tak zaříditi, by nám bylo jíti podle ozoého obchodu a já mohla svůj ideal spatřiti. V naší zahradě zřídila jsem mu v stinném skrytém koutku pomník, malý pahrbek ze země, na

¹⁾ J. M. Vianney. Regensburg 1890. Str. 45.

²⁾ F. G. Dinter — Pädagogische Schriften. I, 18.

³⁾ Život Bol. Jablonského. Alois Mattuška. Praha. 1886. Str. 8.

⁴⁾ Stimmen aus Maria-Laach. 1884, 1, 146.

němž jsem vztýčila kříž a jej zdobila květinami a stužkami; a tak udržela se tato duchová láska po nějakou dobu v obraznosti mé.¹⁾

Troufám si tvrditi, že jde-li vůbec o účel, dosahuje se účelu mravného poučení dítěte hlavně obrazností, vzletem, nadšením.²⁾

6. *Bujná obraznost může býti na škodu:*

a) *paměti.*

»Nejvíce trpěla moje paměť stálým tím napjetím. Mnohdy jsem nevěděla, co kolem mne se děje, ponořena jsouc do svého nitra a tvoříc si v něm nový, lepší, laskavější svět.«³⁾

b) *citu.*

Člověk takový vidí skutečnost příliš růžově (citlivůstkář)⁴⁾ nebo příliš pošmourně (mrzout)⁵⁾ nebo pro své obrazy zapomíná na skutečnost (snílek).

c) *rozumné a mravné snaze*, pokud ji obrací k cílům nedostižným (blouznivec), neprospěšným (podivín),⁶⁾ nebo nemravným.

¹⁾ Car. Pichler — Denkwürdigkeiten aus m. Leben. I, 84.

²⁾ S. Podlipská — Příklady z oboru vychov. II, 49.

³⁾ Upomínky od Kar. Světlé. Str. 167.

⁴⁾ Cos v ruce dívčí zvolna kývá se a šefí,
jak bělostkvoucí chochol ze pštrosiho peří;
tím odpuzuje zlehka dětem ode skrání
děse mušek, v letu zlatých; druhou rukou sklání
cos jako zlatý růžek, zdá se však, že děti
as krmí tajemnou tou lesklou rukojetí,
neb k ústům jim to blíží; v útlé ruce děvi
to jako Amaltein zlatý roh se jeví ...

Spjal ruce spatřiv s bolem — jak ta kouzla klamou:
hrst metlice, jež, dokud v rukou děvy vlála,
se jemu drahocenným pštrosím peřím zdála;
též nádobku, jež tak se zlatě zatřpytila
jak Amaltein růžek: hle to mrkev byla!
Zde od dětí ji viděl ohlodánu chtivě —
hned bylo po zázraku, po kouzle i divě!

Pan Tadeáš od Ad. Mickiewicze přel. El. Krásnohorská.

⁵⁾ Život lidský.

»Co nemám, to hezké« — pacholátko mní;
»Tam blaze, kde nejsem« — jinochu se sní;
na dobrou budoucím hrady muž strojí;
»Líp bývalo jindy« — tím kmet se koji.
Ó prázdnoto světa z kolébky do lebky!
Bloud, kdo by nepřál klidu sobě ve hrobě.

Fr. L. Čelakovský.

⁶⁾ Viz: Vojt. hrabě Hodický z Hodic (v Nauč. Slov.). Zámek svůj v Konilesích ve Slezsku spolu s parkem proměnil ve skutečnou čarovnou báj, tím však také 5 milionů promrhal, a žil posléze z milosti Bedřicha II.

Cola di Rienzi (1313—1354) zahloubal se do starých dějin římských, jež rozohňovaly jeho obraznost; i pojal úmysl, Řím k předešlé slávě přivést. Po mnohém úsilí chtěl konečně Karla IV. pro své záměry získati, ale marně. Zhynul, byv římským lidem blázně zavražděn.

V mladších letech chtěl by člověk vždy něco zvláštního býti a něco zvláštního činiti. Věrné konání povinností je sice trvalý dobrý skutek, avšak ten roste mládeži příliš zvolna a kvete jí příliš temně. Stkvělé květiny, jež by za den vykvetly, chtěl by na trhu dobrých skutků vystaviti. Ale k tomu je malá příležitost.¹⁾

d) Může býti příčinou značného porušení pravidelnosti celého tělesného i duševného života.

Kar. Světlá vypravuje o sobě, kterak bujná obraznost posléze škodila jí na zdraví a přivodila jí duševnou nemoc, kdy před sebou vídala samu sebe.²⁾

Mnozí lidé stali se čtením románů šlenými.³⁾

6. O rozumu.

1. Vztahujeme-li dvě nebo několik představ vespolek, *soudíme*. Výsledek této činnosti duševné jest *soud*.

Lipa jest strom. Křemen nehoří. Magnetovec přitahuje železo. Kde je světlo, jest i stín. Není-li blesku, není hromu.⁴⁾

Prve, nežli o vztahu představ jsme rozhodli, *uvvažujeme*. *Otázka* jest vybidnutí k úvaze.

2. Vztahujeme-li dvě nebo několik soudů vespolek, *usuzujeme*. Výsledek této činnosti duševné jest *úsudek*.

¹⁾ Fr. Polack — Brosamen. II, 39.

²⁾ Upomínky od K. Světlé. Na str. 168 a 169.

³⁾ Dr. Bruno Schön — Briefe über Geistesgestörte.

⁴⁾ Příklad soudů, kde představy nikterak k sobě se nevztahují:

V tom rozum měj!

Z jedné deset udělej,

zahoď dvojku,

srovnej trojku,

zámožnosti najdeš spojku!

Utrať čtverku

v marném šperku,

z pěti a šesti

nech se vésti

k sedmé a osmé.

A deset jest jedna,

a desítka bez dna,

to čarodějnic počty z ledna.

(Faust od Götha přel. J. J. Kolár. Str. 102.)

Zajíc seče na louce, liška pohrabuje, komár na vůz nakládá, pipka sešlapuje. (Nár. pořekadlo.) — Kdo čerstvý sýr jí, pes ho nekousne, zloděj ho neukradne, aniž sestárne. Utal kohout a ucho zazpívalo. — »Pomáhej Pán Bôh, brachu!« »Kopám jen hlinu, pane!«

Bůh odmění lidi ctnostně. Ty jsi ctnosten. Bůh tebe odmění. — Pokora činí pokoj, pokoj činí bohatství, bohatství činí pýchu, pýcha činí válku, válka činí chudobu, chudoba zase pokoru.

Vnější úhel při trojúhelníku doplňuje se vedlejším úhlem trojúhelníku na dva pravé. Tento vedlejší úhel doplňuje se také ostatními dvěma úhly trojúhelníku na dva pravé. Jsou-li dvě veličiny spolu s jednou a touž veličinou vespolek rovny, jsou též samy o sobě vespolek rovny. Tedy jest vnější úhel trojúhelníku roven součtu obou vnitřních, k němu nepřilehajících.

3. Soudem a úsudkem tvoříme nové představy, jež zoveme *poněti* čili *pojmy*.

Chudé dítě, vidajíc v bytě svém jediný stůl, utvoří sobě o něm názor a představu, a spojuje ji se jménem »stůl«. Slyší-li pak zde mluvit o stole, představuje si stůl takový, jaký vidá doma. Později sezná jiné stoly, větší i menší, s deskou jiné podoby, s jiným množstvím noh, o jiné barvě. Každý nový názor stolu přivede na mysl dřívější představy stolu, při čemž rozdíly mohou zatemnit se, a to, co je všem společno, může vyniknouti jakožto *obraz* stolu. To jest činnost odtahovací *obraznosti*. — Přirovnává-li pak *vědomě a úmyslně* jednotlivé své názory o stolech, shledá, který znak nutno stolu *přisouditi*, a který *nic*; sezná tudíž, který *znak* je *podstatný* či *hlavní*, a který *vedlejší* či *nahodilý*. Nezbytné či hlavní znaky, jež stolu přisuzuje, může v mysli držeti pohromadě, a dáti jim též jméno »stůl«. Tak utvoří si *pojem* či *poněti* o stolu. Pokud vědomě a úmyslně představuje si všechny ty rozličné stoly, jež kdy vidělo, má na mysli *rozsah* toho pojmu; pokud při nich hledí pouze k znakům nezbytným či podstatným, má na mysli *obsah* pojmu.

Vidíme, že »ruda magnetická přitahuje železo«. Zkušenost ta vyjádřena soudem. Nazveme tuto rudu »magnetem« a utvořili jsme sobě pojem o magnetu, to ze soudu. Vidíme, že také »některá ocel přitahuje železo«. I tuto zkušenost, soudem vyjádřenou, připojíme k pojmu »magnet«, čímž jsme tento pojem zdokonalili. Můžeme tak učiniti jiným ještě soudem, na př.: »Měkké železo, kolem něhož obíhá galvanický proud, přitahuje železo.« Atd. — Vidíme, kterak pojem ze soudu vzniká a jinými soudy se zdokonaluje.

Dalším postupem činnosti duševné ty znaky, jež původně soudem k pojmu jsme připojovali, tak těsně k němu se vážou, že jakmile na pojem vzpomeneme, ihned i jeho znaky na mysl nám se objeví, aniž by nám tu bylo třeba souditi.

4. Dítě vidí, jak jiné dítě učinilo hned a rádo, co mu otec poručil, a slyšelo, že nazváno bylo »poslušným«. Jindy vidí, že služka učinila hned a ráda, co jí paní poručila, a nazvána byla »poslušnou«. Opět jindy vidí, že dívky ve škole činily hned a rády, co učitel poručil, a nazvány byly »poslušnými«. Tak obrazností odtahovací dítě si utvoří *obraz* »poslušných«. Rozumem obraz ten stane se

pojmem, když (ve škole) na příkladech dá se posouditi, které znaky nezbytně musí míti ten, koho nazýváme »poslušným«.

Rozumem tvoříme též pojmy o pouhých vlastnostech, činnostech a p., čili *pojmy odtahité* (abstraktné), kdežto o předmětech hmotných tvoříme si *pojmy srostité* (konkretné).

5. Schopnost duše, představy vědomě a úmyslně přirovnáváti a pojmy tvořiti, jest *rozum*. Jeho činnost slove *myšlení*, a jeví se *soudem* a *úsudkem*.

Rozumujíce o věcech, klademe sobě otázky: co jest? jaké jest? co činí? proč? k čemu? atd., neboli tážeme se po *podstatě*, *vlastnostech*, *činnostech*, *příčině účelu* a j. Tím vědění své utvzujeme, a k tomu, čeho smyslem jsme poznali, nových vědomostí se doděláváme. *Účel rozumu jest, vědomosti utvrditi a prohloubiti*.

6. Rozumem nabýváme vědomostí, ale zároveň také jsme si toho vědomi, že tyto *vědomosti shodují se se skutečností*, že jsou *pravdivé*. Rozumem poznáváme pravdu.¹⁾ Že nám na pravdivosti našeho vědění tak velice záleží, proto také často *vědomosti samy nazýváme pravdami*. V tom smyslu mluvíme o pravdách náboženských, mravoučných, přírodovědeckých, mathematických a j.

Uznávajíce pravdivost něčeho, pravíme, že jsme *přesvědčeni*. K tomu nám slouží *důvody*. Přesvědčení z důvodu autority slove *víra*. Nestačí-li naše důvody, by o pravdivosti něčeho nás přesvědčily, tehdy se *domníváme* anebo *pochybujeme*. Při *domněnce* kloníme se k uznání pravdivosti, při *pochybě* k nepravdivosti. *Tušením* běheme něco za pravdu z důvodu subjektivních, ale nejasných.

7. Pokud rozum vyšetřuje, zda-li co se hodí k jistému účelu, soudí, jestli to *dobré* či nic. Jde-li o věc, která svému vlastnímu účelu dobře vyhovuje, nazývá ji *dokonalou*; vyhovuje-li účelu jiné věci, zve ji *prospěšnou* nebo *užitečnou*. Jestli to skutek, který shoduje se se zákonem čili příkázáním, nazývá ho v užším smyslu *dobrým* či *mravným*.

8. Rozeznáváme rozum:

a) *theoretický* a *praktický*; onen se nese k poznání pravdy, tento ku konání dobra; onen jest spíše rázu odtahovacího, ten spíše omezovacího.

¹⁾ *Rozumnost* záleží v známosti pravdy a rozeznání jí od bludu. (Kom.)

b) *Vtipem* poznáváme či postihujeme vůbec spojitost či pravdivost v tom, co se nám před mysl staví. V tom smyslu se mluví o dítěti vtipném, pokud snadno chápe, co se mu k pochopení předkládá. ¹⁾ V užším smyslu zove se vtipem schopnost, vyhledati k nějaké věci jinou podobnou.

Ve večerní společnosti lázeňské seznal jsem profesora *Wolffa*, znamenitého *improvisatora*. Každý z 10 hostů řekl dvě různá slova, jež se rýmovala, jinak ale naprosto nesouvisela. Wolff je nejen podržel v paměti, nýbrž za několik minut spojil je ve slušnou báseň. Opět mu řečena libovolná slova rýmovaná, a jeden z hostů naznačil *látku*, načež po několika minutách hotova byla báseň žertovná. ²⁾

Themistokles plavě se po ostrovech, vybíral peníze od spojenců. K obyvatelům Andru, pravil, že přichází, dvě bohyně s sebou máje, Přemluvu a Moc. Tito pak odvětili, že u nich též dvě veliké bohyně se nacházejí, Chudoba a Nouze, ježto jim zapovídají, peníze mu dáti. ³⁾

Lačen, jako mlynářova slepice. Má se jak šiška v másle. Vypršely mu brky. Utekl se v kožíšku do vody, Dohovívá mu k prstům. Dostal se s koně na osla. — Čas děd, ale s kosou. Osud není mračno, aby se přehnalo. Slepíčka po zrněčku klove, a tím syta žive.

Vtip může býti vážný nebo žertovný; jadrný, řízný, duchaplný, žahavý nebo planý, jalový, mělký, hledaný; původní neb otrepaný; vhodný nebo nevčasný (vtipkování) ⁴⁾

Pokud činnost vtipu jest bezděčná, náleží do oboru obraznosti; pokud jest vědomá a úmyslná, náleží do oboru rozumu.

c) *ostrovitipem* vystihují se na věcech podobných rozdíly třeba sebe nepatrnější, čímž pojmy a jich rozdělení nabývají určitosti a přesnosti. V skutečnosti nesnadno vtip lišiti od ostrovtipu, ježto v každém téměř případě obě zároveň se naskytá.

Svatý smutný člověk je smutný svatý člověk. ⁵⁾

— Lessing: Tato kniha obsahuje mnoho nového a dobrého; ale to dobré není nové, a to nové není dobré.

¹⁾ Kdo bystrý má vtip, spěšně věc prohlédne. — Nic není, co by se vtipu nepoddalo. (Komenský.) — Jistá stará žena pravila farářovi: »Co jen máte proti starým lidem, že vždycky na ně hubujete?« Farář: »Já že bych na staré lidi huboval? Jak to?« »Vždyť přece říkáte v kostele, že *starý Adam* musí zemřít.« — Polack — Brosamen. II., 395.

²⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter. 277.

³⁾ Plutarch — Themistokles a Kamilos. XXI.

⁴⁾ Než vyfkně vtip nějaký, který komukoli nemilým býti může, at tobe napřed dobrosrdečnost zavře ústa.

⁵⁾ Un saint triste est un triste saint. (Sv. Frant. Sal.)

Vellejus Paterculus o Varovi: Chud přišel do bohaté Syrie, bohat opustil ji ochuzenou.

Tím hůře, že blázní neumějí povědět moudře, co moudří lidé činí po bláznovsku. ¹⁾

Vy vědomím tím byl byste moudrý,
kdež vědomost vás činí nevědomým. ²⁾

Osnova našeho života skládá se ze smíšené přize, z dobré i špatné spolu spletené: naše ctnosti by zhrdly, kdyby je naše chyby nemrskaly; nepravosti pak naše musily by zoufat, kdyby je nesmítovaly naše ctnosti. ³⁾

Při chybném záměru jest nejlepší
jednání v tom, se s ním zas chybiti:
byť nerovné to bylo, přece se
ta nerovnost tím zrovna narovná,
a křivota se hojí křivotou,
jak ohněm chladí oheň v pálených
se žilách toho, jenž se právě spálil. ⁴⁾

Přesvědčiv se Diogenes, že Megarští vychování mládeže své příliš zanedbávají, za to však o dobytek svůj velikou péči mají, prohlásil se: »Žádal bych megarského měšťana spíše beranem nežli synem býti.« (J. M. Sychra.)

d) *Důmysl* či *důvtip* jest schopnost, *samostatně* vystihovati příčinu, následek, účel a j. ⁵⁾ Vtip chápe snadno, jako blesk, co *hotové* se předkládá; důvtip po delším přemýšlení *nových* ponětí se dodělavá. ⁶⁾

Ne pochybným, Hospodine, nýbrž jistým svědomím Tě miluji. Ale co miluji, Tebe miluje? Ne lepost tělesnou, ani krásu časovou, ne stkvělost světla těmto lahodnou očím, ne sladké zpěvy písniček rozmanitých, ne květin a mastí a drahých zápachů libovůni, ne mannu, ne med, ne tvary vlnadné k tělesnému pokochání: těch nemiluji; Boha miluje; a přece miluji nějaké světlo, a nějaký zvuk, a nějakou

¹⁾ Jak se vám to líbí od W. Shakespeara.

²⁾ Marná lásky snažení od W. Shakespeara.

³⁾ Konec vše napravní od W. Shakespeara.

⁴⁾ Král Jan od W. Shakespeara.

⁵⁾ Hloupému napověz, moudrý se dovtipí. *Domysl*, tolik jako domnění, třeba lišiti od *důmyslu*.

⁶⁾ Ponejprv od bitvy na Žižkově měl se Žižka měřiti s velkým vojskem nepřátelským v otevřeném poli, a svět měl se podiviti neobyčejnému, takofka zázračnému zjevu vojevůdce, který nebojoval se spoléháním na hmotnou sílu, na osobní chrabrost svých bojovníků, nýbrž s *důmyslem*, s uměním v užívání prospěchu z poloh a přiměřeném k tomu zřizování šiků a provádění pohybů vojáka i vojových ohrad jeho, jakož i nařizování střelby dělové, a to všecko činil jsa slep na obě oči, takže podivuhodný *důvtip* v pojmání toho, o čem jinými byl zpraven, musil mu nahrazovati službu zraku. (V. V. Tomek — Jan Žižka. Str. 123.) — Robinson.

vůni, a nějaký pokrm, a nějaké pokochání, kdy miluji Boha svého, světlo, zvuk, vůni, pokrm, pokochání vnitřního člověka svého; kdež svítí duši mé, co nepojato prostorem, a kde zní, co neodnáší čas, a kde voní, co nerozstírá větru vání, a kde chutná, co neubývá požíváním, a kde se kochá, co se neodvrhuje v přesycenosti. To miluji, kdy Boha svého miluji. — A co jest to? Země jsem se otázel, a pravila: »Nejsem«; a všechny věci, jež nad ní jsou, totéž mi pravily. Otázel jsem se moře, a propasti, a plazů duší živých, a odpověděly: »Nejsme Bůh tvůj, hledej nad námi!« Větrů vlajících jsem se otázel, a odvece vzduch veškeren s obyvateli svými: »Na omylu jest Anaximenes, nejsme Bůh.« Nebes jsem se otázel, a slunce, a měsíce, a hvězd; a řkou mi: »Ani my nejsme Bůh, jehož hledáš.« A pravil jsem ke všemu tomu, co naskytuje se smyslům těla mého: »Pravily jste mi, vy že Bůh můj nejste; řekněte mi něco o něm!« A zvolali hlasem velikým: »On učinil nás.« Ptání mé, tot touha hledání mého; a odpověď jich, tot útvárnost jejich. A k sobě jsem se obrátil, a sobě pravil: »Ty, kdo jsi?« A odpověděl jsem: »Člověk.« A aj, tělo i duše ve mně jsou přítomny, jedno zevnitřní, druhá vnitřní. Kterým z obou hledati jsem musil Boha svého? Již jsem byl ho hledal tělem, od země až k nebesům, kam až dosáhnouti mohli poslové moji, paprsky očí mých. Ale lepší jest duše, která jest uvnitř. Neboť ji zprávu nosili všickni poslové tělesní, a ona soud měla nad odpovědmi nebe i země i všech věcí, které v nich jsou, řkoucích: »Nejsme Bůh,« a »On učinil nás.« Člověk vnitřní poznal to pomocí člověka zevnitřního; já vnitřní poznal to, já duch smysly těla svého. Co tedy miluji, kdy Boha svého miluji? Kdo jest on vznešený nad hlavou duše mé? Pomocí samé duše své povznesu se k Němu. Pomínu mohutnost svou, kterouž na těle lpím a životem naplňuji údy jeho. Ne touto mohutností naleznu Boha svého: pak by Jej našel i kůň a mezek, kteří nemají rozumu (Žalm 31, 9.); poněvadž i v nich tatáž mohutnost, kterou žijí těla jejich. Jest jiná mohutnost, nejen ta, kterou obživuji, nýbrž i cítiti a poznávati smysly činím tělo své, kteréž stvořil mi Pán; řídící oko, ne aby samo slyšelo, a ucho, aby samo vidělo, ale oku velíc, abych jím viděl, a uchu, abych jím slyšel: a ostatním jednotlivým smyslům podle sídel jich a úkonů, které rozmanité věci já jimi konám jediný duch. ¹⁾

Maminka nalila Karlince příliš mnoho vína. Otec: »To je příliš mnoho pro Karlínku.« Kar.: »Milý otče, já trochu odpiji, pak toho nebude tak mnoho.« — »Karlínko, ty nemůžeš z dortu dostati ničeho. Tvůj žaludek už je uzamčen.« — »To neškodí, dort strčím tam ještě klíčovou dírkou.« — Karlince bylo řečeno, že kdo pije kávu, zůstane malým. Na návštěvě viděla malého pejška i tázala se: »Jak je stár?« »Již velmi stár.« »A už neporoste?« »Nikoli, tak malým zůstane již navždy.« »Ach, ubohý pejšku, tys asi pil mnoho kávy!« ²⁾

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 10, VI—VII.

²⁾ F. G. Dinter — Pädag. Schriften. I., 79.

e) *Věhlas* jest rozum vůbec vynikající a proslulý.

Co před bitvou bojácností a lhostejností Fabiovou se nazývalo, toť ihned po bitvě ne lidskou rozvahou býti se zdálo, nýbrž božským jakýmsi a vyšším rozumem, jenž z také vzdálenosti ty věci budoucí předvídá, jimž sotva věřiti mohli ti, kteří jich zakoušeli. Pročež ihned na něj Řím všechny ostatní naděje přenesl a k věhlasu toho muže se utíkal, jako do chrámu a k oltáři, a rozumností jeho se stalo, že lidé zůstali a se nerozptýlili, jako v nešťastné válce galské. On totiž, jenž tehdy, když vše bezpečným se zdálo, opatrným a beznadějným býti se ukazoval: nyní, když všickni v nekonečné hoře a nečinný zmatek se byli uvrhli, jediný chodil po městě mírným krokem a s pevnou tváří a s vldným pozdravením, bédování žen zastavuje a zabraňuje shluku lidí, na veřejná místa vyblhajících, aby vespolečně nařfkali. On senat přemluvil, aby se sešel, a úředním osobám srdce dodával, sám jediný jsa i sílou i mocí všech úřadujících, kteří k němu toliko své zraky obraceli. ¹⁾

9. Českým jazykem vystihují se na rozumu tyto vlastnosti:

a) *Prostý* či *přirozený* rozum jest takový, jaký se u většiny lidí vyskytuje, a který cvičil se na věcech všedního života. *Vědlaný, vytříbený, vybroušený* rozum používal zvláštních prostředků ku svému zdokonalení.

Bylo to v době francouzského kvašení. Končil jsem své kázání slovy: »Bude-li po 30. letech v Drážďanech vládnouti kurfiřt anebo 300 zeměpánů, to vy nevíte. Já to také nevím. Ale to vím, děj se co děj, ať si v Drážďanech vládne kurfiřt nebo 300 zeměpánů, pro vás sedláky v Kitscheru zbývá trojl: Mlátit, platit, poslouchat až do skonání světa. Amen.« To bylo pak dlouho příslovím. — V Gornitzi sedláci jednou počali reptati na daně královské, a neprávem. Chtěl jsem tomu učiniti konec. Na počátku kázání líčil jsem obyčejné stesky. »Avšak to, co král v Drážďanech od vás na daních žádá, je to nejmenší, co vám jest platiti. Vy máte jiné tři krále, kteří větší daně na vás vymáhají, nežli dobrý král v Drážďanech. Jsou to: král Zahálka, král Pochoutka, král Pýcha.« I to dlouho si pamatovali. ²⁾

Příklad rozumu prostého poskytuje: »Kmotr Rozumec od Al. V. Šmilovského«, a »Starý chudý Richard« od B. Franklina (přelož. J. Jungmann) ³⁾

b) *Pravý* či *zdravý* rozum hledí dopátrati se pravdy, a nedá se tak snadno odbyti ledabylým důvodem. Opak je rozum *pověřivý, nezdravý, bláznovský, nerozum*.

¹⁾ Plutarch — Fabius Maximus. Přeložil A. Vaníček str. 67.

²⁾ F. G. Dinter — Pädag. Schriften. I., 104.

³⁾ Čítací kniha K. Vorovky. II. 40., II. 14.

Kr. Schmid vypravuje o svém otci několik příběhů, kterak při neobyčejných výjevech, kde jiní pověřivostí dali se odstrašiti, nestal, až příčiny se dopátral. ¹⁾)

Hospodyně, již hospodářství klesalo, opatřila si skříňku, s níž obcházela po domě v rozličnou dobu. Tím připadla na rozličné nešvary, a hospodářství se lepšilo. Příčinu toho hledala ve skřínce a ne v dohledu. ²⁾)

R. 997. přitáhli Pečenězi k Bělehradu, obklíčili jej, a byl veliký hlad v městě. Tehdy na radu starce obležení zapustili do země dvě kádě, jednu naplnili kvasem (nátěstkem), a druhou zředěným medem. I přivedli Pečeněhy a ukázali na kádě, jakožto prý studnice, z nichž váží pokrm i nápoj. Pečenězi uvěřili, a domnívajíce se, že hladem nebude možno obležené přemoci, zdvihli se od města i odtáhli domů. ³⁾)

Sedlák kupoval si brejle, by dovedl čísti.

c) *Celý* či *všestranný* rozum soudí správně o všedních věcech z kteréhokoli oboru, rozum *ucelý* či *kusý* jen o věcech některého oboru.

Karlínka: »Otče, proč pak chodí tito lidé žebrot?« »Protože nemají chleba.« »Nemají-li chleba, proč tedy nejedí housky?«

Jak často naskytuje se případ, že muž se vzděláním vědeckým pronáší se o věcech všedních s takovou neznalostí, že stává se předmětem úsměšků lidí prostých. Jeho vzdělaný rozum je po té stránce kusým.

d) *Čilý* (bystrý, hbitý, rychlý) rozum a naopak *chabý* (ospalý, dřimavý, líný, mrtvý), dle toho, jak snadno soudí a usuzuje.

Odpovědi Spartanů. — Při počtech seděl Frommold, slabší počtář, vedle Bernsteina a nahlédal do jeho písma. Já: »Ty, Frommolde, nepokradeš. To jest jako: Nepokradeš příklady sousedovy.« Bernstein vstal a pravil: »Ale zase také stojí psáno: Jedenkaždý hleď nikoli na své, nýbrž na to, co jiného jest.«

V městě Memlu chtěl Dinter většího žáka vzíti na zkoušku, neboť jeho obličej prozrazoval schopnost. Dinter: »Řekni mi rychle, jak zní jedenácté přikázání?« Hoch: »Jedenácté přikázání: Nenech se napáliti! a dvanácté je hned při tom (nyní pozvedl ruku): Nemáš také jiného napáliti!« ⁴⁾)

e) *Jasný* či *světlý* rozum a naopak *temný* (zatemnělý), dle toho, zdali jasně pravdu jiným předkládá či nic.

¹⁾ Kr. Schmid — Upomínky z mého života Str. 14. a dál.

²⁾ Čitací kniha K. Vorovsky. I., 19.

³⁾ Nestorův Letopis ruský. Praha 1867. Str. 99 a dál.

⁴⁾ Dinter — Pädagogische Schriften. I., 122., 249.

Podobenství P. Ježíše.

f) *Ostrý* rozum snadno pravdu od nepravdy rozeznává i v případech neobyčejných. Opak jest rozum *tupý*.

Výtečný příklad rozumu ostrého jest v ev. sv. Matouše 22. 15—22, kde vypravuje se známý příběh o P. Ježíši, kterak odpovídal na otázku, sluší-li dávat daň císaři čili nic.

Poražený Bedřich Falcký, vyjednával s Ferdinandem II. o mír, žádal, aby císař potkytl mu náhradu za peníze v Čechách vydané, aby zaplatil dluhy, které byly učiněny k obhájení koruny české, a aby mu kromě toho poskytl zvláštní odměnu. — Vítěz měl přemoženému nahraditi škodu, napadený, jenž přemohl útočníka, měl tohoto odměniti za výlohy útoku. ¹⁾

g) *Ušlechtilý* rozum dovede správně souditi o věcech z oboru mravnosti, krásy a pod., rozum *sprostý* toho nedovede.

Sušil, sbíraje národní písně, snášel nejen všechny obtíže cest, nepohodlí, lůžka a bytu, nedostatečné a chatrné stravy, nýbrž kladen mu přecasto překážky v tom se strany, s které se toho nejmeně nadál, se strany zdánlivě rozumných a pro dobro horlivých, vskutku však velmi omezených duchů, kteří pochopiti nemohli, proč Sušil s takovými prý daremnostmi se zabývá. Ale krátkozraké ty posměvače zahanbila prostá venkovanka v Moravičanech, a tím spolu potěšila velice zkormouceného Sušila, řkouc: »Nesmějte se a netupte; on chce náš národ oslaviti!« A on ho skutečně sbírkou svou oslavil. Oné pak ženě věnoval dvě krásné znělky. ²⁾

Soud oslův o květinách v zahradě, jichž byl okusil a které mu nechutnaly, svědčí o rozumu prostém.

h) *Vysoký* či *hluboký* rozum dovede *daleko* postoupiti od názoru k ponětí, od příčiny k následku, od výjevu k příčině a p., čímž dochází poznání pravd nejvyšších a základních: *ideí, zásad* či maxim, *zákonů* přírodních. Nese-li se vysoký rozum zvláště k poznání vznešených (ideálních) pravd, slove *osvíceným*. Pokud se mu zdařilo, dopátrati se *nových* pravd, objevů, výzkumů, slove *geniálním*. — Opak rozumu vysokého či hlubokého jest rozum *krátký* (mělký, obmezený).

Platon ve spise *Hostina* dává Sokratovi vyšetřovati pojem lásky. Postupuje od lásky nejsmyslnější, jejíž účel jest zachování přírodnin, k vyššímu stupni lásky, která vine člověka k osobě jednotlivé krásné. Později člověk poznává, že krása na kterémkoli těle kráse na jiném těle přibuzná jest, proto stejným způsobem i ostatní si oblíbiv, člověk postoupí od krásy tělesné k duševné, totiž ku

¹⁾ Gindely — Děj. česk. povst. III. str. 317.

²⁾ M. Procházka — Fr. Sušil. 436.

krásným zaměstnáním a dále ku krásným vědomostem. A seznam, že tato krása opět při všech duších podobna jest a vysoko nad tělesnost povznešena, postoupí v poznání krásy a pozná, že v rozmanitých zjevech jest přece táž, a dojde tudíž poznání jedině, pravě. neproměnné krásy (*idea krásy*). — Tak postupuje láska od vezdejších krásných předmětů *tělesných* ku krásným *zaměstnáním* a odtud ku krásným *vědomostem*, až konečně od vědomostí k oné vědomosti přijde, že není žádné jiné, nýbrž právě oné *surchované krásy vědomosti*, a až konečně pozná *krásu samu o sobě*. (Platonická láska.) ¹⁾

Newton vida padající jablko, domyslí si příčiny pádu, totiž vzájemné přitažlivosti hmot, a ustanoví zákon této přitažlivosti.

Vyložil jsem: »Náruživost jest, když člověk jistého druhu zlých skutků tak často se dopouští, že se mu stane návykem.« I tázal jsem se žáka E.: »Může sebevražda také býti náruživostí?« E. rychle: »Může, jestli-že se jí často dopustím, že se mi stane návykem.« ²⁾

Jistý bohatý Řek naplnil nádoby, pečlivě vyhledanou, nejvzácnějším vínem, a aby tam dobře bylo uschováno, přitiskl na hoření otvor svou pečeť. Jeho otrok nedal se tím mýliti; navrtal chytře u dna malý otvor, jež snadno bylo lze zavřít. Kdykoli pak majetník odstranil pečeť, by si nabral vína, shledal, že vína ubylo, což nedovedl si vyložiti. Přítel, jemuž si stěžoval, pravil: »Zajisté někdo se přičiňuje. by víno z dola točil.« Avšak majetník s tím nesouhlasil, a odpověděl: »Vidím, že tomu nic nerozumíš. Víno neschází dole, nýbrž nahore.« ³⁾

V bájce: »Sekera a stromové« vypravuje se, kterak tesař přišel do lesa prosit, by mu stromové přivolili, by směl jen topůrko na svou sekeru utíti. I bylo mu ihned přivoleno — ovšem na škodu těch, kdo přivolili.

V bájce: »Poustevník a medvěd« vypravuje se o ochočeném medvědu, který od spícího poustevníka odháněl mouchy. Když však jednu zvláště dotěrnou mouchu nikterak s tváře spícího nemohl sehnati, v rozhorlení vzal kámen a hodil jím po mouše. Tím ovšem nejen mouchu, nýbrž i starce zabil. ⁴⁾

10. *Vliv rozumu:*

a) *při naslání*. Národy bývají často nezřetelné a nesprávné, což bývá patrné, jde-li o to, abychom věc, kterou kdy jsme viděli, určitě od jiné podobné věci rozeznali, ji popsali a nakreslili. Takový názor zdokonalí se, když nazírajíce budeme *souditi*: které jsou části a znaky hlavní a které vedlejší? které jsou větší a které menší? které nahore, dole, v pravo, v levo atd.? kterak jsou ve-

¹⁾ Platonova Hostina. Přeložil Frant. Velišský. V Praze 1872. Str. 69.

²⁾ Dinter — Pädagogische Schriften. t., 123.

³⁾ Dr. J. E. Veith — Misericordia 158.

⁴⁾ V. Kramerius — Nové Esop. bájky. Str. 101, 124.

spolek spojeny? kterak souvisí s věcmi jinými? atd. Tak sobě můžeme věsti, když na př. přírodninu pozorujeme, když nápěvu nasloucháme a pod.

Smyslu ovšem, jenž podle dojmu předměty naskytující se pojímá, snad nutno jest, veškeren zjev, ať prospěšný, ať neprospěšný, ohledávati; avšak duchem svým každý způsobilý jest, chce-li ho použiti, sebe sama povždy přesnadno obrátiti a odbočiti, kamkoli libo; duch tedy má za nejlepšího jíti, aby toto netoliko ohledával. ale ohledáváním také prospíval. ⁶⁾

Dále *přirovnáváme* názor k představám starším, a *soudíme*, v čem se shodují a v čem se liší. Věcí je nekonečně mnoho. Abychom je myslí svou mohli obsáhnouti, spojujeme stejné týmž jménem, podřadujeme podobné pod týž pojem, a tyto pojmy zase pojíme dle podobnosti, příčinnosti a j. Tak rozumem uvádíme u vědomosti své *jednotu*.

Rozumem poznáváme, zdali názor shoduje se se skutečností či nic. V případě tomto poznáváme *klam*, který jest buď *přelud* (illuse) anebo *přizrak* (hallucinace). Při prvním jest zde předmět, který působí na naše smysly, ale my ho považujeme za něco jiného. Při druhém není zde žádného předmětu, a klam vznikl vnitřním podrážděním nervstva pocitového.

Přelud jest to, vidíme-li místo stínu nějakou přišeru; jedouce, vidíme stromy podle sebe ubíhati, vzdálené předměty zdají se nám býti menší, nad sebou vidíme sklenutý blankyt a na něm slunce vystupovati. — *Umění* často používá přeludův, a čím lépe to dovede, tím jest dokonalejší.

Malíř *Zeuxis* chtěl odhrnouti záclonu Parrhasiem malovanou. Mžitky, kola před očima, znění v uších a pod. jsou přizraky.

b) *při paměti*. Dle toho, jak si vzpomínáme, rozeznáváme:

a) *paměť prostou* (mechanickou), kde představy se probouzejí přestavami současnými nebo řadovými.

Vzpomínáme si na věci, jež cestou jsme pozorovali, a to jak co zároveň a vedle sebe, a jak co za sebou jsme pozorovali. — Odřikávání do slova.

Vštěpujeme-li představy (slova, jména a j.) v určitém vnějším spojení nebo v určité řadě, ustálí se častějším opakováním v tom pořádku, takže potom také v tomto pořádku jdou na mysl, jakmile

⁶⁾ Plutarch — Perikles. Přeložil A. Vaniček. Str. 3.

o první představu zavádíme. Snadněji se vstřípí řady, jsou-li vůbec v nějakém spojení vespolečném, jsou-li urovnány (verše a rýmy, pamatujeme-li si odstavce, stránky a j.), učíme-li se hlasitě, ve sboru, dle taktu a j.

Paměť prostá je velice důležitá. Věci, jejich vlastnosti (popis), jména věcí, jazyky cizí a j. třeba namnoze [pamatovati si prostě. Avšak paměť ta přivádí představy vždy jen v určitém pořádku; vypadne-li který člen z řady, nebývá si toho vědoma; může zaboháči do jiné řady, která s onou má člen společný; zarazí se a vázne při některém členu, který není dosti jasný, nevědouc si rady.

3) *paměť rozumnou* (soudnou, logickou), kde představy se probouzejí vědomě a úmyslně představami stejnými, podobnými, spornými, anebo kde jedna jest druhé následkem, příčinou, důvodem, účelem a pod. Paměť prostou drží se pohromadě představy, které více méně *nahodile* a jaksi *vně* jsou spojeny; paměť rozumnou drží se pohromadě představy pro *nutnou* a *vnitřní* vespolečnou spojitost.

Rozumně pamatujeme si řeč, jižto máme konati, jestli především máme v paměti její logické rozčlenění. Důkaz mathematický pamatujeme si rozumně, jestli pravdivost každé věty a jejich logické spojení uznáváme a dle toho vespolek je vážeme. Výjevy přírodní pamatujeme si rozumně, jestli pochopujeme, za kterých podmínek, ze kterých příčin, a dle kterých zákonů se dějí.

Paměť vtípná (umělá, známková) jest vlastně paměť rozumná, vyhledávající jakési spojitosti mezi představami současnými a řadovými, anebo vůbec mezi představami nespojenými.

Adam, Boží Ctitel, Čest Dal Dáblu, Eva, Falší Geho Hnutá, Jablka Kousla, Lásku Lidem Mnohým Nebohým Ostudila. Potřel Reč, Řvoucího Satanáše Štít Tuhé Úmluvy. Vyšel Kristus, Yakož Zasílčil (Sixt Candidus.) ¹⁾

Martin Navarrus, chtěje upamatovati se na všechny ty, za něž se zvláště modliti chtěl, šest pádů podstatných jmen na paměti měl, a to: *nominativ* — aby vzpomínal sebe sama a za koho zvláště mši svatou sloužiti měl; *genitiv* — aby pamatoval svých rodičů tělesných a duchovních; *dativ* — svých dobrodinců; *accusativ* — svých nepřátel a protivníků; *vocativ* — svých duchovních spolubratrů; *ablativ* — všech chudých, nuzných, sirotků a vdov, a vůbec všech skormoucených. ²⁾

¹⁾ Encyklopaedie paedagogická — Jak učili abecedě.

²⁾ Dr. V. E. Krátký — Obět novozákonní. V Praze 1850. Str. 132.

Mosaz skládá se z *m*édi a *z*inku (*m*-osa-*z*). — Křikavci mají v kosince 10 letků, pěvci 9 (křikavci — delší slovo nežli pěvci). — Jan Hus upálen r. 1415, počátek reformace Lutherem r. 1517, počátek třicetileté války r. 1618. — V Písmě svatém jsou 72 knihy ($45 + 27$); $7 + 2 = 9$, $4 + 5 = 9$.

Učení o umělých pomůckách pro vštěpování v paměť slove *mnemotika* či *mnemotechnika*.¹⁾

c) *při obraznosti*. Činnost obraznosti jest buď *bezdělná* neb *úmyslná*; v tomto případě jest při ní též rozum a slove *obrazotvornost*. —

Proč pje písne slavl, rosa když tetelí se na růži,
a svůj hned stoulí, když ta oschne, klokot?
V krůpěji on rosné, slunkem když došla brunátu,
nesmrtelný pravzor své podobizny vidí.

Fr. Sušil.

Při skládání zvířecí báje »Tak svět odplácí« obraznost snášela látku, ale rozum ji rovnal, aby dobře hodila se k vyličení hlavní myšlenky — nevědu lidského²⁾. Podobně při starořecké báji: »Hera-
kles na rozcestí«,³⁾ při bajce: »Zeus a kůň«⁴⁾ a j.

Posuzující na věcech a lidech jednotlivé stránky, můžeme v duchu odmysliti stránky nepříznivé (*odtahování, abstrahování*) nebo přimysliti stránky příznivé (*omezování, determinování*), aneb učiniti obé (*skládání, kombinování*) — můžeme je *idealisovati*. Obraz tím způsobem vzniklý jest *obraz vzorný* či *ideal*.

Posuzující sami sebe, můžeme některé své vlastnosti schvalovati, jiné zavrhovati a zároveň jinými lepšími nahrazovati; tak utvoříme si o sobě obraz vzorný, a na vůli bude záležeti, zdali tento ideal více nebo méně stane se skutkem. — Podobně lze si utvořiti obraz vzorné školy.

Obrazotvornost má pro člověka cenu velikou; ona to vlastně jest, která u dospělého člověka nastupuje místo obraznosti, převádějíc tuto na cestu rozumu.

¹⁾ Mnemotechnický výraz pro π napsal v hymnu na Archimeda Francouz Ed. Lucas:

Que j'aime à faire apprendre un nombre utile aux sages!
Immortelle Archimède, artiste ingénieur!
Qui de ton jugement peut priser la valeur?
Pour moi ton problème eut de pareils avantages!

(3,141592653589793238462643383279... Každé slovo množstvím písmen značí číslici.) — Viz Živa 1891, str. 62.

²⁾ K. Vorovky Čít. kn. I. 30. čl. 15.

³⁾ Tamtéž str. 36. čl. 17.

⁴⁾ Tamtéž str. 65. čl. 41.

Ona podporuje rozum, kde jde o názorné zobrazení pojmu odtahitého (příklady, podobenství, bájky a j.), kde jde o provedení idee (v umění). Půvabným zobrazením pravd mravoučných a obrazů vzorných může působiti též na cit a vůli.

Legendy rozšiřovaly mezi lidem idee a zásady křesťanské, těšily, bavily a poučovaly jej a povznášely mysl jeho v bídě a protivenství. Zatím co ve světě všudy panovalo hrubé násilí, v legendách síla mravná triumfovala, a obrazotvornost vykouzlovala v nich obraz života, po jakémž toužili všickni lidé ubozí a utištění, všickni lidé vzdělání a spanilomyslní, obraz společnosti mravné a zvedené, v pravdě křesťanské. Čtením legendy, líčící hrůzoplňná muka pekelná, leckterá bestie skrotla; a čtením příběhu, v němž světec vítězil láskou a utrpením, leckterý zbujník a násilník přiveden byl k poznání ctnosti a konání spravedlnosti. ¹⁾

d) *při citech* a

e) *při snahách*, o čemž pojedná se později.

11. Viděti z toho, že rozum, jímž Bůh člověka mimo jiné tvory obdařil, jest moc, jíž vystihujeme a pochopujeme, co jsou věci samy v sobě, a co na nich jest pouhým zjevem; jím poznáváme příčinu, následek, podmínku, účinek, účel; jím postupujeme od poznání věcí smyslných k nadsmyslným; jím poznáváme, co dobré a zlé, co mravné a nemravné, co chvalitebné a hanebné, co užitečné a škodné. Ano rozum má takovou moc do sebe, že tytéž není věci tak hluboké, aby jím vypátrána a obsažena býti nemohla.

Nicméně však jsou přece věci takové, jež převyšují rozum člověka, jež rozumu lidskému nevystihlé, nepochopitelné jsou. ²⁾ Takové věci naskytají se i v oboru smyslném i nadsmyslném. ³⁾ I jest to velikou vadou lidí, když v těch věcech přece po svém rozumu se pouštějí, a co umyslí a na čem ve svém rozumu zavrou, na tom zpuště se ustaví, v tom žádnému nic ustoupiti nechťejí, byt i pravdou zřetelně přemáhání byli.

¹⁾ Guizot: La légende était l'épopée des vaincus — elle ouvrait un asile à l'imagination des peuples, comme le cloître à leurs personnes. (Fr. Sembera — Dějiny středověké. I., 438.)

²⁾ Mefistofeles: »Pravím ti: Člověk, jenž se v špekulaci brodí, — jest jako zvíře, jež na pláni pusté — pitvorný šotek v kole za nos vodí — a kolem všude osení jest husté. — »Faust« od Götha. Str. 69.

³⁾ Takté nestatečný rozum lidský, že sobě lidé často odporují, a v úsudku svém o věcech stvořených zhusta proti sobě čelí. Sv. Jana Chrys. Věk a spisy vybrané od Jana N. Stárka. Str. 464.

S jedné strany tedy patrna velebnost a důstojnost rozumu, s druhé strauy však jeho nedokonalost a mdloba. A právě v tom mocné je ponuknutí k dalšímu vzdělávání a zvelebování božského tohoto daru. ¹⁾

7. O sebevědomí.

1. O předmětech kolem sebe tvořím si názory, představy, obrazy, pojmy; podobně mohu činiti o *sobě*. Kdo sebe si představuje, jest *sebevědom*, má *sebevědomí*, jest *osoba*. ²⁾

Znakem sebevědomí jest *jméno* osoby.

Když mudrc *Kleanthes* jednou, jakož mívával ve zvyku, zemi překopával a při tom sám sobě zlořečil, tázal se ho Aristo: »Komu zlořečíš?« Mudrc odpověděl se smíchem: »Starci se šedými vlasy, ale beze smyslu a rozumu.« ³⁾

2. Kdo jest sebevědom, představuje si *sebe* ve spojení s některými pocity, názory, představami a j. Řeknu-li: »Mám žízeň; jest mi horko; jsem zdrav a silen —« chci tím říci, že jakési pocity uvádím ve spojení s *osobností svou*. ⁴⁾

3. Dítě ve věku nejútlejším má sice pocity jakési, ale později teprv počne při nich také sebe si představovati; jeho sebevědomí se probouzí. Určitě sebevědomí se jeví u dítěte, když toto označuje se slovem »já«.

»Těší mne, že mohu ze svého dvanácti- nejvýš čtrnáctiměsíčního věku ukázati na vybledlou skrovnou vzpomínku, takřka první sněženku z temné půdy dětské. Pamatuji se totiž ještě, že jistý chudý žák mne měl velmi rád a já jeho, a že mne vždy nosíval na loktech — což příjemnější jest nežli později na rukou, — a že mi ve velké černé světnici dal mléko k jídlu.« ⁵⁾

4. *Sebevědomí na prvním stupni vývoje poukazuje k našemu tělu.* —

V ohledu tom často i mnohé věci zevnější vztahujeme k *sobě*, někdy téměř jako vlastní tělo.

¹⁾ O rozumu a v čem se jeho moc a podstata na jevo staví. Od prof. Václava Zikmunda Sborník 1862 Str. 32.

²⁾ Ve smyslu dušeslovném, a nikoli právníckém.

³⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. Str. 162.

⁴⁾ Kdo si ve spaní přeleží ruku, takže nemá v ní pocitu, zdá se mu, když druhou rukou ji ohmatává, jakoby hmatal na předmět cizí.

⁵⁾ Jean Paul — Wahrheit aus meinem Leben 317.

„Netahej *mne!*“ — pravíme tomu, kdo nás běže za rukáv.

Slepec bez hle, myslivec bez zbraně, kozák bez koně jsou téměř osoby necelé. Klobouk tatínkův na hlavě dítěte značně zvětšuje jeho sebevědomí. „Šat dělá člověka.“ — „Vůbec jest muž, který má v kapse pět trníků, již docela jiný muž, nežli ten, který tam má drobečky.“ ¹⁾ Zdraví posiluje sebevědomí, nemoc je potlačuje. ²⁾

Jednoho dne král Vilém II. (1091) v šarvátce svalen s koně, a když vstal, vidí, an voják jeden po něm se žene mečem. „Zaraž, darebáku, vždyť jsem anglický král!“ rozkřikne se naň, a vojáci nepřátelští ihned uctivě mu s cesty ustupují. Vyšvihnuv se pak na koně, kterého zatím přivedli, tázal se, kdo ho vlastně srazil na zemi; a když jeden z oděnců, směle předstoupiv, se hlásil, že to udělal, Vilém pochválil ho i přijal mezi své rytíře. ³⁾

Když před několika léty cestoval jsem do Berlína, cítil jsem, že mně, jakožto Italianovi bylo se rdítí. Lidé tamnější jsou, pravda ne tak čilí, tak umělecky vzděláni, jako naši krajané, ale každý je pyšný na své povolání. Kondukter na koňské dráze je pyšný na svou uniformu a svůj obor působnosti; rovněž fiakrista, prostý voják, hostinský, metař, krátce každý vyšší a nižší člen společnosti lidské. Každý hledí *doleji sebe*, a vida mnohé, kteří jsou *nížeji* postaveni nežli on, hladí si pyšně bradu a je s postavením svým spokojen. — Zde u nás naproti tomu jakoby každý styděl se za svůj stav; a místo dolů pohlíží vždy jen vzhůru k těm, kdo stojí výše. Všickni pocítují jakési lehtání ješitnosti, a chtějí platiti za něco více, nežli jsou. ⁴⁾

Prosebné mluví chudý; bohatý však mluví tvrdě. ⁵⁾

5. *Na vyšším stupni vývoje sebevědomí ukazují k našemu nitru.* —

„Vím, vzpomínám si, jsem rád, chci!“ Slovy těmi přisuzujeme *sobě* některé změny duševné, a ten, kdo „ví, si zpomíná, je rád atd.“ jakoby byl někde v hlavě, v hrudi a pod.

Čím bohatší duševný život, tím více může sebevědomí tohoto stupně se posilovati. — „Znej sebe sama.“

6. *Rozumem může sebevědomí v rozvoji svém dospěti k stupni třetímu; jest to pak sebevědomí pouhé.*

Vidím květinu. Já ji vidím. Jindy mohu viděti něco jiného, a jsem to přece pořád já. Nemusím ani viděti, a zůstal bych přece týž já. — Tak mohu si představit *sebe* bez nutného spojení s těmi neb oněmi činnostmi tělesnými a duševnými.

¹⁾ Jerem. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters.

²⁾ Job 17, 14.: Shnilině řekl jsem: Otec můj jsi; matka má, a sestra má, červům...

³⁾ Šembera — Dějiny středověké. III., 471.

⁴⁾ Mantegazza — Lebensweisheit für die Jugend. 165.

⁵⁾ Přisl. 18, 23.

7. Sebevědomí pouhé jest:

a) *jednoduché*; neboť když sebe si představuji, odmysliv všeliké činnosti duševné, nemohu na sebevědomí svém udati ni žádných znaků, vyjma ten jediný: Jsem.

b) *jednotné*. Cokoli vím, cítím, chci, to vim, cítím a chci já. Veškerý život můj pojí se těsně k mému sebevědomí.

c) *totožné*. Pozoruji, že tělo mé od malička velice se změnilo, také moje vědomosti a zkušenosti, city a žádosti se nemálo změnily: ale mé sebevědomí při všech těch změnách zůstalo *totéž*, neboť mé sebevědomí mne ujišťuje, že já, který nyní o těchto věcech uvažuji, jsem *zajisté též* osoba, *týž* člověk, který někdy jako malý hoch počal choditi do školy.

8. Sebevědomí jest nezbytným znakem *lidského rozumu*. Tím právě liší se soudnost zvířete od rozumu lidského, jednak že u zvířete nečelí k poznání pravd ideálních, jednak že poznání nevychází od sebevědomí, aniž k němu směřuje.

9. Vědomí o tom, co některým anebo všem lidem jest společno, jest příčinou *sebevědomí společenského*. Ve které společnosti toto vědomí dospělo k náležité jasnosti, ta zve se *uvědomělou*. Jeho známkou jest slovo »*my*« ¹⁾ anebo *jméno* společnosti.

10. V tom ohledu rozeznáváme *sebevědomí*:

a) *rodinné*.

»Já jsem Novákovice,« praví o sobě dítko sebevědomé, a brání se, když se mu řekne: »Ty nejsi náš, ty jsi Novotných!«

Sestra bratrovi: »Jak se ti tam daří, můj drahý, jsi zdrav, není Ti teskno, neschází Ti nic?.. Víím, že máš srdce dobré, že bys nechtěl ani maminku, ani nás ničím zarmoutiti. Pamatuj, že jsme sirotky, bez jmění, stykův a protekcí, že nic se za nás nepřimlouvá, kromě našich vlastních vloh; snažme se dokázati svým chováním, že neštěstí nesnižuje člověka, že jej naopak povznáší a ušlechťuje. Snažme se tak pilně pracovati nad sebou, aby vnitřní cena naše přikazovala zapomínati o nedostatku těch výhod, jejichž nabytí nikterak od nás nezávisí.« ²⁾

¹⁾ Toto »*my*« zahrnovati může společnost přerodličnou. — Můj soused potkal obuvníka Jahna, který měl několik jiter pozemků. »Jak se daří, mistře?« »Špatně, milostivý pane.« »Proč?« »Člověk má tolik krků krmit.« »Kolik pak?« »Je nás každý den dvanáct k jídlu.« »To je mnoho. A jak to, že vás je tolik?« »Jsem já, moje žena, můj tchán, šest dětí a tři krávy.« »Připočtete k tomu ještě vepře a husy, a bude vás ještě víc.« (Dinter-Pädag. Schriften. I, 99.)

²⁾ Jelínek — Dámy starš. salonů polských. 104.

Radbod, vévoda Frisský, jednoho dne již chtěl se dáti pokřtiti. Již byl jednou nohou v křtitelnici, ano ho napadlo by se otázal, zdali se v nebi setká se svými předky a s hrdinami svého národa. Sv. Vulfram, jenž ho měl křtiti, v odpověď mu dal, že nikoliv, anyt osoby, po nichž se táže, uvrženy byly v propast pekelnou. »Předků svých neopustím,« Radbod na to, »kde oni jsou, chci býti jednou i já.« A bylo po křtu. ¹⁾

Neslušnost jest nám to strašné pochybování dáleji — vésti a tak sem tam kolotát se na mysl. — Naše to jest! tak pravme a tak toho brániti hledme! — Neb posavad vždy ti národové chválí se udatní, — jenž pro zákon a Bůh, štěstí rodičův, žen a dítek — válčili a spolu se protivivše nepříteli, klesli. — Tys moje; a co nyní moje, jest než jindy mojejš. — Nechci chovat toho zkormoucen, a požívati pečliv, — brž udaten silen. Zahroziliť nám vrah obecný — teď či budoucně, sama mne ty vystroj, braň ty podej mil — Víím-li, že dům obstarán je tebou se milými rodičmi, — ó, tedy se protiví tato hrud' nepříteli bezpeč. — A kdyby každý tak myslil, tu by povstala síla — naproti síle, a všechny pokoj by oblažoval nás. ²⁾

b) obecní.

»Jsem Pražan, Turnovan, Kutnohořan, Přerovan, atd.« dí sebevědomě ten, kdo při tom myslí na důležitost, krásu, proslulost a j. stránky své obce.

Moje rodiště je staré württemberské město Schorndorf. Býti Schorndorfkou, bylo nám dětem chloubou; neboť statečnost paní purkmistrové Künkelové, která v čele Schorndorfských žen, ozbrojených železnými pöhrabáči a vidlemi, předstoupila před radnici, by zabránila její vydání, a brány osadila, až palic Mélac odtáhl (1692), nás nadchla, a my jsme měly v úmyslu, kdyby zas takový nějaký Mélac přišel, že bychom chtěly zase nad muže vyniknouti. ³⁾

c) národní.

Vědomí o společném jazyce, původu a j. jest příčinou tohoto sebevědomí.

Příčinou toho, že Sušil přese všechny překážky a předsudky jasného a úplného slovanského sebevědomí nabyt, bylo přečtení předmluvy ke slovníku Tomsovu, v níž se vykládá, jak veliký jest národ slovanský ze mnohých větví složený, že totiž počtem svým osmdesátimilionovým převyšuje mnohé národy země, a že od Boha k velikým věcem jest povolán, kteréž i skutečně provede, bude-li sobě vědom veliké a vznešené úlohy své. Slova ta byla jako jiskra do mladistvé duše vhozená, která se v ní v plamen mohutné nadšenosti pro tuto myšlénku rozhořela. ⁴⁾

¹⁾ Šembera — Dějiny středověké, I, 261.

²⁾ Göthe — Herm a Dor. Jungmann. 69.

³⁾ Emilie Braun — Durchs Leben. Stuttgart. Str. 1.

⁴⁾ Mat. Procházka — Životopis Fr. Sušila. 1871. Str. 414.

Plačícího synka svého Angličan konejší slovy: »Tíse, tíse, Viléme, neplač, Angličané nesmí plakati, Angličané nepláčí nikdy!« A malý Vilém ustal v pláči. ¹⁾

d) *vlastenecké a státní.*

»Kde domov můj, kde vlast je má?« — Jsem Švýcar — bez ohledu na to, zda-li Němec, či Francouz, či Italian, či Roman. — »Jsem Rakušan!«

Dragounský pluk Ferd. de Ligne (nyní 14. pl. kn. Windischgrätze) — holobrádkové — zvítězil u Kolína 1757. Na praporu má nápis »Kolín«, pak medaili s nápisem: »A la fidélité et valeur signalée du régiment de Latour Dragons, reconnée par l'Empereur et Roy.« ²⁾

Ve válkách Napoleonských přišli kozáci do Drážďan. Tito Rusové byli jakožto nepřátelé Francouzů vítání jako draží přátelé, byli přijati jako bratři, a nadšené jásání rozléhalo se celým náměstím. Každý spěchal, aby byl první mezi těmi, kdo jim přinášeli občerstvení. ³⁾

e) *všelidské (kosmopolitické).*

Svět jest přírodně jeden; proč by nemohl i mravně, duševně, jedním se státi? — I pojďtež tedy všickni, kteří dbáte o spásu svou a svého pokolení; vy, jenž se Boha bojíte, jsouce kteréhokoli národa, jazyka neb vyznání, pokud jen lidské blouzení v ošklivosti máte; vy všickni, jenž lepšího jste žádostivi: pojďte a spojmež své rady, odložte všechno, co nás od Boha odděluje a nás netovarýšně loučí, pojďte a hledejme bez přestání, pokud zde jsme! Neb co můžeme činiti lepšího v tomto životě, nežli vyhledávati pravdu, mír a život? — Učíme na prahu samého díla svatou smlouvu mezi sebou: nejprve, že budeme míti jen jeden cíl, *spásu člověčenstva*; za druhé, že budeme konati dílo to Boží, jsouce obmezených sil svých si povědomi, ale plni úcty k Bohu a důvěry v něho; za třetí, že budeme zjevně bez oukladů, vlídně bez hlomozu, rozumně bez sofistiky jednati; kdo by pak svévolně kaziti chtěl, toho tresciž Bůh! Za čtvrté, že všechny sobecké zřetele pustíme mimo sebe. Neboť *všickni jsme občané jedného světa, všickni jedna krev, všickni jsme lidé*, všickni tedy nedokonali, pomoci potřební, tudíž všickni dlužníci všech.« (J. A. Komenský). ⁴⁾

Němec, dr. C. Kehr, dí: Hrdost národní, která nezakládá se na ničem jiném, leč na slávě dobytých vítězství a na záři povznesené moci panovnické, nebo na hrdém opovrhování a plemenné nenávisti k jiným národům, není a nebude nikdy pravou. Mládež nemá se proto nikdy dáti strhnouti, by nastoupila do šlépějí francouzských

¹⁾ P. Mantegazza — Lebensweisheit. 68.

²⁾ Světozor 1883. 450.

³⁾ W. v. Kugelgen — Erinnerungen eines alten Mannes. 129.

⁴⁾ Fr. J. Zoubek — Život J. A. Komenského. V Praze 1871. Str. 93

novinářů a vše tupila, co má jméno *ciziny*. »Klnul bych tomu vlastenectví,« dí Bentham, »kdybych, maje vlast svou milovati, musil býti nepřitelem člověčenstva.« ¹⁾

f) *křesťanské*, vztahuje se ke všem členům říše Kristovy, ve zdejší i nadzemském.

Otče *náš* ... chléb *náš* vezdejší dej nám ... odpust *nám* *naše* viny.

Děvče, byvši tázáno, kolik má bratří a sester, odpovědělo: »Nás je sedm.« Z dalšího hovoru však vyjde na jevo, že dvě sestry zemřely. Když tedy připomenuto, že jich jest jenom pět, odpovědělo děvče, že hroby obou sester jsou zcela blízko u dveří; tam prý ráno za ně odříká píseň, šije své šaty a často zde i večeřívá. (Morf. — Zur Biographie Pestalozzis. I. str. 123.)

Jsem křesťan, věrný katolík,
a svatá církev má jest máti:
i vzdávám Bohu čest a dík,
že jejím synem smím se zváti.
Před celým světem k ní se znám,
a na jevo svou víru dám:
radostně vzdávám Bohu dík,
že křesťan jsem a katolík.

(Kar. Vinařický.)

11. O *důležitosti* sebevědomí promluví se při *sebecitu* a *sebevládě*.

12. Sebevědomí osobné i společenské může někdy se *zakaliti*. Člověk jedná, jakoby o sobě nevěděl, na důstojnost svou zapomněl, povinností k sobě a k bližním neznal. (Viz též: *vášně*.)

II. Obor citů.

1. O citech vůbec.

1. *Cit* jest duševná změna nebo stav, jímž duše dává znáti, kterak jiné duševné změny na ni působí.

Jakub, poznav krví zbrocenou sukni syna svého Josefa, *zarmoutil* se velmi. — Ale když opět doslechl, že Josef živ jest, tu jakoby *procítiv* z těžkého sna, *okřál* na duchu. ²⁾

¹⁾ Dr. C. Kehr — Pädag. Reden u. Abhandl. Gotha 1881. 46.

²⁾ 1. Mojž 37. 34, 35; 45, 26—28

Servilius. Račte dovolit, Vašnosti, můj pán posílá —

Lucius. Ha! co posílá? Jsem tomu pánovi již toliknásobně zavděčen, a on pořád ještě posílá. Jak mu mám poděkovat, co myslíš? A co mně teď posílá?

Servilius. Tenkrát posílá jen pilnou žádost, milostivý pane, a prosí, byste ho neprodleně v jeho potřebě as tolika talenty založiti ráčil.

Lucius. Jaký jsem já byl člověk, že jsem se k této přfležitě chvíli ze všeho vydal — — ¹⁾

Viděti na těchto příkladech, kterak tam představa, zde snaha budí city. —

2. City co do vlastností jsou:

a) dle *přizvuku*: *libé, nelibé* nebo *smíšené*. Libý cit z pravidla pojí se k takovým předmětům, jež životu zdají se býti na prospěch. Jest to: radost, slast, spokojenost, potěcha, blahost a j. Nelibé city jsou: žalost, strast, bázeň, zármutek, bol, trud, tíseň úzkost a j.

Felišská píše ze Sibiřského vyhnanství svým dětem: Nedávno přivedl k nám zdejší lékař svou dcerušku, hezounké děvčátko ve věku mé Viktorky. Ruměnec, nesmělost, vzhled vržený úkradkem zpod skloněného čela, ano i rysy tváře tak mi živě připomínaly Viktorku, že jsem ji vzala na kolena a mazlila se s ní, při čemž mně slzy z oka vytryskly. ²⁾

Z poupěte, hle, zavřeného
čeká růži naděje,
ale běda, že ne každé
poupě ve květ dospěje.

A to jsou ty moje slzy
nad kolébkou roněné,
*sladké, hořké, hned blahosti,
hned zas básní plněné.*

A to jest, co na tom světě
mou tak jímá útrobu,
s nadějí že bázeň chodí,
život hned tak u hrobu.

M. Čacká.

V domě otcovském byl malý koncert. Čtyři znamenití umělci hráli na harfu, na klavír, na lesní roh a na klarinet. Když na některých místech spojily se nástroje v souladu na líbeznou a rozkošnou melodii, tu dětskou moji duši pojala přepodivná, mocná *roskoš, zároveň* však také prudká *žalost*; zdálo se mi, že se vznáším k nebi, a — dala jsem se do pláče. ³⁾

¹⁾ Timon Athenský od W. Shakespeara.

²⁾ Ed. Jelínka — Dámy starších salonův polských. Str. 105.

³⁾ Bed Bremerová — Rodina, její starosti a radosti. I. 120.

Křiči drahý! nestkvěje se
v světě strom podobný jen,
nerodí se v žádném lese
taký lupen, květ a kmen;
dřevo, hřeby předrahé
nesou břímě přeblahé. ¹⁾

I vyšly rychle z hrobu s *bázní* a s *radostí* velikou, běžice,
aby učeníkům jeho zvěstovaly. ²⁾

Smích s bolestí smíšen bývá, a po radosti naposledy bývá
žalost. ³⁾

Tak mně břímě tohoto světa, jako se přihází ve snách, *sladce*
tížilo. ⁴⁾

A bojují ve mně *pláčehodné radosti* s *radostným zármutkem*:
a na kterou stranu se kloní vítězství, nevím. ⁵⁾

Já miluji tě, moře! dávno z mládí.

Tot slast, když ruch tvé hrudi se mnou hrával
jak s bublinou; tvůj proud i já — my rádi
jsme spolu dlívali, a když tvůj nával
se rozzuřil a postrachem se stával,
to *lahodný byl strach*, a *milý čas*. ⁶⁾

b) dle *síly*: *mocné* (silné, živé, vroucí) nebo *slabé* (mdlé).
Ptirozeně silnější city jsou v mládí, u ženštin a vůbec u lidí těla
útlejšího. Náhlé a neočekávané pohnutí mysli vzbudí mocný cit.
Také nás mocně dojmá, co se týká našich ustálených představ
a snah.

Jde-li kdo za stůl s hladem, i ta nejprostší krmě lépe mu
zachutná, nežli všechna úprava, nežli koření a na sta lahůdek. Kdo
však nečeká, až by vyhladověl, — jakož boháči dělávají, — aby
pak teprve k stolu sedl, ten, byť na něm i pokroutky nalezl, žádné
rozkoše nepožije. — Rovněž sama žízeň často dělá ten nápoj nej-
sladší, který pijeme, a byť jen voda to byla. — Rovněž ani měkké
ustláni, ani zlatem obložené lože, ani hluboká v domě tichost, ani
co podobného sen sladký a pokojný působí, tak jako když po upra-
cování a upachtění hluboký a prospěšný sen na nás připadá. ⁷⁾

¹⁾ Hymnus: Crux fidelis —

²⁾ Mat. 28, 8.

³⁾ Pfisl. 14, 13.

⁴⁾ Vyznání sv. Augustina. 8, V.

⁵⁾ Tamtéž. 10, XXVIII.

⁶⁾ Lord Byron: Childe-Haraldova pout. — E. Krásnohorská.

⁷⁾ Jana N. Stárka — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 128, 129.

Ta největší bolest prýští se nám obyčejně z téhož pramene, odkud jindy rozkoš na nás se usmívala, a nejvíc bolí rány, které zasadila nám ruka milovaná. ¹⁾

Mnohem jasněji svítí slunce, a tím je vzácnější, když černá mračna vybouřila a přešla. Podobně nám jest u srdce, když se na nás štěstí po přestálém neštěstí usmívati začne. ²⁾

Kdyžby někdo měl sto ovec, a zabloudila-li by jedna z nich, nezanedchá-li devadesáti devíti na horách a jde pak hledat té, kteráž zabloudila? A udá-li se mu, že ji nalezne: zajisté pravím vám, že *se raduje nad ní více* než nad devadesáti devíti, kteréž nezabloudily. ³⁾

Co tedy děje se v duši, že více raduje se nad nalezením a navrácením věcí, kteréž miluje, než kdyby je byla mívala vždycky? Triumf slaví vůdce vítěz, a nezvítězil by, by byl nebojoval; a čím větší nebezpečnoství bylo v boji, tím větší veselí o triumfu. Bouře zmítá plavci a hrozí lodi rozkotáním; všichni blednou strachem smrti blízké: utiší se moře, vyjasní se nebe, a plesají velmi, poněvadž se byli lekali velmi. Stůně přítel, a tepna jeho neštěstí věští; všickni, kdo zdraví jeho si přejí, zároveň s ním v duchu stůní: jest mu lépe, ač ještě nemá sil předešlých, a tu bývá radost veliká, jaké nebylo dřívě, pokud byl zdrav a silen. A takovéto radosti v životě svém si lidé připravují nejen nenadálými a bezděky nastalými, nýbrž i nastrojenými a dobrovolnými obtížnostmi. — Všude větší radosti větší předchází těžkost. ⁴⁾

A když Ježíš se přiblížil, vida město, *plakal* nad ním, řka: »Ó, bys poznalo i ty, a to v tento den svůj, co tobě jest k pokoji: ale nyní jest to skryté před očima tvýma. Neboť přijdou na tebe dnové, a obklíčí tě nepřátelé tvoji náspem, a oblehnou tě, a souží tě se všech stran: a na zemi rozmečí tebe i syny tvé, kteříž v tobě jsou, a neostaví v tobě kamene na kameni: protože jsi nepoznalo času navštívení svého.« ⁵⁾

Za smutného prosincového dne r. 1867., jednoho z nejsmutnějších mého života, stál jsem, plakaje v síni svého rodného domu, když matku v rakvi po schodech snášeli. Po straně zaslechl jsem pojednou cizí osobu vzlykati: »Ach, ona ke mně byla tak dobrá!« Ta slova mohl jsem však tisíckrát více obrátiti na sebe, i počal jsem hlasitě plakati. ⁶⁾

c) dle *trvání*: *hluboké* nebo *mělké*, trvají-li nejen ve vědomí, nýbrž vůbec v duši více méně dlouho. City hluboké spíše jsou

¹⁾ Uarda. Jifi Ebers; přelož. B. Frida. I, 130.

²⁾ Sychra.

³⁾ Mat. 18, 12—13.

⁴⁾ Vyznání sv. Augustina. 8, III.

⁵⁾ Luk. 19, 41—44.

⁶⁾ H. Hanajacob — Wilde Kirschen. 17.

tam, kde život duševný je vyvinutější a ustálenější. Cit mocný nebývá vždy hluboký (jako a dítek). — Samota přispívá k hloubce citu. ¹⁾

Při pohledu na čarokrásné krajiny u Cumany a Caracasu Humboldt zahořel tak silným a hlubokým citem, že ještě ve věku pozdějším toužil, poznovu spatřiti tyto kraje.

Smrt není z trestu nejhorší, a byt
i nejtrapnější byla, hleděl bych
jí směle v tvář. Živ ztratit nejdražší,
a musit beznadějně po tom toužit,
až do smrti, toť smrti horší trest. ²⁾

Sv. Pavel v Lystře uzdraviv chromého od narození, prohlášen *nadšeným* lidem za boha. Ale návodem některých židů lid brzy změnil své nadšení, takže kamenující ho za město jej vyvlekli. ³⁾

Kdyby člověk některý se vrátil na světlo několik let po smrti, pochybuji, aby uvidín byl s *radostí* od samých těch, kteří prolili nejvíce slz na památku jeho; tak brzo člověk přichází v nové spolky! tak snadno na se běže nové navyklosti! tak přirozená jest jemu nestálost! takou maličkostí jest život náš, i v srdci přátel! ⁴⁾

d) dle toho, jak *snadno* se buď: *vřelé* (vroucí, živé) nebo *chladné*. V prvním případě zvenie člověka *citlivým*, v druhém *chladným*. Chorobná vznětlivost citů jest *citlivůstkářství* (sentimentalnost), úplný nedostatek citlivosti jest *tupost* či *bezcitnost* (necitelnost).

Pestalozzi: Ó, Bože, jaké jest to neštěstí, míti srdce nepochopitelné, příliš citlivé, příliš snadno zarmoucené, příliš snadno se boufící! ⁵⁾

Dost, hochu můj, dost toho buď!
Tvým očím pláč ten sluší,
a kdybych tvou měl čistou hruď,
mé nebyly by sušší. —
Ten mám jen žal, že neztrácím
nic, proč bych slzu linul. ⁶⁾

Tvrdé srdce je pro osten svědomí téměř bez citu; ono nezná ni velkomyslnosti a soucitu, ni vděčnosti a věrnosti; ono nedbá při-

¹⁾ »Straněním se trvá zármutek.« Sirach 38, 19, 20.

²⁾ Jos. Wenzig. — Spisy I, 32.

³⁾ Skut. apošt. 15, 7—19.

⁴⁾ Atala. — Fr. Aug. Chateaubriand. Přelož. Jos. Jungmann. 3 vyd. str. 58.

⁵⁾ Morf — Zur Biographie Pestalozzis. III, 280.

⁶⁾ Byron: Childe — Haroldova pout. E. Krásnohorská. Stč. 24, 25.

sahy, ono neví o kázni a studu; ono jde bezohledně za svými nespovedlivými a drzími choutkami; ono vzpírá se vzdorovitě každému lepšímu poznání; ono shromažďuje pouze poklady hněvu ke dni soudu. Jaké to nepřehledné množství ohavností, jimiž tato tvrdost srdce naplnila světa dějiny, a v čele jichž, jakožto vrchol všech hříchů, jest vražda jediného v pravdě spravedlivého a svatého na Golgothě! ¹⁾)

Michal na Hasenbergu vyhledal si tři známé, a nedal jim pokoje, až byli na mizině. Od pluhu je odvedl, chtěje s nimi někam jeti nebo do hospody. Jednou v květnu byl zase 8 dní na cestách; pozdě v noci přišel domů a ráno časně šel do pole. Tu přišla k němu stará jeho matka a se slzami pravila: »Hleď, Michale, jak všechno kvete a se zelená na Hasenbergu, a to vše je tvé. Hasenhof je ráj. Ale když tak budeš dělat dál, přijdeš konečně na žebrotu.« Chladně a lhostejně odvětil Michal: »Matko, hleďte, mám široký hřbet, ten může také nosit žebračský pytel.« Šťkajíc, odešla stará selka, ale Michal nemyslel do opravdy na to, že by se jednou mohl dobrati dna. Žebračský pytel ho neminul. ²⁾)

Žena domkářova byla pokousána psem jednoho souseda. Ten platil lékaře, posílal každého dne nemocné ženě hojnost jídla a platil jí mimo to ještě tolik, mnoho-li by si nádeničením byla vydělala. Jako farář šel jsem ji navštívit, bych viděl, jak se jí daří. Vyslovil jsem své politování. »Ale, pane faráři,« řekl muž, »k čemu pak litovat? Chtěl bych, aby každých šest neděl jednou pes mou ženu tak pokousal. Tak mám peníze, mám jídlo, a netřeba pracovat. Co chci víc? Mohu-li si přáti co lepšího?« ³⁾)

2. City při jednotlivých stavech duševných.

1. *City při pocitech* (city smyslné, nižší). Každý pocit může mlti svůj *přízvuk*, může býti *příjemný* nebo *nepříjemný*; kromě toho může jím v duši buditi se *cit libý* nebo *nelibý*, který však přechasto nesnadno lze od přízvuku rozeznati. ⁴⁾) Nejlépe rozezná se tam, kde ku př. pocit příjemný budi cit nelibý, nebo kde pocit nepříjemný budi cit libý. *Přízvuk pocitu ukazuje k působení dojmu smyslového v naše nervstvo, cit k působení pocitu v naše vědomí.*

¹⁾) Dr. J. Veith — Misericordia. 328.

²⁾) H. Hansjacob — Schneeballen. II, 120.

³⁾) Dinter — Pädag. Schriften. I, 148.

⁴⁾) Cit a přízvuk pocitu rozeznávají jest theoreticky právě tak snadno, jako prakticky obtížno. — (Lehrbuch der Psychologie — Dr. W. Volkmann Ritter v. Volkmar. II. 312.)

Světlo budí libost, *tma* nelibost (dítě ve tmě pláče). Dojem barvy *bílá* jest povznášející (barva nevinnosti, radosti a nebeské slávy). *Černá* barva jest rázu klidného (barva mužné pevnosti a věrnosti). *Modrá* u přirovnání k černé mírně oživuje, u přirovnání k jasnějším barvám způsobuje klesání v klid a rovnahu. *Žlutá* má se k bílé naopak jako modrá k černé. *Červená* působí dráždivě a ze všech barev nejmocněji (barva síly, boje, posvátná barva národů bojových). Barva *fialová* působí jakési znepokojení (barva vnitřního kvašení, neurčité touhy). *Oranžová* jest středem mezi žlutou a červenou. *Zelená* jest pravá barva průměrná mezi všemi barvami (barva stálosti, naděje, důvěry, dětské prostoty, mateřská barva). *Sedá* jest barvou neurčitosti.

Prudký rytmický *hřmot* povzbuzuje lidi přirozenosti mohutnější; lidem útlým jest velice trapným, jakož i ostré tony, nepravidelný šumot a p. *Hluboké* tony účinkem podobají se barvě červené, *vysoké* tony znepokojují jako barva fialová a povzbuzují jako žlutá. Vyléčený hluchý prvním tonem se *zalekne*, vyléčený nevidomý jest prvním paprskem *rozjařen*. Proto hluchoněmý bývá hrubší povahy, ježto se mu nedostává citů ze *sluchových* pocitů. Proto i hrubne, kdo hluchne. V hudbě jest melodie prvnější nežli harmonie, a rovněž má býti při výchově. Nátek raněného více dojmá, nežli viděti jeho ránu. Sluch více přesvědčuje nežli zrak. Jako tonem spíše cit se budí nežli jiným pocitem, rovněž city naopak spíše nalezájí svého výrazu v tonech.

Libost a nelibost při pocitech *čichových* je silnější nežli při předešlých. Vůně osvěžuje a povzbuzuje, probouzí z dumání, přivádí k vědomí omdleného.

Podobně při pocitech *chuti* jest libost a nelibost silná, avšak jaksi klidnější nežli při prvéjších. O síle těchto citů svědčí, že i jiné city často nazýváme sladkými, hořkými, trpkými.

Pocity *hmatu a tlaku* budí obyčejně jen slabé city, avšak při silnějším podráždění snadno ozývá se bolest. Přestává-li nelibost a bolest, ozývá se libost.

Konajíce *pohyby*, máme pocity svalové, ku př. víme o tom, že předpažujeme, byť bychom na paže nehleděli; víme o tom, jestli že z toho pohybu přecházíme v jiný. Na síle těchto pocitů měříme sílu svého chtění, a proto jsou důležitý pro vývoj našeho sebevědomí a naší sebevlády. Že při pocitech svalových jeví se libost anebo nelibost, možno na sobě shledati za den mnohokrát.

Tepló vyniká značným přízvukem; mění-li se tento, může po nepatrné nepřijemnosti následovati velmi patrná příjemnost. Na povrchu těla je zima dříve nepřijemnou nežli teplo, naproti tomu teplo spíše stává se bolestí. Zima *proniká* k srdci, teplo k hlavě.

Pocity tělové vyznačují se jednak svou příjemností (*rozkoš*), ale zvláště svou nepřijemností, kterou nejčastěji *bolestí* zoveme. Jestli nás *co bolí*, víme obyčejně, *co* a *kde*; jeli nám *nevolno*, nevíme to. O bo-

lesti v sliznici pravíme, že nás pálí, v kostech že loupá, jinde píchá atd. Bolest jest více ještě pronikavá nežli teplo. Bolest ne dosti určitá budí úzkost. Slabá bolest, střídavě se umírňujíc a sesilujíc, budí ne nepříjemný cit obecný. Bolest, která náhle přestala, budí téměř vždy cit rozkoše.

2. *City při názorech a představách.*

Na vzniku složitého názoru mají podíl rozličná čidla zároveň, a každé přispělo třebaš několika pocity. A tak může cit, při složitém názoru vzniklý, původ svůj míti z působení několika pocitů (cit sdružený).

Zápach chutného jídla, sám o sobě nepříjemný, může pro příjemnou chuť státi se příjemným. — Dítě má nelibost proti předmětu, jinak libému, na kterém se spálilo. — Svačina v létě pod stinným stromem chutná lépe než v dusné světnici.

Názor krásné krajiny, sličných květin a maleb budí city libé, obraz pusté krajiny anebo zříceniny budí city nelibé. Pohled na zástup veselých dětí, na milé přátele a přibuzné nás blaží, pohled na nešťastníky nás rmoutí.

Dojem při pohledu na mongolské planiny není ani smutný, ani veselý — spíše opravdový, vážný. Z počátku pocestným ovládá jakási těžkomyslnost a unylost, když však přivykne trochu té tišíně, mysl jeho bývá povzbuzena k rozjímání a bezděky povznáší se k věcem vyšším, nadzemským.¹⁾

Zůstaneme několik měsíců v Caracasu; jsme zde v nejbožstější a nejplnější zemi. Podivuhodné rostliny; električtí úhoři, tygři, armadillové, opice, papoušci, a mnoho, mnoho pravých, polodivých Indianů, velice krásné a zajímavé to plémě lidské . . . Jako posedlí běháme až posud semtam; v prvních třech dnech nemůžeme nic určovati, ježto vždy jeden předmět se odhodí, by se chopil předmět jiný. Bonpland ujišťuje, že se smysly pomine, jestli ty divy brzy nepřestanou. Ale krásnější ještě než tyto divy po jednotlivu jest dojem, jež působí v celku tato mohutná, bujná a při tom přec tak lehká, jemná, osvěžující příroda rostlinná.²⁾

3. *City při vzpomínkách.*

Roku 1770. ukázala se kometa. Byla mně tenkrát asi dvě léta. Otec mne probudil v půl noci a nesl mne k oknu. Dlouhý ohon vlasatice, podobný bledému proužku mrakovému, byl mi lhostejný; nesčíslné však hvězdy, které na temné obloze jasné se třpytily, tak na mne působily, že jsem nezapomněl na ten dojem až po tuto chvíli. Hledím-li v noci na hvězdnaté nebe, přichází mi skoro vždycky ona noc na mysl.³⁾

¹⁾ Huc a Gabet — Cesty misijnářské. Praha. 1887. Str. 38.

²⁾ A. v. Humboldt's — Reisen, Leben und Wissen. Dr. H. K. Leucke Leipzig. 1876. Str. 85.

³⁾ Upomínky z mého života od Kr. Schmida.

Jako pohledění na rozmilé přátele, i na ty tváře, na tu obuv, na dům a na dvěře do něho bývá dojemno: podobně co nepřátelům a nenáivistníkům náleží, buďto sluha, aneb přítel, nebo dům, neb dvěře do něho a cokoli jiného, jestliže to na očích jest, jako osten lidskou mysl to bode, a buď co buď, rány na rány zasazuje. ¹⁾

Poprvé zase navštívil jsem místo, kde přes osm roků jako učitel jsem působil. Srdce mi tlouklo, když známá věž z dále se vynořila, a vřelá slza drala se mi do oka. ²⁾

Hraběnka kousillonská: »Pouštějíc od sebe syna, druhého manžela pochovávám.« *Bertram:* »A já, nejdražší matko, odcházej, znovu oplakávám otcovu smrt.« ³⁾

4. *City při obraznosti*

Dítky cítí se šťastnými při hrách, a očka jim září při pohádkách a povídkách. S vřelým citem sledují dějiny biblické a vlastenecké, výjevy z básní epických a dramatických, při čemž skutky ušlechtilé budí jejich nadšení, skutky zlé jejich ošklivost. — Kéž by jen obrazy ušlechtilé budily vždy u nich zálibu, a nikdy obrazy pohoršlivé!

Z toho, čemu vychovatel Senff nás učil, největší rozkoš působilo nám umění, z papíru skládati jakési drobné trojúhelné podoby, jimž se »vrány« říkalo. Při tom však konečná tvůrčí úprava byla tak těžká, že jsme se ji ani naučiti nemohli. Ponechávali jsme dokončení mistru Senffovi, až jsme konečně jeden po druhém sami na to vyzráli. »Dovedeš již poslední úpravu?« — to byla dlouho palčivá otázka našeho rokování, kdežto zatím nám bylo zcela lhostejno, umí-li kdo z nás již páte skloňování či nic. Po vůli Senffové neměly papírové ty hříčky představovati »vrány«, s nimiž nebylo lze čeho počítí, ale spíše vojáky, k čemuž také naše poslušná obraznost ochotně přistoupila, ježto jejich neurčitá podoba připouštěla jakékoli označení. Rozličnou barvou papíru a malými změnami v úpravě docílili jsme rozličné vojsko, i jezdce, ježto Senff učinil ten vynález, že tyto vojáky nanejvýš genialnou konečnou úpravou tak změnil a prodloužil, že nyní tak dobře koním se podobali jako prvé lidem. Bylo jenom třeba, pěchotu na ně posadit. Konečně z brků a kostice upraveny malé praky, jež platily za děla a v pokoji mocně do dálky střílely. Sotva bych věděl, že by mi kdy ve světě co tak mnoho vyražení bylo způsobilo, jako výzbroj této papírové armády a hra s ní. Přivedli jsme to znenáhla každý na ohromný počet 800 až 1000 mužů, pro jejichž postavení jsme zvláštní náčrty a mapy křídou na podlahu kreslili. Kdo po deseti výstřelech měl nejvíce mrtvých, tomu bylo s hranicí ustoupiti, a každou chvíli měnila se mapa v našem pokoji, jako tam venku v širém světě. ⁴⁾

¹⁾ Sv. Jana Chrysa. — Věk a spisy vybrané. Jan Nep. Stárek. Str. 387.

²⁾ Polack — Brosamen. III, 165.

³⁾ Shakespear — Konec vše napraví.

⁴⁾ W. v. Kügelgen — Erinnerungen eines alten Mannes. 76.

Již v nejtětlejším mládí měl jsem obraznost neobyčejně bujnou. Když večer mne do postele uložili, počaly trámy nade mnou lézt, ze všech koutů pohlížely na mne přišerné obličej, a věci nejznámější, hůl, na níž jsem jezdil, noha stolu, ba i sama pokrývka na posteli se svými květy a obrazy, staly se cizími a naháněly mi strachu, který vzdaloval ode mne spánek, nýbrž i ho zaplašil, když byl přišel, a nutil mne v noci volati o pomoc. ¹⁾

5. *City při rozumu.*

Vypravuje se o Archimedovi (naroz. r. 281., zemř. r. 212. př. Kr.), že mu bylo králem Hieronem Syrakuským uloženo, vyzkoumati, zdali koruna, na kterouž král umělci dal jisté množství zlata, skutečně zhotovena jest ze samého zlata. Ovšem nesměl korunu samu nijak porušiti. Archimedes, neznaje ještě způsobu, jakým by se to učiniti dalo, přemýšlel o tom; a nalezl prý konečně, co hledal, při koupání; nad čímž prý zaradoval se tak, že z lázně vyběhnuv, pokřikoval: »Heuréka (nalezl jsem)!«

Přednášky prof. W. Volkmanna ryt. z Volkmaru byly pro nás zdrojem nejen vážného poučení, ale spolu i ušlechtilé radosti. Nechtěl přednášet o kterémkoli odvětví filosofie, jasný důmyslný jeho výklad, v němž nebylo jediného slova marného, ale každé mělo své místo, přesvědčoval a spolu budil neobyčejnou radost nad novými pravdami.

J. M. Sailer působil hluboce svými přednáškami na posluchače své. Ještě posud vidím v duchu obraz jeho, jiskrné oči a ctihodnou, přívětivostí rozjasněnou tvář. Nadšená slova Sailerova, pronesená lfebzným hlasem, prýštila se ze srdce a vnikala také do srdcí studujících jinochů, rozohněných pro pravdu, krásu a dobro. S nejlepším předsevzetím odcházeli všickni z posluchárny. Nový život začal v studentstvu. Pilněji všichni studovali a slušně se chovali. ²⁾

Ludvík XIV. pravil kdysi po postním kázání Massillonovi: »Kdykoli jiné kazatele jsem slyšel, byl jsem vždy velmi spokojen s kazatelem; ale když jsem slyšel vás, byl jsem nespokojen sám se sebou.« ³⁾

6. *City při snahách.*

Když večer dívky šly spat, shromáždily se sestry k práci. »Byly to blažené chvíle. Tlačíce se z těsna kolem ohniště, v nejsrdčnějším hovoru vyměňovaly jsme si navzájem myšlenky své. Sestra Žofie, jsouc plna ohně, často mluvila o své touze po missiích v Kanadě, a Jindřiška Grosierová sdílela její přání. Já naslouchala jsem tiše, a cítíc svou vlastní nedostatečnost, ráda spokojila jsem se s Francií.« ⁴⁾

¹⁾ Fr. Hebbel — *Sämmtliche Werke*. 9, 187.

²⁾ Kr. Schmid — *Upomínky* 139.

³⁾ J. M. Vianney. Regensburg. 1890. 176.

⁴⁾ *Leben der ehrw. Magd. Sophia Barat*. Dr. Baunard. Regensburg. Pustet. 1884. Str. 47.

Fil. Duchesne-ová po mnohaleté touze konečně přistála ku břežům Americkým, by tam věnovala život ubohé mládeži Indianské. »Když noha naše kročila na půdu oné země, která nám byla »zemí zaslíbenou«, byly jsme hluboce dojaty. Naše dobrá matka Duchesne-ová nemohla v sobě citů svých utajiti, a ač půda byla vlhká, poklekla a líbala zemi, any slzy radosti po lících jí se finuly. Její obličej nabyl výrazu, jež nelze vyličiti.«¹⁾

Humboldt: »Když jednou studoval jsem hvězdy, pojala mne bázeň; bylo mi bolestno, zřít se naděje, spatřiti krásná souhvězdí, která leží poblíž jižní točny. Netrpěliv, bych mohl procestovati krajiny rovníkové, nemohl jsem očí svých pozvednouti k hvězdné klenbě nebeské, aniž bych vzpomněl jižního *kříže* a si připomněl vznešeného místa z Dantova »Očistce«:

K druhému pólu jak můj zrak se šine
na pravo čtyry hvězdy zřím jak svítí.
jež, vyjma ráj, nezřely oči jiné.
Z nich nebesa se zdála radost mítí.
Jak, země půlnoční, jsi osiřelá,
když přáno není tobě na ně zřítí!

A proto, když Humboldt na cestách svých poprvé spatřil *souhvězdí kříže*, při pohledu na toto znamení nového světa byl hluboce dojat, vida uskutečněny touhy svého dětství.²⁾

3. O citech vyšších zvlášť.

a) Cit pro krásu (cit esthetický).

1. *Krásné* samo sebou se líbí.³⁾ V tom smyslu i pravda, i dobré jsou krásné. V užším smyslu jsou krásnými předměty, jež působí na zrak a sluch, anebo představy původu zrakového a sluchového, pokud samy sebou se líbí.⁴⁾ Co krásné, nazýváme někdy hezkým pěkným, sličným, lepým, ztepilým, půvabným,

¹⁾ Leben der Phil. Duchesne. Dr. Baunard. Regensburg. Pustet. 1888 Str. 182.

²⁾ A. v. Humboldt's — Reisen, Leben u. Wissen. Dr. H. Klencke Leipzig. 1876. Str. 82 a d.

³⁾ Vyzn. sv. Augustina. 2. XV.

⁴⁾ »Proč tak brzce pomíjím?« Zeusa se tázala Krása.
»Krásou jsem přioděl, jen co mizí,« vece bůh.
Což uslyševše mladost a milost, kvítí a rosička,
od mocného slzic Zeusa ubíraly se.

(Fr. L. Čelakovský.)

něžným, spanilým, ušlechtilým, vcelbným, vznešeným. Líbý cit, jež budí krásný předmět nebo představa věci krásné, jest *cit pro krásu*. Ale také nelíbý cit, jež budí mrzký předmět a ošklivá představa, jest *cit pro krásu*.

2. Třeba rozeznati *cit pro krásu* od *citu smyslného*. Jednotlivý pocit budí cit smyslný. Cit krásy budí se duševným dojmem *složitým*.

Duha je krásná jednak pořadem barev, jednak tvarem svým. Růže je krásná plností květu, jeho tvarem, rozdílem světla a stínu na květu, harmonií mezi barvou květu a listí. Zpěv je krásný střídáním tónů v nápěvu, změnou v síle tónů, harmonií tónů. Verš je krásný — v užším slova smyslu — svým rozměrem a lahodou řeči. — Jednotlivá barva, jednotlivý ton, samy o sobě nemohou býti krásnými, a nebudí cit pro krásu, nýbrž jenom cit smyslný. Tím méně lze mysliti na krásu, kde ozývá se libost při pocitu chuti, čichu, tepla nebo při některém pocitu tělovém.

3. Cit pro krásu ozývá se *bezprostředně* při krásném názoru nebo při krásné představě, aniž by nežbytně předcházelo poznání *důvodu* krásy. V dalším postupu člověk přichází k uvědomění, že krásný předmět líbí se *sám sebou*, bez ohledu na naši smyslnost, na přání naše, na užitek. ¹⁾ Později *úvahou esthetickou* ²⁾ dospívá člověk k poznání, v čem krása v každém jednotlivém případě záleží, které ponětí či která *idea* obrazil se či vyjádřena jest v kráse předmětu skutečného nebo pomyslného.

4. Cit pro krásu působí prospěšně:

a) při *nazírání* a představování vůbec, ježto půvabem předmětů jsme téměř nuceni, jich si všimati.

Dr. Feistmantel píše z Ceylonu: »Těmito chýšemi, hájem nás vede cesta, netušená krása a bujnost květeny se rozprostírá kolem nás. Člověk, který tuto pestrost ponejprvé vidí, je ohromen a žasne, nechce uvěřiti, že to pravda vše, ta rozmanitá barvitost, ten život bujný, ten půvab přírody, ten klid. Člověk, který to sám neviděl, nemůže ni ve snu, nejbujnější fantasií utvořiti si malinký přibližný obrázek. ³⁾

¹⁾ Krásné každému milo.

²⁾ Co jest krása? Co jest to, jež nás láká a táhne k věcem, kteréž milujem? — A poznal jsem a viděl na věcech těch dvojí, jedno takofka celek a jednotu, a proto krásné: a jiné, co proto líbilo se, že způsobně slouželo k něčemu, jako ku př. úd těla k celku svému, aneb obuv k noze a podobné. A pozorování toto v duši mé vyprýstilo se z hloubi srdce mého. (Vyznání sv. Augustina 4, XIII.)

³⁾ Z Prahy do Kalkuty. Dr. Ot. Feistmantel.

Krása očím pastva a duši vazba. Ku kvítí včela letí, a na krásu člověk hledí.

b) člověka *povznáší* a *zvyšuje*.

•Vystoupili jsme na Starou Planinu (Balkan), i zastavili se na místě, kterému říkají Ravno Buče anebo Carský izvor (pramen). Toto místo velice je malebné. Onen Bulhar, jenž vymyslel píseň:

Goro — le, goro zelena,
i ty vodice studena!

nalezal se tuším na tomto místě. Nejsem s to, bych vám popsal city svého srdce, když jsem se na tomto místě zastavil. Pomyslete si, že toho času bylo jaro; stromy se pokryly něžnými zelenobílými lístky; slívy, jablka a hrušky kvetly, a vzduch byl čistý, vonný i chladný. A vše to působí na člověka tak něžně, že se pohnuta cítí, by miloval i vlast svou, i své porobené bratry, ano, i nepřátele své. Abych pravdu řekl, v ten čas hotov jsem byl, obejmouti i své nejzarytější nepřátele, jen kdyby dovolili nejen mně, ale i bratřím mým žítí svobodně a šťastně. Tak dí Panajot Hitov, Bulhar, který byv mnohonásobně utiskován od Turků utekl na hory, by tam hajdukoval. ¹⁾

Sady kvetou, luhy ambrou voní,
v řadrech city milostné se šíří,
něžný slavík kvílí nad jabloní,
jež se v květu jako děva pyří.

Lesem, polem ptačí zpěv se chvěje,
v rozniceném srdci radost jásá,
matku přírodu má píseň pje,
v přírodě pak Boha Otce hlásá. ²⁾

b) Cít pro pravdu.

1. Poznáváme-li *pravdivost* svých *vědomostí*, máme z toho *potěšení*: naproti tomu pochybnosti a neshody ve vědomostech nás *rmoutí*. Jsou to *city pro pravdu*.

•Bylo to právě o prázdninách, které jako obyčejně trávil jsem v Praze, když pojednou jsem ochuravěl, při čemž mne mrazilo, a všechny údy byly ochablé. Abych se, pokud možná, z toho probral, vzal jsem do ruky spis o mětictví od *Euklida*, a četl nyní poprvé

¹⁾ Z paměti bulharského junáka. — Konst. J. Jireček.

²⁾ Zpěv básníka od Jos. Bohd. Zaleského — přelož. J. P. Koubeck.
III, 202.

nauku o poměrech, o čemž zde pojednáváno způsobem zcela novým. Důmyslný výklad Euklidův vzbudil ve mně tak živou rozkoš, že jsem se po té ihned cítil opět zdráv. ¹⁾

2. Také nás těší *řeč pravdivá*, totiž taková, která shoduje se se skutečností, kdežto *nepravda* nebo dokonce *lež* nelibě nás se dotýká. Tedy shoda představ mezi sebou a se skutečností budí *cit pro pravdu*. Pokud tu máme na zřeteli pouhou shodu nebo neshodu řeči se skutečností, vzniká při ní *cit pro pravdu*. Pokud řeč jest výsledkem naší vůle, a pokud pravdivost řeči podléhá zákonům mravnosti, ozývá se v nás *cit mravný*.

Žofie Baratová jevila již od nejútlejšího věku přirozený a tak mocný odpor proti každé lži, že raději vše snesla, nežli aby nepravdu pronesla. ²⁾

3. *Pravda* může také nelíbiti se; taková nelibost není však cit pro pravdu, nýbrž cit jiný, nejčastěji sebecit.

„Jak velice nenávisť strádá pravda, tak velice ten, kdo ji věrně podává, uráží. — Předpojatost zoufá nad pravdou, křivost pravdě se zpouzí.“ ³⁾

Pravda přátely má, ač nevždy na ulici. Pravda nehladí. Těžko pravdu mluvíti a neuraziti. Pravdu mluvíš, mrzutost si způsobíš. Pravda oči kole. Pro pravdu se lidé hněvají. Ošklivá tvář zrcadla nemiluje.

4. Cit pro pravdu nenásleduje vždy jen *po jasném poznání* pravdy, nýbrž on mnohdy, jako při tak zvaném tušení, *teprv vede k poznání* pravdy. Rozborem logickým, uvedením důvodů a p. vzniká potom jasné poznání pravdy, a tím také určitější cit pro pravdu.

Matka Zellerová měla bystrý zrak a cit pro pravdu a přetvářku. Že cit ten u ní byl tak mocný, nemohla proti některým lidem odpor téměř ani přemoci. Vycítila, kdo pod zbožnou tvář skrýval černé srdce, a předčila v znalosti lidí často daleko svého chotě, ředitele ústavu vychovávacího. ⁴⁾

5. Pravdy (samozřejmě nebo zaručené aneb dokázané) nás blaží a blahost ta náleží k radostem nejčistším. Leč touha po

¹⁾ Bern. Bolzano (Beseda Učit. 1880, str. 30.)

²⁾ Dr. Baunard — *Leben der M. Soph. Barat*. Str. 5. — (Viz též: *elkomyslnost a pohostinství*. Čítací kniha od K. Vorovky II. str. 3.)

³⁾ Tertulliana — *Apologetikum*. Přelož. V. Vojáček. 1877. Str. 109 a str. 49.

⁴⁾ Mutter Zeller. *Beuggen-Basel* 21.

vědění vede k novým otázkám, jež znova nás znepokojují, pokud nedoděláme se dostatečné k nim odpovědi — nové pravdy. A tak bez konce.

Pravda! Pravda! Velké moře —
a já kvítkem v záhonce;
mohu pít jen drobné kapky,
a to moře bez konce.

Pravda! Pravda! Nebe širé —
a já pták pod oblaky;
lítám, co mi křídlo stačí,
ale prostor daleký.

Pravda! Vesmír beze hrází —
a mně žít co člověku;
dýchám jej sic každým dechem,
ale vesmír bez věků. (V. Hálek.)

6. K pravdám zaručeným náležejí ty pravdy, ve které *věříme*. I takové pravdy nás blaží, z čehož patrno, že důvody z autority jsou neméně dostatečnými, nežli důvody ze zkušenosti a z rozumu. Záležít člověku na pravdách z oboru náboženského tak mnoho, že musily mu býti dány, aby nebyl pochybnostmi zmítán, tudíž aby necítil se nešťastným.

O zůstaň ty, Lyt jinak všechno vzal
mi osud, v dar co dřívě byl mi dal!
O zůstaň ty, a ztiš ten v hlavě vír;
o zůstaň ty, a vzbud' zas v srdci mír!
Mne děsí temná, bezměrná ta hloub,
o zůstaň ty, tys blaha mého sloup!
O víro má, spěš, tvoje síl mne moc,
sic ducha zhltní strašná, děsná noc! ¹⁾

c) City mravné.

1. *Dobré* skutky líbí se nám, *zlé* se nám oškliví. Tato libost a nelibost jsou *city mravné* (ethické). Jsou tedy *city mravné* ty city, jež vznikají představou o mravné ceně skutků. Zvláštní druh citů mravných jest stud, lítost a cit pro povinnost, cit pro právo a spravedlnost.

¹⁾ Aug. Rossypalová. (Časopis Učitelé). 1888. Str. 76.

Pevná vůle *mučovníků*, kteří za přesvědčení své umírají; obětavá láska *sv. Vincence* de Paul pro ubohé a sirotky; nadšená snaha *Pe-stalozzova*, zdokonaleným vyučováním a vychováváním povznést nižší vrstvy lidu. Ale také: kající *Magdalena* u nohou P. Ježíšových, návrat *marnotratného syna*, a třeba i pokání *Záhořovo* (v básni Erbenové: *Záhořovo lože*). Naproti tomu: zrada *Miloty z Dědic*; nevědek, jehož dostalo se *Kolumbovi*; zavraždění šlechtetného císaře *Maxmiliána* v Mexiku; třeba i *kletba* dceřina (v básni Erbenové).

2. Rozum může *obecně* poznávati a rozeznávati, co dobrým jest a co není; avšak jemu náleží také udati *zvláštní poměry*, kdy právě každý jednotlivý člověk toho neb onoho zlého varovati se má. Tento zvláštní úkon rozumu slove *svědomí*.¹⁾ Býváť svědomí vždy provázeno *citem mravným*, tytýž velmi mocným, přece však třeba to dvě lišiti. Svědomí budí cit mravný, a naopak posilováním citu mravného přispívá se k tomu, že svědomí stává se útlejším a rozhodnějším.

Utíká bezbožný, an ho žádný nehoní: ale spravedlivý jest jako lev smělý, beze strachu. (Přisl. 28, 1.) Dobré svědomí, ustavičné hody. Dobrému člověku každý den krátek. — Zlé svědomí, ustavičná poprava. Zlé svědomí nejhorší soudce. Kdo zlé svědomí má, hada za hadry chová.

Když byl Konstans II. zavražditi dal bratra svého Theodora, jež před tím dal zavřiti do kláštera, cítil od té doby stálý nepokoj. Furie pronásledovaly ho, místo, kde vražda na bratru spáchána, bylo mu protivno, pročť umínil si odejti z Konstantinopole (662). Napřed odebral se do Athen, tehdy zpustlých a zbědovaných, pak do Tarenta. Furie hnaly bratrovraha od rozvalin k rozvalinám, a tento útěk z Konstantinopole do Athen, do Tarenta, do Říma a konečně do Syrakus jest jednou z nejpodivnějších poutí historických, tak jako by nějaký démon, císařského zlosyna nejposvátnějšími místy kultury klassické prováděje, mu ukazoval mrtvolu krásné starověkosti, jež byla za své vzala despotismem.²⁾

3. Cit mravný jeví se dříve, nežli vzniklo jasné poznání o tom, shoduje-li se čin s mravným zákonem čili nic, a bývá *příčinou*, že *uvažujeme* o shodě a neshodě. Čím jasněji máme na mysli *idee* mravnosti, tím správnější a jasnější lze pronést soud o mravnosti činu, tím určitější a správnější jest cit mravný.

Patř, Pane můj, a shovívavě, jak hlediváš, patř, jak synové lidští starostlivě zachovávají pravidla o písmenech a sylabách, pošlá od dří-

¹⁾ Svědomí jakožto činnost rozumová je závěr ze dvou návštěví. Prvá návštěv jest zákon všeobecný, druhá hledí k zvláštnímu případu; odtud vyvodí se závěr — soud praktický.

²⁾ Šembera — Dějiny středověké. I, 231.

vějších učitelů; ale věčná ustanovení, od Tebe vydaná a k věčnému spasení sloužící, lehce zanedbávají, tak že, kdyby někdo, jenž ona stará o zvůčkách pravidla umí a učí, proti nauce mluvnické ku př. ve slově »homo« (člověk) první slabiku bez předechnu vyslovil »omo«, více lidem se bude nelíbiti, než kdyby proti Tvému přikázání člověka nenáviděl, jsa sám přeče člověk. ¹⁾)

4. Jest rozdíl mezi city pro krásu, pravdu a dobré, jako jest rozdíl mezi krásou, pravdou a dobrem. Co dobré a pravdivé, také často zoveme krásným; v užším smyslu krásnými jsou názory, dobrými jsou skutky, pravdivými jscu představy.

Napadlo-li některému z hostů našich prohoditi: »Co je pravda, je pravda, paničko, vy máte nejkrásnější děti v celém okolí!« tu mohla odpovědět: »Inu, milý sousede, dle vůle Boží jsou dost krásné, jen když jsou hodné, neboť krásný je pouze ten, kdo také hodný je.« Na to pobídla děvčata, aby hlavy vždycky vzhůru držely, kteréžto vskutku, abych pravdu řekl, byly jak náležel hezké. ²⁾)

5. Cit mravný má největší *vliv* především na vůli, ale pak i na všechny stránky duševné. Na hlas svědomí jest dbáti vždy a ve všem, a svědomitost jest největší pochvalou člověka. Svědomím ohlašuje se netělesná, nesmrtelná duše.

»To budiž kovová naše hradba:
nic netajit v svědomí, nemusit pro jakous vinu blednout. ³⁾)

Nešlechetnost zajisté bázlivá jsouc, dává svědectví (svého) odsouzení: nebo svědomí zbourané vždycky prvé cítí těžkosti nežli přijdou. (Kn. moudr. 17, 10.)

Dobré svědomí hlas Boží.

Nížádného svědka hříchů svých neboj se více, než sebe sama Jinému ujíti můžeš, ale sobě nikdy. (Seneca.)

Jestli od první bratrovraždy nesčíslnými důkazy zjištěno pravidlo, že zloboh z místa, kde zločin spáchal, utíká; zajisté nejlepší doklad pravdy, že v člověku kromě těla ještě jest něco, co není tělem, ale opakem jeho. Tygr vrací se na místo, kde zadával laň neb ovci — jen člověk utíká. (Petr Kopřiva.)

Bůh, Stvořitel člověka, hned na počátku vštípl mu *zákon přirozený*. A což pak jest zákon přirozený? Svědomí nám dal, a samo sebou dobrého a toho, co tomu na odpor jest, poznání propůjčil. — Neb od koho byl Abel tomu poučen, že by dobré bylo, oběť přináseti, že by dobré bylo, Boha velebiti, a ze všech věcí jemu děko-

¹⁾ Sv. Augustin — Vyznání 1, XVIII.

²⁾ Kazatel Wakefieldský. Přel. V. Filipek. Str. 9.

³⁾ Listy Q. Horatia Flakka — přel. A. Hrubý. Str. 11.

vati? — Odkud medle, odkud o ženění, o vražednictví, o poručenstvích, o svěfování statků, o neutiskování bližního, a o jiných tisíc-rých věcech napsané zákony vydavatelů jejich? Snad lidé, co teď žijí, mají je od svých předků, a tito od dědů, a tito od pradědů svých? Ti však, kteří byli s prvopočátku, nejprvnější zákonodárci jejich, odkud se tomu naučili? Věc to patrná, že svědomí je učilo. ¹⁾

I dejme tomu, že by kdo nic zlého do sebe nevěděl, a na dobré svědomí spoléhaje, po budoucím zboží toužil, a věčného blahoslavenství očekával; medle, co bude moci jej zkormoutiti? Ze všech věcí nezdá-li se smrt nejkrutější býti? Avšak on, čekaje ji, nejen se nekormoutí, alebrž plesá; anť dobře to ví, že ona jest ten běh o závod pro korunu, a přináší odměnu, složenou všem pro ctnost a nábožnost bojujícím lidem. ²⁾

Všeliký, buď si sebe větší bol zanikne v dobrém svědomí jako jiskřička ohnivá v nesmírné vodopustě mořské. (Sv. Jan Zlat.)

Z pravěké moudrosti Číňanů zachovala se krásná prűpověď: »Lůtost je vesna ctností«.

Všeliký člověk (jak Augustin poznamenává), má svůj dům aneb alespoň svou skrýš, kam se ubírá, by zotavil se od prací a námah. Lze-li však naléztí tam jen svár a hnus, kde si odpočine? Tak má alespoň v komnatě srdce svého přebývati mír, bys v nitru svědomí svého nalezl útěchu a oddech. ³⁾

Tot první trest, že nížádný vinník před svou vlastní soudnou stolicí nebývá prohlášen za nevinna. ⁴⁾

Bern. Overberg přispěl jednou k dobrému účelu 70 tolarů. I praví o tom: »Po tomto rozhodnutí cítil jsem klid, vnitřní blaho, jaké dávno jsem nepoznal. Bože, chceš-li, abych všecko najednou dal, poskytni mi přesvědčení, že jest to vůle tvá, tak abych nebyl více v pochybnosti; i doufám pak, s milostí tvou býti věrným!« ⁵⁾

d) Sebecit.

1. Když sebe si představujeme nebo sebe k jiným přirovnáváme, můžeme nad sebou se radovati anebo se rmoutiti. Jest to *sebecit*. Sebevědomí budí sebecit, ale také naopak. Sebecit může vztahovati se k zdraví a síle člověka, schopnostem duše, prospěchu a p.

¹⁾ Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 272, 274, 275.

²⁾ Tamtéž. Str. 359.

³⁾ J. Veith — Misericordia. 222. 193.

⁴⁾ Juven. Sat. XIII. v. 2, 3.

⁵⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 122.

Kroisos, prováděje Solona po komnatách svých, líčí mu svoji moc a slávu; i přeje si, by považován byl za nejšťastnějšího. — Když však po mnohých osudech octl se na hranici maje býti upálen, bolestně třikrát zvolal: »Solone!« ¹⁾

Veith: »Jsem sám sobě protivným; jsem směšná příšera s velmi jemnými tykadly, a nezdařený tvor osmnáctého věku. Často, když se směji, cítím zřetelně úšklebky hyeny, takové, která ráda salát. — Lidé mají zcela dobře, že mne nemohou vystát, a jsem velmi pošetilý, že někdy se tomu i divím.« ²⁾

2. Sebceit také se ozývá, když *jini* o nás soud pronášejí.

»Ke konci posledního roku tak dlouho do mne hučeli někteří z mých spolužáků, že prý jsem se mezi všemi nejvíce vyznamenal, a že mi professor chce tenkrát udělit první odměnu, až sám na podobného cos počal jsem dělati si naději. Když pak při čtení tříd viděl jsem se sklamána v naději své a měl podati své vysvědčení matce, pro niž vlastně by mne to bylo těšilo: uronil jsem několik slz, první a poslední to slzy, které na mně vyloudila uražená ješitnost. Matka moje vyjádřila se, že to dosti čestné, býti mezi 100 jinochy třebaš až osmým nebo desátým. To mne upokojilo; a jinoch si umínil, příště smýšleti jako Themistokles, který raději chtěl, aby jednou se ptali, proč mu *nepostavena* socha, nežli *proč* že mu byla postavena. Muž pokročil, smí-li to říci, ještě o něco dál u věci té, a snažil se k marné nicotě slávy a cti každým rokem života svého prohlédati dokonaleji.« ³⁾

Stalo se několikrát, že jsem se chtěl účastniti společné vycházky, ale vždy byl jsem z toho vyloučen nějakým chytráckým kouskem. Tu pravil mi můj spolužák, bývalý gymnasista: »Nestoj o to; nechť těbe s sebou mltí, že jsi malý a že máš staromodní oděv.« Ach, což to bolelo! Gymnasista byl ostatně nejlepší ze všech. Dal mi mnohý dobrý pokyn při učení a chování; mnohdy šel také kus cesty se mnou na procházku. Když se mé nevědomosti v realích posmíváno, pravil vážně: »Jen toho nechte; ten bude ještě nad vás nade všechny!« Jak mne tato důvěra povznášela a vděčností naplňoval! ⁴⁾

Nešťastný král Karel I. byl již s trůnu svržen, a obklopen surovými strážci, když o jeho smrti rozhodováno; ale přece teprv potom seznal celou tíži trpkého svého osudu, když mu upadl šátek na zemi, a nikdo nespěchal, by ho zvedl a jemu uctivě podal. ⁵⁾

(Viz také: Esther 5. 9—13. 14; 6, 1—14.)

¹⁾ Sem též náleží bajka: Zajíc a žáby od Ad. Heyduka. Čítanka K. Vorovsky. I.

²⁾ Löwe — J. E. Veith. 310.

³⁾ B. Bolzano (Beseda Učitelská 1880., str. 30.)

⁴⁾ Polack — Brosamen. I, 174.

⁵⁾ Dr. J. E. Veith — Misericordia. 250.

3. Svědomí má zajisté největší vliv na sebecit.

Julius v noci opisoval za otce, ale tak, aby tento nic nevěděl, čímž otcův výdělek značně se zvětšil, ale prospěch Juliův ve škole byl za to slabší, ježto nevyspalý hoch mdle se učil. Na konci měsíce otec pravil: »O třicet dvě liry více! Jsem spokojen . . . Ale tenhle,« a ukázal na Julia, »působí mi zármutek.« A Julius přijal výčitku tiše, zadržuje *slzy*, které již již by se byly vyronily; ale zároveň cítil v srdci velikou *radost*.¹⁾ — Slzy byly známkou sebecitu, radostí pak ozývalo se dobré svědomí.

Čtu s odporem svůj život; hlavu kloním
a chvím se, klnu, — stud mě páli v líce,
a hořce lkám a hořké slzy roním, —
však nesmyji ni řádky více.²⁾

4. Sebecit může jeviti se *rozličným způsobem*. Pokud vzniká uznáním našich dokonalostí osobami jinými, jest to *cit pro čest*. Předměty velebné budí v nás *cit úžasu*, tajemné *cit hrůzy*³⁾, a pokud více jsme si vědomi své nedostačitelnosti, budí *cit bázně*.⁴⁾ Budí-li pomyšlení na *smrt* cit nelibý, jest to též sebecit.

Přírodo, ha, kde se končíš? kudy k cíli musím jíti? —
Kudy odtud dále mezi mlhohvězdy cestu vzíti?
Kde jest konec? — kde jest brána k tobě? — kde se šírost tratí?
Pomyšlení strašné o tom div mi kolem hlavu zvrátí.
Mdlé něčeho nastínění stát před sebou duše cítí,
nevím, jak se ti mám, mocná vznešenosti, pokofiti.⁵⁾

Nic nejsem víc, než-li ta růže,
nic víc než slávek v podletí;
mé lístky s jarem opadají,
má píseň v jeseň odletí! (V. Hálek.)

Šel jsem několik kroků dále a tu bodlo mne to u srdce. Na hoře u role mého otce stála vysoká jedle, pod níž jsem jako hoch sedával. Svě jméno jsem vřezal do její kůry. Kdykoli mně bylo tudy jíti, vždy díval jsem se na »H. H. 1850.« a jedli pozdravil jako starou, milou přítelkyni. Dnes ležela poražena u mých nohou. Slza drala se mi do oka, obrátil jsem se, řka sám k sobě: »Vše se mění, také jedle umírají.«⁶⁾

¹⁾ Srdce — Přelož. V. Mourek, 53.

²⁾ Al. Puškin — Výbor menších básní. Přelož. El. Krásnohorská.

³⁾ Tajemná hrana od Jos. Wunsche. V. čít. pro ob. šk.

⁴⁾ Bázeň zajisté nic jiného není, nežli vzdání se i pomyšlení na pomoc. (Kn. moudr. 17, 11.)

⁵⁾ M. Zd. Poláka — Vznešenost přírody.

⁶⁾ H. Hansjacob — Wilde Kirschen. 89.

Bern. Overberg ve svém denníku praví o sobě, že měl nepravý stud a bázeň před lidmi, a stěžuje si, že z úcty k jiným anebo z obavy, aby jim nebyl nemilým, viděl se nucen od něčeho opustiti.¹⁾

Hobbes, který popíral z mrtvých vstání, nikdy nemohl nocovati poblíž pokoje, kde byla uložena mrtvola.

5. Sebecit má převelikou důležitost pro veškeré jednání člověka. »Mimo radost, kterou nám vědomí *ctnosti* poskytuje, jest nejvyšší a nejušlechtilější ta, která vzniká z postřehnutí našich sil, zvláště duchovních.

Či co může člověku býti důležitějším a potěšitelnějším, co může více naděje na šťastnou budoucnost mu poskytnouti, leč přichází-li k uvědomění v sobě žijících sil, zvláště duchovních? — Ale potěšení toho nelze nám jinak dosáti, leč vidíme-li *účinek* svých sil. Odtud ta radost, kterou již malé dítko cítí, když poprvé se mu podařilo, několik krůčků učiniti, aniž by klopýtlo; odtud jásání chlapcovo, když poprvé vylezl na vršek ve svém sousedství; odtud také povznášejší cit Correggia, když přirovnává vlastní svou malbu k jedné z prací Rafaelových, seznává — že on také jest malířem!«²⁾

Odměny a tresty působí vesměs také na sebecit, a sama smrt, jakkoli sebecitu dotýká se nejcitlivěji, jest přece také prospěšnou.

»Ve všech skutcích pamětliv buď na poslední věci své, a na věky nezhřešš.« (Sir. 7, 40.)

Avšak *nemírný sebecit* přecasto bývá příčinou mnohého zlého; zapomíná se člověk v stavu tom mnohdy tou měrou, že ani na lidskou důstojnost svou ani na bližního svého nedbá.

6. Sebevědomí společenské budí též cit, *sebecit společenský*; a jako ono může vztahovati se k rodině, národu, vlasti a státu, člověčenstvu a křesťanstvu, rovněž i tento.

Nejsladší upomínka z dětského věku mého je pomyšlení na dům otcovský.³⁾

»Otcovský dům, ach to je ráj,
tím obdařil Bůh tebe,
a projdi světa širý kraj,
nenajdeš jiné nebe.«⁴⁾ (Pav. Jehlička.)

»Maminko nejdraší! kamkoli los nás vrhne, jen budeme-li spolu, tam svět náš, tam otcina naše...«⁵⁾

¹⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 114.

²⁾ B. Bolzano — Lehrbuch der Religionswissenschaft. I, str. 11.

³⁾ Kr. Schmida — Upomínky z mého života. Str. 1.

⁴⁾ III. čít. pro ob. šk.

⁵⁾ Ed. Jelinek — Dámy starš. sal. polsk. 103.

»Slychám zde školní zvonek, vídám hochy valem vybíhající ze tříd. I to mně přináší vzpomínku a slzu v oku, ale žádného soucitů, ani žádného srovnání. Někdy zdá se mně, že bych přilnula i ke psu, ale bylo by potřebí, aby pes ten byl aspoň z pokolení těch, jichž jsem druhdy znala, neboť k novému přilnouti nemohu. Však těch psů je zde v domě několik, ale žádného nemiluji. Slovem, city moje mohou býti jen prodloužením dávných citů; leč jako starý strom, jenž nevyhání mladých ratolestí, srdce mé nezrodí již nových.¹⁾

Aeneas: »Již tedy vlast neuzřím milenou, ani čáky mi více spatřiti dítky drahé, ani žádoucího mi otce!«²⁾

Ludvík XIII. napadl svou choť, dceru Filipa III., ona plakala nad lhostejností královou k osudům rodu svého; i napomenul ji řka: »Buďte spokojena, madame, že jste královnou Francouzskou!«³⁾

Blízko vchodu zaklepal mi kdosi na rameno: byl to můj učitel z druhé třídy, vždycky veselý, se svými ryšavými vlasy rozčuchanými, jenž mi řekl: »Tak jsme, Vojtěše, na vždy rozloučení?« Věděl jsem to dobře; a přec mě zabolěla ta slova.⁴⁾

Rodiče upozorňovali Jaroslava na přednosti jeho učitelů, na jich trpělivost a laskavost, a hošík slyše chváliti je, mnil míti trochu podílu v té pochvalě.⁵⁾

V Haslachu bylo zvykem, mladé řemeslníky vyprovázeti, když šli do ciziny. Zřídka se to dělo bez slz. — Dva zámečníci šli do ciziny, »koktavý« Kornel a »kulatý«. Z obou si vždy tropen posměch. Byv vyprovozen Kornel vzal svůj raneček, děkoval za průvod a koktal slavně: »Bůh vás opatruj! Domů se nikdy více nevrátím. Doma byl bych jak živ jen hloupý Kornel.« Bylo nám ho líto, a mně finuly se slzy hojně po lících. — Kornel skutečně se nevrátil.⁶⁾

Po bitvě u Listvenu (1024) Mstislav ráno za svítání přehlížeje bojiště, dí: »Kdo by tomu nebyl rád? Aj, tu leží Severanín, a tu Varah, a družina moje (zůstala) celá!«⁷⁾

V podivu kvapném statní rytířové
na vrchu zastavili ořů skok;
tam cizích krajů váleční synové
obzírají nesmírný moře tok;
hle, vyjevily se jim vlády snové,
jim v lících rdí se hrdé slzy mok —
v korouhve české mořské větry dují,
lva slávošumné vlny pozdravují.

(Čechové u moře Baltského od J. E. Vocela.)

¹⁾ Tamtéž. Str. 105.

²⁾ Virgilia — Spisy básnické. Přel. Vinařický. Str. 28.

³⁾ Gindely — Děj. česk. povst. III. 4.

⁴⁾ Srdce — přelož. V. Marek. Str. 3.

⁵⁾ S. Po dípská — Příklady z ob. vych. II. 83.

⁶⁾ H. Hansjacob — Wilde Kirschen. 208.

⁷⁾ Nestorův — Letopis ruský. LIII, str. 118.

Katoličtí missionáři *Huc* a *Gabet* vypravují: V Leang-šanu dostal se k naší veliké radosti zástup *křesťanův*. Jak jsme byli tím potěšeni, občerstvení! Patřily na nás ovšem samé neznámé tváře, ale byly to přec jen tváře přátel a bratrův, sloučených s námi posvátným svazkem víry a lásky Kristovy. S jakým soucitem, s jakou láskou pohlíželi jsme na se vespolek, milovali jeden druhého, ač jsme se nikdy prve neznali! Jaký blahý pocit zachvíval naší duši, plnil srdce naše rozkoší při setkání s tímto hloučkem čínských křesťanů, jenž nás nyní obklopoval! Rozmluva s těmito křesťanskými bratry přiblížila nás takřka i k naší vlasti. Vše to bylo nám jako by náhradou za tu chladnost, s kterou jsme se bohužel často setkávali na své klopotné pouti uprostřed pohanské pouště, zvláště mezi potměšilým živlem čínským. — Přítomní mandariné byli jako zmámeni touto vzájemnou srdečností, a stálo je to nemalého přemahání, aby potlačili neb aspoň skryli zášť a kyselost v nich burácející. ¹⁾

A to pověděv, klekl na kolena svá, modlil se s nimi se všemi. I stal se pláč veliký ode všech: a padající na hrdlo Pavlovo, líbali jej, rmoutíce se nejvíce nad tím slovem, kteréž byl řekl, že by neměli více tváří jeho viděti. I provodili jej k lodi. ²⁾

»Jest to štěstí, jež rodilému katolíkovu sotva lze oceniti, — po dlouhém boji dojíti klidu, přijatu býti do lůna mateřské církve — teprve v nebi budu moci Bohu za to děkovati, jenž nás tak dobrovitě vedl.« ³⁾

7. »Když mnoho lidí se raduje, i v každém jednotlivém hojnější jest radost, poněvadž rozněcují se vzájemně a rozplameňují jeden druhým.« ⁴⁾

V tom spočívá důležitost sebecitu společenského. Člověku o samotě tytýž bývá teskno. Dítě, domnívající se býti samotno, pláče; jakmile však zaslechne hlas matčin, upokojí se.

e) Soucit.

1. Představa o blahu bližního budí v nás cit libý, *souslast*; představa o jeho utrpení budí v nás cit nelibý, *soustrast*; obě slove *soucit*.

Mladý arcikníže František Josef, vida vojna státi v parnu, lituje ho a dárkem projevuje svoji k němu soustrast. ⁵⁾ — Sv. Martin má

¹⁾ Huc a Gabet — *Cesty missionářské*. 1887. Str. 432.

²⁾ Skutk. apošt. 20, 36—38.

³⁾ Žofie hraběnka ze Stolbergu. (Dr. Rosenthal — *Convertitenbilder* des 19. Jahrhunderts. I, 1, 49.

⁴⁾ Vyznání sv. August. 8, IV.

⁵⁾ Vnuk a děd od V. Štulce. — Čít. kn. od K. Vorovsky. I.

soustrast s polonahým žebrákem a daruje mu polovinu svého pláště.¹⁾ Rodiče radují se z veselosti dítek svých, mají s nimi souslast.

Před školou stál malý komíníček a usedavě plakal. Některé dívky přiblížily se k němu a tázaly se ho: »Co pak ti jest, proč tak naříkáš?« I vypravoval, že mu z kapsy vypadly peníze, jež vymetáním vydělal, a že nesmí domů bez peněz se vrátiti. »Pán mne bije,« pravil štkaje. Děvčátka stála zaražena dívajíce se naň. Až pak jedna řekla: »Skládejme se.« Nyní nastal radostný shon. Dívky tlačily se ke komíníčkovi, skládajíce své dárky, a děvčátka malá, jež neměla peněz, tlačila se mezi velkými a podávala své kytičky, aby také něco dala. Najednou přišla domovnice a zvolala: »Paní fideitelka!« Děvčata se rozběhla na všechny strany. A tu bylo viděti komíníčka samotného prostřed ulice, an si utírá oči, všecek spokojen, s rukama plnými peněz a má v knoflíkových dírkách, v kapsách, za kloboukem tolik kytíček, i po zemi bylo kvítí u jeho nohou.²⁾

2. Soucit počíná jeviti se sprvu i při nejasném poznání jeho příčiny. Později, zejména rodinným životem přichází dítě vždy k jasnějšímu poznání blaha a utrpení drahých osob, a soucit stává se čím dál tím více určitějším. Pravý soucit zakládá se na jasném poznání blaha nebo utrpení jiných. Spíše cítí blaho a utrpení jiného, kdo dříve sám na sobě podobné blaho a utrpení zakusil.

Náš úsměv vzbudí úsměv na tváři nemluvněte, pláčem můžeme je rozplakati.

Jak s veselím veselí se, truchlí rovněž s truchlivými — tvář lidská. Hodláš dojmout-li mě k pláči, tu dříve — tobě je dlužno plakat; pak Telefe, Pelee, dojmou — přilohy tvé mě také.³⁾

Marie Felicie *Orsinová*, prve nežli se naučila mluvit, jevila zvláštní něžnost k zarmouceným a chudým. Nemohla nikoho viděti plakati; ihned činila pokus, ručkou jemu otřítí oči zarosené. Byla-li nesena podle dveří chrámových, prosila mlčky tak dlouho, až jí bylo dovoleno, nějaký dárek uděliti.⁴⁾

Hajej, spi libě, poupě mé,
tvůj pláč se týká duše mé:
s tvým žel můj tichne uspením,
a tvým budí se kvílením.

(Fr. L. Čelakovský.)

Velmi bolestně dotklo se mysli mé úmrtí pěti mých bratří a sester, vesměs mladších mne. Ačkoli mi tehdy bylo teprv 9 až 10

¹⁾ Svatý Martin od Fr. Sušila — Čít. kn. od K. Vorovsky. I.

²⁾ Srdce. Přelož. V. Marek. Str. 17.

³⁾ Listy Q. Horatia Flakka. Přelož. T. Hrubý. Str. 69.

⁴⁾ Franziska v. Hoffnaazs — Maria Felicia Orsini (Herzogin Montmorency). Donauwörth. 1888. Str. 8.

let, a nemohl jsem tedy míti jasné představy o tom, co by vlastně byla takováto ztráta: avšak viděl jsem tak nevýslovně mnoho trpěti matku svou, již převroucně jsem miloval, vidal jsem ji přemnohokrát o samotě sedící při ženských pracích svých, ana slzy prolévá, a já po boku jí sedě plakal též. Což pochopitelnějšího, nežli že sama sebou velmi citlivá duše má, takto musila státi se ještě citlivější! ¹⁾

Zkoušena neštěstím, jáť vím, jak přispěti nuzným. ²⁾

Srdce podobá se oněm stromům, které nevydávají na člověčí rány balsámu, leda že by ocel ranila je samy. ³⁾

Viz také: *Soběslav*, kníže *selský*.

Nyní však více polituji toho, kdo raduje se v nepravostech, než toho, kdo třeba mnoho trpěl, ale bídné ono štěstí ztratil, a záhubnou pozbyl žádostivost. Tato jest zajisté pravdivější útrpnost, ale v ní žalost není radostnou (jako při pozorování tragoedie). ⁴⁾

Tedy milují se i bolesti? Každý zajisté člověk radovati se chce. Ale ač nikdo nechce býti trpícím, přece chce býti útrpným, a poněvadž toho není bez bolesti, snad pro tuto jedinou příčinu milují se bolesti. A toho zřídlo přátelství jest. ⁵⁾

3. Obrazností přenášíme na jiné bytosti citlivost vlastní více méně správně, čímž vzniká soucit k nim, ovšem také více méně správný.

Buchtou položila vedle dítěte a drobečky zanesla na mravenčí hromádku. »Aby měli také posvácení,« povídala (chudá, churavá žena bez přístřeší). ⁶⁾

Potkal jsem kdysi před lety malého hochu sotva čtyřletého, který hrozně plakal. V jedné ruce držel svého pětikrejcarového koníka a v druhé jeho hlavu, která byla odlomena. A proč plakal ten malý filozof? Ne že jeho kůň byl bezhlavý, ale, že prý teď nebude moci žráti. ⁷⁾

Prijamvada. Netruchlíš sama, drahá, odcházejíc:
hle, háj jak truchlí tvého odchodu!
Gazela darbhu z huby upouští,
a páv opustil křepký tance rej;
zde kvítka útlá, o strom vinutá,
své lístky žluté pláčou bolestí!

¹⁾ B. Bolzano Bes. Učit. 1880. str. 29.

²⁾ Aeneida. Přelož. K. Vinařický. Str. 19.

³⁾ Fr. Aug. Chateaubrianda — Atala, přelož. Jos. Jungmann. Str. 58.

⁴⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 3, II.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ V zámku a v podzámčí od B. Němcové.

⁷⁾ Heinr. Hansjacob — Aus meiner Jugendzeit. Heidelberg. 1896.

Šakuntala. Dám ještě s Bohem družkám — květinám,
a rozžehnám se s Vanadžosini.

Kanva. Znáš tvoji kvítka toho lásku; zde,
zde v pravo stojí, tebe čekajíc.

Šakuntala. Obejmi mne, ó Vanadžosini,
svým volným, hebkým, útlým ramenem.
Ty zasnoubena zůstaň choti zde —
já dlíti musím tebe vzdálena!

(K družkám.) Vám, družky rozmilé,
vám péči kvítka toho svěčuju!

(Ku Kanvovi.) Až šťastně porodí ta gazela,
co zvolna obchází tu chýši tam,
pak, otče, pošli z poustky někoho,
by zvěst mi přines tuto radostnou!

Kanva. Tak učiním.

Šakuntala. Kdo šatu mého to
se zachytá?

Kanva. To mládě gazely,
jež, v ústa raněné, jsi léčila,
ingundím ránu chladíc hojivým,
šjamaky stromu živným krmivem
je chovala's, jak dítko pěstujíc.
To stopy tvé se nechce pustiti.

Šakuntala. Robátko mé, proč stiháš stopu mou,
a truchlíš pěstitelky odchodu?
Ztratilo's matku sotva zrozené,
a místo matky já tě chovala —
otec se ujme tebe opuštěné; —
ó vrať se, vrať — ¹⁾

4. Budí-li blaho osoby jedné *nelibý cit* v osobě druhé vzhledem k osobě první, slove tento cit *závist*; a vyniká-li při utrpení jednoho podobně v druhém *cit libý*, slove *škodolibost*.²⁾

¹⁾ Šakuntala. Drama indické od Kalidasy. Přeložil Čen. Vyhnis. 1873. Str. 95.

²⁾ Pro hnusnou, ba přímo ďábelskou škodolibost jazyk náš neměl ani slova, pokud z němčiny si je nepřevédl. Patrna z toho holubičí přirozenost slovanská.

Kníže Vladislav zemřel r. 1102. Sotva že skončil, synové jeho počali se hádati o poklady otcovské, jakož i stran rozdělení říše, takže arcibiskup hnězdenský stěžel jen mezi nimi jakéž takéž zjednal narovnání. Dobrá vůle mezi bratry ovšem dlouho netrvala. Zbigněv záviděl Boleslavovi, že mu připadla větší část panství otcovského, a že milován jest ode všeho národa. I konal mu všecko na vzdory a strojí mu překážky při všech podnikcích jeho, nadějí se koje potutelnou, že Boleslav, nepochodě dobře ve válkách, přijde o lásku lidu svého a ztratí také moc i auktoritu svoji.¹⁾

Stane-li se, že některý nižšího řádu a důstojenství v tomto oboru svého povolání sebe méně se nad svého představeného významá, tuť jest tomuto božské téměř duše potřebí, aby se nepoddal závisti neb i v malomyslnost neklesl. Neboť od nižších býti v slávě předstíženu a šlechtěné to snášeti, žádá na tom, který ve vyšší důstojnosti se nachází, nikoliv obyčejné, ale téměř diamantové duševné povahy; jaká jest má, taková nedostačí. Bude-li ten, kterému se větší slávy dostává, sic dosti mírným a skromným, bude poměr ten ku představenému poněkud snesitelný; pakli se onen drzým, hrdým a marnivým prokáže, tehdaž si může tento každodenně smrti žádati; tak mu onen celý život ztrpčí, veřejně se vypínaje, tajně posmívaje, jeho vážnost všelijak ztenčuje, sám vším býti usiluje.²⁾

Sám čeho sobě by přál, pro to závist proč tě ponouká?
Ty z čeho družci přeješ, dáš z toho tobě i Bůh.

(Alžb. Vestonia.)

Příklad děsné škodolibosti poskytují, kdož posmívali se ukřižovanému P. Ježíši.³⁾

5. *Soucit* je blízký *citu mravnému*, a někdy je nelze rozlišiti. Jeť zajisté přikázáním: »radovati se s radujícími, a plakati s plačícími«, a skutky milosrdenství jsou skutky mravné. Jest však přece rozdíl mezi nimi. Soucit přecasto je *příčinou* skutku a citu mravného, a někdy může se ozývati soucit a cit mravný současně a třeba opačným přízvukem.

V postě vypravoval nám otec každý večer některý příběh z umučení Páně. My děti bývaly jsme tím často až k pláči pohnuty (*soustrastí*), také však na nejvyš rozžlobeny na ukrutné nepřátele Ježíšovy (*citem pro spravedlnost*). V knize s obrazy, kterou jsme měly, vyškrabaly jsme jim oči.⁴⁾

¹⁾ Šembera — Děj. středověké. III, 240.

²⁾ Jan N. Fr. Desolda — Výbor ze spisů sv. Jana Zlatoustá. Str. 137.

³⁾ Ohavnost škodolibosti zřejma je z těchto slov písma svatého: »Osídlem zahynou ti, jenž se radují z pádu spravedlivých, a bolest stráví je prve, než zemrou.« Sir. 27, 32.

⁴⁾ Kr. Schmida — Upom. z mého živ. Str. 5.

Když vévoda Gothský, *Arnošt Fobožný*, (1601—1675), jednou vkročil do venkovské školy, nalezl tam učitele chudého a nemocí na lůžko upoutaného; a přece vyučoval chorý ten muž dítky, jež kolem lůžka stály, tak svědomitě, že vévoda takovou svědomitostí hluboce byl dojat a ihned pojal úmysl, pečovati o vdovy a sirotky po učitelích, což uskutečnil r. 1662. založením zvláštního fondu k tomu účelu. ¹⁾

Když se po Praze roznesla pověst o nastávající exekuci (r. 1621.), změnilo se v lidu smýšlení o odsouzených; neboť kdežto dosud bylo hlavám povstání jakožto původcům tolika svízeli *spíláno*, vzbudil strašný jejich osud *útrpnost* ve veřejném mínění. ²⁾

Všecko ukázal jsem vám, že tak pracující musíme přijímati mdlé a pamatovati na slovo Pána Ježíše; neboť on řekl: Blaženější jest dávatí nežli brátí. A to pověděv, klekl na kolena svá a modlil se s nimi se všemi. I stal se pláč veliký ode všech: a padajíce na hrdlo Pavlovo líbali jej, rmoutíce se nejvíce nad tím slovem, kteréž byl řekl, že by neměli více tváří jeho viděti. I provodili jej k lodi. ³⁾

6. *Soucit* od *sebecitu* osobného lze rozěznati přesnadno, ježto tytýž si odporují. Sebecit káže radovati se, jestliže neštěstí minuvši *nás*, stihlo bližního; kdežto soucit velí, nad neštěstím *bližního* se rmoutiti. A sebecit by se rmoutil, že nebyl *on* tak šťasten jako jiný; kdežto soucit by se radoval z cizího štěstí. Pokud sebecit a zároveň soucit jest správný, nenáleží posuzovati zde, nýbrž v mravouce.

Atys, syn Kroisův, byl nešťastnou náhodou od Adresta zabit. Na to přišli Lydové mrtvolu nesoucí a jim v zápětí kráčel vrah. Tento přistoupiv před mrtvolu vydával se Kroisovi, rukama lomě a žádaje, by jej nad mrtvolou synovou usmrtil. Nařikal si na své dřívější neštěstí, jakož i že k tomu všemu ještě toho, jenž byl s něho vinu smyl, zničil a dokládal, že nelze mu více na živu býti. Kroisovi pak slyšícimu to *bylo líto* Adresta, ač *sám v takovém zármutku* byl postaven, i pravil k němu takto: »Úplně jsi mi, ó cizince, tím zadostučinil, že sám se za hodna smrti uznáváš. Však nejsi ty vinen tímto hořem, leč by to vinou bylo, že jsi bezděky to spáchal.« ⁴⁾

»Hejsal« řekl kdysi selský mladík, když hospodyně zemřela a pro smutek ve dvoře všechna práce byla zastavena. »Hejsa! Ten smutek je veselý!« ⁵⁾

¹⁾ Aug. Schorn — Geschichte der Pädagogik in Vorbildern u. Bildern. Leipzig. Dürr. 1873. Str. 121.

²⁾ Gindely — Dějiny česk. prost. 1618. IV. Str. 59.

³⁾ Skut. apošt. 20, 35—38.

⁴⁾ Herodot — Dějiny. I, 45.

⁵⁾ P. K. Rosegger — Ausgewählte Schriften. II.

7. Soucit jest mocnou pobídkou k lásce, k ctnosti nejprřednější. Souslastí radost vzrůstá, soustrastí utrpení se umenšuje.

Jest jakéž takéž potěšení, když kdo má tovaryše svého trápení. (J. M. Sychra.)

Při výslechu obžalovaná tvrdošíjně popírala, ačkoli si nemálo odporovala. Lékař vida její rozčilení a ochablost, žádal pro ni o sklenici vína a kousek bílého chleba pro občerstvení. Tento ohled dojal obžalovanou co nejvíce; vypukla v silný pláč — a vyznala ihned vše. ¹⁾

Mladý a statný muž strávil mnohá léta ve vězení v Touloně; konečně prchl. V osamělé chaloupce zastavil se, chtě moci dodělati se chleba. Nalezl hospodáře i celou rodinu v pláči, ježto jim měl být prodán nábytek, že nemohli zaplatiti 40 zlatých. Uprchlík byl dojat. Sám se svázal provazem a přinutil hospodáře, by ho zpět dovedl do žaláře, by mu tam vyplacena byla odměna 50 zl. Vrchně dozorce nad vězením podal o šlechetném jednání vězňové zprávu ministroví, a ten odpověděl: »Trestanci buď udělena úplná milost; jeho skutek zjednal mu opět místo ve společnosti lidské.« ²⁾

f) Cit náboženský.

1. Mezi našimi představami jest také *idea Boha*. Kdykoli si Boha představíme jakožto bytost věčnou a beze změny, všudypřítomnou a vševědoucí, nejvyšší moudrou, všemohoucí, nejvyšší svatou a spravedlivou, nejvyšší dobrotivou, milostivou a shovívavíci, nejvyšší pravdomluvnou a věrnou: vznikají v nás city úcty a oddanosti, pokory, naděje a důvěry, lásky a vděčnosti. Jsou to *city náboženské*.

Prve, než učiněny byly hory, a než jest způsobena země a okršlek zemský: od věků až na věky jsi ty Bůh. (Žal. 89, 2.)

Kdo sčítá moudře oblaky, a kdo vypouští průtoky nebes? (Job 38, 37.)

Aj! ten, jenž činí hory a tvoří vítr a zvěstuje člověku slovo své; jenž činí mlhu jitřní a kráčí po výsostech země: Hospodin Bůh zástupů jméno jeho. (Amos 4, 13.)

Veliký jsi, Pane, na věky, a po všechny věky království tvé: nebo ty šviháš a uzdravuješ, uvádíš do hrobu a zase vyvádíš, a není, kdo by utéci mohl před rukou tvou. (Tob. 13, 1, 2.)

¹⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter. 327.

²⁾ Aug. Lubojacký — Sv. Terezia. 165.

Kamž bych zašel od ducha tvého, a kam bych před tváří tvou utekl? atd. (Žalm 138, 7—12.)

Zdaliž člověk, k Bohu přirovnán, spravedliv (nalezen) bude, aneb (zdali) bude kdo nad stvořitele svého čistější? Hle, (ani ti,) kteříž slouží jemu, nejsou stáli, i na andělich svých nalezl nepravost. (Job 4, 17, 18.)

Jakož se slitovává otec nad syny, (tak) slitovává se Hospodin nad těmi, kteříž se ho bojí. (Žal. 101, 13.)

Nebude ti více slunce k osvětlení přes den, aniž lesk měsíce tě bude osvěcovati: ale bude tobě Hospodin světlem věčným a Bůh tvůj slávou tvou. Nezapadne více slunce tvé, a měsíce tvého nebude ubývati: nebo Hospodin bude tobě světlem věčným, a konec bude dnům smutku tvého. (Is. 60, 19, 20.)

2. V náboženství zjeveném zvláště mnohé naskytují se události, jež budí city náboženské, nade všechny pak jsou to příběhy ze života Pána Ježíše, a zvláště ty, jimiž jeví se jeho božství. Nevýslovný jest cit, jež budí vědomí, že v nejsvětější svátosti poji se bytost Božská k bytosti člověka.

B. Overberg: Kdyby lidé poznávali, jakého štěstí účastnými se stali ustanovením nejsvětější svátosti oltářní, země stala by se pro ně nebem. ¹⁾

3. Také místa, věci a výkony, pokud mají vztah k náboženství, budí city náboženské.

Proctiv pak Jakob ze sna, řekl: »V pravdě Hospodin jest na místě tomto, a já jsem nevěděl.« A lekaje se řekl: »Jak hrozné jest místo toto!« (I. Mojž. 18, 16—17.)

Když po městě se roznesla zpráva o tom, co se stalo v kostele sv. Víta, lid hlasitě jevil svou nevoli. Ale především musila zufivost, jakouž ukřižovaný Spasitel byl pronásledován, vzbuditi pochybnosti, zdali nový král (Bedřich Falcký) je více snášenlivý nežli Ferdinand II. Pochybnosti takové staly se skoro jistotou, když král rozkázal radě staroměstské, aby odstranila velký krucifix, kterým po staletí zdoben byl most pražský. Všeobecné neschvalování uzrálo nyní v odpor; rada odpověděla, že tak neučiní, a nedbala ani pohrůzek králových. Lehkovážné řeči v lidu vzrostly až na nepřátelství, když král za několik dní podobným spustošením staroměstského kostela jesuitského osvědčil, že souhlasí s vydrancováním kostela svato-vítského. ²⁾

Bývalý evang. duchovní, později katolík, *B. M. Giese*, praví: »Narodil jsem se v den Narození P. Marie, 8. září 1816 v Luthe-

¹⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 189. 49.

²⁾ Gindely — Děj. česk. povst. II, 242 a d.

rově městě, Wittenberce. Moje matka mnohdy mi říkala, že mám vznešený den narození, ježto s matkou Páně v týž den jsem se narodil. O krásné velké mši svaté s hudbou v katolickém chrámě drážďanském, kde častěji bývala, někdy se zmiňovala, řkouc: že ji to nutilo mnohdy pokleknout. *)

Dr. *Ferd. Herbst*, bývalý protestant, později katol. farář a spisovatel v Mnichově, po dlouhých vnitřních bojích vrátil se do Mnichova, nemoha se rozhodnouti pro přestoupení. »Jednou večer,« tak dří, »jda ulicemi mnichovskými, přišel jsem náhodou ke kostelu P. Marie. Vida okna osvětlena, vstoupil jsem. S choru — do dnes nevím, jak v ten čas tam mohla býti hudba — zaznívalo právě »Kyrie eleison«; u oltářů klečeli tu a tam jednotlivci, pohřížení v modlitbu. I já vrhl jsem se před jedním na kolena, a se slzami volal jsem k Bohu o slitování, o klid pro svou stísněnou duši. Tu najednou způsobem nevysvětlitelným bylo mi jasno, že *pro mne je spása jenom v církvi, že i veřejně jesti vyznati, co v nitru již se také bylo stalo.*« Po několika dnech přihlásil se ku katolické církvi. **)

Dr. *Jindř. S. Eisenlohr*, universitní professor v Tübingkách, protestant, aby seznal katolický život, účastnil se pouti na Kalvarii u Šváb. Gmündu. Bylo tam poutníků bez počtu. Máje plno pochybností, připojil se k nim. Vypravuje: »Konal jsem s ostatními některé modlitby, ale najednou cítil jsem oblažující účinek a seznal jsem na sobě vyplnění slov Páně: »Kde dva nebo tři shromážděni jsou ve jménu mém, tam jsem já mezi nimi.« Nejen vznešená důležitost utrpení P. Ježíše, ale i jeho hrůzy měl jsem tak jasné na mysli, že zvítězily nad mými pochybnostmi. I stal se na to katolíkem. ***)

Pohled na ukřižovaného na hřbitově upamatoval mne na Dobrého Pastýře, jemůž vše jest živo, a který také kosti svatých opatruje. Jeho péče o své ovce tak jasné mi tanula na mysli, že jsem tím velice byl dojat. *)

4. City náboženské rozlišují se od citů jiných pouze vznešeným předmětem svým, nikoli svou jakostí. Budí-li nejvyšší svatost Boží v nás cit úcty, jest tento cit totožný s citem mravním. Všemohoucnost Boží budí v nás cit pokory, který není vlastně jiného nic, leč sebecit. Utrpení P. Ježíše budí v nás soucit, a jeho učení budí cit pro pravdu.

5. City náboženské jsou nad míru důležitý pro *mravný život* člověka a pro jeho *blaženost*. Bázeň Boží chrání před hříchem,

*) Dr. D. A. Rosenthal — *Convertitenbilder aus dem 19. Jahrhundert.* 1. Band. 3. Theil. 104.

**) Tamtéž. 1. Band. 2. Abth. 79.

**) Tamtéž. 88.

*) A. Knöppel — *Bern. Overberg. Mainz. 1896. 145.*

důvěra v Boha dodává síly a zmužilosti, láska k Bohu jest příčinou lásky k bližnímu, pokora před Bohem brání domyšlivosti, cit společenství s Bohem naplňuje člověka vnitřním blahem a a spokojeností.

Slavná malířka, *Emil. Linderová*, po obrácení svém na katolictví praví: »Jak často, jak přechasto jest mi zvolati: Buď Bohu chvála a čest na věky! Teprve nyní chápu hluboký cit a neustálou touhu srdce: ó kéž by všickni, všickni byli v jednom velikém domě Božím, ó, kéž by všickni to cítili, jak laskav, jak nevýslovně dobrotiv jest Hospodin, a kterak milosrdenství jeho převyšuje každé pomyslení! — Mé srdce často jásá, jako dítě při vánočním stromku, nad nevyvažitelným milosrdenstvím Božím, aniž ví, jak by se tvářiti mělo, majíc tak nesmírné, nikdy nevysychající poklady. Jak dobrý, jak dobrý byl Bůh, že mne do svatě své církve povolal!« ¹⁾

Blahoslavený lid, jenž v poznání a milování Boha svého tak pokročil a se povznesl, že z vlastní své zkušenosti ví, co jest to plesati a se radovati v Bohu svém. Tuto rózkoš ani nejznamenitější mudrcové pochopiti, ani nejvýmluvnější řečníkové vysloviti nedovedli, tuť znají jen duše pokorné, duše čisté, které jsou posvátným přibýtkem a chrámem Boha věčného. ²⁾

R. 1860. ochuravěl v Berlíně farář Kühze tou měrou na oko, že lékařové obávajíce se, že by to mohl býti rak, oko chtěli vyříznouti. Bolesti tělesné a k tomu strach před operací nedali nemocnému po delší čas klidu ni ve dne ni v noci. Tu zaslechl jednou zpívati starou zbožnou píseň, v níž mluví se o úplném odevzdání do vůle Boží. I začal spolu zpívati, a byl vroucně dojat, zároveň však v mysli tak upokojen a potěšen, jak nebyl již od delší doby. Nemocný poprvé zase usnul a spal zcela klidně. Lékařové shledali druhého dne oko tak zlepšeno, že od operace upuštěno. Nemoc v krátké době na to byla vyléčena a zrak téměř úplně navrácen. ³⁾

Radost jest květ, který jenom z půdy sebevědomého ducha pučí, ze svědectví svědomí, s Bohem smířeného. Ona jest veselost vnitřního života, na víře a naději založeného, která apoštola při veškerých utrpeních neopustila, a která jen tím, že v této zkoušce obstojí, jakožto pravá se osvědčí. Opravdová radost nevlévá se tedy ze smyslného života do ducha, ježto onen nemůže dáti, čeho sám nemá; ale ovšem proudí z ducha v život tělesný, ježž proniká a sílí, oslazujíc každou nedostatečnost a námahu. ⁴⁾

¹⁾ Dr. D. A. Rosenthal — *Convertitenbilder aus dem 19. Jahrhundert.* 1. Band. 2. Abth. 272.

²⁾ Ludvíka Gran. — *Vůdce hříšníkův.* 1868. Str. 230.

³⁾ Dr. G. H. v. Schubert — *Geschichte der Seele.* 1850. II, 693.

⁴⁾ Dr. J. E. Veith — *Misericordia.* 188.

4. City obecné (míra mysli).

1. Představy pojí se v duši vespolek. Byl-li některou představou vzbuzen cit, může též vztahovati se k jiným představám, které s prvou představou jsou spojeny. Cit takový jakoby přecházel s jedné představy na jinou; jest to *cit přechodný*.

Matematice nevěnoval jsem po celé první týdny zcela žádné pozornosti, poněvadž mne uráželo poněkud příkré chování tehdejšího profesora té vědy, zasloužilého jinak *Vydry*.¹⁾

Anna Rakouská, choť francouzského krále Ludvíka XIII., ve dnech zármutku uchylovala se do St. Germainu, by zde v tichu a samotě se těšila pohledem na své oblíbené, pečlivě pěstované květiny. Vše zde kvetlo a vonělo nádherně — jenom růže scházela. Jako pravá dcera královské rodiny španělské Anna štitila se této květiny, která připomínala vládu Maurú ve Španělsku a vůni Alhambry. Jenom bílé růže byly jí milé, ježto čelo panen z třetího řádu sv. Dominika zdobilo se věncem z bílých růží.²⁾

Salisbury. »Ký jiný, dobrá kněžno, učinil jsem útrap, nežli že jsem zprávu dal o útrapu, jež jiní činili?«

Konstantin. »Ten útrap sebou sám tak ohaven, že traplivého činí každého jenž o něm dává zprávu.« —³⁾

•
»Zítřka bude školní slavnost a svěcení praporu!« Sotva že slovo to ve třídách se ozvalo, všechny paže jako křídla se zdvihly, a všechny oči zazářily radostí. Jak něžně a důvěrně pohlíženo na učitele, který takové poselství zvěstoval!⁴⁾

2. *Cit obecný* nevztahuje se k určité představě a trvá kratší nebo delší dobu. Jest známkou, že činnost duševná vůbec jest v stavu příznivém nebo nepříznivém. Tehdy pravíme, že *mysl* je *v dobré* nebo *ve zlé míře*,⁵⁾ že jest tichá, spokojená, blažená, veselá, pohnutá, súžená, nevrlá, kyselá, těžká, skroušená, skleslá.

¹⁾ B. Bolzano. (Beseda Učit. 1880. Str. 30.) — Podobně vyslovuje se Fr. Schneider. (Österreich. Schulbote 1857 Str. 158.)

²⁾ Franziska v. Hoffnaasz — Maria Felicie Orsini. Str. 67.

³⁾ Shakespeare — Král Jan.

⁴⁾ Polack — Brosamen. III, 156.

⁵⁾ Dle německého: *nálada*.

3. *Cit obecný* vzniká především z *pocitů tělových* a pod. Počasí, teplota, potrava a j. působí na ústrojný život, zvláště na ústrojí nervové. Tím vznikají rozličné pocity, které činí mysl spokojenou anebo tesklivou. Chorobné podráždění nervstva způsobuje mnohdy náhlé změny v citu obecném, takže libost obrací se v nelibost a naopak (rozmar).

Zdraví od srdce a nemoc k srdci. (Přisl.)

Musím se diviti sám sobě pro časté náhlé střídání chladnosti a vřelosti, tmy a světla. Jen když vůle zůstane stálá a činná v dobrém, neškodí toto střídání. ¹⁾

4. Vznikají též z *pocitů smyslových*. Mysl je libě dojata, ubíráme-li se krajinou, kde dojmy nemálo se střídají. Takt hudby, pochodu, tance mysl povznáší.

Má duše teple naladěna,
jak jarní den, tak ve průhledno,
a zdá se mi, že ta má duše
a jarní den jsou jako jedno.

Jakoby ve mně vyzváněli,
přede mnou květ v každičkou stopu,
má hlava jako ze skřivánek
a dovejskne až k nebes stropu.

Svět ještě jednou mně tak velký,
a přec ho svírám do náruče,
mé srdce není více srdcem —
to místo něho slavík tluč.

A všude jako vykropeno,
tak zleštěno a v blahém puku —
kde měl jsem duši, mám jen radost,
ta v písni spěchá do souzvuku.

(V. Hálek.)

Nastal večer podzimní — všecko zatemnělo,
nebe mělo zimní dech, zachmuřené čelo,
temných sosen v družině hlavu vzhůru pnuly
javorové haluze, které sežloutnuly,
břízy ještě žlutější s osykou se zdály
červenou, jak plameny, nad lesem co plály.

¹⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 143.

Tesknó bývá v takých dnech v duši u člověka,
jak by želel po něčem, jak když něco čeká;
vidí-li, jak příroda zvolna hyne kolem,
čelo jeho pochmurné — mysl těžko plyne,
také jeho bolí cos travky, lístku bolem;
jak když nebes krajinou šerý mrak se vine.¹⁾

Téhož roku řekl mi Sušil zarmoucený: »Náš Křížkovský stůně, jděte ho navštívit a potěšit!« — Křížkovský, augustinian, byl tehda farním kaplanem, a měl na starosti všeobecnou nemocnici u sv. Anny. Řádil tam hrozně skvrnitý tyfus. Litovali jsme všichni skromného přítele, slovutného skladatele. Šel jsem tedy k němu. Křížkovský chodil v županě po světnici a vesele mne vítal. »Což pak nestůněte tyfem?« — »Už nestůňu, už je dobře.« — »Kterak se to tak rychle stalo?« — »Tuhle má veverka mne uzdravila.« — »Veverka?« — »Ano veverka. Bylo mi zle, tuze zle. Smutně očekával jsem, že se mne zmocní tyfus. Smutně hleděl jsem na veverku do klece, a ta prováděla tak směšné kousky, jakých jsem u ní nikdy neviděl. Chvilí jsem se na ni díval, a pak jsem se tak rozesmál, že mi slzy do očí vstoupily. Mně bylo lépe, vstal jsem z postele, chodím a je mi dobře. Díky Bohu! Lékař o své návštěvě se podivil a spolu se mnou pochválil čtveračivou veverku.«²⁾

Zlaté hvězdy v dál se nebem rojí,
stkvoucí nebes bílé kamělie;
s nich se v kalich noci záře lije,
ani jeden paprsk v duši moji.

Vonné květy, co jich roste v lese,
a co v řadrech stráním na úbočí!
Vůni cítíš, kam tvá noha vkročí,
ale srdce tvého nedotkne se.

Jenom někdy! v snění sladké chvíli
neznámého cos se nitrem třese,
jak když těžké křídlo pozvedne se
k světlu, k vůni — ale nemá síly.

Touha! jest to jako v smutné báji:
kouzlem padá křídlo bez ozvěny;
v mrtvé ticho řader ozářeny
slzy hvězdami jen zapadají.³⁾

¹⁾ Vlad. Syrokomla — Ulaa. Přelož. J. Nečas. — Většině lidí je podzimní vlhké šero, jež celý obzor zastírá, výjev dosti nelibý. Avšak u mrzoutů je pravý toho opak. Jim v mlze bývá příjemnější, nežli za jasného nebe. Zvláštní cit úlevy rozhostí se v člověku předrážděném za takového počasí, kdy podrobnosti na předmětech mlhou jsou zastřeny. — H. Noé — Die Jahreszeiten. 560.

²⁾ B. M. Kulda (Obzor 1889 str. 178.).

³⁾ Xav. Dvořák — Stínem k úsvitu. 35.

5. Také vzniká při volném *vzpomínání*; při hravé činnosti *obraznosti*; při činnosti *rozumové*, tvoří-li se soudy a úsudky bez nesnází. Vše to činí mysl radostivou. Naproti tomu jest mysl stísněna, jsou-li paměť, obraznost a rozum v činnosti své jako ochromeny; uvolněním těchto činností přichází mysl opět do své míry.

Náleží to k zvláštním radostem na venku, seděti při hovoru za šera nebo po tmě (černá hodinka).

6. Kterak *snahy* na míru mysli působí, bude později ukázáno.

7. Míra mysli jest buď *přirozená* nebo *úmyslná*; tato pak, pokud ideami se řídí, jest *ideální*.

Seděl jsem jednou ve škole. Dítka se scházely. Vstoupil chudý hoch. Vzal jsem ho k sobě a pravil: »Hochu, udělej mi hodně přívětivý obličej!« Hoch se smál jako měsíc v úplňku. Já: »Teď se zase hodně zamrač!« Hoch: »To nedovedu.« Já: »Máš mně udělat obličej, jako jsi dělal, když jsi někdy byl hodně mrzut.« Syn chudáků odpověděl: »Já jsem jak živ ještě nebyl mrzut!« Já: »Hochu, dej Bůh, bys po třiceti letech ještě tak mohl říci!«¹⁾

Pište mi, mé milé dítka, pište co nejčastěji; toliko listy vaše mohou rozehnati ty černé myšlenky, i poskytnouti mně trochu pravdivé, jediné již snad pro mne možné útěchy — obcování s vámi citově.²⁾

Sv. Vincenc z Paula trpěl jedenácte plných let zimnicí, takže konečně po celý rok sebou nemohl ani hnouti, aniž se pozdvihnouti; ležel jako živá mrtvola, a přece v největších bolestech býval vždy dobré mysli a říkával: »Bolesti mé nedají se k bolestem Krista ani přirovnati, a já hříšník nic lepšího, spíše mnoho horšího zasluhuji.«³⁾

Člověka, jenž dobré naděje se nespouští, buď co buď, nic do zármutku nepohřívá. A což by kdo nastrojil, aby tudy zkormoutil muže statečného? Hodlá kdo zboží jeho pobrati? Avšak zboží jeho v nebesích jest. Což ale, chce-li jej z otčiny jeho vyloučiti? Avšak do města nahoře putuje. A což vsadí-li jej do okovů? Dobře! on má svědomí uvolněné a vnějších okovů necítí. Což vezmeme-li mu i to tělo jeho? I dobře! ono zase z mrtvých vstane.⁴⁾

8. Mysl pochmurná jest velikým neštěstím pro člověka, neboť jí ani to, co vskutku jest potěšitelné, vhod nepřichází.

¹⁾ Dinter — Pädagogische Schriften. I., 249.

²⁾ Ed Jelínka — Dámy starších salonův polských. Str. 105.

³⁾ Kalendář pro živé i mrtvé duše. Str. 373.

⁴⁾ J. N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 177.

Přec blaze živ nejsem tu, ni dobře, ne snad, že by kroupy
víno potloukly, aneb žár slunce olivy mi spálil,
neb že by na pláních dalekých dobytek mi pocházel,
však, že na mysli mnohem víc, než na celém těle sešlý,
nic si nedám poradit, co nemoc by umírniti mohlo;
lékaře řeč rozezlí mě, hněvám se na přátely věrné,
že se všemožně snaží mi k spaní zhoubnou chuť odejmout;
nechci nyní, co mi můž' prospět, chci, co újmu přineslo.
V Tiburu Řím, větrný jsa, kochám, Tibur zase v Římě.¹⁾

Mou duší bolný nápěv zní,
ta píseň dávno dozpívána,
a přec mi oko zaslí,
a srdce bolí stará rána.

Já takových slov neslyšel,
a sotva někdy slyšet budu,
k nimž bych ten nápěv zpívat směl,
ten nápěv plný, plný trudů.

(Rud. Mayer.)

Zbloudíš, oklamán jsa citův od návalu,
klesneš, jako hvězda, s nebe idealů,
zchladneš ledem necitu a netečnosti,
zhyneš v širém, pustém moři skutečnosti.

A nad skonem tvým se vlny nezarmoutí,
vždyť jen plavcem neumělým budeš slouti,
a nad hrobem tvým to moře nezapláče,
že's v něm zahynul jak mdlé od letu ptáče.

(Rud. Mayer.)

To ví jenom Pán Bůh sám,
z čeho lidská hrud' se skládá,
že i v krásách přírodních
zasteskne si, pláče ráda.

Do smrkoví dívám se,
z něhož v dálku chodba dlouhá,
a co vzdech můj prochvívá,
to je touha — věčná touha. —

(Irma Geisslová.)

9. Mysl klidná nebo dokonce radostivá jest základem štěstí
a blaha vlastního i celého okolí.

¹⁾ Q. Horatia Flakka — Listy. Přel. T. Hrubý.

Zajisté, ne tak věci samy o sobě, jako rozpoložení mysli trpitelů jest příčinou, že nahodilé těžkosti buď velikými, buď malými nám přicházejí. — Tak jakož vždycky říkám, ne sama věcí povaha, ale mysl naše bývá příčinou zkormoucení nebo potěšení našeho. Opatříme-li ji jak náleží, jistý závdavek všeho veselí míti budeme.¹⁾

Karla de la Motte-Fouqué: U Humboldtových jest vše, jako jindy. V domě nic se nemění, ani lidé ani způsob života. Otce budu sice vždy pohřešovati. Jeho lehká, čilá zábava byla roztomilou protivou k jemnému klidu a odměřenosti jeho choti. Tato, ujišťuji tebe, jako vypadala včera, tak zítra bude vypadati. Úprava hlavy jako před deseti lety a dříve, vždy hladká, pevná, skromná. Při tom bledý, jemný obličej, na němž nikdy není patrna ani stopa nějaké vášně, jemný hlas, chladné přímé pozdravení a nezdolná věrnost ve všech její poměrech! — Její klidná mysl netrpí ni odporem ani domácími nepořádky. Možno na to přísahati, v jakém stavu tuto rodinu dnes opouštíme, v takovém vně i vnitř nalezneme ji po roce opět.²⁾

Nevýslovná radostivost, jež jest následkem zdraví a síly, krátce, všech vlivů, jež zdravé útroby, silné svaly a dobře provětrané plíce na duši působí, jest tkalcovský stav, na němž přirozené i mravné radosti životné se utkávají, radosti, jež stojí pramálo, a jsou spíše požitkem muži, který koná práci svalovou, nežli boháči, který jen na rozkoš pomýšlí. Chudšas často nalézá štěstí, aniž by je hledal; boháč, který je vždy hledá, po něm se vši schytralostí se pídí, často je mine.³⁾

Magd. Žof. Baratová opakovala často: »V domě božského Spasitele musí všickni býti veselí mysli. Bůh miluje mysl radostivou.«⁴⁾

Dej, Otče, místo všeho
jen jediný mi skvost,
dej mi jen vroucnost myslí,
a já mám blaha dost.

Ta vroucnost zná jak rosa
kanout na srdci stesk,
a prorážet zná temno,
jak mračen roje blesk.

Ta vroucnost zná vykouzlit
jak slunce černý květ,
tu vroucnost dej mi, Bože,
vše jiné dám Ti zpět.⁵⁾

¹⁾ Jana N. Stárka — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 357, 363.

²⁾ Klencke — Al. v. Humboldt. Str. 25.

³⁾ Paul Mantegazza — Lebensweisheit für die Jugend. 165.

⁴⁾ Dr. Baunard — Leben der M. Soph. Barat. 395.

⁵⁾ Aug. Rozsypalová. (Časopis Učitelek. 1888. 76.)

5 Vášeň.

1. *Vášeň* jest náhlé a násilné porušení míry mysli, jímž budí se neobyčejně silné city a neobyčejné změny tělesné, takže vůli nesnadno bývá je ovládnouti.

Bylo to roku 1419., kdy kněz Jan ze Želiva uspořádal slavný průvod od Matky Boží Sněžné k sv. Štěpánu. Na cestě zpět ubírali se podle radnice Novoměstské, odkudž házeno na průvod kamením. Tu se lid *rozlítíl*, vrazil do radnice, a chopiv se pánů, jichž tam dopadl, k oknům je zavlekl a ven na ulici svrhal; ti pak padajíce schytáni jsou dole na ulici na sudlice, oštěpy a meče; a kterýž se tak neproklál, dobyt je na místě do smrti. — To jak uslyšel český král Václav IV., *rozvzteklil* se nesmírně a počal přísahati, že se hrozně na lidu pomstí. Dvořané jako *omráčení* tu okolo něho stáli, a jeden z nich neopatrně prohodil slovo, že prý dobře předvídal, kterak se něco takového stane. Tu hned král, vzav ho v podezření, že jest spoluvinníkem, obořil se naň, na zemi jej povalil a již ho dýkou prokláti chtěl, kdyby druzí dvořané nebyli hned přiskočili a napřaženou ruku jeho nezadrželi. Však v tom okamžení sklesl král, raněn jsa lehkou mrtvicí v levý bok těla. ¹⁾

Marius obsadil dva pahrbky, kamž vojáky rozptýlené poznenáhlu v jedno stáhl. Nepřátelé, obklíživše oba pahrbky, široko se rozložili. Pak rozdělavše mnoho ohňů, největší díl noci dle svého zvyku plesali, skákali a křičeli. Marius přikázal co největší ticho, aniž dal, jak při nočních strážích činíval, troubiti; pak když svítalo, a když nepřátelé byvše umdleni, nedávno byli usnuli, z nenadání přikázal strážím i trubačům, najednou všem v znamení troubiti, vojákům křičeti, a ze bran vyraziti. Maufi a Getulové, nepovědomým a strašlivým jekotem nenadále probuzeni, neutíkali, aniž zbraně se chápali, ani vůbec co činiti, aniž sobě poraditi mohli. Tak všecky hřmotem, křikem, — an nikdo jim nepomáhal, a Římané naráželi, zmatením, leknutím, strach a jako pitomnost pojala; posléz všickni byli zbiti a rozplašeni: zbraně a praporů nejvíce vzato, a také více v této bitvě, nežli ve všech prvéjších jich usmrceno. Neboť spaním a strachem neobyčejným outěk byl překažen. ²⁾

2. Vášně se dělí:

a) na *uvolňující* (jaré, prudké, sthenické) neboli *vášně vlastní*, které způsobují jednostranné urychlení činností tělesných ³⁾ i du-

¹⁾ Česko-moravská kronika. II, 740 a d.

²⁾ C. Cr. Sallustia — Válka s Jugurthou. Přelož. N. Vaněk. XCIX.

³⁾ Vstanu Chruďoš od Otavy krivy, žleč se jemu rozli po útrobě, tresechu se lutoštiú vsi údi: máchnu rukú, zarve jarým túrem. (Libušin súd.) Strach vrahom vyrazi z hrdl skfcky: radost vzevzně z úst vojnóv Zábojevých, i zajiskfi z radostnú zrakú. (Záboj i Slavoj.)

ševných, (jimiž *myslí nabýváme*); ku př. náhlé rozjaření, rozpustilost, hněv;

b) na *svírající* (chabé, vřížící, asthenické) neboli *strážné*, které způsobují ochabnutí činností tělesných i duševných, (jimiž *myslí pozbýváme*); ku př. ustrnutí, rozpaky, zaražení, žal, hoře, úzkost, kleslost na mysli (malomyslnost), stud, strach a bázeň, hrůza, zděšení, litost, zoufání. Jen v jistém okamžiku lze přesně určit, ku které z obou skupin jistou vášň lze přiřaditi. Avšak jedna a táž vášň může ve svém průběhu přejíti ze stavu uvolňujícího ve svírající, a naopak.

3. *Rozličné* city mohou státi se vášněmi, nejčastěji však to bývá *sebecit*.

Jazid II. nejslavnějšího pěvce své doby, Mabada, z Mekky k sobě povolal do Damašku. A sotva že tento první píseň dozpíval, chalíf, všecek jsa unešen a rozčilen, tančiti se jal po dvoraně, i tancoval, až bez sebe sklesl na zemi, načež otrokyně ho odnesli do ložnice.¹⁾

Dle pověsti *Sofokles* kdysi po přečtení dramata, když byl za vítěze vyhlášen, radostí přemožen, skonal.²⁾

V Itálii Narses, vítěz nad Gothy a místodržitel země, z hrabivosti dopouštěl se hojně přehmatův, o čemž nepřátelé a závistníci jeho nelenili podávati zprávy do Byzancie. Císař Justinus II. (565—578), boje se, aby snad Italové konečně proti němu neučinili povstání, místodržitele domů povolal, k čemužto prý císařovna Sofia dodala, aby raději šel mezi ženy příst, řemesla však válečného by ponechal mužům. »Způsobím jí předivo, kterého jakživa více nerozplete,« zvolal prý Narses, uslyšev urážlivé toto vzkázání a — pozval do Italie Alboina, krále Longobardského.³⁾

Basilus porazil Bulhary, jejichž král Samuel stěžl jen život spasil útekem (r. 1014.). Patnácte tisíc zajatých Bulharů dal krutý vítěz oslepti, při každém stu ponechav jednoho jednookého, by jim byl vůdcem do domova, a tak je poslal k caři jejich do Prilěpa. Samuel vida je tak sveřepě zohavené a v takovém počtu přicházeti, smyslů zbaven se skácel k zemi. Probrav se pak ze mdloby, žádal vody; než okusiv ji, zachvácen jest bolestí srdce a po dvou dnech skonal.⁴⁾

Král Jindřich, maje ku pomoci též voje české, r. 1078. výpravu učinil proti Velfovi a Bertholdovi do Švábska. Země od pluků sve-

¹⁾ Šembera — Dějiny středověké, I, 558.

²⁾ T. Hrubý — Ze života básníkův antických. Str. 27.

³⁾ Šembera — Dějiny středověké. I., 81.

⁴⁾ Šembera — Dějiny středověké. II., 612.

řepých strašně zpustošena; vévoda Berthold, vida zkázu zboží svého, zšlél a zemřel v krátkce potom. ¹⁾

Proslulý zakladatel spolků pro mládež ve Francii, *Josef Allemand*, jako jinoch umřel si, státi se knězem, i ohlásil úmysl svůj otci. Ten, jsa republikán a nevěrec, byl tím v té míře rozrušen, že uchopiv řemen, udeřil jím zbožného jinochia několikrát, zasypal jej nejhnusnějšími nadávkami a křičel: »Ne, ne, to nesmí se nikdy říci o Allemandovi, že popovi dal život!« Pak dal ho zamknouti do pokoje, kdež mu bylo o chlebě a vodě se postiti. ²⁾

Volání Židů: »Ukřižuj, ukřižuj ho!« jest známkou vášně náboženské.

4. Vášně vyskytují se přirozeně spíše tam, kde citlivost je větší, tedy spíše u dětí a žen, a kde nedostává se vzdělání rozumu a vůle, by člověk city své dovedl ovládati. Příčinu k vášním zavdávají takové dojmy, kterých člověk neočekával.

Viděl jsem a pozoroval žárlivé dítě; nemluvalo ještě, ale bledě trpkým pohledem pohlíželo na soukojence svého. ³⁾

Ředitel uvedl mne do druhé třídy a vykázal mně místo vedle dvou nejzadnějších žáků. Žáci, vesměs děti městské, jmenovali mne »seleským knedlíkem«, štouchali mne lokty do boků, a nutili mne takovými a podobnými surovostmi, že jsem šel do jedné z nejzadnějších prázdných lavic, kde jsem seděl zcela sám, a mezi vyučováním alespoň měl jsem pokoj. Kdybych s těmito kluky byl na poli, byl bych jim, ačkoli jsem byl malý, takové zacházení náležitě splatil. Byl jsem v nitru svém nanejvýše pobouřen, to tím více, ježto nebyl jsem zvyklý, něco takového snášeti. ⁴⁾

Nenít hněvu nad hněv ženy. — Malát jest všeliká zlost proti zlosti ženské. (Sir. 25, 23, 26.)

R. 1630. panoval v Miláně mor. Lidé domnívali se, že *traviči* jed po domech, dveřích a j. natírají, z oken na ulici jej sypou a pod. Do kostela sv. Antonína přišel o jisté slavnosti stařec, jemuž bylo zajisté přes 80 let. Pomodliv se kleče, chtěl usednouti, ale dříve, než se posadil, smetal čepicí prach se stolic. »Ten dědek maže stolic!« vzkřikl jedním hlasem některé ženy, jež na něho hleděly. Lidé, kteří byli v kostele, honem se na ubohého starce vrhnou, šediny mu s hlavy škubou, pěstmi ho bijí, nohama do něho kopají a polomrtvého z kostela vlekou, by ho do žaláře k soudcům na boží muka dotáhli. ⁵⁾

¹⁾ Šembera — Děj. střed. III., 94.

²⁾ Leben u. Wirken des Joseph Allemand von M. Gaduel. Regensburg. 1888. Str. 34.

³⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 1, VII.

⁴⁾ Fr. Schneider (Österreich. Schulbote. 1856. Str. 50.)

⁵⁾ Zasnoubenci. Přeložil Prok. Ondrák. 6, 77.

Konrad, nejstarší syn císaře Jindřicha IV., odpadl od otce svého. Zrada synova císaře zasáhla přímo do srdce, a v návalu zoufalství životu bídnému chtěl konec učiniti. Uchýlil se pak na jakýsi hrad a po některou dobu prodléval v ústraní, ničeho nepočínaje, jako by čílost a ráznost dosavadní naprosto ho byla opustila. *)

5. Vášně jsou na škodu tělesnému zdraví; kalí smysly, že člověk nevidí, co by jindy snadno viděl; jsou na překážku volnému vzpomínání a uvažování; staví se v cestu vůli rozumné a mravní; jsou hlavní překážkou v požívání vezdejšího štěstí, a připravují člověka o vážnost a úctu jiných.

Po dlouhé nemoci vyšel jsem z nemocnice milosrdných bratří. Při prvním kroku do zimy a sněhu dostával jsem závrať a dělala se mi kola před očima; ale laskavostí žida, který mne na mou prosbu vedl, znenáhla dostal jsem se dále. Asi na půl cesty ku svému bytu potkal jsem krajana krejčího, který se ke mně obrátil s otázkou, co je nového. Řekl jsem mu, že jsem byl nemocen, a že právě jdu z nemocnice. »Víte již,« tázal se nyní dále, »že vaše matka zemřela?« — Pozbyl jsem na několik okamžení vědomí, a přišel opět k vědomí, viděl jsem krejčího jíti v jakési vzdálenosti. *)

Jistá chudá vdova sbírala v okolí Heilsbergu na poli klasy, a byla hlídačem polním u soudu udána, kterýž ji odsoudil k peněžitě pokutě, po případě k jednodennímu vězení. Když pokutu nemohla zaplatiti, byla strážníkem do vězení odvedena. Prosila, zapřísahala soudce, že to bude její smrt, že ve vězení do rána nepřečká. Soudce nemohl její prosbě vyhověti, a dvěte se za ní zavfely. Strážce ji slyšel v noci štkáti. Ráno byla mrtva, ranila ji mrtvice. *)

Stalo se jednou o sv. Prokopě v údolí téhož jména, že se strhla púťka mezi paními, kteréž sestoupivše se podle cechů svých manželů, v bojovné se shlukly šiky, dorážejíce na sebe a strhujíce si v krutém zápasu perle, granáty, řetězy s krku, náušnice z uší a zlaté čepce s hlavy, aniž kdo s určitostí mohl říci, co vlastně zavedlo příčinu k strašlivé této šarvátce, z níž se odvážely účastnice napolo uškrcené, zkrvavené, k nepoznání rozdrápané, na selských, v rychlosti najatých povozech do Prahy. Po mnohá léta býval den ten Pražankám pak potupně vyčítán. *)

York (Cliffordem a královnou Marketou zavražděn): Otevři, Bože, milosti své bránu, z těch ran tě spěchá hledat duše má! *Král. Marketa*: Pryč s hlavou jeho tam nad Yorkské brány; tam York můž přehlédnouti město York. *)

*) Šembera — Děj. střed. III, 120.

*) Fr. Schneider — Österreich. Schulbote 1857. Str. 174.)

*) Čech. 1882., 3. listop.

*) Kar. Světlá — Upomínky. Str. 211.

*) Shakespeare — Jindřich VI.

Jan Halík, Slovák a horal, vysoko na Tatrách má svou chatrč, kde se psem o samotě žije, ze dřeva řezá a cizince na hory provází. Při tom nepozdravuje, neděkuje, vůbec nemluví. — Měltě ženu a děti a žil šťastný život. Chodil na práci a jednou za týden vracel se domů, odkudž rodina jemu vycházela vstříc. Jednou vrací se, našel na cestě ženu i děti od vlků roztrhány. Postavil na tomto místě tři kříže, vystěhoval se vysoko do hor, kdež žije smutný, osamělý život. ¹⁾

Nejvyšší úředníci odebrali se v čele stavů ku králi Bedřichovi (zimnímu), kterýž je přijal u přítomnosti prince a jeho hofmistra, jakož i markraběte Krňovského. Nejvyšší purkrabí oznámil králi, že princ Bedřich Jindřich zvolen je nástupcem jeho, načež Bedřich děkoval stavům srdečným způsobem za dobrou vůli jejich. Když stavové k princovi přistupovali a ruku mu podávající štěstí mu přáli, chlapec sotva šestiletý choval se tak přívětivě a přátelsky, že otec nad pěkným chováním syna svého radostí skákal po síni. Domysleti si můžeme, k jak nepříznivým úsudkům zavdalo podnět dětinské to chování se královo. ²⁾

6. Naproti tomu vzbuzuje úctu, kdo mysl svou dovede opakovati a nedopustí, by vášněmi byla zmítána.

Isak Newton, slavný hvězdář, zamiloval si psíčka, jemuž říkal Diamant. Byv jednou povolán ze studovny do světnice vedlejší, psíčka zůstavil ve studovně samotného. Než jaké bylo jeho uleknutí a překvapení, když za několik minut se vrátil! Plameny sežíraly spis, který právě končil po práci mnoholeté. Tato ztráta byla nenahraditelná, poněvadž spisovatel byl již stáří vetchého; a přece Newton na psa se nerozhněval, že svíci byl zvrhl, nýbrž toliko zvolal: »Diamante, Diamante, nevíš, jakou škodu jsi učinil!«

Po návratu z Ruska napadlo Napoleonovi, aby se zase s papežem smířil a věci církevní dle svých choutek do pořádku uvedl. Z nenadání přijel do Fontainebleau, kde byl tehdy papež Pius VII. uvězněn, a líce nejupřímnější a nejzbožnější smýšlení; zapřísahal papeže, aby jeho prosby vyslyšel. Pius, znaje císaře příliš dobře, pravil jen slovo: »Komedia«. Napoleona dopálilo, že jeho úmysl byl tak záhy zmařen, i zapomněl se tak, že by byl na papeže ruku vložil, na starce, který se mohl pokládati za vzor svatého života. Papeže nepřekvapil ani tento náhlý výbuch, a pravil zcela klidně: »Tragedia«.

6. Rozdíl mezi city a představami.

1. *Jedna a táž* představa budí *rozličné* city u jedné a téže osoby i u rozličných osob.

¹⁾ Světozor 1875. 199.

²⁾ Gindely — Děj. česk. povst. III, 87.

Jest to každodenní zkušenost, že jedna a táž věc jednou nám je milou, jindy lhostejnou, a opět jindy protivnou.

Nadšen divokou krásou krajiny, mírným podnebím, úrodnou půdou, sestupoval Humboldt s vysoké horské skupiny Higuero-te-ské jihozápadně do hlubokého údolí k vesničce San Pedro. Zde však slyšel od španělských Evropanů, ustanovených při nájmu tabákovém, hlasité nářky a proklínání neblahé země, v níž jsou nuceni žiti.¹⁾

Rolník mrzí se nad pestrokvětou buření, která mezi obilím se mu zahostila, kdežto jeho synáček jeví nad ní neobyčejnou radost.²⁾

2. *Nové* dojmy vůbec budí *city* libé nebo nelibé, pozdější opakování těchto dojmů bývá nám více méně lhostejným. V tom spočívá tak zvané *otupení* a *sevšednění*.

Medikovi bývá s počátku pohled na mrtvolu odporným, později lhostejným. Vznešená krása Urbina, Assisi, Sieny, pohled na přilboj vln mořských, na sopku v činnosti, pozbývají pro obyvatele své původní vzrušivé moci, jako mlynář při hluku mlýna dobře spí a jako hmatající ruka posléze nepocituje předmětu, na němž spočívá.

Nic nepřichází v duchovním životě častěji, nežli že nedostávají se útechy, kterých Bůh s počátku užívá, by duše k sobě přivinul.³⁾

3. Cit často *trvá*, i když o představě, která ho vzbudila, třeba již nevíme. (Viz: *city* obecné, přechodné a j.)

4. Také však naopak: může představa býti ještě u vědomí, kdežto *cit*, jež vzbudila, již *misí*.

Když takový šťastný okamžik nebo den uplynul, kdož toho nezkusil, kterak v srdci bývá pusto a prázdno, nevynořuje-li se v pozadí časovém nový den, jenž nové radosti slibuje, na nějž oko pevně se upíná přes temnou, neveselou přítomnost!⁴⁾

5. Při jedné a téže představě ozývají se mnohdy *city protivné* bezprostředně po sobě.

Překypující radost mívá v zápětí, zvláště u mládeže, hlubokou nevysvětlitelnou tesknou.

¹⁾ Dr. Klencke — Al. v. Humboldt. Str. 106.

²⁾ Viz báseň: Der Bauer u. sein Kind v. Sturm. (Colshorn — Mägdeleins Dichterwald. Str. 8.)

³⁾ Gaduel — Jos. Allemand. Str. 523.

⁴⁾ Jerem. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters 70. — Podobně vyslovuje se duchaplný *Salvandy*: «Quelle est cette mystérieuse puissance, qui fait toujours sortir une affliction du milieu des nos joies les plus vives, comme si, en les goûtant, l'homme était infidèle à sa mission?»

Červená barva budí dojem protivné barvy zelené; první pa-prsky slunečné způsobují v těle značně vymrzlém lomcování, jehož před tím nebylo. Obdobné děje se v oboru našich citů. Nadejde-li okamžik radosti, jako na př. při spatření milované osoby, již dávno jsme neviděli, přijdou na mysl utrpení, jež pro ni jsme vystáli, a slza radosti promění se v slzu tesknosti.

6. Vzpomínati milo, co před tím trápilo. ¹⁾

I pohnutí ducha mého chová paměť; ale ne tím způsobem, jakým má je duch sám, je snášeje, nýbrž jiným daleko rozličným, podle způsobnosti paměti samé. Neboť i předešlé veselosti se upamatují, nejsou vesel, a minulého zármutku svého, nejsou zarmoucen, a bez bázně si vzpomínám, že jsem se někdy bál, i někdejší vášně pamětliv jsem bez vášně; ano i zrovna protivně u veselosti se rozpomínám na minulý svůj zármutek, a v zármutku na veselost. ²⁾

7. Okolnosti mohou sílu citu i *jakost* jeho značně změnit.

S večera potrvá pláč, k jitru (nastane) veselost. (Žal. 29, 6.)

Obrátila se v kvlení loutna má, a harfa má v hlas plačících. (Job 30, 31.)

Michael v hod boží svatodušní ve chrámě sv. Sofie Basilia prohlásil kollehou a vlastní korunou korunoval za císaře (r. 866). Večer před tím kázal ho svléci do naha a dáti mu třicet ran bičem, aby prý milost, již mu nazejtří hodlá učiniti, lépe ho dojala. ³⁾

Krásná Oktavie Bertholdová, strádajíc bolestmi vředů, jež sličnost její znešvařovaly, často a s vroucností opakovala slova: »Nevyměnila bych utrpení svá za všechny koruny světa.« ⁴⁾

8. Cit má veliký *vliv* na *představy* a *snahy*.

Divil jsem se, že ostatní lidé žijí, kdežto on byl umřel, jehož jsem, jako by nikdy umřítí nesměl, miloval; a více divil jsem se, že já ještě žiji, an již mrtev jest, poněvadž jsem byl takřka druhý on. ⁵⁾

9. City dotýkají se duše *mocněji*, nežli představy; ony více se vztahují k *duši samé*, tyto více k předmětům; ony jsou více *podmětne* (subjektivné), tyto více *předmětne* (objektivné).

Kam by srdce mé uteklo od srdce mého, kam bych sám od sebe utekl? Kam bych sám sebe nenásledoval? ⁶⁾

¹⁾ Dulcis malorum praeteritorum memoria.

²⁾ Vyznání sv. Augustina. 10, XIV.

³⁾ Šembera — Děj. středov. II, 181.

⁴⁾ Dr. Baunard — M. Ph. Duchesne. Str. 386.

⁵⁾ Sv. Augustina — Vyznání 4, VI.

⁶⁾ Vyznání sv. Augustina. 4, VII.

10. Jsou lidé bystrého vtipu a rozumu, ale srdce bezcitného. Zvláštnosti takové jevívají se již na mládeži.

Dokladů k tomu poskytují zkušenosti z ústavů pro mládež zanedbanou a zpustlou.

11. Ze všeho toho patrno, že city mají v duši jiný základ nežli představy. Jsou sice představy nejčastěji příčinou citů, ale namnoze jenom jako pouhý podnět, a nikoli jako příčina působná.

Jako když pustím kámen z ruky, padá: avšak moje upuštění bylo pouhým podnětem k tomu, by *vlastní a působná příčina* pádu, tíže, mohla se jeviti. — A proto třeba strážce citů u mládeže věnovati zvláštní a bedlivou pozornost a péči.

7. Důležitost citů.

1. Platí pravidlo: Jen ty představy a snahy vstoupí se hluboko do duše a stanou se její vlastnictvím, které v duši vzbudily city, nebo které citem byly vzbuzeny.

Pestalozzi: Celé štěstí člověka a pevnost ostatního vzdělání třeba založiti na pečlivě opatřené náladě jemných strun srdce. ¹⁾

Při vyučování hleděl Overberg především působiti na srdce svých posluchačů. Při všem naskytla se mu k tomu příležitost; věrnost v plnění povinností, zbožnost opatrovati a pěstovati, bylo mu nejvyšším cílem při jeho vyučování; neboť měl přesvědčení, že nejnadanějšímu učiteli bez náležitého zušlechtování srdce a zároveň i povahy nelze nic v pravdě vydatného provésti. ²⁾

2. Podrobněji lze mluviti o vlivu citů:

a) *na zdraví tělesné*, jež mohou značnou měrou podporovati, ale ovšem také, pokud byly nemírné, měrou povážlivou podkopávati.

Pinel shledal, že při všeobecném rozčilení, jež francouzská revoluce způsobila, množství lidí, kteří po léta churavěli, ozdravělo a sesílilo, zvláště pak obyčejné choroby nervové stavů vznešených a nečinných zcela vymizely. ³⁾

Zármutkem přispíší se smrt: i mofft sílu zármutek duše, i skloňuje šiji. (Sir. 38, 19.)

¹⁾ Morf — Zur Biographie Pestalozzi's. III, 321.

²⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896, 24.

³⁾ Imm. Kant — Von der Macht des Gemüthes.

b) na *představivost* vůbec a na *obraznost* zvláště. City jsou hlavní příčinou činnosti obrazné.

Tam se hlava chýlí,
kam tvé srdce cílí.

(J. M. Sychra).

c) na *snaky*.

Kdo chce život svůj nebo jiného důkladně napravit, s vnitřním životem, srdcem, začítí musí. »Obratť se ke mně celým srdcem svým!« praví Hospodin; a: »Synu, dej mi srdce své!« A zajisté, poněvadž srdce jest zřídlem skutků, bývají tito takoví, jaké bývá ono. — Pročež bych i já rád tomu byl, abychom v srdce svá vryli to svaté heslo: »*Živ buď Ježíš!*« jist jsa, že, bude-li Ježíš žiti v srdci našem, brzy ožíví celou bytost naši a bude žiti v ústech, v očích, v uších, ve všech činech našich, tak že vskutku budeme směti říci: »Živ pak jsem již nikoli já, ale živ jest ve mně Kristus.« Slovem, kdo si srdce něčí získal, získal si téhož člověka celého. ¹⁾

Při našich nepravostech, ačkoliv zevnitřní kajcnosti bývají prospěšny, bývá přece hlavní věcí napravení srdce. ²⁾

Vždy se pokládá za hřích tomu, kdo srdce své k něčemu hříšnému obrací; ba právě v tom obrácení a věnování srdce k něčemu hříšnému záleží vlastně hřích sám, neboť pouhý zevnitřní čin bez onoho věnování srdce nemůže nikdy býti hříchem. ³⁾

Car se táže svého sluhy Lazy:
»Oj, přísámbůh! věrný sluho Lazo! —
proč ty vždycky přejeješ mi číši?
a proč na mne pohlížíš tak křivě? —«
»Milostiv buď, care, na mé řeči!
Když se tážeš, já ti povím pravdu:
všecky sluhy, kteří pozděj došli,
kteří tobě, care, lichotili,
všecky sluhy oženil jsi dávno,
já však jsem ti lichotiti nemoh',
a ty, care, oženit mne nechceš
za mladosti a za krásy moj'.« ⁴⁾

Northumberland (uslyšev, že syn jeho poražen vojskem královským, a že nyní jemu samému hrozí nebezpečí) dí:

»Mně pro to truchlit zbude času dost.
Jed chová lék, a tyto noviny,

¹⁾ Sv. Frant. Sales. — Bohumila 278.

²⁾ Týž 286.

³⁾ Týž 383.

⁴⁾ Svatba knížete Lazara. Přeložil Jos. Kolář.

pro něž bych onemocněl byl, jsa zdrav,
mne nemocného jaksi uzdravily;
a jako chudšas, jehož údy slabé
od zimnice, co křehké stežeje,
se kloní pod břemenem života,
když výbuch bolestí ho rozzuřil,
co blesk se vymkne z rukou strážce svého:
tak údy mé, bolestmi ochabené,
a nyní rozlícené žalostí,
jsou ztrojeny. Pryč s tebou jemná berlo:
teď ošupená rukavice musí
krýt ocelovými sponami tu ruku;
pryč obvazku chorého . . .¹⁾

Sv. Jan Zlatoustý byl císařem Arkadiem nespravedlivě s úřadu patriarchy svržen a z Cařihradu v noci do Bithynie převezen. To když zvěděl lid Cařihradský, nepřestal hlasitě žádati, aby milý biskup jemu byl navrácen. Hned tu noc na to stalo se v městě zemětřesení, tak že prudkým otřesem císařovna Eudoxie v komnatě své ze spaní vytržena za trest Boží to považovala. Hrůzou jata vymohla u císaře, že Jana zpět povolal.²⁾

Když hradba města Sard byla stečena, hnal kdosi z Peršanů, neznaje krále, na Kroisa, chtěl jej usmrtiti. Kroisos viděl jej ovšem ženoucího se naň, než neštěstím všecek byl otupěl i nedbal pranic, byť i raněn zemřel. Tu však němý jeho syn, vida Peršana ženoucího se, strachem a neštěstím vyrazil ze sebe hlas a promluvil takto: »Ó, člověče, neusmrcuj Kroisa!« Tak jinoch tento tehdáž poprvé ze sebe hlas vydal, a od té doby mluvil po celý čas svého života.³⁾

Blouznivý jinoch císařský (Ota III.) učiniv slib, že pouh vykoná ke hrobu drahého sobě mučenníka Vojtěcha, syna Slavníkova, r. 1000. s četným a vzácným komonstvem zavítal do Hnězdna, kdež od knížete polského přijat jest s báječnou přímo slávou a nádherou . . . Všecek jsa oslněn mohutnou osobností velkého panovníka slovan-ského, Ota III. Boleslava Chrabrého, vstaviv mu na hlavu vlastní korunu svoji, po způsobu byzantském jmenoval patriciem, přítelem a spojencem národa římského, bratrem a pomocníkem ve správě imperia, i sprostil ho dřevního poplatku a závazku k říši německé. Zároveň pak dovolil, aby Poláci měli vlastní metropoli ve Hnězdně, nezávislou na hierarchii německé a spojenou přímo se stolcem apoštolským.⁴⁾

Otec položí dítěti do kolébky květiny ku potěše a hře útlých oček i ruček. Dítě raduje se z pestrých a vonných květin a temný

¹⁾ Shakespeare — Jindřich VI

²⁾ J. N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 57.

³⁾ Herodotovy Dějiny — přel. Jan Kvíčala. I, 63.

⁴⁾ Šembera — Děj. středov. II, 578.

cit působí na snivou duši, že z kojence, s květinami pohrávajícího, se stane veliký *Karel Linné*. — Cit, jež zpěv melodické pohřební písně u rakve otcovy vzbudil v duši pětiletého dítěte, byl příčinou, že z hochy stal se komponista *J. A. Hiller*. — Zpěv rodičů, a zvláště lsbězný hlas matčin, probudil v *Josefu Haydnovi* lásku k hudbě. — Čtení starých i novějších spisů o rekovných činech roznítlo ducha *prince Eugena*, takže, jsa na pohled sláb a k stavu duchovnímu určen, nicméně stal se rekovným osvoboditelem Evropy. — První city, které rodný kraj budí v duši dítěte, bývají tak mocné, že člověku teskno bývá opustiti domov svůj, a *touha po domově* může konečně příčinou býti nemoci.¹⁾

3. Jde-li o rozhodnutí, čemu náleží přednost, zdali rozumu anebo citu, třeba usouditi, že citu, pokud se nepřičí rozumu.

Kdyby spor ten podán byl ku právu:

Má-li padnout oko nebo zub?

Mám-li srdce ztratit nebo hlavu?

Dal bych lebku srdci za výkup.

O srdce, hle, milí bratři! dbejme

v této naší vševědounosti,

a za poklad upřímnosti dejme

trochu dovtipu a chytrosti!

(J. P. Koubek)

V poctivých záležitostech nemudruji nikdy. Rozum byl nám dán, by cit řídil, ale pod tou výminkou: že vždy a neustupně zůstaneme na cestě spravedlnosti. Když svědomí mi praví, že jednáno bylo neprávě, pak nebudu o tom souditi jinak, neboť svědomí jest soud, od něhož nelze se odvolati. Samotným rozumem lze vše zrušiti a dokázati, že to, co nám prospívá, také jest dobré, ale srdce volá vždy: Padouchu! Padouchu! a žádný úsudek rozumový nedovede hlas ten umlčeti.²⁾

¹⁾ G. H. v. Schubert — Geschichte der Seele. II, 199 a d. — Příkladu stesku po domovu lze dočísti se u Herodota (I, 165, v českém překladě strana 104): *Fokajští*, prchající před Peršany, opustili svůj domov. Umínili si, usídliti se na Kyrnu (Korsice). I zabočili napřed k Fokaii a porubali perskou posádku; potom vyslovili strašlivou kletbu na toho, kdož by se chtěl jich odpluti vzdalovati. Kromě toho ponořili hmotu železa v hlubinu mořskou a přísahali, že se nevrátí do Fokaie dříve, než toto železo na povrch moře vyplyne. Než, když se směrem ku Kyrnu plavili, tu více než polovice občanů, bolnou touhou po městě a vlasti jata, přísahu zrušila a vrátila se do Fokaie zpět.

²⁾ P. Mantegazza — Lebensweisheit für die Jugend. Str. 127.

Z toho patrnó, co souditi o pravdivosti slov:

Žij jenom rozumu a zašlap každý cit,

cit, toť je místečko, kde můžeš raněn být —

(Zimní sonety — J. S. Machara.)

O zasloužilém jinak švýcarském paedagogovi, Em. z Fellenbergu, praví jistý současník: »Muži tomu nedostává se schopnosti, použiti příležitosti, kdy lze působiti na trvalé polepšení. Kdyby při poskytování daru otcovsky vážně a dojemně k srdci byl promluvil, byl by mohl je pro dobré získati. — Jest to idea povinnosti, jež ho činí tvrdým, krutým, tytýž nelidským; místo aby doutnajícího knotu neuhasil, rozšlapává ho násilím a ničí dobré, jež bylo by vyklíčilo. Chce vše uvéstí v rovnováhu; žádá rozum od lidí, jež jenom se strany srdce lze pohnouti, a tím místo utvrzení v povinnosti budí vášeň a odpor. On bije dítky své s největším klidem. To jest, co cit bouří. Klid při bolesti v případě tom jest nejukrutnější a nejtrpčí tyranství.« ¹⁾

Více ohni nežli ledu
v outlých ňadrech místo přej,
a co dobré, z toho středu
zúrodněné dál podej.

Fr. L. Čelakovský.

Když rozum laskavě právní svou vládu provádí, byť v tom přišlo i na některé přísné pokárání a potrestání, každý s tím bývá srozuměn a rád se tomu podrobí; ale vede-li ve svém průvodu nevoli, hněv a zlost, své žoldnéře, ať se sv. Augustinem dím, bývá spíše hrozným nežli milým, a srdce více skličuje a pobuřuje, nežli ukájlí a utiňuje. ²⁾

Vše, co zamlouvalo se mému srdci, velmi často a velmi rychle seslabovalo dojem toho, co mělo hlavu mou vyjasnití a vzdělavatelnou činností oživití. ³⁾

4. Jinak jest rozum prostředkem, jímž lze nemírné a zhoubné city mírniti a potlačovati.

Když B. Overberg byl stár a churav, tu jednou vstav z postele, zahalil se do svého pláště a posadil se na dřevěné sedadlo, jež bylo u jeho postele; ale ihned zase zcela umdlen opřel hlavu svou o podušku, která stála při opěradle sedadla. Na otázku, má-li bolení hlavy, odpověděl: »To sice ne, ale mám těžkou hlavu. Jest to nepříjemný pocit, může-li člověk sám pozorovati, že duševné jeho schopnosti ochabují; avšak i za to jest nám Bohu děkovati. Jak těžké bylo by loučení, kdyby při nastávající smrti duševné schopnosti podržely ještě plnou sílu svou! Jsou-li však otupeny, snáze je můžeme Bohu přinéstí v obět, ježto my jich už také více užiti nemůžeme.« ⁴⁾

¹⁾ H. Morf — Zur Biographie Pestalozzi's III, 147.

²⁾ Sv. Frant. Sales — Bohumila. 215.

³⁾ Pestalozzi — Schwanengesang.

⁴⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 75.

Salzmännovi zemřelo první dítě. Matka hrozně nařkala. Salzmann neoddal se zcela citům svým, nýbrž učinil je předmětem úvah svých, pátraje po prostředcích, aby budoucně dítě zachováno bylo a zdárně prospívalo. Výsledku těchto úvah užil při vychovávání svých dalších čtrnácti dětí. ¹⁾

Kdybychom uměli milostí Božích užívat, nebylo by ničeho, z čeho by nám pro život duchovní těžití možná nebylo. Ať nás potkají věci příjemné nebo nemilé, vždycky bychom z nich pro duši něco vyzískati měli. Za krátký čas měli bychom veliké poklady nahromaděny pro blaženou věčnost. ²⁾

5. Které city větší měrou přispívají k dokonalosti člověka: libé, či nelibé? Na to jest odpověď: Libé city ducha osvěžují, nelibé utvrzují a polepšují.

I bolest má svou radost. (České přísloví.)

Salzmann na počátku stavu manželského sám těžce stonal, ztratil úmrtím rodiče choti své a musil přijati mladé švagrové k sobě. Tyto zkušenosti tím více utužily jeho povahu a vedly jej k činnému životu, důvěrně odevzdanému v Boha. Později, když Schnepfenthal kvetl, říkával: »Kdyby milí rodičové mé choti na živu byli zůstali, nepochybně byl bych zůstal v Erfurtě jako chudý kněz; a odkud bych byl pak měl vzíti prostředků, poskytnouti vám, děti, dobrého vychování a pečovati o váš budoucí blahobyt?« ³⁾

Bolest není jenom kořením — ona jest podmínkou pravé, oživující radosti, — jako noci nezbytně třeba, aby den počal a konal svůj oživující běh. Příroda ví vždy, co činí, a nedává nikdy bez lásky; ona různě přidružila trny, — a kdo by nás sprostiti chtěl veškeré bolesti, odňal by nám zároveň také každou radost. — Pro zřetelnost stvořila bolest, aby také útěchu mohla stvořiti. — Není krásnějšího úsměvu nad ten, který se slzou ještě neoschlou zápasí. ⁴⁾

»Dobré jest muži, když ponese jeho od mladosti své,« ⁵⁾ neboť tak spíše bude obracet mysl svou k Bohu, než kdyby utrpení neměl.

Jeť vskutku bolest chlebem duší,
je mystická a svatá žeň,
jež v tom, co duši láme, kručí,
jí vlévá sílu zároveň. ⁶⁾

¹⁾ Ausfeld — Chr. G. Salzmann. Stuttgart 1846. Str. 27. — Viz také: K. Vorovka — Čít. kn. I, čl. 10.

²⁾ Fr. Filip Konečný — Sv. Kateřina Sienská. 108.

³⁾ Ausfeld — Chr. G. Salzmann. Str. 29.

⁴⁾ Feuchtersleben — Diätetik der Seele. Str. 94 a 99.

⁵⁾ Pláč Jerem. 3, 27.

⁶⁾ Jar. Vrchlický — Anthologie 492.

III. O b o r s n a h.

1. Snahy vůbec.

1. Při představování činnost duše směřuje na mnoze od vnějška k nitru; *snažení* jest opak této činnosti, směřující z pravidla od nitra na venek. Jest to činnost duše, k některým předmětům se *obraceti*, anebo od nich se *odvraceti*.

Marnotratný syn, aby *vyprostil* se z trapného stavu svého a opět *nabyl* lásky otcovy, *umínil* si, vrátiti se k otci a prositi ho za odpuštění. I *učínil*, jak si byl umínil.

2. *Podnět snahy*. Příčinou, že snaha vznikne, čili její *podnětem*, může býti kterýkoli *ovědoměný* stav duševný, tedy: pocit, názor, představa, obraz, pojem, nebo snaha jiná; ale *nejmocnějším podnětem snah jsou city*. — Jsouť však také snahy, které *nevznikly z ovědoměného* stavu duševného, jejichž příčina tedy zůstává neznámou.

•Když počínáme pohlížeti na zeměpisné mapy a čísti popisy cestovatelů, tu ozývá se v nás jakási záliba pro jisté země a podnebí, kterouž v pozdějším věku si nelze dobře vysvětliti. Tyto dojmy mají patrný vliv na naše úmysly, a my snažíme se, jakoby nevědomky, seznámiti se s předměty, které od jisté doby na nás působily tajemným svým kouzlem.*)

Obraz trpícího Spasitele budí jednak lásku a vděčnost k němu, jednak ošklivost k hříchu. — Alexandr Veliký čítal v mládí se zálibou o válce Trojské, a jeho nejmilejším hrdinou byl Achilles. — Socha Alexandra Velikého vzbudila v Caesarovi nadšenou touhu, vyznamenati se velikými činy.

Kněz i levita v podobenství o milosrdném Samaritanu viděli raněného a měli tudíž *představu* o jeho utrpení, ale u nich *nebylo soucitu*.

Samaritan však, byv útrpností *hnut*, *snažil se* mu pomoci.

Tullus: Tyto bělavé vlasy, jestli potřebá ti to říci, že to jsou vlasové matky tvé? V týž den, kterého dostala syna, bohyni Ceres je obětovala. Numo, nos je vždycky u sebe! Srdce citedlná potřebují takových zástav lásky a pobožnosti.†)

Rozkazy a rozličné tresty budí jen tehdy snahu po vykonání a polepšení, pokud při nich se ozývá cit pro povinnost, opravdová lítost a pod.

*) A. v. Humboldt's — Reisen, Leben und Wissen. Str. 83.

†) Numa Pompilius. Z franč. přelož. Jan Nejedlý.

3. *Předmět snahy.* To, po čem snaha se obrací, jest její předmět. Snaha sama, pokud jí jde o dosažení předmětu, slove *žádost*; pokud jí jde o odstranění předmětu, slove *protivnost* (ošklivost, opovrhování). Vyskytují se však také snahy *neurčité*, při nichž předmětu přesně udati nelze.

»Vy, kteří žijete normálním životem, kteří v obklopujících vás živlech nalezáte dosti pokrmu pro srdce i ducha svého — nemůžete sobě představit, čím jsou mně listy vaše. Celý život můj shrnuje se nyní v listech; vše, co mne jinak obklopuje, jest mi lhostejno, jakoby to se mnou žádného nemělo styku. Jediná událost, která se mne zde dotýká, jest příchod pošty, která však bohužel jen dvakrát za měsíc přichází. Každý poštovní den vycházím s bijícím srdcem ku břehům Sosvy, a oko mé, lhostejné ke všemu ostatnímu, touží vypátrati na nezměrném prostranství jeden jen bod: poštovní loďku, jež přináší listy. To jest nyní můj svět.«¹⁾

Pojal jsem směle a obtížné předsevzetí, dospěti k mravné dokonalosti. Přál jsem si žiti tak, abych se nikdy nedopustil nižádné chyby, a přemoci vše, k čemu mě naváděly buď přirozená náklonnost, zvyk anebo společnost. Když jsem věděl nebo domníval se věděti, co pravé jest a co není, nechápal jsem, proč nemohu vždy činiti, co pravé, a zanechati, co nepravé. Ale brzo jsem shledal, že jsem na sebe vzal práci nesnadnější, než jsem byl si troufal. Co pozornost má byla zaujata a mysl zaměstnána jednou chybou, byl jsem často překvapen druhou. Konečně jsem soudil, že dříve jest nám přemoci protivné obyčeje a osvojiti si dobré a utvrditi se v dobrých, než si smíme troufati na chování stále a stejně spravedlivé.²⁾

Jediný jeho vezdejší zármutek byl jeho úmrtní rok 1868. Mínil, když v létě to s ním šlo ku konci, Schilliseppa (tak se jmenoval) prý neměl Pán Bůh nechat umřít v roce, kdy bylo tak dobré víno; toho byl by rád ještě okusil.³⁾

Ještě pamatuje se na letní den, kdy, an na cestě zpět o druhé hodině se rozhlížel po stráních sluncem ozářených a po obilných rolích, vlnami se dmoucích, a po stínech mraků, po zemi se přešlunujících, zachvácen byl *neurčitou* touhou, jakéž posud nezažil a která jsouc pouhé přání bez upamatování smíšena byla z většího dílu hoře a skrovného dílu rozkoše. Ach, byl to celý člověk, jenž toužil po nebeských statcích života, které posud neoznačené a bezbarvé spočívaly v hlubokém, širém temnu srdce, a na něž slunečné paprsky, do duše se vnořující, mimoděk zasvitly. Jest doba touhy, kdy její předmět nemá posud jména, a ona jen samu sebe pojmenovati dovede.⁴⁾

¹⁾ Z dopisu matky ze Sibíře dětem. (Dámy starš. salonů polských Str. 107.)

²⁾ Ant. Mol — Benjamin Franklin. Str. 92.

³⁾ H. Hansjacob — Schneckballen. II, 132.

⁴⁾ Jean Paul — Werke. 48, 342.

Sv. Simeon Stylita jako hoch pásł stádo ovcí, při čemž velikou měl radost z toho, že vonnou pryskyřici storax s keřů sbíral, a když měl již zásobu pohromadě, oheň na horách rozdělal a v něm vonnou pryskyřici spálil; neboť těšilo ho to, vidoucího, kterak kouř k nebi vystupoval. Snad to byla předtucha oněch všech modliteb, které jednou z jeho duše k nebi vznášeti se měly. Probouzejíť se časem v mysl dětské hnutí významu nevýslovně hlubokého.¹⁾

4. *City při snahách.* Snaha provázena bývá citem, brzy libým, brzy nelibým, nebo smíšeným. Průběhem snahy může cit měniti se, a to i co do jakosti, i co do síly. Před *prací*, při práci a po práci máme zvláštní city dle toho, jak práce jest nesnadnou. Při *zotavení* a *vyrazení* představy jdou volně na mysl a má naše snažení více zvlé nežli při práci, proto při nich cit libý. Nedo-statek představ i snah budí nelibý cit *dlouhé chvíle* (nudu). *Naděje* i *obava* vždy bývá provázena silným smíšeným citem, tam spíše libým, tu spíše nelibým.

Sebe nepatrnější strojek, hnaný vodou, má pro mysl dětskou své kouzlo. Jestliže však to dokonce přivedeno tak daleko, že vlastní rukou sestrojené mlýnské kolo anebo stoupa v malém potoce pracuje, pak jest to pro hochu větší požitek, nežli když hvězdář po mnohých probdělých nocích konečně objevil novou planetu. — Toť právě ta blaženost v dětském životě, že své požitky tak lacino všude nalezne ve věci nejmenší jako v největší, v kusu dřeva, jako v celém zeleném lese.²⁾

Jak bídný jsem byl a jak vedl jsi mne, abych poznal bídnost svou, na dni onom, kdy připravoval jsem se, mlti chvalořeč císaři, v níž jsem mnoho měl lháti, a lži mé libily se i těm, kdož o nich věděli. A tesklivé bylo srdce mé těmito starostmi, a záhubnou zimnicí myšlenek mých hořelo, když jda kdysi ulicí Mediolanskou, uzřel jsem nuzného žebráka, již tuším napilého, an žertoval a vesel byl; a povzdychna mluvil jsem s přátely, kteří šli se mnou, o mnohých trápeních pošetilosti našich; neboť vším takovým namáháním, jakovým i já tehdy pracoval, pobádán žádostmi a vleka s sebou bídnosti své břímě, jež u vlečení ještě více rostlo, nic jiného nechtěli jsme, než bezpečné vcelosti dojíti, v čemž nás onen žebrák již předešel, a kamž snad my ani nedojdeme! — Neměť on pravou radost, ale i já svou ctižádostí bažil jsem po mnohem nepravější.³⁾

Čím to jest, že tam člověk žalost chce mítí, dívaje se na smutné a tragické děje, an by sám to trpěti nechtěl?

A přece zde snášeti bolest volí, kdo dívá se, a bolest ta jest rozkoš jého. — A kdyby tyto strasti lidské, buď již minulé, buď

¹⁾ Väter der Wüste. Ida Gräfin Hahn-Hahn. 303.

²⁾ H. Hansjacob — Aus meiner Jugendzeit. Str. 50.

³⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 6, VI.

vymyšlené, tak se představovaly, že by, kdo se dívá, žalost neměl, pak odejde odtud nespokojen, neb se nudil; když však žalost cítí, zůstává pozorným a slzy prolévaje, raduje se.¹⁾

5. *Síla snahy.* Mnohá snaha vznikne a zanikne během dne, aniž by na sebe byla upoutala naši pozornost. Jsouť však snahy, které vystupují s takovou silou, že mysl celá jimi bývá zaujata.

Bern. Overberg opozdil se ve vývoji tělesném i duševném.

Když mu bylo 9 let, ještě neuměl čísti. Tehdy zemřel farář ve Voltlage. Malý Bernard slyšel nyní, jak farníci se vyslovovali o ztrátě, kterou utrpěli, i přišel k náhledu, že duchovní jest zajisté osoba důležitá. Zároveň vznikla v něm touha, státi se duchovním. Když pak viděl smuteční slavnost, byl v úmyslu svém ještě více utvrzen, tak že učinil slib, státi se knězem, ráčí-li Bůh jemu ve studiích přispěti. A ku podivu, šlo to nyní s učením lépe, tak že již po 6 měsících dokonale četl a později dokonce učitelé ve škole poněkud pomáhati mohli.²⁾

Nelze mi ani vysloviti, s jakými city jsem očekávala muže, jenž přicházel v neděli vždy poledního času, aby časopisy u nás vyměnil: nic se jim v životě mém nevyrovnalo co do prudkosti a slasti. Jakmile zahučely dvanáctou hodinou s Petřina rány z děl neděli na počest, již jsem neměla pokoje ni stání, desetkrát od oběda odbíhající, abych se podívala, zdali to není on, který právě zvoní, on, který běže za kliku v předsíni. V největším mrazu stávala jsem na pavlači naslouchající, zdali se již neozývají jeho kroky v průjezdě . . . Vrhla jsem se mu přes naše příkré schody s takovou rychlostí vstříc, že nejednou byl v nebezpečí, s ním mnou sraženu býti, a odnímala jsem mu při tom jeho drahé, v zelené špinavé plátno zavinuté břímě, s nejzbožnější úctou a nejsladší blažeností. Než někomu z rodiny vstoupilo na mysl, zeptati se po časopisech, již jsem je měla zběžně prohlednuty, roztříděny, v jakém pořádku čísti je budu, a nejzajímavější pro mne čísla v bezpečném úkrytu. Abych jich bez vyrušení užila, do všech možných zákoutí s nimi jsem zalézala; a nemohla-li jsem se dočkat, kterák se rozmotá některé zvláště napínavé zauzení, tož jsem si číslo to vzala s sebou potajmu do školy.³⁾

Čtvero žádostí lidmi vládne a původem jejich štěstí i neštěstí bývá, totiž žádost mnoho míti, mnoho věděti, dlouho živu býti a nad jiné předčítí. (J. M. Sychra.)

6. *Trvání snahy.* Různé žádosti různého jsou trvání. (*Paměť snah.*) Překážky často snahu posilují a její trvání prodlužují. Potlačení snahy není vždy její vyhlazení; zůstává často alespoň jako zbožné přání. Ukojení snahy jedné bývá příčinou vzniku snah nových. Nelze v tomto životě býti beze snažení.

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání 3, II.

²⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 2.

³⁾ Kar. Světlá. — Upomínky. Str. 182.

Vrtkavost dětská. V mládí vznikají snahy po něčem neobyčejném, které však dosti snadno se mění.

Jan Šeb. Bach měl mocnou snahu po hudbě. Starší jeho bratr, varhaník, žárlil naň a ukryl před ním svazek nejlepších kusů na klavír. Ale Šebastian našel knihu a v bytě svém je opisoval za šera letní noci nebo při svitu měsíce. — V 18 letech byl již dvorním hudebníkem ve Výmaru.

•Nemůž nikdy žádný svých snažností ani se nasytiti, ani dojíti v tomto životě. Zřejmé to na vše strany, kamkoli kdo mysl obrátí a k čemukoli ji přiloží. (Komen. — Didakt.)

•Odsouzení a pokošení stavu městského (r. 1502) ukázalo se brzy býti jednou z těch ran, které neusmrcují aniž omračují, alebrž probouzejí k životu novému a úsilnějšímu. Pocit utrpené křivdy a hluboká nevole zmocnily se všech srdcí a dodávaly odvahy k novým úmyslům. ¹⁾

Probuzení národa Českého na konci 18. století.

•Hodno žíti, jestliže si toho přeješ, matinko. Ujištění, že mne miluješ, jest mi rukojmím štěstí i blahoslavenství. Držela jsem se dlouho, až konečně sil se nedostalo a pocítila jsem se zlomenou. Ale mám naději, že nyní se zotavím, abych pokračovala dále s odvahou a mužností. Bůh mi dovolí, býti ještě užitečnou. ²⁾

Jeden z nejtemnějších mraků, jež přešly přes mé dětské nebe, byl ten den, když mi punčochář za pět zlatých ku koupí nabídl své jesle: •Dítka, Marii, Josefa, osla, vola, sv. tři krále s družinou, Ježíše v chrámě, všechny pastýře a vrahy nevinátek, otec však o tom ničeho nechtěl vědět. — Kam jeho jesle přišly, nevím. Ještě dnes bych je koupil za drahé peníze, byly-li by ještě na prodej, a sobě, starému chlapci, o vánocích tu radost způsobil, že bych je postavil a znova přivolal dětskou rozkoš z těch dnů, když v sousedním domě jsem před nimi stál. ³⁾

•Naše povinnost, dobro a pravdu dle svých sil podporovati, nezdarem se nezmenšuje, spíše naopak stoupá. ⁴⁾

Ach, až přlíši štěstí mnohým dá,
nižádnému dosti. ⁵⁾

Žádosti lidské rovnají se nádobě bezedné, kteréž nelze naplniti, byť se neustále do ní lilo. (Sychra.)

Krásný hřbitov pouze je ten svět
pro mou sflu, pro mé chtíče žhavé;

¹⁾ Fr. Palacký — Dějiny nár. Česk. V., 2, 44.

²⁾ Z dopisu Klauď. Potocké. (Edv. Jelínek — Dámy starš. salonů polských. Str. 148.)

³⁾ H. Hansjacob. — Aus meiner Jugendzeit. Str. 52.

⁴⁾ Dr. J. Beck — J. H. v. Wessenberg. Str. 248.

⁵⁾ Čelakovského — Spisy básnické. Str. 294.

vše je sucho, šedo, mdlo a líno,
zmrzlým jenom ohněm hoří víno,
chudoba je pouhý máje květ . . .
Když zapřahnu sto arabských koní,
přec mé chtiče nikdy nepředhoní.
Že nemohu mocným ramenem
svět ten celý ve svou náruč brátí,
a co jeho, v lůbku plamenném
ve žíznivou duši svoji vssátí!
Co mi do hvězd světů dálných jesti,
když je nemohu v mém srdci nésti!
Co do palmy stinné, v jejímž chladu
unavenou hlavu svou nekladu!
Ha, že světů všech, všech žití proudy
nehřmí tímto srdcem, těmi oudy! ¹⁾

Jest to cosi zvláštního se žádostmi, jak při splnění svém se znásobují, jak jedno vyplněné přání zplodí tučet jiných. A jak čas ubíhá, když naše přání zdarem korunuje a nás šťastnými činí! A jak nesnesitelně zdlouha se vleče, když našim přáním odpírá, naději usmrcuje, bolest uštědřuje! Ale čas je lidumilný: na rychlých perutích uletuje spolu se štěstím, by slabé srdce se nezapomnělo; a krokem zdoluhavým blíží se k člověku s neštěstím a protivnostmi, by proti světské myslí bojoval, duši třibil; zdlouha ubírá se podle něho, neboť očistění duše je dílo zdoluhavé. ²⁾

2. O pudech.

1. Snahy, založené v přirozenosti lidské, jednak tělesné, jednak duševné, slovou *pudy*. Dělí se způsobem velmi rozličným. Dle dr. Kar. Amerlinga rozeznáváme pud: po zachování života, rodinný, napodobivý, společenský, vynalezavý, výdělkový, ochranný (výbojný), usmiřující, zastupovatelský, po cti, vládě a pud náboženský. U každého člověka jsou všechny pudy, ale nikoli v stejné míře, takže některé přecvládají, dodávajíc člověku zvláštního rázu. —

Člověk snaží se, aby nabyt prostředků k udržení svého života; snaží se založit rodinu; snaží se, napodobiti jiných; snaží se, aby byl ve společnosti jiných; snaží se, dodělati se vědomostí a umění; snaží se, všeho využítkovati atd.

¹⁾ V. Nebeský — Protichůdci.

²⁾ Jerem. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters. 70.

Podobně má člověk přirozenou snahu po Bohu. — *Sintenis* odebral se po smrti své choti na venek, aby věnoval se výhradně vychovávání jediného svého syna. Vychovával jej v úplné odloučenosti a učinil opatření, aby jméno Boha ani neslyšel ani nečetl, to z příčiny dvojí: jednak obával se, jako Rousseau, aby syn jeho ne-nabyl nepravého ponětí o Bohu, prvé nežli rozumem jej bude moci chápati; jednak chtěl na synu svém učiniti zkušenost o záhadné otázce: je-li člověku *idea Bohu vrozena*, či nic? Bylo synovi již deset let, a posud nebyl slyšel aniž četl jméno Boha. Tu znamenal otec na chlapci cosi tajemného. Jednoho dne překvapil ho v zahradě, an kleče a k nebi ruce zvedaje k slunci se modlí. I seznal otec, že jest čas, aby mysl synovu povznesl od stvoření ke tvůrci; i vyučoval ho ve hvězdářství a učinil mu pochopitelným, že všechny stálice, majíce své vlastní světlo, jsou přemnohá slunce, po neko-nečném světa prostoru rozsetá. Tato pravda hocha velice zarmoutila, neboť nevěděl, kam se obrátiti se svými myšlenkami, svou vděčností a svými touhami. Aby jej potěšil, pověděl mu otec o velikém duchu, jenž jest pořadatelem a mistrem všehomíra.¹⁾

2. Pud u člověka jest namnoze jen pouhá snaha, při níž na počátku není znám její předmět. Teprve zkušeností sezná člověk, k čemu by pud svůj mohl obraceti, a rozumem učí se posuzovati, kterak nejvhodněji by to učinil, a svědomím rozhoduje o tom, kterak dle lidské své hodnosti tak učiniti co nejdůstojněji. Naučiti se tomu není tak snadno, proto třeba k tomu dvacet i více let, nežli člověk úplně dospěje. V tom záleží také jeden z vážných rozdílů mezi člověkem a zvířetem.²⁾

Nehaním, je-li bez škody, podnětu nikdy,
člověku jež kolivěk dobrá dala příroda máti;
neb seč ne vždy rozum můž být, s to častěji bývá
náklonnost taková šťastná neobránně pudící.
Byť zvědavost popudem nepovábila člověka mocným,
mnedle! zkusil-li by on, světskými jaké mezi věcmi
srovnání krásné? *Neb má prv touhu novosti,*
pak potom ustanovnou prohlídá k prospěchu pílí,
posléz dobra hledí, odkudž hodnost mu a vzácnost.
Lehká průvodčím mysl jest mu z mláde radostným,
ježto nebezpečnost skrývá jemu, zdravé a rychle
jizvy bolesti maří, jakž ji bylo jedno minouti.

¹⁾ Bormann — Über Erziehung u. Unterricht.

²⁾ Je nemalý rozdíl mezi pudem u člověka a zvířete. Tomuto jsou známy i předměty i prostředky, jimiž by pud ukojiti, onomu nikoli. Kachňátko samo se pustí na vodu, ačkoli kvočna úzkostlivě k sobě je volá. Bělásek zelný snáší vajíčka na kapustu zelnou, bělásek ovocný na stromy ovocné.

Chvalnýť arci to muž, jemuž um se ve věku dalším
rozvázný napotom z veselé té rozvine mysli,
jenž v štěstí jako v neštěstí si vede snažně a vroucně;
od něho povstává pak i dobro, i náhrada ztráty. ¹⁾)

3. Z toho již patrna převeliká důležitost pudů. Jest třeba bedlivě všímati si všech, sledovati je, kdy a kterak který se rozvíjí, a záhy dáti každému vhodný směr. Pudy převládající poukazují pak na budoucí povolání dítěte, ovšem má-li povolání jeho býti ve shodě s jeho přirozenými schopnostmi.

3. Vůle.

1. Dítě znenáhla poznává, že předměty, k nimž jeho snaha se obrací, nejsou stejně příjemné. I bývá tím povzbuzeno, by *uvažovalo* a *usoudilo*, který jest *příjemnější*. — A když jeho snaha již k určitému předmětu se obrací, sezná zkušeností, kterých *prostředků* třeba užiti, by předmět snahy byl dosažen. ²⁾) Další zkušeností sezná nové prostředky, které rovněž vedou k témuž cíli. I bývá tím povzbuzeno, by *uvažovalo* a *usoudilo*, který z prostředků jest *vhodnější*. Také sezná znenáhla, že k dosažení některého předmětu třeba užiti několika prostředků, a že není jedno, užije-li některého z nich dříve nebo později, nežli jiného. I bývá tím povzbuzeno, by *uvažovalo* a *usoudilo*, který prostředek jest předmětem prostředku jinému, kterak tedy *spořádati prostředky*, by konečný účel byl dosažen. — Znenáhla dítě přichází k poznání, že něčeho si žádati *může*, *smí* neb *má*, a jiného zase že žádati *si nemůže*, *nesmí*, *nemá*. Pověděli mu to ti, kdož je vychovávají, hlásá mu to vlastní jeho svědomí. I bývá tím povzbuzeno, by *uvažovalo* a *usoudilo*, který předmět nebo prostředek jest *dovolený* nebo *mravný*, a který nic.

2. *Rozumem* uvažujeme a usuzujeme, který předmět nebo prostředek našich snah jest *příjemnější*, *vhodnější*, *užitečnější*, *mravnější*.

¹⁾) Göthe — Hermann a Dorothea. Přeložil Jos. Jungmann.

²⁾) Dobře činiš, na prsou dáváš visnouti si křížek,
by v tvou zlá vášeň vjíti nemohla duši.

(Fr. Sušil)

Předmět a prostředky našich snah, na nichž jsme se ustavili, jsou náš *úmysl* či *záměr*. Samo rozhodování se pro předmět a prostředky nebo proti nim slove *vůle*, jakož i také schopnost duševná, kterou člověk bez veškerého nucení jak vnějšího, tak vnitřního rozhodovati se může. Snaha, obrácená k předmětu, o němž za to máme, že ho lze dosáti, slove *chtění*. Snaha, při níž nejsme si vědomi, zdali jejího předmětu dosáhneme, slove *přání*; a jsme-li přesvědčeni, že předmětu nelze dosáti, zoveme ji *zbožným přáním*.

Francouzský král, Karel V., dal jednou, chtěje vyzkoumati smýšlení syna svého, dva stoly před něho postaviti. Na jeden položil žezlo a korunu, na druhý meč a ocelovou přilbu. I dal jemu na výběr, který z obou stolů by si přál. Mladý princ nerozmýšlel se dlouho a uchopil meč a přilbu. Když se ho otec tázal, proč tak volil, ukázal od stolu, kde ležela přilba a meč, na stůl, kde ležela koruna a žezlo, řka: »Těmito dosáhneme oněch!« ¹⁾

3. Vůle může býti:

- a) *osobná a společenská* (viz: společnost);
- b) *vnitřní* (viz sebevláda) a *vnější* (viz: skutek);
- c) *smyslná, malicherná, vznešená, ideální*.

Jak měli (kandidáti filosofie) prázdný den, ihned v kuchyni se octli a nedadouce se z ní žádnými domluvami vypuditi, pomáhali babičce při vaření. S největší virtuosností třeli máslo, tloukli těsto, mazali koláče, přihlíželi k troubě atd. »Ach, jací to jsou přece jen tvorové šťastní, ty naše paničky a slečinky,« vzdychávali, obračejíce při tom lívance neb karbonátky, na syčícím na plotně omastku, »jak příjemný jest jejich život! Zůstávají si hezky v teple a Božím pokoji doma; do čeho se jim nechce, to musí za ně udělati služka, nabaží se v kuchyni těch nejrozkošnějších vůní, a první si pochutnají na všem, co přijde dobrého na stůl. A jakých máme my, nebozí muži, pochoutek a radostí? Co nám na tom záleží věděti, jaký to balbous založil Řím, kým byla objevena některá kometa neb učiněn jakýsi vynález? Kéž jsme se byli narodili slečinkami!« Tak jsem slyšela každý čtvrtek a neděli z kuchyně rozumovati ty, před nimiž chrám vědy do kořán byl otevřen. ²⁾

Když *Pythagoras* pozoroval, jak kdosi z jeho čeledi, aby ztloustl, stále nejlepší jídla vyhledával, pravil: »Člověk ten pracuje neunavně na žaláři sobě velice nepohodlném.« ³⁾

¹⁾ Sv. Teresie. Praha. 1887. 71.

²⁾ Kar. Světlá. Upomínky. Str. 239.

³⁾ Aeneas Sylvius — Traktat über die Erziehung der Kinder. 253.

Smyslný člověk, byť se i křesťan jmenoval, jest přece jen pohanský člověk. ¹⁾

»Maminka dala mi zprávu o velikém zármutku, jenž ji stihl! Psíček její, Titinka, zdechl. Celý její list věnován je Titince; vypravuje o jejím pohřbu a prosí mne, abych se jí postarala o novou Titinku, tamté podobnou — kteráž by měla velké oči, dlouhý ohon atd. Chagrin, consolation, compensation. Vynasnažím se všemožně, abych mamince vyhověla, nicméně se však těším, že ta katastrofa s Titinkou udála se v mé nepřítomnosti.« ²⁾

Vhodno malému malému. (Horatius.) — Když člověk slávu řečnickou hledaje před soudcem člověkem stojí, a v přítomnosti velikého lidu davu s nenávistí zuřivou pronásleduje protivníka, přepečlivě pozor má, by neudělal v řeči chybu, řečna snad »mezi lidem« místo »mezi lidmi«; ale aby snad vzteklou svou záští o život nepřipravil člověka, na to pozor nemá. (Sv. Augustin.)

Celé dny prohánívají se děti za motýli, aniž jim to kdo má za zlé, řka: »Jsou děti«; ale není-li to věc, neřku-li směšná, nýbrž nebezpečná a politování hodná, patřím-li, ani lidé dospělí a rozumní bažili po ničemných třetách, po nich se honí, a věší se na ně a to s nebezpečím svého věčného zahynutí? (Sv. Frant. Sal.)

Tak jest tobě také v životě tvém, když chléb pro dnes, zbraně pro zítra jsi obstaral, mnoho a vždy na cosi vznešeného mysliti, na cosi nekonečného, jehož nikdy rukama nelze ti dosáhnouti. Buď si to Bůh náboženský, neb Bůh dobra, pravdy a krásy, vše jedno, ale nekonečný ideál musí to býti, něco, co by výše stálo, nežli ty, a všedními zájmy života nemohlo býti poskvrněno. ³⁾

O vznešené mysli Alexandra, krále Makedonského, svědčí to, že poraziv perského krále Daria, zajaté jeho matce, manželce a dcerám v ničem neublížil, ba i čestnou stráž je opatřil a později Dariově manželce slavný pohřeb vystrojil.

Hospodin. Znáš Fausta?

Mefistofeles. Doktora?

Hospodin. Mého sluhu.

Mefistofeles. Aj věru, slouží vám dle svého scudu!
Pozemská strava hnusná tomu bloudu.
Jej v dálku vnitřní kvas pobádá,
a sotvy zná svou ducha rmout;
od nebe nejkrasší on hvězdy žádá,
od země nejskvostnější chut;
a co i zde i dál nastřádá,
neskojí hloubnou jeho hrud. ⁴⁾

¹⁾ Väter der Wüste. Ida Gräfin Hahn-Hahn. 421.

²⁾ Ed. Jelínek — Dámy st. sal. pol. (z dopisu kněžny Lowické). Str. 40.

³⁾ P. Mantegazza — Lebensweisheit für die Jugend. Str. 375.

⁴⁾ Göthe — Faust. Přeložil J. J. Kolár. Str. 11.

Ale což divného, že jsem na marnosti takto vrhal se, a od Tebe, Bože můj, se vzdaloval, kdy za vzor předkládání bývali mi lidé, kteří, když nějaký skutek svůj ne špatný propověděli nesprávnými řeči obraty aneb slovy zastaralými, pohanění došli a se toho nad míru hanbili; ale když prostopášností své bezchybnými slovy a řádně spojenými větami výmluvně a ozdobně vypravili, pochvaly došli a se tím honosili? ¹⁾

Hodování tohoto světa jest pouze smyslné, a tím právě pomíjející; hody pak dobrého svědomí jsou duchovní, nebeské, věčné; hody vezdejší počínají hladem a dokonávají se přesylením; hody nebeské počínají utěšeným životem a dovršují se slávou věčnou. ²⁾

Dvě duše, ach, se hlásí v prsou mých,
a jedna od druhé se loučit nechce.
Ta jedna hmotné lásky úsilím
chytá se světa veškerými stroji,
ta druhá tíhne z prachu násilím
až k praotcův tam blahostnému zdroji. ³⁾

Božskou úctu Bohu prokazovati člověku podle stránky jeho lepší docela přirozeno jest; kdo toho nečiní, ten utlačuje stránku tu vrchní v sobě, dopouští vládu pochotem a žádostem svým a spěchá k ducha svého zatemnění. Duch, jenž poznání svého ladem nechává, brzo se o ně připravuje. ⁴⁾

Amalie kněžna Galicinová neměla nedostatku v tak zvaném štěstí zevnějším, ale její nitro zůstávalo neuspokojeno. Její touha po pravdě a péče o výchování svých dětí vzbudily v jejím 24. roce v ní touhu, by se zřekla všech zábav. Její choť dal jí k tomu svolení. ⁵⁾

d) rozumná, chytrá, lehkomyšlná, pošetilá, nerozumná.

Kdo z nás, chtěje stavěti věži, nesedne prvé a nepočítá nákladů, kteříž potřebni jsou, má-li dosti k dokonání? aby snad, když by položil základ a nemohl dokonati, všickni vidouce nepočali se mu posmívati, řkouce: »Tento člověk počal stavěti a nemohl dokonati.« Anebo, který král, maje táhnouti do boje, nesedne prvé a nepřemýšlí, mohl-li by s desíti tisíci potkati se s onímno, kterýž s dvacíti tisíci táhne proti němu? Sic jinak, an ještě podál táhne, pošle poselství, žádaje za to, což jest ku pokoji. ⁶⁾

V domě otce Viléma zažil jsem mnoho radostí, zejména na hromadách starého železa v jeho skladišti. Celé dny byl bych se

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání I, XVIII.

²⁾ Ludv. Granadského — Vůdce hříšníků. Str. 260.

³⁾ Göthe — Faust. Přelož. J. J. Kolár. Str. 42.

⁴⁾ Fr. Sušil — Listové sv. Pavla. I, 28.

⁵⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 94.

⁶⁾ Luk. 14, 28—32.

hrabal ve starém tom železe. Co to bylo *výmyslů* a *domyslů* při pozorování jednotlivých kusů železa, abych vyšetřil, k čemu sloužily a jak asi vypadaly, když byly nové! Nejkrásnější básně Schillerovy byl bych tehdy dal za takovýto vrch starého haraburdí. ¹⁾

Přivrženci Unie odvolali své vojsko z Falce a rozpustili je (1621). Kdyby byl měl falckrabě dosti zmužilosti, bylo by prosté jeho objevení v Dolní Falci dostačilo, aby byl zabránil rozpuštění vojska a zbrojný lid s sebou strhl. Ale po takové ráznosti nebylo u Bedřicha ani stopy; on nejvýše si stěžoval na svého tchána, bavil se hrou v míč, čemuž v Hagu všechn svůj čas věnoval, a vůbec žil tak klidně a spokojeně, jako by ho byla jakživa žádná nehoda nestihla. Bedřich choval se tak nemůžně, že upadl ve všeobecnou nevážnost, a že jej proto princ Oranžský napomenul takovým způsobem, jako se činívá s dětmi lenivými. ²⁾

Motýl v okně usdl na květinu. Hošík rád by ho dostal. Zvedne kámen, bác! — motýl mrtev a okno rozbito. ³⁾

Musím vzpomenouti posledního bujného kousku, který jsme před odchodem na poslední prázdniny provedli. »Co si vezmeme na památku z realky?« zvolal kdosi. »Každý kus lavice!« navrhl jiný. Slovo vyřknuto a hned také provedeno. Každý snažil se odnésti si hodně »velký kus«, aby se mu naň vešlo hodně podpisů, jimiž jsme se druh druhu zvěčňovali. Nebýti to poslední den, možná, že by se nám tento podivný projev piety špatně vyplatil, neboť bystrému zraku našeho třídního zajisté neušlo hanebné poškození odsouzené lavice. ⁴⁾

e) *mravná, moudrá, dobrá, zlá, nelišná*. Při vůli mravné jde o to, aby snaha i co do předmětu i co do prostředků se srovnávala se zákony ať již Božskými nebo lidskými; jsou-li při tom předmět i prostředky vybrány co nejvhodněji, slove moudrou. ⁵⁾

Abraham ponechává z mírumilovnosti mladšímu Lotovi krajinu úrodnější. Josef snáší raději těžké bezpráví, nežli aby proti Bohu se prohřešil. David, naleznuv v jeskyni Saula spícího, zamítá radu svých soudruhů, by na něm se pomstil. Ruth opouští blahobyť, přibuzné a vlast, aby plnila dětské své povinnosti. Sv. Štěpán a jiní mučenníci obětují svůj život za své přesvědčení.

Ušlechtilý duch křesťanský mezi Anglosasy celkem dost brzy se ujal, ježto vznešené učení Kristovo mezi nimi rozšiřovalo se bez

¹⁾ H. Hansjacob — Aus meiner Jugendzeit. Str. 93.

²⁾ Gindely — Děj. česk. povst. IV, 124.

³⁾ Obrázek ve Světozoru 1881.

⁴⁾ Almanach býv. žáků české realky v Praze. 1893. Str. 101.

⁵⁾ Moudrost tím se liší od chytrosti, že tato může být ve sporu s mravností, ona však nikoli. — V zlovolnou duši nevchází moudrost, aniž bydlí v těle, které poddáno jest hříchům. (Kniha moudr. 1, 4.) — Chytrost patrná z rozhodnutí Demosthenova (K. Vorovky — Cít. kn. I čl. 8.)

násilí. V této pak přičině veliké zásluhy zejména moudrému a lidumilnému papeži, Řehoři Velikému, nelze nepřičísti. Nafidiltě výborný ten muž, aby kněží křesťanští k pohanům se chovali mírně a opatrně, zejména aby nebořili bez potřeby jich svatyní a chrámův. Toliko sochy bůžkův měly se odstraňovati, chrámy však samy, pokud možná bylo, očišťovati a posvěcovati za kostely katolické. Mimo to také uznati sluší, že missionáři a anglosaští jich nástupci a učenníci celkem stáli na výši posvátného svého úkolu.¹⁾

Jako v létě koná se opatření pro příští zimu, tak jest těm, kdo po dokonalosti usilují, již v době chlapecké pro stáří ukládati si ušetřený peníz ctnosti. Neboť kdož nezná nestálosti lidských osudů! Nic nemá trvání pod sluncem. Brzy jsou lidé bohati, brzy chudi; dnes vládnou, zítra slouží; dnes se těší nejlepšímu zdraví, zítra jsou nemocni. Nikdo neví ráno, co večer přinese. Nikomu nejsou bohové tou měrou příznivi, by si mohl slibovati příští den. Proto říkával Theseus, jak dle Ciceronovy výpovědi Euripides vypravuje: »Dle rady muže moudrého často si v duchu představuji neštěstí, jež by budoucnost mohla přinést, trpkou smrt, bolestný útek a vypovězení nebo kteroukoli jinou těžkou nehodu, aby úzkostlivá péče nezkormoutila mé srdce, kdyby mne neočekávaně stihla krutá rána osudu.« Nic však nehodí se, by proti nátlakům nehody poskytl nám útechy tak, jako oddanost. Když *Dyonisius mladší* po svém vypovězení byl tázán, co mu Platon a jeho filosofie byla platna, odpovídal: »Že jsem netěžko a s klidnou myslí snášeti mohl vratkost štěstí.«²⁾

Matka posílala šestiletou Teresii ze Soyhières-ů do blízkého dvora, který náležel jejich rodině, a kde před revolucionáři skrývali se někteří katol. kněží, by jim donesla jídlo. Jednoho dne viděla několik mužů jíti proti sobě, a dle obleku i vzezření soudila, že jsou to revolucionáři. Aniž by dost málo pozbyla klidu, posadila se ihned na kraji cesty na svůj košík, a zatím, co muži ubírali se podle ní, trhala vůkol chudobky. Toho dne oběd sice o několik minut se zpozdl, ale kněží nemohli dosti se nadiviti důvtipnosti dítěte.³⁾

Sabina, tento černý zrádce, sváděl mladé lidi k nebezpečným rejdům a jiným zločinům proti státu, aby je pak sám udával a za mrzkou mzdu sobě »maso do hrnce« kupoval. My, jeho obdivovatelé, jeho nadšení ctitelé, netušíce, že tento nejradikálnější řečník, nejohavnější vlastenec, je zřízencem policie, byli jsme snadno po ruce.⁴⁾

Duch jest k tomu povolán, aby pravdě sloužil. — Této moci a slávy dojdeš, mladý příteli, staneš-li se *pánem své vůle* a

¹⁾ Šembera — Děj. středověké. I, 168. — Viz také: Čít. kn. od K. Vorovky. I, čl. 7, 9, 10.

²⁾ Aeneas Sylvius — Traktat über die Erziehung der Kinder. 255.

³⁾ Leben der Marie de Sales Schappuis. Str. 17.

⁴⁾ Almanach bývalých žáků české realky v Praze. 1893. Str. 17.

sluhou svého svědomí. Při tom nezapomeň, že hrst mravného života platí právě tolik, ne-li více, jako korec učenosti. Z toho se dá vysvětliti, proč na světě jest mnohem více učenců, než mravně řádných charakterů.¹⁾

Hry, plesy, hody, divadla a všecko jiné, co se slovem nazývá vyražením světským, nic nejsou zlého samy o sobě, nýbrž lhostejné (nelišné) a mohou býti užíváním buď k dobrému nebo k zlému.²⁾

f) svobodná (mysl volná), *omezená, nevázaná* (zvůle, libovůle). Svobodou vůle rozumíme ten podstatný znak na vůli, že jí lze rozhodnouti se pro tu nebo jinou z několika možností. Jest to podstatný znak vůle; sic kterak mluviti o vůli, kde by nebylo lze voliti? Možnosti, mezi kterými jest vůli rozhodnouti, jsou hlavně trojí: vykonám, nebo nic; vykonám dobré či zlé; vykonám to nebo jiné dobré (nebo zlé). Volbu takovou konáme za den nesčíslněkrát; tedy vlastní *sebevědomí* svědčí o svobodě naší vůle. Nuže, kterak popírati *možnost* toho, co jest *skutečné*? Ale také *svědomí* naše dává svědectví o svobodě naší vůle; sic proč by volalo nás k zodpovědnosti, anebo schvalovalo naše jednání, nemůže-li vůle naše si voliti, řídic se pouhou nutností? Avšak sebevědomí i svědomí v té věci prý nás klame, a naše vůle řídí prý se přirozenými vlivy, kterých si nejsme vědomi. Leč jakým právem to nazývati klamem, o čem, že pravda jest, každé chvíle se přesvědčujeme; a kterak naproti tomu to lze nazývati pravdou, o čem vůbec ani nevíme?

Svoboda lidské vůle není však naprostá (absolutná), nýbrž jen *poměrná* (relativná). Jest závislá na tom, jaké kdo má ponětí o mravních *zásadách* vůbec a o poměrech jednotlivého jednání zvlášť. To, co po svém soudu kdo uznává za dobré a možné, jest předmětem jeho vůle. Rozum tu vytýká *meze*, a vůli pak jest zůstaveno, *v těchto mezích rozhodovati*. Také žádosti rozličné, spojené s mocnými city, mohou vůli někdy povzbuzovati, jindy v cestu jí se stavěti; mohou chtění usnadňovati: ale tím právě cena a záslužnost vůle oněmi se zmenšuje, a těmito zvětšuje. Uznává-li se však zásluha, tím také uznává se svoboda.

Ten jest úplně svoboden, kdo v životě spravuje se dle zákonů.³⁾

¹⁾ Týž spis. 64.

²⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 88.

³⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 157.

K světlu Tvému mne povznášelo vědomí, že mám tak jistě vůli svobodnou, jako že živ jsem. Pročež když něco jsem chtěl aneb nechtěl, úplnou jsem jistotu měl, že nikdo jiný, nýbrž já chci a nechci; a zde že spočívá příčina hříchu, jižž jsem pozoroval. ¹⁾)

Jistý sofista přinesl králi Antigonovi pojednání o spravedlnosti a položil mu je k nohám, an král právě chystal se k loupežnému tažení. Král mu pravil: »Nejsi-li pak pošetilý bloud, že mne vyhledáváš, bys mi přednášel krásné průpovědi o spravedlnosti, když já právě tím se zabývám, bych cizího jmění se zmocnil?« ²⁾)

g) ochotná, poddajná, otrocká, svá (svévolnost), *odbojná*, dle toho, v jaké míře cizí vůle jest této vůli podnětem. Vůle ochotná bez zdráhání přizpůsobuje se vůli jiné, pokud jde o věc dobrou; vůle poddajná činí tak, neuvažujíc, zdali nejde o věc zlou; vůle otrocká podrobuje se vůli cizí třeba ve věci zlé. Svá vůle přidržuje se svého i přes výslovné ustanovení těch, kteří mají právo, ji říditi. Vůle odbojná mocí vzpěčuje se vůli cizí, pokud tato naléhá na konání.

Spor, ježž císař Konrad II. měl s pastorkem svým Arnoštem II., vévodou Švábským, a přívrženci jeho, ku tragickému dospěl konci r. 1030. Tehdy Konrad udobřiv se, netoliko pány zajaté propustil na svobodu, nýbrž podával Arnoštovi i Švábsko, však s podmínkou, by pak vši mocí svou jakožto škůdce a rušitele míru zemského stíhal — věrného svého přítele a přívržence Verneru Kyburského. Podmínce této Arnošt ovšem se nepodrobil a pln hněvu odejel ode dvora. Tudy císař nad míru se rozlétiv, uprchlíka dal do achty, biskupové vložili naň klatbu a vlastní matka jeho Gisela odřekla se nešťastníka. Švábsko uděleno bratru jeho Hermanovi. Arnošt odebrav se po té k příteli svému Vernerovi, hleděl proti císaři za spojení získati Šváby a Otu, hraběte Champagneského, kterýž, jakožto nejbližší krále Rudolfa III. příbuzný, Konradovi na porok nároky činil k dědictví burgundskému, avšak ani tu ani tam nepochodiv, spolu s Vernerem a druhy ostatními uchýlil se do pustin Černého Lesa, kdež na hradě Falkensteině život vedl jako loupežník, až konečně dne 17. srpna r. 1030 v zoufalém padl boji s pluky královskými. Lid německý dlouho si o něm vypravoval, podobně jako o Liudolfovi, s nímžto také Arnošt prodlením času v pověstech a básních prstonárodních stotožněn jest. ³⁾)

Zatím co starší nejčastěji na slovo poslechl, stál mladší tvrději na svém. Přišli vánoce. Starší dostal »volečka«, mladší »oslíčka«. Starší hrál si chutě s volečkem a tahal ho sem tam. Mladší stál zakaboněn vedle oslíčka, nepohnul se a pravil aspoň desetkrát tiše

¹⁾) Sv. Augustina. — Vyzn. 7, III.

²⁾) Dr. J. E. Veith — Misericordia. 276.

³⁾) Šembera — Děj. středov. II, 499.

pro sebe: »Já chci vola!« Ukázal jsem mu dobré vlastnosti jeho oslíčka, on však se sotva na něho podíval, ale očima stále sledoval volečka a několikrátě přidušeně zavzlykal. Konečně uložen do postele, by svou svéhlavostí zaspal. Když o 11. hodině jsme šli na lože, slyšíme přidušené vzlykání. »Co pak chceš, Bohumile?« tázal jsem se. »Vola!« byla odpověď. Tři hodiny tu ležel dvouletý hošík a v mysli zabýval se jenom touhou po volečkovi.¹⁾

h) statečná (mocná, silná, rozhodná, odhodlaná, energická) nebo *chabá* (slabá, mdlá).

Bylo to dne 2. února 1794, v době hrůzovlády francouzské. V osamělé jeskyni, tři hodiny od Marseille, sešlo se na 300 katolíků o půlnoci k službám Božím. Tam na rychlo zřízen na kamenu oltář a sloužena mše svatá. Při tom zpívány zbožné písně. Tu přiběhli od břehu mořského rybáři, oznamující, že zpěv se rozléhá až ku břehu, čímž shromáždění uvádějí se ve veliké nebezpečí. Kněz oznámil lidu tuto zprávu; avšak shromáždění nebyli tím ani dost málo zaraženi, a vyslovili odhodlaně, že chtějí třebaš býti mučedníky, a zpívali dál. Na to vykonána zpověď, a před přijímáním každý z účastníků za všeobecné nadšenosti složil slib, raději podstoupiti smrt, nežli zpronevěřiti se Bohu a víře. Druhého dne padlo v Marseille sedmnáct osob pod guillotinou.²⁾

Císař Konstantin sice zapověděl zápasy gladiatorů; ale přes to trvaly dál, alespoň v té podobě, že zločincům k smrti odsouzeným bylo podstoupiti boj se šelmami. V Římě přestaly r. 404., kdy zbožný poustevník *Telemach* vrhl se do areny, aby učinil boji přítrž, při tom však přišel o život. Tato oběť křesťanské lásky zvítězila nad pohanskou ohavností.³⁾

Manželka a děti na mne snažně doléhaly, abych raději ve všem povolil, nežli v jistou zkázu se vydal. Já vytrval nepohnutelný. »Jak, moji milí?« řekl jsem, »proč se tak namaháte, byste mne přemluvili k něčemu, co nepravé jest? Mohli byste ode mne žádati, bych před světem něco dobrým nazýval, co v srdci zatracuji? Mohli byste si přát, abych se trpělivě posadil a našemu hanebnému záhubci lichotil, a abych vězení ušel, ještě více svírající okovy otroctví nosil? Ne, nikdy! Byť to i tak daleko došlo, že by nás docela z této chatrče zahnali, tedy se držíme jen toho, co pravé jest, a kamkoli nás i zaženou, všady přívětivé útočiště míti budeme, jen když se bez lekání a radostně ve vlastních srdcích svých ohlédnouti můžeme.«⁴⁾

Co člověk *chce*, to *může*; a praví-li: Nemohu! tedy nechce. (Ch. G. Salzmann.)

Vytrnul-li jsem si vlas, udeřil-li se v čelo, obejmul-li sepjatýma rukama koleno: konal jsem to, že jsem chtěl. Mohl bych však

¹⁾ Polack — Brosamen. II. 332.

²⁾ Gaduel — Leben u. Wirken des Jos. Allemand. Str. 66 a d.

³⁾ Väter der Wüste. Ida Gräfin Hahn-Hahn. 499.

⁴⁾ Ol. Goldsmith. — Kazatel Wakefieldský. Str. 201.

také chtíti a nekonati, kdyby mi scházela údův pohyblivost. Tak mnoho tedy konal jsem, kdy nebylo chtíti a moci jedno a totéž: a přece nekonal jsem, co i daleko více líbilo se mi, a co, kdybych byl jenom chtěl, byl bych mohl; poněvadž jakmile jsem chtěl (milovati Boha), byl bych najisto konal. Neboť zde mohůtnost a vůle jedno jest, a samotné chtění již konání jest. ¹⁾

V pravo nebo v levo! Volit musil někdy
též Herkul na osudném rozcestí:
buď ve slávě zápasit s obtížemi,
neb rozkoší požívat beze cti. —

V pravo neb v levo! Není mezi dobrým
a mezi zlým nějaká střední stéz.
Zaznamenáno stojí v písmě svatém:
»Buď se mnou aneb proti mně!« Toť věz!

V pravo neb v levo! Proč se rozpakuješ?
Nespasí tebe polovičatost.
Nemáš-li k nectnosti dost nestoudnosti,
- nuž, sebeť se, a nade vše měj ctnost! ²⁾

Jakožto starý zakořeněný návyk, s nímž mnoho měl co činiti, Bernard Overberg uvádí svou nerozhodnost a odkládavost. »Tato nerozhodnost jest vinna mnohou ztrátou času a přivádí mne ve stav jakési prázdnoty. Když pak ten dobře spozoruji, tu žádost, bych opět dohonil, co ztraceno, mne pohání často tak mocně, že neurčitou vnitřní námahou pak zemdlím a při tom o nezbytnou srdci klidnost a pováživost se připravím.« By tato nerozhodnost nad ním nenabyla vlády, Overberg pojal již napřed určité úmysly ohledně toho, co chtěl konati. ³⁾

i) *vytrvalá* (důsledná, pevná, stálá, ustavičná, utvrzená) nebo *vrťavá* (nestálá, plachá, kolísavá).

Dal bych se pohnout, vám jsa podoběn;
jáť kdybych prosit uměl, abych pohnul,
pak by mne pohnulo i prošení;
avšak stálý jsem, co hvězda severu,
jejížto věrná pevnost, klidnota
své nemá rovni širou oblohou.
Bez počtu jiskry zdobí nebesa,
jsou všechny oheň, svítí každá z nich,

¹⁾ Vyznání sv. August. 8, VIII.

²⁾ Jos. Wenzig. — Spisy II, 129.

³⁾ Al. Knöppel — Bern: Overberg. Mainz. 1896. 117.

však na svém místě trvá jedna jen.
 Tak v světě; tentě lidmi zásoben,
 a lidé — tělo, krev — jsou citliví;
 však v počtu tom jen jediného znám,
 jenž nedotýčný, drží místo své,
 nesklácen hnutím: a že ten jsem já,
 nechť trochu dokáží, a právě tím,
 že, kdež jsem na vyhnanství Cimbra stál,
 též na tom stojím, by v něm potrvál.¹⁾

Největší zármutek způsobovali Allemandovi ti jinoši, kteří po pět, deset i více let byvše předmětem jeho nejoddanější a nejněžnější péče a jeho největší útěchou, ochabli, záliby na ctnosti více nenalézali a dům opustili anebo v něm se jenom ledabylo vláčeli. Takové změny nejsou, Bohu žel, řídké mezi mládeží, tak velká jest její lehkomyšlnost. Pro tyto nehody Allemand však netrátil myslí a snažil se, jinochy takové i po vystoupení z ústavu zachrániti před úplnou záhubou. I podařilo se mu, některé udržeti v jakémsi středu mezi dobrým a zlým; jiní, kteří úplně byli zbloudili, navrátili se na cestu dobrou; s jinými konečně shledal se na smrtelném lůžku, neboť nestalo se ni jednou, aby jinoch, který ústav jeho byl navštěvoval, v posledním svém okamžiku Allemandovi se vzpěchoval. Svatý ten kněz, neočekávaně přistoupiv k jejich lůžku, probudil tím v jejich duši utuchlou víru, pohnul jich srdcem — které u mládeže zřídka bývá zatvrzelým — a pojistil jim vítězství milosti.²⁾

Avšak kdybys znal všelike jiné takové tajné soudy Boží, které se v církvi svaté a ve světě udávají, tím větší bys bázní zajisté po-
 jat byl. I seznal bys, jak mnozí s ctností jako hvězdy s vysoké bány nebeské střemhlav padají; viděl bys, jak mnozí, již byli ozdobami domu Božího, opustivše ho, jako marnotratní synové bloudí v podlé služebnosti tohoto světa, žádající se nasyčovati nepravostmi jako pokrmem vepřů; spatřil bys mnohé, jichž čistota se stkvěla jako perla, a kteří pak se stali hříchem černějšími nad kopet. Pro hříchy své tak klesli; neboť, ač sv. svátostmi uděluje se a rozmnožuje posvěcující milost v duši lidské, nicméně nedodává se jistoty setrvání v dobrém, jež má býti spolu s milostí Boží též výkonem svobodné vůle lidské.³⁾

De Laspée byl zednický tovaryš, a bera se na zkušenou přišel do Švýcar. Zde slyšel o slavném Pestalozzovi. Tu přijde mu na mysl, není-li snad stvořen k něčemu jinému, nežli k zedničení. Jde do Yverdonu a hlásí se u Pestalozze. Ten ho nemůže potřebovati, ale na nalehavé prosby přijme ho za cídíče bot. Jednoho dne překvapí

¹⁾ Shakespeare — Jul. Caesar.

²⁾ Gaduel — Leben u. Wirken des Jos. Allemand, Stifter der Jugendvereine in Frankreich. Str. 274.

³⁾ Ludv. Granadského — Vůdce hříšníků. Str. 425.

ho Pestalozzi, an naslouchá při jedné učebně u klíčové dirky. Pestalozzi vzal nyní cidiče bot mezi své žáky, a ten pak dle Pestalozzova vyjádření náležel mezi ty z jeho učenníků, kteří jeho metody nejlépe užití dovedli. Bystrý ten jinoch stal se pak ředitelem vychovávacího ústavu ve Wieshadenu.¹⁾

3. Skutek.

1. *Pohyby*, které na těle lidském pozorujeme, jsou buď pohyby *volné*, jež konají se po naší vůli, anebo jsou *bezdělné* či *mimovolné*, k nimž podnět nevychází od vůle.

K mimovolným pohybům náleží pohyby *odrazové* (reflexné), o nichž jednati přísluší ve fyziologii.

Představa nebo cit působí na nervstvo hýbací, a tím způsobí se pohyb mimovolný.

K těmto náleží: smích nebo zívání při pohledu na jiného, kdo se směje nebo zívá; u blbých opakování slov, jež byli slyšeli nebo sami vyslovili; úd lehce pohyblivý sebou pohne, když si ho trvale představujeme; jemné pohyby ústrojí hlasového, jimiž provázíme živě představená slova; kočka koná pohyby žvýkání při pohledu na myš. — Potom také: pláč následkem zvláštního citu, nezbytně odevzdati se cizí moci; výraz bolesti, ztráty; smích následkem citu živě kolísavé protivy představ; chvění a červenání se ve vášni; zívání z dlouhé chvíle.

2. Dále jest rozeznávati *činy mimovolné*. Neznáme-li zevrubně jistých prostředků, může se státi, že používajíce jich, nedocílíme, co jsme chtěli a vykonáme, co jsme nechtěli.

3. Je-li naše vůle působnou příčinou toho, co jsme vykonali, tedy jednáno vědomě a úmyslně, a co vykonáno, jest *skutek*.

Snad-li ti prospívá, království míti na mapě?

Tak v úmyslu jenom ctnost bez užitku chováš.

(Fr. Sušil)

Z vnějška nepřichází k nám ctnost ani nečest, nýbrž z čistého nebo nečistého nitra.²⁾

4. Soudíme-li, že určitý skutek má svůj původ v sebevědomí určité osoby jednající, tedy skutek ten jí *přičítáme*. Lze

¹⁾ Diesterweg — Rheinische Blätter. Wien 1879. V.

²⁾ Väter der Wüste. Ida Gr. Hahn-Hahn. 108.

takový soud, pokud týče se našich skutků, stručně vyjádřiti slovy: Já sám jsem to vykonal.

Přičítání má také místo, kde předcházet úmysl, skutku se vystříhati. Ale i kde nebylo úmyslu, možno mluviti o přičetnosti, pokud nebylo dostatek *pozornosti*, jižto bylo lze předpokládati s ohledem na vzdělání a společenské postavení osoby, které se týče. —

Příčina nepřičetnosti může býti buď tělesná nebo duševná, a to: nemoc, spánek, vášeň, náruživost a j.

Skutků svých výsledkem my nevládneme,
z úmyslů svých jsme bohům odpovědni.¹⁾

5. S přičetností souvisí úzce *sebecit* a *svědomí*, ježto čini *osobu* zodpovědnou z toho, co vykonal, nebo co konati opomenula. —

Svědomí před skutkem (předchozí) jest povzbuzením nebo výstrahou. Svědomí po skutku (následné) jest odplatou, přičítajíc skutek naší osobnosti. Přičítání to je potud správné, pokud svědomí je *pravdivé*; je tím určitější, čím svědomí je *útlejší*, *rozhodnější* a *bdělejší*.

6. Přičetnost je převelice důležitá při vychovávání. Třeba při všech činech dítky vždy dobře vyšetřiti, co konalo vědomě a úmyslně, a dle toho posuzovati jeho samostatnost a tudíž i jeho pokrok. Mnohý čin na pohled stkvělý anebo hrozný objeví se zcela v jiném světle, jakmile se vyšetří, že jen nepatrnou měrou může dítku býti přičítán. Odměny a tresty a veškeré další zacházení s dítkem na tom závisí.

Byl pohřeb dědečkův. »Já plakal nejvíce, a zajisté mnohý pozorovatel se domníval, že chlapec asi má dobré srdce a že dědečka měl hodně rád. Tak zdání klame! Neboť ne pro dědečka, ale pro provaz, jež mi od saněk mých odvázali, by kolísavou rakev k marám připevnili, plakal jsem tak prudce.«²⁾

7. Vůle sama o sobě není ještě jednání, tím méně skutek; obě jest vlastně to, co vůli teprve pravé ceny dodává.

Kristus učitelský úřad svůj konal více skutky nežli slovy.³⁾

Indický filosof *Calanus*, který na vyzvání Alexandrovo následoval vojsko makedonské, píše Alexandrovi: »Netoužím po slávě těch

¹⁾ Jos. Wenzig — Timoleon. Str. 36.

²⁾ Polack — Brosamen. I. 38.

³⁾ Skut. ap. 1, 1.

filosofu, kteří, aby proslulými se stali, jsou dbali slov místo skutků. U nás jdou skutky se slovy a slova se skutky zároveň: veliké jsou činy, krátké řeči. — A básník *Pacuvius* dí: »Mám v opovržení lidi, kteří jsou moudří v řeči, avšak líní v jednání. — Dle Sallusta chtěl *Cato* raději dobrým býti, nežli se zdáti.«¹⁾

5. Pozornost.

1. *Pozornost* jest *snaha*, která směřuje k *seznání přítomného* předmětu hmotného nebo duševného.

Prosté zírání, pokud při něm není *snahy* seznati předmět, není ještě pozorností; teprv když se *snažíme* předmět seznati, pozorujeme. Snahou stává se ze slyšení *poslouchání* (naslouchání), z chutnání *ochutnávání* (pochutnávání), z hmatání *ohmatávání*, a pod.

Vůbec užíváme zde slova pozornost, třebaž by snaha seznati předmět, týkala se jiného smyslu a ne jen zraku. Avšak i když jde o seznání předmětu nebo výjevu duševného, mluvíme o pozornosti. Pobízejíce k takové pozornosti, pravíme: *pomni*, *považ* a p., anebo také: *pozoruj*.

Pozorností *snažíme* se pouze, *seznati* předmět, nabýti totiž o něm *představy*, a nic více. *Dosíci* předmětu, není věc pouhé pozornosti, leda by šlo o předmět duševný, kde přechasto předmět a představa o něm jest jedno a též.

2. Pozornost se budí:

a) *každou náhlou změnou*, již způsobiti možno:

α) *sesílením a zeslabením dosavadního dojmu*.

Hlasitější řeč učitelova vyruší žáka z nepozornosti. — Chuť vína, jež při svatbě v Káni Pán Ježíš z vody učinil. — Tichne-li živý hovor, ohlížíme se, co se to děje. — Sesilování a zeslabování tónů, světla a pod. budí pozornost.

Přilíši mocné dojmy spíše mysl zarážejí, a pak i otupují, nežli aby pozornost poutaly.

β) *přerušením dosavadního dojmu*.

Mlýnář dobře spí, když mlýn klapá; zastaví-li se mlýn, mlýnář se probudí. Podobně probudí se spící, když hodiny na stěně se zastaví. Nepozorné dítě počne býti pozorným, když učitel přestal mluvit. —

¹⁾ Maph. Vegius — Erziehungslehre 27, 28, 29.

;) *dojmy novými*. Čím více se liší nový předmět od dosavadních, tím více budí pozornost; podobně vše tajemné, záhadné, temné. Věci všední nebo se všedněle nebudí pozornost.

Blesk, pád hvězd, duha, výstřel, rachot vozu, objevení se člověka v cizím kroji, nový učitel, nový žák, nový obraz, nová mapa, hudba na ulici a p. ')

Mojžíš pásł ovce Jethra, testě svého, kněze madianského. A když hnal stádo hlouběji na poušť, přišel k hoře Boží Horeb. I ukázal se mu Hospodin v plameni ohně z prostředka kře; a viděl, že by keť hořel, a neshořel. Řekl tedy Mojžíš: Půjdu, a spatřím vidění toto veliké, proč neshoří keť.²⁾

Na časté napomínání děti nedbají.

b) *dojmy třebas i nepatrnými anebo známými, dotýkají-li se v naší mysli větších skupin představ*, zejména těch, jež jsou ustáleny, a dovedou-li vzbuditi buď *zálibu* anebo *odpor*.

Z poměru nových dojmů k dosavadním našim představám, citům a snahám vzniká *osvojování* (appercepce), čili pochopení v oboru představ, ale také citů a snah. Nové dojmy buď shodují se s dosavadními stavy duševními, a pak je sesilují; nebo je doplňují, opravují nebo dokonce zvracejí. Poslední změny bývají provázeny mocnými city.

V dětství jest nepatrné osvojování, neboť tam není ustálených stavů duševných. Proto má u dítěte nadvládu dojem okamžitý.

Později ovšem nadvládu obdrží představa ustálená (osvojující). Avšak při každém osvojení lze pozorovati, že představa nová s počátku má převahu, pak teprv nabude převahy představa osvojující.

Vidím osobu nějakou; nemohu ji poznati: »Kdož to asi může býti — ten ustaralý muž? Ach, toť můj dobrý přítel! — Ten můj dobrý přítel, jak ten sestárnul!« — Představa osoby neznámé zaujala mé vědomí — má nadvládu; nyní probudí se v duši starší představa mého přítele a osvojí si představu prvou, to soudem: »Tento ustaralý muž — jest můj přítel!« — Však odtud již starší představa má vrch, sama nastoupí místo podmětu, a já divím se, »jak dobrý můj přítel sestárnul.«

¹⁾ Když z úst posla Božího vyfinují slova *nepředvídaná*, bývají posluchači pozornější, milosti pak Boží z hlubšího srdce se obdivují. Nebo když předepsaná toliko slova pokaždé bývají odřikávána, co tu má vzbuzovati pozornost? Spíše všetečnost, že ten a onen v knížce své na týž text se dívá, po tom pase, bývá-li čten dosti pečlivě. Jaké tu místo pro pobožnost? (Poznám. k řádu bratrsk. 1660. Str. 100.)

²⁾ 2. Mojž. 3, 1—3.

Julie slyší, že Romeo, její vróucně milovaný muž, zavraždil strýce jejího Tybalt, a tu žalost nad smrtí strýce má vrch nad láskou k manželovi, a pronáší ji slovy:

»Ó srdce hadí, kvítím líčené!
Kdy bydlil drak v tak pěkném doupěti?
Zuřivče krásný, ďáble andělů!
Krkavče holubí, vlčí beránku!
Převrhly byte Božské podoby,
protivo toho, čím ses býti zdál,
podlý ty svatý, čestný zlosynu! atd.«

A hnedle na to staré smýšlení vezme vrch nad okamžitým rozkvašením, a ona dří:

»Jak? smím zde mluvit o svém manželu?
Ubohý manžele, kdo jméno tvé
okrášlí, když já, jež tři hodiny
jsem teprv choťi tvou, je zrušila?
Však proč jsi strýce mého zahubil? —
Strýc můj chtěl usmrtit mi manžela!
Nazpět ke zdroji slzy nepravé!
Jen žalu náleží plat krůpějí,
jenž omylem teď plesu věnován.
Žije můj choť, ježto Tybalt chtěl vraždit,
padnul Tybalt, chtě vraždit manžela.
To vše mi útěchou. —¹⁾

Někdy nový dojem potlačí starší skupinu představ, a moc osvojovací přejde s této na onen.

Slyším, že muž, jež měl jsem za poctivce, dopustil se skutku nečestného. Tu povahuji na mysli, zdali tomu věřití mám, či nic. Avšak skutek je na jevě. Nyní ustálená představa podlehně představě nové: osvojení bylo vykonáno, ale směrem opačným. — Obraty takové v duševném životě jsou pravé katastrofy, to tím více, ježto mohou týkati se též nás samých. Bývají pak vždy provázeny velmi mocnými city.²⁾

Záleží mnoho na tom, v jaké míře se mysl nalezá, má-li nový dojem vzbuditi náležitou pozornost. Mysl ustálená nesnadno obrací se k věcem, které jí jsou na odpor.

Sebe silnější dojmy nedotknou se mysli jinak mocně zaujaté.

¹⁾ Shakespeare — Romeo a Julie.

²⁾ Viz: O osvojování od J. Šauera z Augenburgu. (Školník 1872. 374.)
Důkladně psal o témž předmětu Fr. Drtina (Ročenka. II. 1896.)

Nenáhlym rozvojem vyšších duševných činností vyvine se *vyšší záliba*, jež se může týkati: stránky *věcné*, v řeči, umění a vědách a jeví se často chuti sběratelskou; nebo *theoretické*, jako ve fysice, mathematice, filologii, theologii; nebo *praktické* v životě vůbec.

Dítě rádo slyší jednu a tutěž pohádku a vždy s novým zálibením.

Pokračujeme-li ve vyprávění nějakého příběhu, zajímá to ty, kdo předešlou část slyšeli. Některá osoba nevzbudila by pozornosti, kdybychom nebyli dříve o ní mnoho a zajímavého slyšeli.

Když po dlouho trvajícím dešti obloha počne se vyjasňovati, budí to naši pozornost více, nežli když po delší dobu byla úplně jasná.

V básni »Jeřábi Ibykovi« obrátí na se pozornost jméno »Ibykus«, o jehož zavraždění nedávno se mnoho mluvilo, a to tím více, ježto právě konán průvod mstitelek Erinnyí, a myslí všech tím byly zaujaty

Aj, ty slunce, aj, slunéčko!
ty-li si žalostivo?
čemu ty svietíš na ny,
na biedné ludi? (Beneš Heřmanov.)

Ach, vy lesi, tmaví lesi,
lesi Miletínští!

Čemu vy se zelenáte
v zimě, letě rovno?

Ráda bych jáz neplakala,
nemútila srdce.

A řekněte, dobří ludie,
kto by neplakal zdě? (Opuštěná.)

Kam jen oka mého zraky sáhnou,
vlasti mé se luhy krásné táhnou,
vlasti, sterým hořem trýzněné;
a mé srdce, ač se pyšně zdvihá
při té kráse, již mé oko stíhá,
přec odchází — hořem sklíčené.

(Rud. Mayer. — Na temeni Stěny Jezerní.)

Šerá noc a truchlivá,
chmurná, jak by plakat chtěla,
a vichřice bouřlivá
v jejím bolu oněměla.

Ticho — slyšet mračna jít
 nebem a myšlenky duší:
 přestaň srdce bouřně bít,
 tluk tvůj noční poklid ruší.

Přestaň pro své ráje lkát,
 přírodou bol větší vane;
 můžeš v hrobě klidně spát —
 její bol však nepřestane.

(R. Mayer.)

A často vstoupil jsem (k biskupu Ambrosiovi), — neboť nikomu nebránilo se k němu vejít, aniž přicházejícího oznamovati byl obyčej — a takto viděl jsem ho čísti mlčky a nikdy jinak, a seděl jsem po chvíli v tichosti, neboť kdo by směl takovou vytrhovati upjatost — a odešel opět.¹⁾

Na výstavě každý všimne si více toho, čeho je znalý a v čem má zálibu. Na úrodu polní hledí jinak malíř a jinak hospodář. — Slovo mateřštiny v cizině vzbudí v mňe nemalé naší pozornost. — Nejvíce vzruší naší pozornost naše jméno, a byť bylo vysloveno třeba sebe slaběji. Jeť ono známkou našeho sebevědomí, k němuž pojí se celý náš duševný život.

c) *vůli*. Můžeme uvažováním dospěti k úmyslu, a pak rozhodnouti se, býti pozornu; cvikem lze toho dosíci, že dovedeme pozornost svou obrátiti na předměty libovolné, a vytrvati při nich po vůli. Vůli můžeme pozornost odvracet od dojmů smyslných, i od toho, co v nás budí zálibu, a obracet ji k tomu, co nás nezajímá a nám třeba jest proti mysli.

Léto vábí dítky ven, kdežto rozum káže pozornost obrátiti k úkolům. Také předmět nebývá vždy dosti vábný, anebo je příliš nesnadný, a proto nepoutá pozornost; tu třeba se rozhodnouti: »Nepovolím!«

3. U dítěte nejsnáze budí se pozornost náhlými změnami; teprv později, když počnou v jeho duši tvořiti se skupiny představ, počne dítě pro některé věci zvláště se zajímati a pozornost svou k nim obracet. Aby pozornost svou spravovalo vůli, jest u něho dosti nesnadné. Jeho nervová soustava velmi snadno ochabuje, tudíž velmi snadno nastane zemdlení. Také působí na ně příliš mocné dojmy smyslné, a živá obraznost velmi snadno pozornost jinam zavadí. Nenáhlym cvikem podrobuje dítě pozornost své vůli, k čemuž však třeba přispění vůle vychovatelů,

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 6, III.

by dítě k pozornosti přidržovala. Zvedené dítky sledují vyučování, i když pro nějakou příčinu je nezajímá. S počátku tak činí z bázně anebo z lásky k učiteli, později tak činí samovolně. Avšak dítky jsou vždy ještě nedokonalé, a pozornost jenom násilím vynucená neměla by trvalé ceny. A proto vyučování samo svou lahodou a svým střídáním má buditi dětskou pozornost.

4. Pozornost může býti:

a) *vnější* (smyslná), pokud obrácena jest k předmětům vůkol nás; *vnitřní*, pokud obrácena jest k našemu duševnímu nitru.¹⁾

b) *sebraná* (soustředěná), upjatá, obrací-li se k jedinému předmětu; jinak je *rozdělená* nebo *rozptýlená*.²⁾

c) *úmyslná* (samovolná), pokud jest řízena vůlí; jinak je *bezdělná* (mimovolná).

d) *okamžitá* (těkavá) a *trvalá* (stálá), přebíhá-li zrychla od jednoho předmětu k jinému, anebo vytrvá-li déle při jednom.

e) *hbitá* (čilá), která snadno se soustředí; opak *líná*.

f) *jemná*, kterou i slabší dojmy poutají; opak *tupá*.³⁾

g) *ochotná* (radostivá), pokud snadno cizí vůli se spravuje; opak *mrzutá*.

Všetečnost obrací se k předmětům nevhodným neb i nedovoleným.

5. Pozornost má *důležitost* převelikou. Nejen dokonalé nazírání ale také vzpomínání, přemýšlení, citění a chtění na ní závisí. Ona

¹⁾ Jsou jisté doby v životě člověka, kde mimo sebe ničeho nevidí. (Madame de Sévigné. 1893. Berlin. 1858.) — Bern. Overberg, jda do školy a ze školy, šel obyčejně zamyšlen, tak že přemýšleje o pravidlech latiny ani nepozoroval, když ho někdo potkal. Odtud pocházelo, že sedláci považovali jej za chlapce blbého, který prý neumí do pěti počítati. (Al. Knöppel — Bern. Overberg. 3)

²⁾ Jen zřídka kdy naskytnou se případy, že může někdo bedlivě sledovati několik předmětů zároveň. Tak diktovala sv. Kateřina Sienská dopisy králi francouzskému Karlovi, hraběti Alberichovi fímské šlechtě a královně Johanně několika pisarům zároveň. (Fr. Filip Konečný — Sv. Kateřina Sienská. 310.)

³⁾ V zimě četli v jedné staroveské škole článek o ovoci. Pan učitel, chtěje na chlapce mravně působiti, učinil jim důtklivý a široký výklad o krádeži: že choditi na dříví je krádež a strážení na koroptve rovněž, ale také loziti na ovoce, že je krádež. Proč? Protože není naše.

»Tak, Šimku, ty's loni byl sousedům na hruškách, šel bys nyní zase?« ptá se pan učitel.

»Nešel.«

»Dobře. A proč bys nešel?«

»Protože — protože — nejní ještě zralé —.«

(Jan Herben. Slovácké děti. Str. 199.)

jest průpravou a školou pevné vůle a veškeré mravnosti; sic kterak lze mysliti si plnění povinností, když bychom nedovedli býti pozornými na pravidla, jimiž bylo by se řídit?

Při práci nechati v duchu myšlénkám svésti pozornost svou k jinému předmětu, Bern. Overberg považoval nejen za velice škodlivé, ale také za hřích. Dne 27. června 1790. napsal do denníku: »Tedy jen jedno najednou a tak, jakoby bylo jen to jediné. Náležitě napjetí tvých sil při práci, kterou před sebou máš, vyžaduje nebeský Otec; k následující, budeš-li po dokončení první ještě živ, poskytne času a sil, je-li jeho vůle, by tebou byla vykonána.«¹⁾

6. Upjatá pozornost však trvale možná není. Duševné zdraví toho vyžaduje, jednak předmět pozornosti střídati, jednak pozornost soustředěnou ob čas uvolniti. Těchto změn třeba tím více, čím člověk jest tělesně i duševně méně dospělým.

7. Opak pozornosti jest *roztržitost*.²⁾ Může pak býti buď přechodná anebo trvalá. Ona pochází buď od okolností nebo od choroby. Trvalá roztržitost má původ v návyku.

6. O sebevládě.

1. Jako může osoba býti předmětem své vlastní představitosti (sebevědomí), svých citů (sebecit), tak může také býti předmětem svých snah. Snahy, jež obracíme k své vlastní osobnosti, zoveme *sebevládou*. Kde je zaviněné bezvládlí ohledem na vlastní osobnost, tam mluví se o *zpusťlosti*.

Ježto krásné počasí se ustálilo, vyvedli nás ze zimní tělocvičny do zahrady na nářadí. Přišla matka Nelliova, aby vyprosila synka od nového cvičení. Každé slovo stěžl pronášela a mluvila, ruku držíc na hlavě svého chlapce. »On nemůže,« pravila řediteli. Ale Nelli jevil veliký zármutek, že má býti vyloučen z cvičení na nářadí, že má býti tak zahanben. »Uvidíš, maminko,« pravil, »že to dovedu jako jiní.« Matka pohlížela na něho s výrazem útrpnosti a lásky. Pak podotkla váhavě: »Bojím se, že spolužáci . . .« Chtěla říci: »Bojím se, že se mu budou smáti.« Ale Nelli odpověděl: »Nic si z toho nebudu dělati . . . a pak jest tu Garrone. Dostačí mi, když on se nebude smáti.« A tak ho nechali. — Po Garronovi přišlo na Nellia. Sotva ho spatřili chápati se šplhadla těma dlouhýma tenkýma rukama, mnozí dali se do smíchu a popěvování; ale Garrone

¹⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. 119.

²⁾ Se svíčkou v ruce svíčku hledati; hledati klobouk, a míti jej na hlavě; místo houslí vzíti pod paži deštník, a p.

založil své silné paže na prsa a rozhleděl se tak výrazně, že všem smích zašel v okamžiku. Nelli zachytil se a lezl; šlo to těžko chuděrkovi, těžce oddychoval a pot mu řinul s čela. Učitel řekl: »Pojď dolů!« Ale on ne; tvrdošijně se namáhal. Zatím Garrone a jiní volali: »Jen dále, dále, Nelli, ještě skok, jen nepopouštěj!« A'Nelli ještě jednou úsilovně se vymrštil záupěv, i zbývaly mu ještě dvě pídě do přičky. »Výborné«, volali ostatní, »nepopouštěj, ještě jednou se seber!« A hle! již se Nelli zachytil na přičce. Všichni tleskali. »Výborné!« řekl učitel, »ale již dost, sestup!« Avšak Nelli chtěl vystoupiti na vrchol jako ostatní a po malém namáhání dostal se šťastně lokty na přičku, pak koleno, nohama; konečně zpřímá se postavil a silně oddychuje a usmívaje se, pohlížel na nás. Opět jsme zatleskali. Nelli sestoupil a všichni ho se slávou uvítali; byl rozčilen, jen hořel, oči mu zářily, všecek jiný. Pak při odchodu, když přišla mu matka vstříc a tázala se ho trochu nepokojná objímajíc ho: »Nu, ubohý hochu, jak to šlo?« Všichni spolužáci najednou odpověděli: »Dobře to provedl!« »Vylezl jako my.« »Jest silen, chlapík.« »Jest obraten.« »Dokáže vše, co jiní.« Jak velice se radovala ta paní! ¹⁾

V lese u Hluboké našli mrtvolu asi 80letého starce, která už byla k nepoznání shnilá. Nedaleko mrtvolky ležela lahvička se žlutou tekutinou a listek, na němž bylo napsáno: »Kradl jsem, loupil jsem, a jako zločinec sestárnul jsem. Odpuště mi, neboť jsem se sám odsoudil. Ondřej.« —

Bussy při oblehání města Leridy hodoval ještě s jinými potřeštěnci v kostele; i dal vykopati mrtvolu a s tou při zvucích houslí do kola tančiti. V skutečnosti však bál se strašidel a přiznává se, že jakmile do postele ulehne, skryje hlavu pod pokryvku, aby nemohl nic slyšet, co by mu mohlo nahnati strachu.²⁾

2: Sebevláda může vztahovati se především k vlastnímu *tělu*, a to vzhledem k pocitům i pohybům. Náleží ku vzdělání, uměti své pocity zapřítí, a míti po jistou míru v moci tělo své i řeč svou. Jsou, kdo nevědí, co s rukama, co s hlavou, kterak státi, jíti a pod.

A jakož nikdo není, jenž by pořáde spáti chtěl, a dle zdravého všech úsudku bdíti lépe jest; přece však obyčejně odkládá člověk povstati ze spaní, anáž nějaká mu jest v oudech nevládnost.³⁾

Z předkův Lykurgových byl nejvíce ctěn Soos. Práví se, že Soos, obklíčen jsa na místě nebezpečném a bezvodém od Kleitorských, jim přislíbil, že vydobyté země odstoupí, jestliže i on sám i lidé jeho všickni z blízkého pramene se napijí. Po uzavření přísaze smlouvy svolav lidi své, podával prý královské důstojenství tomu,

¹⁾ Edm. de Amicis — Srdce. 145.

²⁾ G. Boissier — Madame de Sévigné. 175.

³⁾ Sv. Augustina — Vyznání 8, V.

jenž by nepil; když však nižádný se nezdržel, nýbrž všickni byli pili, on sám poslední přikročil a pokropiv se ještě za přítomnosti nepřátel, odešel a zemi podržel, ježto prý všickni nebyli pill.¹⁾ --

V Lindavě viděli poprvé zvěřinec. Kristian přiblížil se kleci lva příliš a byl jím na pravé ruce tlapou raněn. I byl na to pyšným. »V Haslachu,« pravil, »může člověka jenom kráva nebo kůň ušlápnouti; avšak ve svém živobytí jednou býti zasaženu tlapou lví, nepříhodí se každému Haslašskému.« Dal si ránu ovázati a druhého dne cestoval vesele dál.²⁾

Jak nesnadno však, ovládati stránku smyslnou, patrnó ze slov Catonových: »Jak těžko, břichu domlouvati, když nemá uší!«³⁾

3. Sebevláda může dále vztahovati se ku *vzpomínkám* vůbec, tudíž i k *paměti* i k *obraznosti*.

Přispívati jest k tomu, by představy, jimiž spravovati se máme, nám na mysl přicházely, a ty, jež nám pro kteroukoli příčinu jsou nemilé nebo škodlivé, byly potlačovány.

Víme-li, které obrazy by mohly klidu naší mysli nebo čistotě srdce býti na újmu, proti těm jest se nám vzepřítí vši silou.

Bůh dí: Žádný z vás v srdci svém nevzpomínej bratru nepravosti jeho, a jeden každý zlého proti bližnímu svému nemyslete v srdcích svých. (Zach. 7. 10. 8. 17.) Ne takto jen řekl: »Odpusť,« ale ani v srdci nechovej, aniž pomysli, zúplna upusť od hněvu svého; tu nečistotu vředu vymej. Nebo strojíš-li se ku pomstě, tedy nejprve sám sebe mučíš, a máje zlost, dáváš od ní jako od kata prsa svá trhati. Neb co jest bídnějšího jako člověk ustavičně se hněvající? Jako šílenci nemají nikdy pokoje, tak také ten, kdo hněv chová a nepřátelství provozuje, nikdy odtuchy nemá, bez přestání vře, každodenně tu bouří svých vášní víc a více vzbuzuje, slova i skutky druhého na mysli přemítá, a i na samo jméno nepřítelě svého nevraží, tak že, to-li jen vysloveno bylo, on ukrutnost na se bere, náramnou bolestí se mučí, a pohleděv naň, již se chvěje a trne, jakoby dokonával. Přijde-li mu na oči buďto šatstvo, buďto jeho příbytek aneb vchod do něho, pouhý ten pohled na ty věci jej trápí. A jako pohledění na rozmilé přátele, i na to šatstvo, na ty tváře, na tu obuv, na dům a na dvěře do něho dojemno bývá: podobně co nepřítelům a nenávisníkům náleží, buďto sluha, nebo přítel, nebo dům nebo dvěře do něho a cokoli jiného, jestliže to na očích jest, jako osten lidskou mysl to bode, a buď co buď, rány na rány zasazuje. — Nač tedy nám takovým břenem, tak velikým trápením a trestem se mořiti? Byť pak ihned tomu, kdo nenávisť kojí, peklem se nehrozilo, již pro tu traplivost věci takové měl by hříchy bližním svým prominouti.⁴⁾

¹⁾ Plutarch — Lykurgos. II.

²⁾ H. Hansjacob — Wilde Kirschen. 227.

³⁾ Aeneas Sylvius — Tractat über die Erzieh. d. Kinder. 251.

⁴⁾ J. N. Stárek — Sv. Jana Chrysa. Věk a spisy vybrané. Str. 386.

4. Při sebevládě účasten jest *rozum*, jednak že svými důvody prospěšnou snahu podporuje, jednak že snahy škodlivé a zlé *zamítá*.

Člověk, poznávaje nedostatky své v oboru vědění nebo umění, sebevládou stává se *samoukem*, nemá-li nikoho, kdo by v té stránce ho vedl.

Samouk (autodidakt) vyznačuje se vždy svěžestí, kterou až příliš často marně hledáme u lidí studujících. On zná a jmenuje věci zvláštním způsobem. Ale naproti tomu, Bohu žel, jest také pravda, že jeho životní dráha jest drahou utrpení. Nelze popřít, že to, co samouk provedl, jest zřídka kdy zaokrouhleno. Schází tomu pečet mistrovství. Mimo to a nejčastěji: samoukovi *nedostává se jistoty*. Často slyší někoho vysloviti, co již po léta v něm se ozývalo, ale k čemu neměl dosti odvahy, vysloviti je. On bojuje proti bludům, které dávno jsou překonány, a hlásá jakožto novou pravdu, co sice pro něho jest novým, ale pro muže odborníky již jest známo nebo dokonce jest zastaralé. Tak plyne jeho život mezi neustálým sklamaním a zneuznáním. — Proto měl by každý samouk ohlédnouti se po moudrém a zkušeném rádci a vůdci.¹⁾

Pestalozzi: »Řekni mu (Schmidovi), ale řekni mu to s vřelou láskou, že lidé, kteří sami sebou v jistém odboru velmi daleko se propracovali, vždy jsou ve velikém nebezpečí státi se jednostrannými, nechati se pohltiti tím svým odborem — a vše, co není jejich odbor, a všechny lidi, kteří nejsou dosti statní ve svém odboru, »nedovésti zcela správně posouditi.«²⁾

5. Sebevládou lze působiti na stránku *citů*. Čím mocnější a hlubší jsou city, a čím více týkají se naší vlastní osoby, tím nesnadněji bývá je ovládnouti.

Prchni, radosti, bolest dlouhou za sebou co vodíváš:
vítej ty mně, bolesti, radost za tebou co se blíží.

(Fr. Lad. Čelakovský.)

Lepší jest muž trpělivý než silný: a kdo panuje nad myslí svou (lepší jest) než ten, kterýž dobývá města. (Přisl. 16, 32.)

Eliška, choť zimního krále Českého, při útěku z Prahy klidným a důstojným svým chováním vzbuzovala obdiv svých průvodců; bylo na ní pozorovati, že ani na okamžik nezapomněla, čím jest povinna sobě jakožto královna a že bolest svou dovede udržeti na uzdě.³⁾

Perikles ztratil morovou ranou syna Xanthippa. Ztratil tenkrát také sestru svou a největší část příbuzných a přátel. Avšak přece

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 137.

²⁾ Morf — Zur Biographie Pestalozzi's. III, 217.

³⁾ Gindely — Děj. česk. povst. III, 270.

neochabl ani na mysli své, a velikosti ducha těmito nehodami nepozbyl, a nikdo ani při pohřbu ani při hrobě kteréhosi z příbuzných plakati ho dříve neviděl, až když též posledního z vlastních synů. Parala, ztratil. Tuť zničen jsa sice se snažil v povaze své pevně setrвати a vznešené své mysli zachovati; když však mrtvého věncem zdobil, pohlédna naň strastí překonán byl, tak že se do štkání dal a množství slzí prolil, nikdy nic takového v ostatním životě neučiniv.¹⁾

Fabius Maximus (proslulý ve válce s Hanibalem) vše, cokoli jej potkalo, klidně a snadno snesl, tím pravdivost tvrzení těch filosofův dokazuje, kteří za to mají, že dobrý a statečný muž ani uražen, ani potupen býti nemůže.²⁾

V jisté rodině svobodných myslitelů umírala žena. Mnohé pokusy, zaopatřiti ji, byly marny, ježto knězi vstup se bránil. Konečně vyzván *P. Milleriot*. Přišel; avšak surově bylo mu bráněno vstoupiti. On prosí a jde ku předu. Tu vrhnou se zuřivě na něho, kopají ho a shodí s úzkých schodů. Kněz se zvedne a za okamžik se vzpa-matuje. Jeho nepřítel stojí nahoře u schodů, jemu hrozí a spílá. Avšak apoštol, důvěruje v milost Boží, s dvojnásobnou odvahou stoupá zvolna vzhůru, a s klidným úsměvem dí: »Milí přátelé, zasluhuji toho; avšak nemařme času, tato ubohá duše chce býti spasena.« Při těchto slovech sklesnou zatáté pěsti, křik ustává, kněz má vstup volný. Došel k smrtelnému loži bez nesnáží, vyzpovídá umírající a zaopatří svátostmi, zároveň pak použije příležitosti a obrátí několik členů té rodiny, až posud pohoršlivě bezbožné.³⁾

Rosse (k *Siwardovi*): Syn váš, můj pane, splatil dluh vojínův. Onť pouze žil, pokud se nestal mužem; jakmile však dokázal, že jím jest svou statností, tož v neústupném boji jak muž též umřel.

Siward: Mrtev tedy?

Rosse: Ano
a odnesen byl z pole. Žalost svou odměřit dle jeho ceny, pak neměla by konce.

Siward: Má rány v předu?

Rosse: Ano, na čele.

Siward: Nuž, stal se tedy Božím bojovníkem. Kdybych měl tolik synů, co mám vlasů, smrt krásnější bych nemoh přátí jim; a tak mu odzvoníno.

¹⁾ Plutarch — Perikles. Přel. Al. Vaniček. XXXVI.

²⁾ Plutarch — Fabius Max. Přel. Al. Vaniček. X.

³⁾ Dr. A. Rohling — Pater Milleriot. Str. 21.

Malkolm: Hoden jest
většího smutku, ten mu složím já.

Sivard: Většího není hoden. Velelť Bůh,
by slavně pad, a zaplatil svůj dluh.
Bůh budiž s ním! Zde nová útěcha.¹⁾

6. Sebevláda jeví se pak zvláště zřejmě a mocně vůči *snahám*, jednak je probouzejíc a posilujíc, jednak je potlačujíc. Zdařem v oboru snah sebevědomí roste a stává se *sebedůvěrou*. Lichými příčinami sebedůvěra mění se v *ješitnost, domýšlivost, vysokomyslnost, pýchu a zpupnost*. Nezdařem snah sebevědomí se umenšuje, nebo opravuje, ale někdy stává se *malomyslností*. Při liché sebedůvěře člověk se *přeceňuje*, při liché malomyslnosti se *podceňuje*. — Sebevláda, jevící se vůči těžkým urážkám od osob jiných, a vůbec neobyčejným zapřením sebecitu ve prospěch bližního, zove se *velikomyslností*.

Všecko se mi dovoluje, ale já se nedám podmaniti pod moc nižádné věci. (1 Kor. 6, 12.)

• Ty sice víš dobře, seč jsi; ale pokud nezvíš, seč nejsi, nedokážeš ničeho značnějšího, aniž poznáš vnitřního klidu a spokojenosti.²⁾

Když kdo nabyt, s čím může vyjít, nic více nežádej. —
Choutky zavrhní; škodit rozkoš, za peníz-li ji koupíš.
Nouzi vždy má lakomec; nějakou své tužbě mez určí!
Hubnet závistník, kdy bohatství sousedu vzrůstá.
Vždyť muk ukrutnějších nenalezli tyrani sicilští
nad závist. Kdokoliv neumírní pal hněvu svého,
rád by pak odčiňoval, co mu vstúpila vášeň a hořkost,
touhu msty nezkojenou kdy kvapil násilně potrestat.
Hněv je zlobou krátkou; říd svou mysl, jež neposlechnouc
tobě velí; ji tudíž otěží, ji ujařmi i pouty.
Koně učí cvičitel s útlou šíjí učivého,
kam zabočí jezdec, tam jít; pes opětně lovecký,
když naučil se štěkat na laní již na dvoře kůží,
v les válčit jde teprv. Ty nyní v útlém věku vssávej
výroky v hrud čistou a nyní lepším se odevzdej.
Čím se nová naplní, tím též bude dlouho zapáchat
nádoba.³⁾

Leonardo: Váš bratr nebděl nad vášněmi, které
v něm dřímaly, a tím kles hluboce.

¹⁾ Macbeth od Shakespeara.

²⁾ S. Smiles — Karakter. Přelož. V. Mourek. Str. 467.

³⁾ Q. Horatia Flacca — Listy. Přel. T. Hrubý. Str. 15.

Pročež, až vévodou se stanete,
můj princi, střeďte především sám sebe,
a nedomýšlejte se o sobě
ni příliš málo, ani příliš mnoho:
zpupností svou i andělé jsou padli.

Manuel: Kdo nemůž' ovládati sebe sám,
ten odřekniž se vlády nad jinými!
Pomáhejž Bůh mi, abych vždy a všude tak činil!')

Konal jsem zkoušku v Grimmě. Má sebedůvěra a ctižádost svedly mne, že jsem ku práci zkušební si vyprosil nejen slovník latinský, ale také řecký. Obdržel jsem ho, a v téže době, kdy ostatní, kteří měli býti přijati, úkol jen do latiny přeložili, přeložil jsem ho já také do řečtiny. Domníval jsem se, že dostanu se hodně ku předu, ale byl jsem jenom devátým z dola, bezpochyby proto, že chtěje obě dokončiti, příliš jsem kvapil. Tímto sklamáním svého očekávání však nepozbyl jsem myslí (*Quae contumelia non fregit eum, sed erexit.* — *Corn.*), nýbrž bylo mi povzbuzením, že tím více síly své jsem namáhal.²⁾

Roku 911. král Konrád při návštěvě kláštera sv. Havla ve Švýcarsku dal při sborovém zpěvu žactva v kostele na zem házet jablka. Ale žáci tím nedali se másti. — R. 972. Otto Veliký byl se synem svým ve Sv. Havle. Když vstoupil do kostela, stáli mnichové obličejem proti němu a začali pěti. Otto úmyslně pustil na zem svou hůl, aby kázeň mnichů zkoušel. Ale ani jeden mnich se nesehnul.³⁾

Obdařen velikou silou svalů, spíše hbitý a obratný nežli hrnatý, Jan Bosco byl by býval pravým postrachem svých soudruhů, kdyby ho nebyli měli od srdce rádi. Neužíval však své tělesné převahy jindy, nežli spěje ku pomoci slabým a chrání jich proti příkoří. Tak po dvakráte ujal se malého žáčka, jež starší trýznil, považuje jej za obět své přesily. Po třetí, kdy opět podobná věc se opakovala, a v míře ještě větší, díval se Jan Bosco z pozdálí na ohavný ten výstup a cítil, jak mu krev víří v žilách; běžel se zafatými pěstmi, a již chystal se udeřiti celou silou na tryznitele ubohého chlapce — pojednou však, učiniv si neslýchané násilí, v největším návalu zlosti se opanoval, jakoby tužil, že jest nepěkné, co spáchati chce. Násilí to bylo takové, že pot se mu finul s čela a srdce mu tlouklo, div se nerozskočilo. To, co vytrpěl v tomto zoufalém boji, nelze vypsati; a když ulevila zlost, cítil, že jest pánem sám sebe — zvítězil nad krví a tělem. Řádná bdělost mu pro budoucnost dostačila, by zachoval vládu nad sebou, jež byla zakoupena tak draze.⁴⁾

¹⁾ J. Wenzig — Koruna. (Spisy I, 217.)

²⁾ F. G. Dinter's — Pädagogische Schriften I, 35.

³⁾ Dr. Jos. Neuwirth — Die Pflege der Musik etc. in der Klosterschule zu St. Gallen. Prag 1885.

⁴⁾ Kněz Jan Bosco a řád Salesianů. Vlast V, 1, 3.

Velikomyslnost projevil David nad Saulem (1 Král. 24, 5—14.).

7. Jak z předešlého již patrno, sebevláda jeví svůj vliv na všechny stránky duše i těla člověka, na celou jeho *povahu*.

Sv. Vincenc de Paul byl přirozeně náchylen k hněvu a zlosti. Řídě se však svědomitě a přísně slovem Božím, dokázal, že člověk s pomocí Otce svého všemohoucího zmůže všechno; prudkost ustoupila milostné tichosti. — Rovněž tak se mu podařilo i při jiné důležité ctnosti. Když totiž do domu hraběte Gondyho vstoupil, byl nemálo náchylen k mlčení a samotě. Hrabětku věc ta rmoutila; obávala se dobrá ta paní, že by se snad svatému knězi u nich nelíbilo. Než Vincenc poznal, že vedle vůle Boží povolán byl žíti a působiti mezi lidmi; i změnil docela povahu svou. »Obrátil jsem se k Pánu Bohu,« praví sám o sobě, »a prosil jsem ho vroucně, aby proměnil suchou a odpornou povahu mou, ducha tichého a blahodárného mi uděliti ráčil. A hle, milostí Pána našeho a jakous takous úsilovností o potlačení přirozenosti své pozbyl jsem poněkud trudné té náklonnosti.«¹⁾

8. Zevnější *poměry*, ve kterých člověk žije, mohou míti pře veliký vliv na jeho sebevědomí a sebevládu.

Často se tázáváš, jakové mravy, Prisku, přijal bych, náhle-li ze mne by byl pán veliký a boháč.

Aj, kdož ujistiti můž vlastní povahou se budoucí?
Ty kdybys stal se lvem, řekni, co bys ty dělal?²⁾

9. *Důležitost sebevlády* patrna z toho, že si ani nelze mysliti povahu dokonalou bez sebevlády. Těm pak, kdo jiné mají vésti a vychovávat, jest naprosto nezbytna. — Však i zdraví, vezdejší štěstí a klid života na ní záleží.

Nic neztratil, kdo neztratil sám sebe.³⁾

Žádáš-li s milým světem
a s Bohem se urovnati,
hleď prvé v sobě samém
pořádek udělati.⁴⁾

Kdož nevládne sebou, nehoden ke vládě se hlásit;
kdož panovat chce jiným, otroka v sobě zahub.

Fr. Sušil.

¹⁾ V. Štulc — Život sv. Vincence de Paul. V Praze 1844. Str. 284.

²⁾ Z Marciala — Fr. L. Čelakovský.

³⁾ J. Wenzig. Timoleon (Spisy I, 52.)

⁴⁾ J. Wenzig. Spisy II, 117.

Göthe: »Která jest nejlepší vláda? Ta, jež nás učí ovládati sebe.«¹⁾

B. Overberg byl veliký přítel umrtvování a sebezapírání. Byl přesvědčen, že tyto ctnosti, stávající se cvikem vždy lehčími, také duchu k větší a větší svobodě dopomahají, a třeba při menším odříkání rozmnožují víru, naději a lásku, snahu po větší dokonalosti, vůbec udělení Božské milosti a lidskému přičinění zřejmého požehnání propůjčují.²⁾

Avšak nejen pro vyšší duchovní život a jeho zdraví jest třeba duševné sebevlády, nýbrž ona slouží rovněž také k zachování a zdokonalení tělesného života a jeho zdraví, a stává se tak nejdůležitějším prostředkem zdravotním a léčebným.³⁾

7. Náklonnost.

1. Některé snahy vystupují tak mocně a trvale, že dávají celému životu ráz a směr. Pokud jsou to žádosti, zovou se *náchylnostmi* a u vyšším stupni *náklonnostmi*; pokud jsou to protivnosti, zovou se *odpornostmi*. Mohou býti dobré, zlé i nelišné. Náklonnost bývá spojena s citem libým a pak slove *zálibou*, v míře vyšší *láskou*, opak *nenávisť*, po případě *hnusem*.

Máme zalíbení v některém místě (byt, domov, vlast), v některém nábytku a náčiní, pokrmu a nápoji, v některých zvířatech, rostlinách, hrách a pracích, v některých lidech, v Bohu.

Sv. Antonín poustevník: »Nebojím se Boha, miluji ho.«⁴⁾

2. *Příčina náklonnosti* leží mnohdy v samé *přirozenosti* člověka, to ohledně náklonností dobrých i zlých.⁵⁾

Kdo přirozeně pro hudbu je nadán, snadno pojme k hudbě náchylnost; ale kdo nemá hudebního sluchu, tomu hudba spíše bude odporna. Hřmotný člověk náchylný je k pracím, jež vyžadují veliké síly, útlý obrací se raději k zaměstnání lehčímu. Co s naší přirozeností souhlasí, rychle a mocně nás poutá; co jí se přičí, stává se nám odporným.⁶⁾

¹⁾ S. Smiles. — Povinnost. Přel. F. Císar. Str. 12.

²⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg. 112.

³⁾ Imm. Kant — Von der Macht des Gemüthes.

⁴⁾ Väter der Wüste. Ida Gr. Hahn-Hahn. 390.

⁵⁾ Smyslové i myšlení lidského srdce ke zlému nakloněna jsou od mladosti jejich. (1 Mojž., 8, 21.)

⁶⁾ Kočce o myších se anivá. Vlčí nátura do lesa se táhne. Žába vždy najde močidlo. Kočičí oči nebojí se dýmu. Rohy jelenu nejsou těžky. Zeptejte se husy, zdali ji zebe v nohy.

Themistokles jsa ještě hochem, byl pln pružnosti a od přírody rozumný, záměry pak jeho k velikým činům a k obecním záležitostem se nesly. Neboť kdykoli v dobách zotavení a prázdně spruštěn byl učení, nehrál a nebyl lehkovážným jako ostatní hoši, nýbrž byt' vídán, an nějakou řečí se zaměstnává a pro sebe ji skládá, a řeči ty byly buď obžalobou neb obranou některého z hochů. Pročež mu učitel říkával: »Z tebe, hochu, nebude nic malého, nýbrž něco velmi hodného nebo velmi špatného. Tak zajisté i předmětům, kteréž mravy vzdělávají nebo za příčinou nějakého vyrazení a ušlechtilých způsobů se pěstují, váhavě a s nechutí se učíval, ale co se z ohledu na rozum a dělnost vypravovalo, toho si nad svůj věk všiml, přirozeným svým vlohám důvěřuje.¹⁾

Kyros, vychován u skotáka Mithridata, ve hře s hochy, kdy jeho za krále zvolili, projevil neobyčejnou schopnost ku vládě, čímž na jevo přišel jeho původ.²⁾

Václav Levý, slavný český řezbář, zabýval se již v útlém věku nejraději kreslením a řezbou ve dřevě, jevě k tomu neobyčejné schopnosti. Nechtěje se přidržeti řemesla otcova, ševcovství, šel za fratera do Lnář, kdež měl býti kuchařem. I poslán k vyučení se kuchařství do Libichova. Tam ve volné chvíli vyřezával, což brzy pozorováno, načež uveden na dráhu, k níž tolik jevil schopností.

Od útlého věku pocítoval jsem, pouze vnitřním puzením srdce, aniž by s které strany mně k tomu dostalo se navedení nebo povzbuzení, tak mocnou zálibu pro básnictví, že jsem všem ostatním předmětům vedle tohoto přikládal skrovnou cenu. Když však jsem jako s napjatými plachtami a za nejpříznivějšího větru k cíli svých přání vesloval, zakročil proti tomu můj otec, žádaje, bych obrátil se k dialektice, ježto prý to jest věda většího významu a vyšší vážnosti. Podrobil jsem se vůli otcově; avšak mnohem mocnější snaha přirozená dostala zase vrch, a já znova zasvětil se musám, s nimiž jsem se ostatně pokradmo, aby to otec neznamenal, stále zabýval. Od dialektiky, před níž jsem měl pravou hrůzu jako před morovou ranou, přešel jsem, právě na prahu věku jinošského, na rozkaz otcův k studiu práva. To bylo mi jak náleží po chuti, ježto ve spisech právníků nalezal jsem mnoho ducha, bohaté vzdělání a nemalou výmluvnost. Co pak se týče praktického provádění této vědy, nebyl bych se k tomu odhodlal za celý svět; tak velice přišlo se to celé mé bytosti. Jakkoliv mne tedy rozličné okolnosti vši moci chtěli básnictví odciziti, vracel jsem se uprostřed svých právnických studií též a též k němu zpět, následuje tajemné nutkání srdce svého, A byt' výsledky mé v tom oboru byly sebe skrovnější, nejsem o tom přece nikterak v pochybnosti, že bych v každé jiné vědě byl dosáhl málo nebo nic. Tak neustupně a nezdolně, tak velitelsky domáhá se u každého člověka přirozená schopnost platnosti.³⁾

¹⁾ Plutarch — Themistokles II.

²⁾ Herodot I, 114.

³⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 4, 113.

Náklonnost ke kupčení je *Čínanovi* vrozena. První předmět dráždící pozornost dítěte, je sapeka; učít se mluvit a počítat jest mu totožné. Jakmile je schopno vládnout štětcem, začíná psát číslíce, a jedva že dovede mluvit a běhat, již kupuje a prodává. Hoši hrají si buď na kupce a kramáře, nebo mají zastavárnu. Vůbec jsou v obchodních věcech již v mládí tak zběhlí, že se jim druhdy svě-
řují i vážnější záležitosti.¹⁾

3. Zvláštní druh přirozené náklonnosti a odpornosti jest *sympathie* a *antipathie*. Jest to přichylnost nebo odpor k osobám nebo též k jiným předmětům z důvodů nejasných.

Přese všechnu svou oddanou plii nikdy jsem se netěšil přízni ředitelově. Byl jsem malý, nesličný a špatně oděný. Již tato vnější zeď uzavírala jeho zraku cestu do mého srdce a nepřipustila, by u něho opravdové zalíbení na mé horlivosti vzniklo. K tomu přišlo ještě, že moji krajané ho jednou při koupi dříví nestydatě ošidili. Zkrátka, byl jsem mu nesympathickým. Třeba že jsem později dostal známky nejlepší, přece zacházel se mnou druhdy přímo tvrdě. Mého červenolícího souseda v pěkném kabátě a s krásným vlasem hladil, štípal a pošukoval s opravdovou chutí, kdykoli šel kolem. Marně pachtil jsem se po přívětivém pohledu, po stisknutí jeho ruky, nikdy se mi nedostalo takové přízně. Bolestně jsem to nesl jako křivdu.²⁾

Král: Proč, srdce, tlučeš pacholeti vstříc,
jak *mé* by bylo? — —
Ó, jak jsem touhou mocně zahořel,
bych k chlapci tomu moh' se přiblížit! — —
Co to? Proč rozlívá se údy mými
ten sladký cit, když pacholetě toho
jsem cizího se náhle doteknul? —³⁾

Markéta: Ten člověk, co tě vždy provází,
do duše všechnu zášť mi hází,
ba nic mi v celém živobyті
tak nevzbouřilo žilobití,
jak toho muže přikráá tvář.⁴⁾

Náklonnost k zlému Platon přirovnává k jedovatému žihadlu hmyzu, a náklonnost ta jest prý člověku vrozena, následkem staré viny, za níž nebylo dosti učiněno. Také Aristoteles nazývá náklonnost k zlému vrozeným zlem, podobně Sofokles a Euripides. A kdo ani od těchto, ani od písma nechceš býti poučen, čti ve vlastním svém

¹⁾ Huc a Gabet — *Cesty misijnářské*. Str. 557.

²⁾ Polack — *Brosamen*. I, 188.

³⁾ Kalidasa — *Šakuntala*. Str. 178, 180, 181.

⁴⁾ Göthe — *Faust*. Přeložil J. J. Kolár. Str. 146.

vědomí, nebo přihlédni k mravnému vývoji maličkých, bys nabyl přesvědčení, že lidské snažení a pachtění zlé jest již od malička, a že sv. Řehoř právem tento kořen zlého přirovnává bodláku, který na jaře sice ještě je útlý a jemný, ale přece je bodlák a tehdy již své četné a tuhé ostny vyrazí.¹⁾

4. V oboru smyslném jsou pak ještě zvláštní chorobné náklonnosti a odpornosti, jež *idiosynkrasiemi* zovou. Jest to náklonnost k jistým pokrmům, tonům, zápachům, barvám a p., ale častěji ještě odpor proti nim. Příčina toho bývá chorobná dráždivost ústrojí nervového a jest buď dočasná (na př. asi ve 14. roce) nebo trvalá.

Král Václav II. nemohl viděti kočku a Richelieu veverku. Waldstein nemohl slyšeti kokrhání kohoutů. Petr Boyle upadl v křeče když slyšel vodu z kohoutku vyřínovati. Erasmus z Rotterdamu nasměl čichati k rybě, sice by byl dostal zimnici. Scaliger počal se třásti na celém těle, jakmile řetichu spatřil. Göthe měl veliký odpor proti kouři tabákovému a proti česneku. Schiller liboval si v zápachu shnilých jablek a měl jich vždy několik ve svém psacím stolku. Šimon Pauli dostal silné tlučení srdce, jakmile byl na blízku čerstvých jablek. La Mothe le Vayer snesl nejsilnější hřmění, ale nikoli harmonické tony sebe jemnějších hudebních nástrojů. Baco upadl do mdloby při zatměních měsíce. Hobbes stal se téměř šíleným, kdykoli mu bylo za noci třeba jen na několik okamžiků ve tmě zůstat, a hned zase se umoudřil, jakmile mu rozsvíceno.

5. Mnohem častěji, nežli působením přirozenosti člověka, vznikají náklonnosti *návykem*, totiž vnějšími vlivy, které na člověka trvale působí. Ze žádosti, která mnohokrátě tímž způsobem byla ukojena, stává se náchylnost a náklonnost. Tak zvykneme jistým pokrmům a nápojům, zaměstnáním a zábavám. Bývá nám lito, opustiti obvyklý byt, krajinu, kde jsme zdomácněli, lidi, na jichž společnost jsme uvykli. Zvyk druhá přirozenost. Zlému jako dobrému člověk přivyká.²⁾ — Mnohdy vznikne náklonnost po přemožení odpornosti; tak na př. při studování, náklonnost k pracovitosti, k střídmosti, k pořádku. — Časem může tudíž odpor-
nost přeměnit se v náklonnost, a naopak.³⁾

Čím více kdo se modlí, tím více chce mu se modliti. (J. M. Vianney.)

¹⁾ J. E. Veith — *Misericordia*. 109.

²⁾ Voda, kudy jednou tekla, poteče opět. Nenechá žebroty, komu se hůl v rukou ohřála. Starý vozataj rád poslouchá, když kdo bičem praská. Čemu kdo zvykl, není obtížno. Kovářovy děti nebojí se jisker. S čím kdo vyrostl, to mu i přirostlo. Kam se dřevo kloní, tam i padá. Co kolébka vyhoupala, to motyka zakopala.

³⁾ I nejchutnější jídlo se přejí.

Žádný, kdo pije staré (vino), nechce hned nového, ale dí: Staré jest lepší. (Luk. 5, 39.)

Alypius prvotně hrám šermířským byl na odpor a zatracoval je; ale někteří přátelé jeho a spolužáci, když je kdysi od oběda se vracející potkal, ač se zdráhal velmi a odpíral, přátelským násilím vtáhli ho do amfiteatru, a on řekl jim: »Když i tělo mé na ono místo vtáhnete a tam postavíte, můžete-li i mysl mou i oči mé k těm divadlům obrátiti? Budu tam tedy, ale nepřítomen, a tak vás i jiné překonám.« A oni slyšce to nicméně vzali ho s sebou, snad právě o tom se chtějíce přesvědčiti, jest-li to dokáže. A když tam přišli, a na místa, kde mohli, se usadili, a všechno hořelo krvelačnou veselostí: on zavřel oči a bránil duchu, na tak velkém zlém se účastniti; ó, by byl též své uši zacpal! Neboť když jeden v boji padnul a výkřik ohromný celého shromáždění v uši jemu zavzněl, všetečností puzen a jakoby byl již připraven, všechno, cožkoli by bylo, i dívaje se na to, opovrhnutí a vzdorovati, otevřel oči — —. Díval se, křičel, hořel, odnesl si odtud vzteklost, která jej hnala, vraceti se tam nejen s těmi, kteří ho tam uvedli, ale častěji než oni, sám jiné tam odváděje.¹⁾

Fr. Schneider jako student bydlel a spal v jednom pokoji s professorem, který záhy vstával. »Já musil také,« vypravuje Schneider, »a klemžil jsem u stolu. On to netrpěl a dal mi šňupat. To netrvalo dlouho a já mival i za dne chuť si šňupnout.« A jak zhlédl professorovu tabatěrku, ihned tak učinil. Jak to professor spozoroval, zakázal mu to a koupil pro něho tabatěrku zvláštní. Mnoho let na to byl by Schneider teprv rád návyku tomu odvykl, ale marně. —²⁾

Vladimír: Rusům jest pití rozkoš, nemůžeme bez toho býti.³⁾

6. Opak náklonnosti je *lenost* či *zahálka*. Jest to váhavost a nechuť k činnosti vůbec a k činům dobrým zvlášť. Sama jsouc zlem, bývá příčinou opět jiného zlého. Těžko napravití člověka lenosti oddaného. — Některé dítě přirozeně bývá váhavým, a snadno zvykne zahálce. Mnoho k tomu přispívá škola, pokud vyžaduje na dětech klidu, neposkytující jim dostatek zaměstnání.

8. Náruživost.

1. *Náruživost* jest náklonnost tak mocná, že mysl člověka úplně a trvale ovládá.⁴⁾

Absolonova žádost po vládě zmohutněla tou měrou, že vše, co konal, směřovalo k jejímu ukojení, aniž měl jakého ohledu na po-

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 6, VIII.

²⁾ Österreich. Schulbote 1857. Str. 125.

³⁾ Nestorův Letopis ruský. XL.

⁴⁾ Chlap poddán pánu svému, a pán svým žádostem. (Přfal.)

vinnosti své k otci svému. — Jiný příklad poskytuje *Kain; Giezi*, služebník Eliseův; *Jidáš*. — O Napoleonovi se vypravuje, že jako hoch čekal několik hodin na osamělé cestě, by se pomstil na jinochovi, jenž ho urazil a nyní tudy měl jíti.¹⁾

2. Náruživost vyznačuje se svou:

a) *zaslepeností*, neohlížeje se ani na rozum, ni na stud, ni na svědomí.

Nic nechci nyní mluvití proti rozkoším, aniž odhalovati trpkosti v nich obsažené; nyní totiž není doba k tomu příhodná, ale až se jich spustíš. Nyní zajisté jsa jí opanován, budeš se domnívati, že já blázním, řku-li, že rozkoš jest trpká; až pak se s milostí Boží neduhu toho sprostíš, pak dobře poznáš škodlivost jeho.²⁾

Pověst jde o komsi v Athenách,
jenž jsa boháč a špinav, na vybidky lidí mnoho nedbal,
tak veda řeč: »Mne lidé vysyčí, však já doma tleskám
sobě, kdy ve skříních přepočítávám si peníze.«³⁾

Náruživost ve *hře* umrtvuje všechny lepší city; muž a žena, kteří žili v nejšťastnějším manželství, počnou se haštetiti, nenáviděti . . . Láska k dětem, péče o jejich budoucnost, hasne — jejich podíl, jejich výbava, jejich věno v hodině se prohraje . . Dobrý Bůh, nebe, peklo není víc — v horečném tom stavu jest jenom radostné opojení, marnotratnost a požitek při výhře . . . zoufání a schevražda při prohře⁴⁾.

Nejhoršími a zcela nenapravitelnými *hrači* v Číně jsou kostkáři; ti zapomenou konečně na živnost i na rodinu, a prohrajše peníze hrají o dům, o polnost, anobrž i o ženu. Než ani na tom nepřestávají, nýbrž hrají o poslední kus oděvu, při čemž bývají výjevy v celém světě nevidané. V severním kraji, zejména blíže veliké zdi, užíme druhdy i v třeskatý mráz pobíhati lidi zcela nahé. Jsou to nešťastníci, kteří prohrajše svůj poslední oděv, byli potom bez okolků vyhnáni z herny. Běhají jako šílení, chtějí ujíti zimě, a snaží se zahřátí u hliněných komínů, jež se v oněch krajinách stavějí u domů zvenčí při samé zemi. Soudruzi, kteří je obehráli, smějí se jim v patách. Trápení takových nešťastníků netrvá dlouho: na krutém mraze zhynou brzy. Ostatní vrátí se do herny a hrají klidně dále. — Stává se často, že kdo již vše prohráli, nejedí, posadí se za zvláštní stůl, a hrají o své prsty, s úžasnou chladností jeden dru-

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. Gotha 1890. 127.

²⁾ J. N. Desolda — Výbor ze spisů sv. Jana Zlat. Str. 180.

³⁾ T. Hrubý. — Satiry Qu. Horatia Flacca. Str. 13.

⁴⁾ A. M. Baron Lüttwitz — Das Hemd des Glücklichen. Trier 1896. Str. 112.

hému je utínající. — Náruživá chtivost hry opanovala všechny vrstvy čínské společnosti, ani děti nevyjímaje.¹⁾

I prostou věc, ač bez platnosti jest,
povznášl *láška* v ceny velké čest.
Ba láska okem nezří, srdcem jen,
a vztekly Milek »slepý« obrazem;
že v lásky srdci není rozum sídlem,
slepého náhlý chvat se značí křídlem;
i »děcka« název láska proto mívá,
že volbou často oklamána bývá.²⁾ —

Ó, smrtelníkův *přízeň* vrtkavá,
po níž toužíme víc než po Bohu!
Kdo v povětrí vašeho úsměchu
staví svou čáku, plavci podobem,
jenž opilý na stěžni, kyvnutím
sklesává v jícen hloubky vraždivé.³⁾ —

Kdo po dobrém činu čeká *čkvály*,
k vůli *kouři* vlastní statek pálí.⁴⁾

Náruživce podobá se hosti, který na hodech života neokouší z jídel ničádného, aby při chuti byl, až řada přijde na jeho pokrm oblběný.⁵⁾

Bohatý duchem jest ten, kdo buď své bohatství v srdci, buď své srdce v svém bohatství má; a naopak ten jest chudý duchem; kdo nemá jak bohatství v srdci svém, ni srdce své v jakém bohatství. — Něco jiného jest mlti jed, a něco jiného, býti jedem otráven. Lékárnici mívají skoro všechny jedy, ale proto nelze o žádném říci, že by byl otráven, poněvadž mají tyto jedy toliko uloženy k dobrým potřebám. Tak i my můžeme mlti bohatství a zboží pozemské, aniž by duchovní jed, an s nimi obyčejně spojen jest, pronikl až k srdci našemu. A zajisté bohatým býti na zboží vezdejší, ale nevzdáti mu srdce svého, toť veliké jest štěstí pro křesťana. Tak může i pohodlnosti světa toho užívati, i zásluhou chudoby pro onen svět se těšiti.⁶⁾

¹⁾ Huc a Gabet — Cesty missonářské. Str. 637. atd. — *Germani* rádi se bavívali kostkami, i počínali si při tom s odvážlivostí tak velikou, že když všecko prohráli, na rozhodné a poslední hození nezřídka sázeli svou svobodu. Kdo prohrál, dával se pak dobrovolně v porobu, otroci však tohoto druhu bývali prodáváni do ciziny. (Fr. Sembera — Dějiny středověké. I, Str. 212.)

²⁾ W. Shakespeare — Sen v noci Svatojanské.

³⁾ W. Shakespeare — Život a smrt krále Richarda III.

⁴⁾ Bájky Bidpajovy — přel. F. M. Klácel.

⁵⁾ Dr. G. A. Lindner — Das Problem des Glücks.

⁶⁾ Sv. Frant. Sales. — Bohumila. 238.

b) *zchytralostí a násilnictvím*, vymýšlejí prostředky k svému ukojení a používají je způsobem bezohledným.

Achab zmocnil se Nabothovy vinice. (3. Král. 21.)

Vlk do léček upadnuv, nebi zemi se zapřísahal, že jaktěživ více masa jísti nechce, a že se jen bylinami a na nejvýš některou rybou živiti bude. Myslivce daďa se uprositi, pustí vlka, který přímě k lesu ujíždí. Než tam doběhne, zahlédne svini v bahně se váletí. »I hle!« zvolá, »to zvíře jest ve vodě živo, jistě že to jest ryba; tu mne slib můj nevlže.« To promluviv, skočí po svini a roztrhá ji.¹⁾

c) *nenasytností*.

Jako ten, kdo marnou ctižádostí plane, dosáhne-li vlády nad lidem, tím většího podpalu své vášni dodává: tak i sám u sebe a v rozmluvách s nemnohými nemůže hněvivost svou na uzdě zdržeti, nýbrž snadno v ni vypukne; když pak vládu nad celým lidem obdrží, bývá jako divoká šelma, se všech stran tisícími šípy drážděná, a nemoha ani sám v pokoji trvati, i světcům svým nesčíslně působí nesnáze.²⁾

Nemůž nikdy žádný svých snažností ani se nasytiti, ani dojiti v tomto životě. Zřejmé to na vše strany, kamkoli kdo mysl obrátí, a k čemukoli ji přiloží. Nebo zamiluje-li kdo statek, čím ho víc má, tím víc žádá; by svět měl, ještě by se mu málo zdálo, jiného by hledal, jakž Alexandrův příklad ukazuje. Zadychtí-li kdo po slávě, nic na světě tak vyvýšeného není, na čem by přestal; vždy se výše pne žádost jeho. Oblíbí-li kdo rozkoše, by potokové všech libostí skrze něj plynuly, nikdy neřekne dosti, vždycky mu to, což má, zvetší, vždycky se po lahodnějším něčem ohlíďá. Oddá-li se kdo k umění moudrosti, spatřování a zpytování skutků Božích a lidských, nenajde také konce nižádného. Čím více umí, tím více čeho se ještě nedostává; čím více rozumí, tím více po umění prahne. Čemuž ani při smrti konec není. Tu zajisté, kteří prvé o nesmrtnosti duše dobře vyučeni byli, těšíce se, že teprv k životu pravému přijdou, chvátají k dokonalosti té, rádi za hřbetem všeho, čím se tu zaměstnávali, nechávajíce. (Komenského — Didaktika.)

Po smrti Rudolfa Habsburského Anežka, sestra krále Václava II., uslyševši, že bratr její nechtěl ucházeti se o korunu císařskou, zvolala, že bratra svého ani pochopiti nemůže: neboť ona, kdyby byla již celého světa pánem a jen kousek země jí se protivil, nedala prý by si pokoje, pokud by buď i toho nedobyla, nebo přišla při tom o všecko.³⁾

3. Náruživost tak jako náklonnost může míti *původ* svůj buď v *přirozenosti* člověka, nebo vznikla pouhým *návykem*. Člověk

¹⁾ V. Kramerius — Obnovený Ezop. Str. 134.

²⁾ J. N. Desolda — Výbor ze spisů sv. Jana Zlat. Str. 96.

³⁾ P. Ant. Rejzek — Život bl. Anežky Česk. 384.

horkokrevný stává se snadněji mstivým a chlubným, nežli člověk jemný. Mladí spíše oddá se rozkoši, starší spíše lakotě. Čím nevázaněji člověk jde po svých žádostech, čím jednostranněji si vede ve svých zaměstnáních a požitcích, tím snadněji u něho vznikají náruživosti.¹⁾

4. Náruživost vzniknouti může z náklonností *dobrých, zlých i nelidských*. Koliké jsou snahy ohledně předmětu, toliké mohou též býti náruživosti.

V květnu 1808. psal J. E. Veith svému bratru: Měl bych chut vyjeti si do Klatov, bych trochu botanisoval. Nemohu se této náruživosti zbýti.²⁾

Jagello Vladislav, veliký kněz litevský, král polský, uhonil si smrt na Červené Rusi, nedaleko Přemyšle ve vsi Medyce. Zde poslouchá dlouho v pozdní, studené noci tlukoucího slavíka, nastydl a brzy na to skončil.³⁾

V ten čas přišel jsem konečně ku čtení. Jeden z mých spolužáků měl pěknou knihovnu a půjčoval mi knihy. Hltal jsem nyní, co mi od Schillera, Götha, Klopstocka, Lessinga a j. do ruky přišlo, práce dramatické, lyrické, epické, vše dohromady; jen díla prosaická jsem nečetl. Jak často byl jsem v městském příkopě, slyšel hodiny bít, a mohl se tak nesnadno od knihy odtrhnouti, že jsem nešel ani k obědu! Zanedbal jsem dokonce hodiny opakovací. — Co všechno mi nepřišlo do rukou! Jaký zmátek způsobila mi tato směsice v hlavě a v srdci! Kéž bych byl měl někoho, kdo by mne při čtení byl přiměřeně vedl! (Fr. Schneider.)⁴⁾

Noviny z 12. dubna 1875. přinesly tuto smutnou zprávu: Učitel Setějovický, J. F., otrávil se. Byl náruživý milovník honby; často zavřel školu a šel na hon. Okresní hejtman chtěl ho překvapiti ve škole, ale našel ji zavřenu. Když mu četníci vzali pušku, vypůjčil si od své nevěsty 200 zl., z čehož 100 zl. užil na zakoupení nové pušky, a ostatek utratil.

5. Jest rozdíl mezi *vášní* a *náruživostí*. Vášně jest cit, náruživost je snaha. Vášně nemá dlouhého trvání, ale ovšem náruživost. Při vášni nebývá rozumu, při náruživosti může býti, ale ne jako velitel, nýbrž jako její sluha. Vášně často může býti podnětem náruživosti a naopak, a tu nesnadno bývá jednu od druhé rozeznati.

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání 8, V. — Povstává totiž z vůle převrácené náklonnosti, a slouží-li se náklonnosti, povstává zvyk, a zvyku-li se nepostaví na odpor, stává se nutností.

²⁾ Löwe — J. Em. Veith. Str. 19.

³⁾ J. P. Koubek — Sebrané spisy III, 251.

⁴⁾ Österreich. Schulbote. 1857. 126.

Satyros, který nazván Otcemil (Filopator), z hoře nad úmrtím otce svého zavraždil sebe na jeho hrobě.¹⁾

Niobé, dcera Tantalova a manželka Amfióna, krále Thebského, měla šest synův a šest dcer. Pýchou zaslepena vypínala se nad bohyni Latónu, že tato má jen dvě dítek, ale ona dvanáct. Na stížnost matčinu *Apollón* a *Artemis* odebrali se ihned do Olympa a ztrestali hrdou Niobu strašlivým trestem. *Apollón* usmrtil šlpy svými všech šest jejích synů, a *Artemis* všech šest dcer, nic nedbajíc žalostného nářku přenešťastné matky, »by aspoň jednoho z těch všech dítek jí nechali.« *Niobé* hořem nepožila ni pokrmu, ni nápoje, až posléze zkameněla, a sedíc v podobě zkamenělé skály na hoře *Sipyly* ustavičně slzy prolévala.²⁾

Byl jsem druhdy jinoch sličný; marnou ale vášní
mou nenadále osud útrobu rozplamenil;
vadnul jsem touhou, bohové sami tak že nade mnou
pohnuti byvše, želem v kvítko mě proměnili.
Výrok sudby trvá: s vesnou ač ročně jeví se,
veždy přec krátký v touze mi projde život.³⁾

Slunce nezapadej nad hněvivostí vaší. Pustíš-li od hněvu před večerem, tedy máš nějaké u Boha odpuštění. Pakli svůj hněv déle kojíš, tu již ne z prchlé a hněvem přenáhlené mysli, nýbrž ze zlosti a z ducha zkaženého i nepravost obmýšlejícího tvá nenávisť povstává. Ne toliko to neštěstí jest, že milostí pohrdáš, ale že sobě vykonávání této ctnosti mnohem těžší činíš. Nebo když jeden den minul, ta nectnost se sesiluje, pak i druhým dnem vzrůstá, a přišel-li při ní den třetí a čtvrtý, pátý také přijde. Z pěti dnů bude deset, z desíti dvacet, z dvaceti sto, a pak bude rána nezhojitelná; a čím více času přibýlo, tím dále se oddělujeme. Varuj se, člověče, divých vášní těchto!⁴⁾

6. Náruživosti, i kdyby samy o sobě nebyly zlymi, nelze počítati k dokonalostem; a pokud jsou na překážku mravní svobodě, dokonce pak přičí-li se mravnosti, jsou pro člověka velikým neštěstím.

Čest, mládí ztracené, duch sevšednělý,
to jsou tvé plody, vášni⁵⁾ vítězná! —⁶⁾

Šakdža-Muni: Člověku, krácejícímu cestou ctnosti, jest považovati náruživosti za vyschlou travu blíž velikého ohně. Kdo chce zalílovati ctnost, tomu jest vystřihati se náruživosti.⁷⁾

¹⁾ Ethika Aristotelova. VII, 6.

²⁾ Cimrhanzl — Mythologie. Str. 95.

³⁾ Narcisek od Fr. Lad. Čelakovského. (Spisy básnické. 256.)

⁴⁾ Jana N. Stárka — Věk a spisy sv. Jana Chrys. 392.

⁵⁾ Rozuměj: náruživosti.

⁶⁾ Byron — Childe-Heraldova pout. Přel. El. Krásnohorská. 75.

⁷⁾ Huc a Gabet — Cesty misijnářské. Str. 205.

Náruživosti lidské, když se jim příliš shovívá, bývají jako bujný, tvrdohubý hřebec, jenž jezdce svého, neumí-li se pevně v sedle držeti a vždy silnou rukou spravovati, svrhne, anebo s ním někde do propasti zaběhne a jej podrtí. (J. M. Sychra.)

9. Ctnost.

1. *Ctnost* jest ustálená snaha po dobrém.

Podle původu svého jsou ctnosti buď *přirozené*¹⁾ neb *nadpřirozené*. Přirozených nabývá člověk vlastními silami; k nadpřirozeným dává Bůh sám základ do duše lidské, tak že člověk nabývá jich buď pouze milostí Boží, neb milostí Boží a vlastním spolupůsobením.

2. Při ctnosti nezbytny jsou rozumný úmysl a dokonalá vůle, vedoucí ke skutku. Pokud při *ctnosti přirozené* hledíme více k rozumnému úmyslu, máme na zřeteli *ctnost rozumovou*, jako na př. moudrost. Pokud hledíme více k vůli, vedoucí ke skutku, máme na zřeteli *ctnost mravnou*, jako na př. opatrnost, spravedlnost, udatnost a střídmost.

Na týž způsob bylo by lze dělit *ctnosti nadpřirozené*. Zvláštní skupinu mezi nimi tvoří ty ctnosti, jichž předmětem jest Bůh — *ctnosti Božské*: víra, naděje a láska.

3. Protože neshoda s přirozeným zákonem i s každým pravidlem na dvojitý způsob vzniknouti může, a to buď *přilíšností* nebo *nedostatkem*, patrně, že *ctnost přirozená*, jakožto shoda vůle se zákonem, *drží střed mezi dvěma krajnostmi*.²⁾

Střídmost jest uprostřed mezi marnotratností a lakotou, udatnost mezi bojácností a opovázlivostí.

4. *Božské ctnosti* ohledně *předmětu* nedrží se cesty střední. Člověk nemůže zajisté nikdy Boha v té míře milovati, jak by náleželo, aniž tou měrou v něho věřiti a doufati, a proto tím méně může v té příčině upadnouti v přilíšnost. — Avšak ohledně *způsobu*, jak by bylo k Bohu směřovati věrou, nadějí a láskou, božské ctnosti střed držeti mohou. Může na př. někdo lehce uvěřiti, opo-

¹⁾ Ctnost se s člověkem nerodí, náhodou se nenahodí, kdo ji hledá, v ni uhoří. Ctnost nelehá na peci. Co přichází bez těžkosti, už to nemůže býti ctností. Ctnost těžkostí se neleká, a v protivensstvích neheká.

²⁾ Ctnost v prostřední míře stojí. In medio virtus. — »Ctnost jest chyb varovat se« (Listy Horatia, přelož. Hrubý. Str. 10.)

vážlivě v Boha doufati, z lásky k Bohu bez potřeby na mučennictví se vydati a p.

5. *Ctnost* slove nedokonalou, pokud jest toliko jakous přirozenou náklonností ku konání dobrého. *Dokonalou* pak slove, řídí-li člověka, by dobré konal stále, snadně a vhodně. ¹⁾

Nadpřirozená ctnost jest *nedokonalá*, pokud nás Bohu jen přibližuje; a *dokonalá*, která nás ve skutečné spojení s Bohem uvádí.

Ctnosti nedokonalé nemají spojení mezi sebou; tak na př. někdo přirozeně kloní se k štědrosti, ale ne k pokoře a pod.

Ctnosti mravné, aby byly dokonalé, mají řídit se *opatrností*. Nad ctnostmi Božskými má vrch *láska*.

Dokonalost života křesťanského podstatně v lásce záleží, a to nejprve v milování Boha, potom v milování bližního. Všecky ostatní ctnosti nejsou leč pomůcky a prostředky, by se odstranily závady lásky. ²⁾

6. Ctnost jest prostředkem k dosažení věčné blaženosti. A proto vždy velebena byla jako jeden z předmětů nejvznešenějších. Tato chvála přenášena pak také na člověka ctnostného.

Hledáme-li krásy, což krásnější nad ctnost, o níž sám nejvýtečnější řecký mudrc Platon se prohlásil, že kdyby lze bylo smrtelnýma očima ji zřítí, celý svět by zajisté k sobě obrátila? — ³⁾

Tak vzácná je ctnost, že i nepřátelé s obdivem ji vychvalují. ⁴⁾

- ¹⁾ Ctnost-li jenom jsi viděl ve štěstí, ctnost neviděl jsi;
neštěstí mocný lesk jen ukáže její.
Patř na olivku, — jakouž cemu má, dokavad je celistvá?
Poskytueť teprve, hmožděna byvši, olej.
Ó, ctnostný muži, buď podoben ty olivě, jejížto
v létě, v zimě milá stejně trvá zelenost.

(Rabinská průpověď. Přeložil Fr. L. Čelakovský.)

²⁾ S tím dobře lze ve shodu uvéstí slova *sv. Bonaventury*, která jednou pronesl k bratřím svým: »Dokonalost křesťanská nezakládá se ani na hluboké učenosti, ani na ostatních vznešených skutcích: ale na tom zvláště, abychom své práce každodenní věrně plnili a věci obecné ne způsobem obyčejným, ale dokonale činili.« (Jan N. Černohouz — Encyklopedie příkladův.) — *Jos. Allemand*, jakožto proslulý vůdce mládeže, považoval *poslušnost*, cvičení v *sebezapírání*, *pokoru* a *modlitbu* za hlavní prostředky k zakoupení lásky v srdcích mládeže. (Leben u. Wirken des Joseph Allemand. Str. 355.)

³⁾ Ludv. Granadského — Vůdce hříšníků. Str. 494.

⁴⁾ J. N. Stárek — Sv. Jana Chrysa. Věk a spisy. Str. 201. — Personne n'osait prononcer une parole immodeste en présence de saint Louis, et lorsqu'il entrait, pendant qu' on tenait de mauvais propos, on se taisait aussitôt en disant: Chut, voilà Louis. (Jean Bosco — La jeunesse instruite. Str. 32.)

Hřích spáchat varují se dobří jen z lásky ke ctnosti.¹⁾

Ctnost umění převyšuje. Ctnost nejdražší zboží. Ctnost nejlepší urozenost. Ctnost nestonává. Nemoc ctnosti nevadí. Dobře čiň, co můžeš, od toho se nikdy neroznmůžeš. Ctnostného vlasti jest celý svět. Dobré srdce i nehezke tváři krásy přidává.²⁾ Pěkná duše, pěkné tělo.

DÍL DRUHÝ.

Obecná část dušeslovná.

1. O duši lidské.

1. Duše lidská je bytost netělesná, duchovná, jednoduchá, jednotná, nesmrtelná.

a) *Je bytost netělesná.* Všecko, co jest, jest buď samo o sobě (bytost) anebo *na něčem jiném* (výjev, změna, stav, vlastnost a j.). Změna (činnost, děj) není nikdy sama o sobě, ale ona přísluší *bytosti*, na níž se jeví.

Rozeznáváme na sobě změny tělesné a duševné; ony pojíme k svému tělu, tyto pojíme bezprostředně k svému sebevědomí. Podstata těla podlehá výměně částí, podstata našeho sebevědomí »já« jest stále táž. Nazveme-li podstatu svého sebevědomí *duší*, musíme tudíž souditi, že duše není totéž co tělo, že je bytost netělesná.

b) *Je duchovná.* Člověk může býti nejenom při vědomí, jako i zvířata, ale on jest *sebevědom*. On *poznává* nejen předměty hmotné, nýbrž i Boha, ducha, pojmy odtahité a p. On si *oblíbuj*e nejen dobro smyslné, ale i pravdu, ctnost a p., ba on může a má bažiti po těchto, byť třeba měl při tom obětovati život a s ním veškerá dobra smyslná.

c) *Je jednoduchá.* Naše vědomí i sebevědomí je jednotné; toť prostá skutečnost. V týž čas mohu pocítovati z levé ruky chlad, z pravé teplo, a přirovnávám je vespolek, což by nebylo možno, kdyby duše nebyla jednoduchá. Mohu přirovnávati svoje myšlení

¹⁾ Listy Horatia Fl. — T. Hrubý. Str. 37.

²⁾ Sokrates.

ke svým citům, mohu usouditi, co mne více dojmá, a p. Jsem to týž »já«, který myslím, i cítím, i chci; nemohou tudíž tyto jednotlivé činnosti pojiti se k jednotlivým částem duše. Ve vědomí stýkají a přirovnávají se činnosti smyslné i rozumové; musí tudíž styk i přirovnání dít se v téže duši. Také zápasy, jež v nás se dějí, jako na př. když s jedné strany vedeni jsme k ctnosti a s druhé k rozkoši, dokazují, že vše to děje se v jediné duši; sic by nebylo lze pochopiti, proč bychom z toho měli se rmoutiti.

d) *Je nesmrtelná.* Nemát částí, ve které by se rozpadla, není pouhým zjevem na hmotném těle, aby, když to zhyne, s ním zároveň býti přestala. Hmota se rozpadá, ale atomy trvají a pojí se v útvary nové. Ani síla se neruší, ale mění se v sílu jinou. Čím více musí pravdou býti, že duše, jakožto bytost jednoduchá, trvá dále i se svými schopnostmi, jako jsou: sebevědomí, rozum a vůle?

Jiné ještě důvody nesmrtelnosti duše uvádějí se v náboženství.

2. Duše s tělem spojená je v jednu osobu lidskou. Duše tělo oživuje. ¹⁾ A proto jest duše v celém živém těle.

Duše, ježto k obrazu Božímu stvořena, jest té jednoty, že není z stran spojená, jako tělesná věc, ježto všechna ve všem těle a v každé straně těla všechna. Neb to vidíme: kterážkoli strana těla bude i jediným jehlou ubodením uražena, zví to duše, učije, neb jest všudy ve všech stranách; by kde nebyla, tu by bolesti neučila.²⁾ — Jiní domnívají se, že by duše byla v mozku. Aristoteles soudil, že duše je v srdci; Židé, že je v krvi.³⁾; Slované, že v plicích (duše, duch, dech); Siamci, že ve vrcholu temene.

2. O řeči.

1. Cokoliv děje se v našem vědomí, může projeveno býti způsobem smyslným, a to *posuňkem, prostým hlasem* anebo *řečí*.

2. *Posuňky* mnohdy velmi dobře označují vnitřní děje, ku př. pohled, pohnutí ruky, hlavy a j. U dětí nikdy nescházejí, a

¹⁾ Učinil tedy Hospodin Bůh člověka z hlíny země, a vdechl v tvář jeho dech života, i učiněn jest člověk v duši živou. — Gen. 2, 7.

²⁾ T. ze Štítného — Řeči besední, 15. kap.

³⁾ Levit. 17., 11—14.

činí vůbec řeč a veškeré jednání člověka živější. U hluchoněmých jsou náhradou za řeč.

3. *Že prostým hlasem* vyjadřují se vnitřní děje, to namnoze děje se pohybem odrazovým. Sem náleží: vzdychání, úpění, křik, smích, pláč.

Jest to nejprvnější řeč dětská, kterouž dítě vyjadřuje svou bolest, radost a potřebu, a zůstává i pro pozdější věk bezděčnou řečí dospělého.

4. Vlastní řeč jest *řeč slovná*, kde představy vyjadřují se hlasem článkováným, kde totiž lze rozeznávat slova, slabiky a hlásky, ale také ve slově kmen, předpony a přípony. K tomu třeba *vzpomínání, obraznosti a rozumu*. Původně obrazností pojí se představa a hlas, čímž tento stává se slovem; vzpomínáním upevní a ustálí se toto spojení; rozumem konečně pojí se vespolek jednotlivé představy a rovněž příslušná slova.¹⁾

5. Mnohé názvy předmětů a dějů jsou původu *napodobovacího* (onomatopoeie).

Ku př. mňoukati, macek; bučeti, bullk, býk; výti, vlk; hýkati, husa; káchati, kachna; kur, kuře, kokot (kohout); kavka; vrána; krkavec; řuhýk, kukačka; dudek; včela (bučela); cvrček; štěkati, řvátí, řehtati, kokrhati, kdákati; hrom; váti, vítr; foukati; buben; zvon; krk, hrdlo; ssáti, kašlati, škytati, kýchati, dýchati a j.

6. Některé předměty pojmenovány slovy, označujícími jakousi *vlastnost*.

Ku př. žluna (žlutá), běluha (bílá), pstruh (pestrý), červenka nebo čermák, tchoř (dýchati), medvěd, třasotitka, plž (plaziti se), mol (kousající), pes (přivázaný), myš (zlodějka), osel (jde váhavě), zmije (pohybující se), jezvec (v doupěti žijící), štěnice (stěna), slepice (jindy slepec — kohout, že zamhuřuje oči při kokrhání).

7. Někdy vznikl název od názvu předmětu, jemuž nový předmět *přirovnán*.

Ku př. kobylka, koník, beruška (beránek), svinka a j.²⁾

¹⁾ V té příčině lidstvo na různých místech země různé si vedlo; pro jeden a týž předmět vznikly různé názvy, a naopak stejné názvy dány různým předmětům. Také u jednoho a téhož kmene během času název pro jistý předmět se měnil. — V mongolštině: »šeré« = země, »bara« = tigr, »beči« = opice; v tibet. »mé« = oheň, »luk« = skopec, »tak« = tigr, »jen« = zajíc, »lang« = vůl.

²⁾ Eříkové v Africe, nemajíce vlastního slova pro koně, poctili jej názvem »euang makara« = »velikého muže kráva«; a Tahitáné prvního koně, jež viděli, jmenovali »bělochovým prasetem«. (Čeněk Šercl. Z oboru jazykozpytu. Str. 88.) — V jazyce českých zlodějů (hantýrce) znamená *liška* = dukát, *kohout* = oheň, *molýl* = psaní, *pes* = zámek, *sýkora* = strážníka, *slepíčka* = vojáka a j.

8. Původní název pro předmět srostitý přešel časem na předmět *odtažitý*.¹⁾

Ku př. Z původního významu »foukati« vytvořilo se prostředkem přechodného »nafouknouti« během času množství slov odtažených, znamenajících pojmy »nadutost, pýcha, vychloubavost, hloupost« (*pýcha, pyšný, fíflena* a j.). — »Čísti« znamená původně »sbíratí.« Další významy jsou: čítati, počítati, číslo a j. Jiný příklad: dýchati, dech, duch, duše.

9. Na řeči lze všimati si rozmanitých *stránek* či vlastností Z převelikého jich množství zde jenom některé.

a) Ohledem na *pravdivost* jest řeč: pravdivá, rozumná, soudná, věrohodná, obecná, odtažitá, stručná, věcná, obsažná, jadrná, srostitá — kroucená, hledaná, strojená, nucená, přetvářená, rozvláčná, kusá, jalová, planá.

b) Ohledem na dokonalost vůbec a *ušlechtilost* zvlášť: pěkná, vzdělaná, květná, ozdobná, umělá, obrazná, jemná, zjemněná, vybroušená, milostná, lahodná, laskavá, vděkuplná, prostá, nelíčená, přirozená, dětská, mužná, svobodná, slavná, nadšená — hladká, ůlisná, ješitná, pyšná, vysoká, přísná, příkrá, tvrdá, hrubá, kluzká.

c) Ohledem na *sílu*: silná, hřmotná, tenká, tichá.

d) Ohledem na *obratnost*: plynná, hbitá, živá, hovorná, horlivá.

e) Ohledem na *účinek*: dobrá, působivá, tklivá, pobudlivá, potěšivá, jímavá, příjemná, chutná — protivná, odporná, nezáživná, břitká, dravá, uštipačná, marná, ničemná.

10. Řeč lidská jest jedna z nejpodstatnějších známek, kterou liší se člověk od zvířete. Všude a ve všech dobách, pokud dějepis nám o nich zprávu dává, lidé vládli řeči; kdežto naopak u zvířat třeba nejvyvinutějších nenacházíme ani stopy jazyka. Posušky a prosté hlasy sic jeví se také u zvířat, ba i napodobování lidské řeči (žvatláním); avšak skutečná řeč, totiž vědomé a úmyslné vy-

¹⁾ Jako děti bez odtažených výrazů poměrně dlouho se obcházejí, tak i divochové a nevzdělaná plemena takových slov buď vůbec ani nemají, buď jen nemnohá z nich s patrným namáháním a velmi povlovně si utvořují. Dle zpráv missionářů Pešerejové na Ohnivé Zemi nemají slov pro odtažené pojmy; žádný Polyneský jazyk nemá slov pro naše výrazy: pochybovati, zkoumati, dověděti se, vědomí, básnictví, vtip a j., ba mnohým nedostává se slov pro: učiti, učiti se, mysliti a j. Četné kmeny Brsilské nemají výrazů pro slova: barva, zvuk, pohlaví, rod, způsob, duch. V jazyce Čokto (v sever. Americe) mají veškeré *druhy dubů* své samostatné názvy, ale slova pro *dub* *vůbec* ani pro *strom* v něm není. (Č. Šercl. Z oboru jazykozpytu. Str. 210.)

jadřování myšlének, citů a snah článkovanými a dle určité rozumné soustavy upravenými hlasy, u zvířat se nenalezá.

11. Z toho již plyne veliká důležitost řeči pro vychovávání. Povážíme-li mimo to, že z toho, co lidé konají, připadá na řeč alespoň polovice: jest tudíž k náležitému vývoji a zdokonalení řeči míti téměř takový zřetel, jako na vývoj a zdokonalení snah. —

12. K řeči pojí se *písmo*. Jím šíří se slovo přes celé díly světa a přes celé věky. Myšlenky, zkušenosti a vědecké výzkumy přecházejí písmem od národa k národu, od pokolení k pokolení. V tom spočívá nesmírná cena písma.

Jinak poskytuje psané či mrtvé slovo pro jednotlivce jenom nedokonalou náhradu za slovo živé, jež více k srdci mluví, a tím také více přesvědčuje.¹⁾

3. Povaha.

1. Přemnohé jsou rozdíly mezi lidmi i vzhledem k tělu, i vzhledem k jednotlivým stránkám duševním, takže sotva by našel dva lidi sobě na vzájem rovné.

Takové ustálené zvláštnosti na člověku, kterými od jiných lidí se liší, jsou jeho *povaha* či *rás* (individualita).

2. Některé z těchto zvláštností jsou člověku vrozeny; ty zoveme jeho *přirozenou povahou* čili *přirozeností* (naturellem). Jiných nabyl člověk vychováním a vzděláním; ty zoveme *mravnou povahou*.

3. *Složení těla* u jednotlivého člověka poskytuje již některé zvláštnosti, které mají pak také svou obdobu na duši. Jiné rozdíly jeví *věk*, *pohlaví*, *původ* od jistých rodičů, od jistého národa neb dokonce plemene (*dědičnost*). Opět jiné rozdíly působí *podnebí*, *půda*, *potrava*, *způsob života*.²⁾

¹⁾ Göthe: »Psáti jest zneužívati řeči; po tichu pro sebe čísti, smutná náhrada řeči.«

²⁾ Že vliv podnebí, půdy, potravy, způsobu života na přirozenost není tak rozhodný, jak často se tvrdí, o tom zřejmě svědčí *Israelité*, jejichž přirozená povaha v rozličném podnebí, na rozličné půdě, při rozličné potravě a rozličném způsobu života jest táž.

4. Povahu jednotlivých lidí *seznatí* a *rozřídí* bylo od dávna snahou učenců. Pokud jde o seznání povahy přirozené, vznikly tím: nauka o *letordch* (temperamentech), *lebospyt* (kranioskopie, frenologie), pak *fysiognomika*, jež táhne se dílem k povaze mravné, dílem k přirozené.

a) V ě k.

1. *Lidský věk* dělí se v dobu *mládí* (do 21. roku u pohlaví ženského, do 24. u pohl. mužsk.), dobu *střední* (do 55. u žen, do 60. u mužů) a dobu *stáří*.¹⁾

2. Mládí dělí se v dobu *nemluvněte* nebo *roběte* (první rok) v dobu *dítěte* (do 7 let), v dobu *hocha* a *dívky* (do 14—16 let), a v dobu *jinocha* a *panny* (do 21—24 let).

3. *Nemluvně* s počátku prospí většinu času, a probudí se, pokud je zdravý, jakmile žádost po potravě v něm se ozývá, což dává na jevo pláčem. Při tom rychle se vyvíjí. Pozvolna nabývá vlády nad svaly rukou, nohou, hlavy, již znenáhla pozvedá, později zvedá přední část těla, sedá, šoupá se, leze, staví se a ke konci prvního roku o chůzi se pokouší. Tehdy spí denně asi 16 hodin.

Život duševný jeví se u nemluvněte *pocit*, jež, pokud jsou nelibé (hlad, horko, zima a p.), dává pláčem na jevo. Znenáhla rozeznává před sebou předměty co do místa, tvaru, barvy, a po tom, co vidí, ručku vztahuje. Také rozeznává zvuky a miluje jemnou hudbu. I ostatní smysly se vyvíjejí, tak že znenáhla i jemné rozdíly rozeznává, jako: horké, teplé, vlažné a p.

S rozkoší *nasírá* na předměty lesklé a živě barevné, jako hračky, květiny a později i obrázky. *Pamatuje si* známé osoby a věci, a na svou matku, lahvičku s mlékem a pod. radostně se usmívá.

Cít libý ozývá se v něm při napojení, nelibý při žizni. Radost má ze zábavy a krásných předmětů, přichylnost k matce a jiným osobám, sympathii a antipathii, žárlivost, vezme-li matka jiné dítě na klín, hněv, nedostane-li, co chce. City rychle se mění a střídají.

¹⁾ Dr. K. Amerling dělí celý život na doby vždy 21 let, a každou dobu zase na třikrát po 7 letech.

Snahy jeví se u něho *pudem* po potravě, pohybu, napodobování a j. Později z pudu vyvinou se žádosti, jež často způsobem hlučným na jevo dává. Aby se nestalo svěhlavým, předvede se mu nějaký jiný předmět zajímavý, který je na sebe upoutá.

4. *Doba dítěte* je doba prvních zoubků, pokud nepočnou vypadávati.

Tělo v celku i v jednotlivých ústrojích stává se silnějším a obratnějším. Dítě již běhá a je schopno hráti si a jinak se zaměstnávat. Měkké kosti vyžadují opatrnosti, by zejména páteř a nohy se neskřivily. Spaní trvá ještě asi 10 hodin.

Zvědavost jeví se u značné míře, a je příčinou častých *otázek*, pak že dítě obohacuje se *názory* a *představami*, a že má rádo *obrázky*. *Obraznost* je neobyčejně čilá, což jeví se ve *hrách* a *povídkách*, ale může též býti příčinou bázlivosti dítek. Značně pokročí dítě v duševním rozvoji učením se *řeči*. Již v 3. roce dovede se lehce a jistě vyjadřovati.

Obor *citů* závisí na okolí dítěte. Kde to je ušlechtilé, tam rozvíjejí se vyšší city vždy utěšeněji; cit pro *krásu* jeví se na př. zálibou v květinách a obrazech, cit *mravný* probouzejícím se *svědomím*, cit *náboženský* ve zbožnosti, s kterou se modlí a o dobrotivém Bohu vyprávěti slyší.

Některé vyšší *pudy*, žádosti a náklonnosti kromě dřívějších počínají se jeviti; tak na př. pud *společenský*. Žádost stává se *rozevřatlivější*, a to zkušeností vlastní, pak rozkazy a poučováním rodičů, ač vůle přirozená ještě převládá. *Vůle mravná* také již počíná probleskovati, kdy dítě jiným něco dobrého úmyslně učiní, nebo kdy vědomě vystřihá se zlého. Zaměstnání soustřeďuje se ve *hře*.

5. *Hoch u dívka*. *Tělo* nabývá tvaru souměrnějšího a štíhlejšího, ježto mozek a spolu lebka dorůstá, a údy hlavně do délky rostou. Obratnosti a síly přibývá, a tělo stává se schopným k *práci*.

Vývoj duševný závisí především na *učení* a *práci*. Obor *názorů*, *představ* se šíří, a *paměť* asi v polovici té doby dostupuje svého vrcholu. Paměť i *obraznost* jsou pravidelnější. *Myšlení* jest souvislejší.

Vůle obrací se k jiným předmětům a jiným způsobem, nežli jak posud se dalo. Vedle některých ctností vystupují četné zá-

rodky chyb, z nichž snadno nečnosti by se vyvinuly. Výchov, který všemi směry obor svůj zvětšuje, jest nesnadnější.

Hoši a dívky počínají vychovávat se různými směry. Tělesná síla chlapcova vyžaduje i ve hře i v práci větší námahy. On libuje si ve společnosti stejně silných a odvážlivých. Slabost a ostych dívcí jest mu k posměchu, a dívka jeho hrubost a neobratnost.

Všecky vady vyskytují se při obojím pohlaví, ale ne stejným způsobem. Tak ku př. snaha vyniknouti pudí hoča ke ctižádosti, dívku ke strojivosti.

Sebevědomí vystupuje v značné míře, a proto na místo *ovlady* víc a více nastupuje *sebevláda*.

6. *Doba jinošská a panenská*. Na počátku té doby děje se veliká změna *tělesná*, s čím souvisí změna hlasu u jinocha a veliká popudlivost u obého pohlaví, což vyžaduje nemalé obzřetosti při vychovatelích. Tělo znenáhla nabývá svého rázu trvalého.

I v ohledu duševném člověk běže na se určitý *ráz*. Jest to doba živé a vzletné, někdy však také blouznivé *obraznosti*, smýšlení *ideálního* a včelých *citů* idejních.

Bujná smyslnost vyžaduje mnohdy tuhého odporu se strany *mravné vůle*, již pravá zbožnost a ideální smýšlení dopomohou k vítězství. *Mravná povaha* se vytváří; člověk dospívá k *samostatnosti*. Bujará síla odvažuje se na uskutečnění mnohých idealů, ale že prostředky ne vždy moudře uváženy, zdar přechásto daleko za úmyslem zůstává. Vhodná volba *povolání* rozhoduje tu o štěstí celého dalšího života.

7. *Doba střední*. Jest to doba tělesné i duševné zralosti. Zkušenost v oboru názorů i vůle roste, čímž mnohý ideal mladosti přiveden bývá na náležitou míru. Moudrá rozvaha vede čím dál tím více k opravdovému a rozhodnému jednání v oboru toho, co jeví se býti dobrým a spolu možným. V duši zavládá klid, ježto rozum se ustálil a drží city ve vhodné míře.

8. *Stáří*. Tělo chřadne a síly jeho slabnou. Pozornost pro vnější svět ochabuje, smysly se kalí, paměť člověka opouští, obraznost pozbývá své živosti. Rozum omezuje svou činnost vždy úžeji na to, co stáří zdá se býti nejdůležitějším. Mladistvý zápal citu, překotné úsilí snahy umlácené, ráznost v jednání již vzaly za své. Mnohonásobné klamání a úbytek sil vede k jednání čím

dál tím obzřetlejšímu. Duch soustřeďuje své síly v sobě samém a se zálibou obrací se k předmětům a citům mravným a zbožným. Ochabuje-li světlo rozumu měrou povážlivou, mohou před samým koncem života mocně vzplanouti některé náruživosti (laskota, láska a j.). Na samém sklonku život duševný podobá se životu dětskému.

9. Výjimkou v postupu životním jsou *rané* (zázračné) *děti*, *mladí starci* a *staré děti*.

Blaž. Pascal (1623—1662), proslulý učenec francouzský, sepsal v 16. roce pojednání geometrické, kterému Descartes sám se divil. V mladosti byv téměř neustále churav, od raného a přílišného namáhání mozku, v 28. roce stížen byl ochrnutím nohou a chřtánu, s čímž spojeny byly ustavičné bolesti v hlavě a v útrokách.

Chr. *Heineken* z Lubeku (1721—1725) uměl v 10. měsíci všechny předměty pojmenovati, v 2. roce znal dějiny biblické a obecné, v 3. roce instituce a dějiny dánské a v 5. roce zemřel.

Jan Filip *Baratier*, nar. 1721 ve Švabachu, ve 3. roce hbitě četl, v 5. hbitě mluvil německy, francouzsky a latinsky, v 8. četl bibli v řečtině a hebrejštině, v 12. studoval filosofii, matematiku, dějepis církevní a práva. Od 14. roku počínaje sepsal několik učných spisů. V 18. r. byl starcem a ve 20. roce zemřel.

Básnířka Alžb. *Kulmannová* mluvila v 11 jazycích, z nichž čtyřmi psala s klassickou dokonalostí. Zemřela v 17. roce.

Mozart v 5. roce skládal nápěvy, neuměje ještě psáti. Dvě léta později napsal koncert pro klavír, ve 12 letech složil svou prvou operu. Již v tom věku neměl ve hře na klavír sobě rovna. Professoři trnuli nad chlapcem, jenž k danému thematicu improvisoval fugy a potom na otcově holi po pokoji jezdil na koníčku. — Zemřel v 36. roce vysílen nepravidelnou prací a přílišným rozčilováním.

O králi *Ludvíkovi* II. (1506—1526) známo jest pořekadlo dávné, že všechno při něm bylo rané a předčasné: před časem prý se narodil, před časem počal mluvit, před časem stal se králem, před časem vyrostl, před časem se oženil, před časem obradatěl, před časem vypouštěl šediny a před časem, byv teprv 20 let věku, zahynul. — ¹⁾

Bernard Overberg, proslulý paedagog, v mládí svým tělesně i duševně značně ve vývoji se opozdil. Počal choditi v 5. roce. Dlouho to trvalo, než se čísti naučil (v 9. roce), při tom spotřeboval 8 slabikářů. ²⁾

¹⁾ Fr. Palacký — Dějiny nár. česk. V., 2, 519.

²⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg.

b) Pohlaví.

1. Pohlaví ženské vyniká *vnímavostí* a *popudlivostí*, mužské *samočinností*. Tam je více citu a obraznosti, zde více rozumu a vůle. Žena dovede mnoho trpěti, muž jednati. Žena řídí se v úsudku a jednání svém spíše citem a jemným taktem, muž důvody rozumovými. Na obou stranách jsou přednosti i slabosti. ¹⁾

2. V nejujtějším věku nebývá ještě patrný duševný rozdíl obého pohlaví; zřejmě se jeví již u hochy a dívky, a ovšem pak v dobách dalších. Dle toho třeba při výchově s každým pohlavím jinak zacházeti.

Hoch spíše vynikne v matematice, dívka ve slohu. Hoch má spíše cit pro právo a sebecit, dívka soucit a cit pro slušnost. Hoch má spíše zálibu ve hrách divokých, hlučných, dívka v tichých. Hoch poslouchá spíše z uctivosti, dívka z náklonnosti.

3. Čím každé pohlaví přirozeně vyniká, v tom má především jeviti se jeho ctnost. Jest jiná ctnost muže, jiná ženy. Může sice jednání mužné v některém případě i ženě býti ke cti, ale jednání mužské jakožto povaha jí nesluší. Něžnost může, když třeba, jeviti též muž, ale jako stálý znak jeho povahy byla by spíše zženštilost. Muž zbabělý a žena mužatka jsou stejně neslični.

4. Z různé přirozenosti obého pohlaví lze souditi na různá jich povolání. Lidské dokonalosti lze dosáti oběma.

Muž jest v domě hlavou, žena duší. (Přísl.)

Nemohla jsem muže nenáviděti, tím méně jim záviděti. Cítila jsem se býti přesvědčena, že nezbytný rozdíl pohlavní a zařízení ve světě hmotném, mravném a občanském nám právem vykazaly úkol podřízený; nemohla jsem si tajiti, že nejen v uměních a vědách, ale i v zaměstnáních výhradně ženských, jako vaření, šití, vyšívání, muži, když se věci řádně chopili, přece vždy výkony našeho pohlaví daleko

¹⁾ Muž, postižen v nepravu, pobude myslí a řeči; ale žena stává se tím drzejší, až ku vzteku. Příčina jest ta: muž — ale nikoli žena — hledí na sebe; proto žena snadno před jinými i před sebou se omlouvá. Hřešme-li my častěji s rozvahou, hřeší ženy namnoze bez rozvahy, a proto jim lze spíše odpustiti. — (Jean Paul — Levana. § 86.) — »Cherchez la femme (Hledejte ženu)!« to bylo vždy první slovo, jež proslulý Pařížský policejní ředitel Lecocq při každém zločinu k úředníkům kriminálním pronášel, jsa přesvědčen, že nic se neděje, aby některá žena při tom se nesúčastnila, a že muž největších špatností anebo hrdinsky slechetných skutků jen tehdy jest schopen, je-li k tomu některou ženou povzbuzován. (Arth. M. Bar. Lüttwitz — Das Hemd des Glücklichen. Trier 1896. 137.)

předstihli. Ochotně tedy dopřávalo jim srdce mé těchto duševných předností; ale právě tak určitě poznala jsem také, že nepředčím-li muže po stránce citu, pravého taktu, vlády nad sebou, ba i jistého druhu odvahy, alespoň se jim vyrovnáme, a že Prozřetelnost, nekonečně moudrá ve všech svých zařízeních, i zde takovou se osvědčila, a ty vlastnosti, jež člověku vůbec přísluší, na takový způsob mezi obě pohlaví rozdělila, jenž pro blaho celku jest nejprůměřenější. A protož viděl se mi osud našeho pohlaví, kterému svěřeno prvé namahavé ošetřování a vzdělávání mladého člověka, a jemuž uloženo, zasít do mladých srdcí símě dobra a šlechetnosti, jež by ve věku mužském blahoploďné neslo ovoce, býti ctihodným a krásným, a shledala jsem (jakož jsem později snažila se patrněji vyložiti v románě »Ženská důstojnost«), že Bůh předobrotivě o nás se staral právě tím, že nám povinnosti naše tak zřejmě vyznačil a nás uchoval před tak mnohým nebezpečným omylem a bolestnou lítostí.«¹⁾

c) Dědičnost.

1. Děti podobají se *rodičům*, a to nejen dle těla, nýbrž i dle duše. V rodinách udržuje se po celé věky některý znak tělesný, a také některé přirozené náklonnosti. S rodičů přecházejí na potomky též náchylnosti k chorobám tělesným a duševným. Nejčastěji přechází přirozenost s otce na dceru a s matky na syna. — Genialnost není dědičnou.

Rodiny umělecké a vědecké (Bernoulli, Herschel, Scaliger, Cassini; v rodině Aristotelově po čtyři pokolení byli přírodopytci).

Záliba v hudbě dědila se v Habsburcích od Ferdinanda I.; všickni knížata toho rodu až na Karla VI. náklonnosti té přinášeli veliké oběti a největší snad Ferdinand II., jenž povolával z blízka i z dále k dvoru svému vynikající hudebníky, císařským způsobem je odměňoval, a za to se dával každodenně v kostele nebo na hradě výtečnou jich hrou k pobožnosti povzbuzovati neb obveselovati. Ještě vášnivěji oddával se lovectví; také tuto náklonnost sdílel se svými rodiči, jmenovitě s matkou.²⁾ — Syn zimního krále Bedřicha Falckého, Ruprecht, proslavil jméno své v Anglii, kde se osvědčil válečnickem udatným a obezřelým, a tak vynikl vlastnostmi, jakých se otci jeho naprosto nedostávalo.³⁾ Vrhel se v té příčině patrně po matce své.

Lev IV. (775—770), císař byzantský, po matce své Ireně, kněžně kozarské, povahy jsa mírné a lidumilné, obrazocitelů hrubě nepronásledoval.⁴⁾

¹⁾ Car. Pickler, geb. v. Greiner — Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. Wien 1844. I, 151.

²⁾ Ant. Gindely — Dějiny česk. povstání II., 13.

³⁾ Ant. Gindely — Dějiny česk. povstání III., 81.

⁴⁾ Šembera — Dějiny středověké. II., 152.

Göthe praví o sobě, že měl podobu i schopnosti po matce, a sestra jeho Kornelie po otci. —

Císař Rudolf II. zdědil po prabábě své, královně Juaně, zárodek k melancholii. —

Rodina polivňů (angličtí Harvey-ové).

2. Rodičové, oddaní pití, nepřevádějí vždy této náklonnosti na potomky své, za to však objevuje se u těchto nezřídka šílenost, blbost, padoucnice a náklonnost k zločinům. Naproti tomu u dítek rodičů duševně chorých může vyskytnouti se náklonnost k pití. — Rodiče, kteří vedou život pustý v kterémkoli ohledu, mívají potomky tělesně nebo duševně choré. Duševně choří mívají dítky tělesně choré, a tělesně choří duševně choré. — Hříchy předků způsobují choroby potomků; choroby předků způsobují náklonnost k hříchům u potomků. — Za jistých okolností může blízká příbuznost rodičů k tomu přispěti, že choroba nebo náchylnost k nemocem duševným u dítek se vyskytne.¹⁾

Fr. K. Stahl pozoroval, že z dítek stali se kretini, jestli napájeny byly kořalkou nebo vínem, anebo pila-li žena, jež dítky kojila, kořalku neb víno.²⁾

3. Jako v rodině přecházejí zvláštnosti tělesné a duševné na potomstvo, rovněž v celých národech. Dle toho bylo by lze vytknouti *přirozenou povahu jednotlivých národů*, to tím snáze, čím méně národ smísil se s národem jiným. Tato povaha národní jest pak dědičnou. Nicméně vyskytují se úchyly tak značné, že u každého jednotlivého národa bylo by lze shledati již dle podoby zástupce všech národů a plemen. Zvláštnost ta zřejmě ukazuje na jednotný původ celého člověčenstva.

Přirozená povaha jednotlivých národů vědecky posud málo byla zkoumána. U nás k tomu povzbuzovali dr. K. Amerling a Jos. Wenzig³⁾ za účely výhradně vychovatelskými.⁴⁾

Slovan, přirovnán k Němci, je vnímavý, citu jemného (národ holubičí), vůle však vrtkavé. Němec bývá spíše nepřístupný novotám, ale vytrvalý. — Angličan dí: »Ten muž stojí za jeden milion.« Holanďan: »On kommanduje jeden m. . .« Francouz: »On má j. m.« —

¹⁾ Howe vyšetřil v Anglii při 17 sňatcích mezi blízkými příbuznými z 95 dítek: 44 blbých, 12 krtičnatých, 1 hluché, 1 zakrslé a 37 prostředně zdravých.

²⁾ Dr. Ed. Reich — Die Erblichkeit der Gebrechen. Leipzig 1882.

³⁾ Jos. Wenzig — Grundideen der Erziehung mit nationalem Charakter. 1860. (Přeloženo v Časop. česk. musea.)

⁴⁾ Národní povahu českou pokusil se nastíniti dr. Petr Durdík. (Paedagogika II, 194.)

Francie je země mod, Anglie — země vrtochů, Španěly — země předků, Itálie — země krásy, Německo — země titulů, Polsko — země panstva.¹⁾

Beduinové arabští z dob Abrahamových jsou Beduinové arabští 19. století.

Obraz Germanů, jak jej podal Tacitus, jest případný vzhledem ku Germanům i nyní, s tím rozdílem ovšem, že novověcí Germani nosí sukno místo koží a jsou ozbrojeni puškami, místo lučištěm a kopím. Julius Caesar ve svých »Annalech« popisuje Gally tak, jakými je podnes shledáváme, rovněž tak se to má s popisem Irčanů a obyvatel Walesu, jež ve spisech svých podává Giraldus Cambrensis.²⁾

4. Dědičnost může objasniti mnohou dušeslovnou a vychovatelskou záhadu u mládeže. Nesmíme však zapomenouti, že přesných zákonů v té přčině posud neznáme, a že jablko mnohdy padne daleko od stromu.

Themistokles, Aristides, Perikles, Thukydides měli nezdárné syny. Šlechtitý Germanicus a rovněž šlechtitá jeho choť, Agrippina, měli syna Caligulu a dceru Agrippinu, matku Nerona. Šlechtitý Marcus Aurelius měl syna Commoda, ukrutníka. Lord Chesterfield napsal knihu o dobrých mravech pro svého syna, který však vyznačoval se opakem. Syn Waltera Scotta se chlubil, že nečetl ni jediného románu otcova. Malíř Rembrandt přese všecku snahu svou nemohl syna Tita učiniti malířem.

Když hudebník Blanquini byl v Miláně, přál si pokloniti se synu slavného Mozarta. Nalezl ho v jeho kanceláři, pozdravil jej a gratuloval mu k slavnému rodu jeho. Mladý Mozart byl poněkud mrzut a odpovídal jednoslabičně. »Ale pravda-li to skutečně, pane,« tázal se návštěvník, »že jste synem velikého Mozarta?« — »Jsem.« — »Tedy jste přišel do zdejší vlasti uměn, chráněn stínem svého otce.« — »Hm.« — Doufám, pane, že ráčíte míti velikou zálibu ve hře na pianě, nebo na houslích.« — »Nemiluji hudby.« — »Cože? vy nejste hudebníkem?« — »Nikoliv, pane, jsem bankéřem. Toť hudba, jaká se mi líbí;« a hmátnuv v hromadu zlatáků, nechal je s cinkotem padati na kasovní stolek.³⁾

d) Fyslognomika a frenologie.

1. Duševné stavy stávají se na těle patrnými, a není-li přetvářky (affektace), lze na těle a zvláště na obličeji vyčísti, co v duši se děje. Tot zdroj, z něhož čerpáme známost světa a lidí.

¹⁾ Imm. Kant — Anthropologie.

²⁾ S. Smiles — Život a práce. 237.

³⁾ S. Smiles — Život a práce. 190.

Zasmušilá tvář, temné oko, sevřené rty, sklčené tělo svědčí o smutku a trudu, jasná tvář, zářivé oko, úsměv na rtech, vzpřímené tělo svědčí o duchu jarém a myslí radostivé. Vycvičenému oku znalcovu neujde ni sebe menší trhnutí, jež přes obličej pozorovaný takřka bleskem přelétlo, a soucitné oko přítelů znamená i sebe nepatrnější mráček, kterým zastřena je tvář přítele.

2. Působí-li každý duševný stav svou zvláštní změnu na těle, pak *ustálí se* na těle příslušný stav zevnější, opětuje-li se jistá duševná změna často. Takový ustálený výraz zvláště na obličejí slove *tvářnost* (fysiognomie). Pokud není přetvářky, může tvářnost býti zjevným *znakem* jistého skrytého rázu duševného.

Praví se, že z obličejí září dobrosrdečnost, mírnost, pokora; jinde je obličej výrazem závisti, lsti, podlizavosti, opět jinde výrazem hrdosti, bezohlednosti, prostopášnosti. Zvláště vášně a náruživosti vrývají v tvář své hyzdící znaky tak zřejmě, že později ani prohnané přetvářce nelze jich zakryti. Však také klidná mysl, hluboký důmysl a ušlechtilé srdce zřejmě mluvívají jasným okem, vysokým čelem a jemnými rysy kolem úst. Může tudíž sama sebou nesličná tvář působením ušlechtilé duše nabyti zvláštního půvabu a kouzla, kdežto souměrný ráz vnaedného obličejí může tajnými vášněmi a náruživostmi státi se odporným.

3. Učení, jež sobě klade za úkol, prozkoumati, které znaky na těle jsou oznamem příslušných ustálených směrů duševných, slove *fysiognomika*. Pro život vůbec a při vychovávání zvláště jest nauka taková velice důležitá. Jest však při tom věsti si s náležitou opatrností, a výsledkům pozorování nepřikládati platnost naprostou, nýbrž jen *pravděpodobnou*. Působit zajisté mimo duševný vliv k ustálení výrazu mnohé jiné snad dosud i neznámé tělesné příčiny, takže nelze nám se diviti, když za obličejem na pohled duchaplným prázdné nitro se skrývá, nebo za jemným ušlechtilým výrazem mysl sprostá. Jak velký bývá zhusta rozdíl u výrazu tváře za doby mlčení a při promluvení! (Lavater, Le Brun, C. G. Carus.)

Tělo hmotnější má spíše ráz mužský, tělo útlejší spíše ráz ženský. Čím více hmota v těle přetvořena v ústroje pohybu a pocitu, tím schopnější jest člověk. V poměru k trupu a hlavě příliš vyvinuté *paže* a *nohy* jsou na újmu životu duševnému, rovněž *paže* vyvinutější *nohou*. Pravidelná délka *ruky* u dospělého rovná se výšce lebky. Poměrně velká ruka značí povahu mužskou, poměrně malá povahu slabou a jemnou. Ruka kostnatá a hříbená značí chladný rozum a bezohlednou vůli. Podobné poměry platí o *noze*. Jemné a bledé *vlasy* svědčí o povaze měkčí, vlasy hrubší a temnější o po-

vaze tvrdší. Vlasy ryšavé ukazují na povahu naprosto dobrou nebo naprosto zlou. — Rovnoběžné brázdy na *čele* svědčí o rozumu a přímosti. Hlubší takové brázdy ukazují na úsilnější přemýšlení a na starosti. Brázdy svislé značí hněvivost. Šikmé brázdy, skutečně nebo zdánlivě rovnoběžné, značí mysl slabou a nedůvěřivou. Hoření část čela zbrázděná rýhami obloukovitými, a dolní část hladká, svědčí o mysli naprosto omezené. Brázdy hluboké, různými směry propletené, svědčí o povaze drsné, nepodajné. — *Obličej* posuzuje se především po úhlu Camperově (přímka od nejřednějšího bodu hoření čelisti k nejřednějšímu bodu čela, pak od otvoru nosového k sluchovému), který na ideálních sochách řeckých roven 90°; je-li přes 90°, svědčí o vodnatelnosti hlavy; při blbosti klesá až k 75°; u opice je 70°. V pravdě krásný tvar obličeje jest elipsa, v jejíž ohniskách jsou oči a ústa. Okrouhlý obličej nejeví ducha hloubavého. Obličej lze rozdělit shora dolů na tři části: čelní, pak střední (od čela k ústům) a dolní. Převládá-li první část, svědčí to o rozumu. V střední části jeví se cit, v dolní smyslnost. — Podlouhlá štěrbina *oční* dodává oku rázu unylosti, vysoká rázu prudkosti a ráznosti, krátká a úzká rázu ospalosti. Temné a dlouhé brvy dodávají pohledu rozhodnosti. *Obočí* je vypnutější při povaze veselé, přímé, nižší a spíše přímé při povaze hloubavé, k středu vysoko vystoupavé při povaze melancholické, zprohybané u povahy popudlivé. — Modré oko ukazuje k jasnosti ducha, temnější u povah jemných, jasnější, pak šedé a zelenavé u povah tvrdších, hnědé u povah prudkých. — *Zraky* soustředěné k jednomu bodu značí ostrovtip, rovnoběžné — myšlení rozbíhavé — roztržitost, střídavé přecházející s předmětu na předmět — neupřímnost, ustrnulé nebo mžikavé — duševnou slabost, a zmateně rozbíhavé — blbost. — *Nos* při kořenu zahnutý ukazuje na povahu velitelskou. Je-li nos ve hřbetě široký, značí neobyčejné vlastnosti ducha. Nos příliš dolů svislý ukazuje na povahu uzavřenou, chladnou, nesdílnou. Silný nos je zárukou duševné svěžesti, špičatý — hloubavosti a lstivosti, špičatý, nahoru ohnutý — opovázlivosti, ohnutý — zvědavosti, rovný — síly, prohnutý — vnitřního života a satyry, šikmý — káravosti, červený — rozkošnictví. Malý tupý nos u muže je známkou slabosti, tlustý a tupý smyslnosti, široký ohnutý — ješitnosti. Nos podlouhlý svědčí o povaze pátravé, silně zahnutý (orlí) — o rázné. — *Tlusté pysky* značí smyslnost, ostře spojené — lakotu; klidné — povahu pevnou, pohyblivé — povahu slabou. Rty stěsna sevřené ukazují na náchyllost k hněvu a závisi; dolní ret poněkud do předu vyniklý značí posměch. — Špičatá *brada* považuje se za známku jemné lstivosti, malá — bázlivosti, — kulatá s jamkou — dobroty, dlouhá a daleko do předu vyčnívající — pronevěru a tvrdost, v prostřed trochu zpět prohloubená — moudrost. Bradu hranatou mívají lidé moudří, pevní. Tlustá dvojité brada jest známkou blahobytu. — *Líce* příliš tlusté ukazují na malou bystrost ducha, příliš hubené na slabost. — Velké *uši*, zvláště v hoření části, značí bázlivost. Přiměřená délka ucha rovná se délce pravidelně vytvořeného nosu.

4. Od fysiognomiky liší se *frenologie* (kranioskopie, lebozpyt), dle níž mozek lze považovati za souhrn jednotlivých ústrojů, z nichž každý zvlášť jest ústrojem pro některou činnost duševnou. Vyvinutější jednotlivý takový ústroj jest pak příčinou, že stránka duševná, pro niž jest ústrojem, dokonaleji může se vyvinouti. Dle jednotlivých částí povrchu lebky soudí se pak na jednotlivé přirozené schopnosti duševné. Jednotlivých takových rozdílů na lebce vytčeno 27, nebo dle jiných až 38. Frenologové tvrdí, že celé učení své opírají o pouhou zkušenost. Nalezlo-li se ne v jednom, ale v četných případech, že při značně vyvinuté jisté části lebky také jistá duševná stránka vynikala: stanovena tato zkušenost jako zákon. Tím zároveň omlouvají se proti výtce, že posud nepodařilo se, vědecky na jisto postaviti, že by jednotlivé části mozku sloužily jednotlivým činnostem duševným. (Gall, Spurzheim, Schevc.)

V oboru *představivosti* jest vyznačen smysl pro *předměty* nad kořenem nosu, smysl pro *tvary* ve vnitřním koutku oka, smysl pro *velikost* ve vnitřním úhlu obočí, smysl pro *váhu* vedle něho, smysl pro *barvy* od středu obočí k vnějšku oka, smysl pro *pořádek* dále k vnějšku podle něho, smysl pro *čísla* nad vnějším úhlem obočí. Smysl pro *děje* uprostřed nad sm. pro *předměty*, smysl pro čas podle něho v pravo a v levo, smysl pro *tony*, od tohoto dále k vnějšku a sm. pro *stavbu* od toho dále k uchu. Smysl pro *teč* vyznačen místem, kde je oko, čímž toto tlačeno dolů a v před. Smysl pro *přirovnávání* v prostřed a nejvýše na čele, nad sm. pro *děje*; podle něho v pravo a v levo *soudnost*, dále k vnějšku sm. pro *vtíp*.

Smysl pro *napodobování* vyznačen na temeni nad sm. pro *soudnost*.

V oboru *citu* jest *dobrotivost* vyznačena uprostřed nad čelem, za ní uprostřed po temeni řadou za sebou *uctivost* (zbožnost), *pevnost* a *sebecit*. Záliba v *pochvale* vyznačena podle sebecitu v pravo a v levo, *svědomitost* podle pevnosti v pravo a v levo. *Víra* vyznačena po stranách sm. pro *napodobování*, a dále tím směrem *ideálnost*. *Naděje* vyznačena v pravo v levo podle *uctivosti*.

V oboru *snah* jest *pud pohlavní* vyznačen v záhlaví nejdoleji, nad ním uprostřed *láska k dětem*, v pravo a v levo poněkud šikmo nahoru *příchyllost*. Před uchem k obličejí vyznačen *pud životný* a nad ním *pud po potravě*. Nad uchem vyznačen *pud po ničení*, výše *pud po utajování*, nad ním poněkud v před *pud po vydělkou*, za uchem *pud bojovný*. V záhlaví pod sm. pro *sebecit* je sm. pro *obydlí* (domov), a pod ním *pud sjednocující*.¹⁾

¹⁾ Mezi našimi učiteli frenologie nemá svých stoupenců.

5. Jednodušším způsobem, nežli děje se fysiognomikou a frenologií, navrhuje dr. Kar. Amerling k rozřídování lidstva tak zvané *typy progradné* (pokrokové).

1. Při lebkách *okrouhlých* (brachycephali) a při snaze po vědomostech do *šířky*:

A) při *lebce hranatější, výraznější*:

a) *Typ pátravý* (heuronom). Rád hledá, hlavu otáčeje kolem na vše strany. Při malé lebce vypadá skoro dětsky, naivně. Při několika nových předmětech snadno těká od jednoho k dalšímu, a snadno zapomene účel svého hledání. Může tak v životě způsobiti si nepřijemnosti a ztráty (živé noviny). Ale jsou také, kdož dovedou obklopiti se přátely, spolupracovníky a prostředky; štěstí pro ně, najdou-li pro své vynálezy dobu vhodnou. (Apollo, Aristoteles).

b) *Typ rodomilů* (dioiket). Hlava v čele širší, také oči jsou dále od sebe, šíje silnější, rovněž i celý hřbet, i nohy jsou poněkud více na vnějšek stočeny, ruce a nohy jsou široké. Bývá klidný a dosti spokojený, pokud vezdejších potřeb je dostatek. Na pohled prostý (posedlačilý) může býti vychytralý (Ty český sedláčku, vychytralý ptáčku!) (Juno.)

c) *Typ vlastmilů* (patridonom). Namnoze sličný, spořádaný, mužný, proto také vážený a oblíbený. Také bývá správný bez mnohého doptávání, dovede vše dobře zaříditi i při vyučování i při cvičení. Dovede na obhájení svých přibuzných, svého majetku a vlasti býti nad předešlého. Mohl by proto slouiti též typem vojenským. (Mars.)

B) Při lebce *méně hranaté, zaokrouhlenější*:

a) *Typ napodobivý* (mimet). Hlava buď menší nebo prostřední, trup často hřmotný, údy dlouhé, velice hybné (někdy neví, co s nimi). Vše snadno napodobuje, ke všemu se hodí a proto dobře prospívá jako pomocník typů jiných. (Vesta, Alkibiades.)

b) *Typ výrobný* (chremat). Nevyniká sličností. Násadce svalů na čelistech jsou vystouplé. Hlava nahoře i dole často poněkud sůžena, ruce kostnaté a svalnaté, poměrně i nohy, vlasy bez kadeří, kůže tlustá. Jest vhodným doplňkem typu pátravého, a hodí se dobře k dozoru nad pracovníky. (Vulcan.)

c) *Typ společenský* (homilet). Hlava na mnoze velká, rovněž i obličej, nos málo vyniká. Rád má společnost, za to práce snadno mu z ruky padá, ač má-li ji v ruce. Smířovati, sjednocovati sebe větší protivy, spolky zřizovati bývá jeho radostí. (Neptun.)

II. Při lebkách *podlouhlých*, se stran *ovalných* (dolichocephali):

a) *Typ učitelský* (synagor). Obličej poněkud podlouhlý, nahore súžen, dole rozšířen. Hlava od čela do zadu dosti hluboká. Rysy ostré, obočí často vysoké, oči pronikavé (mnohdy i za noci svítivé). Miluje tichá, odlehlá místa, kutí rád v noci, a vážná rozhodnutí rád ponechává pro sebe. Mohl by slouti též typem soudcovským. (Pallas Athéné.)

b) *Typ ctimilovný* (timonom). Lebka je směrem k hrbolu záhlavnímu prodloužena a od čela k bradě skoro svisle víc a více súžena. Má velkou důležitost, třeba zdál se povrchním. Schiller: »Slušnost nahrazuje ctnost, kde této není, a zdobí ctnost, kde tato je.« (Venuše.)

c) *Typ vládmilovný* (archonom). Čára od čela ku bradě je vypnuta, nos orlí. Dovede dělití a zase spojovati; hledí vše dostati pod svou moc, třebas i zlé. Dovede udržeti se při vládě, a to za účely celku. (Jupiter Olympicus.)

III. Při lebkách *přímých* (orthocephali), totiž podlouhlých, ale se stran *rovných*:

a) *Typ životomilovný* (psychozot). Má mnohé obavy o život (má duši na konci jazyka), a dvojím směrem pečuje o jeho záchranu: v hmotném, lékařském a v peněžním, hospodárném, třeba až skrbivém. Hlava je dosti prodloužena od čela k záhlaví, tak že obě strany mají značnou plochu. (Ceres, často u Angličanů a Židů.)

b) *Typ obchodní* (exilast). Lebka jako u předešlého, obličej však dole je rozšířen, zuby poněkud nakloněny a s mezerami. Oči bývají veliké, kulaté. Nebývá tak sobecky starostliv jako předešlý, ale jeho péče spíše obrací se k prospěchu celkovému. (Merkur.)

c) *Typ náboženský* (hosionom). Čelo obyčejně vysoké, nos podlouhlý. Hlava vysoká a široká s vínkem vypíná se velmi důstojně. (Pythagoras, Platon, u důstojných kněží v klášterech i na venku.)

e) Letory.

1. *Letora* (temperament) jest ta stránka duševné přirozenosti člověka, která se týká *míry citlivosti a trvání žádosti*.

2. Při citlivosti hledí se k tomu, zdali silný cit vzbudí se snadno či nesnadno. Rozeznává se tudíž citlivost:

- a) velká,
- b) malá.

3. V příčině trvání žádosti hledí se k tomu, je-li žádost:

- a) trvalá.
- b) prchavá.

4. Spojením těchto znaků citlivosti a žádosti vznikne čtvero letor:

a) *sanguinická* (lehkokrevná, živá) při *velké* citlivosti a *prchavé* žádosti;

b) *cholericá* (horkokrevná, prudká) při *velké* citlivosti a *trvalé* žádosti;

c) *melancholická* (těžkokrevná, jemná) při *malé* citlivosti a *trvalé* žádosti;

d) *flegmatická* (chladnokrevná, klidná) při *malé* citlivosti a *prchavé* žádosti. ¹⁾

5. *Sanguinik* jest každou věcí ihned dojat, ale dojem ten netrvá dlouho. Je tudíž k rychlému jednání nakloněn, ale jen pro okamžik energickým. Myšlenky jeho přebíhají rychle s předmětu na předmět, který okamžitě ho vábí. Tato pohyblivost ducha i těla je příčinou jeho veselé mysli. Při každém podniku vidí spíše světlou jeho stránku. Jest dobrým společníkem; snadno sice se popudí, ale také brzy usmíří. — V jeho pohyblivosti může však také býti příčina vady jeho povahy; může totiž snadno vyvinouti se u něho těkavost a lehkovážnost.

6. *Cholerik* vyznačuje se jako sanguinik snadnou vznětlivostí, ale má větší vytrvalost, která však bývá více méně unáhlena. Ozdobou přirozené jeho povahy jest jeho snaha po činnosti. Proto

¹⁾ Sanguis = krev, chole = žluč, melaina chole = černá žluč, flegma = sliz. —

bývá u něho vyvinut silný sebecit, a základní stav jeho mysli je odvaha. Proto může takováto povaha mnoho dobrého provésti. Ale v tom také spočívá nebezpečí. Jeho sebecit může býti příčinou ctižádosti a panovačnosti, a jeho odvaha, zvláště při odporu, snadno přejde ve svěhlavost, vzdor, bezohlednost a krutost.

7. *Melancholik* nesnadno se vznítí; ale co jednou se ho dotklo, to hned tak nepouští mimo sebe. Tím nabývá jeho povaha rázu opravdovosti a hloubky. Při všem, co podniká, vidí spíše obtíže, kdežto sanguinik vidí jenom zdar. Nebývá sdílný, a proto důvěrných přátel má poskrovnu. — Jeho nepřístupnost může zvrhnouti se v uzavřenost, nesdílnost a zatvrzelost.

8. *Flegmatik* dle svého hesla: »Noli me tangere« nesnadno se roznítí a tudíž také nesnadno dopustí se skutků nepředložených. Moci klade spíše odpor passivní, a tím naproti vášnivému často morálně vítězí. Jeho duch jest v klidné míře. — Jeho vadou může býti netečnost, nehybnost až i tupost.

9. Letory uvádívají se často v obdobu s ročními dohami a s jednotlivými věky lidského života. Při vyšetřování letory jest bedlivý k tomu zřeteli míti, že jest to pouhá přirozenost, která však vychováním značně může se změnit. Nesnadno tudíž na dospělých letoru přesně vytknouti.¹⁾ Mimo to je mezi lidmi tolik rozdílů i v příčině citlivosti a trvání snahy, že do čtyř letor je vměstnati nelze.²⁾

f) Povaha mravná.

1. *Povahou mravnou* na rozdíl od povahy přirozené rozumíme ty zvláštnosti člověka, jichž nabyl vychováním, okolnostmi a p. V užším smyslu rozumíme mravnou povahou jednotný a dů-

¹⁾ Ponecháváme tudíž o své váze historické doklady letor, jak dušeslovci je líčí, zde jenom prostě je uvádějíce. *Sanguinikové*: sv. Petr, Soběslav, Přemysl Otakar II., Václav IV., Budovec, Harant, Alkibiades, Sulla, Karel XII. švédský, Jindřich IV. franc., Josef II. rak., Leibniz, Galilei, Göthe. *Cholerikové*: sv. Pavel, Mojžíš, Dante, Petr Vel., Žižka, Fichte; u Shakespeara: Othello, Percy Hotspur (král Jindřich IV.). *Melancholikové*: sv. Jan Ev., sv. Tomáš ap., Aristoteles, Muhamed, Hus, Schiller, Hamlet, Byronův: Giaour, Korsar, Manfred. *Flegmatikové*: sv. Jakub Thad., sv. Martha, Vladislav II., Newton, Spinoza, Kant, Jos. Jungmann, Fr. Palacký. — Nesnadnost takového posuzování vyjádřena následujícím vtipem: »Melancholik Hamlet hněvá se cholericky na své flegma a vypukne v sanguinickou radost nad zdařenou lstí.« (Vischer.)

²⁾ Po česku psal o tomto předmětu dr. Jos. Durdík: O letorách 1880. Druhé vydání.

sledný způsob smýšlení a jednání člověka. Avšak v pravém slova smyslu lze mluvit o *mravné povaze* (charakteru) jen tam, kde jednotný a důsledný způsob smýšlení a jednání člověka opírá se o *mravné zásady*.

Pán Ježíš veškerými svými řečmi a skutky směřoval k tomu, by konal vůli Otce nebeského a dílo spásy lidské. — Sv. Jan Křt. žil přísně a k přísnému životu jiné vedl, vytýkáje vady stejně nízkým i vznešeným. — Sv. Pavel po obrácení svým veškerým smýšlením a konáním svým směřoval k šíření křesťanství, nedaje se od toho odvrátiti ničímými překážkami. — Mojžíš celý svůj život zasvětil vysvobození a povznesení svého národa. — Podobně činili též proroci. —

Povahu mravnou osvědčil Sokrates, který dle učení svého žil a pro ně i zemřel. —

P. Damian dobrovolně odebral se na ostrov Molokai, by věnoval svůj život ošetřování a útěše malomocných. Po jeho smrti vstoupila do jeho šlépějí učitelka sl. Fauwlerová a jiní.

Od dávna náleželo to u nás k domácímu pořádku, vynikající osoby z Vídně neb i z ciziny, když právě zde byly, u nás shromažďovati. Při té příležitosti nemohu nepřipomenouti, že jakkoli takoví mužové často jako učenci nebo umělci svými pracemi vynikali, v bližším styku jen po skrovnu osvědčili se jako lidé hodnými úcty a lásky. Ještě však méně lásky hodnými, až na velmi skrovné výjimky, jevíly se mi od jakživa vynikající ženštiny (*femmes supérieures*, jak paní de Staël je nazývala), a vždy ráda jsem se vyhnula jich sblížení, ježto jako ženy v obcování téměř nikdy nebyly mi po chuti.¹⁾

2. Dokonalá mravná povaha má býti:

a) *ryzí*, má řídit se zásadami mravnými.

Nejvznešenější mravné zásady poskytuje křesťanství.

Ryzí není povaha ctižádostivého, ziskového, sobce a p. Kdo žití své nespravuje zásadami, slove člověkem *bez povahy*.

Takové zásady jsou: Milovati budeš Boha nade všechno a bližního svého jako sebe sama. — Čeho nechceš, aby od jiného dalo se tobě, hled, aby ty nikdy jinému nečinil. (Tob. 4, 16.) — Cožkoli činíte, ze srdce čistého čiňte, jako Pánu a ne lidem, vědouce, že ode Pána vezmete odplatu dědictví (věčného). Pánu Kristu služte ! —

Najprv nade vše milujte Boha ; neb jej milujíc, vše své dobré naleznete. Potom svou duši každý více miluj, nežli duše všech lidí po všem světě. Potom duši svého družce více, než svůj tělesný život. Potom svůj život tělesný více, než život tělesný družce svého.

¹⁾ C. Pichler — *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*. II., 53.

Potom život družce svého více, než své sbožie. A tak, když by pilná potřeba přišla, každý menší věc raději ztratí nežli větší, vidí-li, že skrz to i větší neztratí potom.¹⁾

b) *pevná*, má vyznačovati se vůli rozhodnou, ráznou a důslednou.

Dr. Hunčovský, praktický lékař ve Vídni, při operaci nemocného poranil se na ruce. Bylo zde dvojí nebezpečí: buď pamatovati na sebe, aby vlastní krev si neotrávil, ale nemocného zůstaviti s ranou, již mu otevřel; anebo rychle dokončiti operaci a sebe obětovati. Lékař rozhodl se pro poslední. Opatřil náležitě nemocného, ale sám pak se rozstonal a v krátké době otrávením krve zemřel.²⁾

Dne 22. února 1873 u břehu anglického loď Northfleet se potápěla. Mladý kapitán Knowles, několik neděl ženatý, vytrval na lodi poslední, ačkoli jeho choť z loďky mezi zachráněnými ruce k němu vzplála.³⁾

3. Dokonalá mravní povaha jest *ideál*, k němuž člověk má dospěti. Ve skutečnosti jsou však povahy více méně blízké tomuto ideálu.

Nedokonalé povahy jsou :

a) *nezralá*, pokud ve volbě zásad anebo v rozhodnosti a důslednosti vůle se neustálila, a potřebuje stále ičště opory.

¹⁾ Štítňý — O obecn. věc. křest. Str. 41. — Zde ještě některé mravné zásady buďtež uvedeny:

Tvorčí jiskra až se vznítí
sama, nikdy nečekej:
ni po rajském zraku tvůj kvítí
bez účelu netékej.

Více ohni nežli ledu
v outlých řadrech místo přej,
a co dobré, z toho středu
zúrodněné dál podej.

Za ctnost odplaty nežádej;
za kofist celou pokládej,
tvůj-li šlechtí zemský byt
mravní shoda, krasocit.

Fr. L. Čelakovský.

Kdo jedná dle nejlepší možnosti, buď si los jeho jakýkoliv, jeho cesta přec jej vede ku předu.

Faire pour le bien, ce que les méchants font pour le mal.

Znej sebe sám! To velí dávná všemu člověku moudrost,
leč výrok ten jen moudroty půlku chová.
S hůry přišel náš Pán, doplnil tuto výroku újmu.
Zapři se sám! Tot jest výroků půlka druhá.

(Fr. Sušil.)

²⁾ Car. Pichler — Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. II., 5.

³⁾ Dr. Joa. Durdík — Karakter. Str. 103.

b) *jednostranná*, dovede-li člověk v některém ohledu řídit se zásadami mravnými, v jiném nikoli.

c) *zvrhlá*, kdy člověk, dříve pevně přidržovav se zásad mravních, pojednou však jim se zpronevěřil.

4. Ježto přirozená povaha lidí je přerozličná, nabývá *celková* povaha, jakkoli vesměs mravná, přece jen rozličné tvářnosti. Dle toho celková povaha jest:

a) *dobrá* (dobrodušná, dobrácká, holubičí), která vyznačuje se útlým soucitem a vřelou láskou k bližnímu.

b) *jemná* (tichá, vřdná, lahodná), která střeže se sporů, snadno povolí a odpustí.

c) *mírná* (smířlivá), která usiluje, mír mezi lidmi způsobiti a zachovati.

d) *přímá* (prostá, prozračná), která svých úmyslů nezatajuje.

e) *statečná*, která vyniká odhodlaností i za poměrů nesnadných.

f) *velkomyslná* (velkodušná, šlechetná), která dovede konati skutky dobré i vznešené se zapřením sebecitu.

g) *velebná* (vznešená), která vymáhá sobě úctu a obdiv i po stránce přirozené i mravné.

A byl Izjaslav muž vzezření krásného a těla velikého, povahy dobrotivé, křivdy nenáviděl a miloval pravdu; nebylo v něm klamu, ale byl muž myslí prosté, zlým za zlé nesplácej. Neb koliko jemu zaviniili Kyjané: jej samého vyhnali, a dům jeho vydrancovali, a neodplatil jim za to zlým. Pak zase bratři jeho vyhnali jej, i chodil po cizí zemi bloudě. A když opět seděl na stolci svém, a Vševlad byv poražen, přišel k němu, nesplácel zlým za zlé, nýbrž potěšil ho.¹⁾

Fabius Maximus. Od tělesné vlastnosti přezděno mu Verrucosus, neboť měl malou bradavici nad hořejším pyskem vyrostlou; jméno pak Ovicula znamená ovečku, a bylo mu dáno za příčinou mírnosti a váhavosti jeho, když ještě chlapcem byl. Neboť tichá a mlčelivá jeho povaha, s velikou toliko opatrností k hrám chlapeckým se mající, a pomalu a pracně vyučování chápající, při tom snášelivost a poslušnost jeho naproti druhům svým, lidem vzdálenějším jako hloupost nějaká a lenivost vypadala; byloť jich věru málo, kteří nepohnutost jeho z důmyslnosti pocházející a velikomyslnost a lví povahu v přirozenosti jeho poznávali. Brzy pak projitím času, probuzen jsa politickými událostmi, ukázal též lidu, že zdánlivá jeho nečinnost

¹⁾ Nestorův Letopis ruský. LXX.

jest klidností prostou vášně, jeho pak opatrnost prozřetelností, zvyk nebýti prudkým, ani snadno pohnutým, vytrvalostí a pevností.¹⁾

Fridrich Falcký, příjev 1620. na Moravu, usiloval všemožně, aby pána tak výtečného (Karla st. ze Žerotína) převedl na svou stranu. »Nad život a nade všechny výhody zemské vážím si rodinné cti a raději volím umřít, nežli potomkům svým poskvrnu zpronevěřilosti zanechat!« byla mužná odpověď Žerotínova.²⁾

Statečně bylo počínání *Tomáše More-a*, kterýž volně vésti se dal na popraviště, a radostně zemřel, jen aby nestal se nevěrným svému přesvědčení katolickému. Když se byl rozhodl, že dostojí svým zásadám, cítil, jakoby byl vítězství dobyl a řekl svému zeti Roperovi: »Synu milý, Bohu díky, jest vyhráno!« Vévoda z Norfolku upozorňuje ho na nebezpečnoství pravil: »Na mou věru, mistře More, nebezpečno je s knížaty se hádati; hněv krále působívá smrt.« »A víc nic, můj pane?« vece More; »pak rozdíl mezi vámi a mnou jest ten, že já umru dnes, a vy zítra.« — Také prý jednoho dne žena jeho v ten smysl k němu mluvila: »Nepochopuji, že ty, jehož dosud každý pokládal za moudrého, pojednou mohl's tak se zblázniti, že raději ležíš zde v tom dusném, špinavém vězení, ve společnosti myší a krys, než bys učinil, co sami biskupové učinili, abys byl venku na svobodě.« More zlehka ji odstrčiv řekl prý jasnou tváří: »Což není tento dům tak blízko nebe, jako můj?« Avšak More-ova dcera, Marketa Roperová povzbuzovala otce, aby pevně v zásadách svých setrval. More stal se mučovníkem pravdy. Když mu hlavu stali, vystavili ji na Londýnském mostě. Marketa Roperová dodala si smělosti a vyprosila si, aby hlavu sňali a jí vydali. A trvající v lásce své k otci až za hrob, žádala, aby, až umře, pochována byla s hlavou otcovou.³⁾

Benj. Franklin měl veleducha i ctnost, štěstí i slávu. Nebyl jen veliký, byl též dobrý; nebyl jen spravedlivý, byl též roztomilý. Bez přestání druhým užitečný, byl jasný beze změny, veselý, zdvořilý, vábil čarovnou povahou svou, získával líbeznosti svého ducha. Nikdo nevykládal lépe než on. Myšlenku uměl povědět přirozeně a zároveň vtipně; co řekl, účinkovalo ihned. Nikdy nevrlý, nikdy netrpěliv ani nebýváje rozvášněn, špatný rozmar nazýval nečistotou duše a říkal, pravá zdvořilost k lidem že musí býti dobrotivost. Zamílovaný jeho výrok byl, že šlechtictví záleží v ctnosti, a to dokazoval veškerým svým životem.⁴⁾

Olympias vynikala urozeností, krásou, bohatstvím a ctností. Hned po smrti pohanských rodičů svých provdala se za prefekta Cařihradského, Nebridia, který za dvacet měsíců zemřel. Dle žádosti císaře Theodosia Velikého, měla podruhé provdati se za příbuzného

¹⁾ Plutarch — Fabius Max. Přel. Al. Vaníček.

²⁾ V. Markalous — Obrana Karla st. ze Žerotína. 9.

³⁾ Sam. Smiles Karakter. Přel. V. E. Mourek. Str. 179.

⁴⁾ Benjamin Franklin. Přelož. Ant. Mol. Brno 1887. Str. 210.

císařova, ale neučinila tak, omlouvajíc se, že, kdyby byl Bůh ji v stavu manželském mlti chtěl, prvního muže byl by jí neodňal. Rozhněvaný Theodosius, aby ji na jiné mínění přivedl, nařídil celé její jmění spočísti a v opatrování vzít až do jejího třicátého roku. I napsal asi osmnáctiletá Olympias císaři tyto řádky: »Tys mně, ó pane, prokázal milost, která nejen císaře, ale i biskupa hodna jest, ježto statky mé v opatrování vzav, zbavil jsi mne mnoha starostí a obtíží při dobrém jich užívání. Račiz je, aby moje radost dokonalá byla, kostelům a chudým rozdati. Již dávno jsem se bála, aby při konání skutků milosrdných marnost mne neovládla, kteráž snadno povstává u toho, kdo je sám koná.« Touto velkodušností jat, Theodosius navrátil jí zase k plnému užívání statek její. Tu ona veliké sumy skládala u biskupů, aby je po všech městech, krajinách, ostrovích a pouštích mezi chudé rozdali. Bezpočtukrátě přispěla zajatým, vykupovala otroky na svobodu, cvičila ženy pohanské, obmýšlela nemocné, sirotky a vdovy.¹⁾

Bonifacius byl muž ducha obrovského, píle a vytrvalost jeho byla železná, odvaha a podnikavost každou měrou obdivuhodná. Život jeho výtečným jest toho dokladem, čeho dovede člověk, nadchnul-li se věrou a myšlénkou, posvětil-li se ideálem. Zásluhy jeho o Německo, kteréž církvi podrobiv, s jediným tehdež zdrojem osvěty na západě spojil, jsou ohromné a neocenitelné. V zemi divoké a mezi lidem surovým, civilisaci namnoze dosud nepřístupným, přičiněním jeho mocný zasazen štěp pravé víry, kázně a vzdělanosti. Německo pak sotva má muže, jemuž by v přčině náboženské, kulturní a politické za více děkovati mělo než prvnímu svému metropolitovi.²⁾

Svob. p. z Fürstenberga: »Znal jsem Bern. Overberga a významoval jsem ho od jeho 15. roku, kdy chodil do gymnasia, pak do semináře, a později nespustil jsem ho s očí. Stal se kaplanem na venku s velmi skrovnými příjmy. President vlády v Kolíně, můj důvěrný přítel, žádal mne jednou, bych mu opatřil vychovatele pro jeho dítky. Nabídl jsem toto nad míru výhodné místo Overbergovi. On však je odmítl, řka, že se v duchu zaslvětil *vyučování národnímu*, posud velice zanedbanému, a že tohoto svého povolání by se nevzdal za žádný, byť sebe větší vzdejší prospěch.«³⁾

Básnířka Henselová: »Často slýchávala jsem o milostném zjevu a spanilosti kardinala *Bedř. kn. Schwarzenberga*, avšak jest mi doznati, že čeho jsem se nadála, skutečností daleko bylo převýšeno. Nikdy nepostřehla jsem při tak mladistvé kráse a nevinosti tolik ducha, života a půvabu. Vůbec jest veškerý zjev řečeného knížete církevního zcela zvláštní; člověk má za to, že se jasně komnata, do které vstoupil. Kdybych si přála někdy obraz tohoto člověka, chtěla bych jej viděti zobrazena jakožto archanděla Michaela, neboť zevnějšek jeho

¹⁾ Jana N. Stárka — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 69.

²⁾ Šembera — Dějiny středověké. I., 395.

³⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. 6.

při neobyčejné příjemnosti jaksi zaráží člověka a nutká jej k úctě a má do sebe přes obětavou přívětivost a živou vlídnost velikou míru vážnosti a důstojnosti, v pravdě cosi knížecího. Lidé říkali o něm, že každá píď je při něm knížecí. Avšak knížecí jeho zjev rozplýval se úplně ve službě posvátné, že každá žilka knížecího jeho srdce proniknuta byla velebou kněžskou. Neproměnná věrnost ku povolání skuta byla z ocele povahy jeho na hrdinnosti založené, ze vzácné skromnosti jeho vycházela apoštolská prostota. A to šlechtěné srdce jeho, kterak v obřadě kněžském s Kristem obcuje, bylo tiché, milostné a štědré! ¹⁾

5. Naopak může býti celková povaha: zlá (závistivá, utrhačná, kousavá), odporná, svéhlavá, panovačná (zpupná, vysokomyslná), krutá (tvrdá, zatvrzelá), nevlídná, náruživá, divoká, lstivá, pokrytecká (potměšilá), sobecká, výstřední, zbabělá, nízká, podlá. ²⁾ Člověk neřídí se tu mravními zásadami, nýbrž náruživostmi, namnoze sobectvím.

Hrabě anjouský *Fulko-Nerra* byl nade vše pomyšlení vášnivý, divoký a násilnický. Život jeho, tak říká, řadou byl zločinův a pokání. První manželku svou dal vhoditi do propasti, druhou pak krutě s ní nakládaje donutil, aby se uchýlila do Jerusalema. Naproti tomu však za zločiny své čině pokání, do Palestiny zaputoval neméně než třikráte. Když naposledy byl v Jerusalemě, dal sebou nahým a s provazem na krku smýkati po ulicích, dva pacholci musili ho mrskati, co mohli, a on, co hrdlo stačilo, křičel: »Pane, slituj se nad zrádcem, nad křivopřisežníkem, Fulkem Nerrou!« Cestu zpáteční kajicník vykonal pěšky, i došel až do Met, kdež únavou zmožen, zemřel r. 1040. ³⁾

Syn Roberta Dábla mládí prožil trpké a strastiplné, i vyspěl tak záhy v muže povahy tvrdé, železné. ⁴⁾

Chalíf Alkadir Illahi (992—1031) moci neměl téměř žádnou, i byl otrokem Bujehovců, proti nimžto neměl zbraní kromě trpělivosti, a potěchy kromě průpovědí moudrých, které si říkal brzy nahlas, brzy pošeptmo, až konečně si zvykl šťastným se pokládati, že vůbec se mu dýchatí dovoľuje. ⁵⁾

Za více než dvacetiletého panování Filipa III. moc a význam Španělska hluboce poklesly. Vina spočívala jak v zděděných zlořádech, tak v neschopnosti králově. Byl nábožným křesťanem, dobrého srdce, ale nepřitelem všeliké práce a namáhání, kteréž rád svaloval na bedra svých milců, již však velmi ochotně následovali příkladu svého pána. Svou dobročinnost neuměl jináče osvědčovati, nežli

¹⁾ Rob. Nostitz-Rieneck — Kard. Schwarzenberg. V Praze 1887.

²⁾ Viz: *Povahopisy Theofrastovy*. V Praze 1839.

³⁾ Šembera — *Děj. středov. II.*, 651.

⁴⁾ Šembera — *Děj. střed. II.*, 653.

⁵⁾ Týž. II., 672.

rozchazováním peněz a statků své družině, která u něho neustále žebrovala. Za těchto okolností mělo pro Španělsko malou cenu, že král se vyhýbal každému hříchu, a jakoby spáti nemohl, prohlašoval, pakli nějaký hřích tížil jeho svědomí: dopouštěl se zajisté nejhoršího hříchu na své zemi tím, co činiti opomíjel.¹⁾

Po bělohorské bitvě Michna slavil vítězství. Jako když plátno vleče, dostavovali se do příbytku jeho šlechtici a měšťané; viděti bylo nejvyšší úředníky zemské z dob panství falckraběte, jak jej navštěvovali s kloboukem v ruce pokorně se klaníce před mužem, o němž dříve jen opovržlivými slovy mluvili.²⁾

Ačkoliv exekuce žádného člověka, který nebyl zaslepen vášní strannickou, neuspokojila, přece první básník doby tehdejší uchopil se té příležitosti, aby popravené blátem poházel. Tento básník Šimon Lomnický sloužil dříve stavům musou svoji a opěval skutky jejich, nyní však kruté tresty líčil jako zaslouženou odplatu za jich hříchy. Sám Michna horšil se z této bezcharakternosti a projevil básníkovi bez obalu své opovržení. Lomnický se omlouval, že musí plášt věšeti po větru pro svůj nesmírný nedostatek. Pro kus chleba tedy hanobil nejen nárokl, k jehož nadaným synům náležel, nýbrž i sebe sama.³⁾

Zajisté jak mnoho je těch, kdo jeví tichost a pokoru v řeči, v obličejí a chování svém zevnějším, nic nezskoumajíce srdce svá, zdali chovají též samé tiché a pokorné úmysly. Ti se staví a zdají býti tichými a pokornými, ale nejsou. To lze poznati, že mnohdy z líčené jich pokory a strojené tichosti náhle vyšlehnou plamen horoucího hněvu nebo hrdé pýchy pro nepatrné uražení, jehož se jim dostalo, nebo pro jediné nelibé slovíčko, prohozené proti nim.⁴⁾

4. Choroby duševné.

1. *Choroba* duševná je trvalé porušení pravidelného způsobu představování, citění a snažení:

2. Záleží v tom, že:

a) duševné změny nevznikají příčinami takovými, jako při duševně zdravém, nýbrž příčinami jinými, vnitřními.

Nemocný vidí a slyší věci nikoli za příčinou dojmů světla a zvuku, nýbrž za příčinou vnitřního, chorobného dráždění ústřed-

¹⁾ Gindely — Děj. česk. povst. II., 282.

²⁾ Týž III., 283.

³⁾ Gindely — Děj. česk. povst. IV., 69.

⁴⁾ Sv. Frant. Sales. — Bohumila 213.

niho ústrojí smyslového. Jest vesel nebo smuten, aniž by k tomu bylo jaké skutečné příčiny. Působí proti dojmům z vnějška buď příliš slabě nebo příliš silně, nežli jak by za pravidelných poměrů se očekávati mohlo.

b) Chorobný není si toho již vědom, že nepravé a subjektivné ty dojmy, city a snahy vznikly příčinami vnitřními, ale považuje je za skutečné a pravdivé, a dle toho pak upravuje své smýšlení a jednání.

Na faru přišel člověk s prosbou, by byl vyzpovídan, ježto prý brzy zemře. Na otázku, odkud to ví, že brzy zemře, odpověděl, že hlas Boží, který přicházel s kříže, mu to pověděl a zároveň mu nařídil, by se vyzpovídal, aby od hříchů jsa očistěn, do nebe mohl přijíti. Hlas ten slýchal při modlitbě, pak i jindy a na rozličných místech, to od té doby, kdy mu krev stoupá do hlavy a kdy má hrozné hučení v hlavě. S počátku to řekl ženě a dětem, ale vysmály prý se mu, že se mu jen něco zdá. Teď prý jim to neříká. Ale jeho domácí mu nyní splňají; slyší prý je, i když není doma.¹⁾ — Churavec ten trpěl přízraky (hallucinacemi) sluchovými, jež vznikly návalem krve k mozku. On je považoval za pravé, a měl úmysl dle nich jednati. Byl tedy duševně chorý.

3. K chorobám duševným náleží:

a) *Blbost, slabomyslnost, kretinismus*, při nichž duševná činnost je stížena. U *blbých* (idiotů) nemožno jest tvoření nadsmyslných představ, pojmů a úsudků, u *slabomyslných* je sice možno, ale nikoli v té míře, jako u lidí zdravých.²⁾ Je-li s blbostí nebo slabomyslností spojen nedostatečný vývoj tělesný, jest to *kretinismus*. Choroby ty jsou buď *vrozeny* anebo se *vyvíjejí* ve věku dětském anebo i ve věku dospělém. *Příčiny vrozené* blbosti jsou padoucnice, nemoci mozkové, duševné nemoci rodičů, blízká příbuznost rodičů anebo někdy jejich život pustý. Ve *věku dětském* může býti zaviněna poraněním hlavy, nedostatečnou výživou, těžkými nemocemi, tajným hříchem a j.

Na nejnižším stupni blbosti scházejí duševné činnosti téměř nadobro. Pozornost omezuje se na předměty, které slouží k ukojení hladu a žízně. Místo snahy ovědomělé jest tu pouhý pud po pohybu, který přejde v činnost buď vnějším pobídnutím anebo silnou smyslnou potřebou, a nanejvýš jen návykem může vycvičiti se v nějaké práci mechanické. Na zevnějšku nemocného patrna

¹⁾ Bruno Schön — Briefe über Geistesgestörte. 1861.

²⁾ Dr. v. Krafft-Ebing — Grundzüge der Criminal-Psychologie. Stuttgart. 1882. Str. 89.

jest ochablost. Okončiny někdy jsou znetvořeny, některé skupiny svalů jsou zakrnělé. Naskytá se také šišlání, koktání a j. vady. Lebka může býti zcela pravidelná, často však bývá čelo ploché, anebo jest lebka příliš velká (makrokefalé) nebo příliš malá (mikrokefalé).

Vzpomínání děje se pouze mechanicky. Soucit, cit mravný a p. nemají u něho skoro ani místa. Jen sebecit někdy se jeví, a bývá podnětem jednání surového, ano i nebezpečného. Provinění blbce jsou buď rázu hrubě smyslného, nebo pocházejí z hravosti nebo napodobivosti (založení ohně a p.).

Pokud jde o poznání *slabomyslnosti*, jest třeba všimnouti si nejen jednotlivého výjevu, nýbrž co možná všech směrů duševních činností. Stává se, že slabomyslný v některém oboru zvláště vyniká, na př. má výtečnou paměť pro čísla, jeví znamenitou schopnost k hudbě a p., kdežto v ostatních směrech jeví se neschopným. Jinak je velmi nesnadno, přesně rozlišiti slabomyslnost jakožto přirozenou chorobu od nevědomosti a omezenosti, pocházející ze zanedbaného vychování a vzdělání. — Slabomyslný mívá smysly méně dokonalé, jeho názory a představy bývají neúplné a méně jasné. Jeho soud bývá již proto méně přesný, tudíž rád spoléhá na cizí autoritu a snadno podléhá lehkověrnosti. Do hloubky rozumem nesnadno proniká, a i když se mu to podaří, nedostatek vhodných slov bývá mu závadou. Vyšší směry v ohledu rozumovém i mravném jsou mu cizí. Jest sobcem. Vášně snadno u něho se vyskytnou, a týkají se buď jeho smyslnosti nebo sobeckosti. Může státi se prospěšným členem lidské společnosti, má-li zaměstnání více méně mechanické, ano může tu lépe býti na místě, nežli člověk schopný, jehož pozornost při práci mechanické snadno se odpoutá. V jednání snadno jej uvéstí v rozpaky; a proto může hrozbou, autoritou jiných a p. snadno naveden býti k zločinu.

Blbost může se též vyvinouti u dospělých, jakožto následek rozmanitých nemocí duševních, některých hříchů (opilství, smilstva) a stářím.

b) *Duševná* (zvrhlost, zrůdnost). Zde všimneme si zvláště dvojí stránky zrůdnosti :

- a) v oboru *mravného citu* a
- β) v oboru *snah*.

z) Jsou případy, že i při pečlivém vychování a bezvadném příkladu u některého dítěte cit mravní nepřichází k platnosti. Zvláště závažný je případ ten, kde nejen cit mravní jakoby scházel, ale kde i *pochopení* toho, co by konati náleželo, se nedostává (morální blbost). Mravy a zákony jsou takovým lidem jen obtížnou překážkou jejich sobeckosti, i dovedou jim se opřít tytýž až s úžasnou bezohledností. Takováto zrudnost jeví se již v nejtělejší mládí ukrutností k lidem a zvířatům, podvodem, mrháním statku a p. Mnozí z těchto lidí jsou stálými obyvateli trestnic.

Pro odstranění takových zvrhlíků ze společnosti lidské a umístění jich co možná na celý život jest třeba jakýchsi asylů, které by zaujímaly střed mezi novověkými chorobnicemi a trestnicemi.¹⁾

š) U některého člověka vyskytují se náhle, bez rozumné příčiny, popudy k jistým činům, a vykonání stane se ihned, aniž by předcházelo uvažování o účelu, prostředcích a následcích činu. Sotva, že však čin vykonán, vrací se klidná rozvaha. Pachatel žasne nad svým činem; lituje ho a poněkud tím se upokojí, že tak činiti nechtěl, ale jakýmsi vnitřním nátlakem k němu byl hnán. Čin připadá mu jako osud. Chvěje se před možností, že by se mohl opětovati, a pomýšlí na prostředky, na pť., aby byl zavřen, spoután a p., by se ho nemohl dopustiti. Nejčastěji předcházejí takový smutný děj známky, na pť. úzkost, podrážděnost a p., dle nichž nešťastník sám předvídá nebezpečí a dává výstrahu, by učiněno bylo opatření pro jeho i cizí bezpečnost.

c) *Trudnomyslnost* (melancholie, zádumčivost). Mysl je truchlivá a činnosti duševné jsou stíženy, obě bez zvláštního důvodu. Také činnosti tělesné, na pť. zažívání, výživa, oběh krve a j. jsou ochablé. Nejměrnější stupeň trudnomyslnosti je *mrzoutství* a *hypochondrie*. Trudnomyslnost může se stupňovati a tesklivá mysl může konečně býti příčinou náhlých výbuchů s následky velice smutnými: vraždou, sebevraždou, zháfstvím a p. — Příčina trudno-

¹⁾ Dr. R. v. Krafft-Ebing. Grundzüge der Criminal-Psychologie. Str. 115. — K podobným závěrům dospělo se též v ochranovných, jak o tom svědčí výroční zprávy Pražské vychovatelny v Libni. Naproti tomu však nelze nikterak souhlasiti s míněním, že každý zločin jest vlastně duševná choroba. Náhled ten je nejen nesprávný, ale ve svých důsledcích nad vše-
liké pomýšlení záhubný.

myslnosti muže býti choroba tělesná, hořc, žárlivost a p. Jest buď vyléčitelná, nebo končí blbostí neb pomateností.

d) *Šílenost* (manie) vyznačuje se tím, že činnosti duševné berou se chodem chorobně urychleným, a vystupují mocněji, zejména city a snahy. Převládá mysl veselá, čímž je šílenost opak trudnomyslnosti. Avšak rozvaha schází.

Mírný stupeň šílenosti jeví se spíše jako rozpustilost; člověk provádí rozličné kousky, které omylem někdy přičítají se podnapilosti. Vyšší stupeň pak je spojen s klamy smyslů, zatemněním vědomí a rozpoutáním pohyblivosti (*zúřivost*). Takový chorobný stav bývá někdy občasný (občasné pijáctví, krádež, rvačky, rozbití cizího majetku, rušení veřejného klidu, tuláctví, rušení náboženství a j.), mezi tím vyskytují se doby klidné (intervallum lucidum). Vyskytují se také choroby střídavé šílenosti a trudnomyslnosti.

e) *Pomatenost* (bláznivost, potrhlost, paranoia) jest choroba duševná, která záleží v matných představách, jež postrádají všelikého podkladu.¹⁾ Rozum soudí správně, pokud se nejedná o představy matné. — Chorobný domnívá se, že je pronásledován, že je spasitelem a p., rád žaluje u soudů a j. Při tom mívá příznaky, které ho k tomu pobízejí.

5. Zdravověda duševná.

1. *Zdravověda (dietetika) duševná* pojednává o prostředcích, jimiž lze sobě zdraví duševné zachovati.²⁾

- Kdo chce býti zdrav, musí umět žít.

Náleží sem mravouka; neboť ctnost jest podstata duševného zdraví. Náleží sem též vychovatelství avšak rozšířené na celý život.

¹⁾ V ústavě choromyslných byli dva chofí, z nichž každý považoval se za cara Ruského a z daleka sobě se vyhýbali. Jednou setkali se na rohu chodby a vrazili do sebe. Každý z nich s největší nevolí a s nezměrnou pýchou prohlíží si druhého. Konečně začne jeden: »Můj pane, víte, koho máte před sebou a koho jste tak hrubě urazil?« — Na to druhý: »A víte vy, koho máte před sebou a koho jste tak hrubě urazil?« Prvý: »Já jsem car Ruský.« Druhý: »Co? ten jsem já.« Oba odvrátí se s výrazem útrpnosti od sebe a každý bručí: »Ten chlap je blázen.« (Bruno Schön — Briefe über Geistesgestörte. Str. 77.)

²⁾ Ernst Freiherr v. Feuchtersleben — Zur Diätetik der Seele. (Přeloženo též do češtiny dr. A. Krecarem.)

Zdraví není jiného nic, leč krása, mravnost a pravda.

2. Zdraví duševné záleží především na *zdraví tělesném*.

Je sice pravda, že mnozí lidé, ač byli těla churavého, mnoho vykonali v oboru duševním, nicméně platí přece pravidlo: *Zdravá mysl v zdravím těle.*¹⁾ Čím tělo zdravější, otuženější, tím více bude moci duše provést; čím více tělo ochoteno a vůli podrobeno, tím méně překážeti bude duši v jejích ideálních snahách. Churavé tělo může býti příčinou choroby duševné. Naše pokolení bylo by šťastnější, kdyby tělesně bylo zdravější.

Jsmo-li tou měrou zdraví, že můžeme plnit své povinnosti a po vykonané práci s chutí si odpočinouti, pak bylo by téměř chybou, více o své tělo se starati.

3. Zdraví duševné záleží pak v *souměrnosti rozvoje duševného*: mysl, srdce a vůle.

Jest tedy třeba pravého vzdělání; jen to činí člověka šťastna, dobra a zdráva. Ví-li rolník právě tolik, mnoho-li třeba, aby dostál svým povinnostem náboženským, mravným a občanským -- čeho mu třeba víc? A podobně v každém stavu jiném. -- V nás jest útěcha i mdloba, v nás jest ráj i poušť. Je-li oko jasno, je takým i svět; jaké je naše smýšlení, také je naše blaho.

A vy, chudi, vzmužte se v trpělivosti a upokojte se, neboť štěstí neměří se na titulech a penězích, nýbrž na zdraví a spokojenosti srdce. Tak mnohý mocný závidí vám, tak mnohý milionář chtěl by býti na vašem místě. Viděl jsem častěji přejíti úsměv přes rty dělníka, nežli bohatce, a viděl jsem mnohem častěji veselou a radostivou mysl mezi sedláky a dělníky, nežli v nádherných síních a na sametových polštářích.²⁾

4. Jen *činností* schopnost lidská vůbec se vzmáhá, anebo alespoň se udržuje. V ní spočívá většina naší blaženosti.

Kdo nepokračuje, jde zpět. To platí plnou měrou o životě duševním. Veliký díl naší blaženosti závisí na rozvoji našich schopností; vidíme-li, jak pokračujeme, roste naše spokojenost, utvrzuje se naše duševné zdraví. -- Když v práci zabrání vidíme její pokrok a zdar, pak ani o sobě nevíme, ale zajisté jsme nejšťastnější.

5. Duševné činnosti mají přiměřeně se *vystřídati*.

¹⁾ Mens sana in corpore sano. (Dec. Jun. Juvenal.)

²⁾ P. Mantegazza — Die Hygiene der Arbeit. 8.

Nejlepší zotavení jest moudré střídání zaměstnání, nikoli však úplná nečinnost. Jednostranné napjetí duševné nemůže zdraví býti na prospěch. Dostaví-li se do naší mysli mrzutost, odstraníme ji záměnou zaměstnání. Unaví-li práce duševná, obraťme se k práci hmotné. Po namahavém studiu věnujme se hudbě, malbě a p. — I nemírné čtení zábavných spisů se znechutí, nestřídá-li se s opravdovou a namahavou prací.

6. *Poznej sebe sama!*

S hřivnami sobě svěřenými má každý hospodařiti; má je tudíž znáti, aby neodvažoval se na věci nemožné, ale také nekonal méně, nežli nač stačí.

7. *Ovládej sebe!*

Lékaři vypravují o churavých paních, které, ač cítily se slabými jíti po pokoji, bez jakékoli obtíže dovedly půl noci protančiti. Možno-li chorobu přemoci tak chatrnou příčinou, proč ne i příčinou lepší? — Kdyby mrzout pochopil, že se mu nedostává pevné vůle, a kdyby pak do opravdy opřel se pochmurným myšlenkám a obrátil se k činnosti prospěšné, vyléčil by se sám. — Mead vypravuje o paní, která pojavši pevný úmysl, obrátiti svou pozornost k jednomu předmětu, vyléčila se z vodnatelnosti, kterou po dlouhé nemoci byla stížena.¹⁾ Ovládání sebe mělo by se zvláště týkati obraznosti. »Obraznost jest zajisté schopnost pro neskutečnost, a takovouto schopností jest do nás vloženo símě blaha i bídy. Buji-li bezuzdně dál, pak budeme za bdění sníti — a jsme na pokraji bláznovství.« Ale právě také obrazností možno zdraví svému přispěti. V čase nakažlivých nemocí roznemohou se lidé strachem před nakažením. »Ochuravím-li, že se domýšlím, býti nemocnu — nemohl bych se zachovati zdráva, že bych se takým býti domníval?« — »Mám pro plochá a úzká prsa přirozenou náklonnost k hypochondrii, která v dřívějších letech dostupovala až k omrzlosti života. Avšak úvahou, že příčina srdečné úzkosti jest snad jenom mechanická a neodstranitelná, dospěl jsem tak daleko, že jsem si jí ani nevšímal, a cíť se v hrudi stísněna, v hlavě měl jsem veselost a klid.«²⁾ Vášně nejlépe se ovládají, porozumíme-li jim. Vidím-li, že nijak nelze zachrániti, co bylo ztraceno, mohu poněkud se upokojiti. Chlapec pláče, zuří a chtěl by hlavou zeď prorazit, kdežto muž s klidnou rozvahou do budoucnosti zřl. — Proti zlým náruživostem nejlépe se pracuje posilováním náklonností dobrých.

8. *Hleď se zdokonaliti a poveněsti!*

»K světlu blíž!« buď naším heslem. »Dokonalí buďte, jako Otec váš nebeský dokonalý jest.«

¹⁾ Feuchtersleben — Zur Diätetik der Seele. Str. 128.

²⁾ Imm. Kant. — Von der Macht des Gemüthes. Leipzig 1881. 20. vydání. Str. 36.

Mysleme na protivu toho, co nás bolí, a víme pak, čeho vyžaduje souhlas celku. Trápí-li se sobec nad tím, že tak málo věci sloučilo se *k jeho* sobeckým účelům, trestá se sobectví svým hlediskem.* — »Samota činí člověka mrzutým« a dle Platona, svěhlavým. Obcování se světem činí také mrzutým« a snad i svěhlavým. Přiměřené střídání obého učiní ho veselým a na duchu zdravým. *Náboženství* však, pravé poznání lásky, která při každém kroku nás provází a udržuje, nás co nejjistěji zachová před nevrlostí myslí.

Mysl všemu dobrému vděčně přístupná i nehodu snáze ponese. A kdyby který smrtelník byl tak nešťasten, že by spolu s chorobným tělem nevrlou mysl jako věno byl sobě přinesl na temnou tuto zemi, tedy nechtěj považovati se, jak nejčastěji se stává, za moudrého, — nýbrž za nemocného. Učiň pak vše, bys sprostil se trpké té muky, a nezamítej hořkých léků.*

9. Hleď v duši své způsobiti a udržeti *rovnováhu*! Život člověka, podobně jako celé přírody, skládá se z protiv, jež po sobě následují, se stýkají, se podmiňují. Tak střídá se napjetí a ochabnutí, spaní a bdění, radost a bolest, jako vdechnutí a vydechnutí osvěžujícího živlu. Čím mocnější jest jedna z těchto změn, tím živěji protiva její tlačí se v před, jižto vyvolává. Kdo jde příliš rychle, musí potom také právě tak zvolna jíti. Kdo po jeden den pracuje za dva dni, musí za to také o jeden den déle odpočívati. Čím prudší hněv, tím dříve ochabne. — Všecko tedy záleží na tom, bychom s těmito protivami zápoliti dovedli. Jest možno, jednu změnu druhou mírniti, jednu druhou sesílit. V tom záleží hlavní pravidlo celé zdravovědy duševné.¹⁾

¹⁾ Feuchtersleben — Zur Diät. d. S. Str. 32. — Viz také: Fr. Kirchner — Diätetik des Geistes. Berlin. 1884. — Dr. C. Reclam — Das Buch der vernünftigen Lebensweise. Leipzig. 1889. — Salzmann — Nebe na zemi. Praha. 1880

Účel, prostředky a způsoby výchovu.

I. Účel výchovu.

1. Vychováním chceme zajisté chovance dovésti tak daleko, by samostatně a co možná nejlépe dostál svému životnímu úkolu.

2. Úkol ten zahrnuje v sobě povinnosti:

- a) k Bohu,
- b) k sobě,
- c) k rodině,
- d) k národu,
- e) k vlasti a státu,
- f) k člověčenstvu vůbec.

3. Povinnosti k *Bohu* předkládá náboženství povšechně slovy: »Milovati budeš Boha nade všecko!« a podrobněji v příkázáních Božích a církevních. Těmi však i také povinnosti k sobě, k bližnímu a k ostatním tvorům se vymezují a posvěcují.

Zbožnost jest základem všech ctností.¹⁾

Bázeň Boží a láska k němu, vděčnost za jeho dobrodiní, úcta před jeho jménem, cit oprávněné a hluboké závislosti od něho, modlitba, toť jsou pro vychovatele a pro dítě, jež on vychovává, svaté city a povinnosti, bez nichž vychování duševné, totiž vychování svědomí, srdce, vůle, ducha jsou nemožny. Bylo řečeno, a jest to pravda, že není pravé, lidským rozumem namířené cesty, na jejíž konci by nejevil se Bůh, jakožto jediné slunce, které vše osvětluje. Písemnictví, vědy a umění jsou proto tak mocným prostředkem vychovavacím, že ve všem, co pravdy, krásy a dobra v sobě obsahují, nejvyšší pravdu, krásu a dobro, totiž Boha samého představují.²⁾

¹⁾ Cicero — Pro Plauc. 12, 29.

²⁾ Fel. Dupanloup — Die Erziehung. Mainz. 1867. II., 29, 38, 39.

Ani tvůj dům, člověče, ani nejmoudřejší jeho požitek neuspokojí tebe vždycky. Násilí a hrob a smrt bez Boha trpěti, tvá jemná, dobrá a citlivá přirozenost nemá sil. Bůh, jakožto otec tvého domu, jakožto zdroj tvého blaha — Bůh, jakožto otec tvůj: v této říši nalezneš klid a sílu a moudrost, které nižádná moc, žádný hrob v tobě neotřese. — Víro v Boha, tys vstřípena člověčenstvu v jeho podstatě; jako smysl pro dobré a zlé, jako nevyhladitelný cit pro právo a bezpráví, tak jistě a pevně spočíváš jakožto základ lidského vzdělání v nitru naší přirozenosti! — Víro v Boha, ty nejsi následkem a výsledkem vzdělané moudrosti, tys čistý smysl prostoty, ucho nevinosti, naslouchající volání přírody, — že Bůh — jest otec náš! — Či dojme tebe, člověče! já volám do lidu — dojme tebe, člověče, učení o převaze dobra? Potěší nebo upokojí-li tebe to, že štěstí celkem má nad neštěstím převahu? Když plameny strasti hoří nad temenem tvým a tebe ničí — potěší-li tebe taková řeč mudrců? Ale když tvůj Otec bytost tvou posiluje v nitru tvém, tvé dni tobě vyjasňuje, tvou sílu v utrpení povznáší, a přehojně blahých požitků tobě sám v nitru tvém odhaluje: tehdy požíváš vzdělávání přirozenosti k víře v Boha.¹⁾

Byl-li kdo doma dobrým synem nebo hodnou dcerou, řádným žákem ve škole a statečným občanem ve společnosti svého národa, — to všechno mu ještě nepomáhá, by se dostal do země velikých záhad; neboť dům, školu a občanskou společnost zůstavíme spolu s životem za sebou, a nebude lze od nich očekávati pomoci, když staneme před branou veliké věčnosti. — V životě vezdejším pohybujeme se mezi konečnými a omezenými úkoly, a tak tomu také má býti, ježto každý z nás stojí na určitém místě ve společnosti a pracuje za určitých podmínek; ale vychovateli jest více ještě nežli jimým lidem míti jasné o tom vědomí, že náš život jest jako ostrov v okeaně, a že nám všem bez výjimky bude jednou ostrov ten opustiti a přes okean plouti, do oné země, od jejíž břehů nižádný poutník se nevrací. *V pomýšlení tom leží největší opravdovost života.* Tu nám je zřejmo, že vychování člověka pro vezdejší ten život jest jenom malou částí celého vychování. Každý z nás není jen občanem pozemským, nýbrž také nebeským. Cestu k nebesům však nenajdeme, nemáme-li *toho života, který z Boha jest zrozen.* Nepronikneme ze smrti k životu, nemáme-li víry, která svět přemohla. A víra ta jest tedy *nejvyšší statek* našeho života.²⁾ —

4. Každý jednotlivec jest to *sám sobě povinen*, usilovati o to, by stal se rozumným, ušlechtilým a ctnostným *člověkem*, aby stal se dokonalou *mravnou povahou*. Tot jeho *obecný účel*. Mimo to má určení *zvláštní*, by ve společnosti lidské zaujal ta-

¹⁾ Jindř. Pestalozzi — Večerní hodina poustevníka. Přel. Jos. Šauer z Augenburgu. (Beseda Učitelská 1891. Str. 73. a d.)

²⁾ Dr. S. Heegaard — Über Erziehung. I., 376.

kové místo a chopil se takového povolání, které by jeho schopností bylo nejprůměrnější. Oba tyto účely jsou rovné důležitosti, a jeden nevylučuje druhý.

Ježto schopnosti jsou rozličné, jsou v ohledu na *obecný* účel rozličné stupně dokonalosti, jichž člověku lze dostoupiti. Komu dáno deset hřiven, od toho bude také více požadováno.

Při výchovu jest bedlivě přihlížeti k tomu, které *zvláštní* povolání chovanci nejlépe by svědčilo. Při tom však jest stále o to usilovati, by *člověk* jakožto takový se vzdělával a vzdělal.

»Neobjeví-li se v dítěti člověk, jest téměř vždy tím vinno vychování a nikoli příroda.«

Vizme ubohé dítě! Jeho rozum není vzdělán; jeho duch není vyvinut; jeho svědomí není proti útokům náruživosti dosti otužilé; jeho mravná povaha není ještě hotova. — Co na tom? Musí býti vojínem nebo námořníkem; on zná dosti řečtiny a latiny, ba i náboženství; přejdeme k matematice! — Avšak on bude se stupně na stupeň klesati; jeho mládí uvadne desetiletou smutnou zkušeností v pustých mravech; snad i své zdraví, své jmění přivede na mizinu; bude snad svému jménu hanbu dělati; anebo bude pouhým prostředním člověkem, on nedosáhne výše, k níž byl určen!¹⁾

Ludvík XIV., puzen jsa náruživou ctižádostí, shromáždil kolem sebe všechny slavné rody francouzské a donutil je, by se mu zalíbili, že dali většinu synů třeba již od 12. roku k vojsku. Tím řádně vychování jich bylo přerušeno, a kleslost v mravech a později zvrácení trůnu a společenského řádu ve Francii tím způsobeny.²⁾

Nesnadno bývá, voliti vhodné povolání pro chovance. Vstřípíme-li mu však snahu, stále se zdokonalovati: pak ať již má vhodné povolání či nic, znenáhla svou příčinnivostí prorazí si cestu k svémuездеjšímu štěstí. Někdy bude třeba *samoukem*; ale tím konečně jest v jistém smyslu člověk každý. Šťasten ten, kdo jím *dobře* býti dovede.

5. Člověk je tvor společenský, a nejbližší společnost jest mu *rodina*. V rodině byl vychován, on i pro ni má býti vychován. Láska k rodičům, bratrům a sestrám jsou z ctností dítěti nejbližších. Z rodiny šíří se láska k jiným lidem.

Člověče, ty nežiješ pro sebe sama na zemi. Proto vzdělává tebe příroda také pro vnější poměry a skrze ně. Domácí poměry lidstva jsou první a nejvýtečnější poměry přirozenosti. Člověk pracuje ve svém povolání, a snáší tíži občanského zřízení, aby ve klidu požívati mohl čistého blaha domácího svého štěstí. A proto jest ne-

¹⁾ Fel. Dupanloup — Die Erziehung. I., 401.

²⁾ Dupanloup. I., 403.

zbytno, aby vzdělávání člověka pro jeho povolání a stav podřízeno bylo konečnému účelu požitků čisté domácí blaženosti. Proto jsi ty, dome otcovský, základem veškerého ryzího přirozeného vzdělávání člověčenstva! Dome otcovský, ty školo mravů a státu! Napřed jsi dítětem, člověče, potom učněm svého povolání! Dětská ctnost jest blažeností tvých dnův učenických a prvním vzděláváním tvé schopnosti ku požívání veškerých slastí tvého života. Kdo od toho řádu přírody se uchyluje a vzdělávání pro stát, povolání, panování a službu nepřirozené do popředí tlačí, ten odvrací lidstvo od požitku blaha přirozeného na moř, plná úskalí. — Zdali toho nepocituješ, země, kterak pokolení lidská se odchylují od ryzího blaha svých domácích poměrů, a venkoncem se derou na jeviště nevázanosti a lichého lesku, aby svým věděním se blýskala a svou ctižádost dráždila? Do nezměrné dále putuje bludné lidstvo.¹⁾

6. Společný jazyk, namnoze i původ, pak dějiny, mrav a j. jsou znakem *národa*. Chtěl-li Tvůrce míti rozličné národy, chtěl spolu také, by každý jednotlivec pro svůj národ byl vychován. Měl by tudíž seznati národní přednosti i vady, by oněch si vážil a těchto se stříhl. Měl by zahořeti láskou k svému národu, by dle sil svých přispěl k jeho vzdělání a mravnému povznesení.

K vychování s národním rázem jest třeba: 1. aby se vyzkoumaly národní známky, zvláštnosti, které činí národnost; 2. aby se vyzkoumaly zvláštní, národu nejpřiměřenější účely; a 3. aby se vyzkoumal způsob, kterak národ jak pro zvláštní, tak i pro všeobecné účely má býti vychován. Zkoumání národních známek musí se na způsobilost těla, na jeho přednosti a vady, na nemoci, jimž podrobena jest, pak na vlastnosti ducha a srdce, na přirozenost a povahu, na náklonnosti, ctnosti a mravní vady spoléhati, a při tom se i způsob života a zaměstnání, kroje, mravy a obyčeje, dějepis, jazyk a literatura musí vzíti v úvážení; nesmí se přestati na pouhých zjevech, nýbrž i poznáním příčiny a účinku třeba je vysvětliti. Dle toho dají se určiti zvláštní, národu nejpřiměřenější účely. K čemu národ význačnou chuť a lásku projevuje, v čem již podal důkazů obratnosti a hbitosti, k tomu se má především vésti, v tom má se usilovati ještě dále ku předu jej přivésti, protože zde možno nejvydatnějších následků očekávati. Každý nehodí se pro všechno, co právě není pro všechny. Tím však nemíním, že by národ v ostatních zvláštnostech měl býti zanedbán; neboť všechny vědy a všechna umění, jak již Cicero pravil, jsou společnou páskou spojeny, a schopnosti, často dřímajíce, a to často u národa ještě nevyvinutého, bývají povzbuzeny teprv příležitostmi, jakéž se jim poskytuje. Způsob vychování vztahuje se na tělesné ošetřování, na vyučovací metodu a na mravní působení.

¹⁾ Pestalozzi — Večerní hodina poustevníka. Bcs. Uč. 1891. Str. 72 a další.

Tak jako první musí býti tyto dvě rozdílné. Čilá, bujná hlava požaduje jiného vyučování, než hlava chladná.¹⁾

V pravdě národní vychování je to, které mládež tak vysoko nad politické rejdy povznese, že z ní pak se stanou tak výteční lidé co do povahy, tak vznešení duchem, tak ušlechtilí srdcem, tak nezávislí co do vznešenosti svých zásad, že při vystoupení svém ve světě chovají se budou spravedlivě a šetrně ke všem, bez ohledu na strany, aniž komu pod jakoukoli záminkou odeprou pravdu, lásku, spravedlnost a moudrou svobodu.²⁾

7. Vychování má též míti na zřeteli, aby chovanec stal se řádným synem *vlasti* a dokonalým členem *státu* (*řádným občanem*). Má seznámen býti se zařízeními a zákony své vlasti, má veden býti k tomu, by prospěšnost jich poznal, dobrodiní, která jemu samému z nich plynou, uznal, a ochotným se stal, pro stát a jeho posvátnou hlavu obětovati v čas potřeby statek i krev.

Láska k vlasti bude pro nás vždy povinností neporušitelnou a posvátnou. Učení evangelia a příklad našeho Pána Ježíše Krista ukládají nám v té příčině těžké závazky; my na ně nikdy nezapomeneme. Proto jest nám vlast svou nejen ctíti a milovati, když nás vyznamenává, nám důvěru neb aspoň nestrannou spravedlnost popřává, nýbrž jsme jí láskou a úctou povinni vždy, byt bychom i nízkou byli postaveni a opovrženi, byt bychom obětmi nespravedlnosti se stali. Neboť konečně jest to přece vlast, jež v dětství nás vychovala, život náš zachovala, která o naše potřeby se stará a nad bezpečností naší bdí, jejíž hranice nás chrání, jejíž půda nás vyživuje. A byt bychom i vyvrženi byli do zemí cizích, přece nikdy bychom nezapomněli na svou vlast, a její dítky bychom přece vždy v lásce a úctě k ní vychovávali. Opakuji: jest to svatou povinností vychovatele mládeže, by ji vždy a všude v lásce k vlasti vychovával, jí horlivost pro její slávu a oddanost pro její zájmy vzbuzoval.³⁾

8. Nic nebylo by horšího, nežli vychování, jež, aby bylo národním, by chtělo znova oživit úzkoprsé a barbarské vlastenectví malých republik starověkých, které vedle lásky k národu a vlasti znalo jen nenávisť k jiným národům a k zemím cizím. Křesťanství žádá, by chovanec vedle lásky a oddanosti k vlasti učil se v úctě míti všeliké dobré, nechť kdekoli se vyskytuje, a mohl-li by kdy, by prospěl nejen vlasti své, nýbrž *lidstvu celému*.

Fénelon: »Miluji svou vlast více, nežli rodinu svou. Miluji člověčenstvo více, nežli svoji vlast.«

¹⁾ Jos. Wenzig — Rozjímání rakouského občana atd. (Časop. česk. Musea 1859)

²⁾ Dupanloup — I., 414.

³⁾ Dupanloup — I., 412.

Ti, kdo nás snižují a námi povrhují, jsou nespravedliví k nám. Nebudmež takými k nikomu! Ukažme se býti velkomyslnějšími!')

Vychovávajíce pro vlast, střežme se však bedlivě čínsko-žaponské úzkoprstosti nebo zbožňování vlasti, a spolu pohrdání lidstvem nebo křesťansko-bratrskou láskou.²⁾

II. Prostředky vychovavací.

1. Chci-li nějakého účelu dosáti, jest mi voliti vhodné k tomu prostředky.³⁾ K dosažení účelu výchování jest tudíž také třeba vhodných prostředků; jsou to *prostředky vychovavací*.

»Zde si hrajeme a pracujeme.« Těmi slovy vytkl Allemand prostředky, kterých užíval ve svém ústavě, aby jinochy od zlého odvrátil a ku ctnosti přivedl.⁴⁾

2. Prostředky vychovavací lze rozvrhnouti ve *tré* skupin, a to:

a) ve *předměty*, jež mají na chovance působiti;

b) v jednotlivé *výkony chovancovy*;

c) v jednotlivé *výkony vychovatelovy*.

Ke skupině *prvé* náleží: příroda, umění, společnost, příklad.

Ke skupině *druhé*: zábava, zkušenost, práce.

Ke skupině *třetí*: poučení, rozkaz, připomenutí a donucení, odplata.

Všech tří skupin týká se: náboženství.

Přesné dělení není možné, ježto mnohý prostředek zasáhá do oboru jiného prostředku, a jedna skupina do oboru skupiny jiné. Promluvíme nyní o každém z těchto prostředků zvlášť.

1. Příroda.

1. Aby dítě *tělesně* prospívalo, jest mu třeba zdravého vzduchu, světla, přiměřené potravy, čistoty a p. Příroda poskytuje

¹⁾ Dupanloup — I., 419.

²⁾ D. W. Harnisch — Handbuch für das deutsche Volksschulwesen XLIV.

³⁾ Göthe — Faust:

Kdo ve světě chce něco prorazit,
nejlepším náčiním vše musí lípat. (J. J. Kolár. Str. 4.)

⁴⁾ Gaduel — Leben u. Wirken des Jos. Allemand. Str. 537.

prostředky k rozvoji těla i k jeho otužování, o čemž jednati náleží *zdravovědě*.

2. Když zdraví tělesné se porušilo, příroda nabízí nejvhodnější prostředky k vyléčení.

Přírodopyskec Anderson, který kapitána Cooka na třetí cestě kolem země provázal, vybízel všechny lékaře evropské, by své nemocné posílali na Teneriffu, by tam pod vlivem života přirozeného, nazíráním na nejbujnější vzrůst rostlinstva a na trvalou jeho zeleň opatřili vzrušené mysli klid a churavému tělu nových sil.¹⁾

Přirozené léčení Amerlingovo, Priessnitzovo, Kneippovo a j.

3. Příroda poskytuje největší množství nejzajímavějších předmětů k *cvičení smyslů*.

Bílá barva lilie, sněhu; světlá modř ranní oblohy, temná o polednách; křišťálová voda horského potoka; bělostné vlny na břehu smaragdového jezera; zelený pažit, zelené osení; odstíny zeleného listí březového až k jedlovému. Ráno a večer, pak po bouřce stkví se barvy květin v plné nádheře. — Jaké množství barev k nazírání poskytuje též říše živočišstva a nerostů!

Jemný šelest listů na lípě, rákosí u rybníka; šustot opadlého listí vrby smuteční, suchého věnce na kříži u hrobu; hukot větru s přechodem od ostrého hvizdu až k hloubce basové; třesk a dunění hromu. Libý šust tichého deštíčku v korunách stromů, pleskot vody silného lijavce, bubláni potůčku, hukot řeky rozvodněné. Sníh pod nohama chrupá, oheň syčí, praští, ozvěna zní. A kdo by vyčetl všechny zvuky zvířat, od drobného hmyzu až k největším ptákům a ssavcům?

4. *Názory* o předmětech přírodních jsou základem *představ*, o jejichž správnosti snadno lze se přesvědčiti a nesprávnost po případě snadno opravit. Tím spolu pěstuje se cit a snaha po pravdě.

5. Příroda poskytuje hojně příležitosti k *cvičení obraznosti*.

Dítě s květinami mluví, hvězdy se na ně usmívají, větřík s korunami stromů hovoří, potůček o zkušenostech svých vypravuje.

Aj, stromek hle, jak prstem kyne mi,
jímž větřík pohýbá. Nuž, půjdu tam.²⁾

K vám též, *Vichry* divé, jež teď douváte burácným
rozkvašením, k vám též hlasu svého užasle vysílám!

¹⁾ Al. v. Humboldt — Reisen, Leben und Wirken. Dr. Klencke. Leipzig. 1876. Str. 72.

²⁾ Šakuntala od Kalidasy. Přel. Č. Vyhnis. Str. 24.

Mluvte, kdeť vaše zálohy jsou, tvorové vy mohutní?
Mluvte, kde vzduchové své zásobníky chováte,
jenž ruče rozdufují hrotivý kvas bouře podéšné?
Kde v dědinách dalekých nebe šlfe porozloženého
o hlubokém mlčení dřímáte, kdy všechno je klidno?¹)

Viz též: V přírodě od V. Hálka.²)

6. Jest výtečnou školou k cvičení *rozumu*, ježto přirovná-
váním názorů a odtahováním poskytuje příležitost k tvoření *pojmků*,
souzením a usuzováním o příčinách a následcích vede k poznání
zákonů přírodních, vzájemné *závislosti* (účelnosti) předmětů přírod-
ních a k poznání *Stvořitele*. Jest nejen školou *pravdy*, ale též
dobra, ježto mnohé předměty a výjevy přírodní mohou býti obra-
zem a podobenstvím etnosti (poučování Kristovo).

Hle, jak se všechno k celku pojí,
a jedno v druhém živo stojí!³)

Viz též: »Moudrost otcovská« a »Duchu světa« od B. Jablon-
kého⁴)

Jak předvítipně zřízeno *oko* lidské, by sloužilo za ústroj k vi-
dění; jak *ucho*, by bylo nástrojem slyšení! Jak důmyslně spojeny
kosti v *kloubech*, jak *svaly* upevněny na kostech, by dle zákona
o pákách sloužily k pohybu! Jak předvítipně sestavena ústrojí v těle
lidském v znamenitý celek, v němž všechna ústrojí vespolek zasahují
a navzájem se podporují! Při tak důmyslném sestrojení těla lidského
kterak nemyslíti na nejvyšší důmysl Stvořitelův?

Vizme *hrobařika*! V době, kdy nemá ještě vajíčka pohotově,
vleče se s mrtvolou neobyčejně těžkou a pak ji zahrabává, by po-
skytla potravu jeho potomstvu. — Larva *mravkolva* hrabe nálev-
kovitou jamku do země, do níž lapati chce kořist, kterou nikdy
ještě neviděla. — Mladý *pavouk* prostírá svou síť na kořist, jejíž
vlastnosti ještě nezná. — Některý hmyz vraždí hmyz jiný, který
ne jemu, nýbrž jeho potomstvu mohl by býti nebezpečným, ačkoliv
toho neví, aniž věděti může. — Všecky tyto výkony dějí se tak
účelně a přece bez jakéhokoliv navedení nebo učení. To není holá
náhoda, nýbrž moudré uspořádání těchto poměrů rozumnou vůlí,
kterou ne ve zvířeti, nýbrž mimo ně hledati jest.

V přírodě jedním prostředkem dosáhne se často celé řady ji-
ných účelů. Pták nalézá potravu svou na stromě; tím však odstra-

¹) Thomsonovy Počasy. Přeložil Fr. Doucha. Str. 136.

²) Cit. kn. pro úst. uč. II.

³) Göthe — Faust. Přelož. J. J. Kolár. Str. 17.

⁴) Cit. kn. pro úst. uč. III.

ňuje se stromu hmyz a tím chrání strom i jeho plod. Lumík snášejí vajíčka do hmyzu, jež kladélkem nabodává; tak je postaráno o jeho plod a zároveň o to, by škodný hmyz přilíš se nerozmáhal. Datel vyhledává larvy hmyzu pod korou stromů a tím chrání les před zkázou. Člověk často mnoha prostředky nedosáhne ni jediného účelu.¹⁾

V takovém hle pořádku dojemném
ohromný seřaděn všelikého bytostva je rozměr!
Ačkoli nejsa viděn, však očím vši přístěry prostým
svých ve činech se jeví Stvořitel, důkladně učící.
Krásná Vesno milá, aj v tobě i tvém sledu něžném
Usměvavý Bůh zvlášť se jeví; nebo prostora vodní,
země širá i vzduch svědčí o štědrotě Božské —
— že povýšení posléz
v čistém rozněcení, vznešeném i ve zápalu řader
blíž sebe Božstvo nebes cítíme, a v předtuše Božskou
zde zkoušíme radost, blažený patřice na vesmír.²⁾

Kapitán Brown měl stavěti most přes řeku Tweed, která v těch místech byla velice široká. I přemýšlel o tom, kterého systému by tu užil. Jednou procházejí se ráno ve své zahradě, uvažoval o rozličných nových způsobech mostů. V tom najednou spozoroval pavučinu, která jsouc napjata od jednoho kře k druhému, visela přes cestu jako most. To bylo mu podnětem, že vymyslel novou konstrukci mostů železných řetězových.³⁾

7. Příroda je nevyčerpatelným zdrojem *rozkoše*. City smyslné, které budí svěží vzduch, chladná voda, vůně květin, zvuky a barvy v přírodě blaží nás, přispívají ku zdraví tělesnému. Mysl vzbouřená nebo sklíčená v přírodě se ukonejší a může pak opět býti ve své míře. Dojmy přírodní budí a zušlechťují v nás cit pro krásu; poučení, jež příroda nám poskytuje, blaží nás citem pro pravdu, pro dobré a citem náboženským.

B. Overberg: Šel jsem do Angelmodde. Cestou modlil jsem se napřed brevíf, pak něco jiného. Jasně nebe a zdánlivý nepořádek trpytících se hvězd působily velice na mé srdce. Na místě zvaném Kampe (louka se stromy) musil jsem ještě na okamžik pokleknouti a kořiti se tomu, jež hvězdy, jak se mi zdálo, tak rozhodil, jakoby skutečně děl: »Hleďte, to vše mne nestojí nic!« Z toho lze souditi, jak výtečně musí býti to, co ho stálo krev jeho jednorozenného syna, by nám je zjednal. Nevím, že by Bůh kdy jindy způsobem tak hla-

¹⁾ Alb. Werfer — Gottes Herrlichkeit in seinen Werken. Ulm. 1882. I., 343.

²⁾ Thomson. Počasy. Str. 27, 28.

³⁾ A. Fröbel — Das Buch der prakt. Erwerbslehre. Leipzig. 1886. 669.

sitým, tak jemně srdce pronikajícím, skrze stvoření své mluvil, nežli když za tiché noci po skončené práci s klidnou myslí jsme venku, kde na vše strany kol sebe lze hleděti, pod jasným, hvězdnatým nebem. ¹⁾

Týž: Volný vzduch působí na mne druhdy neobyčejně. Pak jest mi tytýž při každém kroku, jako bych musil pokleknouti a klaněti se. Adoro te, quem non capio, sed sapio, quia dulcis es. ²⁾

Týž: (V pondělí velikonoční.) Včera ráno měl jsem, jak se mi zdá, jakousi předtuchu toho, jak nám bude při obecném vzkříšení, když procitneme k blaženosti. Spal jsem v noci tvrdě a klidně, že mne nevyrušoval ni nejmenší sen. Ve tři hodiny byl jsem výstřely děl pojednou z hlubokého spánku přiveden ve stav, prostý jakéhokoli nelibého pocitu, ve kterém zároveň měsíc a slávek okem a uchem působili pocit libý, jenž v prvním okamžiku celou duši naplňoval. Tak asi, napadlo mi pak, bude při vzkříšení; i nutilo mne to, bych pln radosti píseň o vzkříšení si zapěl. Vstal jsem a pokračoval ve svém zpěvu, procházeje se zahradou za svitu měsíce a za zpěvu slavíka, kvetoucími stromy jsa obklopen. Nepamatuji se na žádné tak blažené jitro. Ono skutečně oživilo mou víru ve vzkříšení. ³⁾

Salzmann oblíbil si úzké osamělé údolí, kam se uchýlil, chtěje po namahavé práci se osvěžiti. »Zde poležel jsem si třeba několik hodin na měkkém mechu, a ssál do sebe všemi svými smysly sladkou, čistou rozkoš přírody. Zrak můj kochal se pohledem na mohutný les, na hmyz, který kolem mne lezl a poletoval, na srny, jež někdy s hor sem sestoupily, a spatřivše mne, rychle jako střela zmizely. Sluch můj blažil se hrčením potůčku a vrzáním ptactva, často také hučením větru v korunách stromových. Můj čich osvěžoval se balzamovými výpary lesa; ba i moje chuť často se občerstvila, tu vodou z čistého potůčku, který údolím protékal, tu zase borůvkami, jahodami a malinami, jež tu rostly.« ⁴⁾

Stříbrné lesa praménky —
tam les má ty své myšlénky,
tam bublá, bublá, napoví,
než to svým šumem vysloví. —

Tam bludní kleknou poutníci,
a pijou nápoj slíci —
tam duše ve svět hosená
se najde znovuzrozená.

(V. Hálek.)

¹⁾ A. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 141.

²⁾ Týž. 145.

³⁾ Týž. 154.

⁴⁾ Salzmann's Leben. Stuttgart 1845. Str. 66.

Jestliže starostmi srdce tě bolí,
vyjdi si v červáncích do letních polí;
znikajíť starosti, nádra jež plní,
když moře klasové zlatem se vlní.

Skřivánek ze žita, linduška z mlází,
zvučivé granáty v srdce ti hází:
zapadáš v hlubinu slunce a krásy,
až rosou blaženou zvlhnou ti řasy.¹⁾

Med není sladší jak ta vůně žhavá,
jež s větví akací padá dolů,
jak anděl stál by na každíčkém stvolu
a střídal zlatý pel, když křídlem mává.

Teď fine vzduchem se jak vroucí láva,
vše unáší a všechno chvátí spolu,
a marně srdce vzdoruje v svém bolu,
jenž v hlubinách kdes tiše dokonává.²⁾

Vše, co srdce hryže a trápí, zdá se, jakoby čistým vzduchem
a krásným světem se spláкло. Člověk cítí se uvolněným, omlazeným
a opět nadějným.³⁾

J. J. Rousseau: Pokud sbírám rostliny a studuji, nejsem ne-
šťasten, a přiznávám se rád, že kdyby mne nechali, nepřestal bych
sbírat a studovati od rána do večera, až do konce svého života —
ano, až do své smrti.*

Generál hrabě *Dejean*, věrný přívrženec Napoleona I., opustil
ihned službu vojenskou, když císař vypověděn na Sv. Helenu, a po-
užil nyní svého volného času k studiu brouků a k rozmnožení své
sbírky, která brzy stala se největší a nejznamenitější sbírkou brouků
v celé Evropě. Pouhý její katalog byl třikrát tiskem vydán.

Zpěv můj ať se nyní vznešenějším v nápěvu výší,
bych zpíval Jara působení na *člověka* mocné,
an nebe, země tytéž vespolečně o závodu pílí
rozjasnit jeho útrobu teď, jeho zvýšiti bytnost.
Zdaž udrží se, by též ve obecný ples se nemísil
přírody? *Nárukivost* zda divá v jeho srdci burácí,
an zefyrek mírem, hudbou pak hájek oplývá
každinký? Od dobromilé jen šleπέje Vesny

¹⁾ Ad. Heyduk — Chudým dětem. Brno. 1895. 26.

²⁾ X. Dvořák — V aleji akátové. (Stínem k úsvitu. 56.)

³⁾ Fr. Polack — Brosamen. III., 346. — Viz též báseň Anastasia
Grüna: Der treue Gefährte.

klidte se ve kvapení, podlí skrblici pozemští,
zatvrzelí, jenž svých spolubratrů bídy necitní
sobě jenom přejete všeho hojnosti! Klidte se odtud!
Vy však pojdte, duše spanilé, v jichž myslí povolné
dobrotivost tvořivá nejčistším nad tvory všecky
hárá rozněcením! ¹⁾)

Ó vlny hořící, ó moře zlata,
ó spono démantová, kterou spjata
vlá říza Boha v azurovou dál!
Či purpurem jste, který s ramen sňal,
když k zemi zadíval se v stesku právě,
jež k Němu z hloubi zřela vyčítavě?
Neb číš jste hořkých slzí krvavá,
již země nebi v oběť podává?
Vím, věčnosti jste rubínovým prahem.
kam duše vzlétá, syta lidským blahem,
by v zřídle pravdy, v světla prameni
svou touhu skojila a nadšení! — ²⁾)

8. Příroda budí a poutá *pozornost*, povzbuzuje a posiluje
vůli k rozmanitým ctnostem.

Dítě na vycházce sbírá květiny, honí se za motýlky, vyhledává
barevné kamínky, prohlíží křoviny, pátrajíc po ptačích hnízdech,
pokřikuje na vrány, vypyťává se kukačky, pouští verunku do nebička
a jiné.

Dzierson: »Včelař, je-li skutečným milovníkem včel, a necho-
vá-li včely z pouhého jen zisku, je také pilný, spořádaný, snášlivý,
rodiny milový, citlivý — vůbec *dobrý člověk*.«

Podobně povzbuzuje mravenec k vytrvalosti, holubička k či-
stotě, beránek k tichosti a trpělivosti, violka ke skromnosti a j.

»V přírodě vůbec vládne činnost, pořádek a zřejmě přiči-
nění jednotlivce k dokonalosti celku: tři významné pokyny pro člo-
věka.«

Salzmann přistěhoval se s rodinou svou do Schnepfenthalu,
by zde založil vychovavací ústav. Byla noc; děti chtěly spát, do-
spělí byli smutni, majíce starost o budoucnost. Salzmann nemoha
to vydržeti přistoupil k oknu. Měsíc právě vycházel nad lesem. I za-
volal všecky k oknu. Byl to pohled velice krásný. Všickni se z toho
radovali; malí zapomněli na spaní, velcí na starosti. Salzmann chopiv
se tolika rukou a ruček, kolika vůbec mohl, pravil: »Buďte dobré
mysli, moji drazí! Ten Bůh, který stvořil tento krásný měsíc, dovede

¹⁾ Thomsonovy Počasy (Přel. Fr. Doucha.) 27.

²⁾ X. Dvořák — Červánkům. (Stínem k úsvitu. 48.)

vše učiniti možným. On bude s námi; on nás bude chrániti a nám žehnati, budeme-li vždy jednati rozšafně, a zůstaneme-li věrni ctnosti. — Všobecné pohnutí, a z mnohého oka, pohlížejícího na měsíc, vyronila se bolestná slza. Výjev ten zůstal Salzmannovi nezapomenutelným. Devatenáct let na to (kdy měsíc jde toutéž drahou) památka tohoto výjevu v rodině Salzmannové oslavena. — Ústav, Salzmannem ve Schnepfenthale založený, trvá dosud.

Na návrší pod farou, odkud rozkošný rozevírá se rozhled ve snivé kraje zlatého prutu země České až k dalším Krkonošům, tam založena krásná zahrada. Zde strávil jsem mnoho slastných dní svého mládí. Zde učil nás milý řídící, ctihodný kněz P. Frant. Waiter, znáti přírodu a její divy, zde poznali jsme zábavy nejušlechtilejší a učili se milovati a ctíti Boha — Tvůrce všehomíra. Od doby té uplynulo již více než 20 dlouhých let — ale slastné vzpomínky dosud bují v řádu mém, a často s vděčností zalétá duch můj v ona památná pro mne místa, kde s veselými druhy svými za vedení milovaného řídícího pěstili jsme kvítky všeho druhu, šlechtili stromy, ošetřovali včely, zakládali živé ploty, pěstovali hedvábnictví a pod. Zahrada ta zařízena byla vzorně. Hned při prvním vkročení jevíly se kolem ladné skupiny a řady záhonků účelně upravených. Tu pěkné koberce květin různých druhů, tam zelenina, onde školka stromů ovocných, skupiny křovin a zelené pažitky, mezi tím cesty, pěšiny pískem posypané a semotam vedoucí, několik besídek skrytých v úponkovitých rostlinách — vše to zajímalo, poutalo, poučovalo mladistvou mysl naši. Pečlivý řídící dovedl nás pro přírodu nadchnouti; vzbuzoval v nás lásku ke stromům a rostlinstvu vůbec, poutavě líčil nám život každé rostlinky, již jsme pěstili. Jak pilně jsme naslouchávali na farském vrchu výkladům svého milého učitele! Záhy přilnuli jsme s láskou ke školní zahradě, a účinek byl ten, že sami doma zakládali jsme si zahrádky podobné, každý dle svých poměrů. A jakou radost jsme pocítili, když na zahrádkách našich se po krátkém čase již vše zelenalo, vše bujelo! A což když zavítal k nám do domu šlechtitný řídící, zahrádku prohlédl, práci naši ocenil, pochválil, podal rady a ruky pomocné! Tu vždy, jakoby sílu a vůli naši vzpružil — pobídl k pilnosti a vytrvalosti. — Bývalí spolužáci moji, nyní muži v nejlepším věku, zvelebují, okrašlují rodné městečko své a blízké okolí stromovým. — I toužil jsem po tom, abych mohl někdy sám jako učitel podobnou zahradu založiti, ze které by mládež čerpala poučení pro život, a kde bych ukojil touhu po pěstování rostlinstva, k čemuž lnu s celým srdcem; neboť neznám ušlechtilejší zábavy pro učitele, než může-li po vykonané povinnosti školní zotaviti mysl svou a znavené čívy v čistém vzduchu uprostřed květin, křovin a mladých stromků, které si sám vypěstoval. Ve školní zahradě spadne veškerá tíha a námaha, která tísní po horlivém celodenním vyučování naše nitro. V čerstvém vonném vzduchu za libého vánku a vůně svěžích haluzí a tisícerych květů milo dlíti tu při práci zahradní — tu zase při odpočinku s knihou v ruce.

Znavená mysl rychle se konejší, čivy se utišují, líce opět červená, a veselá mysl se vrací.¹⁾

2. Umění.

1. K umění počítáme: básnictví, sochařství, malířství, stavitelství a hudbu.

2. V čem záleží *umělecká tvorba*?

a) Umění má především napodobovati skutečnost.

Tak vytýká se umělci: »Takhle nedělají se prsa. Osoby v tvém pozadí jsou příliš veliké, barvitost tvých stromů je nepravdivá. Nikdy člověk tak necítil neb nemyslí, jak ty zde předpokládáš.«

b) Avšak podrobné, dokonalé napodobování skutečnosti není účelem umění.

Sice by odlívání bylo nejdokonalejším sochařstvím, fotografování bylo by nejdokonalejším malířstvím, stenografické zprávy o přelíčeních před porotou byly by nejlepší tragedií, nejlepší komedií nebo nejlepším dramatem. — Obyčejně má socha jen jednu barvu a oči bývají bez zřítelnice. — Všichni dramatičtí básníci nechávají osoby své ve verších mluvit. Göthova Iphigenie z prvu napsána v prose a pak teprv se verších. Jestli krásná v prose, ale ve verších mnohem krásnější.

c) Umělec napodobuje z předmětu poměry a vzájemnou podmíněnost částí.

Chtějíce vypodobniti skutečného člověka tužkou na kuse papíru, nebudeme ho kresliti v skutečné velikosti ani ve skutečných barvách. Žádá se toliko, abychom poměry částí a polohy podali: má-li hlava tuto délku, musí tělo tolikrát délku hlavy míti, paže podobně délku na této závislou, taktéž noha a všecko ostatní; nutno, bychom tuto křivku, tento ovál, tento úhel, toto vybočení též v kopii čarou téhož druhu vyznačili.

Máme-li o jakémsi jednání jedné nebo několika osob podati zprávu, nežádá se na nás, abychom všechna slova, všechny pohyby, všechny skutky té osoby nebo těch osob zevrubně opakovali. Jde však o to, bychom poměry, souvislost správně vylíčili, t. j. abychom, je-li ona osoba ctižádostivá, vylíčení skutků ctižádostivých v popředí kladli; je-li lakomá, násilnická, tedy lakomost, násilnost vylíčiti; dále pak abychom pojali, jak tyto její skutky vzájemně v sebe působí, abychom rozhodnutí, cit, myšlenku jakousi zdůvodnili předchozími myšlenkami, city a rozhodnutími, a mimo to přítomným stavem a roz-

¹⁾ Kar. Černý — V naší školní zahradě. (Beseda Učitelská 1896. 129. a další.

položením osoby, a mimo to zase povšechnou povahou, kterou jsme ji přioděli.

d) Avšak umění neobmezují se na to, by poměr částí opakovala a podávala. Mění-li umělec poměry částí, mění úmyslně v témže smyslu všechny, tak totiž, aby tím jistá podstatná povaha předmětu a tudíž *idea*, kterou si o něm vytvořil, zřejmě vystoupila.¹⁾

Michel-Angelo vzdělal náhrobní pomníky Medicejů ve Florencii. Jsou to čtyři veliké sochy mramorové, z nichž jedna ve spánku, druhá v okamžiku probuzení vyličeny jsou. Na podstavci spící sochy je nápis: »Milý jestiž spánek mi, milejší ještě býtí z kamene, pokud hanba a potupa u nás trvají; nic nevidět, nic neslyšet je osud nejšťastnější; pročťž mne neprobud', mluv, prosím, tiše!« Aby označil protivu mezi přítomností (dobou útisků) a idealností (dobou statečných povah), nevolil k sochám rozměrů lidí současných, nýbrž trup a okončiny prodloužil, tělo nad bokem zkrivil, oči hluboko zaryl, čelo vráskami rozbrázdil, žeť staženým obočím lvu se podobá, svaly na ramenou zvýší vrchu zdmul, na zádech šlachy a sepjaté obratle jak železný řetěz napjal, tak ztuha natažený, že se zdá, jakoby články rozprasknouti musily.²⁾

Na mostě Karlově v Praze je sousoší Bolestné Panny Marie (Pieta) od Eman. Maxe. Pod křížem jsou truchlící postavy: Marie Panny, která mrtvé tělo Spasitele v klíně drží, pravici na rámě jeho klade a levicí zsinanou tvář jeho hladí; svatě Maří Magdaleny, která slzíč líbá levou ruku Páně, a sv. Jana Miláčka, jenž v tichém bolu uprostřed stojí, dolů hledí. Na podstavci je nápis: »Ó, vy všickni, kteří jdete cestou, pozorujte a vizte, jestli bolest, jako bolest má!« Toto skupení na každého, kdo se do něho zadívá, mocný dojem činí.³⁾

3. *Básnictví* označuje předměty ideální slovy, kterými obraz ideální na mysl má se vzbuditi. Slova sama svou lahodou, rytmem, rytmem blíží se hudbě.

Poesie jest to, která nás vzdělává v mládí, jež mírní přikrost nařízení, jež činí ctnost roztomilou, propůjčujíc jí zvláštní něhy, jež povznáší ducha v epeji, zjemňuje ho v divadle, naplňuje ho svatým citem při obřadech, zve ho ke hře při odpočinku a vdechuje mu vznešený zápal u přítomnosti nepřítelů. A kdyby její fikce se obmezily jen na to, že by tišily nepokojnou činnost naší obrazotvornosti,

¹⁾ K pravé básni náleží dvě věci, jednak aby viditelný svět zašel v mysl básníkově, pak aby ve zúšlechtné podobě prostřednictvím obraznosti znova v ní povstal. (Dr. Beck — J. H. v. Wessenberg.)

²⁾ O podstatě díla uměleckého. Vydal H. Taine. Upravil dr. M. Tyrš. V Praze 1873.

³⁾ Fr. Ekert — Posvátná místa kr. hl. m. Prahy. I., 287.

nebyl-li by to vzácný dar, zjednávati nám nevinnou zábavu uprostřed tolika nehoř, o kterých stále slyšíme? ¹⁾)

Svatá Emmelie, vychovávajíc dceru svou, sv. Makrinu, vnučku sv. Makriny starší, střežla ji před básněmi fantastickými, za to vštepovala jí ty části písma svatého, jež dětské mysli byly přiměřeny. Makrina učila se knize moudrosti a žalmům s velikou chutí nazpaměť a po celý den při pracích ručních, v nichž byla mistrýní, prozpěvovala žalmy. ²⁾)

Aischylos: »Nuže, pověz, proč básník asi nejvíce obdivován jest?«

Euripides: »Pro svou dovednost a zručnost, ježto *zdokonaluje lidstvo*.« ³⁾)

Zvláštní čarovnou moc měly verše slavného zákonodárce Solona. Svou elegií »Salamis«, již jako šílenec s kamenc hlasatelů přednášel, pomohl vlasti z hanby a vzbudil výpravu k dobytí ztracené Salaminu. Jeho politické a sociální básně měly ještě těžší úlohu. Vůdcové lidu byli zpupní egoisté, a lid sám upěl v dluzích, a mnozí prodávání do otroctví. Solon pomohl svou ústavou, již ospravedlňoval svými verši. Veliký vliv vychovatelský vedle básní Homerových a Hesiodových měly verše aristokrata Theognida, jež byly ve školách čtány, a pak nápisy duchaplného Simonida, které ctnost a statečnost v tisícových variacích oslavují. ⁴⁾)

Básnictví není výhradně přednost básníků. Oni jsou kněží básnictví, ale toto musí v každém srdci lidském kvést. Každý může a má být básníkem: také s motykou nebo veslem v ruce; také kupec má a může jím být, an zboží své odvažuje; dělník, který tlapku svého soustruhu v pohyb uvádí. Každý člověk má zároveň být pracovníkem a básníkem: pracovníkem, by si opatřil vezdejší chléb; básníkem, by do číše života přimísil vína idealismu, citu. ⁵⁾)

4. *Hudba* tonem projevuje cit a mluví přímo k citu.

Dánatě nám v dar hudba bohem, ty se rouhati, šašku,
jí přestaň, bez níť truchlo plynul by život.

Mysli ona vzněcuje k skutkům, jim i síly dodává;
umdlá přívětivě sprostuje nádra klopot.

Smutné podnáší, malodušným útěchy šepce,
a z vesela dlouhou tíhotu cesty ruší.

Sladčeji nám s hudbou sladká doba míru uplývá,
s ní Bohu libější dech vane ve svatyních.

¹⁾ Voyage du jeune Anacharsis en Grèce (T. Hrubý — Ze života básn. antick. Str. 171.)

²⁾ Vater der Wüste. Ida Gr. v. Hahn-Hahn. Mainz. 1864. 268.

³⁾ T. Hrubý — Ze živ. básn. ant. Str. 172.

⁴⁾ Týž. — Str. 181.

⁵⁾ P. Mantegazza - Lebensweisheit für die Jugend. Str. 192.

Marsovu hudba krotí prudkost, a vojen vzteky mírní,
vášní všech čistí rmut na jejích se vlnách.

Hudba za libý lék pracím těžším se vydává;
kdož by neuznával, že z nebe vládá její?

Zárod ctnosti ona vkládá do duší, a blahosti
rajské předtušení svým hotoví ctitelům.

V poklidu okřívá zemšťan skrze hudbu, ona však
i krotkou tře rukou hrozbu a sílu vrahův.

Pocty její nezamítá Bůh ni v chrámu velebném,
by v žalmech slušná vzdávala čest se jemu.

Šířiti nač pochval? Zdravotu v tělo hudba zajisté
i v ducha nám vlévá, pěstuje přízeň a mír.

Smysly činí duchu poslušné, k nebesům pak ochotně
se vznáší luzným duch za jejímto hlasem.¹⁾

Lykurgos jednoho z těch, jižto na Kretě za moudré a věci
obecných znalé se považovali, Thaletu, úslužností a přátelstvím sobě
získav do Sparty odeslal, jenž jmín byl za lyrického básníka a toto
umění na oko provozoval, v skutku pak to, co nejvýbornější, ze zákono-
dárčův konal. Neboť písně jeho a řeči byly k poslušnosti a svornosti
vyblízející skrze nápěvy a rozměry, jež mnoho sličného a kojivého
do sebe měly, a jimžto naslouchající nevědomky mravy své šlechtili.²⁾

Vyučování písním a básním neméně hledělo k obratnosti a či-
stotě mluvy; avšak měly též básně osten, srdnatost vzbuzující
a ponoukající k nadšené horlivosti a činnosti, i byl sloh prostý
a rázný, vztahuje se k věcem šlechtitným a mravy vzdělávajícím.
Neb byly to obyčejné pochvaly mužův, jižto za Spartu padli, vele-
bených, a hana bojácných, jak bídný a nešťastný život vedou, zvěsto-
vání pak a chlubení táhnoucí se k ctnosti, kteréž právě věkům při-
měřeno bylo. Na doklad toho s místa nebude něčeho uvést. Jelikož
tři sbory podle tří věkův za čas slavností se sestavovaly, sbor starých
zpívati počínal:

»My bývali jsme někdy statní jonáci.«

Sbor pak mladíkův střídavě pěl:

»My ale jsme; a libo-li ti, zkus toho!«

A sbor hochů:

»My ale budem jednou mnohem lepšími.«³⁾

¹⁾ Alžběta Vestonia — Chvála hudby. Přelož. Fr. L. Čelakovský.

²⁾ Plutarch — Lykurgos a Numa. Přel. Al. Vaníček. Str. 8.

³⁾ Týž. Str. 27.

Orfeus nebeským zpěvem svým okouzloval nejen užaslé lidstvo, nýbrž i živočišstvo, ano i samu němou přírodu. On jest jedním z největších vychovatelů světa, neboť odvykl nevzdělané člověčenstvo doby své vražditi a páchatí nepravosti.¹⁾

Všecky děti, nejen Češi, jsou rození hudebníci. Dítě chce hudbu provozovati jako pták na větvi, jak mu to právě do hrdla přijde; jen pak má duše jeho radost.²⁾

V Kitscheru měl Dinter jakožto duchovní správce často z toho radost, když jda večer o desáté vesnici, slyšel, kterak hospodáři řídí večerní pobožnost spolu se zpěvem. I myslil si: »Kdo věc dobře dělá, dělá ji také rád. Jestliže moji jinoši *dobře* učí se zpívati a nápěvy pamatovati, budou večerní pobožnosti rovněž obvyklejší.«³⁾

Když důmyslný mistr hudebního umění, G. F. Händel, nejvznešenější ze svých hudebních děl, oratorium »Messias« v Londýně poprvé předváděl, přišel na konec k němu vznešený pán, vzdávaje mu svůj dík za »krásné vyrazení.« Výraz ten byl mistru poněkud popudlivému nemálo proti mysli; pln rozhorlení zvolal: »Ne vyrážeti, nikoli, *polepšiti* vás chci!« Rovněž tak a ještě rozhodněji chtěl totéž i básník a mistr v hudebním umění, David.⁴⁾

V Edesse šířilo se kacířství Bardesana. Syn jeho, Harmonius, složil je v lahodné verše, složil k nim nápěv, a tak lahodnými tony vplýval jed do duše prostého lidu. Proti tomu užil sv. Efrém téhož prostředku, složiv učení katolické v podobné verše, aby při týchž nápěvech bylo lze je zpívati, složil i nápěvy nové, lahodnější, a naučil panny Bohu zasvěcené těmito písním, by ve shromážděních a v rodinách je zpívaly.⁵⁾

5. *Stavatelství* vypodobňuje krásu, která záleží v rozměrech a čarách; *sochařství* mimo to ještě také krásu tělovou.

Úhledný a vkusný zevnějšek i vnitřek školy, chrámu, rozličných veřejných budov, sochy na škole, ve chrámě a na veřejných místech působí nemálo na mysl mládeže směrem vychovacím.

Fröbelovy dárky. Richterovy stavebnice. Ruční práce chlapců ve školách.

6. *Malba* stojí výše nežli ostatní výtvarná umění: stavitelství a sochařství, vypodobňujíc ještě také krásu, která záleží v barvách. —

A. W. Ambros: »Což mám říci o Madonně del Grandaca? Kdybych byl vychovatelem dívek, přikázal bych svým chovankám,

¹⁾ T. Hrubý — Ze života básníkův antických. Str. 12.

²⁾ H. Hansjacob. — Aus meiner Jugendzeit. Str. 63.

³⁾ Dinter — Ausgewählte Schriften. I., 237.

⁴⁾ Dr. J. E. Veith — Misericordia. 288.

⁵⁾ Väter der Wüste. Ida Gräfin Hahn-Hahn. Mainz. 1864. 258.

by se denně na pul hodiny před tento obraz postavily; bylo by to nejlepší naučení, jehož přispěním by vychovatelky svých plíc ušetřiti mohly. Týž si přeje, by mohl míti v bytě svém Madonnu od Holbeina, aby před obraz její denně mohl vstoupiti a z její ideální krásy, vznešenosti, něžnosti a svatosti se vzdělati a povznést.

Předstupme před Sixtinskou Madonnu od Rafaela. Tu bude věřící a rovněž i nevěrec stejně k obdivu povzbuzen, a velkolepá koncepce obrazu vlije cit vznešenosti do srdcí obou.¹⁾

7. Umění předvádí mysl krásné názory a představy, budí obraznost a ušlechtilé city, těmito pak působí na rozum a vůli, že snadněji a ochotněji předměty ideální pozná a k nim se povznáší.

Umění není snad jenom pro boháče, nýbrž ono je pro všechny, neznajíce rozdílů ni stavů ni národností. Umění jest mocný prostředek vzdělávací. Jak mnoho může umělec přispěti k povzbuzení lásky k vlasti, k bližnímu, k Bohu! Ono je zdrojem nadšení a zbožnosti. Krása zahrnuje v sobě též dobré, a toto stává se krásou dokonalejším.

Jednoho dne šel jsem pod lipami směrem k Braniborské bráně. Předemnou dva mladí lidé zabráni byli v živý hovor. Slyšel jsem, že mluví o Schillerově smutnohře »Nevěsta Messinská«, tehdy ještě nové, a oba s neobyčejným nadšením. Říkali z paměti střídavě delší odstavce, přerušující je pouze výrazy úcty a obdivu nad veškerými krásami této básně. Sledoval jsem je dlouho, až do obory, aniž se nechali vyrušiti. Co však jsem slyšel, budilo ve mně takovou touhu po knize, že jsem spěchal si ji opatřiti, a ji tak bedlivě studoval, že také velkou část básně nazpaměť jsem se naučil, zvláště sbory, jež mne mocně dojímalý a jejichž výraz tak byl vznešený, jejich metrum a souzvuk tak melodické, že mi jako hudba zněly. Idea osudu sice nechtěla se mi celkem zamlouvati, ježto přičila se mým názorům náboženským; za to však tím hlouběji do mého srdce vnikly všechny myšlenky o nestálosti majetku, o tak časté změně všeho vezdejšího, o náhlém příchodu neštěstí a nestálosti štěstí a vryly se mi do něho velmi hluboko, tak hluboko, že mne často v požitku nejveselejších okamžiků vyrušovaly. Staly se mi téměř utkvělou představou, a stěží bych dovedl jmenovati jinou báseň, jež by na mne byla působila vlivem tak mocným a trvalým. Nad to sesílen byl účinek ten jinou, ač mnohem méně cennou básní Kindovou: »Král Ankaeos«, k níž Westenholz složil oblíbený nápěv s průvodem kytary, který mně velmi často bylo zpívati a hráti. Báseň ta jedná o takových právě myšlenkách jako Schillerova smutnohra, a musila tudíž účinek této

¹⁾ Dr. Eug. Dreher — Die Kunst in ihrer Beziehung zur Psychologie u. zur Naturwissenschaft. Berlin. 1878. Str. 15.

ve mně sesiliti. I nemohl jsem brzy nepozorovati, že můj názor o životě tím značně byl zakalen, a že mi bylo trapným, stále obávati se zákeřnické blízkosti neštěstí, takřka stále tušiti Damoklův meč nad hlavou. Taková míra mysli mne sice zachránila před mnohou lehkomyšlností, ale ona mne také nadobro oloupila o lehkou mysl, bez níž téměř nelze užívatí nezkalených mladických radostí.¹⁾

8. Právě proto, že umění zaujímá tak vznešené postavení, nemá nikdy snížit se k dráždění smyslnosti, k sprostotě, bezbožnosti, což zvláště platí o umění jakožto prostředku vychovavacím.

Z toho, že umění přímo a v prvé řadě neslouží mravnosti, neplyne, že by mu interesity mravní vůbec byly věci docela lhostejnou. A toť onen vážný moment, jež měli by stále míti na mysli všickni ti, kdož nějaký účín mají na pěstování umění. Snášelivost jinak zajiště blahodárná i ve věcech umění, přestává býti ctností, když propůjčuje se za štít frivolnosti, sprostoty a cynismu — nechť záminka k tomu je jakákoli. A právě v naší době dvojnásob je toho třeba, nezapomínati na krásná slova, jimiž se velký básník obrací ke svým bratřím, k umělcům: »Jeť v rukou vašich lidstva důstojnost, ji zachovejte!«²⁾

Nejzáhubnější zneužívání básnictví jest vždycky to, když nefest odívá rouchem líbezným, a tím dodává jí půvabu, jehož — sama o sobě jsouc šeredna — v skutečnosti nemá.³⁾

Platon: »Básníkovi sluší necudnost zakrývati, nikoli však ji na světlo vynášeti. Vždyť chlapcům dává se učitel, by je učil ctnosti, básník pak dán je dorostlým. Proto máme vštěpovati jenom dobro. — Pošetilé a zlé lidi sice poznávati musíme, ale básniti se o nich nesmí. — Poněvadž snad ani možno není ani užitečno, děti v útlém věku od básní odvracet, třeba je opatrovati, neboť při čtení více potřebují vůdce (paidagoga) než na cestě.« —

Archiloch, jeden z největších básníků hellenských, byl od Spartanů zavržen, kteří uznávajíce vychovatelský úkol básnictví, nedovolili, by duch jejich dětí jeho básněmi se otravoval. — Hypponax z Efesu proslul svou jízlivostí. Byl to člověk nešťastný; pro svou tělesnou ošklivost a sprostotu v obcování byl všude odstrkován. Proto zanevřel na celý svět a rouhal se prý i bohům, ano urážel prý i rodiče své. Za to dostalo se mu náhrobního nápisu, v němž každý se varuje, by se nepřibližoval ke hrobu jízlivého Efesana, by ho »divá vos« urážkami neobsypala.⁴⁾

Euripides v Žabách praví, že básnictví dramatické má lidi všlechtovati.

¹⁾ M. Jähns — F. K. v. Klöden's Jugenderinnerungen. Leipzig. 1874. Str. 257.

²⁾ O. Hostinský — Čtyři rozpravy. V Praze 1894.

³⁾ Dr. J. Beck — J. H. v. Wessenberg. Str. 458.

⁴⁾ T. Hrubý — Ze živ. básn. ant. Str. 182.

Mládež má umění seznati jakožto věc, která není věcí hlavní, slouží však k ozdobě života — Čím více se ostatně vkus a hlubší porozumění básnictví vyvinuje, tím více poznávají se veliké nedostatky, jež v našich divadlech i při provozování klassicky krásných kusů se naskytají, a tím více ochladí se divadelní nadšení samo sebou. — V neděli nedovolila jsem chovankám svým návštěvu divadla za žádnou podmínkou.¹⁾

3. Společnost.

1. Jest to známá zkušenost, že zvláště dívky ve společnosti jiných dítek jeví větší snaživost, nežli když samy sobě jsou zůstaveny. Příčina toho jest pud společenský, pak sebevědomí a sebectví společenský.²⁾

Polypraktovi dva synové dáni princovi za společníky, aby ho povzbuzovali a byli mu pro veselou společnost.³⁾

Často se nyní stěžuje, že dorůstající dívky příliš bývají do společností voděny. Nezavrhují toho, děje-li se tak teprve večer od 6. do 7. hodiny, anebo v neděli. Mladistvá radostivost tím získá, a ta vrací člověka s tím větší chutí k vážným studiím. Snad tím utrpí hojnost vědomostí. Ale láska k věci a síla, která se jí chápě, získá.⁴⁾

Jak paní Brońcová byla obmezena, špatně vychována, nízkého ducha a názoru, tak dcerušky její vynikaly půvabem, ctností, pravou zbožností křesťanskou a výtečnou sběhlostí ve věcech společenských. Jejich zjev vzbudil ve Varšavě všeobecný obdiv. Nepochopeno, jak tak obyčejná paní, jako Brońcová, mohla vychovati tak znamenité dcery. — Dobrý ton a pečlivé vychování, jaké udílela Tekla z Bielských-Lubieńská svým dětem, tak byly známy ve Varšavě, že paní Grudzińská, pozdější Brońcová, přiváděla k ní každodenně své tři dcerušky. Přijížděly pravidelně o 7. hodině z rána, prodlévaly do 4. hod. odpoledne, a mladší dcera domácí, Pavlina Lubieńská, mnoho času věnovala vzdělání těchto slečen, jsouc téměř stejného s nimi věku. Uvedla je též do nejlepší společnosti varšavské a postarala se o to, by všady dobře byly přijaty.⁵⁾

¹⁾ Emilie Braun -- *Durch's Leben*. Str. 181, 183.

²⁾ Jsou společnosti, nemající jiného účelu, leč libé zotavení ducha po těžké a namahavé práci; těm nesmíme věnovati mnoho času, jen tolik, co dostačí k potřebnému zotavení. Jsouť pak i jiné schůzky, jež se dějí ze zdvořilosti, jako vzájemné návštěvy a pozdravy k počtě blízkých. Tu nebudme úzkostliví, bychom v nich nic nezanedbali, ale ani tak nezdvofíli, bychom jich veskrze opomíjeli; nýbrž hledme tu učiniti zadost zdvořilé slušnosti k uvarování se hravosti a lehkováznosti. (Sv. Frant. Sal. — Bohumila 288.)

³⁾ Basedow — *Agathokr*. Str. 38.

⁴⁾ J. G. Dinter — *Ausgewählte pädag. Schriften*. I., 23.

⁵⁾ Ed. Jelínka — *Dámy starších salonův polských*. Str. 27.

Tenkráté lidé rádi se scházeli, rádi viděli a rádi jedni s druhými strávili při společné zábavě večer. Byla to doba dosud od starších nezapomenutá, domácích bálů, všelikých pikniků rozkošných, domácích divadelních představení, živých obrazův a t. d., kdež starý, mladý činil bez okázalosti a falešné skromnosti, co mohl, aby jiným připravil několik příjemných hodin. Každé osvědčení talentu, vkusu, vtipu bylo oceněno a vděčně přijato. Při velice skromných požadavcích, které na pohostění při takové příležitosti se činily, a při opravdivém, nikoli jen lichu proneseném pfání, aby podobné schůze nečinily žádných zvláštních v domácnostech nepřiležitostí, staly se možnými i u rodin méně bohatých, čímž obecnstvo prospělo jen samo sobě. Mladí muži se obrousili, dívky nabyly rozhledu, starší pánové nezatoužili po hostincích, a starší paní zajímaly se ještě o jiné věci než jen o privatní záležitosti svoje a svých bližních. Mladí lidé se dostali všestranněji připraveni do proudu života, a staří se z něho tak brzy nevymkli.¹⁾

Ale muže svatého ustavičně se drž, kteréhožkoli seznáš, že zachovává bázně Boží, jehožto duše jest podle duše tvé, a kterýž polituje tebe, kdybys poklesl ve tmě.²⁾

Overberg stav se *duchovním rádcem* kněžny Galicinové, přesídlil do jejího domu; i byl nejen zpovědníkem jejím, ale přítelem, který s ní společně pracoval na spáse. Katerkamp přirovnává krásný a svatý ten poměr obou k pfátelství sv. Jeronyma k sv. Paule, sv. Jana z Křtže k sv. Teresii, sv. Františka Sal. k sv. Františku de Chantal. Overberg a kněžna zavázali se, vespolek upozorňovati se na chyby, jež by na sobě pozorovali, a byť to byly jenom maličkosti.³⁾

2. Nejdůležitější účinek společnosti na chovance jest povzbuzování a udržování *veselé myslí*.

„Já bojím se světa a lidí,“ počala moje choť znova. „Někdy se lidí tak štítím, že bych se chtěla schovati do nejzadnějšího kouta.“ — „Právě tehdy, když pochmurná mysl nám ukazuje život ve světle temném, jest nám vyhledávati společnost milých lidí,“ pravila paní řiditelová živě. „Ti pak nám jsou spojenci a svědky štěstí, nejlepším lékem proti mrzoutství.“ — Já dodal jsem: „Samota je pro lidi pochmurné myslí tak nebezpečna, že stále ukazuje na štěstí, jehož se *nedostává*, a vede k úplnému zneuznávání toho štěstí, které máme. Společnost milých lidí je živé štěstí.“⁴⁾

3. Ve společnosti vyvine se správné *sebevědomí* osobné, sebecit, *samostatnost* a povzbuzuje se snaha k ušlechtilé *činnosti*.

¹⁾ Kar. Světlá. — Upomínky. Str. 33.

²⁾ Sir 37, 15, 16.

³⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 97.

⁴⁾ Polack — Brosamen. III., 26.

Quintilian: »Já pro svůj díl chci, by muž, jemuž určeno žiti uprostřed velikých záležitostí a své postavení ve světě si zachovati, — chci, pravím, by záhy si zvykl před velikým množstvím se nestýchati, a aby se střežil vzíti na se onu stydlavost, která přirozeně vyplývá ze života osamělého. Duchu jest se povznést a vzmužiti, místo aby v soukromí a temnotě zlenivěl a zmalátněl, a takřka zplešnivěl.«¹⁾

Navštívil jsem nemocného chlapce a shledal jsem, že nemoc nebyla nebezpečna, ale přece taková, že vyžadovala, by dále doma zůstal. »Hochu,« pravil jsem, »neboj se, neumřeš. Za čtyři neděle budeš zase u mne ve škole.« Nemocný plačky odpovídal: »To je právě to. Zatím přijde K. v počtech dál. Jak pak ho mám zase dohonit?«²⁾

V chlapeckém semináři Pařížském jsem shledal, jak spolužák řevnivostí divy horlivosti a námahy vzbudil a provedl a mezi onou četnou mládeží spolu všechna odvětví neupravdovějších studií a nejryzejších a nejutěšenějších ctností k rozkvětu přivedl. Znal jsem některé, ani mohli říci: Nemám nepřátel, mám jenom soky, které miluji.³⁾

»Otec můj zemřel mi velmi záhy; a od svého šestého roku pohřešoval jsem v okolí svém všeho, čeho ve věku tom tak nezbytně třeba k rozvoji mužné síly. Vychováván jsa nejlepší matkou, vyrůstal jsem jako ženský a mateřský mazlík, že v každém ohledu většího by tak hned nenašel. Byl jsem, jak se říká, stále jenom za pecí. Naproti tomu žil jsem od rána do večera v okolí, jež srdce mě v nemalé míře zahřívalo a oblažovalo. — Znal jsem svět jenom, pokud se obmezoval na světnici mé matky a na školu; skutečný svět byl mi téměř tak cizím, jako bych nebydlil ve světě, v němž jsem žil. Domníval jsem se, že celý svět jest alespoň tak dobrosrdečný a upřímný, jako já sám. Byl jsem tudíž přirozeně již od svého mládí obětí každého, kdo se mnou chtěl si zahrávat.«⁴⁾

4. Hlavní z ctností — *lásky k bližnímu* (laskavé posuzování, snášlivost, ochota, přispění) — vypěstuje se jenom obcováním s lidmi, scznáním jejich potřeb a skutečným *přispěním*, kde třeba.

Jerem. Gotthelf nechtěl zanedbávati společnost, ne aby společenskému mravu a dobrému slohu se přiučil, nýbrž by lidi mohl studovati, které třeba naskrze pochopiti a prohlednouti, chceme-li se zdarem pracovati na jejich blahu.⁵⁾

¹⁾ Fel. Dupanloup — Die Erziehung. II., 589. — Sv. Augustin: Cur non poteris, quod isti et istae?

²⁾ F. G. Dinter — Ausgewählte pädag. Schriften. I., 228.

³⁾ Fel. Dupanloup — Die Erziehung. III., 592.

⁴⁾ J. H. Pestalozzi — Schwanengesang.

⁵⁾ Fr. Schaefer — Die Pädagogik des Jerem. Gotthelf. Leipzig 1888. Str. 5.

5. Jako společnost dobrých může při výchování velice přispěti, rovněž může *společnost zlých* býti záhubnou. Proto pozor na lidi *neznámé*!

Nebývej přítelem člověka hněvivého, a s mužem prchlivým neobcuj; abys snad nenaučil se stezkám jeho, a nevzal pohoršení duši své.¹⁾ — Kdo chodí s moudrými, moudrý bude: ale přítel bláznů podobným se stane.²⁾

Když pak (v Efesu) se někteří zatvrdili a nevěřili, mluvíc zle o cestě Páně před množstvím, odstoupiv (Pavel) od nich, *oddělil* učeníky.³⁾

Kdo by si pomyslí, že kopřiva páří, dokud se jí nedotkl a se nepopálil! Nechce mládež tomu věřit, že zlé tovaryšství jí na záhubu jest, až se jím pokazí. (Sychra.)

Bohobojný otec sv. Teresie spozoroval vlažnost a marnivost na dceři své. Pátraje po smutné toho příčině, nalézal ji; ale jako rozumný muž nezabraňoval přístupu své příbuzné, ačkoli veškeré jiné návštěvy co nejpřísněji zapovídal. »Kéž by byl chtěl Bůh,« praví sv. Teresie, »aby v tomto nešťastném okamžiku můj otec nebyl mé tety ani ke mně pustil; neboť nyní teprve to nahlížím, jak velmi nebezpečno jest obcovati se svěťáky ve věku, kdy mají býti jen ctnosti v srdce vštěpovány. Divím se, jak k veliké škodě jsou zlé společnosti; kdybych to nebyla zakusila, ani bych tomu nevěřila. Přeji si jen, by všickni rodičové na mně příklad majíce pečlivě nad tím bděli, s kým dívky jejich obcují.«⁴⁾

Sv. Augustin vypravuje, kterak jako hoch spolu s jinými očesal cizí strom. »Samoten,« tak dí, »byl bych nespáchal onu krádež, při které mě netěšilo, co jsem kradl, ale že jsem kradl. Ó, přátelství nanejvýš nepřátelské, zjevné svádění mysli; ó žádosti škoditi ze smíchu a žertu, chtění cizí škody ze žádné ziskuchtivosti nebo pomsty! Ale když se řekne: »Pojďme, učíňme to!« stylí se jednotlivý, nebýti s ostatními nestydatým.«⁵⁾

Císař Commodus měl výtečného otce i učitele; a přece byl ničemníkem, a to působením podlých lichotníků. Na Nerona působil podlý Tigellius a jeho společníci.

Diogenes nazýval lichotníky »bestiemi poněkud krotší povahy«, kdežto závistníky označoval jako »divou zvěř.«⁶⁾

Při volbě zábav vystříhejte se všech podezřelých společností. Nikdy nebývejte hoši s děvčaty, aniž bývejte dívky s dívkami nepořádnými a nespolehlivými.⁷⁾

--

¹⁾ Přisl. 22, 24, 25.

²⁾ Přisl. 13, 20.

³⁾ Skut. 19, 9.

⁴⁾ Sv. Teresie. Praha. 1887. 10.

⁵⁾ Sv. Augustina. — Vyzn. 2, IX.

⁶⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 4, 124.

⁷⁾ Fénelon — O dívčí výchově (Pfel. K. Tippmann.) 27.

6. Naproti tomu má také *samota a odloučenost* svou vychovatelskou důležitost. Naprostá odloučenost může jen někdy a u zvláštních povah býti prospěšnou. Poměrná odloučenost, kde obcování dítěte omezeno na neveliký počet známých osob, přispívá často k ustálení povahy dítěte, kteráž potom ve veliké společnosti má se osvědčiti. Povahy dospělé v samotě sbírají síly k nové práci. Vychovavací a napravovací ústavy zakládají se na místech tichých, odloučených.

Allemanda nikdy nebylo viděti na ulicích účastniti se hlučných zábav dětí stavem a věkem mu rovných. Nejraději býval doma ve svém pokoji sám. Jsa bratřím svým téměř cizím, od nichž smýšlením zcela se lišil, cítil se jen tehdy šťastným a blaženým, neměl-li nikoho za svědka svých nevinných zábav, vyjma anděly a svaté v nebi, k nimž často zbožné modlitby vysílal.¹⁾

Bolzano praví, že s pomocí Boží, ušel zkáze mravů doby své tím, že vychováván byl v poněkud přísnějším zátiší.²⁾

Život na osamělém dvorci byl by pro mne jako dítě měl neobyčejný půvab, ježto zde všechno, co k pravému dětskému nebi náleží, v největší blízkosti se nalezá: všechny druhy domácích zvířat, pole, les a potůček. Odtud to pochází, že lidé, kteří tu se narodili a své dětství prožili, mnohem spíše po domově si zastesknou, nežli kdo narodili se v městech, a že je to moci opět domů táhne, a byt se to mělo státi třeba v pozdějším věku.³⁾

Hlavní seminář Kostnického biskupství nalezal se v Meersburgu na severním břehu Bodamského jezera. Na tomto místě, které každou vřelou mysl zve, by do sebe vešla a se v duchu sebrala, vystavěli biskupové Kostniční v první polovici předešlého století budovu v pravdě nádhernou, zajisté doufajíce, že dočasná tichá odloučenost na tomto místě a pohled na velebnou Boží přírodu bude mít blahodárný vliv na povolání božským věcem zasvěcené.⁴⁾

Pán Ježíš na poušti. — Důležitost duchovních cvičení (exercitií).

V samotě byl mně Bůh blíže nežli jinde. (Vianney.)

V Rohrbornu učil se Salzmann šetřiti, odřikati si, milovati prostotu; seznámil se s nejčistším pramenem radosti — s tím, který fine z nitra člověka a z vůkolní přírody. Zde měl času k vlastnímu přemýšlení, neboť zde nebylo knihovny, která by ho sváděla k sledování cizích myšlenek; nebylo společnosti, která by mu času ubírala; nijakého hlomozu, který by pozornost jeho odvracel od věcí důležitých a od jeho povinnosti. Zde utvořil si osnovu dobře promyšlenou pro budoucí svůj život. — Zvláště rád vystupoval na

¹⁾ Gaduel — *Leben u. Wirken des Jos. Allemand*. Str. 3.

²⁾ Bolzano — *Erbauungsreden*. 1809. (4. neděle po Sv. D.)

³⁾ H. Hansjacob — *Aus meiner Jugendzeit*. Str. 127.

⁴⁾ Dr. J. Eck — *I. H. v. Wessenberg*. Str. 105.

blízký pahorek, když zabývatí se chtěl myšlenkami budoucnosti. Zde měl na mysli ideu budoucího ústavu vychovavacího.¹⁾

Jako neobsáhlý duch zakrní o samotě a ztuhne, nemoha sám sobě býti vzdělavatelem, tak zase vlastní silou a kvasem milosti Boží tříbí se duch vzdělaný, když odtržen jsa od světských živností, vynakládá na posvěcení své nerozdílnou péči a ostrahu. Sv. Otec Basilius Veliký († r. 379) zkusil toho sám na sobě; i nechtěl potom dopustiti, aby na samotu poustevnickou vydával se, leč k tomu v klášteře cele osvědčený mnich.²⁾

Sv. Jeronym: »Ó blažená samota a odloučenosti, tys pravá Šťastná Arabie na zemi, neboť v tobě tvoří se drahokamy ctností, činného života a evangelických rad, z nichž staví se nový nebeský Jerusalems. město velikého krále Ježíše Krista! Samota, mlčení, modlitba a přísný život jsou jakoby čtyři živlové, jež člověka, který jest dobrého srdce a dobré vůle, posvěcují a blaženým činí.«³⁾

Sebrání mysli v sobě samém, sebrání, jež umrtvením hříšné přirozenosti a opanováním náruživosti, přemítáním a modlitbou nabude čilého vzletu směrem k Bohu, má nejbezpečnější svůj domov v asketické celli. Nutí-li povolání asketu vyjít, musí-li kněz, misionář, věrozvěst přijíti ve styk s duchem světa: pak jest milost Boží jeho stavu štítem, jenž ho před roztržitostí a poskvrnou chrání; a v duchu vždy zůstane obyvatelem své celly, maje po ní touhu jakoby posvátný stesk po domovu. Avšak z lehkovážnosti a omrzlosti nad askesí samochtě voliti roztržitost — toť zhoubná jinovatka na milosti a dary, které v onom sebrání mysli a vzletu ducha dospívají svého vrcholu.⁴⁾

Sv. Simeon Stylita jako hoch pásal ovce. Osamělost údolí a vrchů, kam své ovce na pastvu vodil, byla mu velice milá, souhlasila s hloubavým směrem jeho ducha, posilujíc jej, kdežto přírodní obrazy poskytovaly jeho duši jenom čisté, klidné dojmy.⁵⁾

4. Příklad.

1. *Pud napodobovací* vede dítě k tomu, by to, co na jiných vidí, po nich dělalo. Když pak jeho *sebevědomí* se probouzí, činí tak i proto, by jiným co možná se vyrovnalo. Váží-li si dítě koho, tím spíše ho napodobuje. Pokud dítě koho napodobuje, jest on jemu *příkladem*; napodobuje-li ho v dobrém, jest mu *vzorem*,

¹⁾ Ch. G. Salzmann. 1, 22.

²⁾ Dr. Fr. Král — Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu. 1.

³⁾ Väter der Wüste. Ida Gräfin Hahn-Hahn. Mainz. 1864. 99.

⁴⁾ Tamtéž. 245.

⁵⁾ Tamtéž. 302.

pak-li ve zlém, jest mu *pohoršením*. Příklad zlý, který nejen že k zlému nepovzbuzuje, ale od něho odpuzuje, jest *výstrahou*.

Lidští obyčejí právě jsou jako sluneční paprsek: skrze kteréž projde sklo, toho barvu na se vezme. Takéž lidé: s kýmž mievají obyčej, toho vášně přijímají.¹⁾

Ctnost svými skutky tak ihned působí, že spolu dílům se obli-vujeme a těm, kteří je vykonali, vyrovnati se horlíme. — Neboť krásný skutek sám o sobě činně působí a pud k činnosti ihned vnouká, vzdělávaje povahu dívajícího se ne napodobením, nýbrž již ohledáním skutku vůli dodávaje.²⁾

Příkladů dobrých a ustavičných potřeba jest mládeži, protože dětem Pán Bůh povahy opičí dal, to jest chtivost jakousi k děláni všeho, co jiné dělati vidí, tak že, byť se člověku mladému nikdy nic neporoučelo a neoznamovalo, jen když on vidí a slyší, co jiní dělají, totéž tytýmiž způsoby zvykne. Protož v domě, kde dítky jsou, převelikého pozoru potřebí, aby se nic proti vytčeným tu ctnostem nedálo. A to kdyby šlo plně, jisté jest, že by nemnoho buď slov k vyučování, neb kázně k donucování bylo potřebí. Ale poněvadž sami odrostlí často a mnoho z rovnováhy vystupují, ne div, že mladí, jak vidí, tak činí, zvláště poněvadž bez toho vlastní jest každému učed-níku od kazu začínati, a přirozenost naše k horším věcem sama z sebe jest klopotnější.³⁾

Thesea však již dávno, jak se p dobá, slavná pověst o statečnosti Heraklově rozněcovala, i přemýšlel nejvíce o něm, a byl nejochotnější posluchač těch, kteří jej uviděli nebo právě přítomni byli, když něco činil nebo mluvil. I bylo patrné, že se mu tenkrátě totéž přihodilo, což dlouhý čas potom Themistoklovi, jenž pravil, že vítězné znamení Miltiádovo mu spáti nedává. Taktéž se jemu, an Heraklově statečnosti se obdivoval, za noční doby skutky tohoto ve snách jevily, ve dne pak jej horlení unášelo a obmýšlejícího totéž konati popuzovalo.⁴⁾

Ve Spartě k společným obědům i chlapci přicházivali, jakoby do škol moudrosti voděni, a naslouchali tam řečem politickým a ví-dali učitele svoborly, i přivýkali sami žertovati a posmívati se beze šaškování, a nedurditi se, když jim se posmívali.⁵⁾

Krum, panovník Bulharský (802—815), dobyv ostatků říše Avarské, některé zajaté Avary zavolati si dal, a k nim tuto otázku učinil: »Proč asi vládcové a národ váš upadli v záhubu?« — »Proto, že u nás,« odvétili mu, »hádky a rozbroje bujely, protože lichváři a zloději ustanovování byli za soudce, protože lid se oddával chlastu,

¹⁾ Štítný — O obecn. věc. křesťanských Str. 73.

²⁾ Plutarch — Perikles. II.

³⁾ Komenský — Informatorium šk. mat. IX.

⁴⁾ Plutarch — Theseus. VI.

⁵⁾ Plutarch — Lykurgos. XI.

a všickni obchody činili a odíral druh druhá. . . Uslyšev to Krum, lid svůj dohromady svolal i způsobil zákon: »Svědkové křiví trestání buďte na hrdle. Zlodějům a lichvářům hnáty polamtež. Vinice vypleňtež a podporujtež chudinu.«¹⁾

Zemřel dávný přítel knížecí Schwarzenberské rodiny. Mnozí si ho sice vážili pro milou povahu a vyznamenávali jej důvěrným stykem, on však opomenul věnovati schopnosti své povolání, které by bylo bližním na prospěch a ku vzdělání. Sotva že zemřel, zapomněli naň takřka všickni. Při pohřbu bral se málo kdo za rakví jeho. Mladistvý princ Bedřich, pozdější kardinál, viděl to na své oči; skrovný průvod pohřební byl podnětem převážných myšlenek. V duchu jeho zasvitlo jasně, že titěrná laskavost a půvab sebe šlechtetnějšího a duchaplného obcování společenského nejsou pravým cílem životním, že na zmar jde život nečinný, že člověk neobracel k užitku životní síly své, jestliže smrti jeho se neželí. Tím probuzena byla v mysli jeho touha, která vedla jej ke stavu duchovnímu. Jak později říkal, cítil se puzena, obrati sobě povolání, v kterém by mohl býti otcem mnohých.²⁾

Když Overberg jednou v přednášce své byl vyložil, jak důležité jest, by farář dbal o školu, vstal, chtěl již odejíti. Avšak znova se posadiv, počal vyprávěti tento příběh. — Když Overberg byl ještě v Everswinklu kaplanem, onemocněl v sousedstvu velmi horlivý farář. Týž plnil věrně povinnosti svého povolání a také týdně docházel do školy třikrát i čtyřikrát. Rozstonav se na smrt, přijal svátosti umírajících. V následující noci dal povolati k sobě Overberga, aby nezemřel bez duchovní útěchy, neboť se domníval, že jeho konec je blízek. Když Overberg přišel k nemocnému faráři, našel ho sice velmi slabého, avšak při dobrém vědomí. Nemocný mluvil o konci svém a o soudu Božím, před který nyní brzy bude se mu postavit. »Všecky povinnosti svého povolání hleděl jsem plniti co možná nejvěrněji,« pravil, »spoléhám na Boží milosrdenství a nebojím se soudu. Jenom pro školu nepůsobil jsem tolik, mnoho-li jsem mohl, a jenom to jediné budí ve mně strach.« Overberg hleděl ho tím upokojiti, že školu přece tak často navštěvoval. On však odpověděl, že návštěvy své nečinil tak užitečnými, jak mu bylo možno, a z toho prý jest velice znepokojen. Nemocný tehdy nezemřel, nýbrž žil ještě tři léta, v nichž hleděl dohoniti, co obmeškal. K vyprávění tomu připojil Overberg ještě tato slova: »Farář ten byl mně znám jako horlivý duchovní; věděl jsem též, že často školu svou navštěvoval. Že však přes to vše ještě mohl si činiti výčitky, to způsobilo ve mně tak hluboký dojem, že ještě též noci jsem si předsevzal, neštítiti se žádného namáhání, jež by k blahu školních dítek událo se mi býti nezbytným nebo užitečným. Vzpomínka na tuto událost také mne často povzbudila, když mnohdy na pohled

¹⁾ Šembera — Děj. středov. II., 185.

²⁾ Rob. Nostic Rieneck — Kardinál Schwarzenberg Str. 9.

marné namahání, jaké s dítkami člověk mívá, mne chtělo popouzetí k netrpělivosti. Čiňte totéž, a všechno půjde dobře! Dobrou noc! ¹⁾

2. Dobrým příkladem předcházeti mají rodiče svým dítkám, ²⁾ učitelé svým žákům, dospělí mládeži. Avšak i jedno dítě druhému může prospěti svým příkladem, a mnohdy i více, nežli dospělý. Konečně všickni ti, kdo výše jsou postaveni, mají světlem ctností svých svítiti na cestu života lidu obecnému. — Může však dobrý příklad osoby nižší mnohdy působiti prospěšně i na život osoby vznešenější.

B. Bolzano: Že již jako dítě slýchal jsem rodiče své, zvláště svého otce, tak často a vřele mluvit o obecném dobrém, učil jsem se záhy také na obecné dobré býti pozornu; a jako vídal jsem, že opovrhoval jednáním, které pocházelo ze hnusné zřetelnosti, rovněž učil jsem se sobectví mítí z té duše v ošklivosti. Že doma nikdo z těch aspoň, kterých jsem velice si vážil, nechtěl snížiti se ke lži, nedovedl jsem se též nikdy ke lži odhodlati, byť na zdání sebe větší prospěch mi byla slibovala. Že jsem otce i matku vždy viděl pracovati bez omrzelosti, a že nikdy nebýval jsem tázán, mám-li právě chuť dělati to neb ono, nýbrž všechno vždy mně přímo bylo uloženo, proto též nevěděl jsem nikdy, co by to bylo, mítí nechut k práci. Že mi každodenně vštěpována zásada, že v podstatě jsou všichni lidé sobě rovni, a pouze pro chudobu, neslavný původ a vykonávání hrubší služby že bych nikdy neměl nikoho vážiti lehčeji; a že jsem také viděl, kterak se otec můj sám řídil tou zásadou, neodváživ se ani v největším návalu hněvu proti nikomu, byť sebe nepatrnějšímu, čeho by si nebyl za stejných okolností dovolil proti nejpřednějšímu z občanů: proto učil jsem se též ve vážnosti mítí důstojnost lidské přirozenosti v člověku každém; a netrpěl-li otec můj, aby služební poctívali ho jinak leč slovem »pán«, bylo to pouhým napodobováním toho, co vídal jsem již od svého dětství, když veřejným jsa učitelem prosil jsem studující, by nenazývali mne jinak leč professorem. — Jelikož nikdy neviděl jsem na rodičích svých, že by se pyšně byli vynášeli nad jiné, anebo nebyli spokojeni se tím, která jim byla vzdávána: proto jest to zcela přirozeno, že nabyt jsem podobného smýšlení. ³⁾

Německý císař Bedřich I., který po dlouhém utrpení r. 1888. zemřel, před svou smrtí, nemoha mluvit, napsal korunnímu princovi Vilémovi tato slova: »Uč se trpěti bez naříkání, toť jediné, čemu tě nyní naučiti mohu!«

¹⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 72.

²⁾ Velice prospěšny jsou rodinné kroniky, v nichž pro povzbuzení i pro výstrahu se zapisuje, co v rodině důležitého se přihodí.

³⁾ Beseda Učitelská 1880. Str. 3.

Vianney: „Jestliže záhy štěstí modlitby jsem okusil, pak jest to po Bohu dílo mé matky. Ctnost přechází ze srdce matek do srdce dětí.“¹⁾

Vladimír Monomach: Když pak dobře činíte, neleněte se také na nic dobrého. Nejprve, co se týče chrámu: ať vás nezastihne slunce na posteli. Neb tak *nebožtík můj otec* činíval, i všickni *skonali muži* .dobří. Napřed vzdejte Bohu díky ranní, a potom, když slunce vychází, jakmile užijte slunce, velejte Boha s radostí řkouce: „Osvět oči mé, Kriste Bože! jenž jsi dal krásné světlo své; a ještě, Hospodine, přidej mi k roku rok, abych napotom, když bych se hříchů svých pokál a napravil života, takto pochválil Boha.“²⁾

Slýchal jsem, že Quintus Maximus, P. Scipio, a mimo ně naši vlasti přeslavní mužové říkali takto: „že patřením na obrazy předků svých ducha svého co nejsilněji k ctnosti roznécují.“³⁾

Moje babička vypravovala mi často, jak jsem „po čtyrech“ sám lezl po schodech vzhůru, bych se dostal k „tětě Leně“. A co tam na mne čekalo? Hubená, malá, nesličná, stará osoba v chudobném oděvu s prastarým krajkovým čepečkem. A jestliže se modlila, dokončila dříve svůj desátek na růženci, a pak vzavši mne na svůj klín, počala o Bohu, o Ježíškově, o Matce Páně mluvit slovy tak podivuhodně prostými, že moje malé lidské srdce okřálo, jako violka při první teplé záři slunečné. A na slova následovalo cvičení. Za letních dnů vzala mne za ruku a šla se mnou na procházku. První květinu, kterou jsem seznal, ona mně ukázala. Byl to žebříček, kteroužto květinu ráda hledala, by z ní pro sebe thé upravila. A na něm poukázala na všemohoucnost a dobrotivost Boží. A šlo mi to tak velice k srdci, že posud dobře znám místo, kde ona květina stála. A toto žebříčkové učení tety Leny se mi tehdy lépe zakotvilo a pevněji ve mně vědomí o Bohu udrželo, nežli později všechny filosofické důkazy o jsoucnosti Boží dohromady. — Léta po její smrti nadešlá v ohledu náboženském nejen že nic ve mně nevystavěla, ale zbožila. — Jen jedno nemohl svět ni lidé mi vzít, skálu, kterou teta Lena do mne vložila — víru v jednoho Boha a lásku k Matce Páně. A na tomto základě jsem opět stavěl.⁴⁾

Doktora Arnolda vlastní příklad byl o sobě již dostatečným popudem, jakož příklad každého velikého učitele jest. V jeho přítomnosti mladí mužové učili se vážit si sebe; a z kofene této sebevážnosti vyrůstaly mužné ctnosti. „Zdálo se,“ praví životopisec jeho, „že sama přirozenost jeho otvírala v nich nová zřídla zdraví a síly, a dodávala životu čilosti a povznesení, kteréž zůstalo při nich, i když již dávno ho byli opustili; a živý obraz jeho tak pevně utkvěl v duši jejich, že i když smrt jim ho odňala, ještě svazek náklonnosti zdál

¹⁾ Das innere Leben des im Rufe der Heiligkeit verstorbenen J. M. Vianney, Pfarrers von Ars. Regensburg 1890. Str. 5.

²⁾ K. J. Erben — Nestorův Letopis ruský. Str. 234.

³⁾ C. Cr Sallust Bell. Jugurth. IV.

⁴⁾ H. Hansjacob — Aus meiner Jugendzeit. Str. 38 a d.

se býti nepřerušen, a vědomí, že odloučení jsou od něho, ztrácelo se v živějším ještě vědomí, že spojení jsou s ním svazkem věčně neporušitelným. A tak stalo se, že dr. Arnold vychoval zástup mužných a šlechtetných charakterů, jižto moc příkladu jeho rozšířili do všech končin světa.¹⁾

Jan M. Vianney jako dítě byl matky své tak poslušen, že tato, když ostatní její děti se vzpíraly nebo otálely, vyplnila její rozkazy, neznala lepšího prostředku, nežli Janovi to uložit, který okamžitě poslechl. Proto dávala ho také ostatním dětem za vzor, říkajíc: »Váš bratr si nestěžuje, neotálí a nereptá.«²⁾

Šlo-li o poslušnost Jarouškovu, činíval Václav položertem vše po rozkazu matčině neb otcově. »Jaroušku, půjdeš spat,« řekla matka. »Ne, ne!« odporoval tento. »Václave, jdi hezky spat,« řekla pak, jakoby Jarouškovo »ne« nebyla slyšela. »Ano, ano, již jdu,« řekl Václav, a dobrého mladíka nemrzelo, svléci se z kabátu, dáti jako dobrou noc, položit se na pohovku, přikryti se a klesnouti zdánlivě ve hluboký spánek. Jarouš sledoval okamžitě jeho příkladu.³⁾

Jednou se povídalo o chudobném, hladovém chlapci židovském, jemůž hosté v hostinci smaženou jaternici podávali, on však dar ten s ošklivostí zamítl. Lidé se smáli tomu chlapci, můj otec však pravil: »Chlapec ten židovský je velice chvály hoden. Co se koná z poctivého přesvědčení, nezaslужuje hany, nýbrž má spíše býti chváleno a slaveno. Kéž byste, dítky, učení našeho svatého náboženství též tak svědomitě zachovávaly!«⁴⁾

Sám (Marius) ozbrojen a pozoren, také vojáky měl. Mimo to umístil jiné na násypy ohrady, sám po strážích obcházel, ne snad jak v nedůvěře, že by se nestalo, co přikázal, ale aby vojákům zároveň s vůdcem práce snadnější byla. A opravdu Marius v tento čas i v jiné časy Jugurthovské války studem více, nežli trestem vojsko nutil.⁵⁾

Pán příkladný poddaným živé právo. (Přisl.)

Geiselhart (naroz. 1811.) byl duchovním v jisté vsi Sigmaringenské. Umřela chudá vdova a zůstavila děvče zcela bez pomoci. Při pohřbu Geiselhart stoje nad hrobem, vzal děvče za ruku a řečí tklivou prosil, by se někdo dívky pro Boha ujal. Sotva přišel domů, hlásila se jistá děvečka, nabízejíc se, že své mzdy ročně 30 zl. platiti na dívku do některého Württemberského sirotčince. Tato oběť chudé děvečky učinila na mladého kněze hluboký dojem. »Když tolik může chudobná žena, což ty bys mohl učiniti?« pravil sám k sobě a umlňil si, od té doby vše vynaložiti, by v jeho vlasti Sigmaringenské jednou o sirotky náležitě bylo postaráno. I zřídil během času z almužen

¹⁾ O. Smiles — *Karakter*. Str. 99.

²⁾ *Das innere Leben des J. M. Vianney*. Str. 13.

³⁾ *Zofie Podlipská* — Příklady z oboru výchovaciho. Str. 55.

⁴⁾ Kr. Schmida — *Upomínky z mého života*. Str. 6.

⁵⁾ C. Cr. Sallust. *Bell. Jugurth* C.

menší sirotčinec »Fidelis-haus«, a pak veliký, krásný sirotčinec, spolu opatrovací ústav pro sestralé sirotky — »Nazareth.«¹⁾

Důležitost rodinné kroniky.

3. Dějepis vlastenecký i všobecný, zvláště pak biblický a náboženský, hojnost podává příkladů pro povzbuzení i pro výstrahu, což jest nejprřednější a u mládeže jediný úkol dějcepisu. Nad jiné však jest to příklad P. Ježíše Krista, který mládci stále má zářiti na cestu života. Poskytujeť zajisté vzor pro tolik přerozmanitých případů života, že dítě i dospělý, kdo v radosti nebo v zármutku, v duševných neb tělesných utrpeních, — každý na Něk nalezne pro sebe to, v čem by Jej měl následovati.

Následovníci moji buďte, jako i já Kristův.²⁾

Odevšad soužení trpíme, ale nestýskáme si; v nesnázích býváme, ale nejsme opuštěni; protivensství trpíme, ale nebýváme bez pomoci zanecháni; poráženi býváme, ale nehyneme: vždycky mrtvení Ježíšovo na těle svém nosíce, aby i život Ježíšův zjeven byl na smrtelném těle našem.³⁾

4. Avšak i příklady smyšlené, jsou-li přiměřeny věku, schopností a okolnostem mládeže, mohou býti vhodným prostředkem vychovavacím; rovněž také podobenství ze života lidí, zvířat, rostlin, vůbec z přírody anebo též odjinud.

Milosrdný Samaritán (Luk. 10, 29—37.), marnotratný syn a j.

Buďte opatrní jako hadové, a sprostní jako holubice. (Mat 10, 16.)

Hleďte na ptactvo nebeské, že nesejí, aniž žnou: a Otec váš nebeský krmí je. (Mat. 6, 26.)

Jdi k mravenci, ó lenochu, a zpytuj cesty jeho, a nabuď moudrosti větší, než jeho jest. (Přís. 6, 6.)

Či ty nechceš z písem se učit, že dobře jest pracovati, a že kdo nepracuje, ten ani jísti nemá? ani-li toho nechceš od svých učitelů slyšeti? Tedy uč se tomu od němých zvířat. Podobně to činíme i při čeledi své; neboť ty zletilejší a dle zdání našeho výtečnější nad jiné, když se prohřešili, odkazujeme k bedlivým pacholíkům, řkouce: Pohleď na toho maličkého, kterak vtipný a bystrý je proti tobě. — Vezmi tedy i ty sobě od toho zvířátka výborné ponaučení. Obdivuj Pána svého nejen proto, že slunce a nebe, ale že i mravence stvořil. Neb jakkoli ten jest chatrné zvířátko, však slouží za hojný důvod největší moudrosti Boží. Viz, kterak jest opatrný, a užasni nad tím, že Bůh v tílko tak chatrné neunavitelnou snahu ku práci vložiti mohl. Uč se snažně pracovati od mra-

¹⁾ H. Hansjacob — Dürre Blätter. I., 11.

²⁾ 1 Kor. 11, 1.

³⁾ 2 Kor. 4, 8—10.

vence, a čistotu, bedlivost a lásku chovati od včely. Ta den po dni pracuje a nuzuje se, ne tak pro sebe, jako pro nás. Tuto ctnost můj křesťan obzvláště, aby nehledal vlastního, ale co druhých jest. Jakož ona s louky na louku přeletuje, aby z hotového druhému na stůl dáti mohla, podobně učin i ty, ó člověče! Jestliže peníze strádáš, rozdej je jiným; pakli slova napomenutí máš, neza-kopej jich, nýbrž sděluj se o ně s těmi, kteří jich potřebují, a čímž-kolivěk oplýváš, v tom buď prospěšen těm, jimž se ovoce prací tvých nedostává. Což nevidíš, že nřd druhé živočichy včela vzácnější jest ne proto, že pracuje, ale že pro jiné pracuje? Pavouk ovšem také pracuje a stará se, i se svým všecku umělost ženskou, co do tenkosti, přesahujícím přádlem po stěnách se rozkládá. Jest pak to zvíře nevzácné, protože svým dílem není nikomu prospěšno. Taci jsou i ti, kteří jen pro sebe se pachtí a lopotí. Počíněj sobě jako prosná holubice, jako osel a vůl pána svého milující, jako bezsta-rostný pták; nebo k napravení všech mravů to ponaučení od němých zvířat velmi použití lze. — Od těch a takových zvířat ctnosti se nauč: při jiných pak nepravosti se odučuj.¹⁾

Matka nahradila mou studentskou lampu lampou novou. »Lampa svítí překrásně,« pravila, »vezmi si z ní příklad!«²⁾

5. Důležitost příkladu jakožto prostředku vychovatelského jest převeliká, tak že sám Bůh uznal za dobré, Syna svého lidem za příklad dáti. Nic nebyla by platna slova povzbuzující, kdyby příklad vychovatelů jich nepotvrzoval. Mládež více si váží pří-kladné ctnosti nežli učenosti. A proto každý, kdo vedením mládeže se zabýváš, především sám příkladem ctnosti býti hled, a pohoršení od mládeže co nejvíce vzdaluj! Že však na světě nikde není dokonalosti beze stínu, buď toho bedliv, aby předvá-ďením dobrého příkladu děti spíše snad stínu nepostřehly nežli světla. — Zlý příklad může sice také prospěti, jakožto výstraha, ale jenom v případech velice řdkých, zejména ukazuje-li zřejmě smutné následky zlého.

Cokoli sv. František Sal. kázal, sám také vždy činíval. Říkávalt: »Lidé poslouchajíce nás mívají zároveň i oči své na nás obráceny. Slušno tedy, abychom netoliko uším, nýbrž i očím jejich kázali. Jedno se stává slovy, druhé příkladem. Neboť uvěří-li mi pak kdo, budu-li kázati o kajicnosti a nepovedu-li sám života kajícího?«³⁾

Zvon do kostela lidi přizývá, a sám v kostele nikdy nebývá. (Přísloví.)

Stává se přirozeně, že všechno množství podřízených k mravům svých představených pohlédá, jako k nějakému vzornému obrazu,

¹⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 269.

²⁾ Oldř. S. Kostecký. (Hlas Národa. 6. září 1891.)

³⁾ Jak. Procházka — Život sv. Frant. Sal. Str. 297.

a jim se přizpůsobiti vynasnažuje. Jak možná jich nadutost krotiti tomu, kdo sám se nadouvá? Který sprosták z lidu podvolí se mírnosti, vida svého představeného, an zlostí zuřivá?¹⁾

Salzmann jako hoch měl z celé duše rád kantora Reinharda, muže starého, neuceného, a činil vše, co mu viděl na očích. Jemná, laskavá povaha tohoto muže, kteráž také zřejmá byla ze způsobu, jak se žáky svými zacházel, připoutala ho na něho.²⁾

Nebyl-li ředitel srdci mému ničím, byl přece mému duchu mnoho. On otevřel zdroje myšlení, vykázal mu velitelsky dráhu logiky, poutal duchem a původností, vzdělal kritický soud a povzbudil k rozumné činnosti. Nemohl jsem však nabyti přesvědčení, že měl otcovsky vřelé srdce pro chovance své. Jeho trpké kritiky nevychovaly, nýbrž kazily. Jeho charakter nebyl pro budoucí učitele takovým vzorem, který beze slov povznáší a vychovává.³⁾

Nižádný mladostí tvou nepohrdej: ale buď příkladem věřících v slovu, v obcování, v lásce, ve víře, v čistotě.⁴⁾

Tak svět světlo vaše před lidmi, ať vidí skutky vaše dobré a velebí Otce vašeho, jenž jest v nebesích. Vy jste světlo světa. Nemůže se skryti město na hoře postavené: aniž rozsvěcují svíce a postaví ji pod kbelcem, ale na svícen, aby svítila všechněm, kteříž v domě jsou.⁵⁾

Jeden každý z vás zalibuj se bližnímu svému k dobrému, k vzdělání.⁶⁾

Protož pohoršuje-li pokrm bratra mého, nebudu jísti masa na věky, abych bratra svého nepohoršil.⁷⁾

Maličko kvasu všecko těsto porušuje.⁸⁾

Censor Fabricius vyloučil ze senatu Kornelia Rufa, ač dvakráte byl konsulem, ba i diktaturou poctěn, poněvadž na zlý příklad deset liber stříbrného nádobí si pořídil.⁹⁾

Vzor svádí, lze-li napodobit jeho přehmaty.¹⁰⁾

Přijali do semináře jinocha z rodiny nikoli vzorné, a při odchodu dáno mu svědectví: »Tento nezpůsobil nám nikdy ani čtvrt hodiny nepřijemné!« — Já: »Mladý člověče! Tot při tobě dvojnásob záslužné! Proč? To ti nechci říci!« On, vážně: »To není nic divného. Kdo od mládí vidá následky špatnosti, ten se naučí tím spíše míti je v ošklivosti.«¹¹⁾

¹⁾ J. N. Desolda — Výbor ze spisů sv. Jana Zlat. Str. 97.

²⁾ Ch. Salzmann. 1, 9.

³⁾ Polack — Brosamen. I. 188.

⁴⁾ 1. Tim. 4, 12.

⁵⁾ Mat. 5, 14—16.

⁶⁾ Řím. 15, 2.

⁷⁾ 1 Kor. 8, 13.

⁸⁾ Gal. 5, 9.

⁹⁾ Val. Max. II. 6, Hurter.

¹⁰⁾ Listy. — Q. Horatia Flacca. T. Hrubý. XIX. Str. 17.

¹¹⁾ F. G. Dinter — Ausgewählte pädag. Schriften. I. 265.

5. Zábava.

1. Vše, cokoliv libě poutá mysl dítěte, jest mu *zábavou*. Mohou to býti věci a představy, pokud libě dotýkají se jeho *představitivosti*; anebo jsou to snahy a výkony, pokud libě dotýkají se jeho *vůle*. Může tedy i každé učení a každá práce býti zábavou, pokud v duši dětské libý cit probouzí. V užším smyslu jmenujeme zábavou ty předměty a výkony, učení a práci vyjímající, které mohou duši libě zajímati.

2. K zábavě mládeže zvláště náležejí *hry*. Jest to buď hraní původní, nebo naučené, anebo napodobování zaměstnání dospělých. —

Hry původní provozuje každé dítě bez návodu; písek, hlína, kamení a voda jsou mu při tom látkou nejvhodnější.

3. *Důležitost hry*. Veselost a blaženost myslí budí a udržuje se pouze činností. Hra povzbuzuje k činnosti všechny síly, aniž by které z nich určovala převahu. »Hra jest první poesie člověka.« Dítě hraje si s mrtvými hračkami, jako by byly živé, ježto jemu nic není mrtvého, a ono všechny předměty vůkol sebe oživuje, což obráží se též v jeho řeči. Jemu hra jest opravdovostí, a tím připravuje se na opravdovost skutečnou. Ve hře jeví se povaha dítěte. Děti nedůtklivé a pánovitě hrající učí se snášlivosti. Hrou lze mládež získati pro věci opravdovější. Hra brání zahálčivosti a všemu zlému, jež z této vyplývá.¹⁾

Dítěti jest hra opravdovostí. »Přišli hosté. Ježto nebylo dost místa, dána loutka Salli, kterou moje malá sestřička zde měla pod šály a šátky ukrytou, zatím na okno. Ale v tom okamžiku vyrazila sestřička z jakéhosi kouta a s hrozným nářkem skryla obličej svůj do klína matčina. Celá společnost se ulekla; všickni vstávají, aby viděli, co se stalo. Domníváno se, že se dítě poranilo, snad že oko si vypíchlo, a trvalo to dlouho, nežli se matce podařilo, křečovitě plačící dítě pozvednouti, prohlédnouti a k řeči přiměti. Konečně za vzlykotu a polykání slzí přišlo na jevo následující hoře: loutka Salli, na spálu těžce nemocná, ležela v největším potu; a co zatím ubohá matka, nemajíc koho poslati, sama letěla do lékárny, vzali na smrt nemocnou Salli z peřinek a v pouhé košilce položili na studené

¹⁾ Allemand: »Nemám důvěry k mladému člověku, jenž si nehraje, a byť celé hodiny v kapli strávil.« »Hry a křik v ústavě, nekřičí-li se příliš mnoho, jsou Bohu právě tak příjemny, jako modlitba. Když si hodně hrajete, činíte radost svatým andělům.« (Leben u. Wirken des Jos. Allemand. M. Gaduel. — Str. 203.)

okno. „A nyní,“ končila zoufalá matka, téměř se dusíc při těch slovech, „a nyní se Salli jistě zastudila!“ Výjev byl tak opravdový, že nikdo se nesmál. Spíše každý se namáhal, by ji potěšil a prostředky naznačil, jak by nastuzení bylo lze učiniti neškodným. Také možno dodati, že nehoda ta zůstala pro loutku beze všech škodlivých následků.¹⁾

4. *Hry* mají dětem se líbiti. Proto budtež věku dětskému a dobám ročním přiměřeny, co možná prosty,²⁾ slušny a neškodny, dosti hlučny, tělo i ducha silící. Vhodné hry dětem nikdy nesmějí sevšedněti, aniž smějí ty, kdo je řídí, příliš unavovati. Také nesmějí státi se naruživostí.

Ku hrám náleží také *tanec*. Bez dohledu rodičů neměl by však nikdy míti místo. Naproti tomu hra *míčem* je vhodna a zdraví prospěšna. Augustus, Quintus Mucius Scaevola, Dionys ze Syrakus, Marcus Antonius, filosof Lykon byli prý naruživi milovníci této hry. *Kostky* a *šach*, jež Claudius Nero, Domitian, Augustus a Scaevola zvláště milovali, jest naprosto zavrhovati; neboť snadno stávají se naruživostí a svádějí pak k největším hanebnostem. Podobně hry, při nichž je možna třeba sebe menší výhra, jsou nevhodny.³⁾

Zvláště pak, drahá Bohumilo! varujme se, bychom se vášnivě neoddávali nějaké hře; neboť buď si hra sebe počestnější, bývá chybou každému, kdo se jí vášnivě oddává. Tím však nepravím, jako bychom nesměli potěšení míti ve hře, sic by nebyla vyražením, nýbrž myslím toliko, že po ní nemáme toužiti a jí vyhledávati příliš snažně a horlivě.⁴⁾

5. *Hry, v nichž dítě napodobuje práci*, mají pro ně velikou důležitost. Dítě učí se hrájíc. Vidí otce neb matku pracovati, a pak si hraje na tatínka a na maminku. Chtíc je napodobiti, snad je i v práci mešká; avšak jaká to škoda, kde dítěto učí se s láskou pozorností, vytrvalostí — mravností?

6. *Hračky* dětské jsou nejvhodnější, může-li dítě s nimi po vůli zacházeti.

Čím může hochovi býti otcova hůl, a čím dívce kuchyňský váleček! Drahé hračky baví dítě obyčejně jen na krátko. Jakmile jsou poněkud porouchány, dítě je pohodí, a vrací se k hračkám nejprostším.

¹⁾ W. v. Kugelgen — Erinnerungen eines alten Mannes. 198.

²⁾ Nejlepší nástroj ku hrám jsou *nohy*; nestojí nic, neopotřebují se a jejich pohyb posiluje zdraví. (Abbé Timon David — Das Werk der Jugend. Ein Handbuch über Vereine u. Anstalten für die Jugend, besonders des Arbeiterstandes. Mainz. Str. 206.) — Co všechno děti dovedou na hromadě *písku!* —

³⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 117.

⁴⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila 321.

7. *Zábav* bylo by užívatí jako léků; nemají býti ani příliš hojné, ani nebezpečné.¹⁾ Vycházky do přírody, do muscí, pěstování hudby, zpěvu, tance, domácí divadla, čtení ušlechtilých spisů a j. jsou vhodné zábavy pro mládež. Vždycky však by měla zábava zůstat v duši dítěte nikoli snad prázdnotu anebo nanejvýše snad touhu po zábavě nové, nýbrž opravdové povzbuzení k vážnému plnění povinností.

Když přišlo léto, bylo velmi málo večerů, abychom (učení zlatnický a perníkářský) někde po tmě, nebo v síni pod schody nebyli seděli a své náhledy a životní zkušenosti si nesdělovali, nebo spis některého z velikánů našeho písemnictví nečinili předmětem svých úvah. Těmi hovory bývali jsme tak nadšeni, že na ten způsob prožili jsme mnohou rozkošnou a povznášející hodinu.²⁾

Často se dbá pouze na přítomnost. Hochům, kteří se nálcitě učí a dobré vysvědčení domů přinesou, poskytuje se nyní tolik požitků, tolik přání se vyplňuje, že pro 19letého jinocha, když byl šťastně školou proběhl, za odměnu zbývá již jenom cesta kolem světa. Rovněž bývá u dívek. Již za doby školní dovolují se věci, které by lépe bylo odložití pro život pozdější. Když pak přijde čas, kdy voděny bývají do světa, pak jedno vyrazení stihá jiné. Z divadla chodí se do plesu, z koncertní síně do veliké společnosti, v létě na cesty a do lázní. Takový život, v němž platí jenom okamžik, povrchnost, činí schoulostivějším, aniž by uspokojoval, a činí neschopným pro tiché štěstí v kruhu domácím.³⁾

6. Zkušenost.

1. Kdo sobě známost užíváním stvrdil, *zkušený* jest. (Komenský.) V tom případě představa o věci předcházela, zkušenost následovala. Může však také býti naopak, že zkušenost předchází a z ní vzniká představa. Vždycky však zkušenost sama o sobě záleží především ve *snažení a jednání*, a nikoli v pouhém představování. A že při tom namnoze také bývají mocné city, proto zkušenosti téměř vždy hluboko utkví v mysli a v duši.

¹⁾ Jako příroda stupňování blaha naší bytosti, vyžadující dojmů vždy silnějších, přerušuje zmírňující chladnou nocí, tak budiž takovýto noční chlad dán dítkám také ve smyslu duchovním, by jim v budoucnosti nebylo trpěti bolestí světáků a rozmařilců, kteří jako plavci na severu, přesycení dnem bez přestání trvajícím po celé měsíce, Boha o trochu světla nočního a svíčkového prosí a zaň děkují. (Jean Paul — Levana § 54.)

²⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. 219.

³⁾ H. von Haugwitz — Kleine Gespräche. Breslau 1896. 67.

Robinson. — Zkušenost nejlepší učitel. Zkušenost nad učenost. Kdo nic nezkusil, nic neví. Moudrosti a umění zkušeným dojdeš. Zkušením rozumnost utvrdíš. Koruna starců je zkušenost ve mnohých věcech. Cvičení a zkušení dává umění. Zkušenému věř.

Spekulativná obratnost záleží na různém myšlení, praktická obratnost na různém jednání; a těchto dvou vlastností mívají jednotlivci obvykle velmi nestejně podíly. Myslitel bývá velmi rozhodným; vidívá věc se všech stran a pěkně uvažuje všechna pro a proti — jichž často bývá stejný počet — avšak samým uvažováním nedospěje k činu; kdežto zatím člověk praktický přeskočí mnohé logické návěsti, dospěje k jistým určitým závěrům a hned jedná, aby je také provedl.¹⁾

Na konec obvykle pozná se, že schopnosti praktické vítězí nad ostrovtipem, a rozmar a zvyk nad nadáním.²⁾

Co nazýváme zdravým rozumem, po výtce není leč výsledek obecné zkušenosti, již jsme moudře užili.³⁾

2. Mládeži bylo by poskytnouti příležitost, by vhodných zkušeností si nasbírala. Příliš dítka šetřiti, kde není jakého nebezpečí, vedlo by ke schoulostivělosti.

Je to v moci vychovatele, by dítěti poskytl příležitosti, získati zkušenost toho nebo jiného druhu, od světla, na němž se spálí, až do prvního veřejného vystoupení. — Ohně zkušuje zlata.

Bedřich Perthes řekl jednou mladému příteli: »Ty sice víš dobře, seč jsi; ale pokud nezvíš, seč nejsi, nedokážeš ničeho značnějšího, aniž poznáš vnitřního klidu a spokojenosti.«⁴⁾

Platon dí, že není dobře, pít vína zcela se zdržovati; neboť kdyby člověku zůstaly rozkoše hodů zcela neznámými, tu zajisté, když někdy by měl se jich účastniti, bude jimi tak omámen, že ani mysl ani srdce nebudou více moci odpor klásti.⁵⁾

3. Zkušenosti, kterých dítě kdy nabylo, bylo by ve vhodné chvíli připamatovati a jich užití. Vychovatel by měl k tomu cíli důležité zkušenosti dítěte v paměti chovati.

Bylo by s prospěchem, v domácnosti zapisovati důležité události a zkušenosti každého dítěte zvlášť do zvláštního denníku. Nástupci v úřadě vychovatelském mohli by s prospěchem takových denníků užití, a dospělý by zajisté s nemalým potěšením četl o sobě zprávy v denníku, jež mu zůstavila drahá jeho máti.⁶⁾

¹⁾ S. Smiles — Karakter. 160.

²⁾ S. Smiles — Karakter. 144.

³⁾ S. Smiles — Karakter. 468.

⁴⁾ Sam. Smiles — Karakter. Str. 467.

⁵⁾ Aeneas Sylvius — Traktat über die Erziehung. 252.

⁶⁾ Aug. Köhler — Pädagogik des Kindergartens. Weimar. Druhé vydání. Str. 165.

4. Naproti tomu jest se co nejbědlivěji strčí, by dítko na-
bylo zkušeností o věcech, které by jemu mohly býti k úrazu tě-
lesnému nebo duševnému.

Vlastní zkušenost jest nejdražší přítel. Kdo na zkušenost mnoho
nakládá, na zlatou udici ryby chytá. Jehlu hledal, svíčku spálil. Dej,
Bože, všechno uměti, ale ne všechno zkoušeti.

Jistému jinochu zdálo se, že na příkrém břehu Tibery lezl na
keč, ale spadl a utonul. Druhého dne šel s několika známými po
břehu, kde to právě tak vypadalo, jak ve snu se mu zdálo. Se smíchem
vyprávěl svůj sen, a jakkoli mu v tom bráněno, vyslovil úmysl, zkou-
siti, jeli sen pravda čili nic. Učinil tak, větev se zlomila, a utonul.
— V opovázlivostech tohoto druhu předešli první rodičové všem
ostatním. Jest lákavé jíti po své vůli, a zkoušeti se v tom, čehož ná-
sledky nám nejsou jasně známy.¹⁾

Eduard hrabě de Malet (nar. 1784) jako dítě viděl, jak otci
jeho bylo odebrati se do vyhnanství, a jak někteří členové jeho ro-
diny v revoluci byli odpraveni. Byl pak dán do pensionatu, kde
setkal se s Jeronýmem Bonapartem. Z oken pensionatu bylo viděti
na místo, kde revolucionáři postavili guillotinu. Odtud pozorovali
nešťastní chovanci všechny popravy. Většina z nich udělala si do-
konce malé guillotiny, jimiž pro zábavu ptáky popravovala. Patrně,
kam musilo vésti takovéto vychovávání. Hrozná tato divadla však
mladého Maleta naplnila nehlubší ošklivostí, a jedna z těch poprav
byla příčinou, že náboženské své smýšlení a snad i svou touhu po
kněžském stavu si zachoval. Byl totiž přítomen, když karmelitky
z Compiègne vystoupily na popraviště. Sedmnáct těchto dcer sv. Te-
resie, statečně a hlasitě vyznávající věrnost Bohu, skonalo před jeho
očima. První z nich, která pod osudným nástrojem zhynula, prve
než sklonila hlavu, počala zpěv „Salve Regina“, a zpěv ten neutuchl,
dokud poslední nezhyňula.“)

7. Práce a oddech.

1. Člověku vrozena je snaha po činnosti, a ta řídí se smý-
šlením. Pokud v mysli dítěte převládá obraznost, jest jeho čin-
nost téměř jenom hra. Když pak počne u něho jeviti se střízli-
vější *rozum*, počne jeho činnost míti ráz *práce*. Při hře, co snaže
ve skutečnosti se nedostává, to obraznost sama svými vybájenými
výtvary doplní. To však při práci nelze; vyžaduje *střízlivého*
posuzování cíle i prostředků, a stálého srovnávání výsledku

¹⁾ Dr. J. E. Veith — Misericordia. 114.

²⁾ Leben der Mutter Marie de Sales Chappuis. 190.

s tím, co provést se mělo. Tím práce stává se *obtížnější* a *namáhavější*. Co do *opravdovosti* běže dítě i hru i práci stejně vážně; chuť a úsilí, kteréž jeví při hraní, jsou *pravý*, ale téměř *nedostupný vzor* pro chuť a úsilí při práci ve věku pozdějším.

Srdce lidské jest jako mlýnský kámen: dáš-li pod něj pšenici, rozemele pšenici na mouku; pak-li nedáš pšenice, mele pšec, avšak potom umílá sebe.¹⁾

Jako všechny děti měl jsem velkou chuť s nástroji řemeslnými anebo s řemeslníky zacházeti. Sekerou kolářovou několik třísek odštípati, bylo mým oblíbeným zaměstnáním. A později všechny opravy na holubníku připraveny vždy u něho. Z téže příčiny právě tak rád chlel jsem u truhláře, druhého svého souseda.²⁾

Hodiny když jdou, tuť jenom k platnosti jsou: tak člověk tu jenom opravdově žije, když pilně pracuje.³⁾

Kůň k tahu, pták k letu, člověk k práci.

Není prospěšnějšího tepla nad to, jež pohybem bylo způsobeno.

2. Ne každá práce má cenu vychovatelskou. Práce, která by se pro mládež doporučovala, měla by přispívati k tělesnému a duševnímu rozvoji dítek. Zejména budí se prací radostivost, pozornost, sebevláda, poslušnost, odhodlanost, vytrvalost a vůbec mravnost. Práce však také nutí k přemýšlení a zdokonalení v práci samé, tudíž k pokroku. Patrně tudíž, že práce téměř v každém ohledu může člověka zušlechťovati. — To ovšem neplatí o práci mechanické, duchamorné.

Práce — užitečné zaměstnání, činnost — jest jedno z velikých tajemství blaženosti.⁴⁾

Nepřijemná cesta souhlasila s tím, co mně bylo doma shledati. Můj otec byl zarmoucen, matka velmi churavěla, bratr a sestra leželi nemocní. Proto brzy zase jsem se s domovem rozloučil, bych s těžkým srdcem opět uvázal se v povinnosti svého povolání. Ty hodily se k tomu nejlépe, by mne povyrazily a moje zraky povyjasnily. Viděl jsem, kterak moji žáci mne milovali a bez ohledu na mladickou mou horlivost a s tím souvisící přísnost horlivě se učili a přiměřeně pokračovali.⁵⁾

Ten, jenž tobě velí, v potu bys chleba sobě dobýval, hostinu nadzemskou bez potu jistě nedá.⁶⁾

¹⁾ S. Smiles — Karakter. 129.

²⁾ H. Hansjacob — Aus meiner Jugendzeit. 59.

³⁾ J. M. Sychra.

⁴⁾ S. Smiles — Karakter. 137.

⁵⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter. 63.

⁶⁾ Fr. Sušil.

V plném přesvědčení, že i sebe nepatrnější a nepříjemnější práce Pánu Ježíši věnovati může, moje matka převzala ošetřování nemocných, obvazovala rány, prořezávala vředy, a i z dalekého okolí přicházeli znenáhla lidé s hroznými podebráninami a ranami k ní, by v plné důvěře jí se dali léčiti a ošetřovati.¹⁾

Máme veliké tajemství. Zde za stavením jest veliká zahrada, obklopená vodou, plna vysokých stromův, ale zanedbaná úplně. Chopily jsme se tedy práce, abychom zahradu do příjezdu matky své zřídily. Každá má svůj rýč, své hrábě, zahradník nám pomáhá. Již jsou stezky vytknuty, květiny vysázeny, vše velmi krásné. Vidím již, jak se maminka potěší, cítím, jak mne přitiskne k srdci. Jaká to sladká naděje!²⁾

Nemůžeš si představit to vyrazení, jež mám při pletí trávy. Mluví s každou rostlinkou, se všemi mravenci, jejichž cesty tak často musím přerušiti, s hlemýždi, s brouky, jež se mi namanou, s celým tím malým světem zvířecím a rostlinným, který zrakům většiny lidí ujde a jež denně zašlapujeme, aniž bychom se oň starali.³⁾

Nesli člověka raněného. — V tom zaslechl jsem rozhorlený hlas: »Ty se směješ!« a v témže okamžiku spatřil jsem vousatého muže, jenž se díval Frantiovi do tváře, a ten se ještě usmíval. Tu muž s výrazem ošklivosti srazil mu na zemi čepici, řka: »Smekni, ničemo, když vidíš člověka při práci raněného!«⁴⁾

Pravíme-li o poctivém dělníkovi: čím pilněji pracuje, tím spíše máme o něm to dobré mínění, že to je v ohledu mravném řádný muž; pravíme naopak o ničemovi: čím horlivěji jest činným, že to jest asi tím podlejší dareba. Při veškeré jeho nevýslovné námaze a bezměrné čilosti schází mu jen jedna maličkost, by byl opravdovým dělníkem: mravní pohnutka a mravný účel, a s touto maličkostí schází mu vše.⁵⁾

3. Práce jest buď *duševná*, nebo *tělesná*, anebo oboje zároveň. *Učení školní* jest převahou práce duševná. Nejen pro všestranný rozvoj dítěte, nýbrž i s ohledem na zdraví vůbec třeba práci duševnou a tělesnou přiměřeně střídati. V té příčině jsou důležitý *ruční práce* nejen ve školách *děvčích*, nýbrž i v *chlapeckých*,⁶⁾ ovšem pak také při vychovávání domácím.

Nikoli práce, než jen přílišná práce škodí. Ani těžká práce neškodí tolik jako jednotvárná, nudná a beznadějná práce. Každá

¹⁾ Mutter Zeller in Beuggen. Basel. Str. 15.

²⁾ Kněžna Lowická (Dámy starš. salonů polských od Ed. Jelínka. 31.)

³⁾ Mantegazza — Lebensweisheit für die Jugend. 23.

⁴⁾ Edm. de Amicis — Srdce. 86.

⁵⁾ Alex. v. Oettingen — Moralstatistik. Erlangen. 1882. 427.

⁶⁾ Viz: Školní dílny na pěstování ručních prací chlapeckých. Napsal Frant. Tuký. Praha. 1890. — Ruční práce na obecn. a měšťan. šk. v Praze. V Praze. 1891.

nadějná práce zdraví dobře slouží; proto jedno z velikých tajemství blaženosti záleží v tom, aby pracoval člověk užitečně a nadějně. Práce hlavou konaná, pokud jest mírná, neunavuje více, než kterákoli jiná činnost. Je-li dobře spořádána, prospívá tělu jako práce hmotná.¹⁾

Není osvěžujícího spánku, leda po dobře stráveném dni. Hufeland nazývá taký spánek: »každodenním znovuzrozením člověka«, Shakespear: »denně opětovanou lázní«. Prací sesílí svaly, a pro nervy není nic lepšího nad ni. Ale také duševná práce jest pro zdraví potřebna. Kde se zanedbává, tam obličej pozbývá svého výrazu, a ustaralost dříve se dostaví. Mimo tento bezprostředný vliv práce na zdraví jest také vliv prostředný. Doby života, jež nejsou prací vyplněny, tudíž jsou prázdné, ponechávají místo pro vzrůst rozmanitým náruživostem, jež sílu tělesnou podkopávají. A proto velí rozum a svědomí: vychovávej dítě své pro to neb ono povolání. A byt' jsi byl sebe bohatší: vychovávej je, by ve společnosti ten nebo onen úkol plnili. Ať tvé děti o tom jinak nesmyšlejí, nežli že tak býti má. A to k vůli jejich zdraví, nevedla-li by tě k tomu pohnutka ušlechtilější.²⁾

S velikou svědomitostí a důsledností dovedla moje matka nás dívky na opravdovou práci zvykati: to nejen na práci školní, ale též na domácí. V naší dívčí světnici nesměl nikdo posluhovati mimo nás. Vše, ani drhnutí podlahy nevyjímaje, bylo naším úkolem. Často mimo nadání stála tu naše matka, přísným okem světnici, skříň, pohovku prohlízejíc.³⁾

Moudrý otec (J. Jindř. svob. pána z Wessenbergu) našel i zde vhodné prostředky, ducha i tělo zároveň buditi a síliti. Přidělil každému ze svých dítek kus zahrady, jež ve volných hodinách dle jeho návodu bylo jim vzdělávati.⁴⁾

Salzmann byl toho mínění, že hoši nemají býti jen duševně zaměstnáváni, nýbrž také tělesně. Proto požádal kniháře Schmidta z Waltherhausů, aby týhodně několikrát přišel do Schnepfenthalu a učil jeho i svěřené jemu děti vázati knihy a rozličným pracím z lepenky. — Po několik let ráno v 5 hodin budil buben všechny v ústavě; i táhli s motykami, lopatami a vozíky na neurovnané místo, a pracovali do 6. hodin, načež vesele odebrali se k mytí a pobožnosti ranní. To dělával Salzmann se svými spolupracovníky i chovanci, ba někdy i hosté účastnili se této práce. — Sázel též ovocné stromy, jinde olše a vrby, zařizoval úly, nasazoval ryby — dílem pro užitek, dílem pro zábavu — ale také pro chovance své, by v nich budil zálibu ve venkovském hospodářství.⁵⁾

I práce z libůstky přispívají k vycvičení schopnosti k dílu. Vytvořují jakousi pilnost, a poskytují aspoň příjemné zaměstnání. Ovšem

¹⁾ S. Smiles — Charakter. 170.

²⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 26.

³⁾ Em. Braun — Durch's Leben 9.

⁴⁾ J. H. v. Wessenberg. Sein Leben u. Wirken 16.

⁵⁾ Chr. G. Salzmann's Leben. Stuttgart. 1845. 61, 73, 74.

nemíním takových libůstek, jako byla Domitianova, jenž bavil se chytaje mouchy Libůstka jistého krále Makedonského, jenž dělal svítilny, a jistého krále Francouzského, jenž dělal zámky, byly již vážnějšího druhu. I praobyčejná ruční práce jest úlevou pro ducha úsilné činného; jest přestávkou v lopocení, odpočinkem, pookřáním, ježto rozkoš více na činnosti se zakládá, než na její výsledcích. — Nejlepší jsou ovšem libůstky řádu duševného. Mužové čilého ducha uchylují se od své denní práce k jinému zaměstnání, aby pookřáli, — jedni k vědám, druhí k umění, a většina k literatuře.¹⁾

4. Když byla práce po jistou dobu síly duševné nebo tělesné anebo oboje plnou měrou zaměstnávala, dopřije se dítku *oddech*. Tím práce přestává býti obtížnou; a oddech sám jest pak tím milejší, čím práce před tím více poutala. Samotná práce ducha skličuje, samotný oddech činí ho schoulostivějším; jest třeba obě moudře střídati. Často může býti oddechem přechod od jedné práce k jiné, od duševné práce k tělesné, od té, která rozum zaměstnává, k práci, která poutá obraznost a budí city. — Jest pak také pro některý věk oddechem a zotavením, co ve věku dřívějším bylo prací; chuť i záliba, pak zvláštní schopnost činí mnohou práci zotavením.

Ani prázdné chvíle nelze radostně užiti, leč bychom ji byli prací nabyli. Jestliže jsme ji nezískali namáháním, nezaplatili jsme ceny její.²⁾

Adam, když bez práce žil, o ráj se připravil.³⁾

Pojit s vyražením výhodu, čerpat prospěch z radosti: — toť mudrcův jest neodvratný cíl, když odpočívá v stínu oddechu; — neboť duši svou on nemůže odstraniti, aniž branám vědomostí svých dát závoř. — Kdyby zahálčivé hře se oddal, bude duchovní ho mentor z toho kárati. — Neboť vědomost i nevědomost má své zákony, jimiž každá nezbytně se spravuje. — Moudrý sleduje své vyražení, pošetilec směje se svým studiím.⁴⁾

Trpká práce, pokoj sladký, po práci jsou milé svátky. — Po práci milé odpočinutí — Po vykonané práci dobře jídlo chutná. — Nikdo bez práce nejí koláče. — Bez práce není ovoce.

Nedělní klid jest první přikázání zdravovědy, jež třeba plniti, by docíleno bylo klidného a trvalého zdokonalení lidské společnosti, a proto jest to rozumné i náboženské zřízení zároveň. Nedělní klid dává dělníkovi záruku vytrvalé schopnosti k práci, stále veselé mysli a kmetského věku bez nedostatku; zaměstnavatel poskytuje základu

¹⁾ S. Smiles — Karakter. 164.

²⁾ Tamtéž. 130.

³⁾ J. N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy Str. 130.

⁴⁾ Mart. F. Tupper — Sprüche der Lebensweisheit. Hannover. 1858 Str. 132.

k moudrému hospodářství a vládě záruky pořádku a klidu ve veřejném životě; všem konečně prostředku posouditi, mnoho-li jest v lidu zdravého lidského rozumu a jak daleko ve vzdělání pokročil.¹⁾

Mimo pracemi spisovatelskými Overberg zabýval se studiem theologických a vychovatelských spisů. Toto studium působilo mu tak velikou radost, že je považoval jako zotavení od jiných svých prací. — Zotaviti se považoval za svou povinnost, a činil tak, aby tím Bohu sloužil. Jeho zotavení záleželo v četbě dobré knihy, v přátelském hovoru o věcech prospěšných nebo v procházce, při čemž obvykle se modlil, byl-li samotén. Tak při jeho zotavení měly prospěch duše i tělo.²⁾

8. Poučení.

1. *Poučením* objasňujeme při vhodné příležitosti některou událost poukázáním na její příčiny a následky, nebo uvádíme případy podobné a obdobné, anebo dáváme pokyny pro jednání chovancovo. Děje se to slovem, dopisem anebo knihou.

Když nastává zima, poučíme děti, by na cestách nedělaly klouzačky, by nechodily klouzat se na místa nebezpečná; před vánoční poučíme je o opatrném požívání ryb; na jaře, by nelezly na stromy a nechodily bez dovolení rodičů se koupat.

Když učenci cestou byli se hádali, kdo by z nich byl větší, Ježíš řekl jim: »Chce-li kdo prvním býti, budiž ze všech nejposlednějším i služebníkem všech.« A vzav pacholátko postavil je uprostřed nich; kteréžto když objal, řekl jim: »Kdožkoli přijme jedno z takových pacholátek ve jménu mém, mne přijímá; a kdožkoli mne přijímá, ne mne přijímá, ale toho, jenž mne poslal.«³⁾

Kristus zrak uděluje od narození slepému dí: »Dokud jsem na světě, světlem jsem světa.« (Jan 9, 5.)

Stardi, můj spolužák ukazoval mi svou knihovnu. A když při rozchodu řekl mi: »Na shledanou!« málem bych byl odpověděl: »Má úcta!« jako dospělému člověku. Řekl jsem to pak domě svému otci: »Tomu nerozumím. Stardi není nadán, nechová se uhlazeně, jest spíše zrna hrubého; a přece cítím, že jest nade mnou.« A otec odpověděl: »Protože jeví se v něm charakter.« A já jsem dodal: »Za celou hodinu, co jsem byl s ním, nepromluvil padesát slov, ani

¹⁾ Dr. P. Niemeyer — Die Sonntagsruhe vom Standpunkt der Gesundheitslehre. Berlin. 1876.

²⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 120. 115.

³⁾ Marek 9, 32—36. Viz také: Marek 11, 15—17; 11, 12—14, 20—23; 12, 42—44.

jedné hračky mi neukázal, ani jednou se nezasmál; a přece jsem byl u něho rád. A otec můj odpovídal: »Protože ho ctíš.«¹⁾

Matka jednou podporovala penězi a potravou rodinu, která byla v pověsti nepoctivosti. Horkokrevný Gustav zvolal nevrle: »Ale, maminko, takovým lidem neměli bychom přece pomáhati! Nezasluhují toho.« A otec pravil: »Milý synu, tomu nerozumíš! Kdyby Belzebub zlomil si svou koňskou nohu, pak musíš ty býti vždy ten nejprvnější, kdo mu běží pro doktora a dá ho léčiti.« Slovo otcovo zůstalo synovi nezapomenutelným. Ale matka neřekla ničeho, nýbrž pohledla laskavě na syna, šla a dala ženě nemocného zloděje plný hrnec zdravého jídla.²⁾

Chceme, aby dítě u nemocné matky bylo tiché, sice že by musilo ven. Možno toho docíliti buď rozkazem s pohrůžkou, anebo poučením. Rozdíl je ten, že poučením dítě se přemůže z ušlechtilých pohnutek, kdežto pohrůžkou dítě se nezušlechtlí, nýbrž poslechne jako pes, jemuž pohroženo.³⁾

2. Poučení má býti případné, srozumitelné, krátké, stručné, prosté a jakoby bezúmyslné.

I zde záleží více na tom, povzbuditi mysl dítěte k přemýšlení, nežli zaplaviti ji množstvím představ, sice jinak vnímavost se otupí.

3. Podmínkám těm nescadněji vyhovuje *kníha*, alespoň z těžka všem pojednou. Může však tím, že z ní lze čerpati poučení nejenom jednou, nýbrž opět a opět, a vždy týmiž slovy, působiti na mysl vlivem rovněž velmi mocným. Je však třeba se přesvědčiti, zdali a jak byla pochopena.

Otec Sušilův byl biblař a pilný čitateľ českých spisů. Když se synáček naučil čísti, vyhledával mu otec z písma sv. místa, která jednají o povinnostech dětí k rodičům. I říkával mu: »Synu můj, přečti nám tato slova a vlož si je hluboko v srdce své!« Už tenkrát budila se v synovi láska k biblí, v nížto rád čítával netuše, že to vlastně živel, v němž jako muž nejvíce pohybovati se bude, ježto právě v tom oboru Prozřetelnost božská jemu vytkla zvláštní a veliký úkol.⁴⁾

Ale ze všech příběhů na policích knihoven nižádný nevléval tolik oleje radosti a nektaru do žil jeho bytnosti — až téměř k tělesnému vytvoření — jako starý »Robinson Crusoe«; — vi ještě dosud hodinu a místo (bylo to večer u okna naproti mostu), kdy tato vytržení se udála; a jen později druhý román — »Veit Rosenstock« od Otta — ježž otec četl a zakázal — opakoval s polovice ono

¹⁾ Edm. de Amicis — Srdce. Str. 61.

²⁾ Dinter — Pädagogische Schriften. I., 17.

³⁾ Alban Stolz — Erziehungslehre.

⁴⁾ Frant. Sušil — od M. Procházky. Praha. 1871.

nadšení. Jen pokradmo používal ho z otcovy studovny tak dlouho, než otec přišel.¹⁾

Dějepis starý a nový, přírodpis, dále nejdůležitější věci ze zeměpisu, rovněž počty a hvězdářství, jakož i pravopis, všechny tyto předměty seznal jsem sice náležitě, ale nikoliv v Jodici — kdež zajisté ani slova z nich jsem nepoznal do 12 let — nýbrž několik let později z knih a zlomkovitě z »všeobecné bibliothéky«. Tím dychtivěji prahl a žlžnil jsem po knihách v duševní té poušti Saharské. Každá kniha byla mi svěží zelenou oasou, zvláště »Orbis pictus« a »Rozmluvy v říši mrtvých«; jenom že byla knihovna mého otce, jako mnohá veřejná, zřídka otevřena, vyjma, když nebyl doma.²⁾

Paedagog *Fr. H. Chr. Schwarz* neseznal, že by v dětských jeho letech obecná škola byla přispěla k rozvoji dobrých jeho schopností. Více přispěl v tom ohledu otec, jehož pravověrnost, a pak matčina zbožnost působily na jeho rozvoj vlivem trvalým. Co ho nejvíce v těchto letech povzbuzovalo, byly spisy Gellertovy, jež mu spolu s jinou četbou opatřila rozumná jeho matka.³⁾

V prvních týdnech po nemoci nesměl jsem ještě čísti nebo oči namáhati. To mi způsobovalo dlouhou chvíli, i prosil jsem svou matku, by mně čím dříve tím lépe opatřila nějakou knihu. To ji překvapilo, neboť nejčastěji musil jsem ke čtení býti poháněn. Opatřila mi *Campova Robinsona Crusoe*. S opravdovou lačností chopil jsem se knihy. Nikdy na mne kniha neměla takového účinku. Každý děj představoval jsem si ve skutečnosti, byl jsem u vytržení a záviděl jsem takového vychovatele dětem, o nichž tam se jedná, a brzy tak jsem se s nimi spřátelil, jakoby to byli moji sourozenci. Zvláště Bedřich byl mým miláčkem. Všecky výklady jsem téměř hlтал a zevrubně si pamatoval, to tím více, ježto takový způsob poučování mne byl úplně nový; neboť mimo poučování matčino nedostalo se mi posud jiných výkladů. V rozmluvách předvedené nauky mravné, kterak se chovati k učení a k lidem, krátce každou zásadu vštípil jsem si tím hlouběji do srdce, ježto jsem její pravdivost a přiměřenost v duchu svém cítil. Mně vzešel zcela nový svět; byl bych mohl každý děj do podrobná vymalovati; žil jsem s Robinsonem, cítil jsem s ním, on byl můj druhý Já. To se mi posud nepřihodilo! O přímořské krajině, o lodi, o krajině tropické měl jsem až posud představy velmi nejasné. Nyní bylo mi, jako bych tam žil; znalost světa, lidí a věcí vzrostla značnou měrou. Ale jak krásným, jak čistým a ušlechtilým jevil se mi vždy znova obraz takového ústavu vychovavacího v rodině, jako byla Campova, v níž chovanci měli takovou touhu po vědění a tak rozumně se tázali, rodiče a domácí přátelé tak rádi a tak krásně poučovali, a všechny pomůcky k poučování po ruce byly. Život v mládí jevil se mi zde zcela jiným,

¹⁾ Jean Paul — Wahrheit aus meinem Leben. 48, 355.

²⁾ Tamtéž. 324.

³⁾ Dr. W. J. G. Curtmann — Lehrbuch der Erziehung. Leipzig. 1866. I., XX.

nežli můj! Neměl jsem ponětí o takovém vyšším životě a nyní teprv jsem si toho byl vědom, jak mnoho mi scházelo, jak ušlechtilé podoby může nabytí rodinný život a vyučování. Byl to blesk, který padl do temné noci; ale záře jeho neoslepovala, ona osvěcovala a rozjasnila celý můj život. Nemohl jsem se ani od knihy odtrhnouti, a nežli jsem ji přečetl, již jsem naříkal, že budu u konce. Připadalo mi, jako bych se měl rozloučiti se všemi těmi osobami a bytostmi, které se mi staly tak milými. To se dotýkalo mého srdce; začal jsem ihned znova. Působení novoty byl sice ten tam, ale nikoli radost ze všeho krásného a dobrého, a ta má větší cenu, nežli prchavý půvab novoty. Vždyť nás těší vůně růže vždy znova každého roku. *Jedenáctkrát* přečetl jsem tak knihu po sobě, nepřeběhnuv ani slabiky, a uměl jsem ji téměř nazpaměť. — Mimo bibli nepůsobila žádná kniha na mne tak mocně, žádná tak podstatně mne nevzdělala a obor mého vědění nerozšířila. — Nyní teprv chopil jsem se, nemaje jiné knihy po ruce, »Stručného souboru všech věd«, který mi již dříve ujec byl daroval. Byla to jakás malá encyklopedie v otázkách a odpovědích. K svému podivení rozuměl jsem knize již téměř zcela a četl ji s velikou zálibou. Tím jsem teprv nabyt přehledu o hlavních předmětech lidského vědění; viděl jsem, jak mnohými věcmi lze ducha zaměstnávat, jak nesmírně málo jsem z toho znal, a hořel jsem žádostí, více z toho poznati. Osmkrát za sebou jsem knihu tu pročel, nepočítaje v to opakování jednotlivých odstavců. Na to zase došlo na Robinsona. — Zároveň nabyt jsem tak přesvědčení, že jest mnohem lépe, dvě knihy v souvislosti a opětně čísti, nežli deset zběžně a povrchně, že vůbec cenu knihy *pro* člověka nebylo by ustanovovati o sobě, nýbrž jejím účinkem *na* člověka.¹⁾

Sv. Efrém prý se neznal v řeckém jazyce a ve světských vědách, nabyv jen obecného školského vzdělání; ale z neustálého čtení Písma svatého ssál nadpřirozenou moudrost, kterouž pak ve svých spisech uložil. Nejučenější církevní otcové ctili v Efrémovi učitele osvěceného.²⁾

4. Poučením působí se především na představitost; že však se to děje za zvláštní příležitosti, kdy mysl novým dojmem je zvlášť přístupna: může poučení tím hlouběji v mysl se všípiti. To především důležité při poučení mravném.

Téměř veškeré vyučování Pána Ježíše dalo se příležitě, pojilo se k předmětům a událostem z blízkého okolí, a tím také hluboko utkvělo v mysli posluchačů.

Při boufce promluv s dítětem o velebnosti a všemohoucnosti Boží, a docílíš jiného výsledku, než-li když na to přijde řeč v kate-

¹⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. Leipzig. 1874. Str. 104.

²⁾ Väter der Wüste Ida Gr. v. Hahn-Hahn. 249.

chismu. Rovněž tak vidí-li dítě s ustrnutím následky některých hříchu, jest na místě, poučiti je o zhoubnosti hříchu.

5. Bylo-li poučení tak mocné, že hnulo citem i vůlí, bylo spolu *povzbuzením* anebo *zošklivením*. Poučení obrací se především k představivosti, povzbuzení však také k citu a k vůli. Povzbuditi lze ovšem také jinými ještě prostředky vychovavacími, nejenom samotným poučením.

Naše vroucně milovaná matka zemřela. Tím těsněji přilnuly jsme my děti k otci. Když jsme s ním byli na procházce, otvíral nám upřímně své otcovské srdce a vyprávěl nám mnoho ze života svého a milé zvěčnělé matky, jejíž obraz nám hluboko do srdce vstřípiti se snažil, takže nám to bylo přáním nejvyšším, bychom jí stali se podobnými.¹⁾

Jednoho dne, když jsem seděl na místě svém obyčejném, a přede mnou žáci moji, přišel Alypius, pozdravil, sedl a na to, o čem se jednalo, pozor obrátil. Náhodou jsme čtli, a při výkladu zdálo se mi velmi přiměřené, na jednom místě užiti podobenství o hrách circenských, kterýmž by to, co jsem vysvětloval, stalo se i příjemnější i jasnější; a připojil jsem trpký posměch těch, které tato poutá pošetilost. — On to na sebe vztahoval, a že pouze pro něho jsem to řekl, věřil. A co by jinému bylo podnětem, horšiti se na mne, to čestnému tomu jinochu bylo podnětem, hněvati se na sebe, a mne tím ohnivěji milovati. — A otfásl ducha mocnou zdrželivostí, a spadlo všecko her circenských bláto s něho; a více tam nevkročil.²⁾

Pokračuje dle obyčejného v učení pořádku, přišel jsem na knihu nějakou Ciceronovu, která obsahuje povzbuzení k filosofii, a nadepsána jest Hortensius. Tento spis přejinačil náklonnost mou. Najednou zošklivila se mi každá marná naděje, a po nesmrtelnosti v mudrcství zahořel jsem zápalom srdce neobyčejným.³⁾

Dr. Vavř. Kellner vypravuje o svém otci: V ten čas přišel mu, nevím jakou náhodou, spis: »Lienhard a Gertruda« do rukou. Nevyličitelný byl dojem, jež kniha ta způsobila na vznětlivého jinocha. »Četl jsem dlouho do noci,« vyprávěl později, »četl jsem knihu tu zas a zas, a za bdění i snění žil jsem v ní a s ní. Kniha ta poprvé ve mně vzbudila myšlenku, bych jednou věnoval se výchovu mládeže.« K myšlénce té pojilo se náruživé přání, cestovati do Švýcar, spisovatele zlaté knihy té osobně poznati a jako žák u jeho nohou seděti. Přání to se mu také splnilo.⁴⁾

Z denníku B. Overberga: 6. června. Nevím, že bych byl kdy mohl mluviti s větší vřelostí k dítkám ze školy francouzské. Velebné

¹⁾ Emilie Braun — Durchs Leben. Str. 8

²⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 6, VII.

³⁾ Týž. 3, IV.

⁴⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter Str. 105 a d.

hřmění, jež současně bylo slyšeti a jako Tvoji dobrotivostí způsobeno přišlo v pravý čas, podporovalo znamenitě líčení soudného dne. — Napomenutí, by po vyučování nebyly hned zase roztržitými, nikdy nemělo takového účinku. Učení o posledních věcech mělo by užito býti na konání nejdůležitějších povinností, které dítčám v ten čas jest plniti.¹⁾

6. Někdy místo poučení a povzbuzení stačí pouhé *upozornění* na nějaký předmět, na zkušenost vlastní nebo cizí. Mysl důvtipná sama již pak vyhledá si to, z čeho by se poučila nebo čím by se povzbudila.

9. Rozkaz.

1. Ježto dítě nemá rozum tou měrou vyvinut, by v jednotlivém případě dovedlo usouditi, co by mělo činiti a čeho se stříci, užije se *rozkazu*, jímž přímo se mu ukládá, co má konati (příkaz, úkol), anebo čeho se má varovati (zákaz). Rozkazem má se docíliti poslušnosti.

2. Rozkaz, který má účel vychovatelský, buď:

a) *účelný*. Nerozkazujmež tedy z choutky, vášně a libovůle, nýbrž že po klidné úvaze tak za dobré jsme uznali.

b) *přiměřený* schopností a pokrokem dítěte. Přliš nesnadné rozkazy odstrašují anebo vedou k podvodům, přliš snadné nevedou k pokroku.

c) *stručný a určitý*. Rozvláčné rozkazy nepřijímají se ochotně, a mnohdy nesnadno bývá z nich vybrati, oč vlastně jde. Neurčitý rozkaz činí svědomité dítě úzkostlivým, nesvědomité nedbalým. Stejný účinek má hromadění rozkazů.

Útlejší dítky vyžadují rozkazů tím určitějších, čím méně jsou vyvinuty; jim třeba říci nejen, co, ale také jak konati mají.

d) *rozhodný a neodvolatelný*. Nerozhodnost rozkazu jest známkou naší nerozhodnosti v té příčině, a působí nakažlivě i na vůli dítěte. Odvolati rozkaz dobře uvážený jest buditi nedůvěru v rozkazy další, a tím vylati na poslušnosti.

e) *laskavý*. Přísné rozkazy jsou na místě, kde po mírném rozkazu nenásledovalo uposlechnutí; jsou tedy vlastně již jakési tresty. Laskavým rozkazem vyslovuje se důvěra v ochotné podrobení vůle dítěte.

¹⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg Mainz. 1896. 140.

f) *důsledný*, by nebyl v neshodě s jinými rozkazy našimi, anebo těch osob, jež spolu s námi účastní se výchovu dítěte. Nedůslednost v rozkazech vede přímo k neposlušnosti.

g) *nezbytný*. Čím více dítě duševně dospívá, tím méně třeba rozkazů, zvláště příkazů. Chceme mládež vésti k jednání samostatnému; proto jest rozkazu užití jenom tehdy, kde nerozhodnost vůle dětské nezbytně toho vyžaduje.

3. K rozkazům připojití *důvody* bylo by na místě jen u dospělých. Mnohdy chce dítě svým: Proč? nabytí pouze času, by nemusilo ihned uposlechnouti.

4. Má-li rozkaz vyhovětí svému účelu, třeba přihlídnouti, zdali náležitě byl vyplněn.

5. V ústavách vychovavacích a ve školách bývají příkazy a zákazy, pokud mají všeobecnou platnost, často nazývány souborným jménem »řád školní, domácí, pravidla, instrukce a pod.« V životě jsou to pak rozličné zákony a úřední nařízení.

6. Někdy místo rozkazu vysloví se pouhé *přání*, jsme-li přesvědčeni, že dítě má dosti ochoty, by vykonalo, co si přejeme. Také se může přáním ochota dětí zkouseti.

7. Někdy místo rozkazu výjimkou lze *prositi*, ovšem jen v případech velice řádkých. Při něžném poměru mezi dítkami a vychovateli, pokud dítky daly důkazy ochoty a obětavosti, lze užití prosby. Také může býti na místě, kde dítě, jsouc v právu, ustoupiti má.

Nemocná matka prosí svou zdárnou dcerušku, která během nemoci matčiny osvědčila něžnou pečlivost.

Marnotratný syn vrátil se k otci, jenž mu strojí hostinu. Starší syn se rozhněval a nechtěl vejíti. Tedy otec jeho vyšel ven a počal ho *prositi*.¹⁾

Prosímť pak vás, bratří, trestejte nepokojné, těšte malomyslné, přijímejte nemocné, trpělivě se mějte ke všem. Vizte, ať žádný žádnému zlého za zlé neodplácuje: ale vždycky, co dobrého jest, číňte sobě vespolek i všechněm.²⁾

Sv. Pavel, posílaje Filémonovi uprchlého jeho otroka, Onésima, píše mu: »Pročež mnohou důvěrnost maje v Kristu Ježíši, rozkázati tobě, co by náleželo, pro lásku raději prosím, poněvadž jsi takový, jako starý Pavel a nyní vězeň Ježíše Krista.³⁾

¹⁾ Luk. 15, 28.

²⁾ 1 Thess. 5, 14—15.

³⁾ K Filém. 1, 8—9.

Prosím vás jen, abyste se stěhly zahálky, a pamatujte, že každý je povinen vlohami svými přispívati k dobru své vlasti.¹⁾

8. Místo rozkazu užívá se někdy *radý*. Méně dospělým radíme ve věcech nelišných, kde není obavy, že by při neuposlechnutí rady vzešla jaká škoda. Tak seznáme, jakou váhu má naše slovo. — Čím dítě více dospívá k samostatnosti, tím více jest k tomu hleděti, by zvykalo souditi a rozhodovati samostatně. Radíce, předkládáme chovanci, kterak my o věci soudíme, vyložíme důvody, následky, vystříhající se při tom všeho, co by mohlo vzbuditi domnění, že tak činíme z ohledů sobeckých. Patrně, že rada v tom případě má ráz *poučení*.

Radu udílí rodiče dítěti z domu odcházejícímu, otec synovi samostatnému, přítel příteli a p.

Protož, synu milý, toto sepsání tobě dávám, abys se jím spravoval, jako otec tobě to přikazuje a prose jako přítel, mimo kteréhož na světě lepšího míti nemůžeš, aniž máš a snad míti nebudeš takového, aby rady mé poslouchaje v tom tak činil, a tak se v tom zachovával a tímto spisem se spravoval, často v něj nahlédaje jako v zrcadlo.²⁾

Rady vždycky u moudrého hledej.³⁾

•Synu, bez rady nic nečiň, a po účinku nebudeš želeť.⁴⁾

•Udílel jsem několikráte radu ve věci důležité, která také mou samolibost mohla dráždit, neobrátil se prvé k Bohu, by mne osvitil. Nahlížím, že takové jednání jest nanejvýš nebezpečno. Proto prosím tě, ó Pane, veď mne i v této věci, abych budoucně opět v takové nebezpečí se nevydával. Dejž, bych nebyl víc, leč jenom jako ústa, jako nástroj, kterého používáš, dopustíš-li, abych radu udíleti musil nebo se domníval, že by tak dobře bylo učiniti.⁵⁾

10. Připomenutí a donueení.

1. Co jednou již v duši dětskou vštípeno, třeba občas opět dítěti na vědomí přivést, nemůže-li tak učiniti samo; to děje se *připamatováním* či *připomenutím*. Stává se tak slovem, posuňkem, pokynem anebo zvláštním opatřením. Připomenutí buď vždy co možná krátké, opravdové a laskavé.

¹⁾ (Z dopisu matky dětem.) Ed. Jelínek — Dámy st. sal. polských 100.

²⁾ Jana z Lobkovic na Hasištejně — Zpráva a naučení synu Jaroslava. 2. vydání. Str. 12.

³⁾ Tob. 4. 19.

⁴⁾ Sir. 32, 24.

⁵⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 108.

Dítě ví, že a jak má jisté osoby pozdraviti, ale příchodem jich tak jest dojata, že nezbyvá než připomenouti: »Jak pozdravuješ?« »Jak se říká?« tážeme se dítěte, které berouc do ruky dárek od příbuzných mu přinesený, zapomnělo se poděkovati.¹⁾

Tehdy počal se proklínati a přísahati, že nezná toho člověka. A hned kohout zazpíval. I rozpomenul se Petr na slovo Ježíšovo, kteráž byl řekl: Prvé než kohout zazpívá, třikrát mne zapřeš. A vyšed ven, plakal hořce.²⁾

Nápisy ve školách, ústavech, pamětné desky, pomníky.

Velká trpitelka za svatou víru, ubohá královna Marie Stuartka, držela kříž v rukou, když ji na popraviště vedli, a často jej líbala. »Paní,« oslovil ji surově jakýs protestantský důstojník, jenž ji provázal, »ne v rukou, ale v srdci máte míti Krista.« — »Mylorde,« odvětila královna, »dobře je nésti jej v ruce a před očima míti, abychom tím jistěji jej v srdci měli.«³⁾

Ó, kéž by možno bylo, vás všudy provázeti, tu bych tak dlouho řečniti byl nemusil. Ale že mi to učiniti nelze, tedy i tu, když s vámi nejsem, pamatujte na slova tato. Sedíte-li za stolem, představte sobě, že k vám přicházím, že před vámi stojím, a co zde koli káži, to v paměť vaši uvozují. Kdekoli bude řeč vaše o mně, přede vším ten příkaz sobě připomente, a lásky své ke mně závdavek tím způsobem položte. Uzřím-li já ten rozkaz od vás vyplněn, tedy vesměs sobě libovati a za práci svou dostatečně odměněn budu.⁴⁾

Složte tato slova má v srdcích a v myslích svých, a uvažte je za znamení na rukou a mezi očima svýma položte je. Vyučujte syny své, ať je přemýšlují, když sedneš v domě svém, aneb když půjdeš cestou, když lehneš, i když vstaneš. Napíšeš je na veřejích a na dveřích domu svého.⁵⁾

A když přejdete přes Jordán do země, kterouž Hospodin tvůj dá tobě, vyzdvihneš veliké kameny a vápnem je obmítneš, aby mohl na nich napsati všechna slova zákona tohoto.⁶⁾

Vhodné připomenutí často působí více, nežli krásná řeč.⁷⁾

2. Často nestačí rozkaz, by pohnul vůli dítěte ku konání. Záleží však na tom, aby byl vykonán, již proto, by zachována byla vážnost toho, kdo rozkaz vydal, mnohdy však také z jiných ještě příčin. Tu třeba někdy užiti *donucení*. Tím přemůže se tytýž odpor proti věcem, které obraznost líčila hroznými.

¹⁾ Jan Lepař — Obecná paedagogika. Str. 98.

²⁾ Mat. 26, 75.

³⁾ Život sv. Terezie. V Praze. 1887. Str. 151.

⁴⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 188.

⁵⁾ 5 Mojž. 11, 18—20.

⁶⁾ 5 Mojž. 27, 2—3.

⁷⁾ Gaduel — Leben u. Wirken des Jos. Allemand. Str. 200.

To zvláště platí o některých pokrmech, které buď lékař určil, anebo které pro rozmazlenost dítěte nejsou mu po chuti. Také se to může týkati odporu proti mytí rannímu a pod. — Mnohdy také k učení třeba nutiti.¹⁾

3. Někdy místo donucení stačí přítomnost cizích osob. Jest to zkouška pro dítě, v jaké míře u něho vyvinut jest cit pro čest. V podobném případě lze pak toho užiti za důvod: Cos dovedl vykonati před cizími, můžeš nyní vykonati před rodiči nebo před vychovatelem.

4. Donucení může míti místo vždy jen v případech výjimečných, a jest si tu vésti co nejopatrněji. Zejména není na místě, kde jde o věc, která se schopností a přirozeností dítěte jest v odporu.²⁾ Že by však bylo vychovatelskou chybou, jde-li o výkony náboženské (jak tvrdí Basedow),³⁾ to zřejmě popírají slova samého P. Ježíše.⁴⁾

11. Odplata.

1. *Odplatou* ve vychovávání nazýváme libé následky činů dobrých a nelibé následky činů zlých. Dle toho již rozeznáváme odplatu dobrého či *odměnu*, a odplatu zlého či *trest*.

Jednoho dne poslal kdosi z města bl. Anežce České překrásná jablka. Sestra klášterní, která je světici odevzdati měla, vidouc jejich sličnost, byla ponoukána, by si jedno z nich nechala. I učinila tak. Než utlé svědomí jí činilo výčitky. I položil jablko zase mezi druhé, a odevzdá vše představené své. Bl. Anežka věděla, co se bylo přihodilo. Vezmouc do ruky totéž jablko a kromě toho ještě druhé, praví: »Milé dítě, dobře's učinilo, že jsi jablko opět mezi druhé položilo: zajisté lépe jest tobě, bez poskvrny svědomí svého dvě jablka mlti, nežli jedno s hříchem.«⁵⁾

¹⁾ V samém tedy pacholetství, ve kterém méně se o mne obáváno, než v jinošství, nemiloval jsem učení, a horšil se, že mne k tomu nutili; ale přece mne nutili, a dobře se mi dalo. Ale já nejednal dobře, neboť bez přinucení, sám od sebe, bych se byl neučil ničemu. — Sv. Augustina — Vyznání 12.

²⁾ To platí též o dospělých. Smutný toho doklad je na biskupovi Pražském, Jaromirovi Břetislavici. (Šembera — Dějiny středověké. III., str. 176, 179.)

³⁾ Moji princové nebudtež nikdy donucováni, proti svému přání přítomnu býti veřejným nebo domácím výkonům náboženským. — Basedow — Agathokr. XXIV.

⁴⁾ Vyjdi na cesty a ku plotům a *přinuť* vejíti: ať se naplní dům můj. Luk. 14, 23.

⁵⁾ P. Ant. Rejzek — Život bl. Anežky České. :894. 349.

2. Dle toho, odkud následky činů mají svůj původ, jest odplata:

a) *nadpřirozená*, již Bůh člověku ustanovil na věčnosti.

b) *přirozená* či *bezdělná*, která již zde na zemi sama sebou skutky naše následuje. Jest to především odměňující a trestající hlas našeho *svědomí*. Jsou to pak dále rozličné *zevnější události a příhody*, které našimi skutky bezděky byly přivedeny.

Pracovitost přináší blahobyť, horlivé zastávání povinností přivodí čest.¹⁾ — Po nestřídmosti přicházejí nepřijemnosti tělesné, po lenosti potupa, po lživosti nedůvěra, po nelaskavosti osamělost.²⁾ — Pomsta i na chromém koni dojede. (České příslov.)

Vrhni se kam vrhni; jestliže koho hřích stíhá, tisícerym nehodám jest vydán, a byť ani člověka tu nebylo, veškera příroda sama všudy vši silou na odpor se mu postaví.³⁾

c) *úmyslná*, pokud vůbec anebo v jednotlivých případech zvlášť závisí na ustanovení společnosti lidské nebo jednotlivců.

Sem náležejí rozličná zákonitá ustanovení v příčině odměn a trestů (též školního řádu § 24.). — Odměnití pilnost dítky knihou, nedbalost potrestati ponecháním dítky po škole.⁴⁾ Zlatá a černá kniha při vychovávání domácím.⁵⁾

¹⁾ Nikdo, kdo sám rolnictví neprovozoval, nemůže si představití rozkoš, s jakou rolník obrovskou hrušku v rukou potěškává, kterou znenáhla z květu vyvíjeti se viděl; nikdo nedovede si učiniti ponětí o radosti, s kterou pohlíží na velkou hromadu pšenice, z níž každé zrnko mu připomíná krůpěj jeho potu, o hluboké spokojenosti, s kterou naslouchá kloktání vína, ze sudu tekoucího, v každé kapce domnívaje se viděti paprsek slunečný, odměnu svých námah. To jsou nevinné radosti, spravedlivé odměny, bez výčitek svědomí nebo stesků. (P. Mantegazza — Lebensweisheit für die Jugend. Str. 294.)

²⁾ I byloté veliké štěstí, že ti lidé a dítky jejich práci majíce mohli pracovati, čehož jindy nebývalo. Nebo jindy v neštěstí se opili, a v pondělí pro bolení hlavy a těžkost pracovati nemohli. Že však všichni pilně se česali, myli a čistotně se chovali, všech neřestí a nemocí zbaveni byli, které přirozené následkové a trestové nečistoty bývají. (Zlatodol od Fr. J. Svobody.) — Pyšného provází ponižení, ale pokorný duchem dojde slávy. (Přísloví 29, 23.)

³⁾ Sv. Jana Chrys. Věk a spisy od J. N. Stárky, str. 184.

⁴⁾ *Vojen. akademie* v Novém Městě za Vidní. Kteří chovanci ve klasifikaci mají povšechný výsledek „dobrý“, nosí na límci od kabátu, blůzy a na domácí čapce úzkou zlatou bordičku; kdo výsledek „velmi dobrý“, bordičky dvě; kdo náleží k žákům „s vyznamenáním“, má kromě dvou těch bordiček dva malé žluté knoflíky na límci a na domácí čapce; kdo nemá bordičky, nebývá mu dovoleno na prázdniny.

⁵⁾ S nestejnými city mluvívaly jsme my děti často vespolek o tajemné zlaté a černé knížečce, jež obě matka založila, by tam naše chování zapisovala a je předložila otci, když jako poslanec ze sněmu nebo z cesty se navrátil. Jak jsme se těšily z pěti škatulek, pro nás děti uschovaných, s nápisem: „Za pilnost a způsobilost“, do nichž matka po určitém čase dobrého chování — po našem mínění jen příliš zřídka. — šesták vklouznouti nechala! (Emilie Braun — Durchs Leben. Str. 7.)

3. Přihlízejíce *k účelu* odplaty shledáváme, že:

Odplatou koná se spravedlnost. Tak stává se odměna *oplatou* a trest *pokutou*.

Kdož jiné napájí, sám také napojen bude. (Přisl. 11, 25.) Pust chléb svůj po vodě mimo tekoucí, nebo po mnohých časech jej najdeš. (Kaz. 11, 1.) — Kdo zacpává ucho své k volání chudého, i sám volati bude, a nebude vyslyšán. (Přisl. 21, 13.) Kdo utiskuje chudého, aby rozmnožil bohatství své, dá je pak sám bohatšímu, a nouzi trpěti bude. (Přisl. 22, 16.) Kdo (jinému) jámu kopá, sám do ní padá: a kdo valí kámen (vzhůru, ten pak) na něho se obrátí. (Přisl. 26, 27.) Oko za oko, zub za zub, život za život.¹⁾ —

b) *Odměna* budí cit libý, tudíž *jest povzbuzením* k dobrému; *trest* budí cit nelibý, tudíž *odstraňuje* či varuje před zlým.

Přiměřená chvála jest úrodný deštěček, po kterém přičinlivost lidská nové odnože pouští. (Sychra).

Trestání jednoho zkrotí desátého. Trest puštěn na jednoho, strach na všechny. (Pol. přisl.) Moudrý netrestá, protože hřešíno, ale aby se nehřešilo.

c) *Odplata* jakožto trest má *odvrátiti od zlého* a způsobiti *polepšení*.

Sv. Makarius, když mu vytýkáno, že k učeníkům svým se příliš snižuje, pravil: „Ó bratři moji, dvanácte let bylo mně Boha prositi o tu milost, nežli mi ji dopřál! Co nám to pomůže, vždyž pohně-váme a roztrpčíme toho, ježž nám jest káratí? Trest má spíše býti takový, by duši pro ctnost získal.“²⁾

Při první měsíční zkoušce dostalo se Overbergovi předposled-ního místa ve třídě. Tímto pokořením však nepozbýval odvahy, nýbrž byl povzbuzen k tím větší pili a bystřejší pozornosti. Na konci roku předčil již všechny své spolužáky v náboženství a v latinském slohu, a také v jiných předmětech nezůstal za nikým pozadu.³⁾

Karabáč není muka, leč napotom nauka. (Rus. přisl.)

4. Pokud se týče *konání spravedlnosti* odplatou, ic to v plné míře a dokonale možno jenom odplatou *nadpřirozenou*. Vždyť shledáváme dosti často, že dobrý skutek buď vůbec nedochází

¹⁾ Utíkal pak Adonibezek; kteréhožto honivše, chytili, a zutínali mu prsty u rukou jeho i nohou. I řekl Adonibezek: „Sedmdesáte králů s utá-tými prsty u rukou i nohou sbírali pod mým stolem drobty. Jakž jsem činil, tak odplatil mi Bůh.“ I přivedli jej do Jerusalema a tam umřel. (Soud. 1, 6—7.) — Král visigothský Thcodes (531—548) zavražděn od jakéhosi Gotha, tvářícho se šíleným. Umíraje zapověděl vraha pronásledovati, fka, že se mu jen totéž stalo, co sám druhdy pánu svému (Amalarichovi) byl učinil. (Šembera — Dějiny středověké I., 145.)

²⁾ Die Väter der Wüste. Ida Gr. Hahn-Hahn. 199.

³⁾ Al. Knöppel — Ber. Overberg. 3.

přirozené odměny anebo jen v míře nepatrné, a že skutek zlý přechasto ujde trestu zde na zemi, an zůstává neznám a svědomím otupělým kárán nebývá. Tím také odůvodněna jest nezbytnost odplaty na věčnosti.¹⁾ Při odplatě *úmyslné* má zřetel spravedlnosti sice převládati; ježto však nesnadno jest v každém případě vyšetřiti a oceniti míru zásluhy a viny, jest rovněž nesnadno vyměřiti spravedlivou odplatu.

5. Pokud se týče jednak *povzbuzení*, jednak *výstrahy a postrachu*, jež odplata má za účel, tu shledáváme opět, že *nadpřirozená* odplata plnou měrou tomuto účelu vyhovuje. Bázeň Boží jest počátek moudrosti, a naděje na věčnou blaženost posiluje slabou vůli ke skutkům dobrým. Při odplatě *přirozené* jest patrné, že větší měrou povzbuzuje a odstrašuje, nežli aby konala naprostou spravedlnost. A toť jest hlavní její účel. Neviditelná, však mocná ruka Božské Prozřetelnosti odměňujíc a trestajíc zde na zemi, posiluje a varuje vůli člověka, aby k dobrému snadněji se naklonila a zlého snadněji se vystříhala.²⁾ Odplata *úmyslná*, nespouštějíc se ohledu na spravedlnost, má čeliti k povzbuzování v dobrém a k vystříhání před zlým. Pro tento druhý zřetel však někdy poněkud ulevuje v ohledu na spravedlnost, odměňujíc větší měrou, aby také jiní tím se povzbudili,³⁾ a trestajíc ostřeji, aby také jiní z toho výstrahu si vzali.⁴⁾

6. Pokud se týče trestu jakožto *prostředku k odvrácení* od zlého a *polepšení*, působí *nadpřirozená* odplata opět nejmocněji, vzbuzujíc bázeň před tresty věčnými. Aby však i věčné spravedlnosti bylo učiněno zadost, sklání se Věčná Láska k lidské slabosti milostí svou, poskytujíc ve svátostech kajicníkovi prostředků

¹⁾ Jestliže spravedlivého a v ctnosti bohatého muže uvidíš, an tisícerež neštěstí snáší, a tak odsud odchází: chtěj nechtěj nějak nucen budeš, na budoucí soud mysliti. Nebo člověk-li již sám těch, kdož zaň pracují, nepouští bez platu a odměny: oč by méně Bůh přestati mohl na tom, a nekorunovaných těch nechati, kdož se tak lopotovali! Nemůže-li však zbaviti jich odplaty za práce jejich, tedy nevyhnutelně po tomto obcování věk jiný nastati musí, kdež za trestuí vezdejší odplatu vezmou. (Sv. Jana Chrys. Věk a spisy od J. N. Stárka str. 95.)

²⁾ Proto Pán Bůh dobrých třešce, aby se zlí káli. (Přisl.) — Pokuta nebuď pomstou, ale zlým uzdou. (Pol. přisl.)

³⁾ Záplata musí větší býti než díra. (Hornolužické přísloví.)

⁴⁾ Měl-li by kdo syna zpuřného a protivného, ježto by neposlouchal přikázání otce neb matky, a jsa trestán, nechtěl by poslouchati: uchopí ho, a přivedou jej k starším města toho, a k bráně soudu, a feknou k nim: Syn náš tento protivný a zpuřný jest, na naše napomínání nic nedbá. Tedy kamením jej uhází lid města, a umře, abyste odjali zlé z prostředku vás, a všecken Israel slyše to, báti se bude. (5 Mojž. 21, 18—21.)

usmířujících. Rovněž *přirozené* tresty působí, aby člověk pokleslý se vzpamatoval a nastoupil cestu dobrou.¹⁾ Posléze tresty *úmyslné*, zejména při vychovávání, mají míti především na zřeteli obrácení a polepšení.²⁾

7. *Že odplata jest důležitou*, patrně již z toho, že Věčná Moudrost uznala potřebu odplaty *nadpřirozené* a *přirozené*. Při vychovávání bylo by tudíž k oběma těmto odplatám ukazovati a tím vůli chovancovu řídit. Ale že také *úmyslné* odplaty třeba, to uzná každý, kdo nezavírá svých očí před slabostí a nedokonalostí lidstva vůbec a ovšem mládeže zvlášť. Uznávajíce, že při odplatě možno dopouštěti se chyb, jež v zápětí mají rozličné vady v povaze člověka, nechceme takovýchto chyb schvalovati, avšak také nechceme odplatu vůbec zavrhovati proto, že jí při nevhodném upotřebení zneužití lze. Vždyť i nožem lze se pořežati, ale proto přece nezavrhneme nůž jako naprosto škodný nástroj.

a) Odměna.

1. *Odměna* jest libý následek dobrého. Probouzejíc libé city, působí na vůli, že tím ochotněji pak k dobrému se obrací.

2. Z toho plynou následující *pravidla*:

a) *Odměňujeme dobré*. Při tom více hledíme k dobrému *úmyslu*, nežli k samému výkonu. Kde síly dítěte byly *slabší*, kde výkon sám sebou byl *nesnadnější*, kde okolnosti byly *nepríznivější*, tam jest mravná cena skutku větší, a zasluhuje tím spíše odměny. Co není dobrým,³⁾ anebo co není zásluhou dítěte, nelze od-

¹⁾ Manasses tedy svedl Judu a obyvatele jerusalemské, tak že činili horší věci, nežli všickni národové, kteréž byl vyplenil Hospodin před tváří synů israelakých. I mluvil Hospodin k němu, a k lidu jeho, ale nechtěli uposlechnouti. Pročež přivedl na ně knížata vojska krále assyrského: i jali Manassesa, a svázavše jej řetězy a pouty vedli ho do Babylona. Kterýžto když byl v úzkosti, modlil se Hospodinu Bohu svému, a učinil vroucí pokání před Bohem otců svých. I vyslyšel modlitbu jeho a uvedl jej zase do Jerusalema do království, a poznal Manasses, že Hospodin sám jest Bohem. (2. Paral. 33, 9—13.)

²⁾ Ve společnosti lidské hledí při trestání buď ke konání spravedlnosti, nebo k výstraze jiných, anebo k polepšení. Při obou prvních zřetelích užívá se též trestu smrti, při posledním nikoli. Při druhém trestá se ostřeji, než by náleželo. Při třetím možno trest z části nebo zcela prominouti, jestli naděje na polepšení.

³⁾ H. Hansjacob (Aus meiner Jugendzeit) vypravuje, kterak v mládí soused fezník hochy k sobě zval, je proti sobě seřval, a kdo ve rvačce vyhrál, toho jaterníci anebo jinak odměnil.

měňovati, jako: sličnost, hbitost, a vůbec přirozené schopnosti těla i duše, rod a j.

b) *Dítě má věděti, zať bylo odměněno.* Odměna má býti ve spojení s tím dobrým jednáním, jehož jest odměnou. Libý cit, jež odměna probouzí, má totiž pojiti se k jednání dobrému, které bylo odměněno, aby tím více pobízel vůli k vytrvalosti v tom právě dobrém. Bylo by chybou, kdyby odměna tomuto účelu nehověla, a byla podnětem snah nízkých (zištnosti, ctižádosti). Neodměňujme před skutkem.

c) *Odměna má vzbuditi libost.* Minula by se s účelem odměna taková, která by přijata byla lhostejně, anebo dokonce s nelibostí. Při této libosti však nemá dítě ceniti odměnu samu o sobě, nýbrž především to, že jest důkazem našeho uznání a naší lásky.

d) *Stačí-li poukázání k odměně nadpřirozené nebo odměna přirozená, netřeba úmyslné.* Záhy vedeme dítě k tomu, by hluboko do duše vstúpilo si pravdu, že po smrti očekává nás odměna za činy dobré, a aby naděje na tuto odměnu budila v něm cit čím dále tím silnější a hlubší. Probouzíme též svědomí dítěte, aby odměnný hlas dobrého svědomí živě a určitě ozýval se v jeho duši. Vedeme také rozum dítky k bedlivému pozorování a posuzování následků jeho činů, aby poznávalo a uznávalo, že naše dobré činy vždy vedou zase k dobrému, neli hned, tedy později, neli při nás, tedy při jiných, a z poznání toho čerpalo potěšení. Dospěl-li člověk tak daleko, že naděje odměny nadpřirozené a přirozená odměna mu stačí, aby ho udržovala na cestě ctnosti, netřeba mu odměn úmyslných. Dokud tak není, mají odměny úmyslné místa, a ubývá jich tou měrou, jakou prvé přicházejí k platnosti. Při tom mají odměny nadpřirozené a přirozené býti vzorem, jímž by při odměnách úmyslných bylo se řídit.

3. Odměnu může předcházeti *slib*. Tím vzbudí se cit naděje, který může přispěti, by vůle snadněji k dobrému se obrátila. O slibu platí vše to, čím při odměně jest se spravovati. Ovšem že, co slíbeno, má též býti splněno. Příliš časté a mnohé sliby jako časté a hojné odměny spíše škodí nežli prospívají.

Slib předchází odměny nadpřirozené. Sem náležejí všechna blahoslavenství.

Platí tedy i v této příčině, co řekl Kazatei (5, 3—4): »Cožbykoli slíbil, splň, neboť mnohem lépe jest neslibovati, než po slibu, co připověděno, nesplniti.«

4. *Úmyslné odměny lze rozdělit* dle stránek tělesných a duševných, na které zvláště působí. Dle toho jsou odměny, jež:

a) *podporují zdraví tělesné*, ku př. ovoce; zdravý pokrm ¹⁾ (u cíle delší cesty); zdravá voda ze studánky, k níž vede cesta namahavá; teplý oděv v zimě, lehký v létě; vycházka a vyjížďka; práce tělesná.

b) *budí veselou mysl*, ku př. hračka, hra, zábava.

c) *posilují sebevědomí, sebecit a sebedůvěru*, ku př. pochvala (odměna slovy a jiným uznáním), vyznamenání (odměna slavnostnější s odznaky nebo bez nich), svěcení úřadu (ve škole dítě smí otřít tabuli, pomoci jinému dítku a j.), zapsati do zlaté knihy.

d) *budí vůbec city vyšší*, ku př. krásný obraz, květina.

e) *podněcují jinou ušlechtilou snahu*, ku př. kniha (snahu po vědění), peníz (snahu po hospodárnosti).

b) Trest.

1. *Trest* jest nelibý následek zlého. Probouzejc city nelibé, budí vědomí vlastní viny a působí na vůli, že od zlého se odvrací a k dobrému se obrací.

2. Z toho plynou následující *pravidla*:

a) *Trestámé zlé*. A proto nebudeme trestati nedostatky a vady přirozené, tělesné ²⁾ a duševné, vady pocházející od neštěstí a pod. Též věci lhostejné nepodléhají trestu, ³⁾ rovněž chyby z nevědomosti nebo z dobrého úmyslu. Ale trestati jest skutečně chyby, vědomé a dobrovolné. Má tedy předcházeti bedlivé vyšetření, ⁴⁾ při čemž také k povaze dítky a okolnostem hleděti

¹⁾ Nedej mu dříve jísti, dokud práci svou neskončil. Jestliže ji druhdy velmi dobře vykonal, namaž mu chléb k svačině kaší nebo husím sádlem. (Salzmann — Jos. Schwarzmantel. Str. 56.)

²⁾ Ne proto vlka bijí, že je šerý, ale proto, že ovci snědl. (Rus. př.)

³⁾ Vzala-li si svobodnice visigothská za manžela nevolníka neb propuštěnce, propadla hrdlem. (Šembera — Děj. střed. I., str. 155.)

⁴⁾ Ne hned odsuzuj, dřív pilně rozsuzuj. (Rus. přísloví.) — »Alypius byl od strážců náměstí jako zloděj zatčen. Procházel se totiž s tabulí a písátkem svým před místem soudním samotén, an jeden z počtu žákův, zloděj to pravý, bez jeho vědomí vkročil jest tam, skrytou u sebe chovaje sekyrku, ke mřížím olověným, které jsou nad třídou peněžníkův, a počal olovo nasekávati. Slyšíc rány sekery peněžníci, poslali zatknouti zloděje. Ten však utekl, zanechav tam nástroj svůj. Alypius, který neviděl ho vcházeti, ale viděl utíkat, chtěl věděti příčinu jeho útěku, vešel tam a uhlídav sekeru, zastavil se a s podivením ji pozoroval. A aj! ti kdož posláni byli, našli ho samotného, an drží sekeru; i lapí ho a odvedou.« — Ovšem, že pak věc náležitě se objasnila. (Sv. Augustina — Vyznání. 6, IX.)

sluší, by míra viny v každém ohledu přesně byla vyšetřena, a trest dle toho všeho co nejspřavedlivěji byl vyměřen.

b) *Trestem má vědomí viny se vzbuditi a posilovati.*¹⁾ Toho docílí se nejspíše trestem, který se co nejvíce podobá trestu přirozenému,²⁾ a když trestající dáváme na jevo více lítost a vážnou opravdovost nežli hněv nad zlým činem,³⁾ a neurážíme cit pro čest. Také není z pravidla dobře, trest na dlouho odkládati, alespoň ne u menších.

c) *Trest má vzbuditi cit nelibý vzhledem k vině.* Avšak tato nelibost má býti především jen podnětem k nelibosti z činu samého. — Trest, který by nebudil nelibost, anebo který by dokonce byl milým, byl by paedagogickou chybou.⁴⁾

¹⁾ Když císař Theodosius byl pro vzpouru v Soluni 7000 měšťanů povraždit dal, a potom do Milána přijde, do chrámu Páně vkročiti chtěl, postavil se proti němu sv. Ambrož, řka: »Zpátky! Neodvažuj se po spáchané ukrutnosti k zločinu druhému! Podrob se vazbě, kterou tě slovo Páně s nebes váže, kterouž se neduhy duše hojí a ji ku zdraví duše dopomáhají.« A když se Theodosius vymlouval, že také David hřešil, řekl sv. Ambrož: »Jchož jsi následoval hříchem, následuj i pokáním.« (Desolda — Výbor ze spisů sv. Jana Zlat. Str. 73)

²⁾ Když Fr. Schneider vystoupil ze školy, sloužil za pasáka. Ob čas předl. že mu práce ta nechutnala, dala mu selka úkol na týden. Ale že v sobotu opět scházelo, rozsvítila selka lampu, i musil ve svatvečer přísti dlouho do noci. (Österreich. Schulbote 1856. Str. 34.) — Jednou měl Fr. Schneider s mladším bratrem loupati brambory. Z venku bylo slyšeti děti výskati. Dali neloupané brambory dolů do hrnce, loupané navrch, nalili vody, postavili na ustanovené místo a vyběhli ven. Matka přišla domů, a děti za ní. Ona vidí vše v pořádku, dá každému kousek chleba a dovolí je zase k dětem. Zvoní klekáni, děti rychle spěchají domů k společné modlitbě. Matka byla velmi smutna a pravila staršimu: »Co's to vyved, ty nešťastné dítě! Uvidíš, co se ti stane!« Brzy byla večere. »Dostal jsem,« píše Frant. Schneider, »na střepe z mísy míchané brambory, ale se slupkami, a k tomu mléko. I musil jsem jísti, sice by na mne šla žaloba k otci. Hořké slzy prolévaje polkl jsem několik lžic, ale více nemohl jsem hnusného toho pokrmu požití. Směl jsem nechat stát, ale také nic víc jsem nedostal. Nic by mně nebylo ukázalo, že jsem jednal špatně, velmi špatně, jako to, že jsem matku, kterou jsem převelice miloval, tak mnoho zarmoutil, a že, jsouc jinak přísnou, tak se mnou naložila.« (Österr. Schulbote. 1856. 28.)

³⁾ Já které miluji, kírám a tresci. (Zjev. 3, 19.) — Lékař, maje řezat úd u těla, nečiní to se zlobou, nýbrž s lahodou. (Sv. Jan Zlat.)

⁴⁾ V letech šedesátých přivezení byli do ústřední trestnice Kartouzské dva vězňové, oba vrahové, jeden z Haliče, Rusín, a druhý z Brna, Němec, oba odzouzení na 20 let. Onen naprosto nevzdělaný, polodivoch, když na svém těle ucítil čisté prádlo, a když se mu vysvětlilo, že punčoch neupotřebuje se jako čepice na hlavu, nýbrž jako obleku na nohy, a když pochutnával si na silné, dobré stravě, tu povzděchl si a zvolal: »Kterak je to tu hezké! Přál bych si jen, abych tu měl i svou ženu a děti, aby takto se mnou do smrti byli zaopatřeni.« — Druhý vězeň, bývalý lékárník jenž otrávil svoji ženu, poohlednuv se po trestnici, v nížto mu bylo při pokročilejším věku zakončiti běh života, zvolal zoufale: »Zde to dlouho nevydržím!« Asi ve třech letech zšlel, a brzy potom zemřel.

Vystrčiti dítě, které je ve škole nerado, za dvéře; vyloučiti ze školy dítě, které doma postrádá pečlivého dozoru — jsou tresty nevhodné. V případě druhém žádoucí jsou ochranné pro mládež zanedbanou.

d) *Trestem nemá se bráti chovanci naděje na polepšení.* Proto, je-li možno, při trestání ukázati na jiné dobré stránky chovancovy a tím ho povzbuditi, neopomíňme toho.

e) *Stačí-li poukázání k trestu nadpřirozenému nebo trest přirozený, netřeba úmyslného.*

Žádný dvěma metlama trestán nebud. (Č. přisl.)

f) Jeli odůvodněná naděje, že nastane polepšení, lze trest z části nebo zcela prominouti. Mnohdy netrestá-li, kdo sám byl uražen, může docílit více, nežli přísným trestem.

Pro nařízení o společných obědech zámožní na Lykurga se rozhodli, a shluknouce se proti němu vespolně křičeli a se bouřili. Konečně když mnozí naň házeli kamením, úprkem z tržiště se odebral. I předstihl ostatních do chrámu se utíkáje. Než jeden mladík, jinak ne nepůsobný, ale prudký a náruživý, Alkandros, doléhaje naň a pronásleduje ho, když se obrátil, holí jej udeřiv oko mu vyrazil. Avšak Lykurgos bolestí se přemoci nedal, nýbrž naproti občanům stana ukázal jim zkrvácený obličej a zhubené oko. I byli, vidouce toto, studem a smutkem velice dojata, tak že mu Alkandra vydali a nevražice naň, až k domů jej vyprovodili. Lykurgos pak je pochválil a propustil, Alkandra však domů zaved, nic zlého mu neučinil ani neřekl, než své obyčejné posluhy a služebnky odstraniv přikázal mu, aby jej obsluhoval. Tento, nejsa zlomyslným, rozkaz mlčky plnil, a meškaje pořád s Lykurgem a obcuje s ním, když poznal lahodnost jeho a klidnost i přísný života způsob a otužilost, sám k tomu muži úce přilnul a k známým i přátelům pravíval, že Lykurgos není urputný ani svéhlavý, nýbrž veskrze útluný a lahodný k jiným. Tak tedy byl tento potrestán a takovou pokutu nesl, z nezbedného a soběhrdého mladíka stav se nejskromnějším a nejrozvážlivějším mužem.¹⁾

3. *Nežli trestáme, může předcházeti:*

pohrůžka a hrozba, kterouž se na možné zlé následky ukazuje (prstem, posuňkem, slovy metlou a j.²⁾. Ježto veškeré vychovávání má býti opravdovým, nelze schvalovati hrozbu, kterou z důvodů paedagogických splniti nelze. Hrozbou tytýž zabrání

¹⁾ Plutarch — Lykurgos a Numa. XI

²⁾ Kdožkoli stydět se bude za mne a za slova má v tomto pokolení hříšném: i Syn člověka stydět se bude za něho, až přijde v slávě Otce svého s anděly svatými. (Mat 8, 38.) — Kdo zapává ucho své k volání chudého, i sám volati bude, a nebude vyslyšen. (Přisl. 21. 13.)

se novému zlému; bylo-li však přece znova pochybeno, nechť nastoupí trest, jímž bylo pohroženo.

4. *Tresty* mohou býti: tresty na cti, jmění, svobodě, těle.

a) *Tresty na cti.* Mají býti ze všech nejhojnější, a rozumějí se jimi takové tresty, které především dotýkají se sebevědomí a sebecitu. Vlastně každý trest má působiti na sebecit. Odepře-li se dítě očekávaného vyznamenání; odejme-li se mu nějaká čestná hodnost, která mu ve škole nebo doma byla svěřena; sesadí-li se s čestného místa; vřadí-li se v ústavě vychovavacím do nižšího oddělení — tím potrestá se na cti. Zvláště sem náleží:

1) *napomenutí*, v němž především ukazuje se na povinnost. ¹⁾ Může díti se pohledem, posuňkem, slovy. ²⁾ V napomenutí netřeba vždy ukazovati k vině. ³⁾ Také buď vysloveno stručně, opravdově a ne často. ⁴⁾ — Napomenutí slovy zove se tytéž *domluvou*, pokud jde o to, bychom přesvědčováním a srdečností působili na vůli proviněnce. ⁵⁾

¹⁾ Tvá povinnost tě k tomu napomíná. (Kott.)

²⁾ Protož odvrhouce všelikou nečistotu a zbytečné zlosti, v tichosti přijímejte vsáde slovo, kteréž může spasiti duše vaše. Buďtež pak činitelé slova a ne posluchači toliko, oklamávající sami sebe. (Jak. 1, 21—22.)

³⁾ Všecko ukázal jsem vám, že tak pracující musíme přijímati radle a pamatovati na slovo Pána Ježíše; neb on řekl: Blaženější jest dávatí nežli bráti. — A to pověděv, klek na kolena svá modlil se s nimi se všemi. (Skut. ap. 20, 35—36.)

⁴⁾ Ne proto, abych vás zahanbil, píši to, ale jako syny své nejmilejší napominám (Epišt.)

⁵⁾ V pozdějším svém působení úředním učinil jsem sobě pravidlem, každou zásluhu, každou dobrou vůli uznati, s každou domluvou, bylo-li vůbec možno, uznání spojití a oně tak cestu k *srdci* otevřítí. Nikdy nesmí pokárání zničití odvalu a sebedůvěru, jakož nezdídka příklady ukazují, že *pochvala*, třeba jen v skrovné míře *zasloužená*, člověka ne zcela zpustlého mocně povzbuzuje, by v budoucnosti sobě získal pochvalu posud tak málo zaslouženou také u vyšší míře. (Dr. L. Kellner — Lebensblätter. Str. 188.) — Má-li domluva tvá volný přístup míti, hleď ji něčím k duhu jdoucím osladiti. (Sychra.) — Václav III. přišel 21. června 1306 s celým svým dvorem na Zbraslav, aby v den roční památky smrti otcovy přítomeň byl zádušním mšem. Skončily se služby Boží, vytratil se lid z chrámu, jen mladý král ještě na modlitbách trval před hrobem otce svého. Tu přistoupil k němu vážný stafeč, Konrád, opat Zbraslavský, starý přítel nebožtíka krále, jehož mladý Václav sám nejinak než otcem jmenoval, i jal se k Václavovi takto mluvití fka: »Pane a králi můj! Až posud jsi nejevil ctností pravých a královských, kterými se stkvěl otec tvůj. To však se spíše tvému mladému věku než tobě přičítati může. Viz, druhý rok tvého kralování dnes začíná! Pročež pro věrnost, kterou k tvé milosti lnu, prosím, hleď s celou duší obnoviti dobré způsoby a ctností otce svého; chraň se špatných společníkův a Boha před očima měj: tak budou rozmnožena léta tvá, dosáhneš věku požehnaného, a radovati se budou všickni národové tobě poddání.« — (Zapova Kronika Českomoravská I, 1044.)

ž) *výtka*, kterouž se především na pochybení ukazuje. Vytýká-li se jisté pochybení opět a opět, jest to *výčitka* (na př. výčitka vlastního svědomí).¹⁾

γ) *pokárání*, jež jest přísné vytčení chyby spolu s některými nelibými následky. Pokárání slovy ústně neb písemně jest *důtka*, a má za následek na delší dobu chladnější zacházení s pokáraným. O důtce možno dáti zprávu rodičům, také může důtka míti vliv na vysvědčení. Důtka má rozličnou váhu dle toho, kdo ji udílí, (matka, otec; učitel, ředitel) a zdali soukromě, či u menší nebo větší veřejnosti.

b) *Tresty na jmění* mohou u dítek jenom v některých případech míti místa. Odepře-li se dítku obvyklý dárek hmotný (peníz, kniha, nový oděv, hračka a j.), jestli dítko ze svých úspor musí zaplatiti škodu učiněnou a dáti náhradu za nepříjemnosti způsobené, jestli za slovo nevhodné musí dáti pokutu na nějaký šlechetný účel — to jsou tresty na jmění.

c) *Tresty na svobodě a vůbec tresty újmy* jsou velmi rozličné, na př. odepřítí volného hospodaření a užívání času, místa, oděvu, hraček, peněz a j. Sem patří: vyloučení z hry, vycházky, návštěvy, postavení před lavici, nechati po škole za dozoru učitele; odepřítí používání věcí, kterých nebylo šetřeno, odepřítí lepšího pokrmu, odejmouti správu pokladničky a j.

d) *Tresty na těle*. Byly sice od některých paedagogů (Quintilian, Basedow) zavrhovány²⁾, ale zkušenost ukázala, že v některých případech nelze bez nich se obejti.

Na všechnen způsob jsou to vždy jen prostředky nejkrajnější a jest k nim sáhnouti jen tehdy, když všechny prostředky mírnější neměly účinku. Vychovávání jest tím lepší, čím méně používá trestů tělesných.³⁾

Komenský doporučuje zuřivé (přísné) trestání pro tři věci: 1. pro nepobožnost, oplzlost, rouhání a cokoli proti přikázáním

¹⁾ Mému čilému duchu bylo jeho vyučování příliš mrtvým a málo oduševněným; upadl jsem tudíž někdy v nepozornost. Tak hnětl jsem jednou v nepozornosti mezi prsty kuličky z papíru a vymršťoval jsem je palcem do třídy. Když on náhle na své cestě se zastavil a ohlédl, vjela mu jedna kulička přímo do obličej. Pohlednuv na mne udiven a pak zarmoucen, pravil: »Vy, P.?« Víc nic! Bylo toho dost na vždycky. (Fr. Polack — Brosamen. I., 319.)

²⁾ V též rozum vyslovuje se Žofie Podlipská. (Příklady z oboru vychovávání. I., 50—52.)

³⁾ V našich školách jsou na ten čas tresty tělesné vyloučeny. (Řád školní § 24.)

Božím čelí; 2. pro vzpouru, když kdo poroučením učitelovým, neb kohokoli ze starších zhrdaje, naschvál nečiní, co činiti má; 3. pro pýchu a zúmýslnou lenost neb závist, když kdo od spolutovaryše požádán jsa, poučiti ho nechce. (Didakt. XXVI.)

12. Náboženství.

1. *Nejdůležitější* ze všech prostředků vychovavacích jest *náboženství*. Jím osvěcuje se rozum, ježto poznání přirozené věrou se rozšiřuje, doplňuje a povznáší. Jím zušlechťuje se cit a zvláště svědomí, ježto učí milovati dobré z pohnutek nejvznešenějších. Jím vzdělává a utvrzuje se vůle a celá povaha, ježto poskytuje nejen nejdokonalejší vzory, ale propůjčuje též pomoc Boha samého. Ono činí člověka již na zemi šťastným a blaženým.

Všecka pravidla mravopočetných hlubokých mudrců tolik spásitelného ve světě nevymohla, jako kratinká slovíčka z písma svatého: »Hospodin velí! Bůh tomu chce!«¹⁾

Bezklidné bývá napořád v těle srdce pozemské,
až když Bůh v středu svém dá spočinouti jemu.²⁾

Bouřil jsem se, a vzdychal, a lkal, a rmoutil se, a nebylo upokojení ani rady, neboť jsem nosil roztrženou duši svou krvácející, jež byla netrpělivá, že mnou nesena jest (a ne Bohem), a nenalezl jsem místa, kde bych ji byl k pokoji uložil. Ani v půvabných hájích, a ve hrách a zpěvích, ani na místech libovonných, ani při hodech mnohostrojných — ani konečně pokoje nenalezala v knihách a básních. K Tobě, Hospodine, povznést se měla, abys ji pozdravil.³⁾

Jest to cosi nevýslovně velikého, když dětské srdce ponoří se v lásku Ježíše Krista. Co by nikdo z lidských vychovatelů s veškerým svým uměním nemohl provésti, to dovede duch Boží na člověku, jenž záhy se Jeho vlivům naprosto poddal; vznikne posvěcený milostný obraz lidský, jenž na celé okolí působí způsobem oblažujícím a svědomí zbystřujícím.⁴⁾

Když kdosi divil se arabské ženě, která krutým neštěstím stížená byvši, snášela je trpělivě, odpověděla mu: »Díváme-li se na tvář Boží, zapomínáme na těžké rameno jeho.«⁵⁾

Již nerozpalovala mne, jako to dříve bývalo, po cti a penězích žádostivost — nebažil jsem již po nich, znaje sladkost Tvou. —⁶⁾

¹⁾ J. M. Sychra.

²⁾ Fr. Sušil

³⁾ Vyznání sv. August. 4, VII.

⁴⁾ Emilie Braun — Durchs Leben. 51.

⁵⁾ S. Smiles — Karakter. Str. 494.

⁶⁾ Sv. Augustina. — Vyzn. 8, I.

Kněžna Amalie Galicinová, jsouc nadána vzácnou pevností povahy a neobyčejnými dary ducha, namáhala se po léta, nalézti ve studiu filosofie upokojení pro svého ducha, prahnoucího po vědomostech a ctnosti. Nešťítla se žádného namáhání, by dosáhla svého cíle; ale všechna práce byla marná, až konečně přišla k Tomu, jenž sám o sobě dí: »Pojďte ke mně všickni, kteří pracujete a obtíženi jste, a já vás občerstvím.« Zde nalezla klid.¹⁾

Když *Salzmann* s otcem šel na procházku, bavil ho tento často příběhy ze svého života, upozorňuje ho na stopy prozíratelnosti Božské, které na něm se jevily, a pravil pak: že ten Bůh, který ho tak otcovsky vedl, bude též jeho otcem a bude o něj pečovati, až jednou ztratí svého tělesného otce. Pak ho napomínal, by vždy chodil po cestě Páně, v něho skládal důvěru, a pilně s ním v modlitbě se bavil. *Salzmann* při tom rád otce poslouchal, a vyučování to mělo naň vliv hluboký. Zahřel srdečnou láskou k nebeskému Otci, a do jeho srdce padlo símě důvěry, jež postupem let vzrůstalo a konečně dospělo v krásný strom, v jehož stínu ve stáří odpočíval, a jehož ovocem se občerstvoval a sílil. Říkal: »Za celou svou působnost, svůj klid a spokojenost jsem povděčen té živé důvěře v Boha, jižto můj dobrý otec ve mne vložil. Bůh odplatí mu to na věčnost!²⁾

Věřil jsem ve svou matku, její srdce ukázalo mi Boha; Bůh jest Bohem mé matky, On jest Bohem mého srdce . . . Matko, matko! ty's ukázala mi Boha ve svých rozkazech, a já ho našel ve své poslušnosti!³⁾

Je to zajisté citu lidského vzlet nejkrásnější, když v rozlícení svatém až do nebe se povznese, tam s celou vroucností k Bohu se vine, z těch stanů věčných na prchající světy, na změny lidského života jako na klínu matky sedící dítě bez bázně se dívá, a tam zánícenou lásku na vše, co kolem něho žije, rozprostírá: tam posilněn, koná neohroženě, co mu zde Otec nebeský velí, podkládá ochotně svých ramen břemenům, jež On naň vkládá, a když mu strasti za podíl připadají, nermoutí se ani neleká; každý kámen, každá travička, vypravujeť mu o lásce Hospodinově, duch Jeho jej všude ovívá, Jeho vševidoucí oko se všude naň dívá, pomoc Jeho je mu všude na blízku; a když zde maličko k vůli Bohu svému popracuje a potrpí, jako hvězda svítí mu ta naděje, že Jej tam tváří v tvář patřiti, věčně se s Ním radovati bude.⁴⁾

2. *Modlitba* je výtečný, formou i obsahem zušlechťující prostředek výchovatelský. Dovede-li vychovatel svého chovance buď návodem nebo příkladem přiměti k upřímné modlitbě, tím již téměř vždy získá ho pro dobré.⁵⁾

¹⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 95.

²⁾ Ausfeld — Erinnerungen an Chr. G. Salzmann. Str. 12.

³⁾ Pestalozzi — Wie Gertrud ihre Kinder lehrt.

⁴⁾ J. K. Škoda — Katechetika. Str. 152.

⁵⁾ Schwarz-Curtmann — Erziehungslehre I., 135.

Nábožensko-mravný život člověka oživuje a rozmáhá se stále nejvíce a bezprostředně modlitbou, t. j. povznášením se ducha k Bohu, vnitřním věřením, doufáním a milováním. Naváděti mládež, aby se pilně a v duchu modlila, jest naváděti ji, kterak by se dlobrou stala a v dobrém trvala a rostla. Dobře v ohledu tom dí církevní jeden učitel: »Kdo se počal modliti, přestal hřešiti; a kdo přestal se modliti, hloub a hloub do hříchů klesá. A sv. Chrysostom dí: »Jako před paprsky slunečnými zvět lita do svých doupat zalézá, rovněž tak prchají všeliké naruživosti před modlitbou, jako paprskem z úst našich vycházejícím a ducha osvěcujícím, jestli se jen vroucně a bedlivě modlíme.«¹⁾

Jan Mich. Sailer, biskup Řezenský († 1832), vypravuje o sobě: »Když mně bylo pět let. učila mne matka nábožně se modliti. Kdykoli otec, jako hlava rodiny, modlitbu předřklával, pocitoval jsem v duši, co otec ze srdce mluvil. Jakožto nejmladšímu z dětí bylo mně u stolu vždy mezi otcem a matkou seděti, by oči jejich stále na mne mohly patřiti. Když se rodiče modlili, tu bývalo srdce mé takovou zbožností naplněno, jakobych se nacházel v chrámu Páně. Matka předouc len nebo konopí, vypravovala mi o Božském Vykupiteli a o životě věčném. Otec můj, prostý švec, mluvil při práci své o prozřetelnosti Božské, a kterak se vždy Boha, Pána svého, báti máme. Již za mládí útlého zrodil se v srdci mém cit náboženský a cit radosti, že jsem stvořen pro život věčný. Proto také žádný úmysl, žádné pochybování a pokušení, žádný zlý příklad, ni žádná utrpení a utiskování, ani hřích nebyl s to, onen cit ve mně udušiti.«²⁾

B. Overberg až posud nikomu se nesvěřil s úmyslem svým, státi se knězem. Jednoho dne, když hnal krávy na pastvu, ozývala se v něm touha po stavu duchovním neobyčejně mocně. Obrátil se v modlitbě k Bohu a k Rodičce Boží, aby Bůh rodičům jeho vnuknul, by ho nechali studovati. Jeho modlitba došla vyslyšení: ještě téhož večera tázali se ho rodiče, nechtěl-li by raději studovati nežli dáti se k obchodu. Se srdečnými díky Bohu a rodičům svým přijal toto nabídnutí.³⁾

Bolením zubův jsi mne tehdy navštívil; a když tak rozmohla se bolest ta, že ani mluvit lze mi nebylo, vstoupilo na srdce mé, bych všechny přítomné napomenul, aby modlili se za mne k Tobě, Bohu spásy všeliké. A napsal jsem to do vosku a dal jim to čísti. A brzy na to, když kolena sklonili jsme k modlitbě prosebné, přestala bolest ta. A jaká to bolest! A jak přestala! Ustrnul jsem, vyznávám se, Pane můj, Bože můj, neboť takového jsem od mládí nej-

¹⁾ Dr. Xaver Blanda — Pastorálka. V Praze. 119.

²⁾ Ludmila. 1876., 17.

³⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 2.

útlejšího nic nezakusil. Ale hluboko do srdce zarylo se mi toto Tvé pokynutí, a raduje se u víře velebil jsem jméno Tvé.¹⁾

Matka Feliňská píše ze Sibíře dětem svým: Modlete se, děti, za mne, vyšeptejte každého dne na moji intenci o hodině osmé z rána »Otčenáš«, a já v týž čas modliti se budu za vás. Tím způsobem myšlenky a city naše sejdou se v Bohu; a to jest jediná útěcha, která nám nyní zůstává.²⁾

Když do hrobu jsem mrtvou složil matku,
a s pustým srdcem, boly rozechvěný
v tu rodnou vkročil osifelou chatku,
tu se mnou plakaly ty pusté stěny:
kde v nábožném dřív zpěvu zbožné matky
nade mnou ráj se klenul svatý, sladký,
a její oči v záři teplé, jemné
nad hlavou mojí jako hvězdy plály —
teď trudu tmy se rozestřely temné,
a ze všech koutů v síře srdce vály.
Já před obrazy, jež tam v koutku tkvěly,
jsem na kolena sklesl zbolestnělý.
Tam obraz Krista s rozepjatou mukou
a s ranou zkrvavělou ve svém boku
ve slzách tonoucímu hlásal oku,
že větší než já za svět trpěl mukou.
Tu tvář bolestná s láskou v muce vzňatou
mně první balsám v srdce ránu lila.
Tu na bibli mé oko padlo svatou,
jež na stole přede mnou rozložila
svých písem Božských věštbu pravdozlatou. —
Tu knihu, děti, zbožnou duší čtete,
v ní v sužbách života mír naleznete!
Jest nebeská to růže stolistnatá,
z níž každíčkým k vám lístkem vůně věje,
tak líbezná a rajským dechem vzňatá,
že vánkem tím až k nebi srdce spěje;
jest schránka perel to a drahokamů,
jež každému své zlaté skytá záře,
ze světa pudic bludná světla klamu
a temné jeho oslňujíc tmáře:
jest sad to v zemské přesazený kraje,
kde ovoce poznání zlaté zraje,
v němž duše lidská jak to ptáče zpěvné
se v stínu skreje zlobě supu hněvné!
V té knize, děti, pro boly jsem svoje
též utěšení našel třikrát troje.³⁾

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 9, IV.

²⁾ E. Jelínek — Dámy starš. sal. polsk. 88.

³⁾ V. Šolc — Dědovy vrásky. 22.

Přišla doba, že mi bylo odejít z rodiště na studia. Nezapomenutelným zůstane mi večer před tímto odchodem do Jihlavy. Za soumraku večerního, po procházce, při níž kněz Tom. Procházka mně a spolužáku mému, svému sestřenci, potřebné dával naučení, vzal klíče kostelní a vedl nás ke stupňům hlavního oltáře. Tam oběma nám pokleklým mluvil slova láskyplná a vážná hlasem pohnutým, a požehnal nám jako otec pečlivý a kněz nábožný na cestu do studií.¹⁾

Allemand vyprávěl tento příběh: »Při chrámě Notre-Dame des Accoules byl hodný a horlivý kostelník. Ten často pozoroval, že v neděli o mši svaté při vchodu kostela stává mladý, slušně oblečený muž bez modliteb a s myslí roztržitou. Jednoho dne pravil sám k sobě: Zkusím toho mladého muže Bohu získati. I jde do sakristie, hledá mezi modlitebními knihami, a vybrav jednu velmi pěknou knihu se zlatou ořízkou, vyhledá mladého muže a podá mu ji slušně se slovy: »Zde, přáteli, vezměte tuto knihu; pomůže vám, mši svatou náležitě slyšeti.« Mladý muž zaražen poněkud otálel; avšak dojat tak jemnou pozorností vezme knihu, poklekne, čte v knize modlitby mešní, cítí se neobyčejně dojata a obrátí se.)

Fénélon psal vévodovi Burgunskému: »Ve jménu Božím, necht modlitba živí Vaše srdce. jako pokrm živí Vaše tělo! Necht modlitba v jisté určité době jest ujištěním přítomnosti Boží pro celý den! Tento krátký a láskyplný vzhled k Bohu oživí celého člověka, ukonejší jeho náruživost, přinese radu a osvícení myslí, podmaní znenáhla vrtošivost, způsobí, že ovládneme duši svou, či spíše že ponecháme Bohu, by ji ovládal.«²⁾

3. K modlitbě řadí se *zbožný zpěv*.

Jak mnoho lkal jsem v písních a zpěvích Tvých, mohutně dojat sladkozvučnými církví Tvé hymnami! Splývalit zpěvy ty v uši mé, a do srdce mého zčištěná se prýštěla pravda, a vzplanul tam oheň zbožnosti, a proudily se slzy, a dobře bylo mi v nich.³⁾

Když v Opolí po velké polští venkované, jimiž veliký kostel zcela byl naplněn, počali zpívat krásnou polskou píseň k požehnání: »Święty Boże«, pak zajisté nemohlo žádné katolické oko zůstat bez slz, i když polským slovům nerozumělo; a já sám jsa ještě nerozumné dítě, byl jsem mohutným dojmem slovanského toho lidového zpěvu hluboce pohnut a dojat. Tento polský, v pravdě katolický projev zbožnosti byl přirozeným prostředníkem, že jsme slovanskou národní povahu, s počátku nás jaksi cize se dotýkající, spravedlivěji posuzovali, a dokonce s ní sympathisovali. — Rovněž tak se vedlo kardinalovi Diepenbrockovi, když jako kníže-biskup Vratislavský poprvé do Horního Slezska vkročil. Tehdy se vyjádřil: »Dal bych ihned rád svůj

¹⁾ B. M. Kulda — Životopis Tom. Procházky. V Brně 1868. Str. 83.

²⁾ Gaduel — Leben u. Wirken des Jos. Allemand. Str. 317.

³⁾ Fel. Dupanloup — Die Erziehung. II., 76

⁴⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 9, VI.

malik na ruce za to, kdybych k dobrému tomu lidu v jeho mateřském jazyce mluvit mohl!«¹⁾)

4. *Služby Boží* stavi před oči v obrazech smyslům přístupných nejvznešenější pravdy náboženské. Jimi mluví se k rozumu i citu řečí vlebnou, významu plnou, která, pokud ji bylo porozuměno, nemálo k zušlechtění přispívá.

Zvláště věku dětskému tak milá poesie nalezá se hojně v bohoslužbě katolické. Pro každý smysl má tu dítěto něco milého. Slova, zpěv, hudba, obrazy; vše jest zdrojem vzdělání ducha dětského a pramenem zušlechtění srdce. Mnozí velcí a mocní mužové (na př. Napoleon I.) dosvědčovali, že dojmy v mládí jejich bohoslužbou na ně učiněné po celý život blahodárně v duši jejich působily. Jak bylo by to možno, kdyby v bohoslužbě katolické nebylo, čemu i dítěto rozumí, co je dojmá? Vznikají-li tu však dojmy, které po celý trvají život, pak má bohoslužba katolická velikou důležitost ve výchování mládeže školní.²⁾)

Když k službám Božím přijdu a vidím tu rozžaté svíce, vonný oblak vystupujícího kadidla, služebníka církevního se kořícího, a kam pohlednu, všude kolem sebe na kolenou děti i dospělé i starce, chudé i bohaté, i lid všelikého stavu, a všickni svých očí, srdcí a rukou k Bohu svátosti zakrytému pozdvihují: tuť jakoby před sebou viděl Otce nebeského na trůně, jak poklony svých dítek přijímá, do celého světa dary a rozkazy rozesílá; — a tu umlkuje, co ve mně neposvátného; zapomínám na svět se vši slávou a rozkoší jeho; má modlitba je vroucnější nežli doma, síla nevypravitelná do duše mi vstupuje, tak že, kdyby teď pokušení na mne přišlo, jistě jemu odolám.³⁾)

5. *Účastenství na svátostech*, zejména na svátosti pokání a oltářní. V každém lidském tvorů je posvátné místo, jakýsi svatostánek duše; zde musí vychovávání, má-li dílo své dokonale provésti, mocně působiti a vykonávati vliv, který by až do té hloubi pronikal. Pakli až tam nepronikne, pakli k tomuto skrytému a tajemnému bodu nedostoupí, zůstane nedokonalým a bezúspěšným; pakli k němu pronikne, zapustí v něm dojista své kořeny, povzbudí snaživost na místě nejhlubším a nejtajnějším, a docílí výsledků obdivuhodných. — Muž, kterému tato moc dána, zmůže u dítěta, co nezmůže žádný jiný vychovatel; výchování dochází zpovědníkem přispění nadpřirozeného a může dosáti takového

¹⁾ Dr. Fr. Lorinser — Aus meinem Leben. Regensburg. 1892. I, 29.

²⁾ Dr. X. Blanda — Pastorálka. 118.

³⁾ J. K. Škoda — Katechetika. 159.

stupně účinnosti a vlivu, jakéhož by samo, jsouc omezeno na vlastní své prostředky, nikdy nedosáhlo.¹⁾

Důležitost úřadu spirituala v ochranovných.

V sedmi letech matka mne provázela k faráři osady naší, bych u něho zpověď vykonal. Prošel chrám přišel jsem do krásné a velebné sakristie k ctihodnému a blahosklonnému starci. Byl sám a sám. Bylo to poprvé, co jsem tak blízko dostal se ku knězi. Po onu dobu vídal jsem jej pouze z daleka u oltáře, v ornátě a v oblacích kouře vystupujícího k nebesům. Ctihodný ten kmet byl abbé Deschamps. Seděl na stoličce, a já poklekl vedle něho. Co říkal on, a co já pověděl jemu, nevím už. Ale to mé první setkání se s náměstkem Božím hluboko utkvělo v duši me. Nepřišel jsem později do sakristie kostela sv. Michala v Dijoně, aniž jsem tam kdy pobyl bez upomínky na svou první zpověď. Podoba tohoto dobrého starce a moje dětská prostota z mládí vždy mi tam přicházely na paměť. Ostatně kostel sv. Michala působil ve mně mysl zbožnou. Matka moje, chrám sv. Michala, má první pobožnost v řečené svatyni za doby, když se ve mně probouzel život náboženský, stali se duši mé prvými nad jiné pevnějšími základy budovy mého duchovního života.²⁾

Jedna z největších výhod zpovědi jest však ta, že připravuje k jinému neskonale vzácnému a nejvyšší účinnému dobrodiní, k sv. přijímání. — Neshledal jsem téměř nikdy, že by časté přijímání nebylo vedlo k velice šťastným výsledkům, buď že před zlým chránilo, nebo k dosažení dobrého přispívalo. Dále pozoroval jsem také, že časté přijímání dle toho, jak zpovědník byl osvícený a moudrý, bylo téměř vždy také vroucí přijímání, kdežto obyčejně, čím řidčeji se přijímá, také tím méně dobře se přijímá.³⁾

Člověku třeba jest předmětů viditelných; proto stal se Kristus člověkem, proto při svém odchodu nám zůstavil *viditelné* náměstky své soudcovské moci. — V hodině pokušení, při vzplanutí náruživosti, tu vybledne obraz Boha, jež člověk nosí v srdci svém; všecka bázeň, všecken stud, všecka láska k němu, vědomí o jeho všudypřítomnosti, jeho vševědouceho pohasne — a my klesneme. Teprv když hřích jest spáchán, když náruživost se uklidila, pak teprv vystoupí obraz Nejvyššího, obraz čistě duchovní, hmatu nepřístupný, zase před naší duší, a lítost se dostaví. Avšak obraz zpovědníka, obraz viditelný, hmatu přístupný, nemizí v bouřném víru náruživosti; vidíme jeho milosrdné, důvěřivé oči i v okamžiku nejnebezpečnějším, a díme k sobě: »Zítra musíš se mu z hříchů svých vyznati . . .« i cítíme stud, že jsme zklamali jeho nevyčerpatelnou trpělivost, dobrotivost a jeho důvěru . . . tušíme to štěstí, až jako vítězi nad pokušením budeme moci před něho předstoupiti . . . a tu srdce opět získalo svůj

¹⁾ Fel. Dupanloup — Die Erziehung. III., 307, 309.

²⁾ M. Jocham — Kněz Lacordaire. Léta dětství a jinošství.

³⁾ Fel. Dupanloup — Erziehung. III., 328, 330.

klid, a všecko jest zase dobře. — Takový jest člověk! — Neviditelný Bůh přistupuje viditelným svým náměstkem k člověku blíž a působí na něho.¹⁾

6. *Náboženství* jest *jediný* z prostředků vychovavacích, který vždy jest účinným a zbývá vychovatelům i tehdy, kdy všechny jiné prostředky ukázaly se býti nedostatečnými, a který i jim samým dodává síly a důvěry, kdy cítí se naprosto nedostatečnými.

Ano, pro přebtížné a velice namahavé to dílo, pro vychování duší, jest zbožnost, jest zbožný život, — troufám si to říci, — základ, jest síla všeho. Dejte mi v pravdě zbožného učitele, muže modlitby, a já budu nejenom jist jeho horlivostí, nejenom jist, že vykoná vše, seč jest, nýbrž budu též přesvědčen, že to vykoná s myslí stálou, a Boží požehnání, jeho modlitbami přivoděné, nebude jeho pracím se nedostávat.²⁾

Vianney nemohl jednou platiti dluh za potraviny pro sirotčinec. Vezme svou hůl, jde do polí, modlí se růženec a doporučuje své sirotky nejblazeštější P. Marii. V tom okamžiku na kraji lesa jde žena proti němu a ptá se: »Nejste vy pan farář z Arsu?« — »Jsem, má drahá.« — »Zde jsou peníze, které mi uloženo vám odevzdati.« — Učinivši tak odešla, aniž by byla pověděla, kdo jest, aniž, kdo ji poslal.³⁾

A slzy její, kterýmiž neprosila od Tebe zlata a stříbra, ani dobra nějakého měnitelného a hynoucího, nýbrž spasení syna svého, tyto slzy, Ty, jehož milostí ona byla taková, mohl bys opovrhnutí a vyloučení od spomožení svého? Nikoliv, Pane, nikoliv. Anobrž Tys sklonil se, a vyslyšel.⁴⁾

Ctihodný otec mládeže, kněz Truillard nepřestal prositi Boha za obrácení jistého jinocha, jménem Conte, kterýž velice pobloudil. Jeho důvěra, že Bůh této milosti mu dopřeje, byla tak veliká, že říkal: »Conte se obrátí. Neumru, pokud nebudu míti útěchy, že se k Bohu obrátí.« Zatím přešla léta, a Truillard na smrt se rozstonal. Několik mladíků stálo u lože svého dobrého otce, a jeden pravil: »Pan Truillard vždy říkal, že Conte se obrátí; doufal, že nezemře, aniž by viděl obrácení ubohého toho muže. Avšak jeho poslední okamžik se blížil, a nezdá se, že by Conte byl ochoten obrátiti se.« Sotva že to dořekl, otevřely se dveře, a Conte vešel bled a mocně vzrušen. Běžel přímo k loži nemocného, padl na kolena, s pláčem vyznal se z poklesků svých a prosil svatého kněze, by alespoň jednou na něho pohledl. S největším namáháním otevřel tento polozhaslé zraky, pohledl laskavě na Conte-a, a slabým hlasem, však plným něžnosti pravil k němu: »Bohu díky! viděl jsem obrácení Conte-ovo; zemru

¹⁾ Arth. M. Baron Lüttwitz — Das Hemd des Glücklichen. Trier 1896. 93.

²⁾ Fel. Dupanloup — Erziehung. III. Str. 365.

³⁾ Das innere Leben des J. M. Vianney. Str. 74.

⁴⁾ Sv. Augustin o matce své, sv. Monice. (Vyznání. 5, IX.)

spokojen¹⁾, A skonal. Po pohřbu Conte opustil Marseille, vstoupil do řádu Trappistů a zemřel jako světec.²⁾

Přiznávám se zřejmě: kdyby oddanost má k výchování mládeže nebyla spojena s Božskou pomocí, cítím to zcela určitě, že bych nic nebyl svedl a že bych byl nejnešťastnějším člověkem. I jsem o tom přesvědčen: buď bych Boha snažně byl prosil o přispění jeho milosti, nebo bych se byl vzdal úřadu vychovatelského. Když všechny zkušenosti z minulosti své a povahu díla, jež měl jsem povésti, si na mysl uvádím, pojímá mne v duchu hrůza při pomýšlení na naprostou malomocnost, v níž bych se byl nalézal bez přispění Božího, když k milým dítkám měl jsem promluvit, jim pochopitelným se státi, je o povinnostech jejich poučiti, jim ctnost, pracovitost, uctivost milou učiniti; bez přispění Božího nebyl bych ani věděl, kterak jim mám svou oddanost a svou lásku na jevo dáti.³⁾

Pěkné jest Pána našeho promluvení u sv. Marka: Tak jest království Boží, jako kdyby člověk uvrhl símě v zemi, a spal by, a vstával by ve dne i v noci, a semeno by vzešlo a vzrostlo, jak, on neví. Nebo sama od sebe země plodí, nejprv bylinu, potom klas, potom plné obilí v klasu, a když zezrá úroda, přičiní srp. (Mark. 4, 26. a d.) Čímž ukazuje, že Bůh jest, kterýž dělá všechno ve všech; člověk aby jen símě poučení dobrých v srdce své přijímal, že se ujímati bude, a poroste všechno, tak že nezví, jak vzroste. Protož i při cvičení mládeže na tom toliko záleží, abychom seménka poučování dobrých dobře rozšiřovali, a strůvky Boží štěpovati uměli; vzrůst a požehnání od Boha bude.⁴⁾

III. Způsoby výchovu.

Při skutečném vychovávání máme zřetel na *chovance*, na *okolnosti*, v nichž se nalézá, a na *cíl* výchovu. Dle toho volíme z prostředků brzy ten, brzy onen, jak kdy který lépe se hodí. V tom záleží *umění* vychovatelské, dovésti vždy vybrati prostředky nejvhodnější.

Na vychovávání jakožto celku lze rozeznávati jednotlivé *stránky* či *způsoby*, jež rozmanitě se střídají a v souhrnu celkové vychovávání tvoří. Každému z těch způsobů svědčí zvlášť některé z prostředků vychovavacích.

Způsoby výchovu jsou: 1. ošetřování, 2. dozor, 3. zaměstnávání, 4. navykání a odvykání, 5. kázeň a vedení.

¹⁾ Gaduel — *Leben u. Wirken des Jos. Allemand.* Str. 318.

²⁾ Fel Dupanloup — *Die Erziehung.* 2., 74.

³⁾ J. A. Komenský — *Didaktika.* XVI.

1. Ošetřování.

1. Opatřujeme-li vše, čeho třeba k zdárnému vývoji chovance, zejména po stránce tělesné, a chráníme-li ho všeho, co by mohlo jemu býti ke škodě, pravíme, že ho *ošetřujeme*. Dopřeje se mu zdravého vzduchu, světla, tepla, čistoty, potravy, oděvu, pohybu, klidu, spánku a j. Odepřeme mu vše, co by jeho zdraví bylo na újmu.

2. Ošetřování vztahuje se především na věk nejútlejší, kdy dítě samo o sebe péči míti nemůže; v pozdějším věku pak zvláště na dobu nemocí a chorob. Čím více jsme přesvědčeni o nedostatečnosti dítěte, tím větší a tím něžnější bude naše péče ve směru tom.¹⁾

3. Prostředky výchovatské, jichž při ošetřování se užije, jsou rozličné, zvláště pak jsou to ty, jež příroda poskytuje. V případě, že by dítě kladlo odpor, třeba sáhnouti k donucení anebo i k jiným prostředkům.

Dítě někdy nechce se koupati, užiti léku, požívati zdravé potravy, bojí se zimy, horka a j.

4. Krajnosti, kterých jest se stříci, jsou jednak *rozmazlenost* a *schoulostivělost*, jednak *nemírné otužování*.

Themistokles pravil o rozmazleném synu svém, jménem Kleofantes, jenž na matce všeho si vymohl a skrze ni na něm, že nej-mocnějším je všech Řekův; neboť Řekům prý velí Atheňané, Atheňanům on, jemu pak matka onoho, matce však onen.²⁾

Na ostrově Samoa a jinde v Polynesii prý milují rodiče své děti pravou opičí láskou, dopřávajíce jim všeho, byť jim to často třeba i smrt způsobilo.³⁾

J. J. Rousseau dopručoval, dívky v nejútlejším věku koupati ve vodě studené, poukazuje na divochy, kteří prý takovým způsobem stávají se otužilými. Jest však známo, kde u divochů tak se děje, že jen nepatrná část dětí na živu zůstane; a kde v rodinách řídili se radou Rousseau-ovou, učinili tak jen ku zkáze dítek.

¹⁾ U dospělých je známkou zvláštní něžnosti. „Jednoho dne, když Chlapowski, manžel sestry veliké kněžny, záhy z rána vstal, nemálo se podivil, potkav na chodbě samého velikého knížete Konstantina, jenž v županu nesa spore břemeno dříví tiše se kradl ke dvěm své manželky. Byv otázan, odpověděl, že sám dělá oheň v kamnech, a to z obavy, by nemotorný sluha povykem před časem neprobudil jeho choť. (Ed. Jelínek — Dámy st. sal. polak. Str. 48.)

²⁾ Plutarch — Themistokles. XVIII.

³⁾ Dr. Ploss — Das Kind in Brauch u. Sitte der Völker. II., 2.

2. Dozor.

1. Kde je mládež, tam třeba *dozoru*, a to z ohledu trojího:

a) bychom sledovali její rozvoj.

Jest zajisté třeba, chovance znáti co do schopností a náklonností, a dle toho potom naň působiti. K tomu však třeba bedlivého *pozorování*.¹⁾

b) bychom ji v mezích udržovali a zlému i jakékoli nehodě bránili.

Dozor vlastní jest nezbytný zvláště u méně dospělých, kde snadno z nerozumu nebo z lehkovážnosti lze pochybiti. U dospělejších v jednotlivostech dozor přestává, ale zůstává dohled jen ještě na chování vůbec, aby se zakročilo, když by se toho potřebovala viděla.

c) bychom ji k stálému pokroku povzbuzovali.

Povzbuzujícím má *dozor* býti vždycky, čímž přestává býti nemilým a obtížným. Dítka rády mají někoho dospělého u sebe, vidí-li, že má na jejich zaměstnání vřelý podíl, že jim radí, s nimi pracuje a si hraje.

2. *Dozor vůbec* týká se práce a hry, soudruhů a jiných společníků, čety a vyrazení, a to doma nebo i jinde.

Když podle způsobu domácího jakožto dívku střízlivou posílali rodiče Moniku natáčet vína ze sudu, tu ona naplnivši nádobu, dříve než do láhve z ní nalila, víno okusivši upila maličko, poněvadž více nemohla, ana přirozenost její nesnesla více. Nečinilať to zajisté z naruživosti obžerské, nýbrž z jakési překypující bujnosti mladého věku, která jindy vyráží v šprýmovné skákání, a vážností starších se obyčejně potlačuje v myslích mladistvých. Ale k této trošce přidávajíc každodenně trošku — neboť kdo o malé chyby nedbá, do velkých klesne, — propadla této navyklosti, tak že již plné číše vína byla s to vypiti jedním douškem.²⁾

Ch. Salzmann jako dítě šleté na smrt stonal. Nikdo nedovedl příčinu toho vypátrati, a lékařové pokrčivše rameny odcházeli. Tu matka šťastně připadla na myšlénku, že hoch snad snědl příliš mnoho medu s voskem z nádoby, která po vybírání medu z úlů zůstala v domě státi. Lékaři znova povoláni, a nyní již dovedli pomoci, když původ nemoci byl vypátrán.

¹⁾ To zvláště dobře možno při hrách, kde jeví se povaha dítěte nepřirozeněji; avšak dítě nesmí při tom věděti, že jest pozorováno. »Mores se inter ludendum simplicius detegunt.« (Quint. 2, 3.)

²⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 9, VIII.

Chybám zabrániti je snáze, nežli chyby napravovati.

Dobrý jen lenivějším se stane, nevšímáš-li si ho; zlý však horším.¹⁾

3. Jakmile dítě počíná se zvedati, jest mu třeba bedlivého dozoru či *opatrování*, by nikde k úrazu nepřišlo. A tu třeba dozoru při všem, cokoli doma dítě koná, vidí, slyší a s kým se stýká.

Zvláště bavívalo Jarouška, když seděl ve svém vysokém sedátku, shoditi něco, slézti pro to na zem, zvednouti to a shoditi to hned zas. Tak to opakoval nejméně půl hodiny. Marie uložila si trpělivost při tomto tělocviku jeho, který vyžadoval její pomoci a ochrany. Viděla kdysi, že bylo dítě u známé paní pro touž příčinu trestáno; byloť mu přikázáno, aby dalo pokoj. Ona se toho zhrozila. „Což vychováváme děti, abychom měli pokoj?“ tázala se všecka rozhorlena a srdce ji bolelo pomyšlením na nesčíslné tresty, které bývají dětem jen proto udílěny, aby dali pokoj.²⁾

4. Také ve škole má dozor velikou důležitost. Učitel pozoruje všechny žáky bedlivě, a hledí každé nepřislušnosti v zárodku zabrániti. I když by v jisté příčině některým žákům světil dozor nad jinými, tedy jest mu dozorati bedlivě i na tyto a každému zneužívání takového podřízeného dozoru předejti. Dozor má býti před vyučováním, pokud děti již jsou ve škole, při vyučování, a též po vyučování, když děti z nějaké příčiny ve škole prodlévají; dozor takový koná učitel sám, a nemůže jej nikomu svěriti. Dozírá nejen na mládež samu, ale také na místnosti, školní pomůcky žáků, jejich oděv a j. Dle možnosti má jeho dohled vztahovati se i mimo školu. — Vše to platí měrou větší ještě o ústavech vychovavacích vůbec.

Ani doby nebylo ani místnosti (u jinochů ve Spartě), kdež by se nevyskytl napomínající a toho, jenž chybil, trestající. Nad to též dozorce z mužův naskrze zachovalých jim přidán byl, i sami sobě podle družin vždy nejrozumnějšího a nejbojovnějšího z tak zvaných *eirénův* za náčelníka stanovili. *Eirény* totiž nazývali ty, kteří již druhý rok z chlapeckého věku byli vykročili, melleireny pak nejstarší z hochův. Ten eirén tedy dvacet let stár jsa, podřízeným v pŕůkách velí a doma jich za služebníky ku strojení oběda potřebuje. Káže pak silnějším dříví přinášeti, menším vařiva.³⁾

Byl jsem přijat do tak zvané *knížecí školy* (gymnasium a spolu internat) v Grimmě, kdež 85 žáků mělo téměř celé zaopatření

¹⁾ C. Cr. Sallust. Bell. Jugurth. XXXI.

²⁾ Ž. Podlipská — Příklady z oboru vychovavacího. Str. 59.

³⁾ Plutarch — Lykurgos. XVII.

zdarma Učitelé bydlili v městě. Ale jeden z nich přebýval vždy střídavě po jeden týden v tak zvané *světnici dozorců*, z níž mohl zároveň všechna tři hřiště přehlednouti. Sedm nejvyšších primanů (z nejvyšší třídy) veleli celému množství žáků; také oni se týdně střídali (jako 5 učitelů). Jednomu bylo po celý týden za vše ručiti; ale právo poroučeti, pořádek udržovati, měli vždy všichni. Každá ze tří nižších tříd byla pod zvláštním dozorem dvou nejpřednějších žáků ve třídě, tak zvaných dekurionů. Nižší sekunda, tertia a kvarta byly při některých předmětech spojeny, a dva nejpřednější žáci z nižší sekundy vládli jako dekurioni celku. Tak měl žák v nově do ústavu vstupující 21 představených: 5 řádných učitelů, učitele jazyků, 7 dozorců a 8 dekurionů.¹⁾

Přese všechny zbytečný ve škole terrorismus bývali jsme tam přece jen bez pravého dozoru, jak již dostatečně z toho jde na jevo, že učitelky velmi často obě najednou učebnu opouštěly. Trůnily každá zvláště na hořejším konci stolu velmi dlouhého, jehožto dolní části, jsouce obě velmi krátkozraké, nedostřehly. Které z nás se podávalo vybojovati si v oněch končinách místočko, měla vyhráno, mohla si tam po celé půldne dělat, co jí libo, spolužačky jí nevyzradily. Držely jsme velmi kolegiálně jedna s druhou, a po celý čas vyskytla se mezi námi jediná jen udavačka, s nížto jsme všechny tak zjevným nakládaly opovržením, že jsme jí vadu tu dokonale odvykly, tak že konečně taktéž k heslu našemu přisahala: jedna za všechny a všechny za jednu. Nikdy učitelkám se nezdálo nutným obejít stoly ty, přesvědčiti se osobně o naší pilnosti; čekaly vždy, až jsme se k nim samy s pracemi svými dostavily, k čemu jsme se zřídka odhodlávaly. Není tedy právě čemu se diviti, že jsem svou první punčochu smolila tři čtvrti léta a že jsem první košili malému bratrovi šila tak dlouho, že když konečně v triumfu domů jsem ji přinesla, — on do ní nemohl, anť byl časem z míry mně k ní dané úplně vyrostl, ač jí byla matka, předvídjíc tuto možnost, již mnohem větší udala. Pod záštitou a ve stínu takových košil, závodivších co do neodbytnosti s tkádlem Penelopiným, čítávala jsem celé hodiny v ústavě, majíc knihu na klíně položenou.²⁾

5. Však i mimo školu na pečlivém dozoru převelmi záležel, zvláště ve velikých městech. V té příčině jsou velice důležitý jesle, opatrovny, školy mateřské, útulky, nedělní besídky, veřejná místa ku hrani s dozorem.

Na děti celá starší ves dohlížel. Staří pozorují děti, chválí, nabádají a trestají. Mohou být děti v zábavu ještě více zabranější, mimojdoucí osobu starší pozdraviti musí. Byli by nekáránci. A každý cizí má právo neslušnost kárati. Vyběhne si někdy rozhořčená matka a protestuje, ale lidé řeknou: »Mlč, vykaš si děcko doma, nebudou

¹⁾ F. G. Dinter — *Ausgewählte pädag. Schriften*. I., 36.

²⁾ Kar Světlá — *Upomínky*. Str. 183.

ho muset kárat cizí.« A tak dítky spravuje i duch poslušnosti. Když kterákoli tetka vyjde a řekne děvčeti cizímu: »Milá dívko, skoč ně pro hnití!« děvče nikdy neodepře.¹⁾

Bylo by lépe, mládež vůbec neshromažďovati, nežli nechati ji bez dozoru. Kdyby všichni byli dobří, brzy by přijali nepěkné návyky. Mládež hodnoty prostřední byla by ve většině, a nejpovážlivější vady snadno by se zahnízdily. Jest to smutný stav naší ubohé přirozenosti, vždy k zlému se kloniti a jen s námahou v dobrém se udržovati: a i ta by byla marnou, kdyby milost Boží nám pomoci neposkytovala.²⁾

6. Z věku mladého pokročí člověk u věk střední, kde si toho má býti vědom, že jest pod dozorem zákona, svého svědomí a Boha.

V některém stavu podléhá pak ještě po zákonu zvláštnímu dozoru, jako na př. při učitelství dozoru úřadů školních. Takový dozor měl by především býti rázu *pouzbuzejícího*.

Velebný otec *Petr Faber*, první kněz, první kazatel a první učitel bohosloví ze sv. Tovar. Ježíšova, a první soudruh zakladatele téhož, sv. Ignatia, navrátil se do své vlasti z apoštolské cesty své po Německu, kdež byl mnoho vytrpěl, ale i mnoho působil ke cti a chvále Boží, vypravoval, že byl zvlášť si uvykl, pozdraviti na svých cestách samého Anděla Strážce těch farních osad, kterými se mu bylo bráti, a že mu ta pobožnost nejen mnoho útěchy poskytla, ale i zvláštní ochranu týchž sv. andělů získala. — Vyvolme si též dle své zvláštní důvěry některé světce nebo světice k účtě své, jichž život pak bychom bedlivě seznati a věrně následovati se přičinili. Ten, na jehož jméno pokřtěni jsme, buď nám prvním.³⁾

Po návrhu školního rady dr. Vavř. Kellnera ve Vých. Prusku uloženo učitelům v seminářích učitelských, a zvláště ředitelům, by na vyzvání provincialních školních rad ob čas navštívili obecné školy ve svém obvodu, to zvláště ty, kde bývalí žáci jejich ústavu působili. O tom, co hledáno, měla býti podána zpráva.⁴⁾

7. *Nedostatek dozoru* jakož i úzkostlivé a *podezřívavé střežení* každého hnutí dítěte jsou krajnosti; onen má za následek rozpoutání surových snah, toto nesamostatnost, úzkostlivost neb dokonce pokrytectví. Kde probouzí se již od nejútlejšího věku vážnost před sebou samým a vědomí o andělu strážném, vševídecím oku Božím, tam možno znenáhla víc a více dětem důvěrovati.

¹⁾ Jan Herben — Slovácké děti. Str. 110.

²⁾ Abbé Timon David — Das Werk der Jugend. Str. 292.

³⁾ Sv. Frant. Sales. — Bohumila 142.

⁴⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter. Str. 322.

Přítomnost matky má něco do sebe, co patrně působí ve mladou dívku: pohled matky bývá dívce knihou stále otevřenou, kdež muže čísti její myšlenky nejtajnější; o jednom každém činu dcery ihned soudí matka, v jejímž úsměvu nebo vážném pohledu jest také odměna nebo pokárání dle zásluhy nebo viny dceřiny. Vstupuješ-li do světa a béřeš účastenství v jeho radostech, budiž tobě matka tvá jako andělem viditelným, který chrání tvoji nevinnost proti četným osidlům, s kterými se tu jistě setkáš. — Dívka, která se bojí zraku matčina, uchyluje se patrně na cestu nepravou a má stav duše své pokládati za podezřelý.¹⁾

Jest to pravda, a zajisté každý to uznává: Kde Hospodin dítěte nechrání, tam oko mateřské nadarmo bdí. Jest to nadarmo, že *úzkostlivě* se stará; neboť její oko jest příliš tupé, nežli aby mohlo postřehnouti všecky škodlivé vlivy na zdravotní stav útlého svého dítěte; její moc je příliš skrovná, by mohla odvrátiti od něho všecka ta tisícera nebezpečí, jimž dítě jest vystaveno. Přese všechno nejpečlivější ošetřování dostávají se choroby, jež příliš pozdě bývají pozorovány, jejichž příčiny zůstávají skryty před moudrostí lidskou. — To však nikterak nesproštuje rodičů povinnosti, bdíti s celou pečlivostí a oddaností nad blahem dítek, od Boha jim svěřených.²⁾

3. Zaměstnávání.

1. Dobře vychovává, kdo dítky vždy vhodným způsobem zaměstnává. Děje se to zábavou a prací. Jest třeba vhodného jich výběru, uspořádání a střídání; při čemž má býti hlavním zřetelem, by brzy tělo, brzy duše, a to zase střídavě po rozličných stránkách byly zaměstnávány. Tím zaměstnání stává se *cvičením* neboli *pěstováním*.

Po původním hraní přichází u malého dítěte polohravé skutečné zaměstnání (práce), jakého v opatrovnách s dobrým výsledkem se užívá. Dítě myslí ještě, že si hraje, a učí se již opravdu. Toho lze užívat i v domácnosti všemožným způsobem. Co matka neb otec dělají, může dítě hravě dělati. V hospodářství, v domácnosti, za psacím stolem má býti pro dítě vždy místa dosti. Nikde nenaučí se dítě méně než v odděleném dětském pokoji. Kde a kdy má poznati svět? Meškati nás, překážeti nám nemá dítě nikdy; pro ně máme míti vždycky času dosti; ten čas vyplatí se v hojně míře, když bude dítě záhy samostatné, obratné, když patnáctileté již samo říditi se bude.³⁾

¹⁾ Ch. Sainte-Foi. — Vážné doby mladé dívky. 138.

²⁾ Hill — Die Geistlichen u. Schullehrer im Dienste der Taubstummen. Weimar. 1882. 80.

³⁾ Žof. Podlipská — Příklady z oboru vychovavacích. Str. 67.

Navykni své dítě záhy, považovati každou hodinu za svatou. Neboť byl sice člověk z ráje vyhnán, by pracoval, ale jenom prací bude moci ráj naléztí.¹⁾

2. K zaměstnání zvláště náleží *vyučování*. Přispívá vyučování při výchově měrou nemalou, když nejen obohacuje a rozšiřuje obor představ, ale když také působí spolu na srdce a vůli chovance. Slouží pak vyučování nejen tím, že chovance vážným a soustavným způsobem zaměstnává, ale také tím, že mu vštěpuje vyšší vědomosti a cvičí jeho soudnost, čímž stránka rozumu při něm nabývá převahy; rovněž i tím, že pravidelně pečuje o to, by spolu s vědomostmi vždy také vyšší stránka citů i vůle byla pěstována; konečně že měrou nemalou přispívá k vzdělání jeho povahy, ježto učí ho žítí ve společnosti, seznati různé povahy, jejich dobré i vadné stránky, podrobovati sobeckost svou, vyhovovati slušnému přání jiných, podrobovati choutky své společenskému řádu a prospěchu obecnému. V tom směru zvláště důležité je vyučování ve školách. Jak často bývá škola mládeži místem útěchy a ušlechtilého povzbuzení, jestliže mrazivé ovzduší domova ducha jejího dusí nebo dokonce na scestí svádí! Jak často škola spokojena bývá s dítětem, na které doma stesky se vedou! Ovšem také naopak.

3. *Ve škole* bude vládnouti duch radostivý a milá kázeň, bude-li žactvu opatřeno vždy vhodné zaměstnání. Učivo buď vždy schopností žákův přiměřeno a povzbuzuj co nejvíce jejich samostatnost. Učitel brzy vypravuj, brzy zase se dotazuj, brzy dětem tiché zaměstnání ulož, brzy k zpěvu neb prostocviku je volej; ne s jedním dlouho se zabývej, ale čile brzy to, brzy ono k odpovědi, k ukazování, čtení, psaní na tabuli a pod. volej.

4. Čím rozdílnějšího věku jest mládež, tím obtížnější jest, všechny zaměstnávati. A přece jest to nezbytno, má-li vychovávání se dařiti. Platí to o vychovávání domácím i školním. Ve školách jest k tomu cíli nařizeno vyučování v odděleních. Dospělejší děti mohou tytéž způsobem pomocným přispěti při zaměstnávání dítek různého věku doma i ve škole.

5. Nedaří-li se vychovávání, pátrejme, není-li snad nedostatek vhodných zaměstnání, aneb nestědává-li se práce vhodně se zábavou. I u dospělých bývá nedostatek zaměstnání příčinou nespokojenosti neb i vážných přestupků.

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 27.

Měl jsem příležitost pozorovati, když lidé jsou zaměstnáni, že bývají nejspokojenější. V těch dnech totiž, kdy pracovali, byli dobré vůle a myslí veselí, a s vědomím, že vykonali dobré dílo denní, také večer strávili vesele. Ale v prázdných dnech byli nepokojní a svárliví; brzy se jim nelibilo vepřové, brzy chléb atd., a byli ustavičně ve zlém náladě. To mi připomnělo jistého kapitána, který se řídil pravidlem, přidržovati plavce stále k práci. Když pak kormidelník jednou mu řekl, že již udělali kde co, a není více nic, čím je zaměstnávat, řekl: »Ať tedy vycídí kotel!«¹⁾

6. Při práci více méně mechanické bylo by velikou chybou, kdyby o zaměstnání ducha nebylo postaráno. Tak při ručních pracích se někdy předčítá, vypravuje, zpívá a pod. Naopak zase, jsou, kdo vedle zaměstnání duševního potřebují též zaměstnání tělesného, které by však mělo býti přiměřeno osobě, stavu, poměrům.

Ruční práce ženštin při návštěvách.

Jest ku podivu, že na venku v tak málo domácnostech na to pamatují, že dívky a zvláště dívky učiti se a pracovati mohou zároveň. Ovšem třeba při tom upjaté pozornosti; ale právě učiti se pozornost napínati, byla by jistě věc velice potřebná, co tak málo kdo dovede. Zvláště pro jednu příčinu bylo by to velmi dobré. Člověk myslí téměř vždy na něco, a zcela mimovolně myšlenky přicházejí a odcházejí, a při žádné práci nelze pohodlněji odlati se snění, nežli při ručních pracích, při předení, pletení, šití a j. více. A dospělým dívkám přicházejí pak myšlenky samy sebou a usadí se v jejich duši jako padlí a otravují ji. Proto bylo by velice důležité, kdyby bylo lze, mysl při práci něčím prospěšným zaměstnávat, aby pro zlé tam nebylo místa. Nebylo by to tak příliš těžké, jen kdyby se chtělo. Avšak lidé obyčejně tak malou váhu přikládají svým myšlénkám, a nepováží, že Ježíš dí: »Ze srdce, z mysli pochází všecko zlé.« Však obyčejně také bývá člověk tak málo pánem svých myšlének, že nedovede přikázati jedném, by přišly, a jiným, by odešly. — Pokud však kdo není pánem svých myšlének, by mohl po libosti jedném říci: Přijďte! a druhým: Jděte! potud není pánem ve svém domě. Jest otrokem, a neví ni pro dnešek, ni pro zítřek, co jeho myšlenky z něho udělají.²⁾

Nekouřím, nicméně bylo pro mne nezbytno, když se pouze mluvilo, a nečtlo ani psalo, ruce něčím zaměstnávat. Co dělal jsem s počátku po několik let? Dral jsem peří. K vůli čistotě měl jsem při tom vždy tři nádoby před sebou, jednu s peřím nedraným, do druhé dával jsem sedrané, do třetí ostěnky. — Při tom zůstalo, až Bauriegel do mého domu se přistěhoval. Ten uměl plést a přesvědčil mne, že tím lze ruce také tak dobře zaměstnávat, aniž by tu

¹⁾ Benjamin Franklin. Brno 1887. Str. 164.

²⁾ Jer. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters. I., 53.

bylo nepohodlí jako při draní perli. Byl jsem jeho žákem v pletení, jako on mým ve vyučování. Naučil jsem se tomu, jakož i všemu, co k tomu patří, a umím to dosud. Pletl jsem punčochy pro svou domácnost, až jsem pak přišel do Královce. Jako královský školní rada přece jen jsem nechtěl v tom pokračovati, že by to novým mým krajanům zdálo se býti neobyčejným.¹⁾

Večer po práci provozoval jsem matematiku. Koupil jsem si u antikvára matematickou učebnici pro důstojníky, kterouž jsem prostudoval a tím položil první základy k algebře; k čemu, nevěděl jsem; neboť byl jsem k tomu puzen nevědomky, nemaje jiného účelu, nežli sobě samému učiniti zálost. Můj ujec zatím v téže světelnici předčítal romány, a já musil jsem si zvykati, bych toho nedbal a vyrušiti se nedal. — Chtěl-li jsem některou poučku opakovati nebo pochopiti, tedy pamatoval jsem si k ní náležitý obrazec a nakreslil si ho ráno tužkou na stůl, u něhož jsem jako zlatnický učeň pracoval. Obraz ten byl patrný po odraženém světle jen s mého místa a nikoli odjinud. Při mnohých mechanických pracích, které často přicházely a ducha nezaměstnávaly, mohl jsem pak, aniž bych v práci ustal, svou poučku probírat, a byl jsem na celý den šťasten, podařilo-li se mi, ji pochopiti. Tím způsobem naučil jsem se, od písmene se odvrátiti a pouhou věcí v myšlénkách se zabývati. — Později učil jsem se tak italštině. Nejvíce jsem se cvičil v časování při cidění hot, a mluvíc, z níž jsem se učil, má dosud stopy toho na sobě. — Jda podle antikváře chtěl nechtěl musil jsem se zastaviti, tu neb onu knihu do ruky vzíti a některé skrovné místo přečísti. Tato věta byla pak při práci se všech stran uvažována a rozbírána, a mnohemu dobrému tímto způsobem jsem se naučil.²⁾

7. Čím slabší je dítě, tím spíše bude třeba, při některém zaměstnání méně obvyklém jemu *přispěti* či *pomoci*, totiž podporovati jeho sílu, by nesnadnosti a překážky tím spíše přemohlo. Takovým přispěním dítě nabývá odvahy, sebedůvěry, vytrvalosti, ale také přichylnosti k tomu, kdo mu přispěl. Ovšem je pomoc jen tehdy a potud na místě, pokud dítě by věc samo neprovedlo, a i tehdy *hlavní* podíl výkonu musí připadnouti *dítěti*. Úkol, na který dítě vůbec nestačí, není paedagogicky vhodný; a má-li větší díl úkolu nějakou pomocí býti proveden, pak taková pomoc nepovzbuzuje k přičinlivosti, ale právě k opaku — k lenosti. — Při tom, co za přispění jiných vykonáno, budiž dítě vždy dobře si vědomo, co jest na výkonu jeho vlastní podíl a co náleží zásluze cizí, a také budiž k tomu vedeno, by vždy samo dle pravdy věc tak posuzovalo. Chlubiti se výkonem cizím, bylo by chybou velice povážlivou.

¹⁾ F. G. Dinter — Pädagog. Schriften. I., 170.

²⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. Leipzig. 1874. 187, 209, 212.

4. Navykání a odvykání.

1. Návykem chceme vzbuditi *dobré náklonnosti* a zlé zameziti. I kdyby s počátku věc zdála se býti nesnadnou a protivnou, pozcnáhla stává se snazší a tím také i milejší, a posléze může v nás buditi i zálibu, tak že se zdá, jako bychom ani bez ní býti nemohli. To se týká nejen věcí hmotných, nýbrž také života mravného.

Zvyk je druhá přirozenost. Z dobrého cviku přijdeš k dobrému zvyku. Jaký cvik, taký zvyk. Zvyk práci lehkou činí. Kdo čemu zvykl, to mu není obtížno. Zvykej práci, zvykej zimě, ať otvrdneš. V čem kdo zvykne od malička, za to se nestydí. Zvyk má železnou košili. Táhne se žilka, kam byla navykla.

•Návyk a nikoli přesvědčení jest pravá moc vychovatelská. Nejjednodušší předpisy a nejprostší, nejpatričtější vzory svým nepřetržitým opakováním řídí člověka, nikoli výmluvná poučování a stkvělé, střídající se vzory.«¹⁾

Věk prohovořiv, chtěl i hovorné mít stáří;
i v snu jej ticho budí; tak i po mlynáři,
jež uspal kola hrkot, kdyby zastavil se,
by jezdil mráz, a s křikem on by probudil se.²⁾

•*Findf. Zeller* přistěhoval se s rodinou 1820 do místa »Beuggen« poblíž Basileje, by tam zařídil ochranovnu. Dva roky před tím byl se tam podívatí se svou choť. A když ve dvoře pustého a od moru nakaženého zámku německých rytířů pod kašany usedli a na dům bez oken pohlíželi, pravila choť: »Zde nechtěla bych býti ani po smrti!« a muž odpověděl: »A já rovněž!« — A přece zde působili blahodárné a šťastné 40 roků, a potomci jejich řídí ústav ten až do dnešního dne.³⁾

Tak jest s lidmi naprosto: čemu za mládí zvyknou, to se jich do starosti drží, buď že dobré neb zlé jest. Nebo co s prvu se vtiskne, to v mysli trvá. Odtud jest, že mateřský jazyk, kterémuž jsme se nejprv naučili, nejhloběji nám vězí; že mnohé věci v mladosti stalé, mluvené, slyšené, lépe než, co se teď někdy dalo, pamatujeme; že vad, kteréž se tehdyž nás přichytily, i po mnohém odučování, posavad zbyti nemůžeme.⁴⁾

2. Každá *ctnost* musí státi se návykem. S počátku bývá dítě vedeno nevědomky k výkonům, které později konati musí

¹⁾ Fr. Polack — Brosamen. II., 333.

²⁾ Ad. Mickiewicz — Pan Tadeáš. Pf. El. Krásnohorská. Str. 159.

³⁾ Mutter Zeller in Beuggen. Basel. Spittler. Str. 11.

⁴⁾ J. A. Komenský — Didaktika. VII., 4.

vědomě a úmyslně, mají-li býti výkony ctnostnými. Počíná se v navykání dobrému nejsnáze s věcmi vnějšími a postupuje se znenáhla k vyšším ctnostem, tak že napotom v celém mravném životě zavládne.

Dítě si zvyká určitému pořádku ohledně spaní a bdění, činnosti a zotavení, pořádku ve svých věcech, čistoty, slušnosti a přívětivosti, střídmosti, prostoty, zdržlivosti a šetrnosti; pak přivývá též pravdomluvnosti, dobročinnosti, ochotnosti, vděčnosti, poslušnosti, skromnosti, ve škole nad to klidu, pozornosti, tiché pracovitosti a jinému.

3. Dítě navykne dobrému, počne-li se záhy, pokračuje-li se důsledně a bez ustání, až dojde se cíle. Při tom třeba ohled míti na síly dítěte, tudíž požadavky nepřepínati. Při tom nejhlavnějším prostředkem jest příklad, jenž zvláště se jeví v mravném duchu, který rodinu a školu ovládá.

Koně učí cvičitel s útlou šjí učivého,
kam zabočí jezdec, tam jít; pes opětne lovecký,
když naučil se štěkat na laní již na dvoře kůži,
v les válčit jde teprv. Ty nyní v útlém věku vssávej
výroky v hruď čistou a nyní lepším se odevzdej.
Čím se nová naplní, tím též bude dlouho zapáchat
nádoba. — ¹⁾

O buk opřen, hleděl jsem do dále. Tu zaslechl jsem smích a hovor. V besídce u myslivny seděla sličná, statná paní, a kolem ní hrály si čtyři sličné, zdravé dívky. Děvečka přinesla misku plnou malin a postavila ji na stůl. Tři hoši padli na ně a chtěli rukama je bráti. Tu matka zabraňujíc vztáhla proti nim ruku řkouc: »Jsou to vaše lžice?« »Ale, maminko, to trvá tak dlouho!« stěžovali si hošci. »To je jedno!« odpověděla matka. »Přineste je! Čemu jste navykli, to také dělejte — a vždy! Ne dnes tak a zítra jinak! Kdo učí se čekati, tomu tím lépe chutná. Kdo hltavě polyká jako vlk, nemá z toho nic!« ²⁾

Jednou v mládí svém potkal jsem venkovana, který dobytek před sebou hnál. Ježto navzdor nejtěžší zimě neměl střevíců a také jinak velmi nuzně byl oblečen, měl jsem soucit s jeho chudobou a tázal se ho, kterak ostrou tu zimu ve svém obleku může vydržeti, kdežto já, v oděv téměř zabalen, sotva ji dovedu snést. Tu dal mi podivuhodnou otázku: »Bylo by ti také zima, mé dítě, kdybys byl oblečen v celou zásobu oděvu?« A když já popíral, odpověděl: »Tedy netřeba se ti také diviti, že mi docela není zima, neboť já nosím

¹⁾ Q. Horatia Fl. — Listy. Přel. T. Hrubý. II., 64—70.

²⁾ Fr. Polack — Brosamen. II., 278.

vždy všecky šaty své, které mám.« Byla to nejen vtipná, ale také moudrá odpověď. Nevzdělaný venkovan učinil mi tak pochopitelným, jak velká jest moc návyku v ukojování i nejnezbytnějších tělesných potřeb. ¹⁾

4. Krajnost v tomto způsobu výchovu jest *výcvik* (dressura), kde zůstává se při pouhém neovědomělém návyku, aniž hledí se k tomu, by časem to, čemu kdo v mládí navykl, naučil se konati vědomě a z přesvědčení.

Vychování u Číňanů.

Dítě bude tím ochotněji dbáti pořádku, když znenáhla sezná, jak tím často namahání, času i peněz se ušetří.

5. Opak návyku jest *odvykání*. Při nesnadnosti výchovu může přihoditi se i vychovateli sebe více bdělému, že u chovance vyvine se návyk proti vůli vychovatelově. Tím spíše může tak se státi, byl-li dozor nedostatečný. Odstraniti návyk bývá často velice nesnadno: neboť dítě stalo se zatím starším, a prostředek mírnější nemá již takého účinku jako dříve; zvyk stal se mu milým, proto odvykání není bez trpkosti.

Otec, ředitel vyšš. škol realných a český spisovatel, měl ve zvyku, když večer ze školy se vracel, všem svým dětem přinášeti cukrovinky nebo jiné dárky. Když pak neočekávaně zemřel, děti rozprodávaly bez vědomí matčina věci z domácnosti, by měly na mlsky. A když nejstarší syn na to stal se vojínem, stále psal dědečkovi o peníze, ježto mu příjmy nikdy nestačily.

Nic na tom světě tak těžkého není, jako navyklostem odvykati. Při zlém návyku ctnost nemá vzniku. Zvyku, když se zmohl, těžko se odpírá. Zvyk horší než býk; býka zaženeš, a zvyku nelze. Zvyk není kůlna, abys hned přestavěl. Šedin dožil, ale starých zvyků neodložil. Čemu zvyknem v mladosti, těžko odvyknem v starosti. Překonávati zvyk, obtíž dvojnásobná. Zuvířelé dřevo těžko se vzpřímí. Jedna muka náuka, a dvě muky oduka.

Zvyk působí mimovolně; bez zřejmého namahání, a teprv, když mu odporovati chceme, poznáváme sflu jeho. (S. Smiles.)

Umíněné dítě může na venku hrozně mnoho vynutiti, jestli vynucování navyklo, protože tam sice znají rány, ale nikoli důslednou opravdovost. ²⁾

Není dobře, dostanou-li mladí lidé příliš mnoho peněz do rukou. Nejen že je lehko promrhají, nýbrž zvyknou si na rozhazování, domnívajíce se, že zdroj, který jim nyní kapsy jejich naplňuje, nevyschne nikdy a dá vždy tolik, co by stačilo. — Avšak když

¹⁾ Maph. Vegius — Erziehungslehre 45.

²⁾ Jer. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters. Str. 53.

mladý člověk nemá zcela žádných peněz v rukou, pak jest to rovněž chybou. Nenaučí se s penězi zacházeti. Dostane-li se mu později jakých, přijde i o ně snadno. Mnohý bývá k ledakterému zlému sveden, by se jich dodělal.¹⁾

Nepatrná kdysi myš těsnou prohryzla si díрку
v skříni jakous s obílím; když pak tam dost se vypásla,
ven s tělem objemným prodrat se pokoušela marně.
Z dálky lasička volá na ní: »Chtíc odtamtud uniknout
dírkou, již vniklas hubená, hubená zas odejdi.«²⁾

6. Nežli přikročí se k odvykání, jest třeba náležitě vyšetřiti: jak daleko chyba pokročila, a co bylo její příčinou, čím byla posilována a čím zeslabována. Když pak jsme sobě získali důvěru chovancovu, počneme u dítěte poněkud dospělejšího poučením o škodlivosti chyby, její následcích, a připojíme napomenutí, by chybu odložilo, a nabídneme se, jemu v tom býti pomocní. Podaří-li se, vzbuditi poznání chyby, lítost a dobrý úmysl, polepšiti se: jest učiněn počátek polepšení. U menších dítek odpadá takovýto počátek, a odvykání počne ihned.

7. Hlavní pravidlo odvykání jest: Odstraň vše, co chybu na mysl uvádí, k ní zálibu probouzí, k ní povzbuzuje a vykonání usnadňuje! Jest tedy třeba, mysl obrátiti k jinému co možná důležitému předmětu, který by ji plnou měrou zaměstnával, anebo třeba k předmětu méně důležitému, jen když by dovedl mysl dítěte upoutati a od chyby odvrátiti, při čemž třeba i malé pochybení ve směru dobrém se dopouští. — Někdy prospěje, pocítí-li dítě nelibé následky chybného návyku.

Nesnášlivému dítěti možno někdy přehlédnouti, že čas ku hraní vyměřený překročilo, jestliže se mu konečně podařilo, s druhými se snášeti.

Prve než se řeka rozvodní, břehy náspem ohraď, radí opatrnost; a podobně se k svým náruživostem měj. (J. M. Sychra.)

Zárod náruživosti zlé
nutným jest vyhladit, myslí přecitlivě
s přísností třeba zvýšenou
utvářet.³⁾

Zvykej dobrému, tak zlé na mysl nepřijde. (Přísl.)

¹⁾ Jer. Gotthelf. Str. 76.

²⁾ Q. Horatia Fl. — Listy. Tim. Hrubý. Str. 23.

³⁾ Q. Horatia Fl. — Ódy a epody. Tim. Hrubý. XXIV.

Dětem, navyklým na cumlání prstů, oblékají rukavičky; šilhavým dávají na oči brejle ze slupek ořechových; lenivým odepírají pohodlí nebo jídel; nečistotných nepouštějí do slavných společností; marnotratným dávají pocítovati nedostatkův.¹⁾

8. Při odvykání chybuje se v tom, že se má za to, jakoby zlému návyku bylo lze, jen znenáhla zase odvyknouti; a proto připouštějí se někdy menší poklesky ve směru závadném. Jakmile pojat úmysl, proti chybě bojovati, nesmí ani v nejmenším ji býti povoleno; i věci o sobě lhostejné, pokud s chybou souvisí, přestávají v době odvykání býti lhostejnými.

Jest snáze, skokem státi se jiným člověkem, nežli krokem váhavým, zvláště v takových věcech, jež se životem vegetativním nesusouvisí. Po stupních může sice odvykání se díti, a nikoli s přestávkami. Jen tu, kde návyk sám v sobě není chybou, a teprv delší dobou mohl by chybným se státi, mohlo by nenáhlé upouštění od návyku se doporučovati (na př. chybná výřečnost, nevhodné držení těla a j.). Ale ani tu nebyl by postup příliš pozvolný na místě.

Missné dítě napřed odvykej mliskům nejškodlivějším, potom i nevinnějším.

9. Vykořenění chyby budiž úplné, sice bývají poslední věci horší prvních. Někdy není pomoci, leda *úplnou změnou okolí* chovancova, to zvláště tehdy, když působení proti chybě považuje chovanec spíše jen jako choutku nebo libovůli vychovatelů, anebo kdy mezi vychovateli nelze docílití náležité shody. Však i potom naskytají se případy zpětílě. Prostředky mírnější a pak i ostřejší budou na místě. Nejhlavnějším prostředkem jako při výchově vůbec, tak i při odvykání jest příklad a náboženství.

Ústavy pro mládež zanedbanou (ochranovny). Dávati dítky na výměnu z venkova do měst a naopak. Zvláště rodiny učitelské mohly by k tomu se propůjčiti. Bylo by to prospěšno nejen pro napravení dětí, ale vůbec pro jich vzdělání; městské dítě získá na venku a venkovské v městě.²⁾

Vzdálení potlačuje slabé náruživosti, silné však podpaluje: právě jako prudký vítr světlo zháší, oheň však rozněcuje. (J. M. Sychra.)

Zajisté nic tak snadného není, jako nepřísahati. Jen uvyknouti třeba, a jde to bez namáhání těla i bez výloh peněžních. — Když sám na sobě, aneb na synu, služebníku, na ženě své ten zlozvyk spozoruješ, znamená, že opětne napominání při nich nižádné změny nepůsobí: tedy rozkaž jim, ať večer nenajedení spat jdou. Tento

¹⁾ Jan Lepaf: Obecná paedagogika. Str. 103.

²⁾ Schwarz Curtmann — Lehrbuch der Erziehung. I., 147.

trest ukládej i sám sobě, i jim; neškodný to trest, anobř i prospěšný. — Jazyk něčí, byť pak i nebyl kárán, mučí se při ustavičném hladu a žízni, dosti má toho nablížení. I ať jsme sebe otrlejší, přece po celý den takovým trápením pamatování jsouce, ani jiných rádců ani napomínačů potřebovati nebudeme.¹⁾

Jednáš-li choulostivěji s tím, u něhož velikého tnutí potřebí, a neučiníš-li hlubokou ránu, která by prospěla, z části toliko jsi hlízu jeho odstranil, z části pak zanechal; pakli bezohledně potřebně protnutí mu zasadíš, stává se často, že nemocný náramnými bolestmi myslí pozbývá a všecko vesměs zahodiv, i masti i obvazy, střemhlav se v záhubu vrhne, když byl jho svrhl a pouta zrušil. — Neboť nesmí se prostě dle poměru pokleskův i tresty ukládati, ale i chybujiících povahy šetřiti sluší, abys chtě roztržek zašiti, neučinil jej větším, a snaže se kleslého pozvednouti, neuvrhl jej v pád hlubší. Neboť duše slabé a rozmařilé a více nádheře světské oddané, mohou-li si ještě nad to na vznešeném rodu a panství něco zakládati, ty lze jenom zponenáhla a pomalu od poklesků jejich odvrátiti a tak je, ne-li zúplna, aspoň z části odvrátiti od nepravostí, v nichž pohříženi jsou; kdo by pak přímo na ně kázní udeřil, ten by je připravil o napravení i sebe menší. Duše zajisté, která náhle a násilně o stud přišla, klesne v necitelnost a pak ani jemných slov nedbá, ani hrozbami se nepohne, aniž k dobrodiní ohled má. Tudíž jest pastýři duchovnímu potřebí veliké opatrnosti a tisícerych očí, aby se všech stran pozoroval povahu každé duše. Nebo jako jsou mnozí, jižto hrdopýchou se vynášejíce v zoufalství nad svým spasením klesávají, poněvadž nejsou s to, aby hořkého léku snesli; tak jsou i jiní, kteří odeprouce poměrné svých hříchů pokání ve zmalátnělost upadnou a dále mnohem horšími bývají, větších nepravostí se dopouštějíce.

Rci, milý křesťane, když odměna tvá tak dlouho trvati má, zdali pak spravedливо, aby služba tvá byla tak krátká, okamžitá? když mzda potrvá, jak dlouho živ bude Bůh sám, proč bys ty nechtěl mu sloužiti alespoň, jak dlouho zde na zemi žíti budeš? — Mělt bys spravedlivě za odměnu věčnou jemu i věčnou, by možná bylo, službu věnovati.²⁾

• V čas pokušení hledme na kříž. Jediný pohled plný víry na ukřižovaného Spasitele by stačil, nejprudší útoky náruživosti potlačiti.³⁾

Uviděv člověka nedávno s ním obcovavšího, an teď dle těla v červy, hnis, popel a prach se obrací, tu strachem trne, a popouští, byť pak i ďábelskou se byl popínal pýchou; snižuje se, a mírně i moudře si počíná, a pokoru, tuto všech ctností rodičku, v mysl uvádí. — Uvedenať jest smrt na svět tento, aby byla výborná po-

¹⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 185.

²⁾ Jan Desolda — Výbor ze sp. sv. Jana Zlat. Str. 73.

³⁾ Jos. Allemand — Leben u. Wirken. Str. 492.

kory mistryně, vzdělávala ducha, náruživosti krotila, bouřnou mysl pokojila a v poklid zase uvedla.¹⁾

10. Nezapomeňme však, že člověk nikdy nepřestane být tvorem křehkým, který sedmkrát denně hřeší při nejlepších úmyslech, jež ráno byl pojal. Proto jest nám uloženo, každodenně se modlit: »Odpusť nám naše viny!« Člověk často sám sebe nepoznává. Jaké nadšení pro dobré jeví se u něho ve šťastné chvíli, jaký pevný úmysl, a jaká důvěra v sílu svou! Naproti tomu jaké zklamání ve chvíli nešťastné!

Zlé můžeme sice v sobě potlačit, ale kořen zla v sobě umrtvit naprosto člověku je nemožno, dokud jest člověkem. Proto jest život lidský stálým bojováním. Proto třeba stále prositi o milost P. Ježíše, a pokorně se vinouti k tomu, jenž přišel pomoci slabosti naší. A když přece zase poklesneme, jest toho snad třeba pro naši *pokoru*; a proto tím více upevněme v sobě vědomí o slabostech svých, na které sami bez milosti Boží naprosto nestačíme.

»Naše nedokonalosti budou nás provázeti až ku hrobu. Nemožno nám putovati životem, aniž bychom země se dotýkali. Sic nemáme si na ni lehnouti, ale také ne chcíti létat. Neboť jsme malá kuřátka, kterým křídla ještě nenarostla.«

»Sv. Pavel byl sice v jediném okamžiku dokonale očištěn; rovněž sv. Kateřina Janovská, sv. Pelagia a někteří jiní světcí. Avšak tak náhlé očištění jest zázrak, a tak neobyčejné v říši milosti, jako vzkříšení z mrtvých v říši přírody; nesmíme tedy na ně činiti nároků. Při obyčejném běhu věci lze dosáhnouti očištění duše jen znáhlá a s obtíží a námahou.«

»Nikoliv ty duše, jež dopustí se nejméně chyb, jsou nejsvětější, nýbrž ty, jež mají více zmužilosti, více velkomyslnosti a více lásky; ty, jež sebe samy co nejvíce přemáhají a neodstraší se, když na cestě někdy klopýtnou nebo dokonce padnou a poněkud se poskvrní, pokud jen ku předu se dostanou.«²⁾

5. Kázeň a vedení.

1. V dítěti záhy projevuje se pud po činnosti, který snadno by mohl stát se nevázaností. Jest tudíž o to *pečovati, by řád ostříhán byl*. Tato péče zove se *kázeň*.

¹⁾ Jan N. Stárek -- Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 477.

²⁾ Výroky sv. Frant. Sal. ze spisu: »Die Kunst, aus unserm Fehlern Nutzen zu ziehen — P. Jos. Tissot. Mainz. 1897. Kirchheim.« 7, 11.

Dítě má bráti ohled na osoby, věci, čas i mrav. K tomu používáme příkladu, rozkazu, připomenutí a donucení, odplaty, náboženství a jiných prostředků.

Již nemluvně přidržuje se znenáhla, by si zvykalo pořádku a pravidelnosti ohledně potravy a později též jakémus pořádku v klidu a pohybu, sice by křičelo každou chvíli, aby bylo krmeno, hýčkáno a baveno. Dítě chce, co mu dáti nelze, a křičí, když se mu to odpírá. Tu nezbyvá, leč hleděti je od toho odvrátiti a upoutati věcí jinou, a nechce-li se upokojiti, je prostě posaditi na zemi a nechati křičeti. — Kázni udržuje se klid při práci, modlitbě, vyučování.

2. Při kázni jde o naprosté podrobení se vůli dítěte. K tomu volíme ovšem raději prostředky takové, které by vedly k poslušnosti ochotné. Pakli by však prostředky mírné nevedly k cíli, třeba sáhnouti k prostředkům ostřejším — k donucení a trestům.

Tak i vůdce mládeže dítky spravovati má: 1. *Příkladem* ustavičným, sám na sobě živý toho, co se dělati a nedělati má, obraz vždycky dáváje. Čehož není-li kde, daremná jest všecka další práce. 2. Slovy milými, buď že *napomíná* neb *poroučí*, neb se *domlouvá* o něco a zehře, neb i *kárá* a tresce, aby to vše činěno bylo duchem otcovským, ke vzdělání, ne ke zkáze směřujícím. Necítí-li takové milosti k sobě žák, snadně sobě kázeň zlehčí a proti ní se zatvrdí. 3. Pakli kdo zavilý jest, a povlovnější taková slovná kázeň nestáčuje, teprv se přijíti můž a má k skutečnému *trestání* metlou neb jinak; však vždy to obmysleje, aby *zahanbení* víc než bití se báli. Bez toho ani tato přísnější kázeň k užítku nebude. Protož aby žákům nezvetšela, nečasto jí užívati; než když se užije, opravdově užiti; an lékařství, užívá-li se často, přivykne mu přirozenost, a obrátí je sobě jako v pokrm, že potom nepůsobí.¹⁾

Neopatří-li se toho, aby mysl jich za svou vnaudou jdúc, sama s libostí všechno chytala, daremné jest jisté cpaní, strkání, vtlokání v ně toho, od čeho jim mysl odpadá; daremné jest, i lépe hned všeho nechati, než tak cvičiti. Protož v té částce přívětivosti a mnohé snášelivosti třeba, zvláště při počátečních; jakéž rozsafnosti příkladem svým nebeské slunce učí, kteréž ne hned z jara, na mladistvé, outlé zrostliny hřívá, aniž jich z počátku hned pálí a praží než zahřívá po maličku, potom teprv, když dorostají, a símě neb ovoce dozrává, ostřeji dojíhá. Podobné opatrnosti zahradník užívá, že na mladé ratolestky kosíře nepouští, protože rány ještě netrpí. Aniž hudebník citary, loutny, regálu, že mu trochu škřípí, a pojednou ho natahovániím spraviti nemůž, zahazuje nebo naň pěstí bije. A takť jest i každý počáteční v každém umění; než se mu smyslové, rozum, jazyk, prstové s věcí seznámí, snášení potřebuje.²⁾

¹⁾ J. A. Komenský — Didaktika. XXVI.

²⁾ Týž.

3. Ježto však při vychovávání stále jest míti na zřeteli cíl, ku kterému směřovati máme, proto v té míře, jak rozum dítěte se otvírá, vštepujeme chovanci *sásky* a pravidla, jimiž by se spravovati měl, a *navyčkáme* ho, by jimi vždy a všude se řídil. Takovým způsobem *kázeň* stává se *vedením*.

Kde dobré vedení mělo zdárné výsledky, tam mluví se o dítkách zvedených.

Mládež má poznati, že v jisté míře kázeň je též v každé společnosti lidské: u vojska, v národě. a p., a že svévolníkům nikde nekvete růže.

Setrvejtež v kázni! Bůh se nám ukazuje jako synům; nebo který je syn, jehož by netrestal otec? Pakli jste bez kázně, kteréžto všickni (synové) účastni jsou: tehdy nejste — synové. Měli pak jsme zajisté otce své tělesné, kteříž nás trestali, a ctili jsme je: zdaliž nebudeme mnohem více poslušni Otce duchův a živi budeme? A onino zajisté po mnohé dni podle vůle své trestali nás: ale tento (vede nás) k tomu, co jest užitečného, abychom přijali posvěcení jeho. Všeliká pak kázeň, dokavade přítomna jest, nezdá se býti radostna, ale smutna: potom pak velmi utěšitelné ovoce spravedlnosti přinese těm, kteříž skrze ni vycvičeni byli.«¹⁾

Vímeť pak, že milujícím Boha všechny věci napomáhají k dobrému.²⁾

4. Výtečným pomocníkem kázně jest *pořádek*: konati vše v náležitý čas a náležitým způsobem.

Lidem nervosním a těžkomyslným, a také těm, kdo jsou v nebezpečí upadnouti v takovou nemoc, nic není prospěšnějšího nad toto pravidlo. Každý ví, jak pro zdraví jest na škodu, nemoci něco nalézt: v duši vznikne nepokoj, krev stoupá k hlavě, tělo se chvěje, a člověk naposled umdlem hledáním, celý rozmrzelý ustává od hledání. — Kdo jednou pořádku zvykl, nemůže ho pak nikdy postrádati.

5. Ohledně přísnosti kázně jsou krajnosti *nekázeň*³⁾ a *hrůzovláda*.⁴⁾ U rodičů slabých střídá se často jedna s druhou. Moudrá kázeň jest uprostřed obou.

Kázeň je příliš volná, nevede-li dítě k ovládnutí svých choutek a k podrobování se vůli rozumné. Příliš přísná je kázeň, směřuje-li vždy jen k slepé poslušnosti a nevede-li k mravní svobodě a

¹⁾ K Žid. 12, 7—11.

²⁾ K Řím. 8, 28.

³⁾ Edm. de Amicis — Srdce. Str. 60.

⁴⁾ Bohemund jednoho dne vojínům, jižto se zdráhali konati službu a poschovali se po domích, dal zapáliti střechy nad hlavou, čímž přes 2000 domů a také mnoho palácův a kostelů popelem lehlo. (Šembera — Dějiny středov. III., 332.)

samostatnosti. Neškodná přání a nevinné radosti budtež dítěti dopřány, hry a volné zaměstnání budtež jeho volbě ponechány, jen když při tom nic zlého nečiní a povinností svých nezanedbává.

Summa všeho jest, že pěknými slovy a ostrým trestáním v bázni zdržována býti má mládež, a že onoho užívati stále, tohoto někdy toliko z přinucené potřeby, však i tu aby přísnost vždycky zase v lásku směřovala, a všelijaké kázně závěrku činila. Nebo kdoby zlatníka viděl samým tepáním a bitím obrázek sličný udělati? Žádný nikdá, lépe se leje do formy. Aníž zůstane-li při něm co zbytečného viseti, kladivem opět na to pere, než otlouká kladívkem, neb klíšťkami uštípuje, neb pilníkem odpilovává, vše opatrně; naposledy pak vždycky přece zase hladí. Též kdo ryby lapati chce nevodem, nejen s jedné strany olovo přivěšuje, kteréž by jej hřížilo, ale přivěšuje k druhé straně houbu stromovou, kteráž by mu zplývati pomáhala. Tak tedy podobně, kdo s mládeží chce loviti ctnosti, s jedné strany je zuřivostí k bázni a pokoře shýbati, s druhé přívětivostí k veselé ochotnosti pozdvihovati musí. Šťastný, kdo v to tré umí trefovati! ¹⁾

Vychovávání dítek má býti jako povětrí v úrodném roce spořádáno, totiž na větším díle jasné, časem pošmourné a zřídka bouřlivé. ²⁾

6. Kázeň jest při výchově nezbytná, tak že vychovávání bez kázně ani si nelze mysliti. Ji zachovávají se pravidla, jimiž rodina, škola neb jiný vychovavací ústav se spravuje. Dozor jest jí v tom pomocníkem, prohlédaje k tomu, by zákona se šetřilo a zlému se předešlo. Přestoupení zákona kázeň pak tresce.

Kázeň jest ochrankyní zbožnosti a víry u dítek, strážkyní mravů, záruka pro řádné studie, vštěpovatelka dobrého smýšlení, udržovatelka poslušnosti, uctivosti a i lásky, paní, podělovatelka a pokladní času, životní nerv celého řádu, a jestli kdy třeba, mstitelka přestupků. ³⁾

Škola bez kázně, mlýn bez vody. ⁴⁾

— — —

¹⁾ J. A. Komenského — Didaktika. XXVI.

²⁾ J. M. Sychra.

³⁾ Dupanloup — Die Erziehung. I., 135.

⁴⁾ J. A. Komenský — Didaktika XXVI.

Účastníci a místa výchovu.

I. Komu náleží péče o výchov.

1. Prozřetelností Božskou dítě svěčeno jest *rodičům*, a náboženství ukládá jim za svatou povinnost, by o jeho zdárné vychování měli péči.

2. Příkázání *lásky k bližnímu* ukládá každému jednotlivci i celé společnosti lidské, činiti dobře bližním svým, zvláště těm, kdož toho nejvíce mají potřebi. Měla by snad nejslabší lidstva část a při tom naděje budoucnosti, mládež, z lásky té býti vyňata?

Společnost lidská (obec, okres, země, stát) nemůže také lhostejně k tomu přihlížeti, když nedbalostí nebo nedostatečností rodičů výchov mládeže se zanedbává. *Nezdární lidé* jsou společnosti lidské obtížným a někdy třeba nebezpečným břemenem.

Patrně, že *společnosti lidské* (obci, okresu, zemi, státu) přísluší rovněž, péči míti o výchov mládeže.

Stát podobá se budově, jejíž dokonalost závisí na vhodnosti všech částí k společnému celkovému účelu stavby; ohromnému stroji, k jehož pohybu rozličná hnací kola, v poměru svého umístění, své velikosti a síly, svým dílem přispívají. Jako je třeba kameny, které budově mají dodati trvalosti, pevnosti, prospěšnosti, dle nařízení stavitele již napřed, nežli se spojí, osekati a zpracovati, aby byly vespolek vhodny k celkovému účelu; tak jako kola, prvé nežli se staví se, dle záměru strojníkovy učiniti třeba po jistou míru pevnými, velikými, jemnými, by na tom místě, které se jim vykáže, konala službu náležitou: rovněž třeba jest rodičům, by schopností dítek svých, jakožto budoucích členů státu, jakožto budoucích částí této veliké budovy, jakožto kol v ohromném tom stroji, pečlivě vzdělali. — Šťastný stát, kde knížeti poslušnost jeho poddaných břímně vlády ulehčuje; občanu poctivost jeho spoluobčanů jeho závislosti snesitelným činí; rodičům vděčnost jejich dítek tíží šedého věku umenšuje;

choti věrnost jeho stále přítelkyně obtíže stavu manželského oslazuje; dítkám pečlivost rodičů nedostatečnost jejich věku nahrazuje! Ale také šťastný stát, kde dobré vychování všemožně k takovému kvetoucímu blahobytu směřuje, všech prostředků k tomu používá a vše, co by tomu překáželo, překonává! ¹⁾)

Má-li obci býti pomoheno, je třeba přivést to k tomu, by nejhodnější lidé v obci se smluvili a společně prostředků vyhledávali, kterými by po jednotlivu otcové, matky a dítky z nepořádných a zkažených rodin láskou, a pokud by samotnou láskou to nešlo, opravdovostí a dokonce jakýmsi násilím mohli býti donuceni, by znenáhla upustili od zpuštěného svého života. ²⁾)

3. Náboženství má za účel svrchované blaho lidstva; k tomu cíli ustanovuje příkázání mravnosti, jimiž aby se řídila, mládež má býti vychována.

Aby tak se dalo, o to náleží péči míti *společnosti náboženské*.

Duch našeho náboženství dovoluje nám, bez újmy jeho svatosti, mysliti si, že nemá jiného účelu mimo vznešený ten záměr, rozumné tvory společnou páskou církve vésti k věčné blaženosti a bratrsky jim k tomu dopomáhati, by z lásky Boží těšiti se mohli. Stvoření světa, příchod Spasitelův, založení církve, tyto znamenité tři události ve světě, pojí se v Božském zámyslu, nás šťastnými učiní, jakoby ve svém středisku. ³⁾)

Nuže slyšte, smrtelníci! kteří Prozřetelností ustanoveni jste za rodiče, slyšte hlasité volání lidstva, mocný hlas států, přesný příkaz našeho náboženství: »Ve vašich dítkách jest budoucí člověk, občan, křesťan!« Výchov dítek jest nejnnutnější potřeba lidstva, nejdůležitější záležitost státu, nejdůstojnější předmět náboženství. Jste-li tedy s to, dítkám svým odepřítí dobrodiní dobrého vychování: ó pak jste dosti necitelnými, zapřítí hlasu lidstva; dosti nespravedlivými, uraziti práva státu; dosti zlomyslnými, Božských předpisů náboženství znesvětit. ⁴⁾)

1. Rodiče a jejich zástupci.

1. Řádné vychování dítek jest úkol přenesadný a přece zase s nesmírnou zodpovědností spojený. Z toho jde, kterak vážně bylo by pohlížeti na přípravu k stavu manželskému. Že však namnoze příprava ta jest nedostatečná, odtud tolik nedostatků při výchově mládeže.

¹⁾ J. M. Sailer — Pädagogisches Erstlingswerk. Freiburg i. B. 1891 Str. 32, 33.

²⁾ Pestalozzi's Sämmtliche Werke. 9. vydání. III., 38.

³⁾ J. M. Sailer — Pädagogisches Erstlingswerk. 1891. 44.

⁴⁾ Týž. 16.

Svatá rodina. — Sv. Basil Veliký měl otce, sv. Basila staršího, a matku, sv. Emmelii; ti měli 10 dětí, z nichž vynikli: sv. Basil Veliký, arcibiskup Cesarejský, sv. Řehoř, biskup Nisský, sv. Petr, biskup v Sebastě a sv. Makrina. — Sv. Villibald byl bratr sv. Vunibalda a sv. Valburgy, a zároveň příbuzný sv. Bonifáce. Otec jeho, sv. Richard, a matka, sv. Bonna, kralovali v Anglii.

K větším ještě díkům, nežli svým učitelům, jsem povinen *rodičům* svým za *domácí vychování*, jehož se mně u nich dostalo až do rozloučení s domem otcovským, při odchodu mém na universitu. Mohloť sotva, jak teprv nyní dobře nahlížím, býti ještě lepším, a zajisté nepravím příliš mnoho, tvrdím-li, že za všechno dobré, co v ohledu mravném na mně jest, děkovati mám, mimo Božskou milost, výbornému tomu vychování svých dobrých a nejvš rozumných rodičů, začez zajisté již teď požívají nebeské odměny, jak bezpečně doufati si trousem. Vděčnost má za to jest neobmezena a vzrůstá vždy více, čím déle žiji a účinek vychování na dětech po stránce dobré i zhoubné na tisíceroch příkladech v životě poznávati se učím.¹⁾

Důležitost spolků pro poučení rodičů o vychovávání.

2. *Matka* má největší vliv na zdárné vychování dítek, již proto, že je strážným duchem domácnosti. Často zachrání dítky před mravnou zkázou ctnostná matka, když otec nad povinnostmi svými se zapomněl; ale zřídka zachrání dítky ctnostný otec při nehodné matce.

Cornelia, matka Gracchů. — P. Maria. Sv. Monika. Sv. Anthusa. — Eliška, matka Karla IV. — Císařovna Marie Terezie. — Matka Pestalozzova.

Může se říci, že srdce ženy jest pro celou společnost lidskou pramen, z něhož plyne veškeré dobro i zlo, útěcha i strast. Či není to rodina, která každé obci, celému státu dává tvar a ráz? A žena to jest, která rodinu vychovává dle vzoru, jaký se v srdci jejím nalezá; neboť jí toliko svěřena jest péče o vychování dítky od nejútlejšího věku jeho a vštěpování prvních zárodků v srdci dětském, na nichž mnohdy celá budoucnost muže závisí.²⁾

3. *Otec* působí v rodině více svou *vážností*, kdežto matka více svou srdečností. Proto ponechává matka vážnější přestupky dítek k posouzení a potrestání otci.

4. Rodiče by měli napřed se *dohodnouti*, o tom, jak při vážných případech ve výchově dítek si věsti, by nenastaly neshody.

¹⁾ Dr. Fr. Lorinser — Aus meinem Leben. I, 16.

²⁾ Ch. Sainte-Foi. — Vážné doby mladé dívky. V Česk. Budějovicích. Stránka 28.

Ve společných rodičích činiti dotazy a sdíletí na vzájem zkušenosti o domácím vychovávání.

5. Vedle rodičů mohou v rodině na dítě působiti *dědové, babičky* a jiní *příbuzní*. Jejich vliv může někdy velice prospěšně doplňovati nedostatky ostatního výchovu domácího.

Sv. Makrina, babička sv. Basila Velkého. — Sv. Ludmila. — Babička od Boženy Němcové.

Pedagog Bedř. Fröbel jako dítě záhy ztratil matku. Když později dostal matku druhou, cítil se velice šťasten a byl také druhou matkou zprvu milován. Když však tato měla vlastní dítě, obrátila se její láska k Bedřichovi nejen v chladnost, nýbrž v nenávist. — I stalo se často, že mnohé svedeno na Bedřicha i bez jeho viny. Tím hoch stával se skutečně zlým. V dobách těch trudných byl mu útechou bratr, a později ujec, který si ho od rodičů vyžádal. Fröbel praví: »Dobrodiní toho, moci opustiti otcovský dům, konečně se mi také dostalo, a to v nejvyšší čas; neboť jinak by mocné odpory vnitřního a vnějšího života nezbytně byly k plnému rozvoji přivedly to zlé, které se mne již skutečně bylo přidrželo.«¹⁾

6. Vydátnými pomocníky rodičů při výchově bývají *starší děti*. Od nich učí se mladší mluvit, zpívat, hrát, poslouchat, mlčet, býti zdvořilými a j. Ale také starší učí se od mladších trpělivosti, skromnosti, spokojenosti a j.

Starší učí se tak záhy praktickému vychovatelsví.

Při tom jest rodičům pečlivě bdíti nad působením starších dětí na mladší, by při nedospělosti oněch nevyskytly se povážlivé přehmaty.

Sestra sv. Basila Velkého, sv. Makrina. — Sestra císa. Theodosia II., Pulcheria.²⁾

7. Také *čeled'* mívá při výchovu důležitý úkol. Ale měla by proto býti co nejpečlivěji vybrána a za člena rodiny považována.

Služka u rodičů sv. Moniky. — Služka Babeli u matky Pestalozzovy.

8. Bezprostředními zástupci rodičů při výchově jsou *vychovatelé a vychovatelky*. Vyžaduje se na nich úplná tělesná i duševní dospělost a náležitá znalost vychovatelská. Rodiče nemají žárliti na příchyllost dítek k nim a mají vážnosti jich před dětmi šetřiti.

¹⁾ Dr. Wichard Lange — Aus Fröbel's Leben und erstem Streben. Berlin. 1861, 43.

²⁾ Ida Gr. v. Hahn-Hahn. — Die Väter der Wüste. 271, 341.

2. Vlastnosti rodičů a jich zástupců.

Kdo jiné chce náležitě vychovávat, měl by sám náležitě býti vychován.

Z vlastností dokonalé povahy, jichž by vychovatelům nemělo se nedostávat, bylo by zvláště vytknouti: *moudrost, lásku, pevnost*; u mládeže pak jest jim získati si: *vděčnost*.

a) Moudrost.

1. Kdo chce jiné vychovávat, má znáti cíl, k němuž chovance má vésti, jakož i prostředky a způsoby, kterými se to děje. Avšak nestačí jen věděti, kterak vše to konati, ale nezbytno jest, by dovedl své jednání dle toho řídit. Že však povahy dětské jsou přerozličné, jest třeba nemalé obezřelosti při vedení jedné každé zvlášť, a to v přerozmanitých poměrech a okolnostech. Jednotlivých případů, ve kterých vychovatel svým působením zakročíti má, jest tolik a tak rozličných, že nelze na ně vždy s předu býti uchystánu, a nelze tedy ani jinak, leč stále býti na pozoru a vždy znova a znova se cvičiti. V umění vychovatelském nikdy se nedoučíš.¹⁾

K tomu třeba ne tak učenosti, jako *učelivosti*.

Nikdo však se nedomnívej, že by učelivost působila nerozhodnost v jednání; právě naopak. Učelivý je pováživ, a tedy se neukvapí; pozoruje, pak uvažuje a potom teprv jedná; a jednání jeho je pak tím rozhodnější, ježto bezpečnější.

Učelivost míní vždy, že jí cosi schází a že jí to třeba nalézt; ona jest opak domýšlivosti; ona poslouchá; ona se radí, ona vždy chce se učiti.²⁾

Fénelon: »Moudrost člověka záleží v učelivosti; jemu jest bez ustání se učiti, by mohl učiti.«

Dupanloup: »Od vlastních svých žáků, milí pánové, můžete se vždy něčemu naučiti; i ti nejnevědomější vědí mnohé, co vy nevíte.«

2. Každý používej obecných pravidel tak, jak toho zvláštní potřeby vyžadují. Lidé a zvláště děti nejsou vždycky stejní; co dnes je dobré, je zítra nebezpečno; jednati vždy stejně nemůže býti prospěšno. (Fénelon)

¹⁾ Ars artium regimen animarum.

²⁾ Dupanloup — Erziehung. 2., 505.

3. Pokud se týče trestů, hledí se jim moudrý vychovatel co možná nejvíce vyhnouti; raději sáhne k jiným prostředkům mírnějším, a zdravý rozum mu naznačí ten prostředek, který za určitých těch poměrů nejlépe by se hodil.

4. Jedno z nejdůležitějších pravidel moudrosti vychovatelské jest: zachovati si klidnou rozvahu a zabrániti, by dítky naším jednáním nebyly rozvášněny.

Žádoucno, by představení podobni byli zákonům, jež spravedlností a ne hněvivostí k trestání vedou. ¹⁾)

5. Také není dobře, ukvapeně napomínati, kárati. Nevyžaduje-li toho pořádek, dáti důtku ihned, tedy s ní posečkejte: zajisté že při tom získáte.

6. Nejmenujte dítěti jeho chybu, aniž byste zároveň mu jmenovali prostředek, by ji přemohlo; bude tím povzbuzeno, o to se pokusiti. Neboť jest třeba vystříhati se, bychom káráním, jež stalo se suše a tvrdě, způsobili bolest a malomyslnost. Máme-li co činiti s dítětem poněkud jen rozumným, domnívám se, že je musíme nepozorovaně k tomu přivésti, by nás prosilo, bychom jemu chybu jeho udali. Toť prostředek, udati mu ji a nezarmoutiti je. Ale neřkejte mu jich několik najednou. (Fénelon.)

b) Láska k mládeži.

1. Bez oddanosti a lásky k mládeži nelze nic dokonalého docílit při vychovávaní. Oddaným jest, kdo bez výhrady se obětuje. Při výchově třeba jest oddanosti otcovské a mateřské. V každém chovanci, byť sebe méně schopném, lze vypátrati jakési náklonnosti, jichž lze se chopiti a užiti jich ve prospěch jeho. Avšak k tomu třeba, bedlivě chovance pozorovati, v jeho duši se vmysliti, jej povzbuzovati a podporovati, což neprovedeš bez nejnežnější oddanosti a nejopatrnější pečlivosti. Jen taková oddanost dovede snést netoliko slabosti dětské, ale i rozmanité jejich chyby, mezi jinými též obyčejnou u dítek nevďěčnost.

K umění vychovatelskému ovšem nepostačí dítky milovati; především k tomu třeba osvědčené mysli, bystrého a pronikavého ducha pozorovatelského, správného úsudku a nemalé zkušenosti: nicméně jest oddanost vždy v té přičině vůdcem nejbystřejším, nej-

¹⁾) Cicero — De off. I. 89.

opatrnějším a nejobratnějším, jižto nic nedovede nahraditi. Jen ona dává porozumění jistým povinnostem, dává na ruku jisté neočekávané prostředky, bez nichž by v mnohých případech nesehnání celé dílo vychovatelské octlo se v nebezpečí.

Oddanost, jaké jest při vychovávání třeba, vzniká jenom z lásky a jest také jejím nejdokonalejším svědectvím. Kdo na roli vychovatelské ze sobeckých ohledů *štěstí* hledá, mine se cíle a účel vychovatelský znesvěcuje. Kdo zde *rozkoš* hledá, najde sice namáhání, mnohdy snad při věrném plnění svých povinností také jakous útechu, ale rozkoš nikoli. Kdo svou *ctížádost* na roli školské ukojiti hledá, dožije se klamání; jest sice vychovávání úkol před Bohem nejvznešenější a nejzáslužnější, avšak mezi těmi, kdo s celou duší a s nezištnou láskou vychovávání se oddali, sotva najdeš koho, kdo by pro samotnou tu přčinu stavěn byl na místo vynikající. Kdo při vychovávání omezuje se na konání úřední *povinnosti*, vyhoví zákonu a snad i svému svědomí, avšak dokonalým vychovatelem přece nebude. Povinnost ukazuje tíži našich závazků, aniž by je usnadňovala, a mnohdy spíše svádí k úmyslu, sprostiti se jich a vyhledati si povinnost lehčí.

K plnění těžkých povinností třeba mnoho lásky, sice jinak povinnosti takové odstrašují. Kde je láska, tam bříme povinností se lehce nesc.¹⁾ Mimo to při vychovávání naskytají se mnohé věci, k nimž nejsme zavázáni, a přece na nich přemnoho záleží. Jen láska pobízí nás, bychom je konali. Konečně není tak těžko, dítky milovati. Kdybychom dítky nemilovali, koho bychom mohli milovati? Chce-li tedy kdo býti vychovatelem, taž se především srdce svého.

Pravím to s hlubokým přesvědčením: Kdo v srdci svém nechová k mládeži oddanost otcovskou a mateřskou, ten není povolán k úřadu vychovatelskému.²⁾

Především třeba, by vychovatel ke svým žákům lnul srdcem otcovským.³⁾

Nemáтели oddanosti otcovské a mateřské, kdež nalezne srdce vaše onu předvídavou starostlivost, která na potřeby příštího dne pamatuje a již napřed se stará o bytost právě tak nepovážlivou, jako zapomněnlivou; kdež onu moudrost, která tam vidí nebezpečí, kde chladný rozum učitelův bez oddanosti je právě tak netuší, jako

¹⁾ Augustinus: Ubi amator, non laboratur.

²⁾ Dupanloup — Erziehung . II.. 462.

³⁾ Quintilian: Summat ante omnia erga discipulos animum parentis.

lehká a nezkušená mysl chovanceva; onu pozornost, ony nesčíslné, láskou vnuknuté pomůcky, byste se přizpůsobili všem rozmanitým potřebám přirozenosti tak vnímavé, tak pohyblivé a tak slabé! Vy máte třebas nejlepší hlavu ze všech lidí; ale pravím vám: »Ó, jak těžko jest při dítkách na vše pamatovati, když se s nimi pouze v hlavě zabýváme! Co tu nevyhnutelných mezer, co bezděčných opomenutí, co věcí nekalých nebo křivě pochopených!« — Vy, kdož se lehkovážnosti dítek divíte; vy, kdo nad jejich leností ochabujete; vy, jež neposlušnost jejich dráždí; vy, kdo myslí pozbýváte, když znova v chybu upadnou: přenechte jiným péči, by vzdělávali srdce i mysl všelikterak neurovnané a přebohé! Přenechte jiným nekořečné ty jednotlivosti, jež svým jednotvárným opakováním rovněž tak unavují, jako nepatrností svou! Vy se v povolání tom záhy opotřebíte; bojující stále proti sobě samým, úkolu svému nedostojíte, a vašim chovancům nezbytné bude pocítiti onu tíseň, v níž trávíte život, pro který nejste stvořeni. — Když jsme jakýsi vnější pořádek do zástupu hochů a jinochů přivedli; když jsme je dle věku a potřeb jejich do několika stupňů rozdělili a rozvrh času denního upravili; když jsme všechna další oddělení a všechny jednotlivosti školského života, hierarchii učitelů a zřízců všech stupňů nařídili; když jsme rozumnými pravidly vyučování a trestání spořádali: budeme se pak domnívati, že jsme vše učinili, mnoho dokázali, něco zvláštního vykonali pro skutečné vychování mládeže tak spořádané, do kasáren vecpané, střežené, ledajak vyučované, ale naprosto ne tak, jak by mělo býti a jak mají právo to žádati, vychovávané, osvěcované, napravované, vzdělávané? Jsou duch, mravy, srdce se svými dobrými a zlými náklonnostmi, povaha se svými nesrovnalostmi a proměnlivostmi, zbožnost s něžným a tajemným svým vlivem — jsou to věci, jež lze naříditi, naučiti, jež lze pravidly, úředními výnosy a byrokratickými pravidly spravovati? Vidím tělo; kde jest duše? Kde jest zdroj života? Vidím dobře spořádanou správu; kde jest náležité poskytnuté vychování? Vidím úředníka, jenž uznání hoden; kde jest otec? — Odvažuji se tvrditi: mimo lásku ni žádná jiná pohnutka, ani povinnost, ba ani náboženstvím nařízená a posvěcená povinnost nebude moci trvale udržeti učitele na obtížné té dráze. — Usilujte z té duše nejen o to, čím byste zodpovědnosti své zadost učinili, nýbrž o vše to, čím bylo by srdce tohoto dítky, vašemu otcovskému srdci svěřeného, polepšiti, povzbuditi, zahřáti, očistiti, zušlechtiti. A váš duch, tímto oživujícím paprskem lásky osvěcený, brzy uzří vynořovati se zcela nový svět ideí, lásky, starostí, jež by svědomí samo vám nikdy nebylo mohlo poskytnouti. Čím více chovance své milujete, tím více pochopíte, že nelze ničeho pro ně činiti, jestliže je nemilujete, jestliže je velmi nemilujete.¹⁾

Znal jsem řiditele ústavu, jenž, když jeho úřad příliš ho tížil, své dítky při zábavě vyhledal, a procházející se mlčky v středu své mladé a četné rodiny, patřil na jejich hru a dodával si myslí jemné

¹⁾ *Alfred Pullet* ve své řeči: Srdce při vychovávání.

a pevné, řka sám k sobě: »Kdo mně světil tyto milé dítky? Bůh a jejich rodiče. Bůh, jenž jest nejlepším a nejněžnějším z otcův; zastupuji při nich jeho místo, nesmím tedy nikdy ochabovati. Také jejich rodiče mi je světili; přijal jsem jich důvěru: smím-li však zapomenouti, že srdce těchto rodičů je nevyčerpatelný zdroj oddanosti a trpělivosti? A mohu-li je nahraditi při jejich dítkách, ne budu-li je alespoň poněkud tak milovati, jako oni?«¹⁾

Plato: Jen tomu se oddáváme, co milujeme.²⁾

Láska a s láskou v dítku se pramenící duševná činnost jsou patrně společný, kladný a nezměnný počátek, od něhož rozvoj všech schopností k ušlechtnění našemu vychází a vycházeti musí.³⁾

2. Srdce lidské jest obětní oltář, na němž plamen oddanosti a lásky snadno se vznítí, a dechem božského povolání a milostmi, jež toto vždy provázejí, podivuhodně udržuje. Jste-li povoláni a hlasu, jenž vás povolal, věrni: pak budete milovati, a úkol bude vám pak lehký, a Bůh požehná skutečnou vaši věrnost povinností, jež on sám vám ukládá, takže pojednou k vlastnímu svému podivení pocítíte v srdci svém k drahým těm dítkám tak něžnou a mocnou lásku, a v ušlechtilých těch citech naleznete osvětlení, sílu, nadpřirozenou sladkost, radost a konečně čilost a jistotu v jednání, jejichž tajemná moc vám posud známa nebyla.

Něžnost, kterou k těmto dítkám pocítujeme, snaha, kterou milostným a bujarým těm bytostem věnujeme, otvírá mnohdy nejširší rozhled lidský, odkrývá neznámá tajemství, a tím vzdělává způsobem neobyčejným učitele samy.

Jestliže tvoje rodina a tvoje dítky přes příliš tě zaměstnávají nebo třeba jen příliš zajímají; vábí-li tě svět a jeho vyrazení; ovládá-li tě třeba věda a smysl provedení, nejsi-li nic více, nežli humanista, grammatik, náruživý rhetor: pak bojím se, že ti opětně musím říci: Odstup! Ty budeš řečtinu a latinu více milovati, nežli chovance své; ty budeš při jejich výchově hleděti jen na latinu a řečtinu; ty nepochopíš ani přirozenost ani prostředky k vyššímu jejímu vychování... tím méně porozumíš mravnému a náboženskému, nadpřirozenému a křesťanskému vychování nesmrtelných těch duší. Jdu ještě dále. Odstup rovněž, převládají-li v nitru srdce tvého rozhodné náklonnosti k životu vnitřnímu a rozjímavému! Ty nejsi pak stvořen k výchově mládeže. Buď karthusianem! Byť tvá zbožnost, ano svatost byla sebe větší, nebude se ti dostávat oddanosti, aniž bys třeba o tom věděl. Ano, jest mi jíti ještě dále. Nemiluješ-li mládež

¹⁾ Dupanloup — Erziehung II., 468.

²⁾ Týž. II., 475.

³⁾ Pestalozzi — Ansichten, Erfahrungen u. Mittel zur Beförderung einer der Menschennatur angemessenen Erziehungsweise.

a dítky téměř přizobené; nepocituješ-li v nitru srdce svého k nim jakousi něžnost a přichylnost; nevábí-li tě kouzlo věku toho; nezajímají-li tebe ani jeho chyby a slabosti: pak ti musím říci: Odstup! Ano, jestliže pouhý pohled, pouhé setkání se s cizím dítkem, jehož bezelstné a nevinné oko, jehož prosté a něžné způsoby prozrazují přirozenost šťastně obmyšlenou, nepohne srdcem tvým, nezajme duši tvou, nevzbudí v tobě závist ku štěstí těch, kdo je vychovávají, nepovzbudí tvou vnímavost; jestliže, proti své vůli, nedíš: »Byl bych šťasten, kdybych směl dítko to vychovávat!« — pak dítky nemiluješ . . . a já se obávám, že nejsi stvořen pro úřad ze všech nejvznešenější a nejnamahavější, ale také, milujeme-li, nejsladší a nejutěšenější. ¹⁾

3. Však láska k mládeži nebuď opičí, strannická, aniž vrtkává, ale měj stále před očima časnou i věčnou budoucnost dítěte.

c) Pevnost.

1. Jest to vlastnost *mravné povahy* vychovatelovy, a záleží v rozhodnosti, ráznosti a důslednosti. Co při výchově moudrost spolu s láskou za dobré usoudily, to jest konati přesně, rozhodně a vždy.

K tomu náleží: *a)* vždy na svém právu státi, *b)* nikdy v činnosti své neochabovati, *c)* nikdy ze slabosti nepovolovati choutkám dětským.

V ústavě, kde dítky se vychovávají, je třeba pevnosti při všem a ke všem: vně i vnitř, k dětem, učitelům, rodičům, k duchu času a k poměrům místním.

Dupanloup: Nechci říci, že by nikdo povinnost nemiloval; ale to aspoň mohu říci, že se nelíbí každému; a přece je třeba ji plniti, vždy a všem, bez ohledu na odpor, nechuť, spory, a v domě, kde stále jeden s druhým se setkává, to jest, kde každou hodinu, každou minutu jeden do druhého vráží. Ano, je třeba k tomu pevnosti obrovské, a není snad díla na zemi, jež by vyžadovalo tolik trpělivosti a tolik vytrvalosti. Jsem biskupem a jest mi nésti neobyčejně těžké břemeno, jehož tíha zmahá slabost mou; ale přiznávám se: těch deset let, jež strávil jsem v chlapeckém semináři Pařížském vedle nejschopnějších spolupracovníků a s dětmi co možná nejlepšími, vyžadovalo na mně více trpělivosti, více pevnosti, více energie, nežli třeba řízení velikého biskupství kdy na mně bude vyžadovati.

¹⁾ Dupanloup — Erziehung. II., 493 a j. — Viz též: 1 Korint. 13. Tom. Kempenský — O následování Krista. III., 5.

2. Tato pevnost budiž nejen nezlomná, nýbrž také a stále jemná a klidná. Jest tudíž pochopitelné, proč vlasy při tom zbělejí a životní síly tak rychle se opotřebují.

V ústavě vychovavacím jest třeba býti přesným; přesnost jest nezbytná každému v jeho výkonu a na jeho místě, a to přesnost nezměnná, rychlá, bezprostřední, okamžitá; jinak vše jest v nebezpečí. A proč? Protože společnost nečeká. Jest to proud, jenž stále se valí. — Král může čekati, děti nečekají. — Krátce: scházejí-li na některém místě hráze proti neustálému přiboji proudu, vystoupí ihned z mezí svých.¹⁾

Dítě buď poslouchá nebo poroučí.²⁾ Kdo tomu nerozumí a *od počátku hned* tím se neřídí, ten neví, v čem záleží podstata přirozenosti lidské a úřad vychovatelský.

Při výchově soukromém nebo veřejném jest třeba učiniti si nezměnným pravidlem, bylo-li dětem jednou cosi odepřeno, nepovoliti jim toho nikdy přese všechnen jich křik a vzdor, sice bychom je učili netrpělivosti a prudkosti, odměňující jejich prudkost a netrpělivost.

První starost žáka, který dostal nového učitele, jest, by tohoto náležitě prozkoumal. Neopomene ničeho, vynaloží všecku svou píli a chytrost, by co možná ho opanoval. Vidí-li však, že všecka jeho námaha a lest jest nadarmo, a že učitel proti němu zakročuje s klidnou, jemnou a rozumnou pevností; pak ustoupí a vzdá se na milost a nemilost.

Jsi-li slab proti jednomu, tím obyčejně jsi také nespravedliv proti jiným.

Jsem pevně o tom přesvědčen, kdyby vychování v posledních padesáti letech osmnáctého věku bylo bývalo pevným: Francie byla by nastávajícímu zlému mocně se opřela, a my bychom nebyli viděli, co jsme musili viděti. Nechci minulost vinit, ale pravím: vychování a náboženští vychovatelé mládeže nebyli tím, čím měli býti. Byli snad dobří, ctnostní, vzdělání, oddaní; nebyli však takými v dostatečné míře vůči hroznému století, jež proti nim postupovalo a proti němuž oni sami odhodlaně měli zakročovati. — A není-li pravda, že i v tomto století u velikých národů, jež nechci jmenovati, během čtyřiceti let nebylo ani vznešeného pána, ani šlechtice, ani měšťana, ani muže z lidu, který by nebyl řeholníkem nebo knězem vyučován a vychováván? A kde byli za dne nebezpečí po těchto čtyřiceti letech mužové nadšení a stateční? Činíme-li se my ve Francii

¹⁾ Fel. Dupanloup — Erziehung II., 388 a d.

²⁾ Animum rege, qui nisi pareat, imperat. (H. Horat. I. Ep. 2.)

spoluvinníky schoulostivělosti nynějšího věku a nedovedeme-li svou bodu vyučovací, jižto jsme si vybojovali, lépe využítovati, budou nám dějiny a potomstvo činiti trpkou pro to výčitku.¹⁾

3. Při výchově nesmí nic se konati z choutky, libovůle, unáhlenosti, ale vše po uvážení, s rozumem, a svědomitě. Pravá pevnost jest stejně vzdálena od přísnosti, jež odnímá veškeru naději v polepšení, a od laskavosti, jež činí schoulostivějším.²⁾ Kdo nedovede sám sebe opanovati, nemá pevnosti vychovatelské.

Jest pevnost lichá, praví Bossuet, totiž tvrdost, příkrost, svévolnost, pánovitost. Toť záhubné přehánění, neboť především přestává všeliká ctnost, kde počíná přehánění, a nejlepší vlastnosti jako nejlepší zásady mohou pokaziti vše, jestliže se přehánějí.

Platon dí: »Povaha dobrého člověka budiž smíšená z pevnosti a jemnosti, ze síly a něžnosti.« Totéž platí o vychovateli.

Rollin praví: »Ve věcech vychovávání záleží největší obratnost v tom, dověsti moudrou střední cestou vespolek spojití pevnost, která zdržuje, a jemnost, která přitahuje.«

Fénelon dí: »Vlastně přináležejí jenom rozumu právo, kárati. Bylo by vám tedy vždy, kdož káráte, zdržeti se vášnivosti, která vždy rozumu jest překážkou. Ostatně káráme jenom pro to, bychom polepšili, a vašeň nepolepšuje.³⁾

Léčíme nemoci bez tvrdosti; a neřesti jsou nemoci duše, vyžadují tudíž šetrného zacházení a dobromyslného lékaře.⁴⁾

Kdykoli trestáš, nikdy to nečiň, jako bys naplněn byl nenávistí, anebo dokonce radostí. Ono svědčilo by o tobě, že nejsi sám ještě dobře vychován, toto, že jsi zkažen.

4. Nikdy nezapomínejme, že dítě má *vlastní svou vůli*, jejíž *svobody* budiž co možná šetřeno. Jen tak vychovati lze řádné mravné povahy. Ale z toho také patrnó, jak těžké jest náležité vychovávání.

»Není živočicha, jenž byl by náchylnějším postaviti se na zadní nohy, jako člověk; aniž jest takového, jehož vedení vyžadovalo by většího umění, a jeho chyby větší šetrnosti.⁵⁾

Jest to zajisté snazší, horšiti se, nežli trpělivým býti; jest to kratší, dítěti hroziti, nežli je přemlouvati; jest to vysokomyslnosti a lidské netrpělivosti pohodlnější, ty, kdo se vzpírají, tlouci, nežli je snášeti a pevně i klidně je napomínati.

¹⁾ Dupanloup — Erziehung. 2. 392.

²⁾ Sit rigor, sed non exasperans; sit amor, sed non emolliens.

³⁾ Quum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccando. (Seneca — De ira. I. 15.)

⁴⁾ Seneca — De ira.

⁵⁾ Dupanloup — Erziehung 2, 397.

Fénelon dí: »Jest nezbytno, dobré zcela rozhodně chtít, to tak, abychom je chtěli svobodně a nezávisle od otrocké bázně. Právě proto, že toto dítě je svobodno, může se v mysli své proti vám vzbouřiti, a může, byť se třeba pod vaší rukou svíjelo, vás nenáviděti a vám přehrdati. — Právě proto, že svoboda srdce jest chráněna hradbami neproniknutelnými, jest tedy třeba učiniti vše, bychom srdce to získali, bychom si jeho lásku, jeho vážnost získali. Jenom jemná a opatrná, stálá a velice moudrá pevnost může vésti k cíli.

Dupanloup praví: Kdykoli jsem přijal nového chovance do semináře chlapeckého v Paříži, po celý měsíc snažil jsem se, aniž bych k vůli němu od pravidla byl ustoupil, jemu takřka se dvořiti, jemu se zalíbiti, jej získati; a jakmile jsem již jednou měl jeho srdce, počal jsem s jeho vychováváním, a všechno dařilo se jak náleží.¹⁾

d) Vážnost a úcta.

1. Zvláštní moc, kterouž někdo na jiných vymáhá sobě víry a poslušnosti, jest *vážnost* (autorita).

Tak rodiče nad dětmi, páni nad čeledí, úřady a panovník nad občany, církve nad věřícími, Bůh nad lidmi.

Vévoda burgundský, syn krále Ludvíka XIV. v děsném výbuchu zlosti pravil jednou svému vychovateli, Fénelonovi: »Ne, ne, můj pane, vím, kdo jsem, a kdo vy jste!« Fénelon však dal mu na srozuměnou, že neví jedno ani druhé, vedl jej na místo jeho zpět a jenom na prosby jeho, krále Ludvíka a paní z Maintenonu jemu odpustil. — Čím výše kdo ve světě stojí, tím více budiž k tomu veden, ctíti sebe i jiných.²⁾

2. Základem každé vážnosti jest vážnost k Bohu. »Bůh tomu chce, by děti rodičů, služební pánů, občané svých vrchností, křesťané svých duchovních představených poslušni byli!«

Vděčnosti mnoho neočekávejte ani od dětí, ani od rodičů, vy, kdož na roli vychovatelské květy mládeže pěstujete; vám musí stačiti jiná odměna. Ale vážnost svou si hájiti, toť vaší povinností; na té stůjte! Nezapomeňte však sami šetřiti každé autority v rodině, v obci, ve státě — a především autority Boží! Tím pracovati budete pro autoritu vlastní.

3. Mimo to vzniká *vážnost* a *úcta* u mládeže vzhledem k rodičům a vychovatelům vůbec, sezná-li v nich dokonalé mravné povahy, a projevuji-li při výchově moudrost, lásku a pevnost.

¹⁾ Dupanloup — Erziehung 2., 398.

²⁾ Dupanloup — Erziehung 2., 392.

Kdo chce vyučovati, musí něco vědět;
kdo chce vychovávat, musí něco být. ¹⁾

4. Vážnost má se jeviti především spasitelnou *bázní*, totiž obavou, aby chovanec pochybením neupadl v trest a nepřipravil se o lásku vychovatelů.

5. Vážnost svou u mládeže podkopává, kdo slabosti své před ní na jevo staví, kdo nemoudře, nelaskavě nebo zase rozmazleně, nebo ne dosti pevně s mládeží jedná.

Rodičové, učitelé, duchovní — buďte toho dbalí, a nezahazujte se před dětmi! Malý poklesek — a úcta vaše jest tatam. Bázeň snad ještě zůstane, ale ta sama o sobě nepovznáší.

Sait-Marc Girardin: »Něžnost otcova, vymáhá-li pro sebe poslušnost a úctu, nesmí se podobati jakékoli jiné něžnosti: otcovská láska nesmí býti naruživostí, nýbrž ona má býti povinností.«

6. Také škodí vážnosti vychovatele, kdo jej před dětmi jakkoli zlehčuje.

7. Dítě vzhlíží k řádným rodičům, učitelům, duchovním jako k bytostem vyšším, a vážnost a úcta k nim blaží je nevýslovně. Touto úctou a vážností dítě samo se povznáší k vyšší dokonalosti.

II. Místa výchovu.

1. Rodina.

Rodina jsou rodiče kmenoví se všemi potomky svými.²⁾ Svazek mezi těmito osobami slove příbuzenství. Svazek mezi manželem a příbuznými manželky, nebo mezi manželkou a příbuznými manžela slove švakovství. Jménem rodičů obsahují se vůbec, nehledě ke stupni příbuzenstva, všickni příbuzní v pokolení vzhůru vstupující; a jménem dětí všickni příbuzní v pokolení dolů stupující.

Přecházejíce od prarodičů na potomky jich po sobě jdoucí, máme na mysli pokolení sestupující (descendence), naopak vzhůru stupující (ascendence).

Stupňové příbuzenství mezi dvěma osobami určováni buďtež dle počtu rodů, jimiž v pokolení přímém jedna osoba pochází od

¹⁾ Polack — Brosamen. III., 240.

²⁾ Obecný zákoník občanský. § 40. a další.

druhé, a v pokolení pobočném obě dvě od svého nejbližšího společného kmene. V kterém pokolení a v kterém stupni kdo příbuzen jest manželovi jednomu, v témž pokolení a v témž stupni sešvakřen jest s manželem druhým.

Císařovna Marie Terezie a Jeho Velič. císař a král František Josef I. jsou příbuzni v stupni čtvrtém (František Karel, František I., Leopold II., Marie Terezie). Jeho Vel. cí. a král, František Josef I. a nedávno zvěčnělý arcivévoda Albrecht jsou spříznění v stupni pátém (vzestupmo: František Karel, František I., Leopold II., odtud sestupmo: Karel, Albrecht).

Muž je hlava rodiny. Jakožto hlava má zvlášť právo, spravovati domácnost; jest však též povinen, manželce své dle jmění svého dáti slušnou výživu, a ji v každé případnosti zastupovati. (§ 91.) Manželka obdrží jméno mužovo a požívá práv stavu jeho. Ona jest povinna, jíti za manželem do jeho obydlí, jenu v hospodářství a živnosti dle síly své pomáhati, a pokud pořádek domácí žádá, zařízení od něho učiněná nejen sama plniti, ale dbáti též, aby od jiných byla plněna. (§ 92.)

Rodičové jsou vůbec povinni, děti své v manželství zrozené vychováti, to jest: o život a zdraví jejich pečovati, slušnou výživu jim dávat, jejich síly těla i ducha vzdělávati, a vyučováním v náboženství a v užitečných vědomostech základ k budoucímu štěstí jim klásti. (§ 139.)

Otec zvlášť jest povinen, o výživu dětí pečovati, pokud samy vyživiti se nemohou. Opatrovati je na těle i na zdraví, povinna jest zvlášť matka. (§ 141.) Jestli otec nemajetný, jest matka povinna o výživu dětí pečovati, a zemře-li otec, má vůbec o jich vychování péči míti. Není-li již ani matky na živě, aneb jestli matka nemajetna, připadá tato péče na rodiče otcovy, a po rodičích otcových na rodiče matčiny. (§ 143.) Rodiče mají právo, říditi společně činy dítek svých; děti pak jsou povinny, uctivost a poslušnost jim prokazovati. (§ 144.) Rodiče mají právo, děti nemravné, neposlušné nebo ty, jež ruší domácí pořádek a pokoj, trestati, však ne tak, aby jim uškodili na zdraví. (§ 145.)

Práva, kteráž patří zvlášť otci jakožto hlavě rodiny, jsou moc otcovská. (§ 147.) Otec může dítě své ještě nedospělé¹⁾ k tomu stavu vychovati, kterýž se mu vidí býti příhodným. Před-

¹⁾ Do 24 let je člověk nezletilý, potom *zletilý*. Nezletilí jsou: 1. *děti* (do 7 let), *nedospělí* (kdo nemá ještě 14 let), *dospělí* (kdo má 14 let).

ložilo-li však dítě, došedši dospělosti, otci svému, že má chuť k povolání jinému, jež se více srovnává s náklonností a schopnostmi jeho, a bylo-li to bez prospěchu, může žádost svou na řádný soud vznést, kterýž o tom rozhodne z moci úřadu, s ohledem na stav, jmění a námitky otcovy. (§ 148.)

Vše, čeho děti jakýmkoli způsobem dle zákona nabudou, jest jejich jmění; pokud však jsou pod mocí otcovskou, přísluší otci jmění jejich spravovati. Toliko, když by otec ku správě jmění byl neschopen, aneb od těch, kteří jeho dětem jmění dali, od správy vyloučen, určí soud správce jiného. (§ 149.)

Tím, čeho dítě, ač nezletilé, když však není u rodičů na výživě, pilností svou nabude, může samo vládnouti, taktéž i věcmi, kteréž se mu k užívání odevzdají, když dojde dospělosti. (§ 151.)

Děti pod mocí otcovskou postavené nemohou bez přivolení otcova, výslovně neb mlčky daného, v platné závazky vcházeť. (§ 152.)

Náklad na výchování dětí nedává rodičům práva k jmění, jehož děti později nabudou. Upadnou-li však rodiče v nouzi, jsou děti povinny, slušně je vyživovati. (§ 154.)

Moc otcovská přestává, jakmile dítě zletilosti dosáhne, ač nepovolí-li soud z příčiny spravedlivé k žádosti otcově, aby se dále prodloužila, a nevyhlásí-li se takové povolení veřejně. (§ 172.) Příčiny spravedlivé, z kterých se může žádati, aby soud moc otcovskou prodloužil, jsou: Když dítě, ačkoli jest zletilé, pro vady těla nebo mysli není s to, aby se samo živilo, nebo o záležitosti své pečovalo; nebo když dítě jsouc nezletilé, ve velké dluhy se zapletlo, nebo takových přečinů se dopustilo, pro kteréž je i dále pod bedlivým dohledem otcovým držeti třeba. (§ 173.) Děti, i nedokonavše ještě roku 24., mohou moci otcovské prosty býti, když je otec s přivolením soudu výslovně propustí; nebo když synu dvacetiletému dovolí, by vedl svou vlastní domácnost. (§ 174.)

Otec, který zanedbá vyživení a výchování dětí svých, pozbude moci otcovské navždy. (§ 177.) Proti zlému užívání moci otcovské, jímž se dítěti v jeho právech ubližuje, neb proti opomenutí povinností s mocí tou spojených, může netoliko dítě samo, nýbrž každý, kdož by o tom věděl, zvláště pak nejbližší příbuzní jeho pomoci právní žádati. Soud to má vyšetřiti a dle okolností opatření učiniti. (§ 178.)

Ti, kdož slavným slibem se nezavázali, že zůstanou svobodnými, a nemají vlastních dětí v manželství zrozených, mohou jiné

za vlastní přijímati. Ten, kdo někoho za vlastního přijme, slove *zvolitel* neb zvolitelka. Kdo za vlastního byl přijat, slove *zvolenec*. (§ 179.) Zvolitel neb zvolitelka má míti přes 50 let; zvolenec pak má býti alespoň o 18 let mladší než jeho zvolitelé. (§ 180.) Za vlastního přijatý obdrží jméno zvolitele, podrží však též jméno předešlé rodiny. Zvolitel bře na sebe moc otcovskou. (§ 182, 183.)

Práv a závazků, které mají zvolitelé a děti zvolené, nelze vztahovati k dětem, kteréž se berou jen ve schovanství. *Ve schovanství* může děti bráti každý; má-li se však o tom učiniti smlouva, a mají-li skrze ni schovanec neb schovanka v právech svých ztenčení, neb zvláštními závazky ztížení býti, potřebí, aby soud ji potvrdil. Nahrazení nákladu na schovance učiněného schovatelé žádati nemohou. (§. 186.)

Kdo péče otcovy nepožívá a je nezletilým nebo z nějaké jiné příčiny neschopen, aby své záležitosti sám zastával, tomu dává zákon zvláštní ochranu tím, že dostává poručníka nebo opatrovníka. Kdo má poručníka, nazývá se poručenec, kdo opatrovníka, opatrovancem. *Poručník* jest od soudu k tomu povolán, by pod jeho dozorem pečoval o *vychování* nezletilého a spolu též spravoval jeho jmění. *Opatrovník* jest od soudu k tomu povolán, by pod jeho dozorem buď trvale pečoval o osobu i jmění, nebo jen o jmění, nebo pouze o nějakou pomějnější záležitost toho, pro koho jej soud ustanovil.

Nastane-li potřeba, aby nezletilému ustanoven byl poručník, jsou příbuzní nezletilého nebo osoby v blízkém poměru s ním stojící pod pokutou povinni, oznámiti to soudu. Neustanovil-li otec v závěti poručníka, budiž poručenství svěřeno *dědovi* se strany otcovské, pak *matce*, potom *babičce*, a není-li těchto, některému jinému příbuznému. Nemůže-li ani tak poručník býti ustanoven, jmenuje poručníka soud dle svého uznání. Matce neb babičce musí ustanoven býti *spoluporučník*.

Poručník jest jako otec povinen, starati se o vychování poručenecovo. Nezletilý má ku svému poručníkovi uctivě a poslušně se chovati, ale smí u svých nejbližších příbuzných nebo u soudu si stěžovati, kdyby poručník o něho. jak náleží. nepečoval.

Opatrovníka potřebují: a) *nezletilí*, kteří mají v jiné zemi našeho státu nemovitý statek; pak ti nezletilí, kteří ve zvláštním

případě nemohou býti zastupováni svým otcem nebo poručníkem ;
b) zletilí, kteří se stali *šilennými* nebo *blbými*; *c) marnotratníci*,
soudem za takové prohlášení; *d) nepřítomní*; *e) trestanci*; *f) někdy*
hluchoněmí a j. ¹⁾

2. Jesle, opatrovny a školy mateřské.

1. *Jesle* (crèches) mají za účel, z příčin lidumilných poskytovat dětem do třetího roku jich věku takového ošetřování, kterého jim od rodičů dostati se nemůže. Podlehají pouze policejnímu dozoru zdravotnímu.

Mívají obyčejně dvojí oddělení: pro nemluvnata a pro větší.

Jesle usnadňují chudé matce výživu; starším dětem umožňují návštěvu školy, ježto jim netřeba hlídati dítek menších; přispívají značně k tělesnému rozvoji dítek nejchudších, ježto jim poskytují místnost zdravou, čistotu a pečlivé ošetření.

2. *Opatrovny* (školky) přijímají dívky od 3 do 6 let. Mají za účel, dívky lidu pracujícího přijímati, na ně dozorati, přiměřeně je zaměstnávat, čistotě, pořádku a dobrému chování je navykati a lásku k pracovitosti v nich buditi. Podlehají dozoru školních úřadů.

Vychovatelka (pěstounka) v opatrovně nemusí prokázati se zvláštními zkouškami.

3. *Školy mateřské* (dětské zahrádky) jsou určeny pro týž věk jako opatrovny, a že nemají přijímati dítek mnoho přes 40, kdežto tyto přijímají počet libovolný, mohou docíliti větších výsledků vychovatelských. Účelem jejich jest, podporovati a doplňovati domácí vychování dítek, zejména připravovati je k vyučování školnímu spořádaným cvičením těla a smyslů, jakož i přiměřeným pěstováním ducha. K tomu slouží: zaměstnání pro cvičení napodobivosti a tvořivosti, hry tělesné se zpěvem i bez něho, nazírání na předměty a obrazy a hovory o nich, povídky a básničky, lehké práce zahradní.

Vyučování školské se vylučuje.

Vychovatelce (pěstounce) ve škole mateřské jest prokázati se předepsanou způsobilostí.

¹⁾ O poručnictví a opatrovnictví jedná »Obecný obč. zák.« v § 187. a dal — Viz též: *J. Nečas* — Rádce pro poručníky a opatrovníky. Praha. Kober.

Aby vhodný způsob zabývání se dítkami ze školy mateřské do rodin se šířil, k tomu jest troji prospěšné zařízení:

a) Dívky vyšších tříd na obecn. a měšt. školách mohou po odděleních volány býti k účastenství ve hrách a zaměstnáních školy mateřské.

b) Správce neb správkyň školy mateřské má právo, učiti dívky škole odrostlé přirozenému ošetřování dítek a vydávati jim o tom svědčení.

c) Obecenstvu budiž dovoleno, kteroukoli dobu navštívit školu mateřskou, jenom když se opoví.¹⁾

Školy mateřské mohou býti vydržovány z důchodů školních.

3. Školy obecné a měšťanské.

1. »Zřízení jsou k tomu, aby dítky v mravnosti a nábožnosti vychovávaly, ducha jejich vyvíjely, znalostí a zběhlostí, iichž mají k dalšímu vzdělání v životě potřebí, jim poskytovaly a byly základem, by z nich stali se hodní lidé a občané.« (Říš. zák. z 14. kv. 1869. § 1.)

Škola uvádí mládež do širšího kruhu, nežli je rodina, a může míti velmi blahodárný výchovatelský vliv. Jest to *společnost* větší, kde není tolik ohledů jako v rodině, kde *kázeň* je přísnější. Za to vzniknou přátelské *svazky* nové, nastává ušlechtilá *řevnivost*. Učí se nejen znáti nové *povahy*, ale také vyhověti jim a *sebe zapíratí*. Odkládá se *ostýchavost*.

Vážnost učitelova jest jiná, nežli otcova, ač nemusí býti menší.

Cím menší jsou dítky, tím více má škola ráz větší rodiny.

2. Pobočným ústavem škol jsou *útulky*. Zřizují se pro mládež lidu pracovního, aby dítě *v době mimoškolní* nepostrádalo dozoru. Má v nich vládnouti duch rodinný, ježto nahrazují rodinu, kázeň volnější nežli ve škole, ze zaměstnání spíše práce hmotná a zábava. —

Vychování v útulcích, ježto má býti po způsobu mateřském, světuje se při obém pohlaví vzdělaným vychovatelkám, a jak zkušenost ukázala, s platným prospěchem.

¹⁾ Minist. vynesení z 22. června 1872 v příčině dětských zahrádek (škol mateřských) a ústavův jim příbuzných.

3. Aby mládež v neděli a ve svátek byla vedena k opravdovému zotavení, povznesení a zušlechtění ducha, zařizují se pro ni tak zvané *besídky* (ve Francii *patronage*), při nichž ušlechtilé poučení střídá se se zpěvem a hrou.

4. Část úkolu útulků a besídek provádějí spolky pro *hry* mládeže.

Pokud by šlo o dozor při hrách, by nemohlo díti se nic nepříslušného, jsou podniky ty prospěšny. Mají-li však i hry mládeže dospělými býti řízeny, kterak vyvine se samostatnost dítěte, když by ji nemělo ani při hře?

5. Po zotavení městské mládeže chudé a tělesně nevyvinuté zařizuje se *prázdninový pobyt na venku* (serialné osady).

4. Školy odborné a pokračovací.

Pro mládež škole odrostlou zřizují se školy pokračovací chlapců i dívků, a to se zřetelem k potřebám místním.

Školy odborné jsou pro mládež škole odrostlou, nebo z části ještě škole povinnou a směřují ku vzdělání pro určité povolání.

Při jedné i druhých bylo by na stránku vychovávací bedlivý mti zřetel, neboť ve věku po 14. roku potřebuje mládež moudrého vedení více, nežli kdy jindy.

Důležité jsou spolky, jež mají za účel mravné vedení mládeže po 14. roce věku jejího.

5. Školy střední.

Jsou to gymnasia, realky a realná gymnasia.

Účel gymnasií jest: 1. poskytnouti vyššího vzdělání použitím starých klassických jazykův a jejich literatur; 2. tím zároveň připraviti pro studium universitní.

Gymnasium má býti nejen ústavem vyučovacím, nýbrž ono má považovati za podstatnou část úkolu svého,¹⁾ by přispělo k náboženskému a mravnému vychování svých žákův.

¹⁾ Viz: Organisaice gymnasií. (Normalien für die Gymnasien u. Real-schulen in Österreich. Dr. Edm. Edl. v Marenzeller. Wien. K. k. Schul-bücher-Verlag.) — Viz též: Dr. P. Durdík — Paedagogika pro střední školy. V Praze.

Realky liší se od gymnasií tím, že mají za účel: 1. poskytovat vyšší všeobecné vzdělání se zvláštním zřetelem k matematicko-přírodovědeckým naukám a s použitím novověkých jazyků; 2. tím zároveň připravit pro vyšší studia, na těchto naukách založená (pro polytechniky, akademie lesnické a hornické, vyšší hospodářské ústavy a p.).

6. Sirotčince, vychovatelní a ochrannovny.

1. Jsou ústavy, kde větší počet mladých lidí, nežli v rodinách, bývá ubytován a vychováván. Lze vůbec nazvat je *vychovatelnými* (pensionáty, konvikty a p.)

Někdy s ústavem spojena též škola.

2. Vychovatelem je třeba:

a) pro sirotky (sirotčince), není-li spolehlivých rodin, jimž by mohli býti svěřeni na výchovu.

b) když rodičům nedostává se času nebo náležitých schopností, děti své řádně vychovávají, a nemají-li příležitosti svěřiti dítě své jiné osobě spolehlivé.

c) Je-li třeba dáti děti na vzdělání mimo dům, a nelze-li v místě novém nalézt spolehlivou rodinu, které by mohly býti svěřeny.

d) Jde-li o intenzivné působení vychovatelské za účelem vzdělání pro jistý stav (semináře studentské, učitelské, kněžské a jiné).

e) Jde-li o nápravu dětí zanedbaných a zpustlých, jež byly ze školy vyloučeny, by nebyly druhým dětem pohoršením, a které proto také nelze umístiti v rodině s dětmi zachovalými. (Ochrannovny.)

f) Jde-li o výchovu dětí nevidomých, hluchoněmých, blbých.

3. Ústav vychovavací jest potud prospěšný, pokud dovede nahraditi život rodinný; a jest tím dokonalejší, čím lépe to dovede. A jako v rodině záleží na vážném vlivu otcovském a na něžném vlivu mateřském, podobně má býti při ústavě.¹⁾

¹⁾ Proto v Německu a Švýcarsku ředitel sirotčince se zove »Waisen-vater« a jeho choť »Waisenmutter«.

•Oči moudré, něžné a křesťanské matky mohou beze vší pochyby viděti to, čeho by jiní nepostřehli. Tyto vlastnosti bývají však zřídka kdy u matek; a proto jest pro takové cestou nejjistší, svěřiti klášteru výchování svých dcer, poněvadž se jim často nedostává vědomostí potřebných, aby je poučovaly, a pakli je mají, nepotvrzují své nauky příkladem vážného a křesťanského života, bez čehož i nejdůkladnější učení jest marné. Neboť všecko, cokoli mluví taková matka k dceři, májí se tím, co vidí dcera na své matce. — Avšak to neplatí o vás, ctěná paní. A proto vyjímám vás z onoho obecného pravidla a dávám přednost vašemu výchování před klášterním. Vaše výchování bude působiti mnohem blahodárněji, než ono. Neboť nepanuje-li v klášteře pravý řád, spatřovala by tam, jak se v něm podporuje marnivost, a to jest nejotravnější jed pro mladou dívku.«¹⁾

Pokud seminář (učitelský) neměl vlastního domu a internát nemohli býti zaveden, nemohl domácí řád (kandidátům nařízený) náležitě býti proveden. Již byty jinýchů v městě a společenské styky s tím spojené byly nejen v mnohém ohledu nedokonalé, ale byly příčinou mnohých pokusů. Můj otec a já (učitelé kandidátů) dozřeli jsme v bytech, jak jen jsme mohli a v různou dobu denní; ale přese všechen přísný dozor přiházely se přece jen rozličné nepřístojnosti, mezi nimiž příliš rané kouření bylo nejmenším. Mnohem povážlivější byly *večerní schůzky* a škodlivá *soukromá četba*, k níž zvláště nejschopnější nejvíce se klonili. Jakkoli hrubší přestupky během času jen velmi zřídka se nahodily, nicméně byli jsme zkušeností svou vždy více o tom přesvědčeni, že účel vychovávání a vyučování internátem byl podstatně zajištěn a podporován.²⁾

Chovankám i mým dorůstajícím dětem bývalo večer nejmilejší zábavou, dramatická díla našich klasiků čísti a při tom role rozdělití. — Večerní hodiny byly pro obcování s chovankami zvláště důležitý. Mladistvé srdce se otevřelo a stalo se přístupným i vyšším dojmům. Často úplně se mi otvíralo při vnitřních bojích svých a hledalo odpověď na pochybnosti a otázky, jež denně v srdci vznikaly. Mnohé zrno božské pravdy mohla jsem tu do bádaivé mysli zasít, mnohému dítěti, jež na mysli klesalo, ruky podat, by samostatně chopilo se věčných statků a pokladů, které Pán a Spasitel náš i nejslabšímu k uchopení podává.³⁾

¹⁾ Rada pro vznešenou paní, jak by měla vychovávat svou dceru. (Fénelon — O dívčí výchově Přel. K. Tippmann. Str. 69.)

²⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter. 136.

³⁾ Emilie Braun — Durchs Leben. 179, 187.

Zásady vychovavací.

Z úvah předcházejících lze vyvoditi některá důležitější pravidla, jimiž bylo by při výchovu se řídit. Zoveme je *zásadami vychovavacími*. Jsou pak tyto.

A) Ohledně *předmětu* výchovu :

1. *Přiklížej k povaze a k poměrům chovance !*

Především jest povinností učitele, míti náležitý ohled na věk a duševné schopnosti jednotlivých žáků a břídně úkolů rozdělit dle toho, seč každý jest. Mladším nelze naložiti táz břemena, která hodí se věku silnějšímu ; na tom, kdo pozvolna pracuje, nelze žádati tolik, na kolik stačí hlava bystřejší. Totéž pravidlo, jehož užíváme při výživě tělesné, poskytující věku dospívajícímu pokrmu postupmo silnějšího, má také svou platnost při vyučování. ¹⁾

Mladší *Cato* jako dítě zdál se býti tupé mysli. — Jak často podceňujeme mnohé dítě a jiné přeceňujeme, buď že jsme dítě nebo jeho poměrů dobře neseznali!

2. *Vychovávej přirozeně !*

Říkává se, že nemá děvče hlučet a skákat jako hoch ; a co se bránívá tomuto částečně v přirozené pohyblivosti, zakazuje se děvčeti docela. To se děje jen pro naše pohodlí, bychom nebyli vytrhováni, bychom nemusili tak pilně dohlížeti k jich hrani. Čím štědrěji však dopřejeme času a pohodlí svého dětem malým, tím spíše a dokonaleji budeme moci později na jich obratnost a rozum spoléhati. ²⁾

J. A. Komenský. — J. J. Rousseau. — J. J. Pestalozzi.

Víra musí opět *věrou* probuzena býti, a nikoli věděním a rozuměním tomu, co se věřiti má; *myšlení* musí opět *myšlením* vzbudeno.

¹⁾ Mapheus Vegius — Erziehungalehre. 76.

²⁾ Ž. Podlipská — Příklady z oboru vychovavacího. II., 42.

zeno býti, a nikoli znalostí toho, co třeba věděti anebo zákonu myšlení; *láska* musí opět *láskou* vzbuzena býti, a nikoli znalostí lásky a toho, co lásky hodno; a také *umění* musí způsobeno býti *uměním*, a nikoli tisícerým mluvením o tom, jak uměti.¹⁾

Bylo mi vždy s podivením, jak rozdílny byly dítky týchž rodičů. Ani jedno nebylo v povaze rovno druhému. Táž krev, táž strava, týž vzduch, týž návyk: a jak rozdílny náklonnosti a výsledky výchovu! »Vrozená zvláštnost jest nejsilnější mohutnost v dětech, výchov však jen pomocník přirozenosti«; tak bylo mně v duchu často říci. A téměř až teskně mi bylo z této převahy přírody a z této slabosti výchovu. Avšak neprávem! Nemusí-li Božská moc býti větší, nežli lidské umění? Není-li to náš největší a nejvděčnější úkol, Božské stopy v jeho tvorstvu vyhledávati, jeho smysl a vůli vystihovati, jeho činnost napodobovati a jeho stvoření v jeho smyslu vzdělávati? Vychovateli, nechtěj býti stvořitelem, ale vzdělavatelem, nikoli násilníkem, nýbrž služebníkem!²⁾

Tomu přiči se vychovávání *umělé* a *nepřirozené*.

Montaigne v nejútlejším věku učil se latině a pak teprv jazyku mateřskému.

3. *Vychovávěj všestranně!*

Jest pečovati o řádný vývoj i těla i duše, a to po všech jejích stránkách. (Výchov *harmonický*.)

Tomu přiči se vychovávání *jednostranné*.

Filanthropové zanedbávali paměť a stránku náboženskou. — Ve Spartě zanedbáváno vyšší vzdělání.

Vilém z Kűgelgenu vychováván společně s princem z Anhaltu. Vypravuje: »Hrával jsem princí divadlo. Měl jsem tehdy na mysli mnohé nové kusy; ale princ chtěl viděti vždy zase Kašpárka a Kristinku. Když jsem mu řekl: »Dnes budeme to a to provozovati,« prohlásil zcela jednoduše, že to bude zajisté zase Kašpárek a Kristinka. A tak to také bylo vždy; neboť moje matka přísně mně nakázala, bych nikdy nezapomněl, že hraji komedii k vůli princovi, a že on se nedívá k vůli mně.³⁾

A neměli péči moji přibuzní, aby v záhubu klesajícího mne zachytili —; jejich péčí bylo jen, bych se naučil činiti řeč v každém ohledu dokonalou, a výmluvností svou přesvědčovati jiné.⁴⁾

Kdo tehdy nevynášel chvalami lidského mého otce, že víc, než jmění neslo, vynakládal na syna, cokoliv, daleko od domova přebýváje, ve studiích potřeboval; neboť bylo mnoho měšťanů daleko mohovitějších, kteří nic takového nečinili pro děti své; an tentýž

¹⁾ J. J. Pestalozzi.

²⁾ Polack — Brosamen. II., 333.

³⁾ W. v. Kűgelgen — Erinnerungen eines alten Mannes. 183.

⁴⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 2, II.

otec můj zatím nestaral se nic o to, jaký vyrůstal jsem Tobě, aneb jak čistý byl jsem; jen když jsem byl v řečnictví vycvičen, třeba zbaven Tvého vzdělávání, Bože, jenž jsi jediný a pravý a dobrý Pán role své, srdce mého.¹⁾

Při výchovu šlechticů za krále Bedřicha Viléma I., kdy vzdělání a vědomosti, pokud vojenství se netýkaly, šlechtou téměř za nic nebyly pokládány, ba dokonce za nevhodné a škodlivé považovány: Jan Bohumír z Klödenů naučil se sice čtení, psaní, počítání, ježdění, šermování, honbě, čižbě a exercírcce, dovedl svým bičíkem zacházeti a svým choutkám dle stavu svého hověti, také o tak zvanou čest s velikou horlivostí dbáti, neznal však mimo tento obor ničeho, nežli jména a osudy skrovné řady několika předků svých. — Tak vychovával též svého syna, Joachima Bedřicha. Prostředky nestačily — zjednat mu vychovatele. Nezbylo, leč obejiti se bez něho. Jan Bohumír brával svého syna pilně na hony, což tomuto nad míru bylo milé a velmi záhy stal se platným členem každé honební společnosti. Při tom seznámil se se sousedními soudruhy svého stavu, a byl často u nich v domě, anebo chodíval s nimi na hony bez svého otce. Od tohoto naučil se jezdit i střeleti, chytati ptáky, loviti ryby a raky při zapálené louči, chytati úhoře v zoraném hrachovišti, honiti sluky, dropy a kuroptve, a prováděl vše to s náruživou chutí a velikou obratností. Znal v celém okolí každou pěšinu a pouštěl se nezfídka do nebezpečí. Již v útlém věku upadl několikrát s koněm; jednou, zůstav viseti nohou ve třmenu, byl splašeným koněm daleko vlečen a přišel domů s rozbitou hlavou. Jindy bylo se mu utéci na strom před kancem, který se po něm hnal; zvíře zatínalo své ostré tesáky do stromu, a jen nesnadno podařilo se odvážnému chlapci se zachrániti. — Psátí, čísti a počítati naučil se Joach. Bedř. ve škole vesnické, a dle soudu otcova v dostatečné míře. Často mu říkával: »Nauč se čísti, psátí a počítati a s tím projdeš celý svět!« V náboženství byl vyučován kazatelem Hindenburgem z Badingů. Tím bylo celé vědecké vzdělání ukončeno; vše ostatní připadlo na cvičení rytířská, ve kterých Joach. Bedřich byl výtečníkem. Přece však uznal Jan Bohumír za dobré, chlapce druhdy přísně potrestati, ježto v bibli stojí: »Kdo dítě své miluje, kárá je«; a když nebyl v dobré míře, vychovával synka svého, jak pravil, v kázni a bázni Boží, a spráskal ho. Že se to stávalo častěji, Joach. Bedřich co možná vyhýbal se otcí, což bylo lze snadno učiniti, ježto onen často nebyl doma. — A tak chlapec namnoze sám sobě a svým choutkám ponechán, to tím více, ježto matka mnoho postonávala, až konečně 9. února 1763 dotrpěla. Joach. Bedřich oplakával ji vroucně, neboť byla to dobrá paní, která se ho mnohem více ujímala, nežli necitelný otec. Bylo mu tehdy 12 let.²⁾

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 2, III.

²⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. Leipzig. 1874. Str. 2, 4.

4. *Vychovávej bděle a pečlivě!*

Celé vychování záleží v maličkostech; a přece zase maličkosti ty mají převelikou důležitost. Proto: nic nepřehlédni, nic nezanedbej! Nemysli, že chyba u malých není chybou! Při nezdaru však netrať mysli!

Již v takovémto věku milovníci hodným mladíkům se přidržovali; a starší na ně pozor dávali, častěji přicházejíce na cvičiště a přítomni jsouce, když se potýkali a vespolečně škádli; ne tak mimochodem, nýbrž tak, že všickni všech se považovali jaksi otci a vychovateli a představenými, takže ani doby nebylo ani místnosti, kdež by se nevyskytl napomínající a toho, jenž chybil, trestající.¹⁾

Jakkoli zřídka kdy přicházel jsem k jiným dětem, přece bylo by mne to jednou stálo život. Větší děti ze sousedstva posadily mne několikaletého do dětského vozíku a jezdily se mnou co nejrychleji. Když rychle jeto přes malý příkop, převrhl se vozík, a já ležel v bahně až nad uši. Děti nad nehodou tou pozbyly rozvahy a utekly, a kdyby moje teta, před jejímiž okny se to stalo, nebyla to viděla a nepřikvapila, byl bych v bahně se zadusil.²⁾

B) Ohledně účelu výchovy:

1. *Vychovávej mravně nábožensky!*

Chceme z dítěte vypěstovati ryzí povahu, k čemuž mravnosti nevyhnutelně třeba. Avšak mravnost má jenom tehdy pevné kořeny, opírá-li se o pevné přesvědčení náboženské.³⁾

Si Christum nescis, nihil est, si cetera discis, et sine pietate eruditio est venenum.⁴⁾

I do nejchudšího a nejzanedbanějšího dítěte vložil Bůh značnou míru sil tělesných, duševných a mravních, jež třeba jen probuditi, povzbuditi a od kalu surovosti a zdivočilosti očistiti; pak stkvíti se budou v jasném lesku jakožto vyšší smysl a vyšší snaživost a osvědčí se dokonale schopnými ve všem, cokoli jen ducha uspokojiti a srdci v jeho nejvnitřnější touze lahoditi může. — Avšak základní síly veškerého vědění, umění a chtění lidského působí neviditelným duchem lidského organismu, silou jeho božského srdce, silou víry a lásky, spojených ve vznešené, Bohem založené a utvrzené shodě — ku vzdělání lidskosti, ku vzdělání člověka, jehož vnitřní, na krvi a těle nezávislá bytost z Boha jest stvořena, v dokonalé spravedlnosti a svatosti, ku vzdělání člověka samého, jenž stvořen jest dle obrazu Božího, by dokonalým se stal, jako Otec jeho v nebesích dokonalým jest.⁵⁾

¹⁾ Plutarch — Lykurgos. XVII.

²⁾ P. Kasp. Kuhn — Durch Kampf zum Sieg. 12.

³⁾ Viz též: Říšský zákon z 14. května 1869. § 1.

⁴⁾ J. Gigas (Dr. G. Baur — Grundzüge der Erziehungslehre. 1887. Str. 135.

⁵⁾ H. Pestalozzi — Über den Aufenthalt in Stanz.

Byl jsem od přírody náchylen ku zbožnosti a vždy měl jsem více zálibení ve věcech církevních nežli ve světských výrazeních; a tato náchylnost, za kterou nemohu Bohu dosti děkovati, byla posilována okolím a vychováním. Musil jsem i ve dnech, kdy škola nebyla, pokud počasí nebylo příliš nepřízeňivo, choditi na mši svatou do Ziegelbachu. V kapli Rohrbasské modlivali jsme se růženec vždy v sobotu večer, pak v neděli a ve svátek o jedné hodině s poledne, mimo to po celé léto ve svátek a v neděli večer o 6 hodině, což nikdy jsem nesměl obmeškati, a také nečiníval jsem to nerad; též moji rodiče účastnili se při tom aspoň střídavě. — V postě bývalo v Rohrbachu zvykem, že ve všední dni večer vesničané po jednotlivu ubírali se do kaple, by tiše pomodlili se křížovou cestu. Tu býval jsem nejčastěji mezi nejprvnějšími a často v kapli sám, až zněnáhla také jiní přišli.

Zvláště bylo to utrpení Ježíšovo, jež v mém mládí bylo mně nesmazatelně do duše vyryto. Mimo křížovou cestu přispěly k tomu ve farním chrámu Ziegelbašském v době postní čtyři obrazy, na dřevě malované a vyřezané, náležející k Božímu hrobu, které na oltářích byly vystaveny: totiž Kristus na Olivetské hoře, bičování, korunování a nesení kříže; obrazy ty vždy pozoroval jsem se zálibou a s prospěchem. Kromě toho byla moje matka horlivou citelkou utrpení Ježíšova a často mi děj ten vyprávěla. Zvláště byl to obyčej každého večera předčítati z Erhardova »Života a utrpení Ježíšova«. V době pašijového týdne stupňována byla zbožnost k utrpení Spasitelovu pašijemi, po německu v kostele předčítanými, povznášejícími obřady před krásným Božím hrobem, nejvíce však zvláštním našim domácím obyčejem na Zelený čtvrtek. Jakmile totiž nastal soumrak, šli jsme všichni do zahrady, a klekli jsme každý zvlášť pod stromy a modlili se na třech různých místech ke cti úzkosti a opuštěnosti Kristovy na hoře Olivetské několik otčenášů. A když jsem tak za tiché noci klečel v osamělé zahradě, a velkonoční měsíc tak vážně dolů shlížel jako tehdy před 1000 lety na Krista: tu přicházely mi na mysl všechny ty obrazy a výjevy o Kristu na hoře Olivetské a o jeho jetí, jak jsem o nich v »Utrpení Kristově« byl četl, a hrůzné i zbožné city zachvívaly duši mou. — Neméně k povzbuzení mého náboženského citu přispěly pouti, jež směl jsem konati se svými rodiči nebo příbuznými.¹⁾

Tomu více méně přičl se vychovávání *pietistické* (klade příliš velkou váhu na vroucnost citu zbožného; A. H. Francke), *aesthetické* (klade hlavní váhu na cit pro krásu; Bruno Meier), *humanistické* a *filanthropické* (chce vypěstovati pouhou lidskost; Basedow), *racionalistické* (chce jenom náboženství přirozené; Rousseau), *filosofické* (neopírá mravnost o náboženství zjevené, nýbrž o jistou soustavu filosofickou; Herbart, Spencer).

¹⁾ Dr. K. Kuhn — Durch Kampf zum Sieg. 1895. 26.

2. *Vychovávěj v duchu vlasteneckém!*

Jest vypěstovati smysl a lásku pro obecné dobré v obci, vlasti, státu. K tomu nezbytno, buditi vážnost a úctu k úřadům a ku vznešené hlavě státu.

Lykurgos přivykal občany, by nechtěli a neuměli v soukromí žiti, nýbrž aby jako včely s celkem vždy byli spojeni a vespolečně okolo vůdce se shlukovali, téměř zřikajíce se sebe samých pro nadšení a horlivost, a docela vlasti náleželi, jakž také toto smýšlení z některých výroků jejich poznati lze. Paidaretos, nebyv zvolen mezi ona tři sta, velmi vesel odcházel, takoruka se raduje, že město má tři sta nad něho lepších. Polykratidas pak, když s jinými jako poslanec přicházel k vojevůdcům krále Perského, a tito se tázali, zdali o své újmě přítomni jsou, aneb od obce posláni, odpovéděl: »Podaří-li se nám, od obce; nepodaří-li se, o své újmě.« Argileonis, matka Brasidova, tázala se, když někteří z Amfipole do Lakedaimony přišli ji navštívit, zdali čestně Brasidas umřel a Sparty důstojně; když pak oni toho muže vychvalovali a pravili, že Sparta nemá takového druhého, pravila ona: »To neříkejte tak, přátelé; neboť hodný ovšem byl a statečný Brasidas: avšak mnoho iná Lakedaimon mužův lepších, než byl on.«¹⁾

Viz též báseň »Amfion« od Sarběvského, přeložil Fr. L. Čelakovský.²⁾

3. *Vychovávěj v duchu národním!*

Vše dobré a ušlechtilé, co národ způsobil, má chovanec znáti a si oblíbiti. O dobré stránky národní povahy budiž vychování opřeno, ale proti chybným přirozeným jeho náklonnostem budiž úsilně pracováno.

Vše, co lze říci o vzdělávání národním, soustřeďuje se v tomto:

a) Vzdělávání národa jest v rukou *svaté Frozřetelnosti*.

b) Co lidé v tom mohou činiti, jest především to, aby jednotlivci samy sebe považovali za neschopny, přiložiti ruky na vzdělání národa, až by sami v sobě byli překročili *práh obnovy*, aby tedy s obnovou národa se všl opravdovostí počali sami na sobě a neustali, dokud by jí nedokonali.

c) Kdo práh obnovy již byli překročili, budou pak působiti na *lepší část* národa a sobě ji přizpůsobí.

d) Budou pak převahou lepších poutati méně dobré, by tito nemohli více zviklati, co onino byli postavili.

¹⁾ Plutarch — Lykurgos. XXV.

²⁾ Fr. L. Čelakovský — Spisy básnické. 376.

e) Ze všech základů národního vzdělání jest však *náboženství* nejvyšším a spolu duší všech ostatních základů vzdělání.

f) Vše, co *vědy, umění, vzdělanost, živnosti, průmysl, statečnost* mohou v národě působiti ku vzdělání národa, jest takové povahy, že v jeho Božském povolání, národ vzdělávati, nesmí překážeti náboženství, aniž může je učiniti zbytečným, aniž je kdy nahraditi.

g) *Spravedlnost*, která zachovává celistvost národa před vnějším poškozením, a *ctnost*, která ji zachovává před vnitřním zeslabením, stojí ovšem ve vzdělávání národa nejvýše; avšak jejich podstata a působnost má původ v nejvyšším základu *náboženství*.¹⁾

Ve smyslu zásady této a předešlé psal Jos. Wenzig.

Neuč své krajany nenávisti neplodné,
neohlušuj, nezaslepuj,
a raděj v srdce jim štěpuj
cit lásky dělné, nezávadné.
Buď jist, až v milování jen se uzdraví,
že moudrá sama se nenávist dostaví.²⁾

Posledním dvěma zásadám se přiči vychovávání *kosmopolitické* a *internacionální*

4. *Vychovávej ideálně!*

Co prospěšného poskytuje nynější stupeň vzdělanosti, toho budiž užito. Avšak skutečnost nemůže ve všem býti *vzorem*. Ukazovati jest k idealům, by budoucí pokolení usilovalo o *zlepšení* poměrů nynějších.

Nepodceňuj a nevzej se nikdy jisté míry zdravého idealismu; neb lidé bez všeliké vyšší ideální snahy podobni jsou červům na zdechlině se živícím. — Člověk není stvořen ani *k létání*, ani k tomu, by po zemi se *plazil*. *Zpřima stojí*, má bystrým zrakem důl, dále i výši obzírati. — Zdravý idealismus bez *pravdy* obstáti nemůže, a Octave Feuillet tudíž dobře dí: Ideal sám o sobě nic není jiného než pravda, formami umění oděná.³⁾ —

V místě Chelsea na levém břehu Temže postavil si Tomáš More prostý, ale pohodlný dům. To byl ten kousek země, kde po nátlaku prací, daleko od víru a hluku města, jako člověk, jako

¹⁾ J. M. Sailer — Über Erziehung für Erzieher. Paderborn. 1895. 249.

²⁾ Fr. L. Čelakovský — Sebrané spisy. 266.

³⁾ Almanach býv. žáků č. realky Pražské. 1893. 62.

křesťan, jako otec rodiny a jako přítel mus znovu se našel: »Ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet.« Dům ten, jsa nádherný, rozkoši a hlučným slavnostem uzavřen, udílel potřebným hojně ze svého požehnání a každému milému a pohostinnému příteli otvíral své hostinné dvéře. Mezi těmito zlaty žili veselí, zbožní a řádní lidé. Neboť More netrpěl kol sebe života bez ryzího obsahu. Pronikavým rozumem svým prozíral všechny poměry a určoval každému členu rodiny jeho obor, ne přikře a pánovitě, nýbrž jemnou a přátelskou pevností a dobromyslným žerem, tichou, úctu vzbuzující velebností vznešeného ducha a ryzího charakteru. Choť svou hleděl přiblížiti k tomu stupni vzdělání, na němž sám stál. Především bylo to přání jeho srdce, by poskytl dítkám svým výtečného vychování. Veden jsa přesvědčením, že péče o mechanické výkony v domácnosti nestačí čilé ženské mysli, větší měrou nadané, přidržoval sám osobně dcery své k učeným studiím. »To jest,« tak říkal, »nejúčinnější prostředek, zabrániti ničemným titěrnostem a duši zachovati v neposkvrněné ryzosti. Triumf této zásady vychovavací byla Margareta, která dovedla se stejnou obratností vyjádřiti se po latinsky i řecky, a od svých současníků pro vysoké své vzdělání byla obdivována.¹⁾

Lidstvo, vybavujíc se z poblouzení jednoho, upadá na čas obyčejně v poblouzení opačné. Tak se stalo, že po těch dobách, v nichž jedině o vychování tělesné se pečovalo, nastala doba, kdy dětem dvouletým a tříletým se knihy předkládaly, a kdy vědění se uznávalo za věc jedině žádoucí a potřebnou.²⁾

Tomu přiči se vychovávání *prospěchářské* (utilitaristické), *blahobytnické* (eudaimonistické) *materialistické*, *realistické*.

5. Vychovávej pro život!

Každý člověk má v životě zaujati postavení, přiměřené svým schopnostem a náklonnostem. Má tedy tak býti vychován, by nejen takového postavení mohl dosáti, nýbrž v případě, že by nepředvídanou nehodou postavení toho pozbyl, by dovedl si vyhledati postavení jiné, za daných poměrů pro něho nejpríměřenější.

Volba povolání jest tak rozhodné důležitosti pro vezdejší blaho nebo utrpení, že vychovatel již tím může se státi dobrodincem svého chovance, že mu dle náklonnosti a schopnosti vykáže vhodnou životní dráhu. Spokojenost s naším osudem má sice svůj hlavní zdroj v srdci, který však při nevhodném postavení ve světě může vyschnouti. Jenom když život *v nás* jest v náležitém souladu s životem *kolem* nás, může vyvinouti se štěstí v míře svrchované. Řídčeji podáť se, silou své osobnosti a tichou slunečnou září srdce ovládnouti

¹⁾ Margaret Mores — Tagebuch. Paderborn 1892. XIV.

²⁾ H. Spencer — Vychování rozumové, mravné a tělesné. 40.

nepříznivé vnější poměry životní a podrobiti svému štěstí. Mnohem častěji nastane v duševném tom boji o povolání s různými překážkami rozmazlenost mysli nebo nevšlímavá netečnost. Vychovatel jest na místě dětského rozumu. Jemu jest zkoušeti, by chovance svého dostal na vhodné místo, jež by s povahou jeho souhlasilo. Alespoň nemá jeho životní loďku pustiti do proudu, na němž by budoucí štěstí se ztroskotalo. Jak málo učitelů prodloužil pečlivost svou až k tomuto stupni vývoje! Jak často blízké povinnosti brání rozhledu do dál! Nejblíže péče musí vždy též v sobě uzavírat jakousi prozřetelnost pro budoucí povinnosti. Žádný výkon vychovatelský nesmí považován a cvičen býti mimo souvislost s pásmem rozvoje. Ve výchově jest A a Ž spojeno tajemným a pevným řetězem. Běda tomu, kdo tuto abecedu trhá!')

C) Ohledně užívání *prostředků* vychovavacích.

1. *Vychovávej moudře!*

Volme vzhledem k bedlivě vyšetřeným poměrům vždy prostředky nejvhodnější. Především jest ohled míti na povahu dítěte: na zdraví, pohlaví, věk, míru mysli, dosavadní zacházení a j. Na to z prostředků voliti jest raději mírnější, zvláště při trestech, ale též při odměnách.

Nemoudré by bylo: dlouho kárati, nebo tupiti, nadávati, vysmívati se, dáti klečeti, vystaviti za dvěce, uložit mnoho opiso-ovati, a pak vůbec užívati trestů hledaných. Nemoudré by bylo, po trestu chybu vyčítati, jiným o trestu povídati. — Nemoudré by bylo, něco hříšného za odměnu dáti, a za trest něco příjemného. Nemoudré by bylo, užívati odměn a trestů tak často, až by se všedněly. — Nemoudré by bylo, pochybení proti mravu více vážit, nežli pochybení proti mravnosti. Obvyčejně nemoudré bývají hromadné odměny a tresty.

Zvláště výborný prostředek proti přílišné bázlivosti a ostýchavosti jest pochvala. Avšak jako ušlechtilé a dobromyslné povahy jí se povznášejí a důvěrnými se stávají, tak povahy zpupné a nevázané se jí jenom více ještě nadýmají a vzdouvají se jako řeka po silném dešti rozvodněná. Pochvala tedy jest tu jednomu zhoubný jed, tam jinému prospěšný lék, rovněž jako známo jest o bylinách, že jsou mezi nimi některé, jež dle toho, jaké povahy jest choroba, proti které se jich užije, mohou míti účinek prospěšný nebo škodlivý. Ve smyslu tom poučoval sv. Řehoř Nazianský některé biskupy o vedení svých podřízených. »Jedněm,«

1) Fr. Polack — Brosamen. I., 157.

tak dle, prospívá pochvala, jiným pokárání, pokud oběho se užije ve vhodný čas a na vhodném místě; sice jinak má obě jenom škodlivé následky.* Jednoho polepšuje slovo povzbuzující, jiného důtka; jednoho veřejné pokárání, jiného soukromá výstraha. Mnozí totiž, na které soukromá výstraha málo působí, zardí se, jsou-li veřejně pokáráni; jiní stávají se veřejným pokáráním jenom ještě rozpustilejšími, kdežto důtka udělená mezi čtyřma očima nemine se účinku. Při jednotlivcích jest radno, jejich jednání podrobiti přesnému doзору, zvláště při těch, kteří prozrazují jakousi obratnost, své vlastní chyby zatajuvati a při tom na jiné s patra hleděti. Jiným naproti tomu lze to neb ono přehlédnouti. Dle okolností může také býti dobré, jednomu dáti znát naši nevoli, aniž bychom byli pohněvani, s jiným zacházeti lhostejně, ačkoli nám není lhostejným, o třetího na pohled nedbati, ačkoli do opravdy se to neděje — všechno dle toho, jak osobní povaha toho vyžaduje. — Jest to vychovatelskou zásadou, *že každá chyba k nápravě své vyžaduje opačného prostředku léčebného*. Žvatlavému chlapci budiž zakázáno, navštěvovati místa četně navštěvovaná a větší společnosti, mlčelivému naproti tomu příliš přísnou samotu. S veselými jednejme s jakousi opravdovostí, s vážnými spíše s myslí veselou. Lehkomyslným a tékavým nebudiž dovoleno, po chuti se zaměstnávat, povahám usdlým a vytrvalým nebudiž v tom bráněno. Činným a pracovitým jest dopřáti klidu a zotavení hojnější měrou; leniví a ti, kdo práce se štítí, buďtež k práci a zaměstnání více přidržováni. Lakotným nebudiž dovoleno, založiti si bohatou pokladničku; marnotratným vezměme příležitost, darmo vydávati peníze rodičů svých. Labužných nebežme nikdy k bohatému stolu a k bujným hodům; u střídmych a střízlivých není to zcela nemístné. Ochotným, snášelivým a mírným budiž uděleno štědrrou rukou, co vyžaduje potrava, oděv a společenské obcování; k nespokojeným, svárlivým a popudlivým naproti tomu nesmíme v tom ohledu býti ani příliš povolnými ani štědrými. Také vzdalujme od těchto co možná s největší pečlivostí vše, co by mohlo jejich hněv vzbuditi a posilovati.¹⁾

Shovívavá babička měla leckterý dobrý nápad. Ona, přemohši již překážky a úskalí vychovatelské, nehleděla tak úzkostně na věci jako rodiče, často horečně rozčilení. »Věřte mi, děti,« říkala jim, »že naděláte s každou maličkostí více hluku, než je třeba. Dítě za-

¹⁾ Mapheus Vegius - Erziehungslehre. 59.

pomnělo by na mnohý vrtoch svůj, kdybyste jej docela přehlédli. Že ho přehlédnouti nechcete, stává se často z komára velbloud.¹⁾

2. *Vychovávej opravdově!*

Co na srdci, to na jazyku. Netrpíme pokrytectví! Nežertujme při trestech, nemazleme se po trestu! Nedejme se uprositi, pláčem, křikem, přimluvou obměkčiti, leda při opravdové lítosti. Zachovejme si vážnost!

Tomu příčí se vychovávání *rozmazlující*.

Řehole Božského Srdce Ježíšova při sdělování pravidel o vychovávání v ústavěch svých, by ušla předhůzce, že hledí více na vnější lesk nežli na dokonalost a ryzost, pátrala po prostředcích, by dítky navykány byly prostotě, pořádku a spořivosti.²⁾ To jsou vlastní slova zakladatelky řehole, M. Ž. Baratové.³⁾

Adalbert, arcibiskup Bremsko-Hamburský, vychovával Jindřicha IV., že maje soucit s dítětem královským, dopouštěl se pověstné a trestuhodné povolnosti a shovívavosti, ve všem ohehlně se mu propůjčuje a nikterak nehledě potlačiti zárodku náruživosti nebezpečných v duši královice bujného, matkou rozmazleného a na scestí sváděného lichotníky. — Naproti tomu další jeho vychovatel, Anno, arcibiskup Kolínský, nepřítel byl všeho pochlebnictva, všl povolnosti a shovívavosti k panovníkovi nastávajícímu, a nakládal s chovancem císařským druhdy krutě, a příkře se stavěl na odpor chťicům jeho. — Mladý král, nemaje ještě 15 let, r. 1065. přičiněním arcibiskupa Adalberta prohlášen za plnoletého, a tím vybaven z poručnictví Annova. Nebyti císařovny Anežky, syn její meč svůj ihned by byl tasil na nenáviděného arcibiskupa Kolínského.⁴⁾

Bern. Overberg opětně prosil a varoval jistého člověka, jímž však to nehnulo. Tu Overberg ve svatém rozhorlení užil velmi ostrých slov. Touto náhlou opravdovostí člověk onen se zarazil a byl hotov učiniti vše, co až posud marně na něm se žádalo. Když Overberg změnu tu spozoroval, vrátila se mu dřívější jeho jemná mysl, čímž úmysl hříšníkův ještě více se utvrdil.⁵⁾

3. *Vychovávej laskavě!*

Láska má jeviti se v životě vůbec, tedy i při výchovu; nesmí však býti slabostí.

Při trestání dejme na jevo, jak nás bolí pochybení chovancovo. Lepší-li se, dejme mu opět znáti lásku a důvěru.

¹⁾ Ž. Podlipská — Příklady z oboru vychov. I., 53.

²⁾ Dr. Baunard — M. S. Barat. 379.

³⁾ Fr. Šembera — Dějiny středov. III., 25, 28.

⁴⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 107.

Tomu přičítá se vychovávání *tvrdé* (nelidské). Bývá zvláště tam, kde panuje mylný náhled, že přirozenost lidská jest naprosto zkažena.

Římský rytíř Anxo zabil prý syna svého při trestání. Skutek ten roztrpčil veškeren lid tou měrou, že by byl na fóru ubodán, kdyby ho caesar Augustus nebyl zachránil.

Učitel práv Julianus vypravuje o jistém ševci, že svému učni, jenž nevykonával práci zcela přesně dle nařízení mistrova, vypíchl oko a zároveň kopytem do šíje ho bil. — Z toho lze si vysvětliti, že osoby, které takovým způsobem hrozbami a nadávkami zasypávány a ranami mrzačeny bývají, nabývají smýšlení otrockého, stávající se zaraženými a malomyslnými, takže upadajíce v zoufalství, sami sobě jsou útrapou, a každé uslechtilější hnutí, jehož ještě jsou schopni, v nich bývá udušeno. — Dokladem k tomu jsou i zvířata, s nimiž zle se zachází.

Tím ovšem není míněno, že všem mladickým choutkám má puštěna býti uzda. Známe příliš dobře ohebnou povahu toho věku, která tak snadno na scestí svěsti se nechá a vždy více náchylna jest k zlému nežli k dobrému; mám však za to, že kázeň, která drží se v mezích mírnosti, dítě snáze a lépe od zlého odvrátí a jemu lásku k ctnosti vštípi. Ovšem zacházení takové předpokládá značný stupeň moudrosti a úsudek, který pevnými zásadami se řídí. Pochvalme tu a tam dobré jednání dítěte, někdy přehledněme menší pochybení, šetrným způsobem napomeňme a hleďme naléztí pravý střed mezi pochvalou a zahanbením, vyznamenáním a pokáráním. Dle okolností dejme na jevo plnou opravdovost nebo laskavou žertovnost, potěšme dítě občas malým dárkem, prostředkem nad jiné vhodným, udržeti je na dráze ctnosti.¹⁾

Ostatně budiž vychování jeho řízeno přísně a vlídně. Obvyčné místo aby se v dětech vzbuzovala chuť k učení, nahání se jim strach a ošklivost. Pryč s násilím a přísností. Mám za to, že ničím se tak nesnižuje a nekřní povaha původně nadaná. Přejete-li sobě, aby chovanec váš bál se hanby a trestu, neotupujte ho, učte ho snášeti namahání, zimu, vítr, slunce, a pohrdati nebezpečnostmi. Odstraňujte od něho všecku rozmalenost v šatu a loži, v jídle a pití; uvykejte ho všemu: ať není ani hejskem ani floutkem, nýbrž jinochem silným a odhodlaným. Tak jsem smýšlel a soudil jako hoch, jako muž a jako stařec. — Ó ničemné a záhubné té metody! Despotická autorita, jak dobře připomíná Quintilian, má v zápětí mnohé následky záhubné, obzvláště jak se obvyčně trestává. Oč výhodnější by bylo, ozdobovati školní světnice květinami a bujnou zelení, nežli metlami krvavými. Dal bych namalovati po stěnách obrazů radosti, živosti, květeny a gracií, jak to učinil filosof Speusippos ve škole

¹⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 53.

své. Co dětem prospívá, má jim býti rozkoší; dítěti se mají potraviny užitečné posypávat cukrem, škodlivé žlučí.¹⁾

Sychra vypravuje: »Dostal jsem se za domácího učitele k jednomu měšťanovi, jenž vzhledem své pořádnosti, horlivé nábožnosti a příčinlivosti za příklad býti mohl. Měl však tu škaredou povahu do sebe, že se štítil, otcovskou svou lásku dítkám na jevo dáti ze strachu, jak se mi světil, že by si ho snadně v obyčej a lehkost vzaly, kdyby jim lásku okázal. Za tou nechvalitebnou příčinou zřídka kdy které dítě na něm přívětivou tvář k sobě spatřilo, aniž se které z nich honositi mohlo, že kdy s otcem stolovalo, neb sám pro sebe s manželkou jídal, a dětem se v soukromém pokojíku na stůl strojilo, nikdy však to, co toho dne na stůl pánův přišlo. Snadno uhodnouti, že jeho rozmlouvání s dětmi laskavě neznělo a obyčejně v rozkazech neb v záповědích zkrátka a zpurně pronesených záleželo, při čemž se zřídka zapomnělo doložiti, kolik ran pružinou se na přestupníka bez prominutí sypati bude. Nebylo by to mělo tak záhubný následek, kdyby byl dítě hned, když v něčem zlém bylo dopadeno, přiměřeně potrestal; měl však ve zvyku, že s trestem odkládal a dítěti provinilemu pohrozil: »Máš u mne navroubeno, až jen bude po chvíli, lískovkou budeme vrub sřezávati.« Omráčené zůstaly děti, jak by hrom udeřil, když se pán se zamračenou tvář nena-dále na prahu s pružinou dostavil a »přicházíme s vrubem« aneb »dnes chceme účty v pořádek uvéstí« všem k polekání zahřmél. Na přísný jeho rozkaz za provinilce prohlášený sám stolici přinést, zadek obnažiti a se bez odkladu položit musil, sic za zdráhání se nové rány padaly, jež se za určitý trest nepokládaly. Měl něco obzvláštního při dávání chlostů, jak rány jmenoval, že po každé ráně chvíli prominouti nechal, aby se, jak se o tom vyjádřil, každá rána rozležela a tím samým se lépe pocítila. Nejednou se stalo, že když mu ta bifická chuť napadla, všechny děti spořádal, a když se ubožátko sepjatýma rukama bránilo: »Já jsem, pantáto, nic zlého neudělal; pan učitel dosvědčí!« nic nebylo naplat, neb zkrátka od-sekl: »Jen se polož, však se tobě křivda nestane! Pamatuji se, že jsem ti vyflákati přislíbil, nechce mi však napadnouti, kdy a proč to bylo.« K trestu odhodlaných se zastávati, bylo tolik platno, jakoby se olej do ohně lil, a jestli se kdo osmělil, za uhohe se přimlouvati, k obávání měl, že sám sobě ránu uloví. »Dnes jsem si umínil vrub sřezati, pořádnost domácí učiniti,« byla s úšklebkem jeho odpověď na přímluvy, »jen mne nemeškejte, když každému za spravedlivé učiniti a zastaralé dluhy spláceti chci; neb kdo ví, kdy bych k tomu zase času našel.« — Jest to k pravdě nepodobné a přece čirá pravda, že jednou prostřední synek, nejlepší mezi ostatními, ke mně třesa se přiběhl a sepjatýma rukama prosil, abych mu chlost dal. Na otázku: »Co zavinil?« vyznal, že se s učenkem porážel, to že pantáta zahlídnul a se prohlásil, že za hodinku mu červa vzíti přijde. Nejednou jsem dětí, dovědév se, že něčím otcův

¹⁾ M. Montaigne — Zásady vychovat. 51

hněv na sebe popudily, a že se jim horká lázeň chystá, což se ne-
zřídka pro ničemné provinění stalo, sám před časem přiměřeně po-
trestal, abych je mírnějším tím pokáráním z neotcovských rukou vy-
svobodil. Když se však pán, k trýznění připravený, dostavil, a já
ho ujišťoval, že jsem zavinilce potrestal, abych uraženému pánu
mrzutosti uspořil, hlavou klátě prohodil: »S těžkem jste se předal,
neb tak trestati neumíte, aby dítě za hezký čas na to pamatovalo.
Ty ale, kluku! máš štěstí, že mně pan instruktor předešel, neb bych
tě byl ohebnou lískovkou přeměřil, že bys dlouho se ošival.« —
V takovém domě byl zajisté trpký chléb pro upřímného učitele;
Sychra by v něm byl arci nepobyl, kdyby jej byla nepoutala srdečná
láska k ubohým dítkám. »Opustím-li já ubožátka,« říkával s bolestí,
»ještě mnohem hůře se jim povede.« I setrval tam tři léta.¹⁾

4. *Vychovávej jednotně a důsledně!*

Vychovatel má vždy stejně směřovati k jednomu cíli. K tomu
čeliti mají všechny prostředky. Ne tedy aby příklad odporoval
rozkazu neb poučení a p.

Všickni, kdo účastní se výchovu, mají jednomyslně působiti
k témuž cíli. Proto bylo by zařizovati *porady* v rodině o tom,
co s dítkami činiti.

Ačkoli Ferdinand nabyti měl plnoletosti teprve 18. rokem,
ujal vládu s dovolením císařským brzy po svém návratu z Ingol-
stadtu, tedy dříve než mu bylo plných 17 let. Nastoupil vládu s tím
pevným předsevzetím, že ji povede způsobem přísně katolickým, a
vyhovoval tím vlivu, kterému byl posud podléhal. Bylať den ode
dne po celá jeho studia utvrzována v něm zásada, že spásu
nalézti lze jen u věrném setrvání při církvi katolické. Jeho věřící
mysl k učení tomu pevně přilnula, a bylo-li mu potřebí příkladu,
měl jej v strýci svém, knížeti Vilémovi, kterýž mu byl před od-
chodem z Ingolstadtu udělil vážné napomenutí, jak by měl, vládu
nastoupě, všecku zříditi způsobem katolickým. Na Ferdinanda účin-
kovali rodiče, příbuzní, vychovatelé a přátelé v jednom směru; on
nijakž neobcovoal s jinověrci, a trpná jeho povaha nijakž nepodpo-
rovala samostatný úsudek a jednání: což jiného mohl učiniti Ferdi-
nand, nežli se odhodlati, že se bude pohybovati směrem, jenž mu
byl ukazován jakožto jedině spasný?²⁾

Byla to jedna ze zásad Allemandových, by jeho chovanci ne-
súčastnili se mimo jeho ústav jiných náboženských spolků, nýbrž
pokud možná spokojili se cvičeními zbožného, pro ně zvláště zří-
zeného domu, kde naskytaly se tak mnohé prostředky spásy a zdo-
konalení, právě jejich věku a jejich potřebám přizpůsobené.³⁾

¹⁾ Matěje Josefa Sychry — Život a spisy vybrané. 2.

²⁾ A. Gindely — Dějiny česk. povstání. II., 5.

³⁾ M. Gaduel — Leben u. Wirken des Jos. Allemand. 166.

Dítě v navlas, koho se má opravdu strachovati, a u koho jsou strašáky jenom na oko; poznává obyčejně také, kdo mu projevuje strojenou laskavost, a nedůvěřuje mu. Nezbyvá tedy vychovateli, leč zůstatí své povaze věrným. Kdo je trpěliv a jemný, nechť se stará, by se mu trpělivost nikdy nepřetrhla; ale při tom ať ani jednou nepřipustí, by se zneužilo jeho trpělivosti, sic má obrovskou práci, než dokáže dítěti, ano i dospělému, že se to vždycky nepromine. Zná-li kdo vážnost, nadvládu si získati, nechat té velké výhody užije; přijde pravidelně rychleji k cíli, než trpělivý, avšak rovněž mluví se snadněji s cílem, kdežto trpělivý mluví jistěji. Má-li se tento chrániti, by jeho trpělivosti nebylo zneužíváno, jest na onom, by naopak se chránil, sám zneužiti své autority, neboť vždycky a daleko s ním také nestačí, a nic není snadnějšího, než vychovati pokrytce, nesmí-li dítě nebo mladý člověk nikdy odporovati, ani své mínění projevit. Nic nezdá se snadnějším, než docílití zevnější kázně užíváním důsledných prostředkův. Avšak opanovati srdce a přesvědčení dítěte, dařívá se jen lásce důmyslné a neunavné.¹⁾

Fr. Schneider učil dívky jistého úředníka. »Ten odjel a nechal mi děti na starosti. Po snídání jeden hoch odešel a nepřišel až v poledne. Po obědě zase chtěl odejít, a tak se vzpíral, že jsem mu dal připjati železa. Na noc šly děti spat a já domů. Druhý den ráno nepřišel hoch do školy. Běžel jsem po škole do zámku, a hoch ještě byl v poutech. Otec pravil: »Nedal jsem mu je připnout, nemám práva mu je sejmout.« — Od té chvíle byl jinoch na slovo poslušen.²⁾

Po Basedowu řídili filanthropin Dessavský 4 až 5 profesorů *společně*, Salzmann mezi nimi. Z toho bylo dosti nesrovnalostí a zdržování nutných opatření. Salzmann ukazoval na tuto vadu, ale darmo. Ta a jiné ještě příčiny přiměly jej k tomu, že založil svůj ústav vychovavací, podobný filanthropinu, vedený však jen *jedinou* osobou. Při tom chovanci považováni za *členy rodiny*, a ústav zařízen *na venku*.

5. *Nenech chovance bez zaměstnání!*

Stojatá voda hnije. Začátek zkázy u mládeže jest, nemá-li co dělati. — Radost z vlastní přičinlivosti poznej dítě především na nás. Se založenýma rukama k práci nepohánějme!

Ž. Baratová nikdy nezahálela. Bavila-li se se svými sestrami, pletla, šila nebo látala. Stalo-li se, že při společném oddechu některá sestra za hovoru ruce složila v klín, napomenula ji matka: »Dobré dítě, můžete svou věc také při práci vyprávěti.«³⁾

¹⁾ Ž. Podlipská — Příklady z oboru vychov. I, 17.

²⁾ (Österreich. Schulbote. 1857. 126.) — Příběh ten uvádíme jako příklad k následování, ne pokud se týče trestu samého, nýbrž vzhledem k důslednosti otcově.

³⁾ Dr. Baunard — M. Soph. Barat. 677.

Nelze přece nazvati práci, jestli některá naše slečna hodinu denně vyšívá, hodinu hraje na piano a ostatní čas věnuje komplikované úpravě svých vlasův a svého oděvu, a pak některé návštěvě.¹⁾

Jsou práce, které nemusí právě dnes býti vykonány, také zítra budou ještě v čas hotovy. Bývá také čas, kdy se zdá, jakoby vůbec nebylo co dělati. Takový čas může býti velmi nebezpečný pro toho, kdo práce určuje. Snadno pak připadne na práce, na nichž nikterak není patrnó, že by jich bylo třeba. Zle bylo by, kdyby ti, kdo je mají konati, připadli na myšlenku: Je nám to uloženo, jen abychom měli co dělati. Běda, měla-li by práce kdy býti považována jenom jako vyplnění prázdné chvíle! — Každé kázání bez náležité dispozice jest žvast; byť se poslouchalo sebe lépe, není přece nic jiného. Práce bez dispozice jest něco podobného. Proto: »Vykupujte čas!« (Efes. 5, 16. — Koloss. 4, 5.)²⁾

Rok jest dosti dlouhý, aby se seznalo, že malá práce, denně jenom půl hodiny nebo hodinu, koncem roku může jeviti se jako něco velikého.³⁾

6. *Vychovávej k samostatnosti!*

Nech dítě nazíráti vlastníma očima, zkoušeti vlastní rukou! Kdo chce jiné učiti mluvit, musí sám se učiti mlčet. Dítě se má naučiti samo na sebe dohlédnouti, samo si pomoci, dříve samostatně provésti.

Tomu se přiči vychování *sobecké* (egoistické), *násilnické* (tyrannické, despotické).

Chtějí, by dítě mlčelo, sedělo — by měli pokoj. Chtějí, by něčemu se učilo, ne k prospěchu svému, nýbrž pro chloubu rodičů. I laskání se s dětmi nebývá často bez jakéhosi sobectví.

Čemu se chovanec naučil, ať obrací způsobem tisíckrát rozmanitým a na předmětech nejrozličnějších, pak teprve vysvitne, porozuměl-li žák věci náležitě, a jak dobře si ji osvojil.⁴⁾

R. 1842 stala jsem se vychovatelkou v Neuchâtelu v západním Švýcarsku. Otec mi řekl na rozloučenou: »První krok do života jest nejdůležitější. Neočekávej nic od jiných a snaž se, jim býti vším, seč síly tvé jsou!«⁵⁾

¹⁾ Kar. Světlá. — Upomínky. Str. 60.

²⁾ Dr. H. Sengelmann — Aphorismen. 166.

³⁾ Dr. L. Kellner — Lebensblätter. 197.

⁴⁾ M. Montaigne — Zásady vychovat. 37.

⁵⁾ Em. Braun — Durch's Leben 35.

Postup ve výchovu.

I. Výchov těla.

1. Zdraví dětí závisí na zdraví rodičů.

1. Dítka zdravé náležejí nejčastěji rodičům zdravým, dítka churavé nejčastěji rodičům churavým.

2. Z nemocí, které s rodičů přecházejí na dítka, bývají to nejčastěji: souchotiny, krtičnatost, rak, kostižer, padoucnice, nemoci srdce, nemoci duševné a j.

3. Rodičové příliš mladí, věku příliš rozdílného nebo blízce příbuzní často mívají dítka zakrnělé, slepé, hluchoněmé, blbé a j.

V Německu shledáno, že takovéto dítka poměrně nejvíce se vyskytují v rodinách židovských, méně v protestantských, ještě méně v katolických.

4. Podobně platí o rodičích, kteří buď za svobodna nebo v manželství vedli život prostopášný.

5. Škodlivě na zdraví dítěte, prve nežli na svět přišlo, může působiti, koná-li matka nesmírnou práci, příliš prudké pohyby a p.; ale také pobouření mysli matčiny (hrůzou, hněvem, zármutkem a p.), čímž dítě může trpěti nejen tělesně, nýbrž mohou též vzniknouti přirozené náchylnosti k takovému vášním. ¹⁾

¹⁾ Dosti zobecnělé jest mínění o tak zvaném »zhlednutí se matky«. Vidí-li totiž nějaký předmět, který jí nějak poděsí, nebo se jí zoškliví, může prý potom dítě míti na sobě nějaké znamení, jež onen předmět připomíná. Někde dávají matkám hleděti na krásné obrazy, aby prý dítě bylo sličné. — O těchto věcech mínění lékařů se různí. (Dr. Ploss — Das Kind in Brauch u. Sitte der Völker. Stuttgart. 1876. I., 14.)

6. Naproti tomu matčina mysl tichá, jemná, odevzdaná v Boží řízení obráží se v myslí dítěte.

Z biblických dějin: Samuel, sv. Jan Křtitel. Matka sv. Dominika.

2. Výživa.

1. Jest to řád Bohem ustanovený, aby v první době dítěti potravu poskytovala matka sama. Vzpírá-li se proti tomu, by měla více pohodlí, větší vůli v pokrmecch, neb aby hrála si na vznešenou, těžce prohřešuje se na vlastní své krvi.¹⁾

Veleblí se na matce sv. *Bernarda* vznešený její původ, ale více ještě její vynikající ctnost, čehož dala mnohé stkvělé důkazy a nejznamenitější zajisté ve výchování svých dětí. Věnovala velikou péči na jejich vyučování, jakož i na prostý a střízlivý způsob života. Avšak nejen to; soudilať, že nesmí sprostiti se povinnosti, sama kojiti děti své, majíc za pravdu, že s mlékem mateřským také mravy matek na děti přecházejí. Však za výbornou svou dětskou kázeň ctnostná a moudrá ta matka sklízela také přiměřené ovoce. Její synové stali se nejen muži, vynikajícími ctností a mravním obcováním, nýbrž oni zasvětili se, což zajisté jest vzácností, vesměs službě církve, kdež vyznamenali se zbožností a pokornou poslušností.²⁾

2. Již v té době má dítě zvykati si na jistý pořádek v používání potravy.³⁾

3. Vyskytují se případy, v novější době čím dál tím hustěji, že matka trpí rozličnými nemocemi, a proto třeba dítěti v čas opatřiti *kojnou*. Při tom budiž opatrnost co největší, a nebudiž tu jednáno bez rady hodného lékaře. Někteří tvrdí, že nejen tělesná, ale také duševná stránka kojné obráží se na dítěti.

Mapheus Vegius vypravuje, že bratr jeho Vavřinec i podobu, i chorobu, i náklonnosti měl po své kojné; totéž tvrdí o sobě; o ostatních dítkách, jež matka sama kojila, tvrdí, že neobyčejně sho-

¹⁾ *J. J. Rousseau*, horle proti dávání nemluvnat na výchování matkám cizím, cí: »Kde není matek, není dítěte. Mezi nimi povinnosti jsou vzájemné; a neplní-li se s jedné strany, nebude jich dbáno s druhé. Dítě má svou matku milovati dříve, nežli jest si toho vědomo, že tak činiti má. Není-li hlas krve podporován návykem a pečlivostí, utuchne v prvních letech, a srdce umírá takřka dříve ještě, nežli se rodí.« — (*Émile, ou de l'éducation*. Paris 1817. 30.)

²⁾ Mapheus Vegius — *Erziehungslehre*. 42.

³⁾ Dr. *Joh. Steiner* — *Rathschläge zu einer naturgemässen körperlichen Erziehung der Kinder*. Prag. 1876. Bohemia.

dovaly se v přirozenosti, mravech a posuňcích s matkou, k níž také měly vždy velikou přichylnost.¹⁾

4. Nemohla-li matka sama dítěto živiti a kojné nebylo lze dostati, tehdy místo výživy přirozené nastupuje *výživa umělá*. Tu v pořadí za sebou nejlepší jest mléko osličí, kozí a pak teprve kravské. Obvyčejně sáhnouti jest k tomuto; že však obsahuje mnoho syroviny a soli, tudíž v dětském žaludku snadno se sráží a nesnadno strávuje: proto přidává se k dobrému mléku něco vody a cukru, nejlépe mléčného. (V prvním měsíci přidati jest dvě třetiny vody, v dalších dvou měsících polovinu, ve čtvrtém měsíci čtvrtinu vody, od pátého měsíce lze užiti mléka samotného.)

Tráví-li dítě špatně, tu (dle Fleischmanna) přidá se mléku místo vody a cukru odvar ječmene, ovsu, rýže, kukuřice nebo čisté vyziny.

5. Že zvláště v městech nesnadno dostati dobré a zdravé mléko kravské, pokusili se chemikové o *náhražky* (surrogaty) *mlékové*, totiž o látky, které by mléko měly nahraditi.

Sem náleží tak zvaná *Liebigova dětská polévka*. Vaří se takto: Smíchati 1 lot pšeničné mouky, 1 lot sladu, 30 kapek drasla nebo $7\frac{1}{2}$ granu kyselého uhličitánu draselnatého, 2 loty vody, 10 lotů mléka; to zahřívati a stále míchati nad velmi mírným ohněm, až směs počne houstnouti; pak odstavit a pět minut míchati, potom povařiti znova a zase odstavit, počíná-li směs houstnouti. Je-li polévka řídká a sladká, uveďte se do varu. Na to se jemným sítem procedí.

V obchodech prodává se též hotová *Liebigova polévková tresť*.²⁾

Lékaři chválí obě; avšak někdy bylo třeba od výživy takové upustiti, neměl-li život dítěte býti v nebezpečí.

Jiná náhražka jest *H. Nestlé-ova dětská mouka*. Dělá se z mouky pšeničné a z výborného mléka švýcarského. — Pro dítě upraví se buď jako *nápoj*, a tu dá se na několik minut povařiti 1 lžice mouky a 10 lžic vody; nebo jako *kaše*, a tu se bře na 1 lžici mouky 5 až 6 lžic vody. — Poskytuje nápoje velmi příjemného.

Výhody a nehody jsou při něm jako při předešlých.

Podobně platí o *dětské mouce od Fausta a Schustera*. Zachází se s ní jako s předešlou. Jest však lacinější.

¹⁾ Maph. Vegius — Erziehungslehre 43.

²⁾ Liebig-scher Suppenextrakt.

Někdy užívá se *Biedertovy smetanové směsi*. Vezme se osmina litru sladké smetany, tři osminy litru vařené vody, 15 gramů cukru mléčného.

Jiné náhražky jsou: *dětská moučka od R. Kufeke-ho*, *Mufflerova sterilisovaná dětská potravina*, *Frey-ova dětská moučka*, *Loeflemndovy mléčné suchary*, *moučka Rademannova*, která ze všech nejsnadněji se stráví, dále náhražky od *Knorra*, *Epprechta*, *Robinsona*, *Weiberzahna*, *Liebe-a*, *Voltmera* a j.

Těž se používá *zahuštěného* (kondensovaného) *mléka*. Běte se na lžici tohoto mléka lžice teplé vody. Má chuť dobrou, poněkud přesladlou, ježto mu bylo přidáno cukru. — I toto mléko některé děti dobře snesly a výborně při něm se dařilo; některé však nemohly je snést.

Někdy se doporučuje též *arrow-root* (vyslov: arórút), škrob z jisté rostliny marantovitě. Kterak by pouhý škrob mohl sloužiti za potravu dětkám, nelze pochopiti.

6. Je dobře, zvyká-li dítě na jinou potravu již záhy, na konci 4. nebo na začátku 5. měsíce, a *pomenáhlu*. Tu mu dávají rozličné *kaše* nebo *polévku masovou*.

Kaši vaří ze sucharů, tvrdých housek, krupičky, mouky pšeničné a rýžové, což zavařují do mléka nebo do polévky masové. Kaše nemá býti příliš hustá a má po každé čerstvě býti připravena.

Polévka masová pro děti nejlepší jest hovězí nebo z drůbeže. Nemá býti příliš silná a mastná. Z masa bylo by vykrájeti tuk, libové maso pak rozdrobiti na malé křehle, na to pak naliti studené vody, na jednu lžici masa 8—10 lžic vody, povařiti 3—5 minut a polévku šatem procediti. K polévce možno přidati několik zrněk soli; pakli by osolená dítěti nechutnala, tedy trochu cukru. Někdy dávají do ní mléka, zvláště trpí-li děti zácpou.

Tráví-li děti špatně, takže naskytá se dávení a průjem, dává se do polévky odvar kroup, rýže nebo saga.

Masová polévka obsahuje pramálo látek živných. Proto do ní zavařují krupičku, rýži, suchary nebo housky.

7. Někdy dávají dětkám *kávu*.

Káva obsahuje jedovatou ústrojnou zásadu kofein (až 10%), pak tříslovinu, olej, cukr, bílkoviny, buničinu a j. Pražením pozbývá na váze a z bílkovin tvoří se těkavá, příjemně vonná látka kofeon. Různé druhy kávy liší se také složením.

Požívání kávy povzbuzuje činnost nervů; zrychluje puls, zmenšuje počet dechů, zahání spánek, podporuje trávení. Potra-

vinou není, ale zahání pocit hladu a žízně. U větší míře přivodí podrážděnost, závrať a nespavost. Po delším nemírném požívání kávy následuje chvění, bušení srdce a pocit úzkosti.

Z toho viděti, může-li káva býti vydatnou potravou dětem, pokud v ní není mléka.

Pro děti lépe se hodí *Löschnerova* dětská káva, již se od mnoha let užívá v dětské nemocnici Pražské, *Kneippova* káva, káva ze *žaludů*, odvar *bobů kakaových*, zbavených oleje.

8. Pokud se týče *masa*, jsou někteří lékaři proti tomu, aby děti *masa* požívaly, jiní jsou skoro jen pro maso, a opět jiní tvrdí, že se to řídí okolnostmi, podnebím, obydlím, zaměstnáním.

Děti na *venku* nejedí maso téměř nikdy, nebo jen zřídka kdy, a přece daří se výborně.

V *městech* potřebí někdy silné stravy masité, aby děti byly jak náleží silny a zdravý. Zvláště to platí o dítkách útlých, chudokrevných, churavých.

Mají-li již 12 nebo více zoubků, tu beze strachu můžeme jim dáti jednou za den kousek masa, nejlépe jako sekaninu. Děti ji rády a snadno stráví. Pakli by však ji ještě nestrávily, jest třeba posečkati několik neděl nebo měsíců.

Pro děti, které již mají všech 20 zubů, hodí se lépe šťavnatá pečeně, nežli vařené maso hovězí.

Někdy, zvláště dítkám, jež špatně tráví a snadno trpí průjmem, výborně svědčí maso syrové, jemně rozsekané, s několika kapkami vína, rumu nebo kořalky, jednou až třikrát denně po půl nebo celé lžičce.

9. Dítkám *zdravým a silným* budiž obyčejnou stravou dobrá polévka, kaše, ovoce a lehký pokrm z mouky nebo z mléka; maso leda ob den aneb i řidčeji, na noc však nikdy, ježto způsobuje nepokojnou noc, nával krve k hlavě a krvácení z nosu.

Děti, které jdou do 3. nebo 4. roku, mohou již jísti se stolu dospělých, vyjma jídla příliš kořeněná a nesnadno stravitelná. Třeba však na to míti ohled, že děti ne vždy v tom si libují, v čem dospělí.

10. Možno-li děti *nutiti* do některého jídla? Zajisté, vzpírají-li se ze svévole, na př. když jindy pokrm jedly a nyní ho nechťejí a p. Necht zvykají jísti, by zahnały hlad, na pokrm se mnoho neohlížejíce.

Nemůže-li však dítě za to, že má odpor proti pokrmu, tu by nucení nebylo na místě, a mohli bychom jemu způsobiti obtíže žaludku, dávení, katar žaludečný, ba i žloutenici.

11. Již záhy dítě navykej *pořádku* v jídle, a nebudiž dovoleno, by jedlo, kdy a co se mu zlíbí. Mimo obyčejný čas jídla dávají se dětkám různé pamlsky, což jest chyba veliká.

12. Také budiž zachována slušná *míra* v pokrmu. Přecpávání či překrmování zvykají dívky již záhy při častém a časném krmení kaši. Dívky takové vypadají sice tlusté, ale jsou bledé, těla ochablého, měkkého, břicha odulého, a tělesná i duševná činnost bývá u nich příliš váhavá.

U takových dětí snadněji vyvine se křivice a krtičnatost.

H. Spencer praví: Zřídka kdy se přihodí, leda z nerozumného návodu, aby se dítě přecpalo. »Nestřídmost jest více nemravem lidí dospělých než dětí, které nejsou ani labužníky, ani rozkošníky, leč vinou těch, kteří je vedou.« Že mnozí rodičové to považují za věc nevyhnutelnou, děti své v jídle omezovati, to pochází z toho, že nedobře pozorují, a chybně rozumují. — My tvrdíme, že hlad, když dobrým jest vůdcem všem tvorům nižším, když dobrým jest vůdcem nemluvněti, dobrým vůdcem chorobnému, dobrým vůdcem rozličným plemenům lidským, dobrým vůdcem každému člověku dospělému, který vede spořádaný život, jistě také jest dobrým vůdcem dítěti.¹⁾

Naproti tomu praví *Cornaro*: Především ustanovil jsem se, vyšetřiti, zdali ta potrava, která mému jazyku byla po chuti, také mému žaludku prospívala. — Výsledek byl, že jsem brzy seznal, kterak mnohé věci, které jazyku chutnaly, mému žaludku špatně sloužily.²⁾

13. Ať si dítě vyživujeme tím či jiným způsobem, vidíme-li, že na těle se vzmahá, za bdění cítí se úplně volným, klidně spí, dobře tráví, pak zůstaňme při tomto způsobu. Je-li však tomu jinak, tu třeba sáhnouti ke způsobu výživy jinému, a kdyby i ten se neosvědčil, k třetímu.

14. Nejpřiměřenější *nápoj* pro dívky jest čistá, pramenitá voda. Jen tam, kde dobré vody není, lze omluviti, že dětkám, a třebas i pravidelně, dávají pivo. Má se voliti vždy pivo lehčí; piva těžší, lihovatější nanejvýš jen po nařízení lékařově.

¹⁾ H. Spencer — Vychov. roz., mr. a těl. 102.

²⁾ L. v. Cornaro — *Sonniges Alter*. Leipzig. 6.

3. Vzduch a teplota.

1. Vzduch, jehož člověku nezbytně třeba k dýchání, skládá se z dusíku (ve 100 l asi 78 l), kyslíku (21 l), kyseliny uhličité (as $\frac{1}{30}$ l), vodních par a j.

K dýchání vlastně třeba *kyslíku*. Ve volném prostoru jest ho poměrně více, nežli v zavřeném. Působením par a elektřiny ve vzduchu zhušťuje se kyslík na dvě třetiny svého objemu, a slove pak *ozon*. Poznáváme ho čichem, a působí mocněji, nežli obecný kyslík. Tím přispívá k čištění vzduchu, ježto některé nakažliviny ve vzduchu okysličuje, čímž je ničí a neškodnými činí. Jindy přikládána ozonu mnohem větší důležitost, nežli nyní.

Kyselina uhličitá jest všude součástíkou vzduchu; mimo to vzniká také hořením, hnitím, dýcháním a j. Dospělý člověk za hodinu vydýchá 22 až 23 litrů kyseliny uhličité.

Vdechování vzduchu, jenž by obsahoval ve 100 dílech 1 až 5 dílů kyseliny uhličité, působí bolení hlavy a závrať.

Ve vzduchu, který by obsahoval 30% kyseliny uhličité, hynou lidé v krátké době.

Rostliny působením světla slunečného zadržují kyselinu uhličitou a vypouštějí do vzduchu kyslík.

2. Světnice pro dítky má býti prostranná, průvětravá, dobře a snadno vytopitelná.

Býty mají býti denně provětrávány několikráte, obzvláště však byty dětské a ložnice, a to za jakéhokoli počasí a kterékoli doby roční. To platí rovněž o školách, ústavech vychovavacích, jeslích a p. Není-li k větrání zvláštních opatření, třeba v jisté doby otvírati okna. Vyučováním vzduch se nezlepší. Jest také třeba míti k tomu zření, by se vzduch neznečišťoval tabákem, kouřem z paliva, plynem světelným, výpary z kuchyně nebo prádelny a p.

Topení z vnitra přispívá značně k větrání; v tom ohledu byly prospěšny staré krby.

V ložnicích zvláště třeba učiniti opatření pro zdravý vzduch, ježto po mnoho hodin jsou zavřeny. Spáti při otevřených oknech u malých dítek neodporučuje se; neboť dítky snadno se odkryjí a mohly by nastydnouti. Za teplých letních nocí, není-li v noci příliš chladno, mohla by okna v ložnici býti otevřena.

Větrati třeba též při nemocných spálou, osypkami, neštovicemi a j. Nemocný nesmí ovšem býti v průvanu, a ochlazení nesmí býti náhlé.

V zimě stačí vůbec k větrání malý okamžik, jen co vzduch z nitra vyjde ven a nový z venku vnikne na jeho místo. Při otvírání na delší dobu prostydnu přliš stěny, a nesnadno pak jest vytopiti.

Okolí bytu může značně přispívati k tomu, by do bytu dostal se vzduch zdravý, nebo také naopak vzduch nezdravý. Dobře jest, mohou-li blízko bytu býti stromy, trávničky, květiny, malé sádky. Dítka mají býti na takováto zdravá místa častěji z bytu vynášeny a vyváděny, a to třeba každodenně, vyjma počasí vlhké a bouřlivé. Pokud hmotné poměry dovolují, na léto opatřiti byt na venku, lze věc ovšem jenom schvalovati.

Z okolí může však také vnikati do bytu vzduch nezdravý: ze závodů průmyslových, z ulic, z bažin, ze stok a p. Do bytu vniká též nezdravý vzduch ze země, to zvláště na půdě vlhké, ve sklepních bytech, poblíž stok.

3. Záhy vedme dítka k tomu, by zvykaly dýchatí *nosem* a nikoli ústy.

4. Pro první dny a týdny nemluvněte stačí v bytě teplota 15—16° R, po 6 měsících 13—14° R.

Dítka, které přišly na svět v době, kdy je asi tak veliká teplota, mohou již po 2 až 3 týdnech na krátko na čerstvý vzduch, dítka narozené v dobách chladných až teprv po 8. až 12. týdnu. Dříve nežli dítka přijdou ven, je třeba, po několik dní vynášeti je denně na $\frac{1}{4}$ až 1 hodinu do pokoje netopeného nebo jen málo vytopeného. V čas deště, bouřky a sněhu, kdy nelze s dítkami ven, je dobře, teple je opatřiti a vynésti na $\frac{1}{4}$ až 1 hodinu do pokoje, u něhož okna jsou otevřena.

Na konci zimy a na začátku jara (v březnu a dubnu) bývají dny krásné, ale vzduch ještě studený. Tu třeba bedlivě na dítka dohlédnouti, by venku přliš se nezdržely a se nenachladily. Zvláště dítkám útlým mohlo by to býti velice nebezpečno.

4. Mytí a koupání.

1. Kůže lidská obsahuje $2\frac{1}{4}$ milionů otvorů (píchů) potových; téměř $\frac{1}{3}$ veškeré krve lidského těla jí probíhají; koží dýcháme, totiž očišťujeme krev jako plicemi; ona je též ústrojem hmatu.

Z toho patrnó, jak mnoho záleží na zdravotním stavu tohoto ústroje těla lidského.

2. Aby pot a tuk, pokud z kůže se vyroňují, a nečistota, jež na ně se uchytí, byly odstraněny, ale také aby oddrobující se pokožka byla smyta, k tomu slouží *mytí* a *koupání*.

3. Teplé lázně tělo očišťují, studené je občerstvují a otužují. Novorozenátko má býti koupáno každodenně ve vodě 28° až 29° R teplé, vždy asi 6 až 8 minut. Bývá to nejlépe dopoledne před snídaním, když dítě se probudilo. Dítě přliš nepokojné lépe je koupati až k večeru nebo někdy i dvakrát denně.

Rousseau doporučoval koupati novorozenátko ve vodě studené po příkladu Indianů amerických; pak prý bude naše pokolení silné, jako jsou oni. Pravda, Indiané tak činí, koupající novorozenátko třebas v řece, na níž dříve byl prolomen led; avšak většina dítek jejich již při tom hyne, a které zůstanou, jsou ovšem zdraví neobyčejně pevného.¹⁾

4. Vyšetřovati teplotu lázně pro malé dítě nemá se dít rukou, která často pro mozoly, starobu a j. je málo citlivá, nýbrž raději loktem, nebo nejlépe teploměrem. Již mnoho dítek zemřelo neopatrností v tom ohledu, byvše opařeny.

R. 1867 a 1868 v Elbluhu v Prusku ze 380 dítek zemřelo opařením 99. Byly to dívky, jež koupala stará porodní bába, pro jejíž studenou ruku voda byla vždy málo teplá.

5. Má-li dítě kůži suchou, pukavou, dobře jest, přidati do lázně mléka nebo pšeničných otrub. Bez výslovného nařízení lékařova není dobře používati přísad jiných.

6. Dítě znenáhla budiž navykáno na vodu vždy chladnější: po 6. měsíci 26—25° R, ke konci 1. roku 24—23° R. Potom stačí koupati týdně až čtyřikrát, později pak jen jednou.

7. Lehká rýma, kašel a p. nebudiž příčinou, bychom dítek nekoupali.

8. Strupy na hlavě, pokud pocházejí od tuku, z kůže vymíšeného, lupů, prachu a j. nečistoty, nesmějí býti trpěny, neboť způsobují dětem svrbění, kazíce jim spánek. Nejlépe jest, strup na noc hojně namazati olejem mandlovým nebo olivovým, ráno pak hlavu omyti v lázni mýdlem, nejlépe glycerinovým. Tím se strupy uvolní a brzy odpadají.

¹⁾ Dr. Ploss — Das Kind in Brauch u. Sitte der Völker. II., 1 a d.

9. Dítky 5 až 6leté mohou se koupati třebas i v řece, ale nikdy déle, nežli 15 až 20 minut, nechť voda je teplá jakkoli. Při tom mohou se již učit plovati.

10. Kromě toho mají si dítky každodenně *mýti* hlavu, krk, prsa, ruce, ale potom dobře se otřít, zvláště jdou-li hned na to ven.

11. U dítek velice k utužení zdraví přispívá pravidelné občasné *mytí celého těla*. S počátku k tomu vezmeme vodu asi 22° R teplou, později asi 18° R, nebo i méně. Bývá to nejlépe ráno, ale ne hned, jak s postele slezly, nýbrž 15 až 20 minut později. Děj se to, zvláště v zimě, v pokoji dobře vytopeném. Dítě postavíme do vany, smočíme velkou houbu a rychle ji myjeme šíji, prsa, hřbet, břicho, paže, nohy. Na to polejeme dítě studenou vodou a tělo rychleji a silněji ručníkem třeme a spolu otíráme. Nežli dítky pustíme ven, ať se doma ještě trochu pohybují.

12. Velice přispívá k zdraví těla, když děti, byvše v létě unaveny, večer vykoupají se ve studené vodě. Třeba však dáti pozor, by ochlazení nebylo příliš náhlé.

13. Dobře jest zvykati děti, když přijdou v létě domů spoceny, by se oblékly do šatů suchých, ať již se koupají, či nic.

5. Oděv.

1. Při oděvu jest míti na zřeteli stránku *mravnou, zdravotní a vkus*.

2. Ohledně stránky *mravné* naprosto jest zavrhovati oděv, který studu není ochrancem. Jemný stud jest dívčímu pohlaví více ještě přirozený, nežli chlapčímu; a proto není těžko v tom ohledu dívky vésti, kdyby nebylo zlého příkladu dospělých.

3. Pokud se týče stránky zdravotní, má oděv přiměřen býti *tělu, věku a době* roční.

4. Pro dítky nejútlejší má oděv býti měkký, z plátna již potřebovaného, lněného nebo širtynku; má také býti náležitě teplý, ale hlavička má býti nekryta, leda je-li chladný vzduch. U nemluvnat ručky budte volny a nožky jen málo stísněny, a vůbec zavíjení ne příliš tuhé. ¹⁾

¹⁾ Při zavíjení neužívatí, a také ani u sebe nenositi jehel a špendlíků. Jak často neopatrností jehla vbodena do těla dítěte!

5. Oděv má v zimě chrániti před nachlazením, v létě před vedrem.

Liebig dí: »Oděv jest nám, co se tělesného tepla týče, jen pouhou náhradou za jisté množství potravy.« Proto v zimě při chatrnějším oděvu bývá větší hlad.

Lehmann praví: »Přirovnává-li se množství kyseliny uhličitě, již vydychují děti nebo mladí živočichové, k váze tělesné, ukáže se, že děti vydávají téměř dvakrát tolik kyseliny uhličitě než lidé dospělí. Avšak vydávané množství kyseliny uhličitě dosti stále se srovnává s množstvím vyvinutého tepla. Vidíme tudíž, že ústrojí dětskému, i když není v poměrech nepříznivých, opatrovati jest téměř dvojnásobné množství látky potřebné na výrobu tepla.«

Patrně z toho, jak důležité jest, chrániti dítky před nachlazením. Přes to vše třeba spíše varovati před přílišností nežli před nedbalostí v té příčině. V zimě hlava nebudiž kryta příliš teple, zvláště má-li hojně vlasů, rovněž i krk; tělo však budiž v teple, ale nikoli přílišném; nohy buďtež dobře opatřeny. Při tom nemá oděv nikdy příliš ztěsna přiléhati, aby dýchání kůže nebyl na závalu. Proto na hlavu a na tělo nejsou prospěšny kožešiny.

Čím počasí teplejší, tím oděv budiž lehčí.

Kneipp dí: »Poslyš matko, co ti radím! Nastane-li jaro, mívají dítky neobyčejnou z toho radost, mohou-li se volně proběhnouti bosi, a vidí-li jiné choditi bosi a samy nesmějí, tu nezřídka ronívají slzy. Nech je bez starosti choditi na boso! Zebe-li děti, vědí dobře, kde je světnice. Vyčkej, až samy požádají o střevíce a punčochy: budeš však zajisté čekati dlouho, tak bývá jim chození na boso příjemným a milým. — Aby ti nebylo docela ničeho se báti, zvykej děti rozumnému otužování se vodou; dovol jim choditi čas od času dvě až tři minuty ve vodě nebo držeti minutu ruce ve vodě; nebude ti třeba dlouho k tomu vybízeti, neboť dítě, seznávši blahý toho pocit, bude k otužování tomu lákáno samo. Dovol dětem, by aspoň ráno nebo večer chodily nějakou chvíli bosi v zahradě, ve vlhké trávě, a veliká parna letní neuškodí takto otužené přirozenosti dětské pranic. — Jako jest třeba dítky otužovati na jaře, by snesly parno letní, tak jest nutno na podzim otužováním připravit je pro zimu. Proto jim nezakazujme hned na podzim, by chodily bosi; a nemohou-li již venku choditi bosi, nechť chodí na podzim a v zimě vždy ráno bosi po pokoji.¹⁾

6. Oděv je pro tělo a ne naopak. Proto nesmyslný jest oděv, který tělo *tísní* (šněrovačky, těsná obuv).

¹⁾ Šeb. Kneipp — Jak žiti. 88.

7. Oděv má býti prostý a pokud možná *úhledný* a *vkusný*. Strojivost pěstuje se již v nejútlejším věku. Co káže moda, není vždycky vkusno.

Avšak úhlednost má býti v souhlase s dětskou povahou. Co platen sněhobílý šat dítěti, když smí se v něm sotva ohnouti, neku-li na zemi sednouti!

»Pro oko volí matka látky a barvy, které naprosto se nehodí, by vydržely, když hoch by si v nich volně hrál. Aby šat se nepoškodil, zakazuje se dítěti volná hra. »Hned mi ustaň, sice zašpiniš svůj čistý kabátek!« tak rozkazuje hochovi, který se plazí po podlaze. »Hned se mi vrať, sice poblátíš své punčochy!« volá vychovatelka na některého ze svých svěřencův, jenž sběhl s pěšinky, aby vylezl na nějakou hráz. Takto se zlo zdvojnásobuje. Aby vypadaly podle toho, co matka považuje za hezké, také aby se líbily jejím hostům, jest dětem nositi šat nedostatečný a nevhodný; a aby nedůtklivý ten šat zachován byl čist a neporušen, brání se neunavnému dovádění, jež dětem tak jest přirozeno a potřebno.¹⁾

8. Budiž o to pečováno, by oděv byl vždy *čistý*, byť i prostý a spravovaný. Vzítí na se čisté prádlo jest téměř jako vykoupati se. To platí též o oděvu nočním.

Jemné, při tom však roztrhané a špinavé prádlo na dítkách je znamením nepořádnosti a nečistoty matky. Jest to nesličné i nezdravé.

6. Pohyb a klid.

1. Ústroji pohybu jsou *svaly* spolu s *kostrou*.

2. Ohledně kostry jest při výchovu dítek na zřeteli míti:

a) *Lebku*. Jest to s počátku měkká chruplavka, a může tudíž snadno se smačknouti, znetvořiti, porouchati.²⁾ Nejdéle zůstává měkkou na tak zvaných teménkách, na které tudíž zvláště třeba pozor dáti.

b) *Zuby*. Již od prvního počátku je třeba dohlédnouti, zdali první zuby rostou v pořádku, a neobjevuje-li se některý zub mimo řadu, třeba šikmo směrem k tváři nebo jazyku. Ježto první zuby vězí v měkké dásni, jest tu snadná pomoc. Také při vzrůstu

¹⁾ H. Spencer — Vychov. rozumové, mrav. a těl. 114.

²⁾ Znetvořování lebky u nemluvnat některých kmenů amerických a australských.

zubů druhých jest k tomu hleděti, kterým směrem rostou, aby snad nerostly *vedle* mléčných anebo v jiném nepořádku.

Jiná péče o zuby záleží v bedlivé čistotě, která nejen ku zdraví, ale také k sličnosti a k řádné výslovnosti přispívá. Zajisté vypadá člověk se zdravými zuby mnohem statněji, nežli když v ústech mu zeje vetchá zřícenina.

Velmi pečlivě jest o to dbáti, by zubní kámen se podle zubu neusazoval, by sklovina ostrými dloubátky, náhlými přechody teploty, kousáním tvrdých předmětů nebo působením ostrých kyselin nebyla porušena.

K čištění zubů nejvhodnější jsou pasty.

Porušený zub bylo by s prospěchem, dáti zatmeliti, by alespoň na čas ještě se zachránil.¹⁾

c) *Páteř*. Ta jest *třikráte* v nebezpečí, kdy může se chorobně zkriviti.

a) *V době, kdy dítě počíná býti drženo zpříma*. Nečihneme tak dříve, dokud dítě samo hlavičku nezvedá a znáti nedává, že by chtělo seděti. Obvyčně to bývá v 10. až 15. týdnu, ale u dětí, nemocných křivicí (anglickou nemocí, kdy kostra příliš dlouho zůstává měkkou, chruplavkovitou, třeba až do 4 roků) v 6. až 8. měsíci, ba i později. S počátku není radno, dítě držeti zpříma déle nežli 15 až 20 minut; později vydrží již dobu delší.

Nutíme-li dítě seděti dříve již, tu těžká jeho hlavička tíhne v před a páteř se chorobně ohne ve hřbetě příliš *v zad* (dostane křivá záda).

Také máme dítě nositi střídavě na lokti pravém a levém, sice by se mohlo ve hřbetě zkriviti *v stranu* (dostane hrb či vysoké plece).

β) *V době, kdy dítě učí se choditi*. To bývá rozdílné. Dr. Steiner udává, že z 200 dětí, jež pozoroval, počaly choditi: 42 do 12. měsíce, 88 mezi 14. a 15. měsícem, 32 mezi 16. až 18. měs., 28 v 2. roce, 8 mezi 2. a 3. rokem, 2. ve 4. roce. Že mnohé děti tak se opozdí, pochází od křivice, které mezi mládeží čím dál, tím více přibývá.

Není dobře dítě k chůzi nutiti, ale posečkati, až samo začíná se zvedati a na nožky se stavěti. Kdo v tom raditi si nedá, může dítěti způsobiti zkrivení páteře *v zad* a také zkrivení nohou.

¹⁾ V zdravém zubu plomby činí výtečné služby, v nemocném chrupu plomby méně uspokojují. (Zdravotní slovník. 135.)

Také není radno používatí rozličných přístrojů, by dítě naučilo se choditi. Nejen že to nic neprospěje, ale dítě může se poraniti, a často může přístroj takový býti závadou ve vývoji plic, ježto dítě prsy o kraj přístroje příliš úsilně se opírá.¹⁾

γ) *V době návštěvy školní.* Tehdy nejčastěji vyskytují se zkřivení páteře na zad a v stranu, u dívek zase častěji nežli u hochů. Chybné a přílišné sedění při nepřiměřených stolech a lavicích může k tomu přispěti.²⁾

Matka nechť v tom ohledu bedlivě nad dětmi bdí a pravidelně jednou do týdne, nejlépe při koupání, dítě prohlédne. Pozorovala-li by sebe nepatrnější počátky chorobného zkřivení páteře v zad nebo v stranu, měla by ihned poraditi se s lékařem.

d) *Nohy.* Již prve bylo připomenuto, kterak děti mohou zkřiviti si útlé nožky své. Vidíme-li ubohé ty tvory s nožkami bočityma (v kolénkách od sebe), můžeme směle si mysliti, že pouhým nerozumem rodičů a chův dítě tak bylo znetvořeno.

Zkřivení nohou jest vůbec možno v době, dokud kostra zcela ještě se neustálila; tedy v době vzrůstu. Tak vzniknou zkřivení nohou při některých živnostech (tu obyčejně koleny k sobě), při jízdě na koni (koleny od sebe) a j.

3. *Svaly* smršťováním a natahováním svým jsou příčinou pohybů těla lidského. Dítě má sice již svaly všechny, ale neumí jich používatí. Proto jsou jeho první pohyby tak neobratny, a teprve znenáhla nabudou obratnosti a úhlednosti. K tomu třeba cviku; necvičí-li se sval, nejen že ho pak dítě používatí nedovede (na př. sval na čele a na záhlaví, jimiž některý člověk pohybuje celým temenem), ale on chudne čím dál tím více a mění se v tuk.

4. Aby dítě v nejútlejším věku mohlo cvičiti svaly své, musí míti údy volné. Pokud tedy netřeba, budiž nemluvně volně položeno, by ručkama i nožkama volně mohlo hýbati. Pláč dítek přechasto v tom má příčinu, že dítě je zavínuto a cítí se nevolným.

¹⁾ Mauthner: Dle chůze poznáme muže a ženu, stav, letoru, povahu; podobně z prvních pokusů dítěte, když choditi se učí, lze souditi na jeho příští povahu. Některé leze rychle, jiné zvolna; jedno brzy dobře se staví, jiné po delší době; některé stává se v době té bázlivým, jiné smělým.

²⁾ John Forbes dí: »Navštívili jsme nedávno ve velkém městě ústav, kde bylo 40 chovanek. Po bedlivém vyšetření seznali jsme, že tu nebylo dívky ani jediné, pokud ve škole té byla 2 léta, by nebyla více méně hrbatá. (H. Spencer — Vychov roz. mr. a těl. 121.)

5. Později jsou to rozmanité *hry*, které značně přispívají k cvičení svalstva dítek. Ke hrám buďtež vhodná a prostranná místa, která by dospělým lidem nepřekážela.

6. Velikou důležitost pro cvičení svalů má *práce*, která nemá nikdy býti lehčí, nežli nač stačí síla člověka. Jen takovou prací síla se cvičí.

Osmnáctiletý jinoch chtěl cvičiti svůj malík a zkusiti, jak daleko to dovede, když každý den jím zvedne břemeno o něco větší. Jinoch ten po celé léto dělal maltu a podával zedníkům. Začal s dvěma cihlami, jež vážily 10 liber a byly svázány provázkem. Denně přidával malou částku, a přivázav ji, zvedal celou váhu několikrát denně. Ve cvičení tom pokračoval skoro 5 měsícův, a konečně zvedl malíkem 100 liber. Stěžl bych tomu věfil a celou věc pokládal bych za smyšlenku, kdybych byl jinocha sám dobře neznal.¹⁾

7. Poskytuje-li povolání člověka málo příležitosti k všestrannému a vydatnému cvičení svalů, pak by měl ve volné chvíli voliti si práci takovou, která by nahradila, čeho tam se nedostávalo. Výtečně k tomu hodí se práce, spojená s polním hospodářstvím, práce zahradní a j.

8. Samotná *procházka* sice také tělu prospívá, ale jenom jednostranně. Za to stoupání do vrchu a s vrchu namáhá nejen nohy, ale i svaly hrudní.

8. Výborným cvičením těla jest *plování*, nejen ohledem na svaly, ale také vzhledem k zdravotní stránce všech ostatních ústrojů. Jako při všem, jest i zde zachovati slušnou míru.

10. *Tělocvik* má za účel, cvičiti souměrně veškeré svalstvo, aby pohyby nabyly určitosti a přesnosti. Pokud nevybočuje z těchto mezí, jest ovšem velice prospěšným. Rozličné tělocvičné umělostky se stanoviska vychovatelského nelze schvalovati. Přednost mějte pohyby takové, které podporují zdraví a slušné držení těla.

Pokud se týče mládeže, má tělocvik míti zřetel ke každému jednotlivému dítěti zvlášť. Dítka souchotinářské, chudokrevné, se srdeční vadou a j. nesmějí připuštěny býti k tělocviku. Protože tělocvikem tělo zemdlí, nehodí se na hodiny dopolední, leda přijdou-li po něm předměty lehčí, při nichž není velkého namáhání duševního. Nejsou-li místnosti pro tělocvik přiměřeny, pak raději ponechati jej pro dobu teplejší a prováděti jej pod širým nebem.

¹⁾ Šeb. Kneipp — Jak žíti. 25.

Některá cvičení lze prováděti v každém pokoji, a pro zachování zdraví jsou cvičení ta důležitější, nežli na rozmanitém tělocvičném náradí.

Starověcí národové klassičtí velice byli dbalí tělocviku.

11. Prospěšny jsou též rozličné hry na zdravém vzduchu, na př. hra v míč, klouzání, závodění, zápas a j. ¹⁾

Prospěšný může také býti tanec, pokud není nemirný, neprovádí-li se v místnostech nezdravých, a pokud není závadným v ohledu mravném.

12. Pohyb střídati se musí s *klidem*, to tím častěji, čím dívky jsou mladší. Však ani ten nesmí trvati dlouho, sice také unaví; vídáme ve školách, kterak děti, když dlouho jim bylo klidně seděti, se všelijak křiví, neslušně se podpírají, se provalují, ruce si zakládají a p.

13. Pohybem vyvinuje se teplo. Proto třeba někdy dětem *ochlazení*, když před tím značně byly se pohybovaly. Toho poskytně jim chladný vzduch, omytí vodou, nebo také vykoupání. Jen třeba tu opatrnosti, by přechod teploty nebyl příliš náhlý.

14. Klidu a tím odpočinku dostává se tělu zvláště ve *spaní*. Tu opět tvoří se ty části těla, jež pohybem se zrušily; mimo to tvoří se a vyvíjejí se části nové. Tak spánkem udržuje se tělo při síle a spolu také roste. Proto třeba spánku tím více, čím dítě je mladší a slabší, čím spíše náchylně jest k úbytím.

15. V prvních 8 dnech spí dítě téměř stále, a bdí v celku za den sotva hodinu. Později spí vždy ještě 18 hodin denně. Čím dále, tím více ubývá spánku. Když tělo již více neroste a úplně je zdrávo, potřebuje ku spaní přece nejméně 4 hodiny. ²⁾

16. V prvních šesti letech nechme dítě spát, až se samo probudí, a vezměme je z lůžka, není-li očekávati, že by znova usnulo.

17. Aby dívky *dobře spaly*, k tomu napomáhá, když před tím se pohybovaly na zdravém vzduchu, když se vykoupaly

¹⁾ *Rozjařená mysl*, kterou hra způsobuje, a způsob pohybů, které neprovádějí se na povel, ale spíše jaksi bezděčně se konají, které také nevyžadují namáhavého učení a paměť nenamáhají, *poskytuje ochablé soustavě nervové skutečného zotavení*. (Dr. Albert Hoffa — Die körp. Erziehung der Jugend. Würzburg 1896. 22.)

²⁾ Komenský praví: Nejzdravěji jest denně 8 hodin práce, 8 hodin zábavy, 8 hodin spaní (a Angličan dokládá — »8 zlatých k tomu«).

v chladné vodě a jdou-li spat v určitý čas. Neusne-li dítě v určitou hodinu, tu buď mu je příliš horko (má hlavičku v horku, je blízko kamen) nebo má vysoko hlavičku; je stěsnáno, zvláště má-li ručky zavínuté, což je zbytečno; nebo to pochází od potravy nepřiměřené, přílišné, od nemoci, nečistoty a j.

Umělé uspávání vždy jest na škodu. Kolébáním se dítě vlastně omamuje; jest to škodlivě mozku, a někdy způsobuje dávení, zvláště brzy po jídle. Odvarem makovým dítě duševně se otupuje, a mnohdy děti byly jím otráveny.

18. Při spaní vyvinuje se tepla méně; proto musí tělo býti *přikryto* tepleji, nežli za dne oděvem; u malých dětí lehkou peřinkou nebo vlněnou pokrývkou. Později nebudiž přikryvka teplejší, nežli třeba, aby dětem nebylo zima.

19. V studenu spáti jest nebezpečno pro dychadla útlých dětí. Pro první týdný v době chladné může dítě míti láhev zahřívací u nohou.

20. Děti záhy zvykejte na *lůžko* tvrdé: na matrace ze žíní nebo mořské trávy, podušku klínovou a měkký žínovou.

21. Není zdrávo, nechati děti spáti s dospělými, tím méně s nemocnými. Nejednou také stalo se, že bylo dítě dospělým člověkem zalehnuto.

22. Nejen ložnice má býti náležitě provětrána, ale také lůžko; proto jest lépe postel ustlanou nechati odkrytu.

7. Péče o řídla a nervstvo.

1. *Oko* novorozeňátka jest velice citlivé, a proto třeba tu veliké opatrnosti.

Především budiž oko udržováno čisté. Jako nečistota škodí oku také prach, kouř, nečistý a vlhký vzduch, náhlá změna teploty, průvan a drsný vzduch.

Jest pak také oko chrániti přílišných dojmů: silného světla, náhlého přechodu ze světla do tmy a naopak. Proto staví se postýlka dítěte tak, by obličej nebyl obrácen k oknu, nýbrž ku stěně, od které však světlo nesmí odrážeti se příliš silně. Proto radno nad hlavu dítěte k postýlce upevniti stínítko zelené nebo modré.

Mezi 1000 dítkami (r. 1861 ve Vídni, dle Jägera) bylo:

věku 9—16 dní:	5	zraku normálního,	78	krátkozr.,	17	dalekozr.
» 2—6 roků:	30	»	»	10	»	8
» 6—11 »	46	»	»	43	»	11

(dětí z venku);

věku 9—16 roků: 13 zraku normálního, 80 krátkozr., 2 dalekozr.
(z ústavů vychovavacích).

Patrně tudíž, že věkem přibývá krátkozrakosti, a více v městech, nežli na venku. Věci stavme dětem raději dále od oka, a příliš drobnými předměty nedejme jim se obírat, jako: vypichováním a vyšíváním ve školách mateřských, písmem příliš drobným a p. Když oko bylo po nějakou dobu namaháno pohledem do blízka, nutně dítě, by pak upíralo oko na věc vzdálenou; tak si oko zachová schopnost, přizpůsobiti se pro blízko i pro dálku. Netrpme dětem čísti a drobné práce konati za skrovného světla, nebo když slunce přímo na knihu nebo práci svítí; nedovolme jim hlavu k práci příliš skláněti.

Netrpme dětem, by si oči mnuły, víčka ohrnovaly a jinak nerozumně s očima zacházely.

Jsou-li oči blikavé (šilhavé), jest záhy poraditi se s lékařem. Někdy z rozpustlosti děti učí se blikati, proti čemuž jest vystoupiti co nerozhodněji.

2. Mnohem menšímu nebezpečí jest vystaveno *ucho* dítěte, nežli oko, jsouc většinou ukryto hluboko v lebce.

Chraňme děti průvanu, zvláště když byly upoceny, dbejme o čistotu ucha, pak ať do ucha se nerýpají, před náhlými dojmy se chrání (před výstřely, zvoněním, nekřičeti do uší).

3. Rodiče mohou velice škoditi dětem, mají-li je před časem a příliš k učení. V tom chybuje se zvláště v městech. Tím trpí velice *mozek*.

Školy mohou též k tomu se přičiniti, namahají-li děti přes příliš duševně, ukládají-li jim příliš mnoho, potřebného duševného oddechu jim nedopřejí.

Stížnost rodičů, že dítky přišly ze školy s bolením hlavy, i mně přecasto se vyskytla, a není tomu dávno, zakázal jsem navštěvovati školu jistému dítku 7letému, které vždy po dvouhodinné nepřetržité ruční práci přicházelo domů, nařkajíc na bolení hlavy. Většina těch, kdož o školních nemocích psali, vyprávějí věci podobné. Podrobněji úkaz ten sledoval Guillaume. Vypravuje, že v «*collège municipal*» v Neufchâtelu (ve Švýcarech) mezi 350 hochy věku

7—16 let nalezl 99, kteří trpěli bolením hlavy; mezi 381 dívkami téhož věku 197. Guillaume připsuje úkaz ten příliš velikému naplnění ducha. — Theodor Becker nalezl mezi 3364 žáky a žakyněmi škol v Darmstadtu 974 čili 27·3⁰/₁₀₀, kteří více nebo méně trpěli bolením hlavy. Z toho připadlo na vyšší třídy gymnasia 80·8⁰/₁₀₀. Th. Becker připomíná, že prací přemožené dívky počínají zívati a náhle z prudka oddychovati. Obličej při tom bývá bledý nebo zase krom-obyčejně rudý. — Guillaume připomíná, že v praxi pozoroval u dívek 12—16tiletých, při domácích pracích zaměstnaných, lice od návalu krve rudé. Tyto dívky večeřely málo nebo s nechutí, byly ochablé a neúčastnily se hovoru v rodině, špatně spaly a živými sny dávaly na jevo, že jejich duch přílišnou činností byl podrážděn. Když Guillaume vypravuje, že jedno takové dítě před smrtí svou třeštic mluvílo o zlomcích a počtech, nemůže tento zajisté řídký případ býti svědkem proti škole, ano nic není přirozenějšího, jako to, že za těžkých záchvatů zimních nebo horečných dítě blouzní právě o těch předmětech, s nimiž se zabývalo jsouc zdrávo; rovněž jako blouznívá dospělý o mnohých předmětech vezdejšího života aniž by tyto musily býti příčinou jeho nemoci.¹⁾

Nyní známe a co den vidáme jistou mladou paní, jejíž zdraví bylo na celý život zničeno ve škole, kterou prošla. Bývala tak ve-lice přetěžována, že jí žádné síly nezbylo k cvičení těla, a nyní, když vychování její jest skončeno, neustále si naříká. Chuť k jídlu malá a vybíračná, ponejvíce masa se štítící; nohy vždycky studené, i když je počasí teplé; slabost, která dovoluje jen procházku nejvolnější a to jen na krátkou dobu, tlukot srdce, když stoupá do schodů, zeslabený zrak, a k tomu ještě zakrnělý vzrůst a tkanivo ochablé: to jsou tak některé toho následky. A k tomu ještě můžeme doložit, jak se daří její přítelkyni a spolužačce; ta je rovněž chorobna, ta div neomdlívá, když se jí mysl vzruší v pokojné společnosti přátelské; a tu již dávno její lékař donutil, aby naprosto od studování ustala. — Je to věc podivná, že tak málo jsme si toho vědomi, jak nebezpečno přetěžovati mládež učením, když přece vůbec dobře se ví, že nebezpečno jest děti učením přetěžovati. — Avšak ačkoliv ta věc dobře jest známa, že vývoj duševný, v době dětské vynucený, způsobuje buď tělesnou slabost, nebo konečnou duševnou tupost, nebo předčasnou smrt: přece dosud známo není, že pro věk jinošský táž pravda platí. A přece je to věc jistá. I pořádek jest určen, i doba, v níž mohutnosti duševné dospívají. Dobře jest, když se vychovavací běh spravuje tím pořádkem i těmi do- bami. Ne-li; zaprahují-li se vyšší mohutnosti před časem do práce, že se jim ukládá vědění příliš složité a odtážité, jehož snadno zmocí nemohou; nebo je-li rozum výstředným pěstováním vůbec vyvinut nad míru, svému věku přiměřenou: pak nepřírozeně nabytý prospěch ten provázen bude rovným nebo větším ještě zlem. — Jako prudké,

¹⁾ Dr. Ad. Baginský — O nemocích školních. (Po česku vzděl. J. Šauer z Augenburgu.) V Praze. 1882. 23.

avšak dočasné rozčilení mozkové uvádí vnitřnosti do prudkého, však dočasného nepořádku, tak méně prudké, však stálé rozčilení mozkové uvádí vnitřnosti do nepořádku méně prudkého, však stálého. — Posuďte z toho, jak velice ubližuje dětem a mládeži přílišné podněcování mozku. — Přecpávací ten systém je děsným poblouzením, ať se posuzuje s kteréhokoli hlediska. Je to opravdový blud, protože snaží se, učení učiniti odporným. — Na ženy účinkuje tento systém uměle vynucovaného rozvoje možná-li ještě zhoubněji než na muže.¹⁾

4. Veliké opatrnosti třeba u mládeže v příčině stránky *pohlavní*.

Největší péče v té příčině náleží rodičům; tak co se týče slušné míry v pokrmu, oděvu, zřízení postelí, raného vstávání, dozoru nad společností a nad čtením. V místech, kde dívky jsou na byt a stravu u cizích, musí i škola v bytě na dívky dohlížeti, a to: zdali doma jsou pod řádným dozorem, není-li příležitosti k pohoršení, k požívání nápojů rozčilujících, tabáku a vůbec k činnostem, ve kterých mládež dospělá ke své škodě ráda napodobuje.

Pokud škole náleží, má se k tomu dohlédnouti, by lavice byly dobré a dívky neseděly těsně, by na dívky stále bylo dozíráno, při vyučování by s největší obezřelostí vyhýbáno všemu, co by jakkoli se vztahovalo k věcem pohlavním. Vyučování budiž poutavé, povzbuzující, by nevznikl u dítek cit dlouhé chvíle, ale aby pozornost jejich stále byla zaměstnána. Nebudiž dovoleno, ustraňovati se v příčině tělesné potřeby dvěma dětem zároveň, a budiž k tomu přihlíženo, by nikdy na místech takových dlouho netrvaly. I při tělocviku hleďme vyvarovati se takových cvičení, která by v té příčině mohla býti záhubná, aniž bychom dávali na jevo, proč tak činíme, a necvičme dívky až do umdlení. V létě mějme je k častějšímu koupání v studené vodě a k učení se plavati, při čemž studu budiž co nejvíce šetřeno. Rovněž i řeč dítek budiž vždy co nejvíce cudná! Děti mravně sešlé, pak ty, o nichž jsme přesvědčeni, že druhé svádějí, jestli přísné napomenutí u nich nic neprospělo, ze školy odstraňme.²⁾

¹⁾ H. Spencer — Vychování rozumové, mravné a tělesné. Str. 120 dalsí.

²⁾ Dr. Ad. Baginský — O nemocech školních. 36.

II. Výchov duše.

1. O pěstování veselé mysli.

1. V mnohých domech bývají ve dveřích, jež z chodby vedou do zahrady, skla různých barev. Hledíme-li sklem zeleným, jest zahrada zelená; když žlutým, jest žlutá; když červeným, jest červená.

Zahrada je svět.

Pozorovatel jsi ty.

Sklo, kterým se díváš, jest tvá *míra mysli*.

Odtud to pochází, že týž svět jinak vypadá, hledí-li naň A, a jinak, hledí-li B; že o téže věci dnes jinak soudíme, nežli jsme činili včera.

Ne v tom světě, ve kterém se zrodil, žije člověk; *žije v tom světě, který v něm se zrodil*.

Život jest břemenem nebo požehnáním, země jest slzavé údolí nebo ráj, dle toho, je-li člověk myslí pochmurné nebo veselé.¹⁾

2. Ježto veselá mysl jest nezbytnou podmínkou k náležitému vyplnění životního úkolu, jest *povinností*, o vypěstování a udržení veselé mysli pečovati.

Proto jest základem veškerého působení vychovatelského, buditi a pěstovati u mládeže mysl veselou a radostivou. Nechtě cokoli s dítětem konáme, vždy hledme především k tomu, by u něho byla a stále se udržovala mysl veselá. Nebude-li tomu tak, utrpí tím značně veškeré naše působení.

3. Především jest o *zdraví* těla pečovati a moudře je *otušovati*. Že dítě bývá nevrle, pochází často od toho, že mu zub nechce lézt, že nemůže spát. I dospělý bývá mrzut, není-li na těle zcela zdrav. — V nejútlejším věku nejlépe se kladou základy pevného zdraví pro celý další věk, a tím i základy veselé mysli.

Truchlivá mysl u mládeže, pokud má příčinu v chorobě tělesné, trvale vyléčí se vyléčením choroby, a jest tedy věcí lékařovou.

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente.

Okamžitou nevrlost myslí, pokud má příčinu v přechodné nepravidelnosti výkonu některého ústroje tělesného, hledíme odstraniti změnou v činnostech tělesných.

Tak na př. tíseň mnohdy přestane, když z hluboka vydecháme, když z klidu přejdeme v čilý pohyb a p.

4. Dítě churavé, zmrzačené, slepé, hluché necítilo by se tak nešťastným, kdyby ho jiní příliš *do očí nelitovali a bez potřeby mu nepomáhali*.

Děti slepé jsou nerady, když je kdo lituje; bývají tím připraveny o duševný klid. Spíše pochváliti je za vykonanou práci, která je stála větší námahu, nežli dítě vidomé. Podobně při zmrzačených, churavých a j.

5. Veselá mysl záleží pak hlavně v celém uspořádání *smýšlení a jednání* člověka, tedy v *mravné povaze*. Tomu ovšem na úkor by by *vášně a náruživosti*.

6. Povšimněme si, kterak jednotlivé prostředky vychovavací přispívají k buzení veselé mysli. Jest to hned v první řadě *příroda*.

Styk s *přírodou*, bedlivé pozorování všeho toho, co příroda vůkol nás na odiv staví, je s to, mysl truchlivou vyjasniti. K tomu netřeba dalekých cest a vyhledávání neobyčejných krás přírodních; právě to, co je nám nejbližší, má nás pobízeti k pozornosti a mysl naši zajímati.

Ředitel ochrannovy v Bächtelen u Bernu, byv tázán, zdali považuje za nutno, aby s ochrannovou spojeno bylo polní hospodářství, odpověděl: »Naprosto. Již to, že dítě je více odloučeno od své předešlé společnosti, působí naň prospěšně. Pak také vliv přírody na dítě může býti velice účinným. Když hoch takového sem přivedou, tu vezmu ho v soukromí a ptám se ho: »Co pak teď míníš dělat?« Odpověď dopadne velmi rozdílně. Některý dá se do pláče a slibuje: Budu hodný. Jiný: Já uteku. Také: Neumím pracovat. Já pak jemu upřímně na to: »Teď můžeš začít nový život. Tady tě nikdo nezná, nikdo neví o tvých chybách, kromě mne, a já nikomu o nich nepovím, ani tvému učiteli. Budu tobě otcem, ty buď mým upřímným dítětem.« Obyčejně již od prvního začátku dítě takové v ústavě stává se lepším. Někdy však bývá zatvrzelé, nepřístupné. Ale když potom přijde častěji do Boží přírody, a rozhlédne se vůkol po zemi, po nebi, tu roztaje led v jeho srdci, lehko je mu, jako by padla s něho tíže, a dá vůli své radosti: zavýskne si nebo zazpívá. Odtud již bývá sdílným, ba přítulným. — Nám je polní hospodářství především prostředkem vychovavacím, a není práce, kterou by děti tak rády konaly, jako práce hospodářská.)

1) Jos. Šauer z Augenburgu — Paedagogická cesta po Švýcarsku. 119

Již ve vísce mezi bory
svatvečer se odzvonil,
a přes obružené hory
letní den se překlonoil.

Jak zlatý štít bohatýra
luna plá ve blankytu:
vlij, ó duše všehomíra,
lad i mého do citu!

Ztiš ty vlny v pláni hladkou,
děj, by přítomnost tvou sladkou
srdce moje poznalo,
v souzvuku tvém plesalo.

Fr. L. Čelakovský.

7. Dále přispívá k veselé mysli pěstování *umění*.

Zpěv, hudba, básnictví a umění vůbec mysl nezkaženou blaží, tesklivou rozjasňuje, chorou léčí a pozdravuje.

Když dítky v rodině společně zpívají, bývá tím svazek rodinný značně upevněn; láska bývá vroucnější; mysl naplní se blaživou veselostí; položí se základ ku krásným vzpomínkám pro léta pozdější. Písni srdci překypujícímu se ulehčí a ztracený klid vrátí se do něho zas.

Alc také básnictví měj svůj domov v rodině. Dítě necht záhy učí se nazpaměť krásným básním, a především krásným žalmům a chorálům. Píseň, báseň, žalm — toť jsou podpory v strastech života.

8. Jsou povahy, které z víru života se utíkají do *samoty*, by tam klidu mysli znova nabyly. *Společnost* lidí ctnostných však z pravidla působí na míru mysli prospěšně.

Radosti rodinné, které se netýkají jenom jmenin a narozenin otce, matky, dítek, ale i služebných, jsou ohniskem, z něhož září teplo spokojenosti a veselé mysli na vše strany.

„Utrhni z rána růži a postav ji na stůl vedle snídaně své choti. Dítka budou příkladu tvého následovati, aniž by ti třeba bylo jim to říci.“

9. Jako všude při vychovávání, tak i zde *příklad* jest nezbytný.

Společnost a příklad především členů rodiny, k nimž dítě náleží, dává mysli dítěti ráz. Klidná, opravdová mysl otcova,

něžná, vždycky spíše k radosti nežli k zármutku nakloněná mysl matčina, járá mysl druhých dítek mají blahodárný vliv na mřru myslí dítěte. — Podobně jest tomu i ve škole. Nesvítl-li dítětu slunce do jeho rodné světničky, postarej se, učiteli, by alespoň ve školní síni nad jeho hlavičkou nikdy nezapadalo. Ovzduší, v němž dítě žije, musí prohráto býti láskou, jinak srdce jeho vychladne a zpustne.

Proto někdy prospěje, uvéstí dítě do poměrů jiných.¹⁾

Nebe bylo obtíženo mraky. V tom vyšlo slunce, šedé mraky zbělely, modř nebes znenáhla je zatlačila, a blaživé teplo a světlo rozlévalo se po něžných dítkách přírody. — Tím sluncem buď tvář učitele! Nechť z ní září radost, láska — nikoli postrach a hrůza. Tvůj úsměv vzbudí úsměv na něžných rtících dítek tvých, tvá radost přeje se z duše tvé do jejich duší, a ona sama tím ještě se zmnoží. — Nic není nakažlivějšího nežli radost! —

Když já, člověk sanguinický a nervosní mám naproti sobě muže jak náleží klidného, působí to na nervstvo konejšivě jako studená voda, a já sám přicházím k vědomí, že jsem podrážděný člověk. Obcuji proto velmi rád s takovými povahami, ježto pokaždé přispívají z části k mému poznání sebe.²⁾

10. *Poučujme* dítě, ukazujce při věcech nelibých na stránku prospěšnou.

11. *Zábava* po vykonání vážných povinností nebo občasná slavnost mysl rozjasňuje, nikoli však honění se po samotných zábavách. Proto není veselá mysl vždy údělem jmění a blahobytu.

12. Za to těm, kdo vezdejšími statky oplývají, tak že s té strany nejsou nuceni, by úsilně se namáhali, nelze dosti doporučovati *práci* jako prostředek k získání veselé myslí.

Cíle a přiměřené zaměstnávání těla i duše, myslí, srdce i vůle dítěte, a to střídavě, budí a udržuje mysl veselou. *Práce* náleží mezi nejpřednější prostředky v tom ohledu. Zvláště v době přechodné k jinošství a panenství nic tak nepomáhá zaháněti chmury z myslí, jako práce.

*Chci vám jmenovati anděla, který jen když člověka kouzelným svým proutkem se dotkne, ihned ku klidu ho přivede; který z veškerých lidských strastí větší část vyléčiti a ostatek zmírniti dovede; který spory ukojuje, lítost utěšuje; který podporuje i otužuje;

¹⁾ Umístění chudých dětí městských o prázdninách na venku může nejen v zdravotním, ale i v tomto ohledu býti prospěšno.

²⁾ H. Hansjacob — Dürre Blätter. 63.

který způsobuje, že v mysli vyvívá pramen tiché veselosti — mním anděla, který *práce* se zove.*

Práce! kteráž sklíčeného pozvedáš, zarmouceného potěšuješ, bloudícího na dráhu ctnosti uvádíš; ty útěcho slabých, spáso chudých a radosti mocných, ty léku kleslých, podpora klesajících a občerstvení dobrých; ty odlesku moci nejvyšší, jež nás k podobnosti k Bohu povznášíš; ty, jež jsi celé lidstvo vychovati a ze surovosti pozvednouti pomáhala: ty budeš mocným svým vzdělavacím a vychovavacím vlivem působiti na vytváření útlého pokolení vzrůstajícího, a nám vzkvete krásnější a lepší mládež, sobě samé a světu k radosti a k požehnání! ¹⁾

13. Nechce-li dítě pracovati, *donuťme* je; spokojenost přijde potom. Dospívající mládež, která často a ráda si libuje v tesklivých myšlénkách, nejlépe se vyléčí opravdovou prací, k níž však často třeba ji donutiti.

14. Není vydatnějšího prostředku k ustálení klidu mysli, k trvalému rozjasnění ducha sklíčeného, jako *náboženství* se svou naukou, slavnostmi, zpěvy, modlitbami.

Jednou navštívil jsem umírajícího starce 85letého a hluchého. Těžko mluvit s umírajícím, tím nesnadněji s hluchým. Usedl jsem k jeho nohám a mlčel. Také jeho dospělé tři dítka tu seděly mlčíce. Tu otevřel umírající oči a zhlédnuv mne, slabě zašeptal:

•K nebesům zření můj, nechvěj se, nelekej,
ty srdce měl•

Nikdy mi nepřipadal žalm 73. tak krásným. Mlčky a uctivě naslouchali jsme. Lepší útěchy nebyl bych mu mohl dáti. Naopak, muž ten sám potěšil mne. Stisknuv mu ruku, s vážnou myslí odcházel jsem. U smrtelného toho lůžka viděl jsem, jak důležitě jest, učiti dítka z paměti žalmům a písním.²⁾

B. Overberg choval se ke každému, ať byl kdo byl, se zvláštní laskavostí; ta zdála se mu býti vrozena a bez ní nebylo lze si ho ani představit. Nicméně stála ho tato ctnost veliké boje, ježto od přírody spíše byl myslí vážný a zasmušilý. Jak z jeho denníku patrně, působila často opětuji se melancholie v něm mysl nevládnou a mrzutou, nespokojenost se samým sebou a nevládnost k jiným, a brala mu chuť k práci. Jakmile si toho byl vědom, byl se sebou ještě více nespokojen, čímž jeho mrzoutství se ještě zvětšovalo. Aby tomuto nepřijemnému stavu ušel a mysl svou v náležitě míře udržel, bylo mu stále býti na pozoru. Pozoroval-li, že nespokojenost

¹⁾ R. Seidel — Der Arbeits-Unterricht eine pädagogische u. sociale Nothwendigkeit, zugleich eine Kritik der gegen ihn erhobenen Einwände. Tübingen. 1885. Str. 120.

²⁾ Dr. Ritter — Pädagogische Fragmente. Gotha. Perthes. 1890. 105.

se ozývala, pokoril se před Bohem, by získal Božskou pomoc, a hleděl trapných představ se zbýti.¹⁾

B. Overberg: 11. června. Dnes, Otče, prokázal jsi se ke mně nanejvýš milostivě. Tu povzbudil jsi mne ku zbožnosti, aniž bych o to zvláště se přičinil, ihned jakmile jsem vstal, zachoval jsi mně ji až ku mši sv. i při ní, a odměnil jsi mne stkvěle při velké za malé přemáhání, jež mne to stálo, že hned po mši, aniž bych dříve v tichosti citům zbožným byl se oddal, do zpovědnice jsem se odebral, by dlouhé čekání dítky neomrzelo. Ještě nikdy při slavných službách božích nepozoroval jsem takového účinku. Harmonie tónů usnadnila mi, představit si harmonii duše s Bohem zúplna sjednocené a neobmezenou věčnou harmonii, kde Kristus svou říší Otci odevzdá a vše s Bohem sje. Inoceno bude. Představa ta byla spojena s tak blaženým citem, že tělo i duch po této harmonii mocně zatoužili. Vzpomínka na to přivedla během celého dne duši mou vždy znova do klidu, ozýval-li se jaký neklid a nepokoj, a udržela ve mně žádost, konati ve všem vůli Tvou. Dej mi k tomu milost svou pro Ježíše Krista. Amen.²⁾

Nejlepší lék proti truchlivosti jest častější přijímání velebné svátosti; neboť tímto nebeským pokrmem posilňujeme srdce a obveselujeme celou duši svou. — Vůbec hledme sdělití pokorné a upřímné svému otci duchovnímu všechna vnuknutí, nápady a úmysly, jež z naší truchlivosti pocházejí; vyhledávejme si společnost osob duchovních a obcujme s nimi za doby truchlivosti, jak dlouho možná. Konečně neustávejme poroučeti se a odevzdati docela do nejsvětější a nejmilostivější vůle Boží, přijmouce truchlivost tu jako zasloužený trest za své marné veselosti, a důvěřujme pevně, že dobrý Otec náš nebeský, pokáráje nás na čas, opět nás navštíví sladkou útěchou svou.³⁾

Jsou lidé, jejichž život není leč jednotvárná práce. Jeden den rovná se u nich druhému, a nemají jiné vyhlídky, leda že tak zůstane až do jejich posledního vzdechu. Při tom žijí v stálé starosti a tráví život v nedostatku. A přece jim neschází mysl veselá. Tážete-li se jich na tajemství této veselosti, pak se dovíte, že jejich svět práce a starostí vlastně není ten svět, v němž žijí. Žijí v jiném světě; žijí v tom, co jest blízko jejich srdci. — Při všech protivenstvích v životě nemá veselost bohatšího zdroje nad *zbožné srdce*.

Ať si jak chce moře zmítá
člunek mého života,
ať ho stihá bouře lítá,
živlů vztek a mrákota:

¹⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. Mainz. 1896. 124.

²⁾ Týž. 138.

³⁾ Sv. Frant. Sales. — Bohumila 403.

Směle Bohem uloženou
podnikaje výpravu,
spěchám duší nezhrozenou
k blaženému přístavu.

Zjasňující černé noci
ve tříhvězdí tajné moci
nade mnou se vznášejí,
víra, láska s nadějí.

(Fr Lad. Čelakovský.)

To chrám je, kam jsem prchnul z ulic ruchu;
mou duši bolí všední shon a rej;
já hledám útěchu, mír svému duchu —
jest tomu dlouho, co jsem ztratil jej. —

Jest klidno zde tak, a šeř tajuplná
svým mlžným křídlem všechno objímá;
jen občas v chrámu stěny vřavy vlna
sem z víru světa temně zahřímá.

Tu cítím, jak bych přestal žíti tělem,
a s ním jak zmizel z nitra tmavý stín,
jenž provázel mě přísně v žití celém,
skryt tajně srdce mého do hlubin.

Ach, jest mi, jak bych rozejpat měl prudce
své duše chvějících dvě perutí,
a zatím spínám v dumách vroucně ruce,
a oko vlhne v slzách pohnutí. —

Hle, lampy kmitají se, jak by hasly,
zář jiná stříbrem kol se rozlívá,
a křídly jak by andělové třásli,
sám Kristus s oltáře se usmívá. —

Co bolest jest ti, jež tě křižovala
a s květů idealů rvala list:
na prahu věčnosti, zde, jak jest malá
ta všecka zášť a nenávist . . .

Já klečel dlouho, hlavu v žhavé dlani,
a cítil jsem — slz v oku vlhký třpyt —
jak na práh duše anděl odřikání
slét, a s ním velký cherub: nebes klid! — —

Ted' denně vždy sem spěchám z ulic ruchu,
mou duši bolí všední shon a rej;
já hledal útěchu, mír svému duchu,
a po letech zde šťasten našel jej!¹⁾

Kdo vidí ty milliony slz, jež v obydlených chudiny se prolévají? Kdo si jich všlímá, těch slz, jež žhavými jiskrami na prsa matky země padají, až útroby její v plamen se rozněcují? On, jehož vůl v jednom okamžení tisícero tvorů umírá, tisícero k životu povstává, jehož zákonem se řídí kolotání millionů světů, jehož oko zároveň vidí na temena nebetyčných hor i na červíčka, u jeho paty na zemi se plazícího, na vrcholy hájů palmových i na travnatou step, na slzu v oku ubohého otroka, i na perlu, skrytou ve skořápce na dně mořském, na zlatý stolec i na lože dělníkovy; On, jenž počítá prach semene bylinového i plsek v moři, jenž stejně bdí nad snem dítěte u prsu matčina, jakož i nad vrahem na galeji přikovaným; jehož dopuštěním se stává, že bouře tisícileté stromy podvrací, a slabý štípek jen ohýbá, staleté budovy, díla umění lidského v okamžení v niveč obrací, a chaloupku slimáka nepokazí; On, jemuž nic malé, nic velké, jehož mocnost a divotvornost se zobrazuje v jediné kapce vody, jako v ohromném moři; On, jenž řídí osud králův i žebráků ve své ruce, jemuž dítětem sluje paria opovržený i kníže vznešený, obyvatel ledných hor i požehnané Arabie, divoch i vzdělanec; On jenž pokřtil všechny svoje děti jedním jménem, jménem »Člověk«, jímž vespolek se zvatí a za svaté je míti káže; On rozumí každé vroucí modlitbě, která vychází ze srdce člověka; On Jediný, otec náš, Tvůrce všehomíra, jenž od věkův byl, jest a na věky bude, Bůh Velký, Mocný — Bůh milosti setře slzu s lící utrhaného člověka.²⁾

2. O buzení pozornosti.

1. Pozornosti není jenom ve škole třeba, ale všude v životě. Bez pozornosti nelze si mysliti řádnou povahu. Právě proto záleží velmi mnoho na tom, by mládež v ní náležitě byla vycvičena.

2. Má-li mysl k předmětu se obracet, nesmí *vnitř* jinak býti poutána.

Dítěti je zima, horko, má hlad, žízeň, cítí bolest, únavu, vzpomíná na nemocnou matku, otec dostal výpověď z práce — tím je mysl dítěte sklíčena. — Jindy těší se na vycházku s rodiči, přišel strýček na návštěvu a přivezl mu dárky, dítě má doma pejska,

¹⁾ X. Dvořák — Stínem k úsvitu. 80.

²⁾ Bož. Němcová — Pohorská vesnice.

kočku, králíky, holuby, kuřata, v neděli bude mít nové šaty. Takové a podobné věci libě poutají mysl dítěte.

Jest tudíž třeba, s počátku hned děti blíže si všimnouti, bychom seznali, v jaké míře mysl jejich se nalczá. Laskavým a upřímným slovem a opravdovým soucitem dítě smutné se potěší a povzbudí. S dětmi, jež nějaká domácí radostná událost rozjařuje, mějme souslast a při tom laskavě je vedme k odvrácení pozornosti od věcí těch k tomu, oč právě jde.

Zarmoucené hleděti přísnosti nebo dokonce trestem vésti k pozornosti, bylo by ukrutné.

3. Také braňme všemu, co by *vně* pozornost odvracelo. Tu nezbytna jest řádná *kázeň*.

Štěbetání, našeptávání, kutění pod lavicí, pošuchování, zvláštní oděv nebo úprava některého dítěte nebo učitele, na obraze jiné předměty, o nichž se nejedná, vtipy nemístné, nevhodné odbočení k jinému předmětu, opakuje-li učitel často některé slovo, má-li zvláštní některý zlovyk.

Ticho, jakožto prostředek k docílení činnosti, jest snad první tajemství vychovavacího ústavu. Když mé dívky byly tichy, že bylo lze slyšeti dech každého z nich, tázal jsem se jich: Zdali pak nejste rozumnější a hodnější, jste-li takými, než když hřmotíte? ¹⁾

4. U dítěte nejsnáze budí se pozornost *náhlými změnami*. Sem patří především věci nové, pak vhodné střídání.

Proto střídají se předměty učebné, po těžších lehčí; při jednom předmětě střídá se vyprávění s dotazováním, výklad s cvičením, trpné naslouchání s pohybováním, mlčení se zpěvem, učení literní s ruční prací. Také na hlase, na tvářnosti učitele vhodné změny, jež s předmětem případně souvisejí, přispívají k pozornosti.

5. *Věc* sama budí pozornost:

a) pokud jest nebo pokud ji učiníme *zajímavou*. Aby byla zajímavou, musí se *líbiti*, čili musí buditi cit libý. Znamé věci zajímají, pojí-li se k nim výklady nové; tím duševný rozhled znenáhla se šíří, což mysl těší. Předmět musí poněkud mysl namahati nebo napínati, ale ne přilíši, by neochabla a chuti nepozbyla. Co namahá a při tom se daří, to těší, ovšem také síly duševné povzbuzuje. Věci, na které dítě nestačí, odvracejí pozor-

¹⁾ J. J. Pestalozzi.

nost. Znázorniti nebo obrazností vyličiti, co rozum má chápati, to baví a poutá pozornost.

b) Předmět, který má poutati, budiž takové povahy, by do-
savadní rozvoj dítěte dával záruku, že dítě na *jeho pochopení jak
náleží stačí*. Při tom nezapomeň, že činnost poutá víc, než trpné
sledování. Nech *děti samy* nazíratí, vyhledávati, souditi, mluvití,
ukazovati a nedělej vše to místo nich.

6. *Učitel* svou jasnou myslí, živým a jasným výkladem, ne-
úmornou horlivostí strhne na sebe pozornost dětí.

7. Ohledně *vlastností* pozornosti:

a) Jest třeba střídati předměty, by jednak *vnější*, jednak
vnitřní pozornost se poutala. Tato jest snazší při obraznosti (vy-
právění), nežli při rozumu (počty). I při vnitřní pozornosti je
dobře používati znaků vnějších (napisování a j.) a častějšího do-
tazování, bychom měly jistotu, že dítě vnitř jest pozorno.

Pokud jde o upoutání na *předměty vnější*, stane se to
tím snáze, čím více jsou to předměty nové, je-li dojem na smysly
přiměřeně mocný a ne okamžitý. Předmět nebuď příliš složitý,
a pokud možná jen jediný. Příliš rychle střídati předměty, osla-
buje pozornost, příliš dlouho při jednom trvati, unavuje ji, zvláště
u menších. Čím jsou dítky duševně dospělejší, tím trvalejší má
býti jejich pozornost. Pokud jde o pozornost *vnitřní*, jest nej-
vhodněji voliti předmět z části známý a z části nový; se známým
budiž počato, a odtud znenáhla přejdi k novému, neznámému.

b) Pozornost *soustředěná* jest možna vždy jen při takovém
předměte, který věku mládeže jest přiměřen. Ale zato zde budiž
rozhodně vyžadována.

c) U menších dítek převládá pozornost *mimovolná* (náhlé
změny). Teprv znenáhla vypěstujeme pozornost *samovolnou*.

Vědí-li děti, že ani jediné slovo naše není marné, že vždy
něčemu novému, jim přiměřenému a zajímavému od nás se přiučí;
vidí-li, že s celou myslí i s celým srdcem jsme při tom, čemu
učíme: zvyknou pozornosti lehce. Jinak bylo by nadarmo všeliké
napomínání k pozornosti. Kde přísností při nudném vyučování
docílí se nucené pozornosti, tam děti nejen se nevychovávalí,
nýbrž přímo se kazí.

Nežli počneš vyučovati, mají děti věděti, že pozornost je
nezbytna. V tom buď neustupným. A seznají-li, že nebyly po-

zorný nadarmo, buďlou podruhé k pozornosti ochotnější. Tak znenáhla vypěstuje se pozornost *samovolná*, na které nejvíce záleží.

Misto, jež učitel ve škole zaujímá, jeho zvukný hlas, přiměřená změna hlasu co do výšky, síly, rychlosti, jeho jasný, přivětivý, ale také opravdový výraz obličejce, jeho pohyby, způsob otázek a odpovědí a mnohé jiné, co souvisí s osobností učitelovou, má vliv na pozornost dětí.¹⁾

Dovedeš-li získati si vážnost a spolu lásku dítek, nebude ti třeba stěžovati si na jejich nepozornost.

Výkony žactva v době, kdy nejsou pod našim dozorem, buďtež takové povahy, by bylo patrné, že při nich byla pozornost *sebraná*. Přiměřené povzbuzení, odměna a j. prostředky mohou k tomu přispěti.

Někdy sice také třeba *donutiti* k pozornosti, ale to jen výjimkou. Povzbuzování k *samočinnosti* přispívá též k probuzení a posilování pozornosti samovolné.

d) *Trvalou* bude pozornost jen znenáhla. Nejen *střídání* předmětů, ale také *přestávky* jsou nezbytny, u menších dítek tím hustěji. Řádně upravené vyučování vede samo sebou k trvalé pozornosti.

Těká-li dítě při prohlížení obrázků rychle od jednoho k druhému, vypravujme mu o některém něco zajímavého, by se tak musilo zdržeti.

e) Aby pozornost byla *hbitou*, na to je třeba častějších cvičení. Samočinnost i tu prospívá nejvíce, zvláště buzení činnosti při nazírání.

f) *Uemnou* pozornost lze očekávati od dětí dospělejších, jež byly cvičeny, na věcech samy vyhledávati znaky třeba i méně patrné. Někdy dobře jest podrobně popisovati, ne k účelu pamatování, ale k cvičení pozornosti, zvláště ponechá-li se dětem samým, by popis po své chuti, a jednu nad druhé konaly.

g) *Ochotnou* bude pozornost při vyučování zajímavém. Ne-li pozornost ochotna, pak hledejme příčinu toho především při sobě.

¹⁾ Mládež chce mnohdy totéž vyprávění slyšeti, dovede-li vyprávěč upoutati svým zvláštním zajímavým způsobem, jakým vypravuje.

3. Cvičení smyslů a vštěpování názorů.

1. Nazírání jest jednak *mimovolné*, jednak *samovolné*. Vše, co kolem nás jest, působí na naše smysly, jež tím jsou drážděny; toť nazírání *mimovolné*. Avšak smysly samy také po předmětech se obracejí, bezděky po nich se točí, anebo úmyslně je vyhledávají. Tato stránka souvisí úzce s pozorností. Vychovatel snaží se o to, by nazírání nebylo pouze *mimovolné*, nýbrž *samovolné*.

2. Nazírání může pak míti *dvoji účel*: buď *cvičení smyslů* anebo *rozhojňování představ*. Vychovatel má sledovati účel obou. Věci *známé* vždy poskytují příležitost, cvičiti smysly v poznávání vždy jemnějších a jemnějších rozdílů; dítě poznává vždy nové vlastnosti na věcech jinak dobře povědomých, čímž věci ty stávají se zajímavějšími, a dítě samo stává se schopnějším, i jiné věci bedlivěji pozorovati a důkladněji seznati. Tak nebude nikdy příčiny pro dlouhou chvíli. Avšak i *nové* neznámé předměty jest mu předváděti před smysly, aby nabylo tolik názorů, kolik pro jeho všeobecné a pak odborné vzdělání, jakož i pro další jeho duševný život jest třeba.

3. Pokud se týče *cvičení smyslů*, jde o to:

a) *naučiti čím dál tím lépe rozeznávati obsah pocitů*, čili zvyšovati citlivost pro jakost pocitů.

Napřed spokojíme se, dovedou-li děti rozeznávati barvu černou a bílou; žlutou, modrou a červenou; pak zelenou, fialovou a oranžovou; potom teprv přechody od jedné barvy k barvě jiné.¹⁾ Podobně při sluchu a ostatních smyslech.

b) *rozeznávati čím dál tím dokonaleji sílu pocitů*, čili zvyšovati citlivost pro jasnost pocitů. Rozeznávati vedle sebe světlost větší a menší, stín plný a polostín, barvu žlutou temnější a světlejší, a podobně u jiných. Rovněž tak při zvuku, hlase, teple, váze a j.

c) *rozeznávati přízvuhy pocitů*.

Cvičení v rozeznávání barev dle toho, jaký cit v nás budí, podobně při zvucích. Toť příprava ku vzdělání esthetickému. Jen potud jest důležitá péče o zvyšování citlivosti pro přízvuhy pocitů.

¹⁾ Chybou jest, uváděti v nižších třídách barvy: hnědožlutá, šedo-hnědá a pod., kde děti sotva dovedou poznati o sobě barvu hnědou a žlutou, šedou a hnědou.

Ohledně ostatních smyslů bylo by dbáti na přívzvuk pocitů jen, pokud toho třeba k účelům zdravotním. Jinak jest naopak k tomu hleděti, by pocity chuti, tepla, pocity tělové a p., byly co možná bezpřívzvučnými, nebo alespoň aby city smyslné při nich byly co nejslabší.

d) rozeznávati měřické a jiné tvary, směry, rozměry, vzdálenost, trvání času.

Krychle, válec, koule, vejce; plochy, hrany, rohy; hranatý, oblý, vejčitý, podlouhlý; vypouklý, dutý, plný, plochý, klenutý a pod. Krátký, dlouhý; tlustý, tenký; vysoký, nízký; měřiti měrou i okem: 1 m, 1 dm atd.; 1 litr atd. Svislý, vodorovný, šikmý; nahore, dole, v pravo atd. Strany světa.

4. Pokud jde o tvoření *nových názorů*, jest mlti k tomu zřetel:

a) aby předměty k nazírání vybrané, čili názorniny, byly dosti důležité pro vzdělání dítěte.

Něco může pro odborníka býti důležité, co pro všeobecné vzdělání jest bez ceny. Střežme smysly dětí před věcmi pro náboženský, občanský a mravný život zhoubnými.

b) aby názorniny byly náležitě veliké a co do znaků takové, že dítě je dovede dle znaků těch snadno poznati a od jiných předmětů rozeznati.

Drobné věci nepopisujeme u malých dětí dopodrobna. Předměty drobnohledné nenáležejí na nižší stupeň učení školského.

c) aby při nazírání bylo postupováno jistým pořadem.

Předmět budiž vybrán z živé souvislosti s předměty jinými a buďtež zhruba vyhledány na něm znaky, jimiž od jiných předmětů snadno se rozezná. Které to znaky jsou, záleží na duševním rozvoji dítěte. Rovněž i důkladnost, podrobnost při nazírání záleží na povaze předmětu a na duševné pokročilosti dítěte. Při tom platí *hlavní pravidlo: Věci a znaky nejlépe poznávají se rozeznáváním*. Co při nazírání ještě se připojí: odkud, k čemu, kterak a j., není již pouhé nazírání, ale ovšem náleží k němu, aby o věci vznikla přiměřená *představa*. — Podrobný návod k nazírání podává se v methodice jednotlivých předmětů učebných.

d) aby nazírání dalo se ne větší rychlostí, nežli jak třeba aby názor vznikl, a vstřípený názor jinými názory v duši nebyl zatemněn.

Vše s měrou.

5. Abychom se přesvědčili, zdali a jak názor byl vstípen, a zdali byla v duši *náležitě představa*, dejme po nazírání předmět stranou, vybidněme mládež, by radostivě dala na jevo, oč mysl její právě stala se bohatší.

6. S přibýváním názorů třeba míti péči o jich *zřetelnost*, aby totiž od podobných snadno se rozeznaly. Při tom činna je soudnost dítek. Přirovnávajíc *nový* předmět k jinému již *známému*, vyhledávají, v čem se shodují, a též, v čem se liší. Na znaky společné budiž kladena váha při poznávání skupin, na znaky rozlišovací při rozeznávání předmětů podobných v téže skupině.

Zřetelnější je názor, byl-li vhodně *rozčleněn*, aby jedna *část* vedle *jiné části* náležitě vynikala. K tomu pomáhá udání *stran*: co v předu, v zadu, nahoře, dole, v levo, v pravo a pod.; též *přirovnání částí* vespolek.¹⁾

7. Aby nazíráním *cvičily se schopnosti* dítek, k tomu třeba:

a) vzbuditi pozornost a zálibu k předmětu;

b) vésti je, by co možná samostatně nazíraly, při čemž poznáme, co kterému dítěti spíše do oka bije; ale na konec buďtež znaky vždy v určitý pořádek srovnány a v tom pořádku vstípeny;

c) při každém nazírání kladme sami sobě otázku: Čím můžeme na věci té přispěti *k cvičení smyslů*, zvláště, by dítky lépe dovedly posuzovati barvy, světlost, tvary, rozměry, směry, polohu, vzdálenost²⁾, skutečnou míru, váhu, cenu; zvuky, trvání času a j.?

d) každý názor, každý znak -- vše buď náležitě pojmenováno, to jménem pouze jediným, a tak, by dítě vědělo, jak toho jména užívati.³⁾

8. Smysly jsou zdroje, jimiž názory vnikají do duše. Jest tudíž stříci mládež, by jimi nic neprošlo, co by vnitřní úpravě

¹⁾ Dělal jsem to vždy při návštěvě museí: „Šel jsem zvolna všemi síněmi, vše jsem zhruba prohlédl a to nejzajímavější pamatoval. Na to jsem se pak šel ještě jednou náležitě podívat. Tak jsem nabyl přehledu o celku a dokonalého názoru o některých podrobnostech. (Polack — Brosamen. II, 212.)

²⁾ Hoch je s otcem v divadle; zahlédnuv napovědu, praví: „Tatínku! tamhle v té budce je nějaký chlapec a má knížku, převrací v ní listy. Hleď, teď vystřelí hlavičku!“ Hoch nedovedl do dálky posuzovati velikost.

³⁾ O čem nedovedeme slovem nebo péro dáti svědectví, to také nemáme. Jsou to holé výmluvy, říká-li se: „Já to sice vím, ale nedovedu se vyjádřiti. (Fr. Polack — Brosamen. III, 46.)

ducha škodilo. Ale také mládež sama má býti na stráž, by zraky její se nepotkaly s věcmi, jež by čistotu ducha a poklid srdce porušily; a proto zušlechťujeme její mysl, aby sama zraků svých odvracela od věci neslušných.¹⁾

4. Cvičení paměti.

1. Že paměť má pro veškerý duševný život převelikou důležitost, proto byla v starších dobách někdy až příliš pěstována. Později přešlo se v druhou krajnost, a na cvičení paměti téměř úplně zapomínáno. Uznávajice důležitost paměti, jsme pro pečlivé pěstování její, avšak nikoli na újmu jiných stránek duševných, nýbrž na podporu jich.

2. Paměť nejlépe jest cvičiti v *mládí*. Jest však třeba zřetel míti k přirozené schopnosti dítěte, která nesmí býti přepínána.

3. *Ráno* učí se nejsnadněji. Chybou jest, pozdě do noci při učení seděti, za to ráno pospávati.

4. Místo *osamělé* hodí se k učení lépe, nežli místo hlučné, které pozornost odvádí a rozptyluje. Někdy pomáhá učení *nahlas* a s náležitým *přizvukem*.

5. Cokoliv do paměti se vštěpuje, měj *trvalou cenu* pro život člověka, a budiž *obsahem* i *rozsahem* přiměřeno věku dítěte. Jen takovým věcem učeno buď do slova, a věci ty buďte často opakovány, aby utkvěly na vždy.

Kéž by již jednou se nahlédlo, že všecko to, co v knihách školních stojí, nemá stejnou cenu; kéž by přesně rozlišeno bylo, co má vštípeno býti do slova, co jenom dle smyslu, a co slouží pouze k objasnění, samo o sobě jsouc bez ceny! Pak by zbylo hojně času pro vštěpování věcí důležitých, a výsledky byly by trvalé a utěšené.

6. Věci *cenné*, jež mají v paměť býti vštípeny, buďtež i po *stránce jazykové* co možná dokonalé.

7. Paměť *prostá* budiž náležitě cvičena vštěpováním názorů a jmen v jistých pořadích, vzorců mluvnických, básní a vzorných statí prosaických, vzorných životopisů a příběhů z dějepisu, jistým pořadím srovnaných věcí zeměpisných, vštěpováním pořadí čísel, násobilky a j. Při tom prospěšny jsou mapy, přehledy a j., jež

¹⁾ Vůdce hříšníků — Ludv. Granad. 623.

dle možnosti mládež sama sdělová. Odříkávání ve sboru, někdy dle taktu, třeba i při pochodu může učení to učiniti zajímavějším.

8. Pokud *rozum* dětský stačí, budiž to, co má v paměť býti vštípeno, náležitě vyloženo. Při odříkávání budiž hleděno k tomu, by jasné pochopení zračilo se v přednesu, v rozčlenění a přizvuku.

To platí o každém předmětu, zvláště o katechismu, pravidlech mluvnických, počtářských, měřických, fysických. Po náležitém vysvětlení přesně upraví a vytkne se to, co jest vštípati do slova a to se zacvičí. Při opakování jest tu a tam žádati objasnění, jež děti dají *vlastními slovy* a co možná *samostatně*.

Kdyby vždy tak se dalo, nemohl by žádný z jmenovaných předmětů mládeži kdy státi se nechutným nebo dokonce odporným.

9. *Vtipnou paměť* jest někdy cvičiti jen pro obměnu, osvětlení, zábavu. Tu nechť děti co možná samy hledají pomůcky k pamatování některého cizího slova (Lyon — město, některý pes), některého čísla, polohu místa cizího nechť přirovnají k poloze místa známého (Jerusalem — Praha), daná jména nechť rovnají dle abecedy, jmenované věci obchodní nechť zkoušejí srovnati jakoby na př. v krámě a p.)

Jen aby pomůcky paměti nebyly nesnadnější k pamatování, nežli věc sama! — Rok úmrtí Karla Vel.: 814 (umřel [8 = přesypací hodiny], muž boje [1 = kopí] a muž míru [4 = obrácený pluh]). Jest to spíše pěkný vtip, nežli ulehčení paměti.

10. Vštěpování v paměť děj se *vedením vychovatelovým*. Při tom třeba času, klidu a vytrvalosti. Pojednou buď vštěpováno vždy to, co má pro sebe smysl.

Zdali věc vštípena, přesvědčme se vždy, když dítě ji odříká a my ji *vyslechneme*.

Pomáhati při odříkávání má se jen skrovně, a podporuj se při tom spíše rozumná, nežli prostá paměť.

Zvláštního zkoušení je třeba, kde má dítě *na paměti míti* jistá pravidla mravoučná a j., jimiž se má řídit.

11. Paměť bude:

a) *chápanou* při náležité schopnosti, pozornosti, soudnosti, a čím bohatší bude na vědomosti, jež přispějí k pochopení vědomostí nových. (Ostatně viz: Cvičení rozumu.)

*) Sem náleží z III. čít. (8dílne) čl.: »Stará lípa«, »Pestré kvítí«.

b) *věrnou*, budou-li původní představy jasné a spojení jich pevné.

c) *bystrou*, bude-li s představou pevně spojeno jméno, budou-li řady představ náležitě vstřípeny, a to napřed v jednom, ale pak i v jiném pořádku. (Viz: Soustředování učiva v didaktice.)

d) *stálou*, při jasných představách původních a při častém opakování.

e) *rozsáhlou a všestrannou* při náležitých přirozených schopnostech dítěte, při pečlivém výběru věcí pamětných co možná z různých oborů vědění. (Viz: Postup vyučování kruhem v didaktice.)

12. Paměti prospěje, dovedeme-li pro věc vzbuditi *zálibu* nebo *lásku*.

Pro věci oblíbené má každý člověk dobrou paměť. Znal jsem milovnický květin, kteří nikdy neznali slova latinského a přece těžká cizozemská jména miláčků svých bezpečně si pamatovali a plynně vyslovovali. Příčinou toho byla náklonnost k věci. Bez pozornosti není paměti; kde však jest záliba, tam jest také pozornost. Nemůže-li záliba míti příčinu v předmětu samém a ve způsobu jeho předvádění, tedy musí vyplývati *z lásky k osobě* učitelově nebo z pohnutek ctižádosti. *Láska* odměňuje vždy nejjistěji, neboť činí i těžký úkol lehkým, a nikdo nezapomene na svoje *jméno*, jež má *rád*.¹⁾

5. Cvičení obraznosti.²⁾

1. Již záhy s nazíráním jeví se u dítek též obraznost. Jest *především* třeba vždy k tomu míti zření, aby zabývala se něčím, co *není* nijak *nebezpečno*, a aby mysl dětská *nebyla ponechána sama sobě* na prázdno.

Ježto jsme příliš často sobě byli ponecháni, bloudily naše myšlenky po scestích. Při pečlivějším dozoru učitelů zmenší se toto nebezpečí. Náležitě zaměstnané, srdečně milované a bedlivým okem střežené dítě bude zajisté zachráněno. Vážnost učitelova, důstojnost školy a posvátnost slova Božího dají oku a smyslu pravý směr a potlačí nečisté myšlenky v zárodku. Ježto však ne každý učitel působí takovým vlivem vychovavacím a posvěcujícím, bylo by si co nejvíce přát, aby jisté skryše obraznosti lehkomyšlné a slídivé byly ucpány.³⁾

¹⁾ Dr. L. Kellner — Zur Pädagogik der Schule u. des Hauses. 59.

²⁾ Pro stručnost jmenujeme jenom obraznost, ač míněna je vždy také obrazotvornost.

³⁾ Fr. Polack — Brosamen. I, 85.

Jest podivuhodno, že na venku v tak málo domácnostech případnou na věc zcela přirozenou, aby děti a zvláště dívky pracovaly a učily se zároveň. Ovšem že při tom třeba napjaté pozornosti, ale právě pozornost učit se napínati, byla by též věc velice potřebná, kterou málo kdo zná. Zvláště pro jednu příčinu bylo by toho velice třeba. Člověk myslí skoro vždy na něco, a zcela mimovolně přicházejí a odcházejí myšlenky, a při žádné práci není možno tak pohodlně snít jako při ručních pracích: předení, pletení, šití a při podobných jiných. Tu pak dospívajícím dívkám přicházejí myšlenky samy sebou a jako padlí usazují se v jejich duši, otravující cudnost a stud. Zajisté byla mnohá dívka svedena vlastními svými myšlenkami, jež při práci jí připadly a pak rozprádaly se dál, když se zhaslo. Proto bylo by velice důležité, by při práci bylo lze mysl něčím dobrým zaměstnávat, aby zlé nenašlo přístupu. Nebylo by to tak příliš těžkým, jen kdyby se chtělo. Ale lidé kladou příliš malou váhu na myšlenky své, a nepovážl, že Kristus pravil: »Ze srdce, z mysli přichází všechno zlé.« Obyčejně také tak málo dovedou lidé ovládati své myšlenky, že nelze jedněm poručiti, by přišly, a druhým, by odešly. Bývá to s nimi jako s ubytováním vojska: přijde a odejde po libosti; a přikázati jim, by šly, nikomu nenapadne, ježto se za to má, že by to nic nebylo platno, že by zůstaly přece. Pokud však kdo není pánem myšlének svých, by mohl po libosti jim naříditi, by přišly a odešly, potud není pánem ve svém domě. Jest otrokem, a neví ani dnes ani zítra, co jeho myšlenky z něho učiní. ¹⁾

2. K účelům vychovatelským je důležité rozeznávati, mají-li obrazy vztahovati se k předmětům a dějům *skutečným*, nebo jen *možným*, anebo *nemožným*. Vztahují-li se k předmětům nebo dějům skutečným, tu se to děje buď *bezprostředně* nebo *prostředně*.

Ličením života lidí nebo zvířat, ličením dějů v přírodě tvoří se obrazy věcí a dějů skutečných, a to obrazy bezprostředné. Chceme-li obrazem vylíčiti ctnost, příkladem vyložití zákon, učiníme to obrazy, jež vztahují se bezprostředně k odtažitým předmětům, ale prostřednictvím těch ke skutečným předmětům. Se-strojujeme-li si obraznosti budoucnost svou, týká se to předmětů pouze možných; neboť že tak skutečně se stane, jak obraznosti svou si kreslíme, toho jistotu nemáme. V báchorkách líčí se předměty nemožné.

3. Tvoření obrazů předmětů a dějů *skutečných*, bezprostředných i prostředných jest věc velice důležitá. Tak činíme při náboženství, dějepise, zeměpise, přírodopise a j., pokud není o věci možný názor. Pomůckami při tom jsou: diagramy, mapy, modely,

¹⁾ Jer. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters.

obrazy, náčrty a p. Při tom jde o to, by obrazem co možná nejvíce předmět byl vystižen, tudíž aby obraz byl *pravdivý*.

V té stránce nesmíme trpěti vybočování obraznosti, a byt bylo sebe vtípnější.

Básnické vyličení rozličných předmětů metafysických, mravních a j., neshoduje-li se s pravdou, byť jinak bylo sebe umělejší, nehodí se pro mládež, ano jest pro ni velice nebezpečno. — Básnické a vůbec umělecké vyličení předmětů nemravných jest pro mládež nejzáhubnějším jedem.

4. Veliké obezřelosti třeba při tvoření obrazů předmětů *možných*. Jako jest třeba, počovati o to, by mládež měla vždy před sebou vzory, k nimž by její snaha měla se nésti; a jako jest si toho přáti, by mládež o budoucnosti své smýšlela co nejideálněji: rovněž jest třeba, pečlivě stříci ji blouznivého pachtění se po věcech, jež se skutečností až příliš jsou ve sporu a nemohou ani v budoucnosti býti mládeži ku prospěchu. Zde jest jedno z největších nebezpečí, jež hrozí mládeži v době vývoje.

Nevím, jaké to potřeby, jaké shánky po požitcích, jaký konečný nepokoj se zmocňuje všech duší, všeho stáří, všech stavů; to však jest jisto, že žítí nyní jest tolik, jako v celé své bytosti sem tam zmitánu býti. Tichý, skromný a ctnostný život považuje nedobře vzdělaná obrazotvornost jen za nudný, jednotvárný spánek; ano i mladá dívčina, ledva opustila útulek, kde své dětství strávila, kochá se v nejasných myšlénkách o životě plném proměn, nových a nových věcí, nových událostí, o životě pohyblivém a proměnlivém.¹⁾

5. Obrazy věcí *nemožných* nemohou býti na škodu, když mládež již byla tou měrou se vyvinula, že pravdu od nepravdy, skutečnost od neskutečnosti, možnost od nemožnosti rozeznati dovede. Do té doby však i nemožné věci považuje dítě za skutečné, a stává se tak snadno lehkověrným, pověrecným, bázlivým. Mají tedy u mládeže báchorky cenu jen jako bajky; jinak mohou spíše býti na škodu, nežli na prospěch.

6. Z prostředků vychovatelských k rozvoji obraznosti napomáhají:

a) *příroda*.

Šťastno je dítě v Boží přírodě, která jest mu živa, s kterou hovoří, si hraje, která je poučuje.

¹⁾ Ch. Sainte-Foi. — Vážné doby mladé dívky. V Česk. Budějovicích. 1891. Stránka 6.

Volá na slunce: »Vyjdi, vyjdi, sluníčko,
na to naše políčko!
Svítiž, svítiž, sluníčko,
dám ti zlaté jablíčko!

Na větrík: »Foukej, foukej, větríčku,
shoď mi jednu hruštičku,
shoď mi jednu nebo dvě,
budou dobré obě dvě.«

Tak hovoří s vranou, žežulkou, vlaštovkou, vrabcem, ba třeba s plžem, majkou, sluníčkem. Však také dostává od nich odpovědi. ¹⁾ Vlaštovka se diví, proč ještě nevstává. Pes žaluje: »Povím, povím!« Cvrček napomíná: »Trp, trp!« ²⁾

Jak dítě na květiny pohlíží, patrně z názvů, jež jednotlivým květinám dává: kropáčky (petrkliče), syrečky (slézy), sedmikrásy, ptáčky (stračky), kohoutky n. panenky (vlčí mák), rybí očka (pomněnky), pámbíčkovy vlásky (suchopýr), P. Marie slzičky a j.

Co všechno si nevybájí o původu některých zvířat, rostlin, pramenů, skal a j. (na př. o křivonosce, mateřídoušce, čekance a j.)!

Jak krásna jsou naučení, jež dává mu holubička, včela, mravenec, violka, slunečnice!

b) umění.

Z básnictví jsou to především *báchorky*, jež dětskému věku jsou nejbližší. Vyloučiti jest ovšem báčorky v jakémkoli ohledu závadné (o lupičích, strašidlech, hrůzných vraždách), třeba i takové, kde na př. lež nedojde trestu (Lesní ženka). Má-li dítě již od přirozenosti obraznost bujnou, pak jsou báčorky pro ně potravou nebezpečnou. — Nejvhodnější jsou báčorky, jež mají ráz mravoučný (Kohoutek a slepička, Smolíček, Budulíněk, Sůl nad zlato a j.).

Mimo báčorky hodí se pro cvičení dětské obraznosti ušlechtilé *pověsti*, *bajky* a *povídky*, při nichž z děje samého musí plynouti poučení mravné.

Hudba a zpěv jsou blízké mysli dětské a přispívají nemálo k oživení obraznosti. Ušlechtilé písně národní, vlastenecké a náboženské mějtež tu místo.

Snad každé dítě miluje *obrázky*, a samo také činí pokusy v kresbě a malbě, třeba ty pokusy na skutečné umění s počátku

¹⁾ Viz: Zvířecí řeč ve spise *Fr. Bartoše* — Naše děti. V Brně 1888.

²⁾ Viz články čítanek: Vlaštovička (I), Život kohouta (I), Konipásek (I), Hlasy žabí (I), Slepice (I), Chlapec a kanárek (I) a j.

málo ukazovaly. Nejen kreslení dle návodu, ale zvláště kreslení samostatné jest podporou obraznosti.

c) *zábava.*

Dítě staví na suchu i ve vodě, vaří, strojí loutku, tančí s ní a jinak se baví. Ponechme je, by si v tom vedlo samostatně, jen tu a tam dadouce malý pokyn. Stačí, vidíme-li, že a jak se dítě baví. Při tom jest dbáti toho, co o hračkách bylo pověděno.

d) *práce (a učení).*

Není jediné práce *školní* a *domácí*, při níž by se necvičila obraznost; ovšem že zde nemá takové zvláště, jako při hře. To však neplatí o práci mechanické, která ducha nepoutá; při ní sice obraznost také je činná, ale činnost ta nevztahuje se k práci samé, nýbrž těká po předmětech libovolných, aniž možno při tom na ni dozírat, což může míti velice zhoubné následky. (Při některých ručních pracích jest tudíž dobře zpívat, vyprávěti, čísti, modliti se.)

Jak znamenitou školou obraznosti jest učení *slohové*! Jak krásnou příležitost poskytuje *dějepis*, bavití dětskou obraznost příklady ctností a tím k dobrému povzbuzovati! Jak možno poučavým líčením *zeměpisným* vykresliti v dětské mysli utěšný obraz vlasti a tím buditi lásku k ní!

Při *počtech* dítě zobrazuje si to, co úkol udává, čímž řešení úkolu teprve stává se možným. — Při *měřicví* je nezbytna obraznost, jinak by nebylo možno ani do předmětu toho vniknouti, ani úkoly měřické řešiti. — *Život v přírodě*, pokud naň dítě nenazírá, líčíme, k čemuž třeba obraznosti. — *Kreslíř* dříve si v mysli zobrazuje to, co má pak provésti. — Tak činí každý výtvarný *umělec*.

Vzal jsem »Dopisy Heinse-ovy z Říma« a »Mythologii Řeků a Římanů« s sebou na nedělní své vycházky, které tím staly se mně milejšími. Zvláště rád jsem putovával do boru na pravém břehu Sprévy, šikmo proti Treptovu, kam zřídka lidé přicházeli, kde vládlo velebné ticho a pouze z dále hlasy veselých lidí na okolní klid spíše mne upozorňovaly, než aby vyrušovaly. Zde položil jsem se do trávy. Knihy byly vyndány, a kolem mne ožil celý poetický svět mytický Řeků a Římanů. — Prosnil jsem zde blažené chvíle. Jak bych byl mohl snéstí trudný svůj život, kdyby takovéto okamžiky nebyly ho osvětlily oživujícím leskem svým! Jest to důkaz všudypřítomné a všemohoucí Spravedlnosti, že tu, kde život a holá skutečnost jsou jako strom bez listů, obraznost tím mocněji pracuje a básnická mysl

trnité větve růžemi zakrývá. Jak mnohý smutný život musila již zdobiti!¹⁾

e) náboženství.

Již sám život náboženský se všemi obfady a svátky: vánočními, velikonočními a j. působí mocně na obraznost dětskou. K tomu vyprávění dějů biblických a ze života světců a světic vzbudí v duši dítěte tolik utěšených obrazů, že dají celému duševnímu životu ráz a směr. Kde v duši lidské živými barvami zobrazen život Kristův a lidí svatých, tam nebude místa pro hnusné obrazy hříchu a nepravosti, tam obraznost neupadne v nectnou porobu zhýralosti a zvrhlosti.

7. Obraznost bude:

a) *původní*, dáme-li mládeži častěji příležitost k samostatnému tvoření obrazů.

Několik teček sestaviti vždy v jiný a jiný obraz. Podobně několik různých čar, krychlí, hůlek, kroužků. Spojiti několik slov vždy jiným způsobem, na př.: Pastýř, žito, ovce, balvan.²⁾ Totéž pak doplňovati v celý děj. Ukázati vyobrazení a k němu vymýšleti příběh; na př.: Na zemi leží hoch s roztaženými rukama; za ním vrch, před ním klobouk, nad ním vznáší se motýl. Pod obrázkem slova:

Divý kluk se marně po motýlku hnál;
chtěl se na něm pomstit, ale to si dal!
Motýlek byl chytrý, honem ukvapil;
kluk tu sletěl s kopce, žebra narazil.³⁾

Vymýšleti povídky a báchorky k pořekadlům a příslovím.⁴⁾

Věci třeba sebe prostší jsou pro cvičení tvořivé obraznosti vhodnější, nežli předměty kdo ví jak dokonalé.

Náš hostitel měl v zahrádce a za svým domem narovnanu velkou zásobu dříví na mnoho let. Pustá ta zahrádka, beztoho již obraz zlořečené země, nabyla tím stupně zpustlosti co možná největšího. Ale děti a blázni táží se málo po vzhledu skutečnosti, která jejich tvořivé obraznosti jest jen pouhým podkladem, by na něm vystavěli neskutečné povětrné hrady. A tak i já výborně jsem se snášel s těmito hranicemi dříví, jež bych nerad byl pohřešoval, a které mi mnohem více požitku poskytly, nežli stkvostné záhony květinové a vše, co vůbec počítáme k ozdobě zahrad. Lezl jsem po

¹⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. 197.

²⁾ Viz: Čítanka II. (z 8. dílu). — Též III. (Co bylo, jest a bude.)

³⁾ Viz: Lupínky od Fr. Douchy.

⁴⁾ Viz: Časopis učitelek. 1894, 1895.

nich sem a tam, přestupoval je jako hory a považoval je za hrady a tvrze, jich bylo lze dobývatí a hájiti. ¹⁾)

b) bystrou, častým cvikem.

c) živou, když jednotlivé části obrazu jsou dětem dobře známy, takže snadno mohou nový obraz skládati. Přispívá k tomu též opakování (děti chtějí, by jim krásná báchorka byla vyprávěna několikrát).

Někdy přispěje zobrazení děje malbou (biblické děje, obrazy missionářů, obrazy historické, obrazy k bajkám Hey-ovým).

Nic není platná řeč sebe vzletnější, když posluchač nedovede obrazností napodobivou skládati obrazy, o něž tu jde, ježto základní ony představy scházejí. Jest to jedna z nejdůležitějších podmínek vyučování, která i zde má svou platnost: Vycházej od známého! — K živosti obraznosti u mládeže nemálo přispívá živá obraznost těch, kdo na obraznost mládeže působí. Patrně má zde veliký vliv stránka citu, který přechází z dospělých na děti.

d) obsáhlou, bude-li cvičena rozmanitým směrem.

e) ušlechtilou, budou-li její předměty naprosto bezvadné, zejména v ohledu mravném. Tvoření idealů (idealnost).

Rozmanité pohádky o tom, jak P. Ježíš putoval se sv. Petrem, naprosto nehodí se pro mládež; jako vůbec to, co má dětem býti svato, nemá nikdy býti předmětem libovolných smyšlenek anebo žertů, byť ani nebyly zle míněny.

8. Aby obraznost *nepřebujněla*, o to jest pečovati náležitým pěstováním *rozumu a vůle*.

Abychom vystříhali se chybného vypěstování obraznosti, jest především hleděti k tomu, by obraznost nikdy neprohřešovala se proti pravdě, kráse a dobru. Vyšší jest rozum nežli obraznost, nesmí tudíž tato jemu se přičíti.

Moje obraznost nabyla u mne záhy převahy a byla mému duševnému a praktickému vzdělání ve všem, co mé srdce velmi nezajímalo, značnou měrou na překážku. Pravím to bez obalu: ve věcech tohoto druhu býval jsem již velmi záhy nepozorným, roztržitým a bez rozmyslu, a přecasto tak, že to nebylo lze odpustiti. Vše, co mělo působiti vzdělavatelné na rozvoj mé rozvahy, mého úsudku a mé obezřetosti a prozřetelnosti, a mně scházelo, mělo pak ovšem velmi záhy vliv na osud mého života. Co jsem již jako dítě podnikl, velmi často se nezdařilo. Narazil jsem svou hlavou na stěnu v nesčíslných maličkostech více, nežli které jiné dítě ²⁾)

¹⁾ W. v. Kügelgen — *Erinnerungen eines alten Mannes*. 84.

²⁾ J. H. Pestalozzi — *Schwanengesang*.

Odloučena-li obraznost od rozumu, kterýž by ji osvěcoval, a od vůle, kteráž by ji řídila, potom slepě se pouští za pouhým pudem, jest nezkrocena ve svých hnutích, nepokojna a nestála ve svém letu, prudká a rozmarná ve svých tužbách. Ona pobuřuje a trápí sama sebe neustále, tékajíc s předmětu na předmět, z jedné výstřednosti ve druhou se vrhajíc, ze zármutku v radost, z lásky v nenávisť, z bázně v naději. Ona nesmírně zveličuje anebo zmenšuje předměty, dle okamžité choutky, a za velice důležité představuje věci, které vlastně nic nejsou; pouhé slovo, jediný pohled, jisté znamení a podobné maličkosti už ji zaměstnávají a pobuřují. Obraznost živí se domněnkami a znepokojováním, nebo smyšlenými nadějemi a klamnými radostmi. Vrhá se chytivě na předměty, jež se jí líbí, a zase od nich se odvrací s nechutí náhlou a nezbytnou. A tak nelze nikdy spoléhati na dojmy a city, které z obraznosti pošly, neboť ty právě tak rychle mizí, jak se rychle zmocňují celé duše, aniž by možná bylo znamenati, proč povstaly a proč opět mizí.¹⁾

Ze všech stavů duše, které mohou v nás protiviti se milosti Boží, nejškodlivější jest ten stav, který časem povstává při nezřízené obraznosti; a nebezpečnoství toho stavu jest tím větší, poněvadž odtud to pochází zvláště při pohlaví ženském, že si mnohá staví povětrné zámky, blouzní o budoucím štěstí, a pro tu příčinu často žalostně se klame — Žena s obrazností bezuzdnou, divokou, nemá citu pro milé dojmy Boží milosti, která se dotýká srdce tolik jemně a lehounce, že smyslové obyčejné ani dojati nebývají. Takové ženě jest srdečná zbožnost úplně neznáma, její pobožnost záleží jen v jakémsi viditelném výkoně, v některých prázdných obřadech a v okázalostech, které netoliko že nepostačují, aby její duševný stav napravily, ale spíše jej pohoršují, protože obraznost ještě více rozněcují a že ji takofka zahalují rouškou svatého náboženství. — Bez pevné vůle, která se ani vzbouřených smyslů, ni rozpoutané obraznosti neleká, nebudeš nikdy s to, podmaniti obraznost a ji držeti v mezích přirozených. Nad to ještě jest třeba tobě navykati, abys nikdy k ničemu se nerozhodla a nikdy nejednala, když ovládá tě nějaký mocný dojem, který ducha znepokojuje a na čas neschopna činí, by spravedlivě souditi mohl, aneb který porušuje klid tvého srdce. — Nikdy nejednej, dokud srdce tvé jest nepokojno a zbouřeno, a přes všecko pobízení a usilování obraznosti čekej raději několik dní, několik týdnů, ano třeba-li, i několik měsíců, a pak teprv rozhodni se, nechceš-li se jinak vysaditi žalu a výčitkám, že jsi jednala lehkomyšlně, nerozvážně. Za takých okolností, kdy rozčilená obraznost zatemňuje rozum a svádí vůli, ani modlitba ti neposkytne potřebného světla. Modli se, aby Bůh opět utišil tuto bouři a navrátil pokoj duši tvé: ale nepros ve stavu tom, aby ti dal Bůh poznati, co bys činiti měla. Neboť předpoklady jsouc a k jisté věci předem se již kloníc, měla bys snadno hlas pobouřené obraznosti mylně za hlas Boží a svého svědomí. — Nezapomeň nikdy, že volnost ducha

¹⁾ Ch. Sainte-Foi. — Vážné doby mladé dívky. 82.

a srdce jest nevyhnutelná podmínka, máš-li zdravě souditi, bezpečně milovati a moudře jednati; a vše, co tě o tuto volnost připravuje, bývá podezřelé, byť se ti jinak i prospěšno zdálo; neboť nížádný prospěch nemůže býti přirovnán k tomu prospěchu, jež nám skýtá volné srdce a klidná, nepředpojatá mysl.¹⁾

6. O pěstování rozumu.

1. Na zdárném pěstování rozumu záleží již proto převelmi mnoho, že rozum náleží k těm stránkám duševním, na kterých jeví se obraz Boží. Mimo to není činnosti duševné, na kterou by rozum nemohl míti vlivu, z čehož rovněž důležitost pěstování rozumu vysvítá.

2. Ježto veškeré myšlení opírá se o *správná ponětí* či o *správné pojmy*, jde především o to, aby při vštěpování pojmů dbalo se takové přesnosti a správnosti, na kterou dítky stačí. U menších stačí mnohdy jediný znak, a třeba ani ne hlavní, jen když předmět tak dobře se pozná a od jiných podobných předmětů rozezná. Později bedlivějším nazíráním, přirovnáváním a uvažováním přivedeme mládež k seznání většního množství znaků, mezi nimiž dáme rozeznati znaky *hlavní* od *vedlejších*.

Učitel. Vidíte, dítky, tady máme krásné motýle! Tady je bílý, tady žlutý motýlek. Zde máme vrše, kterými budeme motýlky chytati. Víte-li, jak se toto zvířátko jmenuje? *Dítky.* Pejsek. *Uč.* Jak štěká pejsek? Jak se jmenuje toto zvířátko? *D.* Kočička. *Uč.* Jak mňouká kočička? Víte-li, co kočička chytá? Jak se jmenuje tady to zvířátko? *D.* Kravička. *Uč.* Kravička mučí: mů! Kravička nám dává mlíčko, které vy rády jídáte. Povězte mi ještě, jak se jmenuje toto zvířátko? *D.* Ovčička. *Uč.* Jak bečí ovčička? Od ovčičky máme vlnu, vidíte, tady je. — Po druhé o každém zvířátku zase něco více.²⁾

Po druhé dá na krávé ukázati nohy a spočítati je. Též tak na koni. Pová, že jsou to zvířata čtvernohá (znaky společné). Ukáže na kopyta. Kůň má po jednom, kráva po dvou kopytech (znaky rozlišovací). Ukáže na barvu koně. Koně mají nestejnou barvu (znak vedlejší).

3. *Vtipem* nové představy připojujeme k podobným představám starším (pochopení). K takovému *vřadování a rovnání* představ jest pilně přihlížeti, má-li množství nových a nových představ v duši trvale se vštípi.

¹⁾ Ch. Sainte-Foi. — Vážné doby mladé dívky. 85.

²⁾ J. Svoboda — Školka. 1839. 2.

Logické rovnání učiva. — Rozmluva o tom, co dítě procházkou bylo shledalo, co během dne bylo udělalo.

4. Má-li však *nová představa* býti náležitě *pochopena*, jest třeba přesvědčiti se :

a) je-li představa sama o sobě správná a přiměřeně jasná i zřetelná ;

b) je-li spojena s náležitým jménem.

Často lidé spokojí se s pouhými slovy, nepřesvědčivše se, co vlastně znamenají, nač tedy vlastně při nich mysliti třeba.

Spory mezi lidmi často vznikají tím, že s týmž slovem spojují různé pojmy, anebo že pojmy samy nejsou dosti přesné a jasné.

5. K cvičení *vtipu* přispívá *příroda* nesčíslnými předměty, pak též *umění*, *zkušenost*, *práce* (a učení) a *zábava* (tu zvláště hádanky).

Přírodopis. Podobenství (Zahrádku znám pěknou, jest to místo krásné = škola). Bajky. Pořekadla, přísloví. (Bílý jako sníh. Čilý jako ryba. — Železo rez sežírá a závistník od závisti umírá. Syta-li myš, hořka jí mouka.)

6. K cvičení *ostrotipu* především třeba bystrého pozorování, by věci, jinak velmi podobné, dobře byly rozeznány. Tak od věcí srovnatých přejde se k odtážitým.

Synonyma, homonyma.

7. *Důmysl* cvičí se, vedeme-li dítě k tomu, by v přírodě a v životě pátralo, proč, k čemu, nač, kterak se vše děje. Při tom třeba co nejvíce samočinnosti.

Konajíc práci ať přemýšlí, jak ji vykonati, by účel co nejlépe byl vystižen.

Výjevy přírodní (fysika), moudré spořádání přírody, dějepis, měřictví a počty, uvažování lidských činů ze všedního života. Dáti posouditi nerozum v pověrách.

Na podzim přistěhovali se rodiče do nového úředního bytu. Bylo odtud k studni daleko. Moje matka vyslovila přání, kdybychom měli studnu ve svém dvoře; nebyla však naděje, že by tomu přání se vyhovělo. Dle hloubky sousedních studní nĕmohla voda býti hluboko; i zdálo se mi, že by věc bylo lze provésti zcela prostě. Na vhodném místě kopal jsem, a v hloubi ne zcela 4 stop přišel jsem na vodu; i kopal jsem hlouběji, a voda prýštila se hojněji. Nyní jsem jámu rozšířil a prohloubil, ačkoliv písek často se sešinoval. I byl pak do jámy vpuštěn silný, dosti veliký, nahoře otevřený sud s dirkovitým dnem, to tak hluboko, že voda v něm stála něco přes 2 stopy vysoko. Sud byl pak kolem země zasypán

a pu-la nad ním šikmo urovnána. Když byla voda častěji vybrána, přýštila se pak úplně čistá.¹⁾

8. Pěstujce rozum hledme, by u dítěte záliba a snaha po *pravdě* se vyvíjela.

Tu prospěje: příklad, odplata, poučení, práce (a učení).

Dítě někdy nemluví pravdu, ježto nemá dosti slov, nebo nezná správného jich smyslu, snadno zapomíná, bujnou obrazností věc snadno si pozmění. V tom případě jest toho dbáti, by dítě náležitě řeč opravilo, aniž by však bylo trestáno.

Nemluví-li pravdu ze strachu, budiž jednak v něm vzbuzena důvěra v spravedlnost naši, jednak povzbuzeno budiž svědomí, by přede lží mělo ošklivost.

Žádáme-li od dítěte věci nemožné, učíme je lháti. Vzbuzujeme-li důvěru dětí, vedeme je k pravdomluvnosti.

Kdykoli dítě otázkami nebo jinak projevuje snahu po pravdě, budiž v tom povzbuzováno, pokud věk jeho na to stačí.

Abych si zjednal názor skal, o nichž posud tak mnoho jsem četl, ale žádné posud neviděl; šel jsem je lnou odpoledne do Tasdorfu a přišel tam již za tmy. Přenocoval jsem v mlýně; ale již před východem slunce se probudiv, putoval jsem do Rüdersdorfu a prohlížel si vrstvy vápencové. Nikdo nevkvočil na klassickou půdu s větším pohnutím, jako já na tuto, a první malá vápencová drůza, kterou ve skále jsem našel, první zkamenělý plž, jež jsem vydlobal, vzbudil ve mně cit, který mne sice hluboce dojal, který však naprosto nelze vylíčiti. Celé dopoledne vězel jsem v horách; v duchu bylo mi tak, jako bych se nalézal ve vlastní své domovině, jako bych to vše a mnohem více jiného ještě byl viděl před nepamětnou dobou, jakoby staré vzpomínky se probouzely. U vytržení nad tím, co jsem byl viděl, v hlavě maje plno nerostopisných a geologických představ, nastoupil jsem konečně cestu zpět do Berlína.²⁾

Vštipme mládeži přesvědčení, že nectno jest, používatí rozumu, Božského daru, jímž člověk Bohu se podobá, k vytáčkám, lživým výmluvám a k jiným hanebnostem.

9. Pěstujce rozum, hledme k tomu, by jednak *vědomí o dobrém a zlém* stávalo se jasnějším, jednak by *svědomí a snaha po dobrém* se utvrzovaly.

Prostředky tu jsou: příklad, zkušenost, práce, poučení, odplata, náboženství.

¹⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. 129.

²⁾ Týž. 273.

Děti rády se táží: Jest to tak dobře? Tu vyslovme svůj souhl, anebo vedme je k samostatnému posouzení věci.

Jest třeba je varovati před ukvapeným úsudkem i jednáním. Vše budiž vždy napřed dobře uvaženo, posouzeno, a pak hlasu svědomí dbáno.

Také po skutku jest vždy jasně se o tom uvědomiti, zdali a pokud dobře jednáno. Dle toho pak jest třeba ustanoviti se, jak příště jednati.

Chudým a nešťastným lidem psával jsem zdarma žádosti o podporu, jež všechny byly velkomyslně vyslyšeny. Lidé ti byli plni radosti, když jim otec můj vyplácel povolené sumy, i chtěli mne obdarovati. Otec mi však zakázal, bráti i jediného haléře, řka: Těš se raději, že jsi přispěl nuzným ku pomoci malým příčiněním. Tak můžeme dávatí almužnu, aniž máme peněz.¹⁾

Zpytování svědomí ve volné chvíli kdykoli během dne, ale vždy aspoň jednou za den před ulehnutím jest nezbytno, chceme-li, by mládež postupovala k dokonalosti. Vedme mládež, by dbala úsudku jiných o sobě, zvláště těch, kdo zasluhují úcty a neradi lichotí.

B. Overberg zaznamenával v denníku svém po mnoho let každodenně nejen svá pochybení po nejpečlivějším účtování s sebou samým, nýbrž také svá pokušení a vůbec svou míru myslí, při čemž také vždy hleděl dopátrati se příčin. Právě tím pátráním po příčinách naučil se znáti sebe a bojovati proti sobectví, jež nalézá se více méně v každém člověku. Jeho stálou snahou bylo: v celém svém smýšlení, mluvení a jednání míti lásku k Bohu za pohnutku, čest Boží za účel a vůli Boží za vodítka; býti si toho vždy co nejvíce možná vědom a vše konati v přítomnosti Boží a s výhradnou důvěrou v jeho pomoc. Tak byl celý jeho život ustavičnou modlitbou a obětí. Uchýlil-li se snad od snažení svého, o tom večer vždy uvažoval a zaznamenal výsledek do svého denníku.²⁾

10. Nad míru důležitě jest, povzbuzovati mládež k poznávání všeho toho, co zoveme *ideálním*.

Jen v tom leží příčina zdokonalování sebe i svého okolí, máme-li živě na mysli *uzory*, k nimž jest se nám blížiti. Při všem, co dítě koná, povzbuzujme je k úvaze: Jest to tak co nejlépe?

•Jen sevšednět mi nedej, Bože — (V. Hálek.)

11. Vzhledem k *vlastnostem* rozumu.

¹⁾ Kr. Schmid — Upomínky. 59.

²⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. 110.

a) Nepodceňujíc rozum *prostý*, vedme mládež k tomu, by každé příležitosti použila k *vytříbení* svého rozumu. Čím kdo více má příležitosti, tím více v tom směru jest povinen. Jmění, jež zajišťuje bezstarostný život, není důvodem, by rozum ladem ležel, nebo dokonce zpustl. Tím potupnější je pro jinocha zámožného, nemá-li smyslu pro vzdělání svého rozumu.

Můj hlavní zřetel byl nyní obrácen k nerostopisu. Co jsem s těmito vědomostmi chtěl, nevěděl jsem; neboť neměl jsem plánu. Sice mohl bych nyní po výsledku dosti snadno život svůj vylíčiti jako dle plánu spořádaný; ale bylo by to prohřešení proti pravdě. Byl jsem jakoby pudem hnán do věd, a nemohl jsem jinak, byť bych i chtěl. Jako tažný pták na podzim ubírá se k jihu a nepřetržitě letí přes země a moře, neznaje jiného cíle, nežli směr k jihu, tak bylo mně; můj cíl byla však věda, a má touha po ní řídila mé kroky, aniž bych byl věděl, kam bych dospěti měl a dospěti chtěl. — Zásada Campe-ova z Robinsona: »učiti se, čemu jen možno« byla mi vodítkem, a nedala mi pokoje a oddechu, ba ona nedá mi pokoje, pokud budu živ.¹⁾

b) Vyjímajíc obor *víry*, hledme k tomu, by při všem, co mládež slyší nebo čte, rozumem pátrala: Kterak to může býti? Tak se u ní vyvine rozum *zdravý*, a pověry nebudou zde míti místa.

c) Nenechme mládež jíti podle věcí obyčejných, aniž by si jich všímala. Právě obyčejné věci a události mají poskytnouti příležitosti k úvahám; jim mládež má rozuměti nejdříve. Pak nebude její rozum *kusý*.

Obcování s jinými velice třlí náš úsudek. Jsme všickni odkázáni na malý prostor, a krátkozrakost nám nedovoluje dále zírati, než sahá náš nos. — Koho tepou kroupy po lebu, tomu se zdá, že je všecka polokoule plna bouře a vzpoury. Vede se nám, jako onomu Savojanovi, jenž pravil: »Kdyby byl blázen král francouzský šťastl svému rozuměl, mohl se státi hofmistrem našeho vévody.« Obrazivost jeho nechápala, že může býti někdo větší pána jeho. A nevědouce, vezíme všickni v tomže omylu, jenž mívá veliké a osudné následky.²⁾

d) Cvičme mládež, by vhodnou odpověď měla rychle a určitě pohotově. Tu záleží mnoho na počátcích. Ty buďtež snadny. Každý soud a úsudek buď přesně pronesen, po případě opakován (při počtech). Podmínky buďtež pak jen málo pozměněny, a

¹⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. 273.

²⁾ M. Montaigne — Zásady vychovatelské. 43, 44.

dítky nechť soudí a usuzují znova. Takový cvik rozumu nebude jim obtíží, ale rozkoší. Rozum stane se *čilým*.

e) Jasně představy budtež přesně pronášeny. Nebudiž zmatku v pojmenování věcí. Podobně každý soud neb úsudek buď pronesen tak, by byl svědkem jasného myšlení. Tak bude rozum *jasným*. K jasnosti rozumu nezbytný jest klid.

Mějme péči o plnění povinnosti, kteráž nám jest uložena, neboť Bůh nás v ní postavil a chce, abychom jí věnovali všechnu potřebnou bedlivost a pílí. Avšak neděj se to nikdy s kvapem a přenáhlením; neboť to rozumnou odvahu porušuje a překáží nám, vyvésti pořádně to, čemu se náhle a kvapně věnujeme.¹⁾

f) Jest sice vždy hleděti k tomu, by mládež dovedla souditi o prospěšnosti věcí, by nebyla nepraktickou; avšak to nesmí býti nikterak na újmu smýšlení ideálního. *Ušlechtilost* rozumu jest jedna z nejkrásnějších stránek povahy mravné. Záliba v kráse, pravdě a mravnosti bude chrániti rozum před *sprostotou*.

Jsou otázky, na jichž zodpovídání bych kladl nekonečně větší váhu, nežli na mathematické, na př. o mravouce, o našem poměru k Bohu, o našem určení a o naší budoucnosti . . . Jest mi lhostejno, má-li Saturn 5 nebo 7 měsíců; jest něco vyššího ve světě. Nechť si duše žije 80 nebo 80 milionů let. má-li jednou zajíti, pak jest doba ta přece jenom lhůta šibeniční. Jednou bylo by přece po ní. Člověk jest tudíž nutkán k mínění, pro něž i bez přesné vědeckého odůvodnění tak mnoho jiného mluví, že vedle tohoto světa hmotného jest ještě jiný duchovný světový řád, s rovněž takovou rozmanitostí jako ten, v němž žijeme — jeho máme se státi účastnými.²⁾

Luňák na nebi zná čas svůj, hrdlička a vlaštovice i čáp ostřihají času příchodu svého: lid pak můj nepoznal soudu Hospodinova.³⁾

12. Jsou věci, o nichž *rozumovati* mládeži nebudiž dovoleno; tak na př. v náboženství. Avšak také o věcech obyčejných a činech lidských nechť učí se souditi především jen tak, by vyhledávala na nich *stránky pěkné*. Tak bude mládež utvrzovati se ve snažení ideálním, kteréž nedá u ní vzniku pochmurnému pessimismu. »Kritisovati« mládeži nepřisluší, tím méně, týká-li se »kritika« osob dospělých.

Veliký tento svět jest zrcadlem, v němž se máme shlížeti, abychom poznali vlastní svou podobu. Zkrátka, chci, by veškeren

¹⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 224.

²⁾ Fr. Gausz, professor matematiky v Göttingách. (Zöllner's Wissenschaftl. Abhandl. 3. Band. 34.)

³⁾ Jerem. 8, 7.

svět byl knihou pro mého chovance. Z tak rozmanitých povah, sekt, domněnek, zákonů a zvykův se naučíme správně souditi o mravech svých, a duch náš zároveň pozná, jak jest nedokonalý a od přírody slabý, což není poznání nedůležité. — Tolik jmen, vítězství a výbojův zapomenutých směšnými nás činí, chceme-li jméno své zvětšiti, zajmouce deset mizerných žoldnéřův, nebo do budouce mizerného hnízda, o němž dříve nikdo nevěděl. — Život náš, di Pythagoras, podobá se velikému, četnému shonu při hrách olympijských; jedni cvičí tělo, aby dobyli v zápase ceny; jiní přinášejí a prodávají zboží, aby něco vydělali; jsou však také hosté — a ti nenáleží k nejhorším — kteří nevyhledávají zisku jiného, než aby vyzvěděli, proč a jak se to vše děje, a aby pozorovali život jiných, budoucí život svůj dle toho posuzující a řádující.¹⁾

7. O evičení v řeči.

1. Clovek má přirozenou snahu, s jinými sdíleti, co byl seznal, co cítil a chce. To činí *posuňkem* a *řečí*.

2. Mládež má záhy seznati, kterým *posuňkem* kdo dává na jevo, že souhlasí, odpírá, pochybuje. se táže, poroučí, hrozí, volá a j., což možno velmi pěkně ve hře nacvičiti. Budiž ukazováno k posuňkům slušným, ušlechtilým; neslušné, urážlivé, sprosté buďtež záhy odstraněny.

Zmítání rukama při hovoru, vypoulení očí, pošklehování se, pošuchování druhého a tahání za kabát a j. nezpůsoby nemohly by se státi návykem, kdyby záhy proti nim se zakročilo.

3. Při *řeči* samé bylo by dbáti jejího *obsahu* (smyslu), *podoby* (formy), *tonu* (rázu) a *přizvuku*.

4. Dítě může jen těch slov, výrazů a rčení užívati správně, kterým skutečně rozumí, a jen ty přispívají k jeho vzdělání; naproti tomu slova, jež ne rozumem, ale pouze prostou pamětí byla zachycena, zůstanou prázdným zvukem a snadno se zapomenou. S tím souvisí však též celé mravné smýšlení člověka. Řeči plané (frasovité) mají v tom svůj původ, že mládež slyší užívati a sama užívá slov, nedbajíc jejich významu, neřkuli původu. Především jest tudíž dbáti o *správná poněti* a *správné myšlenky*; k těm pak budiž vždy nejvhodnější výraz slovný připojen.

Jak mnoho lidí domnívá se, že slova, jež pronášejí, prostě přejdou v duši jinou, jakmile dotknou se ucha! Jak málo je těch,

¹⁾ M. Montaigne — Zásady vychovatelské. 44.

kdo mluvívce k někomu uvažují, jednak má-li v duši své takové představy, by smysl řeči pochopiti mohl, jednak jsou-li mu slova, jichž užívají, známa, a to ve spojení s takovými představami, které vzbuditi chtějí! Jak často jde o pouhé ješitné blýskání se řečí, kterou posluchači mnohdy sice s úžasem, ale bez užitku slyší!

»Když tak o tom náležitě přemýšlíme, tedy shledáme, že jest to jedna z největších zvláštností na světě, že tisíce tisíců po dlouhá léta moření bývají poznáním a sestavováním znamének, jimiž lidé myšlenky své vyjadřují; ale v znaménkách těch pak myšlenky naléztí, tomu se neučí. Tak známe znaménka, ale nedovedeme nic z nich si vyložití ani do nich co vložití.« (Jer. Gotthelf.)

Když věc ducha proniká, slov jest nazbyt. (Seneca.) — Všci samy si přivádějí slova. (Cicero.) — Kdo věci jasně zná, tomu slova sama se dostaví. (Horatius.)

Našemu chovanci jest pouze třeba, věci náležitě poznati, slova pak se dostaví sama sebou; nedostaví-li se, však jich donutí. Znáám lidi, kteří se vymlouvají, že se nemohou náležitě vyjádřiti, a přece se staví, jako by měli hlavu plnu nejkrásnějších ideí. Jest to pouhá pošetilost. Náhled můj o tom jest tento: Jsou to domněnky, plynoucí z nejasných pojmův, kterých si neumějí vnitř ani vymotati, ani vyjasniti, tedy jich také nedovedou řečí podati. Lidé ti nerozumějí ani sobě samým; jen poslechněte, jak koktají, chtějí-li ze sebe něco vypraviti, i poznáte, že chtějí poraditi, ale plod jejich jest posud nezralý a teprve v zárodku. Vracejí ze sebe potravu nezažitou. Domnívám se — a Sokrates jest mi svědkem — kdo chová na mysli své pojmy živé a jasné, že je dovede také vyjádřiti, byť třeba provincialismy, nebo je-li němý, posuny.

Po mém rozumu má převládati látka, obrazotvornosti posluchačovy tak jímající, že si slov ani nevšmá. Miluji řeč v písmě i slově, je-li prosta a přirozena, silna a tkliva, krátka a přesna, ne tak uhlazena a kudrnacena, jako spíše živa a drsná, raději nesnadna než nudna, nenucena, pravidly nepoutána, urvána a směla. Každá věta budiž celkem samostatným.¹⁾

5. Jakkoli uznáváme, že *obsah* řeči jest vždy věcí hlavní, nicméně nebudiž tím řeč sama podceňována. Vždyť řeč chceme u jiných vzbuditi nejen ty *představy*, které samy na mysli máme, ale také spolu ty *cíty* a *snahy*, jež naši mysli hýbají. Toť úkol nemalý! Z toho vysvítá dvojí povinnost vzhledem k strážce vychovavací:

a) učiti mládež, vyjadřovati se tak, by účinek řeči byl co nejdokonalější;

b) vésti ji k dokonalému porozumění toho, co se mluví, píše, tiskne.

¹⁾ M. Montaigne — Zásady vychovat. 55 57.

Oběmu tomu úkolu jest třeba vyhověti, a my zde máme k nim oběma náležitě zření.

6. Když dítě v nejútlejším věku poznává jednotlivé věci a učí se jmenovati je slovy nejprostšími, třeba jest přihlídnouti k správné *výslovnosti* jednotlivých *hlásek* a jich *spojení*. Pozorujeme-li neobratné nebo chybné vyslovování, můžeme užiti některých slušných říkadél, k cvičení ve výmluvnosti vymyšlených. Při brep-tání, koktání, šepání, šišlání a p., pokud snadno mu nelze odvyknouti, jest záhy poraditi se v ústavě pro hluchoněmé. Bylo by si přáti, aby učitelstvo dokonale bylo znalé *fysiologie hlásek*, a dovedlo samo léčiti vadnou výslovnost.

Jakžby sobě trošičku jazyk pooblomily, škoda jest s nimi rozmázet se a učiti je třeba bez r, bez ř, bez k a t. d. mluvit, jakž někteří činí a do kolika let svým dítkám tak mluvití dopouštějí: blána, bzidký, toláč, místo: brána, břidký, koláč a t. d. A tak majice se potom většinou něčemu učiti, mluvití se teprv učí a napravovati toho, čeho se prv kaziti naučily.¹⁾

K ostrému a hbitému vypovídání můž se jim nejspíš žertem pomoc činiti; ku př. Nu, kdo lépeji (neb spěšněji) vypoví: »Petře, nepřepepři pepřem pepřeného vepře?« neb: »Chytrý chytil kapra v prudkém proudě maně.« Rovněž prav: »Železo zaželezilo-li je se či nezazelezilo?« Též řci: »Nabuchodonozorova socha.« A cokoli podobného.²⁾

7. Dítě počíná mluvití v 6. čtvrtletí, kdežto pobroukávati počalo již v prvním čtvrtletí. Osoby a věci zná již dříve, nežli je počne jmenovati. Napřed označuje jménem osoby, jež kolem něho jsou, potom teprv věci. Pokud věc vydává jakýsi zvuk, dítě jmenuje ji nejčastěji tímto zvukem (pes haf, slepice pipi, hodiny — títí). Nejdříve daří se mu vyslovování hlásek nejsnažších, odkudž postupuje k těžším a nejtěžším. Dle toho, které hlásky podaří se mu vysloviti, přetvořuje si slova, takže mnohdy dosti nesnadno bývá mu rozuměti. Těžkou hlásku nahrazuje jinou snadněji vyslovitelnou, anebo docela ji vypouští.

Pojíc slova ve věty, přiřazuje je prostě k sobě, s počátku bez všeliké vazby. Větu vyjadřuje *napřed* jen jediným slovem. Jakmile *pokročí* v porozumění slov, připojí ještě jedno slovo. *Fožději* všechny části věty váže vespolek. Ty *tři stupně* lze rozeznávati; pokud dítě nezdokonalí se na stupni jednom, nepokročí k dalšímu.

¹⁾ J. A. Komenský — Informatorium šk. mat. 1873. 64

²⁾ Tamtéž. Str. 65.

8. Znenáhla vzroste zásoba slov, dítě věnuje jim větší pozornost, pamatuje si je, a to větší měrou, nežli jakou postupuje jeho věčná znalost. Tím nastává jakási *protiva k době dřívější*: tehdy mluvilo méně, nežli myslelo; nyní mluví více, nežli myslí. V době té dítě vniká do vazby, a to tak rychle, že celý ten postup ani nelze stopovati. Při tom jest pečlivě dohlédnouti, by dítě zvykalo správným tvarům mluvnickým již od nejtělejšího věku. Zaujímavo jest sledovati dítě, když slova vespolek váže, a často při tom nové tvary slov a nové, často třeba nemožné vazby vymýšlí.

9. Jmenujíce věci před dítětem, užívejme zatím vždy jen *jediného pojmenování*; při tom hledme v případech na snadě ležících vésti dítě k pochopení slova z jeho *původu*. Jest to dosti záhy možno, a dítě vede se tím zplisobem k mluvení rozvážlivému. Nepřestane pak jen na tom příkladě, ale bude mu to podnětem, i jinde sledovati původ slov, čímž otevře se mu bohatý zdroj vědomostí a jich souvislosti; kromě toho bude mu to znamenitou školou soudnosti.

10. Která slova a rčení mají smysl jednak srostitý, jednak odtazitý, buďtež s počátku užívána vždy jen ve smyslu *srostitém*, a teprv později v odtazitém.

Dítě nechápe, jak to může býti, aby někomu »mostecká věž padla do oka«, ¹⁾ neví, co je to, »státi na pranýři« a p. Sem náležejí pořekadla a přísloví. Jen tak mnohé rčení oživne, došedší náležitého porozumění. Jen tak pochopí se náležitě, kdy kterého rčení užití co nejvhodnější, a řeč nebude planou (frasovitou). Netřeba, by mládež věděla, co je přenůška (metafora), příminka a t. d., ale toho je třeba, by jí rozuměla a jinými slovy ji vyjádřiti dovedla.

11. Tou měrou, jakou dítěti přibývá zásoba slov, buďtež tato k podobným co do zvuku a smyslu přirovnávána.

12. S počátku spokojme se, dovede-li dítě věc říci *správně*; později cvičíme je, by totéž dovedlo říci *ozdobně*. Nechť přijde znenáhla k vědomí, že vzdělanec má lišiti se od méně vzdělaného *ušlechtilejší řečí*.

13. Cvičení v řeči prosté poskytujc všední život²⁾: vzkazy po dětech a vyřizování, zkoušení se dětí vespolek a j.; v řeči

¹⁾ Salzmann jako hoch odříkával: »Das ist der wilde Desz (místo = Wille des), der mich gesandt hat.« Jednou počal babičku šlehat metlou z dobrého úmyslu, protože se učil: »Den alten Menschen kränke, dasz er neu leben mag.«

²⁾ Chovanec náš nezná ani genitivu, conjunctivu, statného jména ani mluvnice; ani sluha jeho, ani rybářka na novém mostě toho nevědí — a

ozdobné cvičí se mládež vzornými články prosaickými a básnickými, úkoly slohovými a p.

Děti milují verše; proto budtež jim vhodné veršíky a básně vštěpovány již od nejútlejšího věku. S počátku to mohou býti rýmovaná říkadla, ukolébavky (Spi, mé milé poupě), modlitbičky a j. ¹⁾

14. Řeč nepůsobí jenom svým obsahem a formou, ale také *tonem*. Ten cit, který při řeči nás ovládá, proráží tonem řeči a může účinku jejímu býti na prospěch nebo na škodu. Jest třeba záhy pozornost mládeže na tuto stránku řeči obrátiti a cvičiti ji v tom, by užívala tonu přiměřeného, který by na jiné prospěšně působil.

Podivuhodná zajisté, až i zázračná jest moc dobrého a svatého slova, kdo ho v duchu lásky dobře na svém místě použití zná

Svatý Ludvík říkával, že nemáme nikomu odmouvat, leda k uvarování hříchu nebo k prospěchu jiného. I když toho potřeba káže, prohlásiti své mínění proti někomu, staniž se to tak klidně a mírně, aby se ani nepodobalo, že bychom se chtěli opřiti mínění jiných. Také neuznával za dobré, když některé osoby v přítomnosti jiných, zvláště za stolem, mluvily spolu tajně a potichu, poněvadž to vzbuzuje podezření, jakoby se mluvilo něco zlého o přítomných. »Vě-li kdo,« říkával, »za stolem nebo ve společnosti něco vhodného k vyrazení, řekni to nahlas; pakli jest věc důležitá a vážná, nemluv o tom s nikým.«²⁾

15. Náležitého přízvuku dbáti, jest u mládeže třeba již od nejprvnějšího počátku. Jen tak mu dítky zvyknou. Jest to přízvuk slovný, větný či logický, pak řečnický (ve spojení vět).

K tomu náleží též přestávky na vhodných místech, brzy větší, brzy menší. I tomu mládež brzy zvykne. Snadno pak jest při psaní správně užívatí znamének rozdělovacích, když v řeči dovedou správně dělití.

16. Již od malička jest dítky k tomu vésti, aby nebyly až do omrzení mlčelivy, a zase ne až k nevystání žvatlavy. Slušnou míru v hovornosti dovésti zachovati, náleží ku vzdělání.

Naše mravy jsou spořivosti ve slovech naprosto nepříznivy. Považuje se to za nevhodné, v zábavě se zamlčeti, a děti častěji bývají kárány, že příliš málo mluví, a mnohem řidčeji za to, co mluví. Dlouho trvajících společenských schůzky ženského pohlaví samot-

zachce-li se nám jich poslouchati, pobaví nás mile a nepřijdou snad nikdy do sporu s pravidly mluvnickými, jako nejlepší mistr svobodných umění ve Francii. (M. Montaigne — Zásady vychov. 55.)

¹⁾ J. A. Komenského — Informatorium. 66.

²⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 296, 318, 319.

ného, anebo pohlaví obou, povzbuzují rovněž k planému mluvení. Tu se buď hraje nebo mluví.¹⁾

Máme se varovati dvojí výstřednosti. Vždycky na přísného mudrce si zahrávati a mlčeti, když jiní ve společnosti řečmi se vyraží, poukazuje buď na nedůvěru v sebe, moci též něčím přispěti k vyražení druhých, anebo na opovrhování jinými, jako by nebyli hodni dobrého slova. Naopak pustiti se v proud řeči, aniž pak jiného připustiti k slovu, značí povahu domýšlivou nebo lehkovážnou.²⁾

17. Jako všechno lidské konání nemá přičiti se zákonům mravnosti, podobně řeč. Již od nejútlejšího věku dítě vězí, že řeči nikdy nemá užívat ke lži, výmluvám, pomluvám, ku sprostotě a vůbec k tomu, co člověka není důstojno. Nesluší se žertovati o věcech svatých.

Lékařové poznávají některé nemoci, pozorující jazyk nemocného; tak lze skoro i říci, že řeči naše značí též stav duše naší, je-li dobře nebo zle spřádána.

O Bohu mluvmé právě jako o Bohu, totiž s největší uctivostí a zbožností, nikdy drze a směle, nýbrž vždycky s duševnou tichostí, s vroucí láskou, s hlubokou pokorou.

Varujme se jedné z největších chyb, již se dopouštějí zhusta osoby, zbožnosti oddané, totiž že mívají v ústech neustále a při všelike příležitosti mnoho průpovědí vroucích a zbožných pro vyražení bezc vší pozornosti, domýšlejíce se pak, že jsou takovými, jako se těmi slovy značí, což však, žel, nikoli není.

Nepočestné slovo, padlé v srdce ještě slabé, nevinné, rozplyne se v něm jako kapka oleje na šatu, a ujme se tak, že bývá kořenem tisícerych myšlenek a pokušení hříšných. — Nic tak neškodí dobrým mravům, jako nepočestné řeči. — Pronášejí-li se nepočestné řeči ukrytě, slovy dvojsmyslnými, bývá jich jed tím nakažlivější.

Nic se neprotiví lásce k bližnímu a zbožnosti více, nežli pohrdání bližním; každý pak výsměšek projevuje toto pohrdání, jest tedy nemalým hříchem.

Co se týče žertovných řečí a hravých narážek, jichž si i šlechtí vzdělanci dovolují s bodrou jakousi veselostí, aniž by tím komu ublížili, ty náležejí k dobré společnosti. — Jenom hledme, ať takové nevinné žerty nepřecházejí v urážlivé výsměšky. — Když duchovní u dvora sv. Ludvíka dávali se po jídle v rozmluvu o věcech vážných, říkával zbožný ten král: »Tu není místa k učenému hádání.«³⁾

¹⁾ Schwarz-Curtmann — Erziehungslehre I., 374.

²⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 319.

³⁾ Týž. 294 a d.

18. Materská řeč zdokonaluje se u dítěte postupmo, jak jeho ostatní duševný rozvoj pokračuje; ona jest obrazem duševného pokroku. V ní se obráží národní duch; a ona bohatostí svou a svým ústrojem budí ducha národního. Jest tudíž na újmu rozvoje národního ducha u dítěte, když příliš záhy vedle jazyka mateřského jest se mu příliš zabývat jazyky jinými.

Jinak ovšem učení se jazykům cizím jest výtečnou školou pro bystření ducha a pro buzení sebevědomí společenského, jež neomezuje se těsnými hranicemi národnosti vlastní.

8. O pěstování sebevědomí, sebecitu a sebevlády.

1. *Sebevědomí* zřetelně jeví se obyčejně v třetím roce, *sebecit* však zajisté mnohem dříve a *sebevláda* později. Sebevědomí a sebevládu nelze od sebecitu dělití, bývají téměř vždy zároveň, zvláště u mládeže. Proto, pokud se týče jejich stránky vychovatelské, promluvíme o všech pojednou. Povšimněme si, kterak jednotlivé prostředky vychovatelské působí na sebevědomí, sebecit a sebevládu.

2. *Příroda.* Život dítěte v přírodě znamenitou měrou přispívá k probouzení sebevědomí, sebecitu i sebevlády. Předměty, na které narazí, nebo jež mocným dojmem je zarážejí, ba i děsí, budí jeho sebevědomí i sebecit; poznává, kde jsou meze jeho sil. Naproti tomu některé předměty nestaví se mu na odpor, ono se jich chápe, je ovládá, ba i ničí. Čím nesnadněji bývá věcí těch se zmocniti, tím mohutněji jeví se sebecit i sebevědomí, když se mu to podařilo.

V domácnosti kočce, psu mnoho jest vytrpěti od probouzejícího sebevědomí dítěte; jeho ideal bývá drožkář nebo vozka, ježto i koně dovedou ovládnouti. Strom poskytuje příležitosti, posíliti sebevědomí dítěte, když naň vyleze; potok, když ho proběhde, řadou kamenů zahradí, vodu v něm na jinou stranu převede, rybu v něm uloví; vrch, když raň vyběhne a celé okolí odtud zrakem svým ovládne. Voda i vítr mu ženou mlýny vodní i větrné, stoupy, draky, balony. Kdo v hmotném ohledu dokáže nejvíce, ty považuje za idealy své. Proto v báchorkách tak miluje siláky, kteří všechno všudy rozdrtí, rychlonohé, kteří v mžiknutí sta mil přeskochí, a třeba i otesánsky, kteří dovedou vůz s koni a vozkou pohltni. — Co je lidí dospělých, kteří v sebevědomí nepřivedli to na stupeň vyšší; u nichž

si úctu dobude jen ten, kdo hrubou silou nad ně vyniká, kdo v jídle a pití vysoko nad obyčejnou slušnou mírou dovede se povznést!

Ušlechtilějšího rázu nabývá sebevědomí dítěte, když dovede zasáhnouti silou svou do přírody a řídit ji, by mu plodila květiny a stromy, by zabránilo škodě, by pusté místo zúrodnilo a ozdobilo.

Ještě výše stojí sebevědomí člověka, který z přírody bere podněty k svému zušlechtění, jemuž příroda se stává učitelkou. Slunce ho povzbuzuje: Čiň dobře všem, jako já! včela: Buď pilen, jako já! violka: Buď skromný, jako já! ¹⁾

Kdo však z přírody vyčte písmo ruky Boží, kdo těše se z přírody, spolu raduje se, že přírodou k němu hovoří Bůh: ten dospěl přírodou v rozvoji sebevědomí stupně nejušlechtilějšího.

Duilhé de Saint Projet: »Jest jasná noc. Oko noří se do hloubi nebes. Zírám; pohled ten mne jímá. Keppler přistoupí ke mně. Výklady astronomů oživnou v upomínkách mých. Jmenují mi čísla hvězdných světů a hvězdných dálek, nesčetné množství soustav světových, čísel, přel. nimiž lidská mysl se zachvěje. Každá stálice jest středem a sluncem jedné z nesčetných soustav. V pozorování mém snoubí se věda s básnictvím, přesnost čísla a volný vzlet obraznosti. Obrátím zrak svůj z nesmírného prostoru zpět na nepatrný bod, na němž dlím. Představuji si, jak praneplatně malá jest země, tak že ztrácí se v nekonečnosti. Cítím, jak skrovninké jest tělo mé, čítajíc několik atomů na naší polřízené kouli nebeské. Ale v témže okamžiku cítím, zírám, pochopuji celou velikost, celou moc svého já, jež s to jest probíhati a změřiti světy, jež v okamžiku prolétne od točny k točně, jež všechny dálky obsáhne a jenom před Nekonečným, v pravdě Nekonečným za přemožena se prohlašuje.« ²⁾

3. *Umění*, pokud poskytuje příležitost, seznámiti s osobami vynikajícími nebo dokonce s idealy, vzdělává sebevědomí mládeže podobně jako příklad.

Stavebnice povzbuzují dítě k tvoření. — Hudba vážná spolu se zpěvem může mocně působiti na vůli a tedy i posilovati sebevládu; může však hudba i zpěv též působiti tou měrou na sebečit, že sebevláda nemá místa. — Básně mohou rovněž býti i prospěšny i škodlivy, dle toho, předvádějí-li vzory k následování, anebo povzbuzují-li k citům a snahám podlejším. — Ježto umění přechasto zasáhá v obor, povznesený vysoko nad skutečnost, bývá nejčastěji příčinou, že sebevědomí mládeže nabývá rázu

¹⁾ Šakdža-Muni: »Stále říkejte sobě samým: Jsmeť Šarmanové, žijeme v tomto zkaženém světě a musíme býti jako vodní lilie, která i v bahnitých vodách zůstává čistou. (Huc a Gabet — Cesty misijnářské. 205.)

²⁾ H. Hansjacob — Aus kranken Tagen. 213.

nepravdivosti. V tom případě jest zabývání se přírodou výtečnou protivahou umění.

V domě našem provozovány též koncerty, a ačkoli jsem byla zcela nepatrné stvořeníčko asi 7—8leté, dal mně otec koncertovati s plným orchestrem, k čemuž skladby zvláštní pro mne komponoval můj učitel klavíru Stefann. Ovšem že bylo dítě, dcera domu, potleskem odměněno, chváleno, obdivováno, a já považovala se brzy za znamenitou umělkyni.¹⁾

4. *Společnost* jest jeden z nejdůležitějších prostředků k buzení sebevědomí osobního i společenského. Dítě pozná své síly v zápolení s jinými a jest zdarem jiných povzbuzováno. Sezná též svazky, jimiž k jiným jest poutáno, naučí se zapíratí své sebevědomí osobné a povznést se k sebevědomí společenskému. Zapřítí se v maličkosti ve prospěch bratra, sestry, rodičů, soudruhů, toť škola, ve které učí se, dověsti později veliké oběti přinéstí ve prospěch obce, vlasti, státu a jeho vznešeného vládce, církve a její posvátné hlavy, toť postup, ve kterém vzdělává se smysl pro obecné dobré a obětivost. Záleží zde skutečně na maličkostech, neboť dítěti maličkosti jsou věcmi cennými. — Svěvolník a sobec naráží ve společnosti na všech stranách, a může v ní záhy z chyby své býti vyléčen. — Nedostatek obcování společenského mívá za následek *ostýchavost*. — Společnost lichotníků působí *domýšlivost*. — Společnost je také školou *pokory*.

Společná rozmluva a obveselení, vzájemná úslužnost, společné čtení kněh sladkomluvných, společné žertování a společné uctívání; druhdy nesjednocenost beze záští, jako bývá člověk sám sebou, kteroužto velmi řídkou nesjednoceností právě koření se ostatní přecházející s veselostí: těmito a podobnými věcmi, kteréž ze srdce milovaných a milujících vycházejí, a jeví se ústy, a jazykem, a očima, a tisíci rozmilých hnutí, jakoby zápalkou rozněcují se myslí, a z mnohých stává se jediná.²⁾

Pravé poznání našeho místa v celkovém tkanivu práce činí nás jednak skromnými a jednak zmužilými. *Skromnými*: neboť jak malý jest můj podíl na celku! *Zmužilými*: neboť jak veliká jest práce a četa pracovníků! Seznání odborných mistrů dává měřítko pro vlastní práci. Bez takových měřítek přesnadno přeceňujeme sebe a svou práci. Jest to nemalá rozkoš, viděti a slyšeti, co jest lepší, a s důvěrou bezodkladně oddati se lepšímu.³⁾

¹⁾ Car. Pichler — Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. I., 45.

²⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 4, VIII.

³⁾ Fr. Polack — Brosamen. III., 77.

Jednotliví žáci, kteří nad druhé ve vědomostech vynikli, musili svým spolužákům několik úkolů předložit a ty pak v ustanovený den snažili se hájit naproti všem útokům, na které zatím druzí se připravili. Tím neobyčejně byl povzbuzován *cit pro čest*.¹⁾

Také Alfred velice si oblíbil kreslení. On dokonce vynikal v umění tom, a já jsem se snažil, bych se mu v úhlednosti a přesnosti vyrovnal. Obvykle odlišovali jsme společně jednoho a téhož jezdce nebo jiný obraz ze Sauerweitových vojenských výjevů, jež tehdy vycházely, a já se pamatuji, že se mi méně o to jednalo, vystihnouti original, ale spíše napodobiti půvab, jaký odlišky mého přítele hned při prvním náčrtu pro mne měly.²⁾

Nejlépe to uměl Míla; on vždy chlapcům vyřezával buď sánky, pluhy, vozičky, nebo dělal louče, a chlapci se od něho nehnuli. Když byla o něčem strašlivém řeč a Vilém se k němu tiskl, říkal: »Nic se neboj, Vilímku, na čerta vezmeme kříž, na strašidla hul a vymlátíme je!« To se chlapcům líbilo, a s Milou byli by šli třeba o půlnoci kamkoli.³⁾

Paní de Sévigné psávala svému strýci ráda a také ráda od něho přijímala dopisy, ježto způsobem tím cítila se duševně povzbuzovánu. Jeho břitký jazyk podněcoval její vlastní vtip; a tak odpovídajíc mu pocítovala jedno z těch vyražení, která se nám nejvíce zamlouvají — spokojenost s sebou samou.⁴⁾

Jistá paní, kteráž s mužem svým větší část blázinců v Anglicku a na pevnině navštívila, přesvědčila se, že nejčastější třída nemocných skládala se z takových lidí, kteří bývali jedináčky, jichžto vůle tedy v dětství zřídka kdy potkávala se s odporem neb kázní; kdežto ti, kteří byli z četných rodin, a kteří naučili se sebekázní, mnohem řidčeji stávali se obětí šílenosti.⁵⁾

Byl jsem velice *ostýchavým*, měl-li jsem co činiti s osobami vyššími. Bylo-li mně jíti k starostovi, ku krajskému soudci nebo k lékaři, kteří se nabídli, matce mé knihy z jistého spolku půjčovati, tu naučil jsem se jakémus oslovení nazpaměť, říkal si je cestou stále, bych si byl jist; a byl tím úzkostlivějším, čím více domu jsem se přibližoval, opakoval oslovení na chodbě ještě jednou, z hluboka vydychl, zazvonil, zvuku zvonku se ulekl, šel do pokoje, poklonil se neobratně a vykotal svou řeč, ani dobře nevěda, co činím, neboť měl jsem hrdlo jako staženo. Každá otázka mne přivedla v rozpaky, tak že jsem se začervenal, a často měl jsem chuť, sám sebe potrestati za neobratné své odpovědi. Nahlížel jsem doobře, jak pošetilé je mé chování, jak bez příčiny a na škodu můj ostych; a přece nebylo mi lze ho přemoci. Podobně vedlo se mi, měl-li jsem veřejně mluvit. — Bylo mně s touto ostýchavostí velmi dlouho bojovati,

¹⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 81.

²⁾ W. v. Kugelgen — Erinnerungen eines Mannes. 75.

³⁾ Bož. Němcová — Babička.

⁴⁾ G. Boissier — M. de Sévigné. 47.

⁵⁾ S. Smiles — Charakter. Str. 223.

a vlastně nikdy na dobro jsem se jí nesprostil. I v pozdějším mém životě velmi často kromě očekávání se dostavila a mně nezřídka uškodila. ¹⁾

Bl. panna Maria ulekla se, vidouc u sebe samojediná anděla v podobě lidské, an ji velebil a přinášel poselství nebeské. Ó, můj Spasiteli! čistota pouhá léká se anděla v podobě lidské: zdali pak by počestnost neměla více důvodu k bázni, když ji člověk nestoudný, a buď si v podobě anděla, velebí lichotami světskými, hanebnými?

Říkáváme sice, že nic nejsme, že jsme pouhá bída a povrhel světa; avšak zamrzeli bychom se nemálo, kdyby se kdo toho slova chopil a tak se o nás vyslovil. Naopak nemíníme to opravdu; děláme, jakobychom utíkali a schovávali se, jenom aby jiní za námi běhali a nás hledali; uscďáváme na posledním místě jen proto, aby-chom se s větší ctí prvního dotřeli.

Blahoslavení poslušní: Bůh nikdy nedopustí, aby zbloudili.

Opovrženu, pohaněnu, žalovánu a pronásledovánu býti od lidí nespravedlivých a nevěřících i prostopášných, to ráda trpí mnohá duše velikomyslná; ale sněsti totéž neprávě od lidí hodných, od přátel a příbuzných, to může toliko trpělivost hrdinská, rekovná. ²⁾

B. Overberg vypravuje, že se styděl, učitelům oznámiti, že bude za ně sloužiti mši, by pro sebe a pro ně vyprosil pomoc Ducha sv. Soudí, že postupem v mravnosti tento lichý stud přestává. ³⁾

5. *Příklad.* Bude-li mít dítě před sebou příklady dobré, nemůže u něho tak snadno vyskytnouti se některá chybná stránka sebevědomí.

Blah. Česlav vzpomínaje často svých předků, kteří nesmrtelnými zásluhami se proslavili, říkával: »Moji předkové získali si jmen nesmrtelných, ježto zbožnosti a mravnosti si hleděli a čest Boží i domu svého okrasu na mysli měli. Na mně jest, abych slávu jejich jména svou nehodností nejen nezastínil, nýbrž zvýšil a rozmožil.«

Dan. Jan Richard († 1741) uvedl do hor Jurských ve Švýcarsku hodinářství. Posud žijí jeho potomci, a až do dneška udrželo a zdokonalilo se v ní umění hodinářské. Jest to zajisté pro rodinu potěšením, může-li k zásluhám předků svých připojovati vžly nové a nové. — Počet hodinářů, jichž bylo roku 1752 asi 466, vzrostl tam nyní na 10.000, nepočítaje k nim veliký počet hotovitelů strojů hodinových a obchodníků s hodinami. ⁴⁾

Budmež při své chudobě dobré mysli, neboť jsme s .i v dobré společnosti. Sám Pán a Spasitel náš, Kristus Ježíš, jeho nejsv. máti, bl. panna Maria, sv. apoštolé a nesčíslní sborové světcův a světic, ti všichni byli chudi. ⁵⁾

¹⁾ M. Jähns -- K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. 127.

²⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 268.

³⁾ Al. Knöppel — Bern. Overberg. 146.

⁴⁾ Mužové práce. V Praze. 1873. Str. 67.

⁵⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 249.

6. *Zábava*. Jsou hry, které značnou měrou působí na sebevědomí a sebevládu; tak na př. závodění různého druhu. Avšak třeba tu býti na pozoru, aby nevzbudila se ješitnost, zpupnost, zisknost a j. vady.

7. *Zkušenost* přispívá značnou měrou k rozvoji správného sebevědomí, ježto způsobem přesvědčivým dává znáti, nač stačí síly jednotlivce a čeho odvážiti se nemůže. *Domýšlivost* léčí se zkušeností, rovněž i neodůvodněná *bázlivost*. — Nedaří-li se nám, v čem se zkoušíme, zachovejme klid ducha, a nehněvejme se ani na jiné, ani na věc, ani na sebe.

Dan. Jan Richard byl roku 1679 čtrnáctiletý učeň zámečnický, který ve volných chvílích opravil již hojnost visacích hodin. Tehdy svěřeny mu k opravě kapesní hodinky, toho času ještě velice vzácné, zvané »Norimberské živé vejce«. Richard měl z toho velikou radost; avšak otec zakázal mu přísně, pokoušeti se o opravu tak vzácného uměleckého díla. Bylo otci proti myslí, že syn přednost dával hodinářství před zámečnictvím; také měl obavu, že by mu při nezdaru opravy za syna bylo platiti odškodné. Když však majitel otce v té stránce upokojil, tento přivolił. Mladý Richard dal se odhodlaně do práce, a se zdarem. Dílo to bylo mu podnětem, že si umínil, sám takové hodinky vyrobiti. K tomu potřeboval nástroje. Celý rok pracoval, aby nástroje si vyrobil, na to za půl roku hodinky byly hotovy. To byl začátek hodinářství, nyní tak proslulého v horách Jurských ve Švýcarsku. ¹⁾

Ctnost tichosti máme zachovávat i zvláště k sobě samým, totiž nesmíme se nikdy rozhorliti sami na sebe pro své slabosti a nedokonalosti; neboť ačkoliv rozum od nás žádá, abychom měli opravdovou lítost nad nepravostmi svými, tím nikoliv nechce, abychom se pro ně mrzeli a hněvali. A to činí skoro každodenně mnozí, zlobíce se, že se rozzlobili, hněvající se, že se rozhněvali, a mrzíce se, že se rozmrzeli.

Ze strastí nás potkávajících jsou nám některé k ponížení, jiné pak ke cti. K těmto hotoví jsou lidé skoro všickni, k oněm pak málokterí. ²⁾

8. *Práce*. Jest to prostředek pro vypěstování sebevědomí, založeného na tom, co člověk skutečně dovede, a k vyléčení domýšlivosti. Sebecit z vykonané zdařilé práce má veliký vliv mravný. Čím práce nesnadnější, tím více jest se přemáhati, by v práci vytrval, čímž utvrzuje se povaha mravná.

Práce jest to, která náruživostem brání, nečisté představy, jež vždy znova do duše se vkrádají, z mysli zaplašuje a mimo to po-

¹⁾ Mužové práce. V Praze 1873. 61.

²⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 219, 200.

skytuje prostředků k slušnému živobytí. Pravdě této ani vznešení panovníci se nevzpírali. Augustus, i když byl dostoupil nejvyššího vrcholu moci své, dal své vnuky vyučovati ve vědách a ve válečnictví, a své vnučky v předání vlny a v jiných ženských ručních pracích. Každý zajisté by se styděl, nechati své dítky život svůj v nečinnosti protráviti; a byť měl bohatství jako Krassus nebo Kroisos, nebude moci nikdy býti jist před měnlivostí všeho vezdejšího a klamnou vrtkavostí štěstí, a proto zůstává svým dětem poklady, jež by jim žádná rána osudu, žádná lidská moc nebyla s to odejmouti.¹⁾

Na radlici byl nápis: Lesklou se stávám prací.²⁾

Je-li člověk prací přetížen a zubožen, hyne jeho duch, jeho odvaha, jeho lidskost klesá; avšak věnuje-li se práci a nemá-li práce dost, hyne jeho mrav, stává se mlsným, lživým, jeho obraznost toužíc po zaměstnání, hledá je v rozmařilosti, a i ta se mu znechutí, i chtěl by i tu odhoditi.³⁾

Z denníku vězně: »Největší má muka, největší mé útrapy, toť *touha po práci*! Nemoci a nesmět pracovati, když člověk po práci touží! Ano touha, jediná touha jsou mé dni; touha stále marná, snad bezúčelná a přece nepřemožitelná!⁴⁾

Přání, aby se naučil každý vzdělaný člověk nějakému řemeslu, je snad tak staré, jako paedagogická věda, nedá se umlčeti a vzniká vždy zas. Čím více přejeme v nové době dělníkům vzdělání, tím více zdobí vzdělance, rozumí-li nějakému průmyslu. Jsou případy přemnohé, ve kterých člověka taková umělost potěší, podporuje, ba snad i uživí, i zdraví prospěje. Jsou hoši, kteří mají vedle pěkných schopností pravou vášň k takovému dílu. Jaký to hřích, nedostane-li se jim též příležitosti k němu!⁵⁾

Má-li se mládeži vstřípiti práce jakožto pravý živel člověka, budiž i naším živlem; ne však práce marná, hravá, zbytečná, ale práce zdárná, která sama sebou rozsévá štěstí kolem nás, v níž duch okřívá, která osvěžuje srdce věčným jarem. Ó, šťastné dítě, které tě vidí, matinko, zpívající pracovat, které tě nezná omrzelou, netrpělivou, které neslyší jmenovati práci »dřením«, »soužením«, jež se nedoví, že bývá za kletbu považována.⁶⁾

Diesterweg jako hoch trpěl ve škole dlouhou chvílí. Zato tím raději chodil po horách a lesích, anebo stýkal se s lidmi. Často docházel též do dílen řemeslníků, se zálibou sleduje jejich dílo a mnohem raději sám také ruky přikládá. Práví: »Tisíce hodin strávil jsem u provazníků, kovářů a cvočkářů; nemnohé práce školní poskytovaly mi k vedlejšímu zaměstnáním hojnosti času, více nežli

¹⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 121.

²⁾ Dr. J. E. Veith — Misericordia. 252.

³⁾ Žof. Podlipská — Příklady z oboru vychovavacího. Str. 36.

⁴⁾ Almanach bývalých žáků české realy v Praze 1893. Str. 154.

⁵⁾ Ž. Podlipská — Příklady z oboru vychovavacího. Str. 68.

⁶⁾ Tamtéž. 14.

bylo dobře. Jistému provazníkovi rád jsem pomáhal konopí vochlovati a tlouci, a točil jsem mu rád kolem. Při tom vyprávěl mně příběhy o svém cestování po Rakousku a Uhrách. Nebyly vždy nejušlechtilější. — Ke kováři vodíval jsem našeho koně, držel jsem jeho nohy při kování, a cvočkář činil mne šťastna, když mi dovolil, jemu nebo jeho tovaryšům pomáhati, mých tahati nebo šlapati, oheň rozdělávati, anebo i při kování samém se účastniti. Obcování dětí s dospělými lidmi takového rázu není vždy dobré. Neboť obyčejní řemeslníci zpívají písně a vypravují příběhy, jež na srdce nepředpojatého vnímavého hochu mohou jenom zlobně působiti. Avšak cvočkář, s kterým jsem obcoval, byl myslí bodré, ušlechtilé. Jeho blízkost působila na mne způsobem nejpříjemnějším, nejušlechtlejším. Jeho předčasná smrt učinila mne do opravdy těžkomyslným.¹⁾

9. *Poučení*, at již slovem nebo knihou, může též přispěti k rozvoji náležitého sebevědomí.

Postavil jsem na polici dlouhé řady knih,
knihy vzácné, knihy zlaté, knihy klassické.
Garve, Schiller, Herder, Lessing stojí přede mnou.
Někdy jenom lze mi čísti zlaté knihy ty:
však mi velmi prospívají, i když nečtu jich.
Pouhý na ně pohled učí — učí pokoře.

(V. Zahradník.)

10. *Rozkaz* může působiti hlavně na *sebevládu*. Zvláště důležité jsou v tom ohledu rozličné *zákony*, *řády* a p.

Když jsem plakal nebo se smál, tu otec, když to dlouho trvalo, zvolal: »Už ať je toho dost! Hned ať je toho dost!« a já musil ihned přestati, nechtěl-li jsem býti trestán. Při tom musil jsem před ním státi. Když chvíli tiše před ním jsem byl stál, propustil mne. Tak naučil jsem se i *prudká hnutí mysli opanovati*.²⁾

11. *Připomenutí a donucení*.

Jedna z mých chyb bylo kvapné, zajímavé mluvení, koktání. V těch třídách, kde jsem se učil nejvíce z paměti, nejvíce jsem té chybě byl podroben, až teprve vzrostlý a rozumnější sám jsem se počal ve mluvě zdržovati a zdlouhavěji a lépe mluvit. Nejhůře mi bylo, když jsem česky měl mluvit. — Stalo se, že jsem, již filosofii studuje, v prázdninách pozván byl od strýce svého, kdež někteří z jeho příbuzných stolovali. Mysl zahřátá veselostí obecnou, připíjením a p. Počal jsem živěji mluhati se v rozmluvu; ale mysl ubíhala tryskem, a jazyk vázl v tenatech. Tu jedna z hostí v prostosrdečné upřímnosti pronesla tato mě ohromující slova: »Já vždycky slýchala,

¹⁾ F. A. W. Diesterweg — Rheinische Blätter. III.

²⁾ Fr. Schneider (Österr. Schulbote. 1856. 27.)

že jen v Otročinovsi (odtud byla) koktají; ale nalezám to i v Hudlicích.« Od té doby jsem v pravdě stal se Čechem, aspoň upřímnou vůlí. Kdyby učitelé moji byli mě ve škole z chyby tak zjevně trestali, napomínali, ba jen mi ji vytkli, jisto, že bych zdlouha a srozumitelně byl si navykl mluvit; ale oni chválili, když jsem jen rychle úkol svůj přebreptal.²⁾)

Jsou okamžiky v životě lidském, kdy celý svůj stav duševný, od těla oddělen, jako předmět máme před sebou; a k takovým okamžikům patří ten, kdy pilný a snažný žák písemně to má před sebou, že je neschopen k postoupení. Moje úplná duševná bída ležela, an já do vysvědčení svého hleděl, téměř jako v prostoru mezi osudným papírem a mnou nešťastným.)

Donucení někdy výtečně pomáhá zkrotiti sebevědomí domýšlivé a zpupné.

12. *Odplata* náleží mezi nejvydatnější prostředky budit a pěstovati sebevědomí, sebecit a sebevládu. To ovšem týče se odplaty v ohledu výchovatele správné. Avšak nemírná pochvala činí domýšlivým, a nespravedlivá výtka odnímá odvahy a roztrpčuje.

Pochybují, že bych byl každodenní urážky dlouho byl vydržel; ale díky Bohu, byl jsem brzy z druhé třídy vysvobozen. Asi po 14 dnech ředitel zkoušel z náboženství. Většina žáků uměla málo nebo nic. Jsa jist, že bych otázky zodpověděl, zvedal jsem ruku. Ředitel přecházejí mezi lavicemi, přistoupil ke mně a stlačil mi ruku dolů, řka: »Dej ruku dolů, co pak bys ty dovedl!« Ale odpovědi zase nepřicházely, a já vždy zase ruku zvedal, tak že konečně ředitel nevrle ke mně pravil: »Tak mluv!« Já zodpověděl místo z katechismu, o němž se jednalo, doslova. Ředitel tázal se zas a zas, dával otázky z každé kapitoly, a já jsem mu nezůstal dlužen ani jednu odpověď. Konečně mi poručil, bych vzal své věci. Učinil jsem tak. »Vezmi si také klobouk!« poručil dále; a když jsem ho měl, vzal mne za ruku, vedl mne před první lavice a oznámil žákům: »Ten nepatří mezi vás; on patří do třetí třídy.« Nato vedl mne do jmenované třídy, mluvil zde dosti dlouho s učitelem, a ten vykázal mi opět místo v prázdné lavici. Nyní rozuměl jsem sice vyučování ještě méně; ale že v druhé třídě takové vítězství jsem slavil, a že ředitel brzy shledal, že i život P. Ježíše (z knih otcových) lépe znám, nežli kdokoli ve třídě, a mne téměř v každé hodině vyznamenal, zacházeli se mnou učitel i žáci mnohem lépe.³⁾)

Hned při první písemné práci byli jsme za svou píli o prázdninách odměněni. Já a můj přítel dostali jsme první místa, kdežto

¹⁾ Jos. Jungmann — Zápisky. (K. Vorovka — Čít. kn. II.)

²⁾ H. Hansjacob. — Aus meiner Studienzeit. Str. 64.

³⁾ Fr. Schneider (Österr. Volksschule. 1857. 60.)

praemiantovi z předešlého roku bylo jíti o několik míst nazad. Maje srdce plné radosti, ano, musím to říci, pýchy, učinil jsem příteli svému a on mně slib, že vynaložíme vše, bychom o místa ta nepřišli.¹⁾

Od zahanbeného člověka neb dítěte nemůžeme nikdy žádati, by se nestranně o své křivdě přesvědčiti dali; je to holá nemožnost, a tu nikdo nežádej. Aby člověk nahlédl své bezpráví, musí mítí dříve jakési vnitřní uspokojení, že se jím nepohrdá, že i přes chybu svou má jakousi cenu. Na základě toho uspokojení svolí, aby se na něm brousilo a předělávalo, ano bývá i schopen hlubokých proměn. Ale pýcha v prach sešlapaná se zdvihá, bývá náchylna brániti se, anebo někdy zůstane strnulou a činnosti neschopnou.²⁾

Frančině učil mladý kandidát, který hned na druhý den mne posílal domů, že se mnou nebude nic. Mně finuly se slzy po lících. Přes to dodal ještě několik posměšných slov, aby žactvo se mi smálo. Co tehdy jsem cítil, nelze vypsati. Obklopen nesnázemi všeho druhu, zahrnut předměty mně zcela neznámými i jednotlivými učiteli týrán, jinými tupen, spolužáky posmíván, k tomu trápen hrozným steskem po domově, seznal jsem poprvé, jak jest člověku, když má jenom *jediné* ještě přání, by ho nebylo.³⁾

Odevzdávali jsme latinská cvičení. Když nám byla vrácena, shledáno, že moje práce měla nejméně chyb. Učiteli mohlo to býti divným, ježto jsem z hlouposti při zkoušce přijímací nevalně obstál. Pohlednuv na mne zostra, tázal se, zdali jsem si dal otcem svým hezky pomáhati? Celá třída hleděla na mne. Děti mohou, i kdy jsou bez viny, při pomyslení, že je máme v podezření, snadno přijíti do rozpaků; a mně vstoupila krev do obličej, když jsem tvrdil, že jest to má vlastní práce. »Kdo by mluvil pravdu,« pravil on, »netřeba mu až po uši se červenati, a nejspatnější práce je vždy lepší, nežli lež.« Při tom hodil mi potupně můj sešit. — Sebevědomí mé zakládalo se podstatně na mé poctivosti. Rodiče, bratři a sestry až dotud věřili mně vždy na slovo; a nyní viděl jsem se pojednou před celou třídou na pranýř postavena jako zbabělý lhář. Byl jsem nanejvýš pobouřen, ale neměl jsem úmysl, dále se hájiti. »Vše jedno,« myslil jsem, »co ten si o mně myslí, a nadále nechť jsem mu žákem nejnedbalejším, když jinak nechce.« Chtěl jsem do práce své schválně nadělati chyb a jemu pak říci, že jsem to udělal a budu tak dělati nadál, ježto on lháři přece nebude věřiti, že by to lépe dovedl. Politické události zatím zabránily této mstě.⁴⁾

Jak ráda přijímala paní inspektorová Zellerová *omluvu* sice dobře míněnou, ale na slabých nohou podepřenou! Teprv v pozdějších letech pochopil jsem zcela jasně, kterak byla naši vychovatelkou v nejlepším slova toho smyslu, nechtějíc komandováním ubiti nebo

¹⁾ Fr. Schneider (Österr. Volksschule. 1857. 118.)

²⁾ Ž. Podlipská — Příklady z oboru vychovavacího. II., 51.

³⁾ H. Hansjacob — Aus meiner Studienzeit. 50.

⁴⁾ W. v. Kugelgen — Erinnerung eines alten Mannes. 144.

jiným způsobem udusiti v chovanci drímající pud po sebezachování, jeho oprávněný cit pro čest, ale naopak usilujíc laskavým jednáním pomoci mu na světlo.¹⁾

Řeč z úst vycházející, a skutkové, kteří zjevní jsou lidem, mají nejnebezpečnější pokušení své ve chválibosti, která k vůli nějakému osobnímu vyznamenání sbírá vyžebnané pochvaly; tato mě pokouší, a když jsem ji překonal v sobě, tím právě mne pokouší, že jsem ji překonal; neboť často ještě marnivěji chlubí se člověk, že marnou slávou opovrhl; a tu již není opovrhnutí slávy, čím se honosí, poněvadž kdo sám se chlubí, nepovrhá slávou.²⁾

13. *Náboženství*. Sebevědomí, jehož člověk dodělati se může pouhým pozorováním a přemýšlením, jest samo již tak povznášející, že nížádná z jiných vědomostí v tom ohledu se mu nevyrovná — vyjma ty, jichž poskytuje učení náboženské. Duši lidskou stvořil Bůh dle obrazu svého. Všichni lidé jsou bratři a sestry. Bůh sám pojí se s člověkem ve svátosti oltářní a činí jej chrámem Ducha svatého. Nesmrtelná je duše lidská. Bude vzkříšení a soud. Tyto a jiné ještě pravdy, jež náboženství podává, povznášejí sebevědomí osobné i společenské na vrchol nejvyšší; oblažují srdce lidské sebecitem, jemuž nic není rovno; povzbuzují vůli člověka k sebevládě, která je schopna obětí největších. — Náboženství též stačí zabrániti, by sebevědomí nevybočilo ani v jednu, ani v druhou stranu, povznášejíc mysl klesající, pokořujíc mysl se vyplňající. Ono jest nejdokonalejší školou *pokory*.

Až celý já přilnu na Tobě, nebude mi nijaká bolest, nijaké namáhání, a živý bude život můj, a celý Tebe pln. Nyní však, poněvadž povznášíš, koho naplňuješ, celý nejsa Tebe pln, sobě jsem v obtíži. — Po štěstí toužím v nehodách, nehod se obávám ve štěstí. Kde jest prostřední mezi tím místo, kdež by nebyl život lidský bojováním? Běda štěstí tohoto světa, a opět běda, pro obávání před neštěstím a pro překažení radostí! Běda nehodám tohoto světa, a třikrát běda, neboť nešťastný po štěstí touží, a tvrdé jest neštěstí; a lehko i trpělivost překoná. Zdaž tedy není bojováním život lidský na zemi bez ustání? — A veškera raděje má spoléhá jen na převelikém milosrdenství Tvém. Dej, co poručíš, a poruč, co chceš!³⁾

Žije tělo mé od duše mé, a žije duše má od Tebe, Hospodine!⁴⁾

Co tento, co tato, toholi ty nedovedeš? Či to mohou tento a tato sami ze sebe, a ne z Pána Boha svého? — Proč stojíš, sám na sebe spoléhaje, an nestojíš? Vrhni se na Něho; neboj se, že od-

¹⁾ Mutter Zeller in Beuggen. 56.

²⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 10, XXXVIII.

³⁾ Vyznání sv. August. 10, XXVIII.

⁴⁾ Tamtéž. 10, XX.

táhne se, abys klesl: vrhni se bezpečně naň. On přijme tě a uzdraví.¹⁾

Shromažďujte se národové, a přemožení buďte; a slyšte všechny daleké země; ozbrojujte, a přemožení buďte; přepašte se, a přemožení buďte; vcházejte v radu, a zrušena bude; mluvte slovo a nestane se: neboť s námi Bůh!²⁾

Toto praví Hospodin: Nechlub se moudrý v moudrosti své, a nechlub se silný v síle své, a nechlub se bohatý v bohatství svém: ale v tom se chlub, kdož se chlubí, že ví a zná mne, že já jsem Hospodin, kterýž činím milosrdenství a soud a spravedlnost na zemi.³⁾

Dobrý boj jsem bojoval, běh jsem dokonal, víru jsem zachoval. Naposledy složena jest mi koruna spravedlnosti, kterouž mi dá Pán v onen den, spravedlivý soudce: a netoliko mně, ale i těm, kteříž milují příští jeho.⁴⁾

Snil jsem, ač tělo bdělo, a sny takové udržuji při bdění tak dobře, jako opak toho, zármutek. Obé, jakkoli zdá se býti protivou, jsou přece jedno ve svém účinku. Oslabují ducha, berouce mu sílu, aby přítomnosti s chutí a rozvahou se věnoval. Zarmoucený pozbývá mysli, domnívaje se: Co mi to platno, že to mám, nebo to udělám, když potom přijde to a to? Jakkoli dobře se má, úzkost před budoucím kalí mu požitek a nalévá mu do všeho peluňku. Kdo sní o budoucím velikém štěstí, veliké cti, dopouští se trojnásobné chyby. Necení přítomnosti, neboť ona mu nepodává, čeho naděje se v budoucnosti. Zapomíná, že budoucnosti základ jest v přítomnosti, a právě proto, že přítomnost skrovně cení, nedá si práci, by základy položil. A když konečně budoucnost jiná jest, nežli ona domnělá, není při něm tolik mužnosti, by ji dovedl ovládnouti, snésti, nýbrž jedná jako dítě, jež dupe a vřeští, když se mu hříčka odepře. Kdyby na místo zármutku nastoupila střízlivost, jež by na vše byla odhodlána a na místo planých snů víra ve vznešenost Božského určení každého člověka — které však nezáleží ve vnějším stavu, v požitku, nýbrž nad ním v získané ceně duše; a kdyby k této střízlivosti a k této víře družily se důvěra, nikdy nepolevující činnost a nezlomná síla: pak si třeba sni, jak mnoho a jak vesele chceš; pak ovšem jsou takové sny jako chladný stín pro toho, kdo za parného vedra poledního pařezy štípal.⁵⁾

Není pro nás života v Bohu, nemilujeme-li sebezapření; neboť prokazujeme-li lásku k Bohu a k bližnímu, jest nám samým často se zapříti.⁶⁾

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 8, XI.

²⁾ Isaiáš 8, 9 - 10.

³⁾ Jerem. 9, 23— 4.

⁴⁾ 2. Tim. 4, 7—8.

⁵⁾ Jer. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters. 174.

⁶⁾ Leben der verehr. Mutter Marie de S. Chappuis. 1889. Str. 227.

Vím posud dobře, jak na počátku mého domácího učitelování bylo mi těžko, všechna pochybení přičítati domýšlivosti a pýše mé přirozenosti lidské. Když však jsem to poznala a naučila se, Boha opravdově prositi o sílu, bych nebyla svedena projevy své přirozenosti, zvrhlou nevolí, závistí, pýchou: tu naučila jsem se znenáhla též tímto nectnostem odpírati; tu dovedla jsem pro Boha vždy více trpkostí, jež postavení mé s sebou přinášelo, radostivě na se bráti; tu dovedla jsem se z toho radovati, že všeliké vnější pokořování nás vede k Tomu, který jenom sebezapřením věsti zná. Jsme-li jednou na této cestě, pak může sice na okamžik ještě pokoušeti se o nás reptání, nespokojenost a j., avšak v tiché komůrce skloníme rychle kolena svá, a pak již jest to přemoženo.¹⁾

Děd můj jednou mi vyprávěl, jak Kristus Pán zemřel a sdělil mi též, že zemřeme my všichni, ale všichni, tedy i *tatínek můj i maminka*. Byla to pro mne zvěst zdrcující; ač mi bylo tehdy asi 5 roků, pamatuji její dusivý účinek posud. »Tatínek a maminka také zemrou,« znělo mi pak často v duši, a slzy se mi draly do očí. Rodiče řekli vše panu faráři, když počal jsem choditi do školy. Již příští hodinu ve škole p. farář počal mluviti o smrti. Potvrdil, že zemřeme opravdu všichni, kdož jsme na světě; ale podotkl, že dobré a hodné děti sejdou se na jisto se svými rodiči v nebesích. A slova jeho byla tak přesvědčiva, tak unášející, že jsme se všichni hned viděli v nebeských prostorách; mně pak bylo, jako bych se probíral ze sna hrozného, beznadějného.²⁾

Tobě, trpkosti!

Již nezachvím se před tebou, vím zjista,
a bázeň — drak mě více neudolá;
mám ještě křídla, z čarovného kola
bych výš se vznesl nad oblaka čistá.
Tvá ruka bezcitná se darmo chystá
mě připjat všednosti v ta lada holá,
v to slzné údolí a v bédná místa —
výš po věčnosti duch můj lačný volá.
V boj proti tobě půjdu vždycky směle,
chci trpět sám a stopou Spasitele
chci kříž svůj nésti tiše, bez odporu
a v zapírání na Kalvarskou horu.
Jest věčnost větších utrpení hodna.
Sem pohár tvůj — ať dopiju ho do dna!³⁾

Vlastencem jsi? Vlastencem jsem taky;
vineš s láskou se k své otčině?

¹⁾ Emilie Braun — Durchs Leben. 40.

²⁾ Fr. V. Kodým — Obzor 1896. 75.

³⁾ Stínem k úsvitu od X. Dvořáka. 26.

Já též se k ní hlásím účinně,
neustále nose její znaky.
V noci, ve dne zvedám za ni zraky
do nebeské s tužbou svatyně —
Láska naše ke vlasti je stejná,
a přec jest ta tvoje beznadějná —
Já však při ní chovám jinou radu:
já ji zcela *na nebesa* kladu,
tož jest rovna *pověčnému hradu*.

Fr. Sušil.

9. Péče o stránku smyslnou.

1. Zahnujeme zde vše, co se týče ohledů výchovatelských na pocity smyslové a tělové, na city a snahy smyslné. Celá smyslná stránka u člověka má oprávněnost, pokud jde o zachování zdraví tělesného a spolu i duševného, tu však jenom, pokud tomu nejsou na odpor *zákony mravnosti*.

„Obrovskou sílu cítím v sobě, ale nemohu, k vůli svému tělu!“ Rozumí čtenář tomuto stesku? Pochopuje hloubi této strasti? Ví, co to znamená, když slabé tělo jako olovo zavěšuje se na křídla ducha? Avšak není ani třeba, bychom zraky obracely k vynikajícím duchům, kterých je vždycky jen poskrovnu. I pro většinu, i pro obyčejného člověka jest život stálým zdrojem utrpení, je-li slabostí a chorobou podkopán.¹⁾

Nejísti, když je hlad, ale jísti, kdy hladu není, to je hřích. Nepít, když jest žízeň, ale pít, když žízně není, to je chyba. Neškodí dýchati čerstvý vzduch, co každého zdravého člověka těší, ale dýchati vzduch shnilý, ačkoli se plicím hnusí. Z toho nebude škody, podstupujeme-li cvičení tělesné, jehož, jak nám každé dítě ukazuje, příroda přísně žádá, ale z toho, když trvale příkazů přírody nedbáme. Nehubí nás činnost duševná, která je samovolná a radostná, ale ve které pokračujeme, když horká nebo bolavá hlava přestati káže. A také neubližuje ta práce tělesná, která jest buď milá, buď lhostejná, ale ta, již konáme, když umdlenost již pracovati zakazuje.²⁾

Každá otázka, která týká se života a blaha společnosti i jednotlivého člověka, má kořen svůj v otázce mravnosti, a má i musí na tuto zpět býti uvedena. Podobně také otázka blaha našeho a našich dětí.

Bychom toho dosáhli, by lidé *měli* se dobře, jest nám pečovati, by *byli* dobří.³⁾

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 23.

²⁾ H. Spencer — Vychov. roz., mr. a těl. 111.

³⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. Gotha. Perthes. 24.

2. *Příroda* poskytuje hojně příležitosti, jednak posilovati stránku smyslnou, jednak krotiti a ovládati ji. V moudrém ukojování tělesných potřeb záleží především péče o stránku smyslnou u mládeže.

Teplá jarní láká do přírody, stín lesa a pramen vábí za horka k prochladu, zralé ovoce na stromech budí snahu, vztáhnouti po něm ruku. — Naproti tomu nutí příroda snésti někdy horko, jindy zimu, někdy hlad, jindy žízeň, spokojiti se často s tím, co není zrovna příjemno, a odepřít si mnohou příjemnost, která by byla žádoucí. — Zde moudrost vychovatelova má příležitost osvědčiti se. Odvracej pozornost od požitků přírodních nejsmyslnějších a znenáhla ji ved' k předmětům, které budí cit pro pravdu, krásu, dobré, Boha!

Ale (sv. Monika) ne tak velmi matčinu o vychování její pečlivost chválila, jako spíše starostlivost služebnice nějaké prastaré, která již otce jejího, když byl dítětem, chovávala, jsouc dívka již odrostlejší. A pro tuto věc, jakož i pro stáří a mravy výborné nemálo jí ctěno v rodině té křesťanské i od pánů. Pročež světenou si o panské dcery péči zastávala velmi starostlivě, a byla, na uzdě je držíc, kdy toho potřebl, ve svatém hněvu přísná, ale ve vyučování pouhá obezřetnost. Neboť jim mimo čas, kdy velmi střídme pojedly u stolu rodičův, nedovolovala ani vodu píti, i když prahly žízní, aby se u nich neusadila navyklost zlá, a říkávala velmi rozumně: »Nyní pijete vodu, nemajíce vína v moci své; ale až se provdáte a dá se vám správa zásobáren a sklepů: pak voda se vám znechutí, ale ona navyklost z pití potrvá.« Takovýmto poučováním a důstojným panováním v mezích držela žádostivost věku utlejšího, a i žízeň děvčat urovnala podle způsobu slušnosti, takže se jim ani nezachtělo toho, co se neslušelo.¹⁾

3. *Umění*, pokud spravuje se ohledy ideálními, jest mocným prostředkem, odváděti mysl dětskou od stránky smyslné k snahám vyšším.

»Maminka po škole místo skotačení dávala mi raděj arch papíru k popsání nebo k pokreslení, a já rád jsem býval při tom. Rád jsem čítával deklamovánky. Od samého malička užíval jsem zpěvníčka: Takový byl tatíček i taková mamička — živá písnička! Vychodiv školu, naučil jsem se hráti na flautu a štěbenec, měl jsem také kytaru, na kterou jsem se naučil břinkati z not.«²⁾

4. *Společnost* tudíž volena co nejpečlivěji, zvláště pokud jde o různá pohlaví. Obcování jinochů s ušlechtilými paními může

¹⁾ Sv. Augustina. — Vyzn. 9, VIII.

²⁾ Ant. Travněc, básník samouk. Nový život (1896, 119).

zabrániti těžkým pokleskům smyslnosti, obrátit pozornost na ušlechtilé stránky mravné povahy ženské.

Závodění, při němž přemáhati jest stránku smyslnou za cenu jakousi ideálnější, jest nad míru prospěšno.

Můj milý spolužák a přítel, Alfred Volkmann, sličný a hodný jinoch, stal se mi brzy nejmilejším ze soudruhů mého dětství, a byl z nich také nejvýtečnější a nejnadanější. Jsa poněkud starší, ale zároveň rozumnější nežli já, spojoval s rozvážlivou a pozornou myslí svědomitou vytrvalost a značnou míru rozhodnosti a píše; a proto mi také nezřídka dáván za vzor. — Jednou, nevím jakou šťastnou náhodou, dostali jsme oba nějaký groš. Co bych já pro svou osobu s penězi měl dělati, o tom nebyl jsem v pochybnosti. Nechal jsem se v nosítkách přepraviti přes most a zpět, a předpokládal jsem, že si Alfred u pekaře koupí své nejmilejší jídlo, totiž teplý koláč s tvarohem. On však zatím, by svou matku, která tehdy poněkud churavěla, občerstvil, opatřil u lahůdkáře sklenici zmrzliny, kterou ona zvláště měla rada. Ó, jak mne to zahanbovalo! Což jsem já neměl také churavou matku? A mně ještě nikdy nenapadlo, poněkud přispěti k jejímu občerstvení¹⁾

S kým obcují naše děti? Jsou rodiče, kteří dětem svým dovolují mnohem více dráždidel, nežli my svým. Naše děti stýkají se s jinými, a pak stává se věc pro ně — věcí cti. Proti tomu rodiče často nezmohou ničeho. Avšak dvěho jest při tom šetřiti. Především můžeme dětem svým říci — hoch filosofuje rád a dovede to oceniti, když se s ním filosofuje — že mají pravdu: že věc ta jest *věcí cti*; že jest to mnohem čestnější, náležeti k těm nemnohým, kteří se drží bez poskvrny, nežli k davu, který po nečistotě sahá. Potom: že jsou přece ještě také děti, jejichž rodiče o tom smýšlejí jako my. Obcování našich dítek s těmito můžeme podporovati. Podaří-li se nám to, pak jsme o celý kus dál. Jest aristokracie ducha a srdce, kterou můžeme a máme u dítek svých pěstovati. Rozumí se samo sebou, že je máme přidržovati k pokoře a učiti je, míti úctu ke každému člověku. Při tom však zůstává to naší svatou povinností, neponechávati náhodě veliký ten vliv, který přátelé našich dítek na jejich blaho způsobují. Bulwer dí: »Držím se pevně pravidla, že jinoch, který musí sobě nalézti vlastní svou cestu světem, raději má vystříhati se veškerého důvěrného obcování s takovými soudruhy, kteří nemají stejných úmyslů a náhledů.« — Na mnohou věc nestačíme vlivem svým. Mnohé jest ponechati při svém chodu. Ale bdíti přece můžeme nad tím: aby děti ráno po probuzení nezůstávaly v posteli, by četbou zhoubné obraznost svou nerozněcovaly, by nehověly lenosti, která je dáblův polštář.²⁾

¹⁾ W. v. Kugelgen — Jugenderinnerungen eines alten Mannes. Berlin. 1894. Str. 74.

²⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 29 a d.

5. *Příklad* střídmosti, prostoty, zdržlivosti, otužilosti, trpčlivosti mocně působí proti smyslnosti.

Statistika dokazuje, že i sama chudoba se v rodinách dědí. Špatné a zahálčivé návyky rodičů přecházejí na jejich děti až do třetího a čtvrtého pokolení; věc to povážlivá, kteráž by měla lidi přiměti, aby bedlivě ostříhali cest svých a dávali příklad dobrý, ne-li k vůli sobě, alespoň k vůli milým svým.¹⁾

»Otcové jedli hrozen trpký, a zubové synů laskominy mají.«²⁾

6. *Zábava* sama někdy jest uzdou smyslnosti, více však *práce*, a to tělesná i duševná. Naproti tomu oddech na prázdno, nebo dokonce zahálka popouští uzdu smyslnosti.

Hlad a zima jsou největší bolesti v životě, a čím výše kdo ve společnosti stojí, tím složitějším stává se stroj života a tím více se zjemňuje naše citlivost. Toť pramen mnohých obtíží, mnohých utrpení, jež úplně jsou neznámy tomu, kdo svými svaly pracuje a z této tělesné činnosti čerpá řádnou chuť k jídlu, klidný spánek a klid nervů, tři výhody, jichž tomu, kdo má příliš mnoho peněz a příliš mnoho jest zaneprázdněn, často zcela se nedostává.³⁾

7. *Zkušenost* v požitcích smyslných svádí k novým pokleskům, zkušenost v sebezapření dodává odvahy, *podruhé* tím snáze se přemoci.

8. *Poučení a povzbuzení, rozkaz a donucení* mohou někdy proti smyslnosti dobře býti na místě.

My děti dostaly jsme ode všeho. Jenom v jedné věci jednáno přísně: nesměly jsme žádného jídla odmítnouti. Kdo první jídlo odmítl, nedostal také ze žádného z ostatních s prohlášením: »Tobě dnes nechutná!« To dobře působilo v životě našem. Učili jsme se všechno přijmouti, všechno snésti. Rozmazlenost, rozhýčkanost při takovémto vychování nevyskytla se u žádného z nás.⁴⁾

9. Moudře používejme *odplaty*, zejména podobá-li se odplatě *přirozené*! S počátku může odplata býti více méně smyslná, jen když tím se značně posiluje stránka nadsmyslná.

Pravidlem a měrou ovládaný způsob života větrem k nám se nedostane. Jest třeba se mu učit, ho získati, dobytí stálým cvikem.

Šťastné dítě, jež tomu jest učeno v nejútlejším věku svém! Uspoří mu to později mnohý boj. Kdo na př. své dítě naučil záhy vstáti a v pravý čas jíti spát, ten mu tím zanechal pro celý jeho život velikou jistinu zdraví a síly. — Odepři svému dítěti všechna

¹⁾ Sam. Smiles — Život a práce. 204.

²⁾ Ezechiel 18, 2.

³⁾ P. Mantegazza — Die Hygiene der Arbeit. 8.

⁴⁾ Dinter — Pädagogische Schriften. I, 26.

dráždidla, jídla a nápoje, jež budí laskominy, později doutníky a rozčilující čethu. Co rozčiluje, otupuje. Kdo si v mládí svém nezvykl na dráždidla, má později odpor proti nim. Kdo svého syna mohl dovésti do 20 let bez doutníků, nepotřebuje míti velké obavy, že kdy bude kouřiti. Čím méně dráždidel člověk navykl užívat, tím déle zachová mladost, svěžest a sílu.¹⁾

Dárky vánoční, lepší jídlo o některých svátcích.²⁾

Vidíš, že nezná jiného štěstí, nežli dobře jísti a píti. Za tuto stránku musíš se ho chopiti. Můžeš ho několikrát vzíti s sebou do spížírny a sklepa, a ukázati mu jitrnice, slaninu, uzené, hrnce másla a sádla a mu říci, jak by se zde dobře měl, kdyby byl hodně pilen a poslušen, a jak špatné se mají děti, kde není takové spížírny.³⁾

Kohout náš, kterýžto obyčejně o jedenácté si zakokrhá, připamatoval nás, že již čas jest, abychom na odpočinutí se odebrali. Tu však nám teprv napadlo, nač jsme dříve ani nepomyslili, kam svého hosta uložíme. Všecky naše postele byly obsazeny, a abychom jej do nejbližší hospody poslali, na to bylo již trochu pozdě. V těchto rozpacích nabídl se Richardek, že mu lůžko své přepustí, podobně Jíří a Vilém. — »Dobře tak, dítky.« řekl jsem, »hostinnost jest jedna z nejprvnějších povinností křesťanských. Divá zvěř vyhledá si svůj brloh, a pták zalítne do hnízda svého; cizí člověk však může toliko u svého spolutvora útočiště najíti. Největší cizinec na světě byl onen, jenž nás vykoupiti přišel. Vlastního domova neměl nikdy, jakoby se přesvědčiti chtěl, zdali ještě mezi námi lze naléztí hostinnost. »Milá Deboro,« řekl jsem k manželce, »dej každému chlapci kus cukru, a Richardovi největší, protože první chvalitebný svůj návrh pronesl.«⁴⁾

Trest újmy v pokrmu, odepření lepšího pokrmu, konečně i trest tělesný může přispěti k ovládnutí stránky tělesné, zejména je-li dítě přesvědčeno, že trestu zasluhuje, a snaží-li se proto, snést ho klidně.

Dle toho třeba opravití následující z části mylný náhled. — »Jaropluk vyslovil se proti tělesnému trestu, řka: »Od narození svého syna pečuji o to, bych jej otužil proti zimě, nepohodě, proti každému vlivu nepříznivému. Říkávám své ženě, že mu nemůže lepšího věna chystati nad otužilost a sílu. Ta ochrání jej nehod lépe nežli všecka péče a nahromadění peněz. Nestrachoval bych se tedy, aby nesnášel trochu tělesné bolesti, ale přeji si, aby se neučil báti se jí. Padne-li, uhodí-li se, nikdy ani nepláče. My se smějeme, a on to počítá mezi kratochvíle. Žertem vyšlehávám mu častěji, a on mne k tomu vyzývá. Učiním-li to z trestu, budu jej vychovávat na sketu, z bázně před bolestí bude dobře činiti. Jaký to vychovatelský

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 28.

²⁾ Kr. Schmied — Upomínky z mého života. 5.

³⁾ Ch. Salzmann — Jos. Schwarzmantel. 56.

⁴⁾ A. Goldsmith — Kazatel Wakefieldský. 43.

nesmysl! Předně učím jej báti se bolestí, za druhé bázni povolití. Na štěstí pomáhá si příroda sama, jak při zvráceném léčení tak při zvráceném vychování. Často trestané děti učívají se pohrdati bolestí a učí se dobře jednati bez bázně, jakmile přicházejí do rozumu a vidí-li dobrý příklad. Zavírání do temných komnat z trestu chová týž nesmysl. Mé dítě nemá samoty, ani temna, ani uzavření se lekatí. Budeme se pro žert někdy schovávatí ve sklepě nebo kdekoliv, pro žert jej tam trochu zavru; ale trestem nemůže něco býti, co za malichernost má považovati. Ani hladem nechci své dítě trestati. Ať se učí hlad snášeti k vůli cviku, ať se odřiká libůstek s vědomím, že se má přemoci a všemu zvykati. Také zahanbení, pokoření nechci mu připravití, dílem že nemá zvykati mrzké porobě, dílem že nechci v něm vyvinovati důtklivost a chorobnou citlivost.¹⁾

10. *Náboženství* jest nad jiné mocným prostředkem k ovládnutí a řízení stránky smyslné. Užívání přírody děje se pak dle vůle Boží, nemůže tudíž vybočiti v žádnou krajnost. Odepřítí si mnohé dovolené lahůdky k vůli jinému nemocnému, k vůli chudým, bychom jim raději poskytli pomoci, odepřítí si spánku z lásky k nemocné matce, trpčlivě snášeti sebe těžší nemoc, kterou Bůh na nás seslal, snášeti zimu a horko, bychom jiným dobrodiní prokázali, trpěti bolesti a muka pro pravdu: to vše snadněji dokáže ten, koho vede trojhvězdí víry, naděje a lásky. — Ale také přemáhati smyslné žádosti snáze dovede ten, koho posiluje vědomí o sv. andělech a o všudypřítomném, vševědoucím, nejsvětějším a nejvyšším spravedlivém Bohu, kterýž nejen všechny naše činy a myšlenky zná, nýbrž jednou je též souditi bude. Nade všecko to pak náboženství zaručuje *pomoc Boha samého* v boji proti smyslnosti. —

V tom pak jsi mne poučil, abych jen jako léků užíval pokrmů. Ale když z nepříjemného lačnění přecházím v pokojné nasycení, v samém tom přechodu nastražena na mne léčka žádostivosti. Neboť sám ten přechod jest velkou rozkoší, a není jiný přechod, než kudy nutí jíti potřeba. A kdežto zdraví jest příčina jídla a pití, v patách na ně se zavěsí nebezpečná lahodnost, a obyčejně dále pokročiti velí, aby jí k vůli se stalo, co já činiti chci nebo předstírám za příčinou zdraví. A není míra obou stejná; co zdraví dosti jest, to libůstce jest málo. Často pak nejisto jest, zda potřebná o tělo péče ještě žádá příspěvek, aneb klamavá lahůdek žádosti-

¹⁾ Žof. Podlipská — Příklady z oboru vychovavacího. I., 51 a d. — Zde pravda pomíchána s nepravdou. Kdo z hanby si něco dělá, není chorobně citliv, aniž zvyklý mrzké porobě, nýbrž má *stud*, jenž je zrovna tak důležit, jako svědomí. Něco jiného jest, dovésti zahanbení klidně snášeti, byť i s bolestí, jako P. Ježíš, a opět něco jiného, býti proti zahanbení otupělým.

vost si přeje předkládaní. A této nejistotě ráda jest duše lidská, a na ní staví ochranné své omlouvání, radujíc se z toho, že není patrné, mnoholy dosti jest k střídavému nasycení, aby zástěrou zdraví skryla své shánění po rozkoši. Těmto pokušením co den snažím se odolati, a k Tvé se utíkám pravici, a k Tobě vznáším žádosti své, poněvadž sám si ještě ve věci té rady nevím. ¹⁾

Veškera naděje má jen na převelikém milosrdenství Tvém spoléhá. Dej, co poroučíš, a poruč, co chceš. Poroučíš nám zdržlivost. A když jsem zvěděl, jak se praví, že nikdo nemůž býti zdržlivým, leč by Bůh to dal: i to již bylo znamením moudrosti, vědět, čím to jest dar. (Moudr. 8, 21.) Zdržlivostí totiž sebrání a nazpět přivedení býváme v jednotu, z níž jsme se rozptýlili v mnohost. Neboť méně miluje Tebe, kdo vedle Tebe miluje něco, co nemiluje pro Tebe. Ó lásco vždy horoucí a nikdy nehasnoucí! Lásko, Bože můj, rozniť mne! Zdržlivost poroučíš. Dej, co poroučíš, a poruč, co chceš! ²⁾

Jednou jsem šel s matkou přes pole na návštěvu. Byli jsme chudí. Obuv jest drahá. Sezuli jsme střevíce a šli bosí. Bylo nám jíti po stráni kolem rybníka, kde bylo mnoho drobného kamení. Píchalo mne to. »Maminko, mne to píchá do nohou,« žaloval jsem. »Dítě, nenaříkej! Jak to teprv P. Krista píchalo, když šel bos na horu Kalvarii a nesl ještě těžký kříž a bili ho a strkali s ním!« Vytáhla růženec a počala se modliti. Mne to již nebolelo. ³⁾

11. Z toho již patrné, že posilováním *snažení ušlechtilého*, osvěcováním *rozumu* a buzením *záliby* ve věcech ideálních brání se, by stránka smyslná nevybočila ze svých mezí.

Sv. Jan Zlatoústý: Když divoká zvířata mezi lidmi žijíce poznenáhla přirozenou divost svou trátí, krotnou a s lidmi pokojně a tiše přebývají a obcují — jakož dobře dí básník: »Dlouhým též se časem naučí poslouchati nás — lev;« proč bychom se divili, že i naše smyslné náklonnosti, jsouce jednou rozumu podrobeny, poznenáhla zkroceny bývají, t. j. poznenáhla rozumu přivyknou, účastenství v jeho konání berou a rády a povolně vedení jeho poslušny bývají? ⁴⁾

Literární a spolu národní směr, spojený s dobrým vychováním z domu otcovského chránil Sušila od všelikého poblouzení mravného. Nebo když jiní spolužáci jeho, shánějíce se po rozkoších tělesných seděli při džbánkách piva a hojně popíjeli, nebo vlnným duchem puzeni za ženštinami se honili, sedával Sušil u knihy a čerpal odtud jiné, vyšší a trvalé i nepokalené rozkoše duchovné. ⁵⁾

¹⁾ Sv. Augustina — Vyznání 9, XXVIII.

²⁾ Sv. Augustina — Vyznání 10, XXIX.

³⁾ V. Kosmák — Kukátko. 8.

⁴⁾ L. Granadského — Vůdce hříšníků. 303.

⁵⁾ M. Procházka. — Životopis Frant. Sušila. 415.

Moudrost zdá se ve svých počátcích člověku býti tvrdou a drsnou, avšak na konec přináší právě tak líbezná a trvalá a nehynoucí ovoce; kdežto naopak život rozkošnický s počátku zdá se býti lákavý a sladký jako med, nicméně vždycky dochází trpkých a neblahých konců. Proto označil Antisthenes rozkošnictví plným právem jakožto největší zlé; peripatetik Kritolaus jmenoval je nejenom největším zlem, ale spolu zdrojem a kořenem ostatního všeho zlého; a Plato považoval je za vnařidlo ke všemu zlému. — Ježto smyslnost jako lupič všude na nás číhá, jest třeba co nejpečlivěji před ní se stříci a věčný boj jí vypověděti. Nechtějme si za vzor bráti ty hrdiny, kteří sice vítězně proti mnohým městům a pevnostem bojovali a nescíslné národy podmanili, naproti tomu vlastním svým neřestem na hanebný způsob se podrobili a opanovati dali. Jenom v jejich statečnosti proti vnějšmu nepříteli máme jich následovati a nešťítiti se potu, jež, jak Hesiod praví, bohové před ctnost položili.

Tu jest býti na pozoru, zimu a horko snášeti, nižádným namáháním nedati se odstrašiti. Neboť vytrvalým úsilím přejdeme bez úrazu po drsné a poprášené stezce, která téměř jako zeď příkře před námi se zvedá a na prvý pohled neschůdnou se býti zdá. — Následujme napomenutí sv. Řehoře Nazianského, který pobízejí jinochy, by zkusili sílu svou v boji proti neřesti, dí: »Zde nechť jinoši pustí celou uzdu mladické horlivosti své, nechťejí-li státi se obětmi poblouzení věku svého. Takové vítězství, jež rozvaha a moudrost získá nad mladickou lehkovázností, zjedná jinochu zajisté větší uspokojení, nežli vítězný věnec při hrách olympských. Neboť v zápase tom pohlížel na ně jejich anděl, a čeká na ně koruna, která nezvadne, cena, která jim způsobí nejenom radost pomíjející, nýbrž věčnou blaženost, až jednou bude jim přejíti do říše života.«¹⁾

Marie de Sales Chappuis-ová říkala: »Stvořiteli jest opět nastoupiti ve vlastnictví práv svých. Hřích běže Jemu věci hmotné, by je podrobil vůli lidské. Jest třeba, bychom mu je opět navrátili, by jich užíval po své vůli. — Ony jsou majetkem Božím; musíme s nimi zacházeti tak, jako s něčím posvátným a posvěceným.«²⁾ Prála si, by v kuchyni nic nepřišlo na zmar; sama sbírala zeleninu a ovoce s největší pečlivostí, ano se zbožností. Jednala jako Spasitel, a odešla si vše, čeho nebylo třeba. — S největší vroucností obětovala Bohu vše, co sloužilo za potravu její družině; měla obyčej prositi Jej, by potravou sestrám se sdělil. Bůh používá ve svátostech zevnější hmoty, by svou milost udílel. V řádě používá pokrmů, by rozhojnil zbožnost věrných duší, které jich střídne, v duchu umrtvování, požívají.³⁾

Myši, pavouka, brouka nebo jiných opovržených zvířat nebojí se malé dítě; tomu pošetilemu strachu přiučí se jako jiným ne-

¹⁾ Mapheus Vegius — Erziehungslehre. 134.

²⁾ Leben der verehrten Mutter Marie de Sales Chappuis aus dem Orden der Heimsuchung Maria. Solothurn. 1889. 296.

způsobům později. Bouchnutí, vrznutí, skřípání a jiné dospělým nepřijemné zvuky působí dítěti radost; spíše vyděsí je umělý zpěv silného hlasu, tklivá hudba neb deklamace: tu počne plakati. ¹⁾

Dr. Kar. Kehr: Jedna z největších vad naší doby jest, že nižší smysly pěstují se více nežli vyšší, neboť v oněch spočívají nižší náruživosti. — V čem má socialně demokratický proud nynější doby vlastní svou příčinu? V ničem jiném, nežli v nižších náruživostech. — Následek pěstování nižších smyslů jsou mnohé potřeby. Jak dobře měl Diogenes říka: »Kdo má nejméně potřeb, jest božstvu nejbližší!« ²⁾

12. Jest však při tom stříci se každé příležitosti.

»Jeleni nebývají schopni k běhu ani když ztuční, ani když jsou hubeni; tak i my býváme podrobeni mnohým pokušením i při těle příliš dobře živěném i tuze mrtveném.« (Sv. Jeroným.) Je-li tělo příliš silné, nejsme s to, bychom je nesli; jeli ono příliš slabé, není s to, by neslo nás. ³⁾

10. Pěstování krasocitu a vkusu.

1. Často slyšíme: »To se mi nelíbí, to není po mém vkusu!« a zdá se, jakoby krasocit a vkus byly cosi osobného. A přece zase lze také mluvit o vkusu kmenů národních a celých národů (Hanáků, Valachů, Slováků; Francouzů, Číňanů a j.). Konečně jsou věci, jež každému, kdo má jemný cit, necht si náležet ku kterémukoli národu, jeví se býti sličnými, vkusnými, nepodlehající úsudku času a módy.

Při výchově třeba míti zřetel ke vkusu *osobnému, národnímu i obecnému*.

2. Dítě má zprvu zálibu v silných dojmech smyslových: světle, barvách, zvucích. Mezi těmi později rozeznává některé, které zvláštní v něm budí zálibu. Znenáhla počíná si oblibovati dvě a více dojmů podle sebe a za sebou. — Podobně zprvu má zálibu v jednoduchých tvarech (přímka, oblouk, kroužek, koule, válec, krychle, kužel) a později znenáhla ve složitějších.

3. *Příroda*. Změny budí pozornost třeba nevycvičenou. Proto má dítě rádo zvířata, vodu, vítr (draky), a spíše u něho počne jevit se záliba v kráse na změnách, nežli ve tvarech. S broučkem

¹⁾ Žof. Podlipská — Příklady z oboru vychov. I., 47

²⁾ W. Meyer-Markau — Kehr als Seminardirektor. Leipzig. 1885. 51.

³⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 280.

spíše má soucit, nežli aby mělo zalíbení v sličnosti jeho; a bylo by chybou, kdyby bylo naopak, neboť v tom je příčina bezcitného sbírání, moření a hubení zvířat.

Značný pokrok v probuzení a zušlechtění krasocitu učinilo dítě, pěstuje-li květiny a má-li zálibu v jejich rozvoji. Sbíráním květin do kytic a věnců tříbí se sice také krasocit, ale často nebývá leda pouhým ničením něžných dítek přírody.

Krása v přírodě dojíká dítě především jen na předmětech jednotlivých a spíše drobných. Velebné přírodní zjevy dítě zarážejí, budíce v něm spíše bázeň.

4. *Umění.* Zde jest dvojí zřetel: *záliba* v umění a *cvičení* se v něm.

Zpěv a hudba zaujímá zde nejřednější místo; k tomu poji se říkadla a básně, potom kresba, dále krasotvary a sličné předměty skládané, proplétané a stavěné. — Zpěvem a hudbou odvádí se záliba od surového hřmotu a hluku k tónům lahodným a harmonickým. Říkadly a básněmi vede se přirozená v mluvení záliba k řeči sličné a účelné. Kresba a výtvarná umění vůbec mění snahu po ničení ve snahu po krásném tvoření.

Vzděláti se v umění na skutečného umělce předpokládá *schopnosti*; kde jich není, vzbudí se nechuť místo záliby.

Divadla v ohledu mravném bezvadná, koncerty, umělecké sbírky mohou značnou měrou přispěti k zušlechtění krasocitu a vkusu.

V hudbě vychovavací mezi všemi nástroji, jež v Haydnově dětském koncertě hlučí, slouží nejlépe ten, který hráci jest vrozen, hlas. V dětství národů byla řeč zpěvem; to budiž pro dětství jednotlivce opakováno. Ve zpěvu člověk a ton a srdce splývá v jedno, jakoby v *jednu* hruď — kdežto u nástrojů zdá se, jakoby mu své hlasy jenom poučely; — kterými pažemi může tedy drobné ty bytosti úžeji a něžněji k sobě vinouti nežli svými duchovnými, tony vlastního srdce, týmž hlasem, který vždy k nim mluví, najednou však hudbou k nebi se povznášejí?

Při tom mají tu výhodu a to vědomí, že sami ihned mohou napodobiti. Zpěv nahrazuje křik, jež lékaři tolik chválí jako plicní tělocvik a první zápas slovní. Jest něco krásnějšího nežli vesele prozpěvující dítě? — A jak neunavně opakuje, co jinak právě těmto dušičkám ve všech jiných hrách tak bývá odporno! Jako pozdější věk: pastýř na Alpách, přikovaný dělník propěje prázden a nudu při sedění, tak dítě propěje dětství a pěje stále a slyší jen sebe. Neboť hudba jako přirozené básnictví citové, právě jako každý cit,

nechce jiného nic říci nežli touž věc v neunavném opakování, v neustálých tonech. ¹⁾

5. *Společnost* vychová mládež ohledně krasocitu a vkusu svými zvyky a obyčejí (mravem), svým krojem, svou uhlazeností v obcování.

6. *Příklad.* Záliba v čistotě, úpravnosti, pořádku bez nádhery a marnivosti vypěstuje se nejlépe příkladem vychovatelů, zejména matky.

V umělém okolí domácím má prohlédati se k úpravnosti a malebnosti. První dojmy způsobují nehlubší účinek při pěstování vkusu právě tak jako při pěstování druhých schopností. Vliv matky s vytříbeným vkusem, která dbá půvabu při nábytku, obrazech a vlastním svém šatě a způsobech, může býti předúležitým při buzení prvního citu pro ušlechtilé a krásné. ²⁾ Ušlechtilost mravu dívčího má zde svůj původ.

7. *Zábava.* Hry, tělocvik, tanec a j. mohou značně přispěti k rozvoji krasocitu a vkusu.

8. *Práce.* Veškeré téměř práce tělesné i duševné připouštějí též zřetel na krasocit a vkus. Jest to zřetel předúležitý, provésti práce nejen účelně, ale vždy také co možná nejúhledněji. V jednom i druhém směru jest mládež vésti k stálému zdokonalování.

Při čtení, psaní, slohu, úkolech jest dbáti ladnosti, libozvuku, vkusu. Zeměpis fysický poskytuje příležitosti, ukazovati ku krásám přírodním. Dějepis předvádí rozmanitá umělecká díla. Měřictví ukazuje na pravidelnost, souměrnost a jiné stránky krásna. Přírodopis předvádí krásné tvary, fysika zákony mnohých krásných výjevů. — Práce z lepenky, dřeva, kovu, hlíny, vosku, pak rozmanité práce ženské poskytují přehojné příležitosti, buditi a tříbiti krasocit a vkus.

9. *Poučení* a upozornění.

Vychovatelé mohou mnoho vykonati, obracejí-li pozornost dítěte ku krásnu, poukazujíce k oněm stránkám předmětu, jež dovedou potěšiti oko i ducha. Všichni jevíme náklonnost, nevšímati si přesně povahy dojmů smyslových, jemnějších podrobností barev a času u předmětův. Dítě, pohlížejíc na kmen pokrytý mechem neb starou zeď, pestře porostlou lišejníky a květinami, obyčejně uvažuje o stromě tom a zdi jako o celku,

¹⁾ Jean Paul — *Levana*. § 59.

²⁾ Jam. Sully — *Nástin psychologie*. Přeložil Jan Škola. 367.

přemýšlejí, jak vysoké jsou, mohlo-li by na ně vyléztí a pod. Vzdělaná matka může velmi přispěti k zušlechtění krasocitu dítěte, odvracejíc jeho pozornost od výkonův a poutajíc ji na krásné ednotlivosti ve výjevech a předmětech přírodních.

Podobně důležité bylo by poučení o souvislosti předmětů a výjevů přírodních.

Dětem se říká: »Hleď, to je »činčička!« a tím se upozorňují na věci sličné, — a jiným výrokem opět od nesličných věcí se odvracejí.

10. *Odplata.* Děti milují obrázky; dostanou-li jaký za odměnu, povzbuzuje se tato záliba. Podobně může býti, dostane-li se jim květiny, semen, barev, hudebního nástroje. Zpěvu, kreslení a pod. můžeme rovněž užiti za vhodné odměny.

11. *Náboženství* poskytuje svými velebnými svatyněmi, sochami, obrazy, obřady, zpěvy přehojně příležitosti, buditi a zušlechťovati krasocit a vkus. Mimo to působí nemálo tím, že přímo vede k vyhledávání hlubšího významu při všem tom, co před smysly předvádí.

12. Ze způsobů výchovu jest zde především na místě *návyk.*

Zvyku náleží veliký úkol při stanovení našeho měřítko pro to, co ve věcech vkusu správně jest. Dítě budiž tedy od počátku zvykáno tomu, co náleží k dobrému vkusu, byť to třeba prostě bylo. Bude-li den co den seznamovati se s příklady toho, co slušné a souladné jest v oděvu, výzdobě domu, posuncích, změně hlasu, vůbec v tom, co nazýváme mravem, utvoří si dítě bezděky měřítko, dle něhož bude později posuzovati, zdali jest co v ohledu aesthetickém správně či nic.

13. Pěstování krasocitu a vkusu může však také octnouti se na bezcesti. Mravnost a zbožnost stojí výše nežli vkus, nemá tedy nikdy s oněmi přijíti do sporu. Od zásady té moudrá paedagogika nikdy nesmí ustoupiti. Při volbě básní, dramat, maleb a vůbec uměleckých děl k vytříbení uměleckého vkusu na vyšším stupni jest k zásadě té míti zřetel.

»Víš dobře, dcero moje, že nejsem z těch, kdo cení zevnějšek nade všecky ostatní věci, kdo více dbají na krásu tělesnou, než na půvaby srdce a ducha. Haním ty, kdo soudí po zevnějšku, neboť často jich soud bývá mylný. Nebuď s nimi, Amalie! Nenakloňujež tebe půvaby tělesné, aniž tě odpuzuj nesličnost. Prve než posoudíš osobu, kterou poprvé vidíš, vyčkej, až poznáš duši její. — Často nesličné osoby, chtějíce nahraditi křivdu přírody, starají se o pů-

vaby, které jim ani čas, ani nemoc odnliti nemůže: zlobí rozum vědou a osvětou, a duši naplňují ctnostmi. Krásné osoby zase bývají tak do sebe zamilovány, že se jim zdá, že již ničeho více nepotřebují, a že stačí ukázati se, aby všech srdce sobě naklonili. — Tak přihází se často, že postava nejkrásnější mívá prázdnou hlavu a prázdné srdce, a nepěkné tělo ducha nejlepšího. Vždyť Sokratův nesličný zevněšek choval největšího muže starověku. — A přes to všechno ctil Sokrates krásný a půvabný zevněšek a soudil, že krásná duše v krásném a zdravém těle nejkrásnějším jest darem přírody. Tak jest i po mém zdání; a poroučím každému, aby pilně dbal zevnější slušnosti. Jestli to doporučující list, který nám umožňuje přístup jak do domu, tak do srdce.* ¹⁾)

Ničeho nebojte se tak, jako marnivosti u dívek. Majte již od narození v sobě mocnou touhu, líbiti se jiným. Cesty, které vedou muže k moci a slávě, jsou jim zavřeny, a proto snaží se nahraditi si to spanilostí duševnou i tělesnou. — Proto poučujte dívky co nejhorlivěji, kterak jest čest, která se zakládá na bezúhonnosti v životě a na pravých zásluhách, mnohem žádoucnější, než ta, kterou způsobují účes a šaty. Krása, rcete, klame ještě více tu, která ji má, nežli ty, kteří se jí oslepiti dávají: znepokojuje, opije duši; a tu kořívají se krasavice takové modlářsky samy sobě více, nežli nejohavnivější milenec se kofí své milence. Jenom několik málo let dělí ženu krásnou od té, která krásnou není. — Konečně jest právě tak nerozumno, skládati všecko jenom na krásu, jako chtíti hledati všecku zásluhu jenom v tělesné síle, což činí suroví a divocí národové. ²⁾)

Nebyla's nikdy ješitnou, a nyní po tomto rozjímání budeš nejméně mysliti na zevnější svůj zjev. Přece však budeš žíti ve světě, kde krása mnoho platí, kde ti za ni budou holdovati, kde ji budou mnohem výše ceniti než tvoje srdce a tvůj rozum. Mysli pak na ztrátu krásy té, myslí na prchající každým rokem mladost. Zhloubej se v otázky života, v otázky svých povinností, zhloubej se v širší obzory lidského povolání, vyplň si den svůj určitým zaměstnáním, svým poměrům vhodným a nepodlehajícím vlivu rozmařilému. Vysměješ se pak svému zrcadlu, až ti ukáže první vrásku a vyměníš klidné růžové roucho mladosti za tmavý šat věku pokročilého; neboť věčná mladost, věčná svěžest, nevadnoucí zeleň bude v srdci tvém. ³⁾)

11. Pěstování zbožnosti.

1. »Netěš se z dítek, není-li bázň Boží při nich. Lépe jest bez dětí umříti, nežli nepobožné míti, dí moudrý Sirach. ⁴⁾) Nade-

¹⁾ Kl. z Tańských-Hoffmannová — Památka po dobré matce. 1879. 20.

²⁾ Fénelon — O dívčím vychování. Přeložil K. Tippmann. 1890. 53.

³⁾ Ž. Podlipská — Listy staré vychovatelky. 13.

⁴⁾ Kap. 16, 1.

všecko tedy nejvýš ať se starají rodičové o navedení dítek svých k neošemetné pravé vnitřní pobožnosti, bez níž by sic i umění i mravové jacikoli více ke škodě nežli užitku byli: tak jako nůž, meč, sekera v ruce pošetilého, čím ostřejší, tím škodnější.¹⁾

Všecko mládeže cvičení od pobožnosti se začínati, i po veškerém cvičení čas nejvyšší na ni pozor obrácen býti má. Čehož důvodové tyto jsou:

a) Co nejprřednější jest, napřed jíti má. Nejprřednější pak jest to, co nejprřednějšímu našemu clli, věčnému totiž s Bohem spojení, nejprřednější napomáhá, jenž jest pobožnost. — Co tedy k věčnosti patří, nejlouběji a za základ všemu jinému kladeno býti má.

b) Nejsnáze jest pobožnost nejprve vštípati v srdce lidské, dříve než se ono marnostmi nějakými zaneše a zaplaví.

c) Nádobu, do níž drahou mast klásti míníš, vyčistiti nejprv potřebí, sice se zkazí. Duši tedy svou, do níž moudrost shromážďovati máš úmysl, napřed musíš vyčistiti, nechceš-li, aby umění tvé pýchou a marností zohaveno bylo.

d) Kdokoli k cvičení moudrosti přistupuje, potřeba mu vůdce a učitele, Ducha svatého, kterýž sám dokonalým učitelem jest a slove, a uvodí ve všelikou pravdu. Ten pak Duch, svatý jsa a duch kázně, utíká lsti a odstupuje od myšlení nerozumných. V duši nešlechetnou nevchází moudrost, aniž bydlí v těle podmaněném hříchu.²⁾ Protož host ten, učitel nebeský, napřed hledán, zván, uvozován, však do přibytku čistého, býti musí.

e) Pán Bůh zákonem všechny prvotiny sobě přivlastnil; zdali tedy ne prvotiny věku našeho také?

f) Sama pobožnost zaslíbení má přítomného i budoucího života.³⁾ Obzvláště pak zjevovati tajemství samým bojícím Pána se slibuje.⁴⁾ A za tout příčinou bázeň Boží počátkem, kořenem, studnicí, pramenem, korunou moudrosti se nazývá. Což i pohané znamenali; protož Cicero řekl: Boha cti, a bude tě vnukáním svým říditi.⁵⁾ To zajisté rozum sám ukazuje, že kdo se k světlu obrací, od světla osvěcován bývá: čím blíž, tím víc. Bůh pak světlo jest.

¹⁾ J. A. Komenský — Informatorium školy mateřské. 81.

²⁾ Moud. 1.

³⁾ 1. Tím. 4. 8. Mat. 6, 33.

⁴⁾ Žalm 25, 14.

⁵⁾ Deum cole, et omnia facies divino instinctu.

g) Radí nám rozum náš i písmo svaté, abychom pracím svým přiměřovali vždycky veselost srdce, protože to jest život člověka. ¹⁾ Již pak veselosti žádné na světě větší není a býti nemůže nad veselost svědomí dobrého v Bohu.

h) Naposledy z pohanských mudrců příkladu totéž mocně vyvodím; mezi nimiž, kteří nejvýš v moudrosti přišli, Sokrates, Plato, Seneca, Epictetus, Cicero, na to též přicházeli, nač naposledy Šalomoun, aby se o napravování srdce k vůli Bohu starali; což knihy jejich ukazují. Nýbrž sám disputator Aristoteles, všecken život v hlubokém toliko mudrování stráviv, při smrti zvolal: Ó ty, kterýž jsi bytnost bytností, smiluj se nade mnou! Protož co tento při smrti teprv uznal, nač jiní ti po dlouhých teprv zápolích přišli, my proč bychom našim z místa hned za cíl a terč nevystavovali? Tak Bůh káže, tak rozum velí, tak potřeba nutí; nelze jinak; na tom stůj neproměnitelně, ať školy naše křesťanské chrámové pobožnosti a Ducha svatého dílny jsou! Amen, Ježíši Kriste, Amen, Amen. ²⁾

Což jest pro srdce lidské sladšího a více povznášejícího, než jest-li plno lásky, úcty, naděje, vděčnosti, odevzdanosti do vůle Boží? Vznesené ty city mají časně buzeny, vedeny a živeny býti, jinak dostaly by převahu city smyslné a udusily by v duši vše dobré. ³⁾

Tvrdošíjný boj proti své vlastní přirozenosti musí dítě samo podstoupiti; můžeme je podporovati, povzbuzovati; konečně však jest přece jenom na něm, by zlé vykořenilo, dobré pěstovalo, chyby své napravilo, dobré své vlastnosti vyvinulo. Než, já tvrdím: bez lásky k Bohu, bez bázně Boží, bez vroucí zbožnosti všechno to přesahuje jeho síly. Také bych měl obavy, kdyby se mi řeklo o dítěti a jeho vychování: »Dítě to jest dosti povolné, ale bez pobožnosti.« Řekl bych na to: »Toho jest velice želeť, neboť jest potom jen málo naděje.« Takovéto povolné dítky, jimž veškera pobožnost schází, působí ve skutečnosti největší nesnáze. Zdají-li se vám nyní býti povolnými, jest to proto, že posud nic mocnějšího, nežli jste vy, slabé a ostýchavé duše vám neodloudilo; přijde však den, a ten nyní daleko, kdy mocné naruživosti mladého věku a veliká pokušení světa shledají je právě tak snadno po-

¹⁾ Sir. 30, 23.

²⁾ J. A. Komenský — Didaktika XXIV.

³⁾ Dr. X. Blanda — Pastorálka. 122.

dajnými zlému, jako vy jste se domnívali shledávati je snadno podajnými dobrému. Hlubokomyslný spisovatel »O následování Krista« to pravil, a smutná zkušenost to potvrzuje až příliš. — Naproti tomu, nechť by i chyhy, a řekl bych třeba, přirozené nefesti dítěte, byly jakékoli, časem a s trpělivostí podá se vše snadno, má-li jakousi zbožnost, možno-li v jeho srdci znamenati lásku k Bohu a bázeň Boží; pak naději se všeho, nejen pro přítomnost, nýbrž i pro budoucnost.

Nikdy jsem nebyl jiného mínění, a zkušenost přesvědčila mne o tom, že žádný jiný věk nehodí se lépe k nábožnosti, nejen proto, že na takém mladém čele září leskem jasnějším, nejen pro nevýslovný půvab, kterým všechny přirozené dobré vlastnosti dítěte zdobí, nýbrž zejména z toho prostého a vážného důvodu, že zbožnost není leda láska k Bohu, a že na zemi neznám jiného srdce, jemuž by lásku tu snadněji bylo lze vštípit, nežli jest srdce dítěte.

Nic nemůže tak jako zbožnost na všechno to mítí vliv, co důkladnému studiu cestu razí a nejlepší vědecké vychování působí, míním ochotnou poslušnost, sílu a vytrvalost vůle, lásku k práci a radost i ze samého toho namáhání, jež ukládá, tudíž všechny ty nezbytné a neocenitelné statky ducha.

Zajisté třeba, aby cvičení ve zbožnosti měla svou vhodnou a pravou míru; avšak tak-li konána, a dobře-li konána, tuším, že čas, který jim se věnuje, nahrazují stonásob.

Vroucí zbožnost, živá víra rozmnožuje, rozšiřuje, zušlechťuje, povznáší ducha těch, kdož ji mají, a propůjčuje mnohdy ducha i těm, kdo žádného nemají. »Pouze katechismus a zbožnost propůjčily mému dítěti ducha,« pravila paní, která bez odporu náležel mezi nejduchaplnější paní v Evropě.

Zbožnost dodává i ušlechtilého vzdělání a mnohému poskytuje jakýchsi půvabných způsobů, kterých bez ní by se mu nedostávalo; ona dovede mu vlítí jakousi něžnost srdce i ducha, jejíž tajemství má zajisté jen sama. Každý mohl pozorovati rozdíl, jaký jest na příklad mezi zbožným a svou matkou i svým farářem dobře vychovaným sedlákem z některé z našich zbožných provincií a oněmi mladými, snad méně neohrabanými, ale v nitru surovými a nebroušenými výrostky našich průmyslových měst.¹⁾

¹⁾ Dupanloup — *Erziehung* 2., 67—77.

2. K pravé zbožnosti náleží *známost* o Bohu, *zalíbení* v něm a stálá *snaha*, plniti vůli jeho.

Mluví se o zbožnosti veliké, upřímné, opravdové, ryzí, nelíčené, vroucí, milostné, hluboké, osvícené, stálé.

Pohané považovali zbožnost za jediný základ poctivosti a spravedlnosti. ¹⁾

Děti jsou zbožnosti velice náchylny.

Salzmann s celou svou rodinou odebral se z Dessavy návštěvou do Erfurtu. Cestou zpět vzal s sebou chovance Jana Vil. Ausfelda, pozdějšího zetě svého a spolupracovníka. Zvrhli se s vozem do bahna. Jel tudy kdos na koni, a přivolal z blízkého mlýna lidi na pomoc; jinak byli by zahynuli. Dospělí ještě zachraňovali věci, ary děti třesouce se stály na kraji. Ale Ausfeld uchýlil se stranou, poklekl, a maje ručky zvhůru a sepjaté, děkoval Bohu za své zachránění. — Tato zbožná mysl zůstala při něm až do pozdního věku. ²⁾

3. *Příroda.*

Neviditelné zajisté věci jeho ode stvoření světa na věcech učiněných pochopeny se spatřují, věčná totiž jeho moc a zbožnost. ³⁾

K prostředkům, aby v srdcích dítek zbožné vzbuzoval city, náleží uvažování skutků Božích v přírodě. Cokoli velikého a v přírodě vznešeného, budí v nás city zbožnosti. Kde moc, moudrost a dobrotivost Boží smyslům lidským se takofka vnucuje, tu i nejhrubší člověk přichází k poznání své nicoty a mdloby, své odvislosti od nějaké vyšší bytosti, a tak vzniká v něm bázeň Boží. ⁴⁾

Kdož by tak pošetile sobě počínal, aby, vida tak veliký obor, tak náramnou krásu a souhlasnost, tu takových živlů neustálou půtku a protivnost a vytrvalost při nich, sám nesoudil a takto nezvolal: „Kdyby jakás vyšší prozřetelnost nad tím světa oborem nevládla, a tomu celku rozpadnutí se nebránila: celku tomu by déle ani potrvati lze nebylo!“ Takový jest to řád částek ročních, taková dne i noci shodnost, tolik druhů nerozumných živočichů, tolik semen, bylin a zelin, any v běhu svém zůstávají a do dnešního dne ani se nic nerozpadá, ani konečným vyhynutím za své nebeře.

Řekl-li by kdo: že všechno samo od sebe původ svůj má, a samo sebou stojí — otaž se ho, řka: Jestliže chatrné a skrovníčké tělo toto při prostředcích a lékařském umění, stojíc pod správou

¹⁾ Pietate adversus Deos sublata, fides etiam et justitia tollitur. (Cicero I, De Nat. Deor. 4.)

²⁾ Chr. G. Salzmänn's — Schriften. 1, 51.

³⁾ K Řím. 1, 20.

⁴⁾ Dr. Xaver Blanda — Pastorálka. V Praze. 124.

duše, a moudrosti a tisícerych pomůcek užívajíc — jestliže, dím, na vždycky dobře se míti s to není, nýbrž hyne a porušení brává, když v něm samém zmatek nastal: kterakž by ten a takovýto svět, náramnou velikost těla máje a z těchže živlů složen jsa, po tak dlouhý čas beze všeho zmatku byl zůstati mohl, kdyby tak velikého opatrování nepožíval? — Jestliže my, ne podle běhu přírody, nýbrž ze zlého úmyslu jedněch k druhým, o své újmě se neshromažďujeme, na sebe nevražíme, a pro ublížení jednoho druhému se rozdvojujeme, anobř smířitele potřebujeme, aby, spojiv nás a pevně sjednotiv, při svornosti udržel a od zvrácenosti uchránil: kterak by ti, rozumu ni smyslu nemající, jedni s druhými se nepřátelící a nersrovnávající živlové byli se spojili a sstoupili a jedni vedle druhých vytrvati mohli, kdyby jakás nevýslovná moc nebyla, ana by je sjednotila, a ~~nejednoperce~~ bez přestání vazbou tou spravovala? — Zanech loď na moři bez správce a bez plavců jen na jeden den, a brzy ji utopenu užjíš. Tento svět však, ačkoli již pět tisíc a více let trvá, nic takového neutrpěl. A proč na lodi příklad dávám? — Vystavěl kdosi chaloupku na vinici, a po sbírce vína zanechal ji pustou. Ta ani za dva dni státi nezůstane, nýbrž sboří se a tudíž rozpadne. Chaloupka tedy bez hospodáře neostala by: a to tak náramně veliké, tak krásné, tak divuplné dílo, ten dne i noci pořádek, to hodiny po hodině plynutí, ten rozmanitý a mnohonásobný běh přírody, ten řád v zemi i moři, v počasích a oblacích, v bylinách a křídlatých tvorech, v ploskonohých, čtvernohých a plazivých živočiších, též v pokolení lidském, nade všechno spanilejším, byl-li by za tak dávný čas, řiditele nemaje, nerozborný zůstal? —

Ty sám tedy, chtěje poznati, jak je veliká ta moudrost Boha stvořitele našeho, považ, co ze špatné hlíny se tvoří. A což jiného, než cihly a hrnce. Již ale z látky, z nížto se jen hrnce a cihly dělají, Bůh, mistr nejlepších, *oko* lidské všem, kdož je zpytující žasnou, krásné učiniti a takovou moc mu vštípití mohl, že do tak náramné výšky povětřné zírá a malou zřetelností svou tolik hor, lesů, pahrbků a moře i nebe uchvacuje. —

Bůh údům těla mezi sebou jednomu nad druhým přednost dal; ne však po téže stránce tak ustanovil, ale tomu chtěl, aby co do krásy ten, co do síly onen vládou svou druhé převyšoval. Na př. oko jest krásné, ale silnější jsou nohy. Vzácná jest hlava, ale nemůže říci nohám: Nepotřebuji vás. I při němých zvířatech snadno to spatřujeme, i při celém životě svém. Král má potřebí poddaných, poddaní potřebují krále, jako hlava nohou. A tak i při němých těch tvorech. Jedni jsou silnější, jiní sličnější; tito nám poskytují radost, onino oděv.¹⁾

Tvorové jsou to zrcadlo, ve kterém se nám nevidomé vlastnosti Boží obrazy, jsou ta kniha, v níž o Bohu jasně se dovědět můžeme. Kniha ta pak není teprv nyní otevřena, zrcadlo to nena-

¹⁾ Jan N. Stárck — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 236—262.

skytá se nám teprv za doby novější, nýbrž od stvoření světa již vlastnosti Boží se ve věcech stvořených ku spatřování naskytují, tak že nejen lidstvo ve vzdělání pokročilé, nýbrž hned lidé nejstarší doby jich postihnouti mohli. To jest ta kniha, ve které četli staří mudrcové Platon, Sokrates a j., ta kniha, ve které dle svědectví sv. Athanasia čítal denně sv. Antonius poustevník, a do níž přecho, jak sám svědčí, sv. Bernard nahlédal, to ten nástroj, jehož hudba Pythagorovi zaznívala. — Ale právě proto, poněvadž duch lidský z věcí stvořených Boha ve hlavitých jeho vlastnostech poznati může, a že příroda o něm od končin do končin světa hlásá, právě proto vece apoštol, že výmluvy nemají. I v zákonech národů spatřuje se mravné nápadnictví, kteréž spadlo z dob dřívějších na potomky. Již ti nepsaní starodávni obyčejové hostinnosti, manželské věrnosti, ostýchání se před božstvím, smysl spravedlnosti a pravdivosti v obecnství s lidmi jsou věci, jež nám důkaz dávají, že Bůh nenechal národů bez tajemného jim sebe zjevování. Ale ještě více nám musí nápadny býti, porovnáme-li zákony ty čisté národů s často nečistými obřady jejich, nad to pak vývoj mravních zásad u Platona, Sokrata a Stoiků nám s podivením býti musí. I viděti tu, že možno bylo, aby se pohané ku poznání Boha a vůle jeho pozdvihli, ježto všude paprskové světla Logova rozšíření jsou, a že každému zákon do srdce napsán jest. — Všady se nám, vece Tertul (apol. 17.), poznání Boha namítá a k nazírání naskytuje; a to jest vrchol všeho provinění, nepoznání toho, o čemž člověk nevědět nemůže.¹⁾

4. *Umění.*

V křesťanském domě vychovavacím jest pění chvály Boží, jsou žalmy, hymny a písně hlavním prostředkem, by zbožnost posilovaly, zejména při mši sv. Jest však nezbytně třeba, aby zpěvy ty prováděny byly dokonale a s velikou pobožností; nevedlo by k ničemu, kdyby zpívány byly bez porozumění, bez duchovné pozornosti, byvše pouze dobře nacvičeny. Jest třeba vhodně je voliti, by se dětem líbily, by nejmladší chápaly smysl jejich a aby jim stalo se zvykem, opakovati v srdci myšlenky a city, jež písně vyjadřují. »Modlí-li se žalm, modlete se; vzdychá-li, vzdychejte; jása-li, jásejte; doufá-li, doufejte.«²⁾ Pak působí zpěvy v duši podivuhodně, a jest pochopitelné; neboť zpěv jest pak láska, živý výraz, nadšení všech nejlepších citů; on jest nejvroucnější zbožnost.³⁾

Sv. Kateřina Janovská měla v pokoji svém obraz ukřižovaného Spasitele, an na klíně truchlící mateře leží. Kdykoli

¹⁾ Fr. Sušil — Listové sv. Pavla. I., 28.

²⁾ Augustinus: »Si orat psalmus, orate; si gemit, gemite; si gratulatur, gaudete; si sperat, sperate.«

³⁾ Dupanloup — Erziehung. 2., 84.

pohlédla na obraz ten, budil se v duši její vždy náramný bol a soustrast, a bol ten ji tak pronikal, že byla odhodlána, z lásky ke Kristu vše, necht bylo by cokoli, oddaně snášeti.¹⁾

Duch můj byl v trapném stavu; k upokojení svému chopila jsem se všeho, co jsem si opatřiti mohla. Četla jsem Mendelssohnova »Phaedona,« Hallerovy »Listy o zjevení« a jiné spisy toho druhu. Byly ovšem s to, srdci, jež beztoho již celkem věřilo, nebo o pravdách, jež svými důvody snažily se upevniti, dlelem přesvědčeno bylo, tyto ukázati v plném světle; avšak poblouzenou a pochybující mysl upokojiti u mne aspoň nebyly s to. Můj nepokoj, a tím i bolest má zůstaly tytéž. Tu dostalo se mi do rukou Youngovo »Kvlení noční«, a dychtivě ponořila jsem své krvácející srdce do hlubin této těžkomyslnosti. — Moje city byly zde vysloveny. — Od těchto tak pravdivě, tak rázně vyslovených bolestí pozvedl se můj stísněný duch k útěchám nadpozemským, které básníkovi náboženství poskytuje. — Co filosofické úvahy a dobře míněná pojednání nedovedly, dokázalo *básnictví*, jež bezprostředně k mysli hluboce raněné mluvilo a z vlastního jejího nitra pravdy vyvoďilo, jimž rozum souhlasu svého odepřiti nemohl. Nyní bylo mi zase lehčeji. S myslí upokojenou pohlížela jsem na zkalený svůj život; vždyť za ním otvíral se mi rozhled do věčnosti, a byla to Prozřetelnost, vůle bytosti nejvyšší moudré, nejvyšší dobrotivé a všemohoucí, jež mně rány tyto způsobila a štěstí mé rozrušila. Vždyť to bylo k mému dobrému, o tom cítila jsem se býti přesvědčena, a tak získala jsem odevzdanost do vůle Boží a klid.²⁾

Aby nám dětem a dětem své druhé sestry a též několika sousedů radost udělal, vystavěl v koutě svého pokoje mezi dvěma okny vánoční jesličky. Bylo viděti vysokou horu se skalou a lesíčkem a s rozptýlenými vesními chaloupkami. Na vrcholu hory bylo město Betlem. Ukazoval-li nám jesličky ve dne, kouřilo se ze všech komínů v městě; večer byla všechna okna osvětlena. To způsobeno bud pánvičkou se žhavým uhlím a kadidlem, nebo lampičkou z plechu a úhledně barvami olejovými pomalovanou. V údolí pod horou byla na jedné straně zelená rovina s četnými ovci a jehňaty a s pastýřem, který hrál na šalmaji. Na druhé straně bylo jezírko se skutečnou vodou, v jehož středu vyprýščoval vodotrysk tak útlý, jako nejtenší nitka stříbrná. Na jezírku byly dvě labutě; když se jim podával malý červený proutek, jenž tam připraven ležel a na

¹⁾ J. N. Černohouz — Encyklopedie příkladův. II., 643.

²⁾ Car. Fichler — Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. I., 146.

konci měl kousek chleba přivázán, pluly labutě k chlebu, když však se proutek širším koncem k labutím obrátil, pluly pryč. Tento účinek magnetu, nám posud neznámého, těšil nás děti velice. Největší radost však dělalo nám božské děťátko s Marií a Josefem, také pastýřové se klanící a svatí tři králové, kteří přišli se vši královskou slávou. Ještě v této chvíli pamatuji se na všechno velmi jasné a zřetelné; a bez upomínky té bylo by vypravování »Štědrý večer« sotva bývalo sepsáno. V ohledu uměleckém nemělo to všechno ovšem žádné ceny, v ohledu na letopočet bylo ledacos bludno a zcela pochybeno. Ze zdí betlemských na př. trčela děla; ctihodný kmet Simeon měl brejle; svatí tři králové byli ozdobeni dvojitým orlem nebo nějakým řádovým křížem. To však nám dětem nevadilo nic; měly jsme při tom nábožné city, které zajisté nebyly bez prospěchu pro celý život. —

Teta uměla z paměti mnohé staré modlitbičky v rýmech, které neměly sice básnické ceny, dětem však byly prospěšnější, než by nám byly mohly býti i nejkrásnější průpovídky mnohých básníků. Teta nám častěji předfíkávala a my jsme uměly brzy z paměti rýmečky, které se nám tuze líbily.¹⁾

Biskup z Brixenu, Bern. Galura, založil si »posvátnou galerii« z obrázků s přiměřeným textem. Měly sloužiti k poučení o nauce a zřízení církve. V Tyrolích a ve Vorarlbersku používali jich duchovní jako temat ke kázáním.²⁾

5. Společnost. Život rodinný jest to především, a pak také život v širší společnosti, který působí na ducha zbožnosti, buď že ho posiluje, nebo utlačuje.

S počátku představujeme si Boha jako druhého, ale mocnějšího otce, před nímž i sám tělesný otec náš koleno své sklání, který tam a tehdy rukou svou nám přispívá, kde a kdy pomoci od jinud očekávati nelze.

Přehlédá-li člověk osnovu života lidí vůkol sebe a pak i svou vlastní, sezná, jak tu ruka neviditelná řídí člunek osudu: a proto pln důvěry nastupuje další pouť svého života, věda, že nad ním ruku drží *Božská Prozřetelnost*.

Poznal jsem také lidi k Tobě, Pane, volající, a naučil jsem se od nich, že jsem, pokud mi chlapci to možno bylo, poznával, Ty že jsi někdo veliký, ježto můžeš — ani nejsa zjevným smyslem našim — vyslyšeti nás a pomoci nám. Neboť jako chlapec počal jsem modliti se k Tobě, pomoci má a útočiště mé, a ku vzývání Tebe rozvázaly se uzly jazyka mého, a prosil jsem Tebe, maličký sice, ale s nemalou horoucností, abych ve škole trestán nebýval.³⁾

¹⁾ Kr. Schmied — Upomínky z mého života. 36, 25.

²⁾ Dr. C. Wolfsgruber — Carolina Auguste, die »Kaiserin-Mutter«. Wien. 1893. 185.

³⁾ Sv. Augustina — Vyznání.

Rodina byla shromážděna v knihovně k snídani — tu otevřely se dvěře, 7—8 sluhů a služek vstoupilo a zasedlo na řadu sedadel, jak se zdá, k tomu uchystaných. Sir Edward posadil se k malému stolku, na němž ležela veliká bible. Jak ctihodným jevil se mi tu, zcela jako kněz své rodiny. Přečetl kapitolu, nato všickni padli na kolena a raní modlitby počaly. Ještě nikdy nebyla jsem přítomna takové raní pobožnosti. Cítila jsem se šťastna, povznesena, nejvroucnějšími díky k Bohu naplněna, jenž mne právě do tohoto domu uvedl.¹⁾

Pestrost mých zaměstnání se zmenšila; blížil jsem se vždy víc a více k dráze výhradně vědecké, na které došel jsem cti, radosti a dostatečných příjmů. Byl jsem otcem rodiny a těšil jsem se z života rodinného a z přízně přátel. Jak se to všechno tak krásně vyvinulo z trudného stavu dřívějšího, nikoli moudrostí mou nebo dobře promyšleným životním plánem mým, nýbrž řízením Božské milosti při opravdové pilnosti v učení a práci a za nepečlivějšího použití naskytujících se příležitostí a okolností! Mohl jsem se domnívati, že jsem na dobré cestě, ježto dosavadní mne vedla vždy víc a více k mým náklonnostem blíž, souhlasila se smýšlením mým a poskytovala zajištěný příjem. Mohl jsem tedy s pevnou důvěrou odevzdati se onomu vedení, jež posud tak podivuhodně řídilo kroky mé, a jak jsem tušil, i na dál řídití bude, a mohl býti jist, že těšiti se budu jeho požehnání, budu-li věrně a svědomitě plniti povinnost svou, jako tuším, až posud jsem činil. — Daleká ona zacházka, kterou jsem se bral, nebyla mojí vinou; já nevolil jsem ony spletité cesty, po nichž byl jsem veden. Vyšší ruka, s kterou nesměl jsem se přítí, mne vedla, a jenom jí bylo známo, proč nevykázala mi cestu jinou. Nic tu neprospívá hloubati o tom, jak by to bylo mohlo býti, a proč se nestalo tak, jak omezenému soudu lidskému lépe by se zdálo; nýbrž s pokorou a oddaností důvěřovati jest ruce *té*, jež mrakům, vzduchu a větrům vykazuje cesty, běh a dráhu; a nabyti přesvědčení, že cesta, kterou ona vytkla, lepší jest nežli každá jiná, kterou *my* bychom byli volili.²⁾

Vyrušuje-li společnost v pobožnosti, pak jest *samotě* dáti přednost.

Ó, jak ztraceni jsou pro ctnost, ztraceni pro mužnou myšlénku, ztraceni pro ušlechtilá hnutí duše, kdož pokládají to za samotu, býti samotnu! Tovaryšstvo sladké, tovaryšstvo veliké a vznešené: náš *rozum*, *anděl strážce* a náš *Bůh*! Pak jsou tito nejbližší, když jiní jsou nám nejvzdálenější; a co nejdříve bude vše vzdáleno, *kromě* těchto. Jak hrozno *pak* bude, shledati je samy jediné, jim býti cizincem, nepoznaným, nezkušeným! *Nyní* se o ně snaž; zasnub se jim; přivaž je na prsy své; stvoření

¹⁾ Th. Trinks — Lebensführung einer deutschen Lehrerin. Eisenach. 1892. Str. 74.

²⁾ M. Jähns — K. F. v. Klöden's Jugenderinnerungen. 300, 341.

nemá nic více, aby tvou získalo žádost. Aneb žádáme-li *čtvrtého*, toť jest přítel. Než přátelé, jak jsou smrtelní! Nebezpečna jesti ta žádost! ¹⁾)

Prvé týdny onoho nezapomenutelného podzimu 1854. uplynuly mně v plné radostivosti práce a činnosti, a tak necítila jsem osamělosti, té veliké samoty, jež kolem mne zela, jakmile bylo po mých hodinách. Když však počátečné obtíže jsem přemohla a s větším klidem pracovala, počal osamělý život na mne působiti dojmem skličujícím. — Když večer opět vkročila jsem do svého temného a studeného pokoje, tu dorážela na mne osamělost nepřátelsky jako ozbrojený muž. Bylo mi sotva 23 let, a cítila jsem, že bych měla býti zcela jinou, abych v tomto životě odloučeném došla uspokojení. V Siegenách sesterská láska Friedy přetvořila můj domácí život jaksi v život rodinný; byla to především také duševná výměna, kterou v každé chvíli mohla jsem s ní pěstovati, která mně nyní zcela scházela. Osamělé procházky, osamělé večery, osamělé neděle. Pomyslí-li jsem na Friedu a na Siegen, bylo mně asi jako člověku, jenž zahalen byl v měkký, pohodlný plášť, jemůž však plášť ten sňali a jenž nyní venku v zimě stojí bez ochrany. V krušných těch dobách předstoupily zanedbávané náboženské potřeby srdce mého výstražně před duši mou. Nyní, nyní přišel čas, kdy nebylo více lze jich odmítnouti. Buď jsem jim musila dopřáti sluchu, anebo bych se byla stala nešťastnou. A to jsem nechtěla. — Bylo to v listopadu a již chladno jako v zimě. Strávilši osamělou sobotu odpoledne a večer, a mnoho o minulosti a budoucnosti — pozemské i věčné — přemýšlevši, ustanovila jsem se na tom, v neděli ráno jíti na kázání Woltersovo. Jen část rozsáhlého chrámu byla naplněna věřícími. Usedla jsem do zadu, kde chudí lidé sedávají. Farář Wolters vstoupil na kazatelnu. Text: Luk. 9, 23.: »Kdo mne chce následovati, zapři sebe sám, vezmi kříž svůj na se a následuj mne.« Není mně možno, kázání v podrobnostech opakovati; ale celkový dojem posud mám na mysli. Vznešená, opravdová krása křesťanského života objevila se jako zjevení před mýma zraky. Ježíš Kristus, Syn živého Boha, opustil pro nás nebe a zemřel za nás, abychom na věky žiti mohli. On, veliký ten nositel kříže, pobízí všech, kdo by rádi chtěli býti blaženými, by také svůj kříž na se vzali a jeho následovali. Ve vážném pozadí křesťanského sebezapření vystupovala láska v plném jase; láska k Hospodinu, jenž za nás podstoupil trpkou smrt kříže. Milujmež ho, neboť on prvé miloval nás! — Toť jsou hlavní myšlenky onoho nezapomenutelného kázání. — Opustila jsem kostel. Dostalo se mi prvního nárazu k věčnému pohybu. Vše, co jsem dříve o křesťanském učení a křesťanském životě slyšela a zkusila, a buď naprosto neporozuměla nebo leda jenom kuse: to postaveno oním kázáním v náležitě světlo. Viděla jsem, rozuměla, cítila, že

¹⁾ Edv. Jounga — Kvílení aneb rozjímání noční. Přel. Jan Nejedlý. V Praze 1820. 62.

křesťanství jest pravda, duch a život. Vkročila jsem do své osamělé světničky, avšak ta nebyla mi nyní více osamělou. Vždyť mně bylo v těchto místnostech společnost Boha vyhledávati a nalézti.¹⁾

6. *Příklad.*

Nejprřednější, co se má stále předváděti dětem před oči, jest *Ježíš Kristus*, původce a dokonatel naší víry, *střed všeho náboženství* a naše jediná naděje. — Není třeba, v každém okamžiku přirovnávati myšlenky, city a skutky dětské se životem Ježíše Krista; taková přirovnávání byla by unavující a nebezpečná; ale dítky buďtež naváděny k tomu, by považovaly *život Ježíše Krista* vůbec za *uzor náš a jeho slova za náš zákon*. Vyberte z jeho slov a skutků ty, které se pro děti nejlépe hodí. Jest-li netrpěливо, že jest mu snášeti něco nepřijemného, upomeňte je na Ježíše Krista na kříži; nechce-li se odhodlati k nějaké nesnadné práci, ukažte mu Ježíše Krista, an pracuje až do třicátého roku v dlně tesařské; dychtí-li po chvále a cti, mluve mu o potupách, jimiž byl spasitel zahrnut; nemůže-li se shodnouti s lidmi, kteří je obklopují, ať pozoruje Ježíše Krista, který umírá na kříži i za své vrahy; dává-li se unášeti nějakou nesmírnou radostí, vyliče mu mírnost a skromnost Ježíše Krista, jehož veškerý život byl těžkým a vážným.

Ale strážte se, byste nemluvili před dětmi o tomto životě s pohrdáním, při tom však sami nejevili veškerými svými činy, že mluvíte skutečnou pravdu. V každém věku působí na nás *příklad* mocí podivuhodnou; ale *v dětství jest jako všemocným*. Děti všechno rády napodobují; nemají dosud svých zvyků, které by jim stěžovaly napodobovati jiných. Nedovedou ještě samy ze sebe posuzovati podstatu věcí a soudívaly o nich spíše dle toho, co vidají na lidech, kteří je k těm věcem navádějí, než dle důvodů, o které se opírají.

Skutky jsou jim pochopitelnější, než slova. Vidí-li tedy, že se před nimi koná něco jiného, nežli se mluví, navykají považovati náboženství za nějakou krásnou ceremonii, a ctnost za ponětí, které nelze uskutečniti. — *Nikdy si nedovoľte, promluvíti nějak posměšně o věcech, které jsou v jakémkoli poměru k náboženství*. Někdy se posmívají pobožnostem lidí ducha prostého, nebo tomu, kdo se radí se zpovědníkem, nebo skutkům kajícím, které mu

¹⁾ Th. Trinks — Lebensführung einer deutschen Lehrerin. Eisenach. 1892. Str. 44.

byly uloženy. Snad se domníváte, že jest to něco nevinného, ale mýlíte se; neboť u věcí takových všechno má důležité následky. O Bohu, o věcech k službám Božím se nesoucích, nebudiž nikdy mluveno jinak, než vážně a uctivě, ani s nejmenším příděchem nějaké lehkovážnosti.¹⁾

Přiznávám se: často pozoroval jsem s úžasem lhostejnost jistých učitelů ke všemu, co týká se zbožnosti jejich chovanců; mohu si toto politování hodné chování vysvětliti jenom z neschopnosti, kterou v sobě cítí, nemohouce dětem vštípit zbožnost, které sami ani nemají aniž ji konají.²⁾

Nejvíce dojmá dítky chování se učitelovo a zbožný přlivuk, kterým se modlí. Bez těch věcí zůstává modlitba prázdná a bez ceny. Jak modlitba ze srdce učitelova vychází, tak i do srdce dítek vniká. Modlí-li se učitel chladně, v obyčejném tonu vyučovacím, modlí-li se rychle, sem a tam se ohlížeje, dáváje tím dítkám znáti, že jest pozorovatelem jejich, jenž při nahodilém provinění již dítku na jazyku má, aneb snad i mezi modlitbou hroze, pohledy a posuňky napomínaje: dává dítkám navedení, kterak se modliti nemají.³⁾

To jediné mne v tak veliké nadšenosti zaráželo, že jsem jména Kristus nenalézal v knize té. Neboť toto jméno, podle milosrdenství Tvého, Hospodine, toto jméno spasitele mého, Syna Tvého, již s mlékem mateřským utlé mé srdce ssálo a hluboce vštípené podrželo; a cokoliv bez tohoto bylo jména, třeba to bylo učené a mistrovsky provedené a pravdivé, celou mou nadšenost nevzbudilo.⁴⁾

Ó, jakou radost míval jsem již tenkrát, když mi vypravoval nebožtík otec krásné ty příběhy z písma svatého! Byl jsem takměř unesen do ráje. S velkým potěšením, které teď ještě poněkud cítím, poslouchal jsem, kterak všemohoucí Bůh stvořil prvního člověka k obrazu svému, kterak ho uvedl do překrásné zahrady — — — Toto vypravování otcovo srdečně mne pohnulo; nejvroucnější lásku cítil jsem k Bohu, kterýž je tak dobrotiv a laskav k lidem. Ještě posud pamatuji se na vypravování tato, z nichž jsem se Boha lépe znáti naučil, nežli z učení, které mi později přednášeli učitelé moji.

Když otec vyprávěl, kterak Eva hadovi více věřila nežli Bohu a ráme vztáhla, zapovězené ovoce utrhla, jedla a dala také Adamovi jísti — chvěl jsem se při vyprávění tom. — Soud Boha nad Adamem a Evou, o němž mi otec vypravoval, zachvěl mnou. Posud se

¹⁾ Fénélon — O dívčí výchově. 41—45.

²⁾ Dupanloup — Erziehung II., 74.

³⁾ Dr. X. Blanda — Pastorálka. 121.

⁴⁾ Sv. Augustin — Vyznání. 3, IV.

pamatuji na jeho napominání, varovati se pokušení zlého, jako hada. — Všecky ty příběhy vypravoval jsem také jako domácí učitel dítkám, které mi svěřeny byly, a ony způsobily v nich týž dojem, jako ve mně vyprávění otcovo. — Co jsem tuto v malé mlše činil, hleděi jsem jako učitel náboženství také ve škole provéstí.¹⁾

I nevěrec, shledá-li tebe, jakožto pravověrce, pořádným, skromným a šlechetným mužem, užasne a zvolá: *V pravdě, veliký jest Bůh křesťanů!* — Jaký byl ten, a jakým ho učinil! anděla z něho učinil! — Jsou tu lidé, kteří tomu, kdo by je haněl, neutrhají, kteří na toho, kdo by je udeřil, se nehnevají, kteří za toho, kdo jim ukřivdil a ublížil, se modlí, nepřátelství neznají, ve zlosti netrývají, žádných titů neprovozují, lháti se neučí, na křivou přísahu, ba ani na přísahu dojíti nedají, ano raději by sobě jazyk vytíli dali, nežli by kdy přísahu z úst svých vypustili.²⁾

7. *Práce. Vyučování* školní a mimoškolní vštěpuje mládeži správné ponětí o Bohu a o životě zbožném. Škola v tom směru může vykonati mnoho a z části nahraditi to, co rodina zanedbala. Vřelé slovo a vzorný příklad apoštolského kněze a křesťanského učitele mohou položit základ pro zbožný život. — Také *práce hmotná* poskytuje příležitosti, pamatovati na Boha a jeho pomoc. Práce mechanická byla by přímo nesnesitelnou, kdyby se k ní nepojil zbožný úmysl, pro Boha trpělivě při ní si věsti a modlitbu s ní spojití.

Máme-li obyčejné své zaměstnání, při němž netřeba bedlivé pozornosti, hledme více k Bohu; pakli jsou naše práce důležitější, žádajíce veškeré naší pozornosti, by se zdařily, ani tehdaž neopomíame, obrátiti zraku svého k Bohu, jako plavci fídlivají lodi své, více hledíce k nebi, nežli na moře. Učiníme-li tak, Bůh bude pracovati s námi, v nás a za nás, práce naše bude nejen zdárná, ale i utěšená. — Sebe menší a sebe všednější naše činy jsou Bohu tak milé, jako skutky sebe větší a výtečnější; a chceme-li tedy jemu se zalíbiti, máme v jeho službě hleděti si jedněch i druhých, poněvadž i těmi lze nám získati si svrchovanou jeho milost a lásku.³⁾

V ženské trestnici v Řepích viděl jsem při prádle společně modliti se růženec.

8. *Poučení.* Během dne naskytne se hojná příležitost, upozorniti na Boha a mysl k němu obracet. Úmrtí zavdá podnět, promluvit o nesmrtelnosti duše a o vzkříšení. Pohled na přírodu povzbudí k přemýšlení o moudrosti a všemohoucnosti Boží. Osudy

¹⁾ Kr. Schmied — Upomínky z mého života. 288.

²⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. Str. 237.

³⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 226, 329.

lidské dávají příčinu uvažovati o přirozené slabosti lidské a o Božské Prozřetelnosti. Při tom neuvádějme pochybnosti; *vše, čemu náboženství učí, budiž dětem předloženo s plnou jistotou.*

Rozumu nechť přijde na pomoc *obraznost*, aby jim vykouzlila čarokrásné obrazy náboženských pravd, jichž nemůže tělo viděti. Budiž jim vylíčena sláva nebešťanů tak, jak nám ji sv. Jan líčí: *Setře Bůh všelikou slzu s očí jejich, a smrti více nebude, ani kvílení, ani křiku, ani bolesti nebude více, neboť první věci pomínuly.* (Zjev. 21, 4.) Věčná radost bude nad hlavami blažených, jako jsou vody nad hlavou člověka na dno mořské ponořeného. Ukažte jim onen nebeský Jerusálém, jehož sluncem bude Bůh sám, a který bude osvětlovati jejich dni bez konce; proud pokoje, veletok rozkoší, pramen života bude je občerstvovati. Všecko bude tam jako ze zlata, perel a drahokamů: Víím ovšem, že všechny ty obrazy jsou smyslné; ale takovými obrazy roznítíme velice pozornost dětskou a budeme v nich míti prostředek, kterým bychom je potom přivedli k věcem nadsmyslným, duchovním.¹⁾

Až bude dítě již moci přemýšleti tak, aby poznávalo sebe i Boha, připojte k tomu ony posvátné příběhy, které již zná; spojením obého stane se v něm přesvědčení náboženské pevnějším. Pozná k své radosti, v jaké shodě jsou výsledky přemýšlení s historií lidstva; pozná, že člověk neučinil sama sebe: že jest duše jeho Božím obrazem; že jeho tělo bylo stvořeno moudrostí a všemohoucností Božskou a obdařeno podivuhodnými dary; a hned vzpomene si také na to, co mu bylo vyprávěno o stvoření. Bude přemítati o tom, že má od přirozenosti náklonnosti, které se protiví rozumu; že je oklamává touha po rozkoších, že je zaslepuje hněv, a že jeho tělo zavléká jeho duši, jako splašený kůň jezdců, místo aby duše vládla nad tělem. Pozná příčinu převráceného toho pořádku v hříchu Adamově. A poznání to vzbudí v něm touhu po Spasiteli, který smíří lidi s Bohem. A právě to jest *podstatou náboženství.*

Aby mládež lépe rozuměla tajemstvím, činům a naukám Ježíše Krista, budiž vedena k tomu, by *četla svaté evangelium.* Jest tedy záhodno, připravovati dítky záhy k četbě slova Božího právě tak, jako se připravují k přijímání těla Kristova. Za základ víry budiž jim ohlášena *autorita církve*, nevěsty Syna Božího a matky všech věřících. Jí slušno poslouchati, poněvadž ji Duch

¹⁾ Fénélon — O výchově divč. 40.

Svatý osvěcuje, aby nám Písmo svaté vykládala; ke Kristu nelze přijíti, než skrze ni. Čtěte často s dětmi ona místa v evangeliu, kdež slibuje Ježíš Kristus, že bude chrániti a osvěcovati církev by mohla dítky své vésti cestou pravdy. Zvláště vštěpujte dívkám onu skromnou a umírněnou moudrost, kterou sv. Pavel nám schvaluje; varujte je před osidly, která jim klade touha po novotách, již tak velice jest oddáno jejich pohlaví; zbudte v nich spasitelnou hrůzu přede všemi zvláštnostmi v nábožensví; povzbuzujte je k oné nebeské dokonalosti a divuplné mravnosti, která sejevila u prvních křesťanů; ať se hanbí nad křehkostí naši; ať zatouží po oné evangelické čistotě. Avšak odvracejte od nich všechny myšlenky, jimiž by domýšlivě chtěly posuzovati nebo neskromně opravovati náboženství.

Stavte jim před oči evangelium a veliké vzory starověku; však nikoli dříve, než jste do opravdy zkusili jejich účelivost a upřímnost ve víře. Stále a stále odvolávejte se k církvi. Ukažte jim, jaké jí byly v evangeliu dány sliby, jakou autoritou byla obdařena; ukažte, jak v dlouhém pásmu všech věků zachovala církev přes všechny útoky a bouře neporušenou posloupnost svých pastýřů a jednotu své nauky, což dokazuje, že se na ní skutečně splnila Božská zaslíbení. Položivše v duše dítek základy pokory a poslušnosti a odpor ke každému odchýlení se od víry, budete moci ukázati dětem s velikým prospěchem, co jest nejdokonalějšího v zákoně Božím, ve svatých svátostech a ve způsobě života v starověku církevním. Vím ovšem, že nelze doufati, aby tyto nauky mohly býti poskytnuty ve vši své zevrubnosti všem dětem bez rozdílu. Ale navrhuji, aby jim bylo učeno dle možnosti co nejpfesněji, v poměru k věku a k schopnostem našich chovanců.¹⁾

Především dítky dobře poučujme, a co možná nejdříve; vypravujme jim z dějin náboženských, učme je Boha a jeho přikázání znáti a vzdělávejme jejich svědomí, učme je rozeznávati dobré od zlého, zlé mýjeti, nenáviděti, dobré milovati, vyhledávati, konati; a zároveň vštípmo jim bázeň Boží, odhalme jim, co jim pochopiti lze o jeho všemohoucí velebnosti, o jeho věčné spravedlnosti. — Na to vštípmo jim důvěru v Boha, lásku k jeho neskonalé dobrotivosti, vděčnost za jeho dobrodiní, sebranou mysl v jeho přítomnosti, modlitbě.²⁾

¹⁾ Fénelon. 42.

²⁾ Dupanloup — Erziehung. 2., 80.

Zvláště večer, když rodina se shromáždí, může hlava rodiny mnohého poučení poskytnouti vzhledem k událostem dne. Chvilky ty mohou býti nejblahodárnějšími nejen pro štěstí rodinné, ale také pro věčné blaho dítek.

Aby city zbožné v duši se udržely, třeba, by se po čase obnovovaly, osvěžovaly a tak v stav nábožensky mravný přešly. Ale k tomu obnovování citů zbožných musí žák naveden býti. Tu snaž se katecheta především dítky o tom přesvědčiti, jak brzy se ztrácí a mrtvou zůstává pravda, nezachovávají-li jí z vlastního popudu a nepředstavují-li si ji stále v duši a v srdci. V okamžiku tom, kdy se šťastnými a blaženými cítí ve svém smýšlení a citu zbožném, ve své víře a naději, upozorni je, jak hrozné to zlo, vše to ztratiti. Přesvědč je, že se nejen teď o to jedná, aby v Boha věřily, v něho doufaly a jeho milovaly, že ty city po celý jejich život potrvati, je zajímati a jimi vládnouti mají. Upozorni je, kterak sice snadno nyní v nich víru, naději a lásku vzbuditi, avšak těžko ji zachovati možno, a že to zachování jest jejich vlastní úlohou, že tedy ta předsevzetí, úmysly, doufání a jiné city ve škole vzbuzené samočinně v sobě obnovovati, živiti a pěstovati musí. K usnadnění díla toho naznač jim místo, čas, okolnosti, kdy, kde, kterak by ty city v sobě budit a obnovovati mohly, na př. při vstávání z lůžka, před spaním, o samotě, při pohledu na kostel, hřbitov, při zvonění, bití hodin, při práci, v pokušení, bouři, v nemoci atd. Dej jim formule, kterak by city takové obnovovati měly; ať se na př. některým místům z Písma s.v nazpaměť naučí. ¹⁾

Jakkoli měla teta málo náhledu ve mnohé věci tohoto světa, za to však měla hlubokou zbožnou mysl a živou básnickou obraznost. Legendy, které znala velmi dobře z paměti, uměla nám dětem velmi pohnutlivě vyprávěti a příhodně vylíčiti. Pamatuji se posud s potěšením na příběh o sv. Jenověře, který nám k prosbám našim častěji vyprávěla, nikdy však aby neslzela, a všechny děti plakaly od srdce s ní.

Jak srdečně a s jakou vroucí nábožností uměla mluvit o svatosti Boží a Ježíše Krista a o vznešeném významu zasvěcených dní křesťanských, tak krásných a utěšených! Večer před takovými slavnostmi přičiňovala se co nejhorlivěji, by dům v čas uklidila a pořádala, aby pak takovou prací v pobožnosti již vytrhována nebyla a mysl svou k něčemu vyššímu obrátila. V neděli nesměly moje malé sestřičky ani pro panny šítí. S jakým důrazem rezprávěla o krůze

¹⁾ Dr. X. Blanda Pastorálka. 125. —

hřichu a posledního soudu! Výstrahy její způsobily, že jsme se často chvěly, a naplňovaly nás osklivostí přede vším zlým.¹⁾

Především poutaly mne hodiny náboženské, první v mém životě, snad proto, že se méně podobaly pravidelnému vyučování, ale spíše hodinám povzbuzovacím, při nichž bylo lze chovati se zcela trpně. Učitel působil výhradně na cit, aniž by nás učením z paměti nebo zapisováním obtěžoval. K tomu cíli přečetl nám úryvek z evangelia a mluvil o něm často tak dojemně, že se pamatuji, že jsme mnohdy všickni dohromady, nejen my děti, ale také sám pan učitel se svým pohnutým, od neštovic zbádkaným obličejem, hluboce dojati v slzách se rozplývali. — On povzbuzoval naše srdce pro krásu ctností Kristových, a hleděl nás k následování pohnouti. Jeho vřelé výklady působily na mne tou měrou, že ze mne učinily přezvykavce. Co jsem podržel, napsal jsem pak doma z vlastní vůle, bych se tím znova povzbudil.²⁾

9. Rozkaz, připamatování a donucení.

V oboru náboženském jest přemnoho výkonů a předmětů, které mají za účel *připamatování* důležitých pravd náboženských. Jsou tudíž v ohledu vychovatelském velice důležité. — V jisté doby *nařizují* se zvláštní výkony náboženské. — Kdo povinností nekoná, jichž bez hřichu zanedbati nelze, může k nim ovšem býti *donucen*; ale nechť se to děje vždy prostředky co nejmírnějšími.

Připamatování před vchodem do chrámu: »Hospodine, kdo bude přebývati v stánku tvém, aneb kdo odpočívati na hoře svaté tvé?« (Žalm 14.)

A přikázal jim, řka: Každého sedmého léta v čas léta odpuštění, na slavnost stánků, když se sejdou všichni z Israele, aby se ukázali před obličejem Hospodina Boha tvého, na místě, kteréž by vyvolil Hospodin, čísti budeš slova zákona tohoto přede vším Israelem, aby slyšeli, když se shromáždí veškeren lid, muži i ženy, dítky, i příchozí, kteříž jsou v branách tvých: aby slyšíce učili se, a báli se Hospodina Boha vašeho, a ostříhali, a plnili všechny řeči zákona tohoto, a aby také synové jejich, kteříž nyní nevědí, mohli slyšeti, a báli se Hospodina Boha svého po všechny dni, v nichžto bydliti budou v zemi, do kteréž, přejdouce Jordán, vejdete, abyste obdrželi ji.³⁾

Třikrát v roce ukáže se každý z tvých pohlaví mužského před obličejem Hospodina Boha tvého, na místě, kteréž by vyvolil: na slavnost přesnic, na slavnost téhodnů, a na slavnost stanů. Neukážeť se před Hospodinem prázdný: ale jedenkaždý obětovati bude podle

¹⁾ Kr. Schmied — Upomínky z mého života. 25.

²⁾ W. v. Kügelgen — Erinnerungen eines alten Mannes. Berlin. 158.

³⁾ 5 Mojž. 31, 10—13.

toho, což bude míti vedle požehnání Hospodina Boha svého, jehož mu udělil.¹⁾)

Křížek, medailka, obrázek a j.; u cesty kříž, pomník, kaplička, na stromě obraz; zvonění; pokřižování se a j.

10. *Odplata*. Jen třeba bedlivě všimati si života lidí vokol nás, a možno z následků jejich jednání ukázati na odplatu, která jimi se jeví, a tím vésti k poznání nejvýš spravedlivého Boha. Tím větší bude účinek, poznává-li dítě odplatu samo na sobě, neli jinak, tedy alespoň v dobrém a zlém svědomí.

Odměňujce a trestající, budme si vždy vědomi a mládež na to poukazujme, že tak činíme ve jménu a na místě Božím. Nemají-li tresty výsledku, dobře jest, po vykonané modlitbě ještě společně se pomodliti za »N. N. a za všechny kázní pohrdající dítky, aby časné a věčné nešťastny nebyly.«²⁾)

11. *Náboženství*. Mimo to, čeho již prve bylo se nám dotknouti, kterak náboženství působí na zbožnost, budiž zde ještě zvláště poukázáno na některé jeho stránky, pokud na pravou zbožnost mohou míti vliv.

a) *Modlitba*.

Rcete dítěti: Bůh chce, abychom jej prosili za milost, nikoli, že by neznal našich potřeb, ale proto, že nás chce prosbami našimi přiměti, bychom nezbytnost tu uznávali; vyžadujef od nás, bychom se tak v srdci pokořovali, svou bídu a nedostatečnost pocítovali a svou důvěru v jeho dobrotu projevovali. Prosba, které od nás žádá, záleží jenom v myšlénce a touze naší; neboť není k ní třeba slov. Často říkají lidé mnoho slov nemodlíce se; a často modlíme se vnitř, nevyřknuvše ni jediného slova. Nicméně slova mohou býti velice prospěšna, neboť probouzejí v nás ony myšlenky a city, jež vyjadřují, obracíme-li k nim svou pozornost. Pro tu příčinu dal nám Ježíš Kristus zvláštní modlitbu. Jaká to pro nás útěcha, ježto víme od Ježíše Krista samého, jaká modlitba jest milou jeho Otci! Jaká slla spočívá v prosbách, které klade sám Bůh v ústa naše! Jakž by nám nedal toho, zač prositi nás sám naučil? — Potom ukažte, kterak jest modlitba ta prosta, vznešena a stručna, a kterak jest v ní obsaženo vše, cokoli jen můžeme doufati s hůry.³⁾)

¹⁾ 5 Mojž. 16, 16—17.

²⁾ Bern. Overberg — Navedení k náležitému škol. vyučování. Přeložil Ven. Dušek. V Hradci Král. 1825. II, 163.

³⁾ Fénelon. 49.

Podobně při modlitbách ostatních.

Někdy bychom mohli otčenaš nebo i jinou modlitbu výjimkou říkati jinými slovy, by si děti zvykaly, vždy při modlitbě mysliti na obsah její.

Koná-li se ústní modlitba náležitě; není-li to pouhá mechanická činnost rtů k vyvození prázdných zvuků; je-li upřímná; mluví-li zbožně k Bohu: pak dojmá mysl a činí ji sebranou; povznáší, rozněcuje ji a mění ji v každém ohledu; cítíme, že milé ty dítky mysl i srdce, jak jen mohou, sjednocují se zbožným knězem, jenž modlitbu v jejich jménu říká. — Když vychovávání mládeže bylo mým úkolem, účastnil jsem se ústní té modlitby; chodíval jsem k ní rád, ježto rád naslouchal jsem čistým, zbožným těm duším; a někdy ještě se k ní připojuji, ráno v pět hodin, prolévaje v pozadí kaple, nejsa pozorován — a neznám ničeho, co by bylo lze slyšeti krásnějšího, velebnějšího, sladšího!

Jako také sv. František Sal. chce, mají především tomu zvykati, by s Bohem obcovaly prostě, svobodně, opravdově, upřímně.

Bude také dobře, nechati všechny děti na konci dne pomodliti se společně jeden nebo dva desátky růžence, nikoli však celý, ježto by se tím snad mohly unaviti. Můžeme jim pouze poraditi, by se ostatek pomodlily pro sebe, buď před usnutím, nebo zvláště ráno, když jdou k modlení, a večer, jdouce k duchovnímu čtení a do ložnice. Nejnábožnější neopominou toho nikdy a to skoro všickni pro radost, kterou v tom nalézají, konajíce to samy ze sebe a dobrovolně.¹⁾

Modlitba má ovšem býti »v duchu a v pravdě«, avšak jest zbožnosti na prospěch, když i tělo při tom se účastní.

»Když kdo pokloní se Bohu, poklekne před Bohem, to je kaks k tomu připřeženo, že kaks srdce v žádosti kakés pohne se k Bohu.«²⁾

b) Rozjímání.

Fénélon: »Nekonejte dlouhých rozjímání, ale jen krátká ve jménu Božím, každého rána, ve vhodný čas. Tento okamžik, ve kterém sobě zásobu shromažďujete, dá vám potravu na celý den. Konejte tuto modlitbu více srdcem, nežli duchem, méně rozumem, spíše prostou láskou; málo připravených úvah, mnoho víry a lásky.«

¹⁾ Dupanloup — *Erziehung* 2., 82, 89.

²⁾ Thómy ze Štútného — *Knihy naučení křest.* 168.

Ten, kdo koná rozjímání, mluví jménem svým k Bohu; myslí sebe jako dítě a obrací způsobem zároveň poučným i dojemným myšlenky o předmětě rozjímaném na sebe sama. — Ne že bychom děti k mnohým výkonům povzbuzovali, pro něž by neměly smyslu; stačí, dáti jim vzbuditi víru, naději, lásku, důvěru v Boha a lítost; ale to vše nenuceně a tak, jak jejich srdce je k tomu má.

V takovém rozjímání možno jim vštípati nejvroucnější lásku k Bohu; pak také statečné úmysly, jež skutkem se osvědčí. Zvláště lze je pak učit, pozornost svou na sebe obrátiti, svědomí své zpytovat, před Bohem mysl svou sebrati, s ním se jako syn s otcem baviti a mlčky se mu kořiti, jemu děkovati, jej o milost jeho prositi, jeho milosrdenství vzývati atd.¹⁾

Večerní modlitba, jakož i rozjímání k ní připojené buďte krátké; dítka jsou unavená; buďte však dobře vykonány; zvláště třeba je navykati, by zpytování svědomí konaly co nebedlivěji.

Výtečný a zajímavý obraz sobotního zpytování svědomí s dětmi poskytuje Pestalozzova povídka: Lienhard a Gertruda.²⁾

c) *Mše svatá.*

Není to sice naprosto nezbytno, by v ústavě vychovavacím dítka byly každého dne na mši svaté; jest to však zvykem v domě, jež na mysli mám a v němž bydlím.

A jaký to krásný den, jenž počíná mší svatou, které jsme se nábožně účastnili!

Ostatně není to pro děti nic unavujícího; jsou mši svaté přítomny, dílem stojíce a jen menší část klečíce. Tím méně jest to cvičení nudné; jsouť o vznešeném tajemství, jež tu před jejich zrakoma se koná, důkladně poučeny; znají velikost křesťanské oběti; vědí, že jest to výkon nejsvětější, jaký jen Bůh mohl vymysleti a mocí svou provést. Všickni mají knihu v ruce a sledují se zbožnou pozorností posvátné obětní obřady a krásné modlitby, jež je provázejí. Mimo to zpívají od počátku mše až k evangeliu, a od přijímání ke konci svaté písně, a jejich učitelé zpívají s nimi, jak to sv. Pavel chtěl, a jak to sv. Augustin o sobě vypravuje.³⁾

¹⁾ Dupanloup — *Erziehung* II., 77. 82, 83.

²⁾ Hlava 28. Večer před svátkem v domě rozšafné matky.

³⁾ Fel. Dupanloup — *Die Erziehung* II., 83—84.

d) *Svatosti.*

Čas, kdy mají dítky *poprvé k svaté zpovědi* přistoupiti, jest věcí, které nelze tuto určit: to závisí na jejich duchovní probudilosti a ještě více na stavu jejich svědomí. Jest záhodno, učiti je, co jest zpověď, jakmile tomu rozuměti dovedou; potom vyčkejte, až dítě dopustí se první značnější chyby; rozněťte v něm velké zahanbení a probudte v něm výčitky svědomí. A uvidíte, bylo-li před tím již poučeno o zpovědi, že bude samo od sebe hledati útechy u zpovědníka, žalující mu na sebe. Třeba přičiniti se, aby pocítilo živou lítost a nalezlo ve zpovědi úlevu své bolesti, by tudíž prvá ta jeho zpověď způsobila zvláštní dojem v jeho duši a stala se pramenem milostí pro všechny budoucí zpovědi jeho.

Za to zdá se mi, že by dítě mělo býti připuštěno *k prvnímu svatému přijímání* v tu dobu, když dospělo již zralejšího rozumu, stalo se učelivějším a odložilo značnější chyby. V této prýtné době víry a lásky k Bohu bude dítě přístupnějším milostem, kterých se má státi účastným ve svatém přijímání. Na tu dobu ať čeká dlouho toužebně: totiž ať se učí toužiti po ní od nejútlejšího svého dětství, jako po největším statku, jehož lze tu na světě dosáti, jakožto blaha, které jest předtuchou radostí nebeských. Mám za to, že by prvé přijímání mělo býti co nejslavnější; ať zdá se dítěti, že v těch dnech jsou k němu obráceny oči všech; ať dává na jevo štěstí své; ať jiní berou upřímně podíl na jeho radosti; ale nechťejme od něho, že bude při vznešeném tom úkonu chovati se nad svůj věk. Ačkoli se má dítě mnoho připravovati k svatému přijímání, myslím přece, když již jest připraveno, že by se potom nemělo příliš dlouho otálet, aby přijalo stkvostnou tu milost, dokud jeho nevinnost ještě nebyla vydána nebezpečným příležitostem a nepočala vadnouti.¹⁾

e) *Slavnosti.*

Slavnosti jsou, smím-li se tak vyjádřiti, srdce a ohnisko živé a ryzí zbožnosti. Nejtklivějších, nejpresvědčivějších, nej působivějších prostředků vychovavacích bývá tu náboženstvím používáno, by duše vzdělávaly, zušlechtovaly, posvěcovaly: svátosti pokání a oltářní, upřímné vyznání hříchů, vroucí přijímání nejsv. svátosti, božské slovo, církevní zpěv, zkroušená modlitba, nejvyšší nauky víry, nejtklivější povzbuzování vroucí horlivosti, nejkrásnější obřady —

¹⁾ Fénélon — O dív. vých. 49.

to vše jest, jak známo, v slavnostech těch sjednoceno, a zejména tím působí se důkladné vychování srdce a svědomí, vůle a povahy, čili vychování celé duše.

Zejména tři slavnosti: vánoce, velikonoce a Boží Tělo označují jakoby trojí velké období křesťanského roku a vlévají do duší dětských nejmocnější a nejsladší náboženské pohnutí, jež si lze mysliti.

Kterou měrou dětský jásot vánoční, velkonoční alleluja a vítězná sláva nejsvětější svátosti o Božím Těle schopny jsou, k srdci našich milých dítek mluvíti, duše jejich blažiti a povznášeti, to vyličiti nelze.

Krásná křesťanská slavnost ve zbožném ústavě vychovavacím jest více, nežli velebná náboženská upomínka; jest to božská událost v celé své skutečnosti, vznešený děj, opravdové drama, v němž slovo evangelia, duchovní zpěv, posvátné obřady a přítomný vykupitel, Ježíš Kristus se, duší zmocňují. A nej pamětihodnější a nejtěkavější při tom jest, že dítky a jejich učitelé nejsou pouhými diváky; berou na sebe v posvátném tom dramatu překrásnou roli. A právě v tom jeví se nejvnitřnější smysl a nejhlubší síla křesťanství.

V příčině velikých vědeckých slavností v ústavech vychovavacích byla by dvě obecná připomenutí velice důležitá.

Předně: mají veliké ty slavnosti vědy býti ve shodě s oněmi velikými náboženskými slavnostmi, jež pak celý vědecký postup, všechny rozumové práce ústavu tajemnou silou podporují a oduševňují.

Po druhé: Abychom dětem vštěpili zálibu ve zbožnosti a ctnosti, jest třeba, jim vykonávání jich učiniti milým; náboženské slavnosti budtež jim pravými slavnostmi, totiž dny radosti, nevinných vyražení, upřímné veselosti v duchu Páně.

Platon: Radost, žalost, žádost — toť jest téměř celé lidstvo; to jsou ty pohnutky, na nichž každá smrtelná bytost jest závislou a které všechna její veliká hnutí způsobují. Proto, jedná-li se o vzbuzení chvály ctnosti, nestačí ukázati, že sama v sobě jest nejctihodnější; třeba jest také učiniti patrným, chce-li kdo její sladkosti okusiti a ne jako přeběhlík od prvých let ji opustiti, že všechno ostatní předčí po té stránce, která nám nejvíce leží na srdci, totiž: že zjednává více pravých radostí a méně bolestí po celý život, což dokázati způsobem zřejmým, pokud možno, nesmí býti opominuto, dovedeme-li to vhodným způsobem učiniti.*

Písmo svaté dí: Ten, kdo činí dobré, musí šťastným se cítiti v tom dobrém, jež činí.¹⁾ To zvláště jest pravda při dětech. Úplná nezištnost není jejich věcí. Žádáte na nich práci a námahu, zbožnost a ctnost; ony musí v tom nalézati štěstí.

Proto slavnosti buďtež pro ně pravými slavnostmi, by se při tom zotavily a s celou veselostí dobrého svědomí, s celou upřímností spokojeného srdce se z toho radovaly; dobrým za odměnu a na povzbuzení k dobrému, ale také zlým jaksi za lék proti zlému a jako vybídnutí k obrácení. Neboť duše dítek jest zřídka zatvrzena, a nad čistou radost krásné slavnosti není ničeho, co by osten svědomí v mladých těch duších tak ostřilo a spásitelnými předhůzkami zapomenutou lásku k ctnosti tak probouzelo. Tyto radosti, jež kolem nich si průchod zjednávají, a kterých tak mnozí nevinní spolužáci v blaženosti požívají, budí v nich přirozenou ošklivost k zlému, které je poskvřňuje.

U mládeže má se to se zbožností jako se studiem.

Studium nesmí jim se zdáti jako něco abstraktného, suchoparného, odporného; nejen že nesmíme chtít, tvrdou příkrostiti své autority doháněti je k práci, nýbrž jest třeba, vždy ukazovati ku krásnému a utěšenému cíli, který je při pilnosti udrží. Tak je navykne, se zálibou obrátí se věcmi opravdovými; znenáhla vzbudí se v nich k tomu chuť, stávají se pro ušlechtilé požitky ducha vnímavými a tak jest pro vzdělání jejich ducha vše získáno. Rovněž zbožnost budiž mládeži něčím přemilým, co je poutá a vábí. Obvyklež zdá se jim táž býti smutnou a nudnou; činí si o ní představu pochurnou, kdežto hra, svoboda a nevázanost nabízí se jim v podobě příjemné. Nic horšího nad to. Náboženství musí naproti tomu vždy ukazovati jim tvář lahodnou a přívětivou, s výrazem přívětivé matky, která jenom na štěstí dítek svých pomýšlí.

Den Boží nesmí tedy mládeži býti dnem únavy, nýbrž má býti nejen utěšeným dnem klidu a oddechu, ale také dnem zbožnosti; slovem mládež má v ten den se osvěžiti, by s radostí vždy ho očekávala.

Cvičení ve zbožnosti jsou ovšem potřebna; avšak buďtež to cvičení, jež dítky neunavují, naopak je povzbuzují, posvěcující je: mnohem krásněji sloužená mše svatá s velebnými zpěvy, vhodné vyučování katechismu s dojemnými naučeními, jemná, krásně

¹⁾ *Beatus in suo facto.*

přednesená připomenutí, povzbuzující příběhy, vřelá, krátká, nenucená napomenutí.

Také hodí se na neděli, zabývatí se náboženskými úkoly a dopisování dítek rodičům.

Velké slavnosti buďte stkvělé a nádherné. Souhlasí to s povahou dětskou. Pak mají slavnosti pro ducha i srdce dítek podivuhodný půvab. Viděl jsem nejdojemnější jich účinky, ano, viděl jsem, kterak jejich radost, jejich štěstí se stupňovalo až k výbuchům nejvznešenějšího a nejčistšího náboženského nadšení.

Jeden nebo dva týdny buďtež přípravou k slavnosti, další týden necht' slouží k uzrání docílených plodů a k sebrání jich.

Celé rozdělení dne svátečního budiž co nejpříjemnější; pěkná vyrazení buďtež na vhodnou dobu určena; i jídelna měj svou slavnostní tvářnost; studium necht' záleží v zajímavé, střídaté, zbožné práci o slavnosti samé. Pravím: studium; neboť to nesmí v ten den scházeti, sice by se přimísila roztržitost, a dítky by se cítily příliš jako ve vzduchu a měly pak i při hrách dlouhou chvilí a nudu.

Tyto slavnosti a horlivost, kterou způsobily, byly příčinou nejznamenitějších prací v roce. A proto nebáli jsme se jich, když častěji se naskytly, ano, připojili jsme k nim každoročně jednu nebo dvě pouti k nějaké staré kapli v lese. Ve čtyři hodiny ráno vydali jsme se na cestu — s Bohem, latinská mluvnice a slovníky, na čtyřiašedeset hodin! — večer v deset hodin byli jsme zpět.

Jak častokráte v radostných těch dobách připomínal jsem roztomilým těm dětem slova sv. Pavla: »Radujte se v Pánu vždycky; opět pravím, radujte se! — Nikdo nemůže více než já přáti, byste radostí měli, ale sladkých a čistých radostí, které vám prospívají, a ne takových, jež vás náruživostmi naplňují a rozmazlují; radostí, jež vás osvěžují, při nichž zůstáváte sebe mocni, a ne radostí, jež vás strhují a svádějí«.

Měli byste viděti, s jakou radostí, s jakou nepokrytou veselostí, ano oko Boží na ně patřilo, jako dítky v domě otce svého a pod dohledem matky své, oddávali se vyrazení; jak opouštěli kapli, by se s právě takovou nevinností jako horlivostí pustili do svých her; jak potom s největší chutí a řevnivostí chvátali k studiu; jak se navzájem milovali; s jakou láskou Inuli ke svým učitelům a svým třídám; jak konečně, by Bohu chválu pěli, opět do kaple se vraceli. Cítili to — a posud se na to

pamatují a rádi o tom mluvívali, když šťastnou náhodou opět s nimi se setkáme -- cítili to všickni, že tyto slavnosti jim přibravily nejsladší, nejradostnější chvíle jejich života.

Jest to království Boží v křesťanském vychovávání.¹⁾

Platon: »Bohové, jsouce naplnění soustrastí k lidstvu, jež přirodou odsouzeno jest k práci, dopřáli nám dobu oddechu v pravidelném střídání slavností, jim ke cti zařízených; chtěli, bychom jejich pomocí v těchto slavnostech mohli vyrovnávati nedostatky svého vychování!«²⁾

V pondělí svatodušní konávala část katolických obyvatelů Dünkelsbühlských v průvodu duchovního vždy pouť na krásnou horu u městečka Ellwangen. Když jsem povyrostil, dostalo se mi od rodičů dovolení, jíti s průvodem. Poutníci vydali se na cestu přede dnem. Dennice, kterou jsem posud nikdy neviděl, třpytila se překrásně na nebi. Vál čerstvý ranní větřík. Mně bylo velmi veselo a jako bych znova byl ožil. Konaly se modlitby skoro pořád nahlas a střídavě zpívána píseň. Když zdaleka jsme spatřili dvě věže kostela poutnického, klekli všickni a modlili se »Zdravas Královno«. Pamatuji se velmi živě, jak mi v modlitbě té vnikla k srdci zvláště slova k P. Marii: »K tobě voláme lkající a plačící v tomto slzavém údolí! Orodovnice naše, obrať k nám své milosrdné oči, a Ježíše, který jest pozeňnaný plod života tvého, ukaž nám po tomto putování!« Pohled na tolik lidí se modlících, z nichž mnozí zdáli se býti nemálo stísnění, uchvátil mne velice, a více než kdy jindy cítil jsem, že jsme zde na zemi jen poutníci a jako v cizině, a nacházíme se jenom na cestě do lepších krajín, do pravé své vlasti.³⁾

Vrchní rabín v Mistrichu v Holandsku, Em. Weil, nalézal se právě na ulici, když v den sv. Sěrvasia 1820. ubíralo se tudy processí. Chtěl se vyhnouti, ale proti své vůli byl tlačěn ku předu. Tak se processí blížilo, a když nejsvětější svátost jemu byla na blízku, zkoušel marně se vzdáliti; jakousi vnitřní mocí cítil se nucen pokleknouti a klaněti se, neboť v okamžiku tom, jakoby Božským paprskem osvětlen, poznal v Kristu zaslíbeného messiáše. I stal se později katolickým knězem.⁴⁾

Fénélon: »Musili bychom podstatu náboženství důkladně zneuznávati, kdybychom neviděli, že jest cosi historického; celé síti podivuhodných událostí děkuje své založení, své trvání a vše, co působí, že je plníme a věříme . . . Bůh, jenž lépe než kdo jiný znal lidského ducha, jež stvořil, uložil náboženství v prstonárodních událostech, jež daleky jsou toho, by prostého člověka přetěžovaly, ale spíše mu pomáhají, by tajemství pochopil a podržel.«⁵⁾

¹⁾ Fel. Dupanloup Erziehung. II., Str. 91 a d.

²⁾ De Leg. II.

³⁾ Kr. Schmied — Upomínky z m. života. 69.

⁴⁾ Rosenthal — Convertitenbilder. I., 1, 391.

⁵⁾ Fel. Dupanloup Erziehung. II., 93.

12. Seznavše prostředky k vypěstování zbožnosti, všimněme si způsobů, jimiž mládež ku zbožnosti se vede, a to především *návyku*. Cvičení ve zbožnosti buďtež vhodně volena, co možná rozmanita, vždy praktická, a náležitě prováděna. Jako ve všem vážném a opravdovém, tak i v náboženství mládež vydrží se cvičiti vždy jen krátkou dobu, jen toho dbá, co se jí samé týká — vyjma nějaký příběh — a jen to na sebe obrací, co ji živě zajímá. Každé cvičení, jež nudí, jest škodlivé. Způsob, kterým se cvičení ve zbožnosti provádí, jest rovněž tak důležit, jako jeho obsah. Nedůstojným vykonáváním povinností náboženských stává se zbožnost nudnou, ba i nesnesitelnou.

Vychovávání bylo od mého nejtělejšího mládí velice křesťanské, zač nemohu Bohu dosti děkovati a zač rodičům svým hojně odplatiti račiž! Matka učila mne již při probuzení mého rozumu nejdůležitějším věcem z nauky křesťanské a několika krásným modlitbám; také modlívala se se mnou každodenně modlitbu ranní; modlitba večerní beztoho nejčastěji konána společně. Dosti dlouhá modlitba při jídle, a to ráno, v poledne i večer, musila konána býti slušně, a ani otec ani matka netrpěli, by konána byla nepobožně a neslušně, jak v mnohých domech, zvláště na venku, se děje.¹⁾

Tiché nedělní ráno, jež my dívky trávily jsme s matkou, stávalo se pro nás vždy blahodárnějším. Seděli jsme pak kolem okrouhlého stolu, my bratři kreslice, sestry namahavě punčochy pletouce pro loutky své, kdežto matka nám něco vzdělavatelného předčítala, třeba ze spisů Krummacherových pro mládež, které tehdy vycházely, nebo také příběhy z Písma svatého. Na to bavila se s námi o tom, co čteno, způsobem, jemuž jsme dobře rozuměti mohli; a v takových hodinách ovijela se kolem přirozené lásky rodinné ještě jiná posvátnější páska, jež srdce nás všech přes rozmanitá pozdější poblouzení nejen mezi námi, nýbrž, jak doufám, také s naší vlastí na věčnosti navždy pevně spoutala. Také otec někdy přicházel, zvláště byli-li jsme na venkově, s nějakou drobnou prací k malým těm domácím službám Božím. Necítil odporu v srdci svém a naslouchal přívětivě, s počátku zajisté jen maje z toho potěšení, že byl pohromadě v klidu se svými. Avšak i na něho došlo, a znenáhla i on zachvácen byl onou podivuhodnou nákazou, jež ze ctnostných lidí činí ubohé hříšníky a v srdci rozněcuje lásku, která není z tohoto světa.²⁾

13. Mimo návyk záleží též na moudré *kázni* a opatrném *vedení*.

Dítěti buď záhy vštípeno vědomí, že jest se mu *báti* přede-

¹⁾ P. Kasp. Kuhn — Durch Kampf und Sieg. Paderborn 1895. 11.

²⁾ W. v. Kugelgen — Jugenderinnerungen eines alten Mannes. 121

vším Boha a na jeho místě rodičů a vychovatelů. Bázeň ta budiž mírněna probouzením *lásky*.

Jest pak dětem vštěpovati nauky, jež jsou základem náboženství. Zvykejte dítky, by celým svým chováním dávaly na jevo, že duši cení nad tělo. Chvalte jim vzdělání, které ducha posiluje a povznáší; dávejte na jevo úctu k pravdám, které vedou k moudrosti a ctnosti; pohrdejte zábavami a rozkošemi smyslnými, jako činili staří Římané a tak vedli také svoji mládež. Navykejme dítky, by od obyčejných věcí dovedly povznášeti mysl svou k vznešeným; vedme je, by znenáhla samy na sobě poznávaly a uznávaly cenu ctnosti a zvláště zbožnosti. Seznamte mládež s významem všech obřadů, jichž se užívá při službách Božích a při výkonech svátostných. Zbudte v nich zálibu v promluvách nikoli planých, ale vážných a vzdělavatelných; takové promluvy a taková čtení, konané v rodině, vedou mládež k pozornosti na výklady v chrámu Páně. Vzbudte v nich úctu a lásku k chrámu a k osobám, jež účastní se výkonů služeb Božích. Nikdy nestrpte, aby před dítkami kdo se posmíval věcem a osobám duchovním. Učte je, pohlížeti na smrt s myslí věčící.

Vedte dítě k tomu, by si často připomínalo, jak by Ježíš Kristus smýšlel a mluvil o našich hovorech, o našich zábavách, o našich nejvážnějších činech, kdyby žil dosud viditelně mezi námi. Rcete: Jak bychom strnuli, kdyby pojednou se zjevil mezi námi, když právě jsme nejméně pamětlivi jeho zákona? A zdaž se každému z nás nestane tak po smrti?

Vyložte dětem důkladně desatero přikázání, nejen ve škole, ale také doma, a při jednotlivých činech dejte jim posouditi, zdali shodují se s přikázáním. Vedte je k poznání, že v evangeliu jasné nalazáme to, co v desateru je pouze naznačeno; tím ukážete k důležitosti čtení evangelia.

Ukažte dětem, že Bůh chce, bychom jej ctili nejen ústy, ale i srdcem a skutky. Připomínejte jim často, co vše slíbeno za ně na křtu svatém, a kterak svaté biřmování nás činí bojovnsky Ježíše Krista. Připravme je na nebezpečí, kde ve světě bude jim pevně státi při zásadách křesťanských, třeba jim bylo snéstí posměch a pronásledování. Vyličte jim naproti tomu blaho, jehož se nám dostává, že se sjednocujeme ve svátosti oltářní s Ježíšem Kristem již zde na zemi, a jaké blaho nás čeká, když žíti budeme s ním na věčnosti.¹⁾

¹⁾ Viz: Fénelon — O vých. dív. 39. a dal.

Kdekoli se příležitost naskytne, probouzejme a utvrzujeme *víru v Boha, naději a lásku*.

Celý život lze pokládati za velikou školu zkušenosti, v níž mužové a ženy jsou chovanci. Jak ve škole, tak v životě jest mnohým naukám pouze věřiti, zvláště kde učitelé jsou útrapy, žalosti, pokušení, obtíže; než přes to dlužno je bráti nejen jako poučky, nýbrž uznávati také, že jsou od Boha seslány.¹⁾ Tím upevníme ducha mládeže, že v době utrpení nepoklesne, ale pozvedati bude zraků svých tam, odkudž vždy jen dobré přichází, byť i bolest působilo.

14. Při pěstování opravdové zbožnosti jest se *stříci* všeho, cokoli by vedlo k jakési strojenosti, nepravdivosti, přetvářce. Jest rozdíl mezi zbožností a pobožňstkářstvím. S opravdovou zbožností neshoduje se náboženská nesnášlivost.

Sv. František Sal.: „Pravou zbožnost dobře lze spojit se slušností a zdvořilostí, jakož i s jinými vlastnostmi, jimiž vespole občování stává se příjemnějším. Zbožnost křesťanská nežádá, aby člověk byl ošumělým, zasmušilým, nezdvorným a hrubým; ano naopak, člověk v pravdě zbožný hledí také lahodnosti a vlídnosti, a usiluje vždy, aby příjemnými způsoby života svého i do srdce jiných vštěpoval lásku ke zbožnosti a ctnosti. Zasmušilá mysl nebývá znamením zbožnosti, jak mnozí za to mají; vždyť máme Bohu sloužiti s radostí a s jakousi svatou volností. Duchu víry křesťanské neprotiví se snad nic tak velice, jako nucenost a zotročilost; vždyť Bůh sám chce, abychom se k němu utíkali jako děti k otci s pravou důvěrou.“²⁾

»Nikdy nebudiž s věrou nebo s úkony pobožnosti mícháno to, co není vzato z evangelia nebo co není stvrzeno stálou autoritou církevní.

Navykejte dívky, beztoho příliš lehkověrné, by nevěřily ihned mnohým nezaručeným povídačkám a nelpěly na jistých pobožnostech, které byly zavedeny nerozumnou horlivostí, jež k tomu ani nevyčkala církevního schválení. Aby se opravdu naučily, co si mají o tom mysliti, neodsuzujeme těchto věcí, které často byly zavedeny ve zbožném úmyslu; ale ukažme jim, ani jich nehaníce, že nemají pevného základu. Spokojte se tím, že se nikdy nezmíníte o těchto věcech, kdykoli budete dítě vyučovati

¹⁾ S. Smiles — Karakter. 469.

²⁾ Jak. Procházka Život sv. Frant. Sal. 92.

víře křesťanské. Tím mlčením dítě naučí se zvykati, by pojímalo křesťanství vždy ve vši jeho ryzosti a dokonalosti, a nepřidávalo k němu nikdy oněch věcí k němu nenáležejících. Později budete je moci znenáhla připravovati proti naukám jinověrců.«¹⁾

Výrok poustevníků egyptských: »Neshodují-li se naše skutky s naší horlivostí v modlení, pak veškeré naše jednání jest marno.«²⁾

12. Pěstování lásky k přírodě a k lidem.

1. »Milovati budeš Boha nade všechno a bližního jako sebe sama.« »Totof jest přikázání mé, byste se vespolek milovali, jakož i já miloval jsem vás.« »Synáčekové moji, nemilujmež slovem, ani jazykem, ale skutkem a pravdou.«³⁾ — Jest tedy mládež vésti k lásce k bližnímu, kteráž nemá však záležeti v pouhém *citu*, nýbrž má projevovati se *skutkem*.

Podrobněji lze láskou rozuměti: *milování, dobrou radu, podporu a pomoc, strpení, odpuštění, dobrý příklad*.

Smíme říci, že kdo pouze srdcem, v duchu miluje, na prvním lásky stupni stojí; kdo však miluje a dobře radí, na druhém; kdo miluje, dobře radí a pomáhá, na třetím; kdo miluje, dobře radí, pomáhá a trpělivě snáší, na čtvrtém; kdo miluje, dobře radí, pomáhá, trpělivě snáší a odpouští, na pátém; a konečně kdo miluje, dobře radí, pomáhá, trpělivě snáší, odpouští a vyučuje, buď slovy, buď skutky bližního vzdělává, ten dostoupil šestého, nejvyššího stupně lásky.⁴⁾

2. Z prostředků vychovavacích, pokud mohou prospěti při pěstování lásky k bližnímu, lze uvést téměř všechny.

Povšimněme si zvláště některých.

a) *Společnost*, počínajíc rodinou, pak ve škole, obci, národě a církvi, působí především sebevědomím a sebecitem společenským přichylnost k jednotlivým osobám, a vede je znenáhla k obětovnosti ve prospěch jiných.

Avšak již od nejprvnějšího počátku jest třeba dohlédnouti, by sobectví v některých případech neovládlo.

Jak často zavdává jmění bližního podnět k žádosti po něm!

¹⁾ Fénelon — O vych. dív. 43.

²⁾ Ida Gr. v. Hahn-Hahn. — Die Väter der Wüste. 480.

³⁾ I. Jan 3, 17 - 18.

⁴⁾ Ludvík Granad. — Vůdce hříšníků. Praha. 1868. 651.

Jak často bývá slabé, chudé dítě mezi zámožnějšími nikoli předmětem účinné soustrasti, ale bujně svévole a zlomyslnosti! Což divu, že v jeho srdci místo lásky vypučí jedovaté býlí nenávisi proti mocným a zámožným!

Milá Amalie! Buď s bratrem svým Ludvíkem příkladem každé rodině. Postarej se o jeho důvěru, hled' si ji získati, ustup mu někdy, lahoď jeho mužským ctnostem, uč ho zdvořilosti a uctivosti k pohlaví našemu. Jemné a příhodné napomínání sestřino může mladého člověka nemálo vzdělati. Otec váš dostačí Ludvíkovi za nejlepší příklad všelikých ctností; učitelé, knihy, cesty dají mu osvětu a mnohé jiné vědomosti; tvou povinností bude, dobrým jeho vlastnostem půvab dáti, onen lesk, jež toliko ženská ruka vykouzlití dovede. Kdyby mně dobré nebe žítí popřálo, já bych dílo to dokonala; když jest mi však jinak usouzeno, zastaň mne, Amalie! Ať bratr tvůj pohlížeje na tebe, dobře o pohlaví našem soudí, ať se záhy naučí ctíti a velebiti ctnostné ženy. Přičiníš tak ze svého k štěstí jeho a dovedeš, že bude později dobrým a šetrným mužem.¹⁾

Bůh, který určil každou bytost k účelu jí při stvoření vytknutému, stvořil srdce ženské přehluboké, aby žádná lidská náklonnost nebyla s to je vyplniti, aby hloubka jeho nižádnou bytostí stvořenou vyčerpána býti nemohla, protože chtěl utvrditi bytost ženskou úplně v lásce a takto způsobiti, aby ženské osobě netoliko možno, ale i potřebno bylo smýšlení nejušlechtilejší a konání skutků a obětí hrdinských.

Žena to jest, která dle vůle Hospodinovy jak v rodině, tak ve společnosti lidské pěstovati a udržovati má lásku křesťanskou, něžnost, útrpnost, zbožnost a oddanost, vůbec lásku ve všech stupních, ve všech ušlechtilých tvarech. Prozřetelnost Božská klade dítko v lůno rodiny, aby jako na dvou perutech jedné a téže bytosti, totiž na srdci ženy a rozumu muže chováno a odchováno bylo.²⁾

Nevím, drahá Bohumilol zdali jest ta žádost spravedlivá, žádati si a byť i pravým způsobem to, co jiný spravedlivě má; zdát se mi, jako bychom takto toužili zaříditi se pohodlně na útraty cizí. Nema-li pak ten, jenž jest v spravedlivém držení nějakého majetku, většího práva, aby si ho zachoval, nežli kdokoliv jiný oprávněn jest žádati, aby si ho získal, a byť i po právu bylo? I jak možná žádostí svou směřovati k majetku bližního bez úmyslu, jej oň připraviti? A buď si třeba spravedlivá taková žádost, *laskava* není a nebude nikdy; a zajisté nechťeli bychom, aby kdos jiný podobně též bažil po jmění našem.³⁾

Po tom poznáš přítele pravého, miluje-li tebe, ne co tvého. (Pol. př.) Neštěstí ukazuje, kdo pravdivě miluje. (Pol. př.) Dej mi, Bože, plačidruha, zpěvodruha sám si najdu. (Srb. př.)

¹⁾ Kl. z Taňských-Hoffmannová — Památka po dobré matce. 37.

²⁾ Ch. Sainte-Foi. — Vážné doby mladé dívky. V Budějovicích. 17.

³⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 241.

b) Příklad jest z prostředků nejvydatnějších.

Martyn, známý missionář mezi Indiany, měl přítele v gramatické škole Trurské. Sám byl těla slabého a povahy dráždivé. Větší hoši rádi ho dráždivali, ba i bili. Avšak jeden z větších hochů, pojav k němu náklonnost, vzal ho pod svou ochranu, stavěl se mezi něj a jeho pronásledovníky, a nejen všechny boje zaň vybojoval, nýbrž i v učení mu pomáhal. Martyn se dostal na universitu Cambridgeskou a zde našel svého starého přítele. Martyn byl nestálý ve studiích, nedůtklivý, časem poddávaje se výbuchům nezkroceného téměř vzteku; avšak silnější a dospělejší jeho přítel byl rozvážlivý, trpělivý, v práci neunavný; také neustával bdíti nad svým druhem, raditi mu a vésti ho k dobrému. Vzdaloval ho společnosti špatné a radil mu, by pilně pracoval »ne pro chválu lidí, ale pro slávu Boží«; a s takovýmto zdarem pomáhal mu ve studiích, že Martyn o zkouškách vánočních byl první ve své třídě. Nicméně laskavý přítel Martynův nikdy sám nedosáhl zvláštní slávy; ale dospěl k vyplnění nejvroucnější své žádosti, aby vytvořil charakter svého přítele, by jeho duši nadchl láskou k pravdě a připravil ho k ušlechtilému dílu, které Martyn krátce po té podnikl.¹⁾

Kanovník Moseley dí: »Ku podivu jest, mnoho-li působí dobrého dobrota. Co dobré jest, nezůstává samo, ani zlé; činí jiné dobrými nebo jiné zlými — a ti zas jiné, a tak dále: jako kámen do vody hozený činí kruhy, jež jiné širší kruhy tvoří, a ty působí opět jiné kruhy, až nejzazší z nich dostoupí břehu... Téměř všecko, co jest dobrého na světě, takto, tuším, jakoby podáním přišlo k nám z dob vzdálených a ze středisk dobroty často již neznámých.«²⁾

Moji rodiče přestěhovali se do Augsburgu, a moje matka byla nyní právě ve svém živilu. Jaká radost, jaká blaženost byla to pro ni, že mohla tolik krásných oltářů navštívit, při tak mnohých službách Božích se účastnit, tak často svátosti přijímat! Jenom jedna věc kalila ušlechtilé vyrazení mé matky v Augsburgu, totiž pomyšlení, že její přátelé a známí v domovině tohoto štěstí také nebyli účastni. Smýšlení to přešlo i na mne; když na př. nějakého pokrmu požívám, který mi velmi dobře chutná, vznikne ve mně soustrast s těmi, kdož ho nikdy nemají, do konce hlad trpěti musí, ačkoli by snad toho štěstí mnohem spíše zasluhovali, nežli já.³⁾

c) Zkušenost. Bychom měli soucit s něčí radostí nebo strastí, jest třeba, bychom jeho poměry dovedli povážiti, a to lze tím snáze, jestliže jsme podobného něco sami zkusili. Kdo sám přišel o dítě, pochopuje bolest těch, jimž mrtvolu dítěte odnášejí. Kdo sám byl nemocen, pochopuje utrpení nemocných. Silák těžko pochopí, co trpí člověk slabý. Boháč těžko pochopí, kterak

¹⁾ S. Smiles — Charakter. 96.

²⁾ S. Smiles — Charakter. 101.

³⁾ P. K. Kuhn — Durch Kampf zum Sieg. Paderborn. 1895. 96.

chudás může naříkati pro ztrátu jediné koruny. Proto jest třeba dítky vzíti s sebou, když jdeme konati skutky milosrdenství.

Chce-li dítě skutkem projevití svoji soustrast, třeba by způsob nebyl zcela vhodný, nebraňte mu, byste snad bráněním neudusili v něm zárodek lásky. Dítě spěchá, by ti přispělo, ač pomoc jeho jest třeba zbytečná nebo i obtížná; přijmi vlídně jeho službu a tím posilníš je v ochotném konání služby lásky k bližnímu.

Ó, jak jest to přece jenom pravda, že ten, kdo v mále jest věrný, nad mnohým bývá ustanoven! Kolikrátkoli se třeba jen v nepatrných věcech z upřímného úmyslu přemohu, a příležitost vyhledám, bych svému bližnímu z lásky malou službu prokázal, cítím přírůstek milosti. Jak pravdivým objevilo by se nám evangelium, jen kdybychom do opravdy zkusili, všech jeho předpisů uposlechnouti a při tom nitro své bedlivě pozorovati!')

Zkušenost o věcech ukrutných — uspoř dětem svým! Odstraň příležitost, kde by mohly viděti nebo slyšeti, jak ukrutnosti se páší! Ušetř dítě pohledu na zločince, opilce a p., nebo alespoň neopomeň vždy upřímně jich politovati.

d) *Poučení* jest třeba, by dítě vědělo, že *zdravý* má zdraví k tomu, by nemocným pomohl, že *silný* povinen jest zastati se slabých, že *bohatý* má prostředky k tomu, by vyhledával svou blaženost v konání skutků milosrdenství, že *vznešený* má vynikati pravou ušlechtilostí; a kteří tak nečiní, že zapominají se nad svatou povinností svou.

Poučte mládež, že radost nad cizím utrpením jest hrubost a sprostota. Poučte ji, že za dobré odvděčiti se má dobrým; a protože křesťanu se ukládá, i zlé spláceti dobrým — poučte ji, kterak že tedy ohavným jest nevděk.

Dějepis i zeměpis přispěti může poučením o velkolepých dílech milosrdenství, o tom, co se dalo a posud děje pro slepé a hluchoněmé, pro choré a nuzné, o činech obětovnosti a velkomyslného sebezapření. A když vyprávíme, tu naskytá se tisícírá příležitost, mládež ochotně naslouchající nadchnouti pro vznešené a krásné povahy, roznítiti v nich soustrast s utrpením a souslast s radostí. Poučení budiž vždy spolu *pouzbuzením*.

Avšak i také o tom třeba mládež poučiti, že ve světě přecho často není tak, jak by mělo býti. Nevzbudme v mládeži nedůvěru k lidem, ale vedme ji k opatrnosti, by učila se rozeznávati pravý soucit od lichého, by ne hned vždy otvírala srdce tam, kde na pohled jeví se upřímná soustrast, za níž však číhá lest a zloba.

1) Al. Knöppel — Bern. Overberg. 133.

Na každý způsob ať připraví se na sklamaní, jež však nesmí podkopati lásku k bližnímu, třeba zdál se býti lásky naší nehodným. Vyrvalá nezištná láska jest s to, přemoci i největší zlobu.

Nejvznešenější poučení o lásce k bližnímu poskytne Písmo svaté a životopisy svatých, světic a jiných lidumilů.

Často a mnoho líčil jsem dětem štěstí tiché, mírumilovné domácnosti, která rozvahou a pilí dodělala se jistého chleba a jest s to, nevědomým, nevychovaným a nešťastným lidem raditi a pomoci. Když k mým prsům byl nakloněn, tázal jsem se některého z nejcitlivějších: »Nechtěl bys také jako já rád mezi chudými nešťastníky žíti, je vychovávat, z nich vzdělané lidi učiniti?« »Bože, jak se jejich srdce hnulo, jak slzy jim stály v očích, když mi odpovídaly: »Ježíš, Maria! kdybych to mohl také tak daleko přivést!« — Když několik vystěhovalců z Grisonska s tichou slzou několik tolarů pro ně do rukou mi tisklo, nenechal jsem jich odejít; zavolał jsem dívky, řka: »Dítky! tito mužové prchli ze svého domova, a zítřka snad nevědí, kde sami najdou přístřeší a výživu, a přece při vlastním nedostatku vám dávají tento dar. Pojdte, poděkujte jim!« Pohnutí dítek vzbudilo hlasité štkání u mužů. — Když Altdorf vyhořel, shromáždív dívky kol sebe, řekl jsem jim: »Altdorf shořel. Snad je v tomto okamžiku sto dítek bez přístřeší, bez potravy, bez oděvu. Nechtěli byste prositi naši dobrou vrchnost, by asi 20 z těchto dítek přijala do našeho domu?« Vidím ještě teď před svýma očima to pohnutí, a při něm slova: »Ach, ano! ach můj Bože, ano!« — »Ale dítky!« pravil jsem pak, »rozmyslete si, co žádáte! Náš ústav nemá tolik peněz, co třeba; není jisto, že k vůli těmto chudým dítkám dostaneme více, nežli dříve. Mohlo by se tedy stát, že by vám bylo k vůli těmto dítkám více pracovati, že byste dostali méně jísti, a že by vám bylo o oděv s nimi se rozdělit. Neříkejte tedy, že si těch dítek přejete, leč že si vše to k vůli jejich nouzi rádi a upřímně dáte líbiti.« Řekl jsem to se vším důrazem, jak jsem jen mohl, dal jsem jim samým opakovati, co jsem byl řekl, abych byl jist, že dobře rozumějí, kam jejich nabídka vede. Ony však zůstaly při svém, opakující: »Ano, ano! i kdybychom měly dostati špatnější jídlo, a více měly pracovati, a oděv s nimi rozdělit, těší nás to přece, přijdou-li.«¹⁾

Vděčnost líbí se každé cituplné duši, a věru tak jest přirozena, že zdá se, jakoby také zvířatům byla dána. Živě cítiti uměl, ač sotva mluvití ten, kdož vděčnost *paměti srdce* nazval. Milá Amalie! Uč se býti vděčnou, nestyď se nikdy za šlechetnou tuto ctnost, naopak, budiž tvou chloubou a ozdobou! Viš už, čím jsi Bohu, čím jsi lidem povinná; jest ovšem pravda, že rodičům nesnadno jest pouhou vděčností se odměniti, ale u jiných jest to snadnější. Zapisuj v srdce pilně každý dar, každou upřímnost, vůbec vše, cožkoli do-

¹⁾ J. J. Pestalozzi.

brého jsi přijala. Ať paměť tvá zvěční dobrodiní jeho, ať vděčnost svou netoliko slovy, ale i skutkem projevíš, a tobě ať se zdá vždycky, že jsi mu ještě vše nesplatila.¹⁾

Heldring přirovnával k vrzání dveří reptání a bručení mezi lidmi. Kdož pak by to rád poslouchal? A přece jest možno odstraniti je tak snadno jako ono. Jen několik kapek oleje a jest to tam. Tento olej jest — láska.²⁾

e) *Rozkaz* byl by na místě jakožto přikázání Boží a ve smyslu provádění tohoto přikázání. Jinak jest přímé přikazování vzhledem k výkonům lásky spíše na újmu; neboť jest třeba povzbuzovati vůli, by co možná samochťíc konala skutky lásky.

Nicméně jsou přece také doby v životě, kdy rozkaz, nebo alespoň přání nebo rada v té příčině může býti na místě.

Co se mne týče, milená dcero, zdá se mi, že již brzy skončí se všechny povinnosti mé. Až tyto řádky čísti budeš, počne tělo mé se rozpadávati a zanikati . . . ale duše zůstane a pozorovati bude všeliké tvé jednání; v moci tvé bude, ji buď trápiti nebo těšiti. Amalie, pamětliva budiž toho v každé chvíli života svého! Jdi cestou ctnosti a nezoufej nad smrtí mou, čítej pilně tyto úvahy a navštěvuj hrob můj! Místo věnce a pomíjejících kvítků přines k poslednímu obydlí mému srdce čisté a nevinné, duši v nové a nové ctnosti oděnou.³⁾

f) *Odplata*. Zde má hlavně místo odplata Božská. Svědomí sice také nás odměňuje, když konali jsme skutky lásky; jsou však případy v životě, kdy nesnadno vůle by se odhodlala, konati dobře nepříteli, klyby slovo P. Krista k tomu nepobízelo a odplatu v nebesích nenabízelo.

Avšak i tresty za nelásku jsou nezbytny, a to často i tresty úmyslné.

Také napomenutí, pokárání a hrozba někdy má své místo.

Paley byl žákem koleje Kristovy Cambridgeské. Ač jeho schopnosti byly veliké, byl přece povrchní, lenivý a marnotratný; a na počátku třetího roku nemohl se vykáhati velikými pokroky. Když jednou jako obyčejně celou noc prohýřil, přistoupil ráno jeden z jeho přátel k jeho loži, řka: »Paley-i, já jsem celou noc nespal, myslil jsem na tebe. Myslíš jsi, jaký jsi blázen! Já bych měl co rozhazovati a mohl bych lenošiti; ale tys chudšas a nemůžeš a neměl bys lenošiti. Já bych asi nesvedl ničeho, i kdybych se přičinil; ty dovedeš všechno. Tak jsem nespal celé noci, přemítaje o

¹⁾ Kl. z Taňských-Hoffmannová — Památka po dobré matce. 39.

²⁾ Dr. H. Sengelmann — Aphorismen. Norden. 1885. 50

³⁾ Klem. z Taňských-Hoffmannová — Památka po dobré matce Přel. Fr. M. Vrána. Praha. 1879. 36.

tvém bláznovství, a přicházím nyní, abych tě vážně napomenul. Ne-
polepšíš-li se a půjdeš-li touhle cestou dále, odřeknu se tvé společnosti
na dobro !• Povídá se, že Paleyem toto napomenutí tak otfáslo, že od
toho okamžení stal se jiným člověkem. Stal se jedním z nejpilněj-
ších žáků.¹⁾

g) *Náboženství* povznáší lásku k bližnímu na nejvyšší stupeň,
poskytující jí posilu, jako žádný jiný podnět na světě. Kdo miluje
Boha z celé duše, jak neplnil by, co mu káže? A káže-li milovati
nepřítele, tu nemůže-li tak učiniti pro nepřítele samého, učiní tak
pro Boha, který sám ukázal, jak nepřítelům dobře činiti.

Láska má svůj zdroj v Bohu. Má-li býti pravá, musí v Bohu
se kořeniti a k Bohu vésti. Jak často naše domácí večerní pobožnost
vzrušené mysli zavlažila rosou míru! Jak často Boží slovo stalo se
konejšitelem našeho sváru! Nikdy nenechali jsme slunce nad naším
hněvem zapadati, nikdy vnitřní rozladění a rozdvojení sestarati.
Staré škody jsou nebezpečny! Víc a více zvykal si jeden na druhého,
učil se jeho způsobu oceňovati a nechal ho jíti v klidu svojí cestou.
Jak opovážlivé jest to, jak svéhlavé a umíněné, svůj způsob myšlení,
mluvení a jednání považovati za jediné oprávněný a jej chtěti ostat-
ním všem vnucovati! Bůh nedal všem stromům narůstí stejnou
kůru; a my bychom chtěli dle vzoru své vlastní dokonalosti pře-
tvářeti všechny lidské duše? ²⁾

S velikou pečlivostí bděl Overberg nad tím, aby žádná nela-
skavost nevloudila se do jeho srdce. Kdekoli k tomu byla příležitost,
učinil si pravidlem, svého vlastního prospěchu nedbati a výhradně
usilovati o prospěch bližního a čest Boží. Proto nepřipustil, pokud
toho nebylo třeba, aby mu šly na mysl vzpomínky o utrpené urážce,
nevážnosti nebo škodě. Z každého netrpělivého, nelaskavého nebo
tvrdého slova, dokonce z každého nelaskavého posuňku činil sobě
výčitky. ³⁾

3. Ze způsobů výchovu náleží sem především *návyk* a *vedení*.
Kořen lásky k bližnímu jest v každém srdci dětském; třeba jen
o to míti péči, by vzrůstal, a nebyl sobectvím udušen. Sympathie,
sebecit společenský a pud společenský jsou ten kořen. Dopřejte
jim příležitosti, by se mohly jeviti často a čím dál, tím snadněji;
zprvu se to bude dítí jaksi nevědomky, ale znenáhla dítě po-
chopí, komu a proč lásku prokazuje, čímž jednání stane se
ovědoměným. Vedle toho má sebevědomí býti osvětováno, by
seznało, že vznešenost povahy lidské roste obětovností, sebezapře-
ním — jak ukázal na sobě Kristus Pán, čímž zlomí se osten so-

¹⁾ S. Smiles — *Karakter*. 97.

²⁾ Polack — *Brosamen*. II., 230.

³⁾ Al. Knöppel — *Bern*. Overberg 121.

beckosti, a zákon Páně o lásce k bližnímu stane se vůdčí hvězdou člověka.

4. Počátek lásky u dítěte jest šetrnost k věcem vůkolním a zvláště *soucítí k zvířátkům*.

Dítěti vše jest oživeno;¹⁾ a proto chybou jest, dovolí-li se dítěti švihati dřevo, přes které upadlo. Nebudiž dovoleno, by děti byly přítomny, když zvíře jest bito, nebo dokonce zabíjeno. Pohled ten může srdce dětské nadobro otupiti, tak že později se zálibou na to hledí, je-li jiné dítě trestáno, je-li člověk týrán.

Leibniz dal zvířátko, jež dlouho pozoroval, živé zpět na list; to budiž dítěti zákonem. Stoická škola pravila: Kdo beze vši příčiny zabije kohouta, dovede rovněž tak usmrtiti otce svého. A egyptský kněz považoval to za nesvaté, zabiti zvíře, vyjma k oběti. Dovede-li dítě dlouho pozorovati na př. žábu, její dýchání, skoky, život a smrtelnou úzkost, a zabije-li ji pak, zabijí tímto životem svou úctu k životu. — Přeneste jen každý život do říše lidské a věc menší objeví pak věc větší. Oživte a oduševněte všechno, třeba i lilii, kterou bez potřeby vytrhává z ústrojného jejího života, vyličeťte mu ji jako dcerušku štíhlé matky, která na záhoně stojí, malé bělounké dítě koji štavou a rosou! — Neboť nejde tu o prázdný lichý cvik v soucítu, o školu na vštěpování cizích bolestí, nýbrž o náboženské cvičení, by život považován byl za posvátný.²⁾

Kdo jako onen poustevník hory Alvernia (sv. František z Assisi) kdy tak nadšenými slovy velebil čistotu vln, krásu květin; kdo stromy objímal a se zvířaty polními hovořil? O kom vypravuje podání, že vše živé mu šlo vstříc, že křisové a skřivani ho pozdravovali hlasem svým? On byl skutečný magico prodigioso, a co Pindar vypravuje o onom otci zpěvu, jest málo ještě, přirovná-li se k soucítu, kterým tento poustevník cítil se sjednocena s proudem života, jenž objímá celý svět.³⁾

Kr. Schmid měl rád v pokoji ptáka. Jako kaplan měl čermáčka, později kanárka nebo slavíka. Sám je krmil, a oni ho dobře znali. Kanárek, jež dlouho měl, přiletoval na stolek, na němž psal, a zobal mu do péra, dokud nedostal kousek jablka nebo zelený lupínek. Lítal na zahrádku a sám se vracel do klece. Slavík ho znal po blase. Když v noci po tmě do svého pokoje vkročil, a slavík se z toho v kleci znepokojil, utišil se hned, jakmile Schmid naň promluvil. Pěnkavy a strnadi přiletovali zvláště v zimě k oknům jeho a on je krmíval. — Jak smuten byl spisovatel povídky »Kanárek«, když jednou cizí kočka odnesla mladé ptáčky z hnízda, které černohlávek v houštíčku v jeho zahrádce byl si udělal, kamž Schmid dříve častěji se vkrádal, by mladé ptáčky pozoroval! Útlé srdce dětské

¹⁾ Dítě hladí a líbá loutku, před krámem vyvěšenou.

²⁾ Jean Paul — *Levana*. § 118.

³⁾ H. Noé — *Die Jahreszeiten*. Görz. 1888. 23.

nebylo by mohlo cítiti větší bolesti. — Z květin miloval Schmid nejvíce růže. Sestra jeho dbala tedy o to, by každého léta hojně růží v zahradě kvetlo. Vedle růží měl také fialy rád. Velikou radost míval, když mu do pokoje postavili vonnou kytici, kořenáč s kvetoucí květinou, nebo zralé ovoce, z něhož nejvíce broskve a hrozny miloval. Nechával je po delší čas na stole státi a hledíval na ně; na jemnou červeň, jížto broskve jsou jako ovanuty a na útloučkou modř hroznů nemohl se ani dosti nadívat. Mnohá líbezná povídka pro děti povstala z důmyslného toho pozorování.¹⁾

Žofie Baratová jako dítě měla útlý cit pro přírodní krásy, a po celý svůj život nalézala radost a mír v Boží přírodě. Také k zvířatům měla vřelý soucit. Její soused šel jednou lovit ptáky a pozval ji, by ho doprovázela a jemu prý štěstí přinesla. Žofie vyprávěla později: »Zatím, co lovec na ubohé skrívany střlel, modlila jsem se zcela tiše: »Dobrý Bože, prosím tě, nenech ho žádného zastřeliti!« A skutečně, náš lov byl bez výsledku, takže soused na cestě domů se vyslovil, že již nikdy více mne k takové vycházce nepozve.« — V dospělém věku říkala: »Na ubohá zvířata nečeká na onom světě nižádné štěstí; jest tedy třeba, jim život učiniti co možná lehkým a příjemným.« — Někdy sbírala květiny, jež děti v její zahrádce byly vytrhaly a prosila zahradníka, by je znova vsadil, by ještě několik dní ke cti Stvořitele svého mohly kvést. — Když jednou sakristanka odstavila kytici ještě dosti čerstvou, pravila Žofie nespokojena: »Dobrotivý Bůh pro vás krásné ty věci stvořil, a vy si nevezmete ani tolik práce, byste jim dopřála delšího života.«²⁾

Láska k přírodě není tak všeobecná, a také ani tak lehká, jak si kdo myslí; abychom ji milovali, jest třeba sprostiti se sobectví, jest třeba vnější přírodu pozorovati nezištně a uctivě, a nehledati v ní rozkoše, nýbrž vhodná naučení.³⁾

Někdy láska k přírodě překročuje mcze a jest na újmu lásky k bližnímu nebo i k osobnému Bohu.

Mně rozkoš jest neproniknutelný les,
a v šťastném nadšení se tovaryši
má duše s osamělým břehem kdes,
kde z hloubi moře hudbu věčna slyší!
Mám lásku k lidem, k přírodě však vyšší,
s ní obcuji, s ní řeším úlohu:
čím jsem ? čím byl jsem dřív ? a spolnost bližší
mne k všemumíru víže, k prabohu,
jež vyřknout neumím a zapřít nemohu.⁴⁾

¹⁾ Kr. Schmid — Upomínky z mého života.

²⁾ Dr. Baunard — M. S. Barat. Regensburg 1884. 8. 699.

³⁾ Das innere Leben des J. M. Vianney. Regensburg 1890. 201.

⁴⁾ Byron — Child Haroldova pout. Př. El. Krásnohorská. 224.

Schmid miloval hvězdy tak jako květiny. Kanovník Stark pozval jej, by ho často ve hvězdárně navštívil. Jednou večer byl tam Schmid a sluha přišel hlásit jednoho pána a dvě paní. Stark pravil: »Pán může přijít nahoru, ale ženská nikoli.« Schmid se tomu podivil a slyšel pak důvod: »Tamhle v koutě udělal si pavouk pavučinu, a po delší čas pozoroval jsem na něm změnu počasí. Nedávno přišla sem nějaká paní, a nepochybně z lásky k čistotě strhla mi slunečníkem pavučinu i s pavoukem.« ¹⁾

Jazid I. měl za společníka opa, jménem Abu Kais, o němž žertem říkával, že prý vlastně je starý Žid, kteréhož Allah pro hříchy byl proměnil ve zvěř. Abu Kais také dostihů se účastnil a jezdil na oslici, proň zvláště vycvikované. Konečně oslice ho shodila, tak že si zlomil vaz. Chalíf všecek zarmoucený vystrojiti mu dal pohřeb jako pravověrnému moslimovi, a přijímal potom dokonce i návštěvy soustrastné. ²⁾

Paní Skočdopolová ze Springenfeldu za vznešeným příkladem hraběčným ustanovila 500 zl. stříbra pro psa, kdyby déle živ býti měl než ona, a 500 tomu, kdo ho chovati bude — a to vše písmem svým i pečeti dotvrdila. ³⁾

Náruživá chuť sbírat zvěřata a rostliny může velice býti na újmu lásky k přírodě a soucitu k zvířatům. ⁴⁾

5. *Pěstování lásky v rodině.* S počátku jest láska pouhý pud rodinný se strany rodičů k dítkám a naopak, pak se strany dítěte k dětem druhým. Výsledek působení pudu toho jest především *soucit*. Avšak v lidské duši tkví již od přirozenosti též náklonnosti zlé; zde jest to sobectví. I třeba tu veliké pečlivosti, by něžné kvítko rodinného soucitu nebylo záhy udušeno žahavou kopřivou sobeckosti, nebo dokonce závisi a škodolibosti. Jest tedy *brániti* sobectví a *podporovati* vše, čím dává se na jevo upřímný a účinný soucit. Již v nejtětlejším věku lze působiti k tomu, by dítě vyhledávalo radost spíše v tom, že jiným činí radost, nežli aby jemu vše dalo se po vůli.

Když jednou dítě pocítilo radost z toho, že jinému radost způsobilo, oživme radost jeho svým souhlasem a svou opravdovou radostí nad tím, a dítě podruhé učiní podobně. Zvláště kdy pozorujeme třeba jen stopy sebezapření u dítěte, tedy potlačení sobectví, neopomeňme dítě ujistiti svým souhlasem a souhlasem vůle Boží.

¹⁾ Kr. Schmid — Upomínky. 346.

²⁾ Šembera — Děj. středov. I., 558.

³⁾ Bož. Němcová — V zámku a podzámčí. — Spisovatelka dokládá k tomu: Žádná pohádka, skutečná pravda.

⁴⁾ Jos. Wichner — Im Studierstädtlein. Wien 1896. 92.

Vědomě budí se v dítěti láska *za lásku*, které jemu od jiných se dostává. Smysl pro vděčnost u dětí často schází; snad že nebyl záhy probuzen. Má-li dítě radost z toho, co mu jiné dítě milého učinilo, budiž ihned v jeho srdci zavazeno o strunu vděčnosti, dokud srdce jeho rozežháto. Neodpírejte projevu dětské lásky a vděčnosti, byť dál se třeba nevhodným způsobem.

Vyšší stupeň jest prokazování lásky z pouhého ovědoměného *soucitu*. Trpčímú bratru, sestře, otci, matce spěchati k pomoci, byť to bylo spojeno s vlastním nepohodlím, jest známkou takovéto lásky, a jest třeba nelčenou radost nad tím projeviti. V rodině často jest příležitost, lásku prokazovati účinným soucitem, a nebudiž ni jediné takové příležitosti opomenuto.

Ještě výše postoupí dítě v lásce, dovede-li *odpouštětí*. Větší dítě nechť zkouší se v tom, by dokázalo, že stojí výše, nežli dítě mladší a slabší; i činívá tak rádo, poznávajíc jeho slabost. Pak to snáze dovede i vůči sobě rovným neb dokonce i starším. Kristus jest tu příkladem nade všechny jiné.

Nejvyšší stupeň lásky jest, *činiti dobře* těm, kdo *nám ublížili*. Zde vyžaduje se neobyčejné míry sebezapření. Sotva tu pomůže který prostředek, vyjma příklady rodičů a z náboženství.

Prvou školou soucitu jest rodina. Trpí-li tu *jeden* člen, trpí všechny. Tu jest radost *jednoho* radostí všech. Tu všickni jsou proniknuti teplem vzájemné důvěry. Toto teplo září od matky a choti k muži a dětem, jako od střediska k celému obvodu. — Proto postrádají mnoho, kdo záhy ztratili matku svou: totiž srdce, k němuž mohli se přivinouti s celou důvěrou mladé své duše.¹⁾

Přítulnost dětí k rodičům jest zajisté nejprvnějším a nejpřirozenějším citem srdce našeho. Sotva dítě ví, že žije, již k matce své ručky vztahuje; ještě jiná slova skládati neumí, a již její jméno výrazně vyslovuje; nezná ještě nikoho, a přece se usmívá, jakmile matku spatří; na jejích prsou nejdříve stíší svůj pláč.

Nyní jest mi tě, dcero má, ještě upozorniti, kterak se máš chovati k otci. Nehleď si nynějšího způsobu, který dovoluje s otcem jednati velmi důvěrně. Přítulnost tvá k otci může býti živá, důvěra upřímná, ba úplná; tím ujdeš oné smělé důvěrnosti u mladé osoby velmi urážející, a s uctivostí k otci se nesrovnávající.

Po rodičích a rodině příbuzní jsou srdci našemu nejbližší. Sluší se, pokud možno ke všem zachovati uctivost a přátelství. Jich společnost budiž tobě, Amalie, nade všechny jiné milá! Již příroda sama ukazuje nám, že více nám na nich záleží, než na osobách úplně ci-

¹⁾ Dr. Ritter — Pädagogische Fragmente. Gotha. 1890. 64.

zích. Žij tedy vždy v dobrém s příbuznými svými! Bůh přebývá ve svorné a upřímné se milující rodině. Nejsou-li, což často se přihází, všickni tvoji příbuzní stejně zámožni, nepohrdej proto jimi, že jsi šťastnější; přičiň se raději, zmírniti jejich bídu; podporuj je skrytě, jimi počínejtež všechna tvoje dobrodiní, a nežli budeš moci úplně je podporovati, tož aspoň svým jednáním nahrazuj nebožákům, čeho jim se nedostalo. Ať ten neb onen příbuzný, který snad bohatší jest, nezví o více důkazech tvé lásky a uctivosti, než jiný, jemuž nebe málo uštědřilo. Nepovrhuj nikým proto, že snad nemá podobného vzdělání jako ty. Hleď vždy všemožně, abys se svou rodinou svorně žila; a když později půjdeš za muž a nové příbuzenstvo získáš, sdílej se se všemi o lásku svou.¹⁾

Pravá láska spojůž jak srdce tak mysl, a zakládejž se jak na vzájemné náklonnosti, tak na vzájemné vážnosti. Fichte dí: »Pravé a stálé lásky nemůže býti bez vážnosti; za každou jinou následuje omrzlost, každá jiná jest šlechetné duše lidské nehodna.« Nikomu nelze milovati co špatného, nýbrž jen, čeho si váží, co v úctě má, čemu se obdivuje.²⁾

Co jest láska bez obětí? Uměle napodobená květina bez šťávy a vůně. Není lásky bez oběti, jako není opravdového dobra bez vytrvalosti a stálosti.³⁾

Když Elišce Přemyslovně narodila se Jitka, druhá dcera již, všeobecně litováno, že to nebyl mužský potomek. Matka tím zkomoučena pravila tehdy: »Když tak nemá nikdo toho dítěte rád, budu já je tím více musít milovati.«⁴⁾

Vševlad přišel k bratru svému Izjaslavu do Kyjeva, a políbilvše se, sedli spolu; a Vševlad vypravoval vše, co se přihodilo. I řekl jemu Izjaslav: »Bratře! nermuť se; vidíš-li, koliko se mně stalo zlého? nejprve, zdali mne nevyhnali a jmění mého nevydrancovali? a potom, které druhé viny jsem se dopustil, a zdali nebyl jsem vyhnán od vás obou, bratři svých? zdali jsem nebloudil po cizích zemích, jmění svého zbaven, nic zlého neučiniv? A nyní, bratře, nermuťme se: potká-li nás co zlého v zemi Ruské, tehdy nás oba potká; ztratíme-li co, tehdy ztratíme oba; já složím hlavu svou za tě.« A toto povědév, potěšil Vševlada, i dal sbíratí vojsko.⁵⁾

Mezi osobami, které požívaly důvěry Václava I. a na jeho úmysly hlavní měly vliv, stála na předním místě blah. Anežka. Její upřímná láska k bratru staršímu upomíná každého živě na sv. Pulcherii, která k bratru svému Theodosiovi mladšímu přilnula s neobvyčejnou láskou a obětovností. — Naproti tomu také Václav lnul k bl. Anežce, což viděti z dopisu k papeži Řehoři IX.: »Račiz Vaše Svatost býti ubezpečena a ve všem usvědčena, že vyslyšev prosby

¹⁾ Kl. z Taňských-Hoffmannová — Památka po dobré matce. 35. a d

²⁾ S. Smiles — Charakter. 418.

³⁾ Fr. Polack — Brosamen. I., 214.

⁴⁾ Fr. Palacký — Dějiny české. II., 1, 423.

⁵⁾ Nestor — Letopis ruský. LXX.

její, zavážete si mne, bych vši mocí svou v jakémkoli ohledu k Vaším službám hotovým se prokázal. Není také divu; neboť bych pravdou se nectajil, miluji ji jako vlastní choť a vlastní dítě a jako dobré vesměs, ba nade vše stvoření a nad každého člověka si jí vážím.«¹⁾

V duši císaře Josefa II. klíčilo znenáhla cosi trpkého, jež vrhalo temný stín na vznešené jeho vlastnosti. Neštěstí v obou jeho manželstvích mohlo též k tomu přispěti. Isabella z Parmy, prvá jeho choť, nemilovala ho, ač on miloval ji náruživě. A když zemřela, cítil se velice nešťastným. Tu prozradila mu sestra jeho Kristina, že vlastně milován nebyl. Přestal se rmoutiti; za to trpkost a opovrhování ženským pohlavím zahostily se v jeho duši, přes to, že se podobně, ač velice nešťastně oženil.²⁾

Sobectví dělí, jenom láska jest páska, jež jest nerozvížitelná a dítky k rodičům poutá, m k útěše a radosti.³⁾

6. *Pěstování lásky ve škole, obci, v národě, ve vlasti a státě.* Již v rodině má dítě příležitost, seznámiti se s dětmi cizími, k nimž napřed třeba jen pouhou sympathií cítí se poutáno a později také skutečnou láskou. Poměr takový ve velikém rozměru pěstuje škola. Totéž, co v příčině pěstování lásky praveno o rodině, má platnost i zde; jen že zde ještě také přistupuje nejen sympathie, ale také antipathie, na kteréžto náklonnosti třeba míti bedlivý pozor, by onou dítě nebylo zavedeno k lásce nepravé a touto k nelaskavosti. Jest třeba osvěcovati rozum, by dítě zvykalo všímati si na lidech toho, co jediné úcty a vážnosti hodno; by učilo se milovati každého, a v nelásce míti jenom lidské neřesti. Jako ve škole, podobně i v širších kruzích. — Jen pozor na jistou dobu mládeže dospívající, kdy pod ostrým a bezohledným soudem idealisujícím by snadno mohla láska k bližnímu vzříti za své.

V Radonicích otevřelo se štěstí B. Jablonskému, jenž se zdvojenou chutí k životu vnořil se v povinnosti svého povolání. Lidu sobě svěšenému byl pravým otcem. Jeho ušlechtilost, mírnost a dobrotivost, která jevila se v každém pohybě, v každém činu a slově, zdobila kněžskou důstojnost Jablonského tak velice, že za krátko získal si neobmezené úcty a náklonnosti nejen osad k Radonicům příslušných, nýbrž i dalekého okolí. Čím pak sobě rázem lásky osady své dobyl, to byl vrozený jemu něžný cit k mladému pokolení; znalť on povahu dětskou skrz na skrz a rozuměl jí velmi dobře, věda určitě, kde tkví její dobré a kde špatné její stránky. »On miluje naše děti,« říkávali osadníci, »a my proto milujeme jej.«⁴⁾

¹⁾ P. Ant. Rejzek — Život bl. Anežky Č. 97, 195.

²⁾ Car. Pichler — Denkwürdigkeiten aus meinem Leben. I., 139 a. d.

³⁾ Jer. Gotthelf — Leiden u. Freuden eines Schulmeisters. Str. 82.

⁴⁾ Al. Mattuška — Život B. Jablonského. 54.

Pročez já vás v srdci svém ustavičně nosím, a při tom poslu-
chačů svých zisku hledě, učitelského břemena ani necítím.¹⁾

Žof. Baratová chtěla, aby mezi učitelkami a žakyněmi vládla
srdečná vzájemná láska. Majíc vždy na zřeteli nadpřirozené posvě-
cení a odůstojnění vychovatelky a nesmrtelnou duši dítěte, neviděla
v mladických chybách zcela žádnou překážku pro mateřské to
přátelství, pravíc: »Dítka, jež se vám svěří, jsou často nejžalostněj-
šími vadami stíženy; Božský mistr chce, by vámi ubohá mládež opět
k němu byla přivedena. To sice může býti těžké; avšak nestačí-li
duše Božskému Srdci Ježíšovu zasvěcená na tento úkol, k čemu jest
ji pak svaté to povolání? Milosti, jež nám Kristus denně vlévá,
stačí na potřeby duší nám svěřených; to nesmíme nikdy zapome-
nouti.« Proto netrpěla dávání přednosti, nebo odstrkování, při-
rovnávání dětí dnešních k včerejším, Pařížských k dětem z jiných
ústavů.²⁾

Vidíme-li, že někteří při svých ctnostech ještě některé nedo-
konalosti projevují, mějme vždy o nich mínění co nejlepší; neboť
těch ani největší svatí nebyli dokonale prosti.³⁾

Když mladí lidé v době bouřlivé odsuzují své učitele, tu po-
hřechu nemívají namnoze nedostatek jaderných slov, za něž se po-
zději upřímně stydí.⁴⁾

Přátelství ctnostných jest ve věku dospívajícím nad míru dů-
ležito. David a Jonathas.

Mluvic o přítulnosti, jež dobré nebe na ctnosti přeměnití rá-
čilo, smutno by bylo nevzpomenouti si na lásku k mocnáci a vlasti.
Poroučeti tobě lásku tu nemám příčiny; jak by dcera pravého občana
nemilovala otce otců našich a zemi, kde se narodila? Pomněme, jak
často poklesky mnohé odpouští, a dojati vděčností k dobrodincům
svým vynesme každodenně vroucí modlitbu k Pánu zástupů za dlouhé
a šťastné panování mocnářovo i celé jeho rodiny, spolu by jej
chránil od všelikých béd a trápení, od nichž ani trůn osvobozen
není. Pomněme, že on jest pomazaným Páně v této zemi, že on
jest dobrotivým otcem tolika milionů lidí. Tím způsobem zastkví se
mezi námi ve vši slávě všeliké ctnosti předků našich, a každodenně
rozмноžovány budou rukojmím štěstí vnukům našim. Podejme sobě
ruce: muž a žena, staří a mladí nechť spojí se v jednotu, nechť
společně o společném dobru pracují. Zvláště pohlaví ženské nechť
hojí rány, nechť zmírňuje všeliké úrazy, nechť pořizuje řetězy, jejichž
články nic nedovede rozpojiti, spojí-li je pevně vůle, srdce a ruce.
Dá-li ti, Amalie, Bůh býti matkou, varuj se té povšechné u nás ná-
kazy, podávati dítkám vědomosti jazykem cizím! Hleď, aby dítky
tvé tak měly srdce i rozum zušlechtěn, by prospívaly a horlily pro
vlast i mocnáře, by tobě nikdy nebylo se styděti za jejich činy!

¹⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. 227.

²⁾ Dr. Baunard — *Leben der Mutter M. Soph. Barat.* 267.

³⁾ Sv. Frant. Sales. — *Bohumila* 174.

⁴⁾ Jos. Wichner — *Im Studierstädtlein.* 196.

Pak budou v očích tvých pokladem nejdražším, pak jejich ctnosti dovolí ti, přirovnati se k oné občance, která, když se jiné před ní chlubilý drahocennými svými šperky, řekla ukazujíc na děti: »Tot moje ozdoby!« Tak více než kdokoli přispěješ k všeobecnému dobru; umřeš šťastna, želena jsouc svou rodinou, velebena ode všech!')

Já řečmi mluvím cizími — a denně
jsem cizím očím méně cizincem;
duch, jenž je svým, se nepodiví změně,
a lehko nalézt — pravdou nebo snem —
kraj s lidmi nebo bez člověka zem;
však tam, kde býti lidé pýchou hoří,
jsem narozen, a odsouzen-li jsem,
ten ostrov svobodný a bez přiskoří
kdys opustit a vlast si hledat v dálném moři:
snad miluji svou zem; a kdybych měl
svůj popel půdě vzdát, jež mojí není,
můj duch by do vlasti se stulit spěl,
smí-li si volit! Doufám v živém snění,
že moje památka v mém pokolení
s mé vlasti mluvou potrvá; a zdali
ty touhy před cílem se v nezdar změní,
má sláva-li jak štěstí mé, jež valí
svůj vrchol ve propast, se v zapomnění vhalí:
mé jméno-li můj národ nepřivtělí
k svým velkým mrtvým v upomínky chrám:
necht vavřín stkví se nad vyššími čely!
Necht hrobní nápis jako Spartan mám:
»Má Sparta lepší syny, než byl sám.«⁹⁾

Lásku k vlasti lze rozšířiti čtením o Dagmaře, dceři Přemysla Ot. I.³⁾

Karthaginští (Punové) a Cyrenenští (Řekové) dlouhou měli půtku o hranice, ježto přirozených hranic mezi nimi nebylo. V čas příměří umluvili se, aby z každého města v určitý den vyšli vyslaní, a v kterém místě se potkají, to že za hranice obého národa považovati se má. Pročež dva bratři z Karthága vyslaní, jménem *Philaeni*, přispíšili si, a Cyrenenští vyšli později. Tu dali tito oném na vůli: by oni tu, kde hranice pro národ svůj míti chtěli, za živa se dali zahrabati, nebo že Cyrenenští pod touž podmínkou tam, až kam chtějí, dále půjdou. Philaeni stvrdivše podmínku, sami sebe i života svého obci obětovali: a tak za živa pohřbeni byli. Karthaginští v tom místě Philaenům bratřím oltáře posvětili a ustanovili jim doma jiné slavnosti.⁴⁾

¹⁾ Kl. z Taňských-Hoffmannová — Památka po dobré matce. 38.

²⁾ Byron — Childe Haroldova pouť. 156.

³⁾ Časopis česk. Musea. 1846.

⁴⁾ C. Cr. Sallust. Bell. Jugurth. LXXIX.

7. *Pěstování lásky k cizincům.* Škola nemá nenávisť, nýbrž lásku rozsévati, nikoliv podněcovati k pomstě, nýbrž vštěpovati mír, ona má vždy hájiti ten úctyhodný kosmopolitismus, který se zcela dobře snáší s pravou, uvědomělou a vřelou láskou k domovu a vlasti.¹⁾

Angličanka miss A. P. Irby-ová, chtějíc seznati Karpaty, cestovala Slovenskem směrem ke Krakovu. »Tam ve vlasti Slovákův,« píše, »naučily jsme se ponejprv znáti nespravedlivost Maďarů k Slovanům; tam mezi Slováky to bylo, kde povstalo v nás vroucí přání, poznati blíže dějiny Slovanův, a živé v jejich osudech účastenství. — Jako vzdělané ženy staraly jsme se poněkud o společenské poměry obyvatelstva oné země, kterou jsme náhodou cestovaly. V tom maďarský úředník spatřil »panslavismus« a prohlásil nás za zatčeny. Právil: »Jaké pak účastenství mohly by míti skutečné anglické dámy na Slováčích?« a při tom uvedl výrok: »Když Slovan mluví, jest to zrovna tak, jako by pes štěkal.« — Cestovatelky učinily tehdy slavný slib, přispěti Slovanům, kdekoliv a kdykoliv by se jim k tomu naskytla příležitost. A ve směru tom pracovala zvláště miss Irby-ová v Turecku.²⁾

Liják zponenáhla přestal, ale vítr vál pořád prudčeji, a stálo nás to velikého namáhání, než jsme rozvinuli stan. Při takové povětrnosti a našem unavení nemohlo arci býti ani řeči o hledání paliva. Ostatně nedbali jsme tuze o večeri a byli bychom uspokojili se hrstí ovesné mouky a okřínem studené vody. Pojednou však objevili se před stanem dva Mongolové s velbloudětem. Po obyčejném pozdravení řekl jeden: »Páni lamové (kněží), protřhlo se nebe a vy bezpochyby nemáte, čím rozdělati oheň?« — »Jak rozdělati oheň bez argolův?« — »Všickni lidé jsou bratři a mají si vzájemně pomáhati,« řekl Mongol. »Černí lidé mají svaté míti v uctivosti a propůjčovati se jim k všeliké službě. Právě proto jsme přišli, bychom vám rozdělati oheň.« Dobří ti lidé byli spozorovali, že ohlížíme se po noclehu; domyslili se našich nesnází a přinesli nám několik otýpek argolův. Sluha náš mohl zase kuchařiti, a my mohli jsme uctiti své hosty.³⁾

Dva dni cesty za jezerem zastali jsme rozkošné údolí, porostlé vonným kořením, podobným mateřídoušce. Byl tu rozložen stan, a na blízkém pahorku seděl lama, pletoucí provazy z chlupů velbloudích. Ptali jsme se ho, nemohl-li by nám prodati skopce. »S radostí, a to velmi dobrého. O cenu jistě se shodneme; my mužové modlitby, nehašteříme se jako obchodníci.« V brzce dostavili se i ostatní obyvatelé stanu, ochotně pomáhali nám snímati s velbloudů zava-
zadla, rozbili nám stan a byli vůbec neobyčejně úslužní a přívětivi.

¹⁾ Dr. C. Kehr — Pädagogische Reden u. Abhandlungen Gotha. 1884 Str. 46.

²⁾ Světozor. 1876. 131.

³⁾ Huc a Gabet — Cesty missionářské. 34.

Lama spozoroval, že kůň a mezek měli od nákladu hluboké prouhy; ihned vytáhl za pasem nůž, vzal naše dřevěná sedla, ořezal je zde onde a řekl pak: »Nyní směle můžete cestovati dále; hovada nebude teď už nic tlačiti.« Na druhý den přišel k nám do stanu, zbudil nás a vybízel, bychom šli s ním a vybrali si skopce ze stáda dle libosti. Odpověděli jsme, že prve musíme se pomodlit. »Ó, jak je to krásné!« zvolal lama, »pravidla západních krajín jak jsou svatá!« Pak vyšinul se na kůň, odklusal, avšak dříve ještě, než jsme ukončili modlitbu, vrátil se zase a hodil na zem výborného skopce. Tázali jsme se na cenu a podávali mu zaň uncii stříbra, spolu vyťahovali jsme vážky, aby se přesvědčil, že váha stříbra je dobrá. Avšak lama postoupil zpět, vztáhl ruce proti nám a pravil: »Tam nahore jest jediné nebe, zde dole jediná země, Buddha pak jest pánem a příkazatelem všeho. On žádá, by se všickni lidé považovali za bratry. Vy jste od západu, já od východu; nesluší-li nám proto jednati spolu poctivě a přátelsky? Vy jste nic nesmluvili, a já peníze vaše přijímám na víru a svědomí.«¹⁾

Joach. Barrande.

8. *Pěstování lásky křesťanské* děje se následováním vzorů křesťanské lásky. Sem náleží péče o sirotky, opuštěné a zanedbané dítky, nemocné všeho druhu (malomocné), nuzné a j. bez ohledu na vlast, národnost a náboženství; ale také péče o spásu duší zemřelých.

Potkalo-li v Thononě někoho z obyvatelů jaké neštěstí, nehledě se na to, zdali jest kalvín nebo katolík; každý v něm spatřoval toliko člověka, který potřebuje útěchy a pomoci; věřící jej tedy pilně navštěvovali a při návštěvách svých užívali slov laskavých, jakáz učení Krista Pána na jazyk klade, a jimiž lze duši získati.²⁾

Projevuj hříšnému lásku svou, okaž mu péči o něho, a že ne proto, bys jej v lehkost uvedl, hřích mu připomínáš. I padna mu k nohám lsběj ho, a nic se nestyď, běží-li ti v pravdě o napravení jeho. Rovně tak i lékaři činívají, majíce lidi nevrle mezi nemocnými. I lichotíce jim, pobízěj a přemlouvají je, aby užívali uzdravujícího léku. — Tak jedná člověk plný útrpnosti, plný starostlivosti a pečlivosti.³⁾

Svatá Klára píše bl. Anežce České: »A trvajíc v rozjímání tomto, vzpomeňte si na mne chudou matku svou a vězte, že jsem já blahou upomínku na Vás do srdce svého si zapsala; mámť Vás ze všech nejraději. Co mám ještě psáti? Nechat mlčí jazyk těla mého v milování Vašem; za to nechat výmluvným jest jazyk ducha mého, ó, dcero přешťastná, jak miluji Vás; neboť jazyk těla mého lásku moji k Vám vysloviti nemůže. A protože, co jsem Vám nedo-

¹⁾ Huc a Gabet — Cesty misijnářské. 141.

²⁾ Jak. Procházka — Život sv. Frant. Sal. 157.

³⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spis. 145.

statečně napsala, přijmete shovívavě a dobrotivě. Kéž byste alespoň tušila mateřskou lásku, kterou k Vám a druhým dcerám každodenně hořím! Svým dcerám mě a moje dcery, Anežko, má nejhodnější sestro, vroucně v Pánu doporučujte. Buďte zdráva, ó nejmilejší, s dcerami svými, až se dostavíte k trůnu slávy velikého Boha, a přimlouvajte se u něho za nás!« ¹⁾

Svatá Terezie své nepřátely tak velice milovala, že jistý biskup o ní říkával: »Kdo chceš býti od Terezie milován, učiní jí to největší bezpráví a tu nejhorší potupu.« ²⁾

Sv. Jan Climacus: »Žádný dar není Bohu příjemnější, nežli když zachráněnou duši před jeho trůn přivedeme.« ³⁾

13. Pěstování mravné povahy.

1. »Raději bych chtěl, bys ihned zemřel, nežli abych viděl, že jsi se dopustil jediného smrtelného hříchu.« Tak a podobně mluvivali ctnostní rodičové k dítkám svým. Zajisté, že jim přejí všechno dobré: aby tělesně byly zdravý, aby duševně byly schopny, by měly šťastnou budoucnost; jsou však také ochotni, upustiti od všeho toho, jen aby dítky jejich byly hodné či mravné. Není pro rodiče většího hoře, nežli když vidí, že jejich dítě jest zpustlých mravů.

V tom soustřediti jest celé vychovatelské umění, by z dítek vypěstována byla mravná povaha.

2. Především tu záleží na *dokonalé vůli*.

a) Vůle *smyslná* měla by míti místo, jen pokud jde o zachování tělesného zdraví. Příjemné pocity měly by býti žádoucími, pokud by svědčily o tom, že potřebě zdravotní bylo vyhověno.

Příroda skrze naše rozličné city a žádosti učinila, že nám jest hlavním svým potřebám slušně vyhovovati. Na štěstí nedostatek potravy, přílišné horko i přílišná zima podněcují nás příliš rozhodně, než abychom jich mohli nedbat. A kdyby si lidé navykli, dbáti na tyto podněty i méně silné, vznikalo by poměrně málo nemocí. Kdyby po únavě tělesné nebo mozkové vždy následoval odpočinek; kdyby skličenosť, kterou způsobuje uzavřený vzduch, vždycky vedla k větrání; kdyby nikdo nejedl a nepil, leč by hlad a žízeň pobízely: tehdy by tělo zřídka kdy postrádalo svého dobrého pořádku. Avšak

¹⁾ P. Ant. Rejzek — Život bl. Anežky Č. 207.

²⁾ Život sv. Terezie. V Praze. 1887. Str. 27.

³⁾ Ida Gr. v. Hahn-Hahn. — Die Väter der Wüste. 392.

tak hluboká jest neznalost zákonů životních, že lidé ještě ani nevědí, kterak jejich pocity jsou přirozenými jich správci, a nejsou-li nemocny pro předchozí trvalou neposlušnost, jich správci věrnými, takže ačkoliv příroda, abychom teleologicky mluvili, se postarala o dostatečnou sebeochranu zdraví, přece vědění nedostatečné činí tuto sebeochranu u veliké míře neužitečnou. — Zřídka se najde ten, koho se na to zeptáte, aby nebyl za svého živobytí uvalil na sebe zlo nějaké, od něhož by ho bylo malé poučení uvarovalo. Tu choroba srdečná, přivozená rheumatickou zimnicí, kterou si někdo schválně způsobil, proti nečasu dobře se nezaopatřiv. Tu zrak zmořen na celý život studováním přelísným. Včera byla řeč o někom, jenž si utržil dlouho trvajících kulhavost tím, že nedbal bolesti a ustavičně namáhal koleno po tom, když mu byl nepatrně ublížil. A dnes nám vypravují o jiném, jemuž léta bylo proležeti, jelikož nevěděl, že tlukot srdce, jímž trpěl, následek jest přetlženého mozku. Opět slyšíme o nevyhoiditelném neduhu, následkem nějakého pošetilého kousku siláckého, a zase o někom, jenž se nikdy nezotavil z následků výstředné práce zbytečně podniknuté. A nad to všude spatřujeme ustavičné menší choroby, provázené slabostí. Netřeba se ani šířiti o bolesti, ochablosti, zkormoucenosti, o ztrátě času takto způsobené; třeba jen uvážiti, jak velice nedostatečné zdraví vadí u vykonávání povinností všech, činí provozování živnosti často nemožným a vždy alespoň obtížnějším, zavinuje popudlivost, osudnou pro řádné vychovávání dítek, povinnosti občanské nutí naprosto zanedbávati, a zábavu činí věcí nepřijemnou. Není-li patrné, že tělesné hříchy, jichž se dopustili částečně předkové naši, částečně my sami, a jež tuto chorobnost způsobují, životu dokonalému větší jsou závadou, než cokoli jiného, a že značnou měrou činí život zlem a břemenem, místo aby byl dobrodiním a rozkoší? ¹⁾

Je to zákon přirozenosti lidské, jenž se každému pozorovateli objeví, že lidé, kteří odloučení jsou od radostí vyšších, rozkošem nižším se oddávají, kteří radosti z lásky plynoucích postrádají, že radosti sobeckých vyhledávají. ²⁾

Má-li uslechtilější stránka v dítěti státi se určitou a vše ovládající mocí, pak nesmí nižším pudům dostati se takové péče, by stránku uslechtilou v člověku přerostly a udusily. Nádherou a rozkošnictvím padly největší říše, nestřídmostí seslabili se nejmocnější národové a pozbyli síly k uhájení vlasti své. — Všecka nestřídmost připravuje člověka o svobodu duševnou a činí ho sluhou nízkých náruživostí. — Dělník zůstal jindy v neděli odpoledne doma a zabýval se se svými dítkami, nebo šel do Boží krásné přírody a těšil se tam spolu se svou rodinou z přírodních darů dobrotivého Tvůrce — dnes jest tomu jinak. Dnes vede cesta přímo do hostince. — Vždyť ani mnohé koncerty nejsou nyní jiného nic, nežli lákadla

¹⁾ H. Spencer — Vychov. rozumové, mrav. a těl. Přeložil J. Úlehla. V Praze 10.

²⁾ Tamtéž. 90.

k popljení a kouření. Jsem si toho vědom, že nepřecháním, a jen to připomínám, že tak zvané vzdělané stavy v ohledu tom namnoze nejsou lepší, nežli stavy nižší a nevzdělané. Vizme jen rozkošnické dětské společnosti v mnohých vznešených domech — pozorujme jen aspoň bohatě obmyšlené stoly pro dívky — navštívme jen aspoň *dětské plesy*, bohužel nyní tak oblíbené — pozorujme, co se tam děje — podívejme se aspoň na nádheru v oděvu školních dívek :... a budeme musit přisvědčiti, že takový způsob výchovu jest přímo *hříchem*.

Taková mládež musí později nezbytně lpěti na pomíjejících věcech vezdejších a pozbyti smyslu pro ideální snažení, po pravdě, krásě, dobru a vznešenosti. A takový způsob výchovu přinesl již své ovoce. Již hodně lidí drze pozvedá hlavu, by pozvedli se proti nejlepším zákonům, vůbec proti všemu, co na nich vyžaduje obětí. Materialismus, sobectví — myslí jen na sebe, na svůj prospěch. Odpírá si ve prospěch jiných, jiné oblažovati láskou sebezapíravou: to zdá se jim býti pošetilostí, ba mnohé dokonce přivádí do vzteku. Co nejvíce mltí a užívají, a co nejméně pracovati: to jest dnes cílem tisíců !¹⁾

Prostředek k povzbuzení a řízení vůle na cesty dobré jest — *nouze*. Hlad jest břitký meč. Nedostatek činí líné ruce mrštnými. Z toho patrno, že to není vždy požehnáním, pocházeti od bohatých rodičů; rovněž, že bohatým rodičům více nežli jiným jest se namáhati, by vůli dítek svých přivedli na cesty dobré. Kde netřeba vésti boj o život, tam schází nejmocnější páka vůle. Nebděl-li bohatí rodičové se zvláštní a ustavičnou oddaností nad vypěstováním vůle svého potomstva, pak jsou následky žalostné. Mnohý rod vymřel následkem takových opomenutí.²⁾

b) Záhy musí tudíž probouzen býti rozum, by vyšetřil vhodnou míru pro vyhovění žádostem smyslným. Další krok jest, by uvážil, zdali to, po čem žádost naše se obrací, není věc *bez-cenná* pro celkové snažení naše a pro účel náš. Jest tudíž hleděti k tomu, by nebyla vůle *malichernou*.

Umělé nebo nezdravé mínění často přisuzuje zdánlivou cenu věcem, jež sotva jakou cenu mají. Milovník tulipánů nerozloučí se s vyvolenou cibulí ani za stejný kus zlata, jinému šeredný kousek starého střepu porcelánového zdá se býti majetkem přežádoucím. A jsou, kdo platí velké sumy za relikvie po pověstných vrazilích. Bude-li kdo tvrditi, že tato záliba měrou jest, dle níž ceniti lze věci tyto, které ho těší? Ne-li, pak jest doznati, že podobná záliba v jistém druhu fakt historických není důkazem jejich hodnoty, a že zkoušeti nám jest jejich hodnotu, jako zkoušíme hodnotu jiných

¹⁾ Dr. C. Kehr — Pädagogische Reden und Abhandlungen. Gotha. 1881. 49.

²⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. Gotha. 1890. 128.

fakt tím, že se ptáme, k jakému jsou užítku. Kdyby vám někdo vypravoval, že kočka našeho souseda se včera okotila, řekli byste, že toto ponaučení nestojí za nic. Jakkoliv je to faktum, přece nazvete je úplně bezcenným faktem, které nižádným způsobem nemůže působiti na vaši činnost v životě, faktem, jež vám pranic nepomůže, když máte se naučiti, jak žít dokonale. Dobrá, použijte též zkoušky při velkém množství historických fakt, a dojdete téhož výsledku. Jsou to fakta, z nichž nijakého závěru činiti nelze, fakta, jež se zorganizovati nedají, a proto fakta, kteráž nepomáhají vyvoditi zásady, *jak se chovati*, což hlavní jest užitek z fakt. Čtete je, jestliže se vám líbí, pro zábavu, ale nelichotíte sobě, že vás poučují.')

V rodinách bohatých jest zvláště k stránce této míti zřetel. »Mohu dělati, co chci, jen když nehřeším.« Nikoliv, to nestačí ani pro tebe, ani pro jiné. Jest život veliký od Boha dar, a nevíme, na jak dlouho nám vyměřen. Proč vyplniti jej ničemnými tretkami, místo abychom s ním lichvářili pro život věčný!

c) Vůle *rozumná* jest další požadavek výchovu mravné povahy.

Člověk nevzdělaný, který nepochopuje lidského života, nemá tušení o ceně lidské důstojnosti, nechápe, co prospěšnější, co výhodnější, jest nepřítelem vlastního svého štěstí. Naproti tomu snadno se stává nástrojem lidí nešlechetných, kteří věc zlou dovedou vyličiti v takovém světle, že nezralý rozum nedovede rozeznati je od světla pravého. Vzdělanost je *veliká* moc, ale nevzdělanost jest ještě *větší*.

Národové, kteří se podrobují velikému tělesnému utrpení, aby měli svá těla tetovována, málo pokoušejí se, chrániti sebe proti nepohodám časovým. Skleněné perly a ozdůbky mnohem více se cení od kmenů divokých, nežli kartoun nebo sukno. Divochové, byvše podarováni košilemi nebo kabáty, upotřebili těchto na směšnou nádhery. Afričtí sluhové vykračovali si pyšně v pláštích z kozlí kůže, když bylo počasí pěkné; bylo-li však sychravo, svlékli pláště a chodili nazí, v dešti se chvějíce. Mnozí mezi námi výše cení jemnost nežli teplotu látky, a výše střih nežli pohodlí. — Vědění, jež napomáhá osobnému blahu, klade se za ono, jež přináší potlesk. Lidé pěstují rozumy svých dětí, jako jich těla, dle mody panující. — Nošení náušnic, prstenův a náramkův, umělý ústroj vlasův, potřeba líčidla, nesmírná práce věnovaná na sestrojení šatu a veliké nepohodlí, snášené k vůli modě, vše to ukazuje, oč mocnější jest ve strojení ženském touha po pochvale nad touhou po teple a pohodlí. Tanec, uhlazenost, piano, zpěv, kresba znalost jazyků žádá se při výchově k vůli modě a obdivu. — Vyniknouti nad někoho, a ctěnu býti nad něho, nakloniti si ty, kdož jsou nad námi, o to obecný

‘) H. Spencer — Vychov roz., mr. a těl. 23.

vede se boj, v němž utrácejí se nejlepší síly životné. Nahromadováním bohatství, správou domácnosti, krásou oděvu, chlubným věděním a vzděláním pokouší se každý, aby sobě jiné podrobil. Není to jen divošský onen náčelník, který snažil se, hrozně jsa do boje pomalován, vzbuditi dojem hrůzy v svých poddaných; není to jedině ona kráska, která umělou úpravou šatstva, způsoby uhlazenými a přechetnými výkony jinými snažil se >dobývati vítězství<; ale i učenec, dějepisec, filosof užívají svých vědomostí za týmž účelem. Nikdo z nás neuspokojuje se tím, aby pokojně vlastní osobnost k dokonalosti všestranné rozvíjel, nýbrž máme nepokojnou snahu, vnutiti své povahy lidem jiným a je nějakým způsobem sobě podříditi. A to jest věc vyznačující povahu našeho vychování. Nebéře se zřetel k vědění, které má cenu největší, nýbrž k tomu, které dojtí může nejvíce uznání, cti a vážnosti, které nejvíce napomáhá k postavení a vlivu společenskému, k tomu, jemuž se lidé nejvíce podivují. Jako po celý život o to neběží, čím jsme, nýbrž zač nás lidé považovati mají, rovněž při výchově nejedná se o vnitřní cenu vědění, jako spíše o zevnější účinek na lidi jiné. A ježto jediné tato idea a touha nás ovládá, je přímého užitku pozorovati sotva více, nežli u barbarů, když brousí své zuby a barví své nehty. — Avšak nám, jichž životy jsou jen na píď dlouhé, nechť vždycky na mysli tane čas ku práci potřebný. A pamatujíce, jak skrovně čas ten jest vyměřen nejen krátkostí života, nýbrž více ještě záležitostmi životními, měli bychom býti obzvláště opatrní, bychom, co času máme, s výhodou největší upotřebili. Prvé než věnujeme léta nějakému předmětu, k němuž moda nebo choutka radí, moudré jest, obezřele uvážiti, zač stojí výsledky, porovná-li se s rozličnými jinými výsledky, jež táž léta by mohla přinést, kdyby se jich použilo způsobem jinakým. — Jak žíti? To podstatná jest pro nás otázka. Ne jak žíti ve smyslu pouze hmotném, nýbrž ve smyslu nejširším. Obecný úkol, jenž v sobě zahrnuje každý úkol zvláštní, jest, jak rozumně spravovati chování své ve všech směrech a za všech okolností. Jakým způsobem chovati své tělo, jakým způsobem říditi svého ducha, jakým způsobem spravovati své záležitosti, jakým vychovávat rodinu, jakým způsobem chovati se jako občan, jak užiti těch pramenů štěstí, jež příroda poskytuje, jak užiti všech svých schopností na největší prospěch i svůj i jiných — jak žíti dokonale. A jestliže dokonalý život jest ona věc veliká, kterou znáti nám třeba, jest dokonalý život také ona věc veliká, jíž vyučovati umění vychovatelskému jest uloženo. Připravovati nás do života dokonalého jest úkol, jež vychovatelství vykonávati má; a způsob jedině rozumný, posouditi nějaký vychovatelský běh, jest posouditi, jakou měrou řeší tento svůj úkol.¹⁾

Blaho a štěstí zde na zemi jest něco tak řídkého a tak málo s přirozeností a posledním koncem člověka souhlasného, že ti, kteří se s ním na své cestě setkají, pod jeho břemenem téměř jen se

¹⁾ H. Spencer — Vychování rozumové, mravné a tělesné. 1—6.

vlekou. Štěstí, má-li se ho užívatí rozumně, vyžaduje přípravy neméně důkladné a namahavé než utrpení a neštěstí. A nad těmito zvítězilo více duší než nad oním; v bolu a strastech čítá se daleko více vítězství, nežli ve štěstí a rozkoších.¹⁾

d) Rozum má znenáhla dospěti k poznání *pravidel* (zásad, příkázání, zákonů), jimiž se má vůle spravovati, aby byla *mravnou*. K tomu má přispěti *náboženství*. Svědomí (a stud) má býti zušlechťováno, by vůli k dobrému povzbuzovalo a od zlého odvracelo. Při tom třeba přesně lišiti *mrav* a *mravnost*, zvyky společenské a zákony mravnosti; dítě má zvěděti, že přestoupení oněch je *neslušností*, a těchto *hříchem*. Dle toho mají též řídit se tresty, aby snad přísnějším trestáním oněch nebyla mravnost zlehčována.

Zušlechtění mravu (nikoli mravnosti) mnozí rodiče považují při výchově za věc *hlavní*, neznajíce v tom žádné míry. Sotva že dítě kolébce odrostlo, není pro ně práce důležitější, nežli učiniti je pěkně způsobným; pamatuje se jen na zevnější formu a zcela zapomíná se na *vnitřní* stav; nežádá se, by dítky ochotnými, skromnými, zdvořilými, citlivými *byly*, nýbrž aby takovými se *zdály*. Proti takovému vzdělávání mládeže prohlásili se právem největší pedagogové. *Jednostranným* a *nerozumným* pěstováním vnějška trpí nitro charakteru, dítky učí se, *líčiti* smýšlení, jehož nemají, sebe a jiné prázdnými formami uspokojovati; stávají se jemnými a uhlazenými na zevnějšku, ale zůstanou prázdnými a nevzdělanými v nitru. — Ale ve věci té upadá se často v *opačnou* chybu. Mnozí, v omyl uvedeni některými, často neporozuměnými výroky jednotlivých spisovatelů, domnívají se, že nesmějí pro vnější vzdělání *nic* činiti. Dovolují a zastávají největší *surovost* a *nevázanost* dítek, označujíce ji klamným jménem *svobodné přirozenosti*. Což není žádné *střední cesty* mezi surovostí a strohou obřadností, mezi nevázaností a nuceností? Nezná-li mládež jiného zákona, nežli svou *rozkoš* a *pohodlí*, jak bude v pozdějších letech tak snadno držeti se v mezích slušnosti? Není-li surový buršácký život studentů²⁾ na jednotlivých místech, není-li náklonnost k nevázanosti a surové pohodlnosti mnohých z vyšších stavů následek zpustlosti z dřívějších let? Což je třeba zřící se veškeré vzdělanosti proto že *zneužití* a *přehánění* přivádí škodlivé následky?³⁾

¹⁾ Ch. Sainte-Foi — Vážné doby mladé dívky. V Česk. Budějovicích. 1891. Str. 8.

²⁾ a dorůstající mládeže na venku (t. zv. *chasy*) —

³⁾ V. E. Milde — Erziehungskunde. Prag. 1896. 107.

Nevěř, že potůček žití tvého poplyne vždy jen tiše podél bujných, květnatých břehů; nevěř, že voda jeho bude vždy klidna, hojna, hluboka a jasna jako dnes. Stářím opadne jeho voda a běhům jeho odňaty budou půvaby a svěžest. Hnutí vášně, podobající se prudkému větru, nejednou pozvedne kal na dně se nacházející, a tento, vystoupiv až na povrch, zkalí jasnou hladinu jeho. Přijdeť jednou den, a ten snad nedá dlouho na sebe čekati, kdy zbavena budeš všech předností zevnějších, smyslům lahodících, a nezbudou ti leč jenom ty dobré vlastnosti, ježto sice méně jsou zřejmy, ale za to tím bezpečnější a trvanlivější, a ježto ducha i srdce uspokojují, oko Boží a pozornost andělů na se poutají. Mladost uplyne rychle, ano rychleji, nežli sobě myslíš, a po ní následující věk potrvá mnohem déle, nežli věk prvý. Pomýšlej tedy hlavně na ten, který nejdéle trvá, nepovažujíc mladost za nic jiného, nežli za krátký přechod, vedoucí k věku dospělému. — Ó, kdybys pochopila cenu jedné každé hodiny v této předůležité době života, kdybys znala objem a mohutnost každé myšlenky, každého hnutí srdce svého, jak pečlivě bděla bys nad city duše své, ano i nad zevnějšími obyčeji těla svého! Ta neb ona myšlenka, ježto sotva se dotkla lehkou perutí svou ducha tvého, zdá se býti ještě něco nepatrného; a pozdržeti se u ní, a v ní sobě libovati může se ti zdáti samo v sobě věcí beze všeho významu. A podobně také sotva vzešlý cit, který se ujal v srdci tvém a vzbudil v něm hnutí tak nepostižitelně nepatrná, že ty sama o nich jen temné, nejasné vědomí máš, cit ten jest na první pohled taktéž okolnost naprosto nevinná. Onen pohled uniklý tvé vůli v okamžiku, kdy bdělost tvá poochabla, zdá se býti v celku ničím. — Ale vše, co v mládí do duše se dostalo, vniká až na dno a takoruka celou její podstatu tvoří. Dojmy pak, majíce ještě půvab mladosti, přenášejí se již i v ustálenost věku dospělejšího. Ano, ta neb ona myšlenka jest snad prvním článkem celého řetězu myšlének a představ, které ti celá muka svědomí a beznadějný život připraviti mohou. Ten neb onen cit, kterému dáváš beze vši nedůvěry a překážky ve svém srdci prodletí, jest snad zárodek, z něhož vyrosté nevyhladitelný jed strachu, lítosti, výčitek a žalu. Onen nepředložený pohled jest snad první jiskra celého požáru, ježž později nic více udusiti s to není, a pod nímž se tvoje nejstkvělejší naděje sřítiti mohou. — Matka, vždy starostlivá o zdraví tvoje, snaží se v něžné pečlivosti své odkliditi každé nebezpečství, které by ti snad uškoditi mohlo; leč bdělost sebe lepší matky nevyrovná se bdělosti anděla strážného a jeho starostlivosti, s jakou se snaží vzdalovati duši tvoji všeho, co by její čistotu zkaliti, o pokoj a blahý soulad vnitřní ji připraviti mohlo. Ty jsi ta, k níž obrací se Duch Svätý (Přisl. 4, 3.): »Ostříhej svého srdce ve vši pečlivosti, neb z něho se prýští život.« Jaké zřídlo, taký proud z něho plynoucí; jaké srdce, taký celý život. Tot výrok pravdivý, platný o mládeži vůbec, o dívce zvláště.¹⁾

¹⁾ Ch. Sainte-Foi — Vážné doby mladé dívky. V Čes. Budějovicích. Str. 11.

Sv. Antonín poustevník nezabýval se nikdy světskými vědomostmi a nikdy netoužil po jiném vyučování, nežli které poskytuje *Písmo sv.*: proto se mu toto vrylo tak do paměti, že je znal téměř nazpaměť, a jeho rozumné přemýšlení nahradilo mu jiné knihy. Každou neděli odebral se k službám Božím do Komy, poslouchal s největší pozorností čtení, posilnil se na sv. oběti a vrátil se s novou silou do své poustevny.¹⁾

Vázati se na *povinnosti* povolání jest cesta k svobodě. To budiž mládeži předváděno jakožto jedna z nejpřednějších ctností. Tuším od Spurgeona jest výrok ten: »Zedníkovi jest svědomí své vložiti do každého kamene, ježž otlouká.« Pravidlo to platí pro každého, kdo má co stavěti, platí pro všechny dělníky, také pro ty, kdo mzdu svou neberou týdně. Počet dobrých dělníků jest malý. — Výše, nežli nejvyšší úředník, jenž povinnosti své jest nedbalý, stojí nejnižší, jenž s oddaností plní skrovnou svou povinnost.²⁾

Cit pro povinnost (svědomí) třeba již při pěstování pudů vzbuzovati; dítě má znenáhla seznati, že povinnost jest něco, co konati se *má* a *musí*, něco, jehož veškerá cena v tom záleží, že *samo* povinnost tu uzná a na se vezme. —

Lepší pravidlo, nežli: »Bojuj proti zlému!« jest: »Povzbuzuj dobré!« Trochu dobrého jest v každém člověku a v každém dítěti. I kdyby to dobré třeba nebylo větší, nežli jako jiskra, tedy do této jiskry vlož naději svou. Čím méně se zlé jmenuje, tím lépe.

Milá Amalie! Tak jako s otcem, tak i s bratrem střež se zbytečné důvěrnosti; ať zákon studu a skromnosti nikdy tobě nedovolí zapomenouti, že ač tobě blízcí, přece mužští jsou.³⁾

Mládež má záhy seznati, že učenost, znalost umění a j. samy o sobě bez mravnosti jsou bezcenné, ale mravnost že jim dodává ceny.⁴⁾

e) Vůle má býti ke všemu dobrému *ochotna*. K tomu směřuje navykání *poslušnosti*.

Pokud rozum u dítěte není dosti vyvinut, by *povinnost* svou znalo a *následky* jednání posouditi dovedlo, a pokud vůle není dosti utvrzena, by pro dobré *samostatně* se rozhodnouti dovedlo, jest třeba, vyžadovati na něm poslušnosti. Dítě musí přivedeno býti k *přesvědčení*, že jeho rozum nestačí a že rozum vychovatelů nad něj vyniká, a také že vychovatelé s ním *dobře smýšlejí*. Poslušnost jest *nezbytná* podmínka výchovu. Že by samostatnost,

¹⁾ Die Väter der Wüste. Ida Gr. Hahn-Hahn. 92.

²⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 143.

³⁾ Kl. z Taňských-Hoffmannová — Památka po dobré matce. 37.

⁴⁾ Jan Abraham Sahlhaus ze Sahlhausen na Markvarticích byl velmi učený, mnoho světa sjezdil, 8 jazyky mluvil, ale byl hrubých obyčejův, prudké povahy a k poddaným nelidský.

pevnost a přímlost povahy tím trpěla újmy, možno při nemoudrém vyžadování poslušnosti. Ochotná poslušnost především bude následkem *lásky* a *důvěry* k vychovatelům; nicméně poněkud *bázně* jest také třeba, která má vyplývati z *vážnosti*. Na újmu ochotné poslušnosti bylo by, kdyby v okolí dítěte naskytaly se osoby, jež by o rozkazech nepřiznivě se pronášely.

Při svéhlavosti jest dobře, někdy »uměti neviděti«; děti si mnohdy samy svou umíněnost omrzí, přijdou-li k přesvědčení, že vychovatel se domnívá, jakoby ani nemohly býti umíněnými. U některých dětí svéhlavých mnoho shovívavosti třeba; bojujíf samy v nitru svém, nežli přemohou odpor proti poslušnosti. — Při vzdoru jest třeba dobře uvážiti, jaké má příčiny; někdy to může býti pouhá bázeň, která činnost tělesnou i duševnou téměř ochromuje; někdy jest to ostýchavost, někdy přirozená váhavost. Někdy se cítí dítě uraženo, a proto vzdoruje; tu budiž bedlivě uváženo, nejsme-li sami poněkud vinni.

f) Vůle má vedena býti k *svobodě*.

Jako choditi, podobně učí se člověk chtíti, totiž sám.

Chováš-li dítě stále zavinuté, nenaučí se pohybovati, tím méně choditi. Bráníš-li dítěti ve chtění, nenaučí se chtíti. Pudy vedou dítě k *činnosti*; není-li nebezpečí, nebraňme jim v tom. To platí o tělu i o duši. Nechme dítě běžeti, jak daleko chce; jen tehdy je zadržme, ubírá-li se někam, kde mu nebezpečí hrozí. Podobně při chtění jiném. Z počátku úzký jest kruh, v němž v ohledu tělesném a duševném dítěti ponecháváme svobodnou vůli. Znenáhla kruh ten se rozšiřuje. Kdo by kruh ten více svíral nežli třeba, odnímal by dítěti prostředky, jimiž by se chtíti naučilo.

Již od malička zvykej si dítě poznávati, že jeho vůli jsou vytčeny meze, jež beze škody překročiti nelze. Tak se přejde znenáhla k zákonům, jež při vši svobodě překročiti nelze, nemáme-li se proviniti. Tak sezná mládež, že svoboda není nevázanost a libovůle, nýbrž volné pohybování se v mezích zákonů.¹⁾

g) Dále jest usilovati o vůli *statečnou*.

»Neodkládati s vykonáním, co bylo nařizeno, nebo co dítě samo za dobré uznalo!« — Tot nejdůležitější pravidlo pro výcvik statečnosti vůle. Třeba začíti již u nejmenších. Při tom míti ohled

¹⁾ Fr. Schiller: Nur der ist frei, der sich selbst gebunden.

na slabost dětskou, nehněvati se, ale ne poleviti. Jako slabost údů dětských nesesílíme hněvem, rovněž i vůli. Dítě se bojí malých překážek; dodávej mu odvahy, by čím dál tím snadněji je přemáhalo, by pak ani velikými překážkami se odstrašiti nedalo. Ano, překážky mohou vůli dokonce tím více vzpružiti a po zdaru ji utvrditi. Kde netřeba, nepomáhejme. Statečná vůle pomůže si sama. Nesmíme však síly dítek přepínati, požadovati na nich více, nežli seč síly jejich jsou, sice by odvaha, statečnost, chuť k činnosti hynula.

h) Konečně jde o vůli vytrvalou.

Kdo jest těla slabého, může střídmostí to dále přivesti, nežli silák, který žije nestřídmě. Rovněž i člověk prostředních schopností, má-li vůli vytrvalou, dokáže více, nežli ten, jemuž při bohatých hřívnách této vytrvalosti se nedostává. Co začato, budiž vždy dokonáno, a dobře dokonáno. Platí to především u malíčností, neboť od těch veškeré vychovávání břeče svůj počátek. Od těch přechází se k věcem, při nichž vytrvalost musí podstoupiti zkoušku těžší, a tak po stupních dál. Výsledky musí se jeviti, by povzbuzovaly k vytrvalosti; ony musí dítě blažiti, napřed nadějí, pak nenáhlým splňováním. Cíle buďtež napřed co nejbližší, aby naplnění naděje a splnění nebyly příliš vzdáleny. Veliké cíle buďtež rozděleny na drobnější, bližší, a každý z nich sám o sobě ať poutá, těší, blaží. Vůle cvičenější dovede nadějí na vzdálenější cíl blažiti se, byť třeba bližší cíl zatím místo růží jenom trny podával. Tak posléze může pohled na věčný cíl, na odpočinek na láskyplném srdci Božím posilovati a udržovati vůli na cestě dobré, třebaž by tato během celého života jenom hlozím byla poseta.

Upouštění od dřívějších úmyslů jest téměř vždy škodlivé, pokud úmysly nebyly přímo zlé. Tím škodlivější jest taková nestálost, kde jde o změnu v *povolání*. Kolik lidí stalo se navždy nešťastnými, že vystřídali různá povolání, nemohše v žádném se ustáliti! A začátek nestálosti té byl zajisté již ve věku nejútlejším.

3. Jde-li o vypěstování *dokonalých mravních povah*, jde tudíž o věc trojí:

a) *Poznání dobrého*, zvláště pak *mravních zásad*. Dítka bývají vyučovány v rozmanitých oborech vědeckých a uměleckých, ale aby naučily se znáti to, co jest dobré, často se zanedbává. Rodiče domnívají se, že vědomosti z oněch oborů a vytříbený

krasocit úplně dostačí. Jaký to klam! Jak často veliká učenost bývá spojena s přeskovnou mravností! Pokrok v umění jak přecho často dalek bývá od pokroku ve ctnosti!

Mravné zásady, pevné zásady a jednota v nich jsou především nezbytny u naší mládeže. V tom ohledu není nad zásady, jež hlásá učení Kristovo. Jsou tak prosty, že i prostý rozum je chápe, a tak dokonalé, že nikde není mezi nimi odporu. Kterak lze přijít do sporu v jednání, budu-li řídit se zásadou: Milovati budeš Boha nade všechno a bližního jako sebe sama? Můžeme-li pochybiti, držíme-li se zásady: »Vše pro Krista«?

Zásady ty dejme vyhledávati jednak v učení náboženském, jednak na skutcích lidských! Jak mnoho času promarní se často řečmi planými, kdežto by moudrost životní mohla přehojně těžiti úvahami o zkušenostech z vůkolního života! Na čem nám může záležeti více, nežli abychom zvěděli, jak co nejdokonaleji uspořádati vlastní život svůj a postarati se o blaženost svou! Tato pravda budiž mládeži vstřípena co nejlouběji do duše.

Jiná pravda jest, aby vždy to, na čem méně záleží, podřízeno bylo tomu, na čem více záleží.

Kterak by mohl kdo pro tělesnou rozkoš zapomínati na vzdělání ducha, kdyby pravdy té byl pamětliv? Kterak jmění milovati více nežli bližního? Kterak postavení více nežli ctnost? Kterak lidskou čest více nežli lásku Boží?

b) Míti *zálibu* v dobrém a stupňovati ji až k ušlechtilému *nadšení*. Bez bohatství může člověk býti šťasten, ale bez dobrého svědomí nikoli. To nekoupíme ani za zlato, ani za požitky umělecký ani vědecký. A činí-li nám svědomí výčitky, neujdeme jim nikdy. Útlé dítě již je schopno poznati hlas svědomí a míti zálibu v dobrém. Pro vědecké poznání teprve později stává se duše lidská přístupna, pro zálibu v dobrém však schopna jest od nejútlejšího věku. Tato pravda usnadňuje velice vštěpování záliby pro všechno dobré.

Postavte dítě do života rodinného, kde vládne láska jako královna ctností, a dítě bude míti zálibu v ušlechtilém životě, i když mu ještě nerozumí; však porozumí mu později. Předložte jeho soudu krásný skutek, a uvidíte, jak mu zaplane oko ušlechtilou radostí. Obrátte jeho pozornost na vlastní jeho svědomí, když po skutku v jeho srdci se ozývá, a přispějte, by jeho hlas zněl zvukněji. Nechte jeho zraky spočinouti na utrpení, a ptejte se jeho srdce, co by bylo učiniti.

»City jsou nakažlivé.« Máš-li zálibu v dobrém, snadno budou ji míti také dítky tvé; jinak marné jest všecko mluvení o ní.

Dle toho, jakou zálibu dobré vzbudí v srdci dítěte, bude míti pro ně cenu; čím větší záliba, tím větší cena dobrému se přikládá. Co u dítěte zálibu nebudí, jest pro ně bezcenným.

Srdce, jsouc jako středisko duše tvé, vládne celou bytostí tvou. Onoť vskutku vladaří, a sdílí teprv ostatním částem city a pobudky v něm samém vzniklé. A opět srdce to jest, z něhož čerpá duch ženský většinu poznatků; a předmět, kterým se obírá srdce, stává se nevyhnutelně jediným předmětem veškerých myšlének. I srdce to jest, které podporuje v obrazotvornosti neustále střídání jednotlivých představ, jichžto základ, přes všechny rozmanité a měnivé způsoby, zůstává nepohnut, takže přicházíme někdy do pokušení, považovati to za jakýsi druh posedlosti: tolik bývá duše zaujata představami obrazotvornosti. A opět srdce to jest, které dle své libosti směr dává vůli naší, jí buď té pevnosti nebo zároveň té měkčnosti propůjčuje, kterou na většině žen shledáváme a jež působí, že osoby ženské důsledně, někdy až tvrdošijně za svým cílem se berou, v prostředcích k němu je vedoucích s nevýslovnou umělostí střídajíce. Je-li srdce žen naplněno jediným předmětem, nic nezdá se jim nemožno; a právě tato vlastnost činí je tolik mocné i ke zlému i k dobrému, ona také na ženských osobách vyžaduje bedlivého bdění nad každým hnutím jejich srdce. Horlivost jejich pro dobro jest obdivuhodna, a zmocní-li se duše jejich zápal čistý a vznešený, ustupuje přirozená slabost jejich, a její místo zaujímá odvaha, jakéz by málo mužů schopno bylo. Toliko Bohu samému známy jsou veškeré ctnosti, jež konají ženy každodenně v lásce k bližnímu, v lásce mateřské, v lásce dětinné, ve zbožné odevzdanosti a útrpnosti. Ale s druhé strany také jemu samému povědomo, k jakému stupni může dohnati ženu pocit zlý sám sebou či ve svém původu. Ó, kéž bys mohla, postavena jsouc mezi dvěma propastmi dobra a zla, změřiti hloubku jedné a i druhé, a posouditi, skrze kterou, z počátku nepatrnou náklonnost člověk nepozorovaně dochází až na nejhlubší dno, jehožto spatření by způsobilo závrať v duchu tvém.¹⁾

Rodiče nemohou dětem svým zůstaviti jiného utěšenějšího dědictví a požehnání, nežli vzpomínku na šťastné mládí; uceť si život později přinese cokoli, vzpomínky ty zůstanou svatyní, již nižádná nečistá ruka nesmí znesvětit, a která i na trpkáklamání a největší strasti vrhá světlo usmířující. Avšak rovněž tak jisto jest, že vzpomínka na ledový a bezradostný domov na celý život vrhati může temný stín a buditi představu o statečných životních naprosto ztracených, že lidem takovým srdce v těle krvácí, když pomyslí na dětská léta svá. Jsou to tedy ve skutečnosti veliké sázky, o něž při zdánlivě nepatrných záležitostech domova se hraje; neboť zde

¹⁾ Ch. Sainte-Foi — Vážné doby mladé dívky. 19.

kreslí život pevnou rukou první základní rysy duševné tvárnosti budoucího muže, budoucí ženy; a co v prvním tom základním rysu obsaženo jest dobrého a zlého, roste a dává budoucímu obrazu životnímu světlo a stín. ¹⁾)

c) Jest třeba *pevnosti*, totiž rozhodnosti, ráznosti a důslednosti v jednání (vůle *statečné* a *vytrvalé*).

Jean Paul radí, bychom v době, kdy jsme na mysli kleslí, vzpomněli si na okamžiky *nejsvětější*. Jestliže všednost hrozí udusiti naši odvalu a vytrvalost, tu třeba mocnou silou obrátiti se k *ideálům*, nebo mějme pro takový okamžik pohotově průpověď z *Písma svatého*, nebo z některého jiného spisu výtečného. Nezapomeňme však také na ten zdroj pomoci, který nikdy nevysychá, a vždy jest pohotově — na milost *Boží*.

4. Na vypěstování mravné povahy mohou účast míti *všecky prostředky vychovavací*; zde povšímneme si zvláště některých.

a) *Společnost.*

Rodina i škola mají dítě připraviti, by se stalo prospěšným členem společnosti lidské. Že dítě doma i ve škole je milým, dobrým dítětem a obyčejným předmětem škol svých se vyučuje, jest zcela dobře; ale to není dosti. Jeho vědomosti musí býti toho způsobu, by jich mohlo a umělo užití, až ze školy přejde do života. Nestačí, aby vědělo, že vůbec má býti dobrým, ale ono má seznati, kterak *dítě* může býti hodným doma i mimo dům, kterak to mohou *rodice, sluhové a služky*, kterak *řemeslník* při vyřizování zakázek, kterak *občan* vzhledem k spoluobčanům a k obci a tak dále. Společnost lidská jest školou, do níž dítě z rodinného a školského života jakoby okénkem nahlédá, jest jevištěm, na němž různé povahy v různých poměrech před zraky dětské předstupují. Společnost lidská však jest více ještě, nežli pouhým divadlem; ona k dítěti se přidružuje, je do svého středu přijímá, je povzbuzuje anebo pohoršuje, je učí a donucuje, a to tím více, čím dítě škole víc a více odrůstá. Jen několik málo let dělí dobu jeho školní návštěvy od samostatného vystupování v životě. Do té doby jak mnoho jest mu se naučiti, co má činiti, kdy a jak! Jaké tu opatrnosti třeba, by ze společnosti pro sebe dovedlo získati jen dobré, a z toho zase především to, čeho jemu zvláště v jeho poměrech bude kdy potřeby. Bez *vůdce* a *rádce* mládež ve společnosti lidské sotva dospěje k mravní dokonalosti, leda po velikých vnitřních bojích a při neobyčejně veliké duševné

¹⁾ Dr. S. Heegaard — Die Erziehung. Gütersloh. 1884. 367.

síle. V lidském labyrintu bloudí lidé tytýž věkem dospělí; odkud má nezralá mysl mládeže vědět, jdou-li dobře nebo bloudí-li, má-li jich následovati čili nic. Šťastné dítě, jemuž ruka otcovská a mateřská i přes tuto dobu jest pevnou podporou až k době úplné samostatnosti! Kde tak není, buďtež vy, kdo máte vřelé srdce pro povznesení národa, mládeži rádci a vůdci, by ve společnosti neutonula, ale v ní mysl svou vzdělala a vůli pro vše dobré utvrdila!

b) *Příklad.*

Rodičové, váš život jest vtělené přikázání! Považte to dobře a vizte, zdali ve vaší duši při tom neozývá se nepokoj! Považujeme děti příliš dlouho za »hloupé« a domníváme se, že to neb ono jim ujde. Vtip pro pochopení věcí, které týkají se mravnosti, jest u dětí příliš záhy vyvinut, dříve nežli pro předměty školské. Proto může příklad tak záhy působiti prospěšně nebo zlobně. »Pozor, jsou zde děti!« jest sice dobré připomenutí; ale bylo by lépe, povážiti, zdali věc taková vůbec se sluší, ať jsou zde děti čili nic. Či postačí snad, by dospělí *zdáli se před dětmi* býti *lepšími*, nežli v skutku jsou? Což nestydíte se v hloubi duše své za takové pokrytectví? Ci chcete, aby děti byly na vyšším stupni mravní dokonalosti, a vy sami že můžete spokojiti se stupněm nižším? Nepochopujete, jak se tím zahazujete?

Mysl dítěte není sice dosti zralá, vždy rozeznati dobré od zlého, ale má neobyčejnou vnímavost pro jedno i druhé, zvláště tehdy, když obé jeví se v barvách světlých. Pohoršlivé příklady, předváděné v podobě žertovné, vtipné, poetické působí velice zlobně, ježto lahodným vnějškem duši se zamlouvají. — Jde z toho poučení, dobrý příklad předváděti před mysl dětskou v podobě, která by na srdce dětské působila co nejmocněji. Ale jinak skutečný děj, před zraky dítěte předvádějící šlechetný čin, má mnohem větší účinek, než sebe krásnější líčení.

c) *Zkušenost.*

Pravidla pro jednání, jež mládež sama z lidských skutků si vyvodí, mají pro ni větší cenu nežli pravidla naučená. A rovněž při každé činnosti; způsob jednání, v němž dítě samo se zkusilo, jinak bude působiti na jeho praktickou moudrost, nežli co na jiných pouze vidělo. Kde není jakého nebezpečí, tam nechme dítě samostatně posuzovati, voliti a jednati; ale potom také nechme je o vlastní své zkušenosti souditi.

Zkušenost milá povzbuzuje, nemilá však odnímá odvalu; u povah poněkud samostatnějších však nemilá zkušenost tím více utvrzuje.

S rektorem Heinzelmannem nemohl se *Harnisch* dobře srovnati. Jeho upřímné přiznání: »Čtu mnohem raději Nový zákon nežli Iliadu,« bylo filologovi hrozným, a vyslovil se bez obalu, že *Harnisch* je člověk bez všelikého vkusu. Také *Harnisch* nebyl bez viny, a tak měl na gymnasiu smutné časy. Avšak to bylo mu k prospěchu. Ne ten strom, jenž před větrem jsa chráněn, roste na bujně půdě, vzmuže se k plné síle; když záhy již v bouři síly se tuží, a kořeny nesnadno z chudé půdy potravu si dobývají: to dá mohutný kmen a sukovaté větve.¹⁾

d) *Práce tělesná i duševná.*

Vyučování školní, děje-li se s náležitou opravdovostí, má veliký vliv na mravnou povahu i po stránce rozumu i vůle. Neméně, ne-li více ještě, působí práce hmotná. Oboje má vésti znenáhla k budoucímu *povolání* dítěte. Bez určitého povolání, bez *povinné práce*, ať již má ji kdo uloženu, nebo ať sám si ji uloží, nelze mysliti si mravnou povahu. A k tomu dospěje se zase jenom *prací*. U bohatých i chudých jsou jednotlivci bez povolání. Jsou to s počátku lidé bez mravní ceny; ale ježto člověk státi nemůže, ale postupuje vždy buď směrem k dokonalosti nebo naopak: klesá jejich mravná cena čím dál tím více pod nulu, nabývají hodnoty negativné.

Práce budiž volena dle osobné povahy a přirozené naklonosti jednotlivce. »Ty jsi kapr, ty jdi sem; a ty jsi štika, ty jdi tam!« říkával dr. K. Amerling.

e) *Poučení.*

Zvykejme mládež záhy na průpovědi z výtečných spisů, neopomenouce vždy udati pramen. Tak bude mládež žádostiva, seznati časem prameny samy, a čerpati pak z nich hojně poučení.

»Každé ráno budiž doba snídane tichou dobou, kdy celý dům se shromáždí. Rodina, kdy jeden objeví se dřívě, druhý později, není ovládána dobrým duchem. Jsou-li pak všichni na svých místech, nechť otec předčítá odstavec ze spisů, v nichž velicí duchové myšlenky své uložili. Odstavec buď krátký, jasný a dojemný. Kdo naučil svou rodinu takto den počínati, na téhož hrobě budou dítky, až jednou dorostou, prolévati slzy díky.

¹⁾ Dr. Wilh. Harnisch — Handbuch für das d. Volksschulwesen. Langensalza 1893. XIII.

Čtení při snídani má ještě jinou dobrou stránku mimo tu, která ve čtení samém a poslouchání záleží. Prosadíme-li to a nevypustíme-li nikdy, přijde pevný pořádek do našeho rodinného života a naše moc se tím posilní. Neboť něco provést — a byt to bylo sebe skrovnější — jest nesnadno. —

Jen ještě jedno připomenutí: jenom nečinme nikdy ctnost nudnou. »Mravoučná kázání,« dí van Koetsveld, »jsou krupobítm na slona: ono slona neporaní, ale činí jej nevrlym.« V našem domě vládní duch radostné pracovitosti. Jen tím duchem ctnost se rozmůže. Dlouhá chvíle a nudnost jest matkou hříchu.¹⁾

Mimo to doporučiti jest co nejvíce čtení bibl. knihy Ježíše Siracha a »Následování Krista od Tom. Kempenského.«

»Avšak jsi-li moudrý a povznesen nad svůdně blýskavé a naduté novinky, budeš pamět svou v útlém mládí zásobovati zlatými průpovědmi ze Starého i Nového zákona; a ježto Bible je tlustá kniha — či lépe nejedna kniha, nýbrž veliká literatura v malém prostoru — tak nemohu zde snad činiti nic lepšího, leda ti některé knihy nebo hlavy označiti, jež seznáš býti ceny tak převzácné, abys hluboko do duše své si je vštípil, prve než mnoho přijdeš ve styk s oněmi lidmi surového rázu mravného, nízkých snah a vlažné le-tory, kteří se obyčejně »světáky« zovou. Tuť jest především horské kázání (Mat. 5-7), pak 13. hlava I. listu ku Korintským; potom evangelium sv. Jana, epištola sv. Jakuba, obě epištoly k Timotheovi, 8. hlava listu k Římanům, 5. a 6. hlava listu k Efesským a tytéž hlavy v listu ke Galatům. V Starém zákoně objeví ti každodenní zkušenost moudrost »Příslloví Šalomounových« vždy zřejměji. — Pro dobu zbožného *rozjímání* hodí se ovšem lépe žalmy vznešeného pěvce královského; z nich zvláště bych doporučoval, by ducha hluboké zbožnosti vlily do srdce jinocha: žalm 1, 8, 19, 24, 32, 37, 49, 51, 53, 73, 90, 103, 104, 107, 131, 133. A tyto žalmy nebylo by jen často čísti, by rozechály duševnou krev nelícenou a velko-dušnou zbožností, ale také s přiměřeným průvodem zpívati, až by kolem nás způsobily trvalé ovzduší ryzího a vznešeného citu, jež bychom jako vzduch vyššího svého života vdechovali.“)

Cyrus: Jedno pachole veliké mělo příliš malou sukni, i vzalo druhému menšímu pacholeti jeho sukni, kteráž mu sic byla příliš dlouhá a široká, a obléklo to malé pachole v svou malou sukni, a samo se obléklo v jeho větší a delší sukni. Takž já jsa nad nimi za soudce vystaven, usoudil jsem to, že by jim oběma případněji a příslušněji bylo, aby každý z nich sobě tu sukni schoval, kteráž

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. Aus dem Holländ. übersetzt v. G. Greeven. Gotha 1890. 96.

²⁾ John Stuart Blackie — Selbsterziehung. Leipzig. 1891. 125.

mu se nejlépe trefila. A takž mne proto učitel můj potrestal, řka : Kdyby nad takovým právem byl za soudce postaven, aby rozsoudil, co by každému nejlépe příslušelo, dobře by tak byl usoudil ; ale když máš rozsouditi, či by která sukně měla býti, tu musíš pilně toho povážiti, kdo jest spravedlivějším držitelem jejím, ten-li, kdož ji mocí jinému vzal, čili ten, kdož ji sobě dal udělati aneb koupil. A při tom i toho doložil : Což jest prý podle práva, to jest spravedlivé ; což jest pak proti právu, to jest nespravedlivé a násilné. Protož pilně mi to předkládal, že každý soudce má podle spravedlnosti souditi. A takť já již, má milá matičko, všechněm právům výborně dobře rozumím ; pakliť mi se ještě čeho nebude dostávat, dobrěť mne tomu děd můj přiučí. ¹⁾

f) Rozkaz, rada.

Výchov k svobodě jest výchov k mravné poslušnosti. Žáku jest učiti se poslouchati, totiž dbáti mravného zákona, jejž vtělený v osobě svého vychovatele má před sebou. Při tom ovšem nesmí se zapomenouti na požadavek, že vychovatel *sám* také kázni — poslušnosti musí býti podroben. Neboť mají-li jeho příkazy nebo zákazy původ svůj nikoli v mravné pravdě, nýbrž v osobní choutce, takže chovancům svým připadá jako despota nebo tyran, pak jest zcela přirozeno, že vychová buď svéhlavce, kteří zřejmě jeho vůli se vzeprou, nebo pokrytce, kteří ve zdánlivé povolnosti jeho vůli se podrobují, ale za jeho zády jazyk na něho vyplazují.²⁾

Dobře jest dítěti mlti někoho, kdo poroučí, a později, kdo *radí* (duchovního rádce).

Mnesifila Frearského přidržoval se Themistokles, když se již záležitostmi obce zabýval; ale při prvních popudech mládí byl nedůsledný a nestálý, poddávaje se jediné přirozenosti své, ježto nejsouc vedena rozvahou a kázní, příčinou byla velikých proměn snah na obě strany a často k horšímu vybočila, jakž později sám vyznával, pravě, že i nejdivočejší hříbata dobrými koni se stávají, dostane-li se jim patřičného vyučení a cvičení.³⁾

g) Připamatování a donucení.

V dětské mysli vše rychle se střídá a mění jako v kalcidoskopu ; proto jsou jeho úmysly tak vratké. Třeba tudíž častějšího připamatování slovy opravdovými, ale přece bez nevole a hněvu. Jest-li však ani potom nemá dosti síly, vykonati, oč jde, nezbyvá,

¹⁾ Abr. z Gynterrodu — Xenofontova Cyropaedie. V Praze. 1856. 102.

²⁾ Dr. C. Kehr — Pädagogische Reden und Abhandlungen. Gotha. 1881. Str. 42.

³⁾ Plutarch — Themistokles II.

leč donutiti je. Ale ani tu ještě trestu netřeba, nýbrž i samo donucení budiž sice rovněž opravdové, ale také rovněž klidné, aby patrna byla přirozená nutnost toho, co dítě konati má.

h) Odplata.

Nad životem dětským nechť prostírá se modrý blankyt blažených dnů a na něm nechať stkví se slunce lásky vychovatelů, která jest odleskem lásky Božské, ale nikoli lásky opičí. Při dobrém skutku nechť světlo lásky té září jasněji, vřeleji; zřídka kdy, ale jen na krátko mohou teplé jeho paprsky zachyceny býti mrakem nespokojenosti, při čemž má býti nade vši pochybnost zřejmo, že ne my, ale dítě samo jest změny té příčinou; a také že to od něho závisí, by opět příznivá změna nastala.

Má tudíž odměna i trest přirozeně vyplývati ze skutku dítěte, má býti spravedlivým a přirozeným jeho následkem. A co platilo jednou, má platnost míti po druhé i po třetí. Avšak odplata musí vždy také dotknouti se *srdce* dítěte; neboť jenom to člověk skutečně zažil a prožil, co pohnulo jeho srdcem. *Nic v životě nemůže vliv míti na ducha lidského, ať prospěšný nebo škodlivý, co nepronikne tak hluboko, by dotklo se srdce lidského na místě citlivém.* Ale to dotknutí nemá býti poraněním, nýbrž upamatováním, že pečlivá láska stále nad ním bdí a je k sobě volá.

Jistý přítel náš, který žil v rodině svého švakra, vzal na se výchovu svého malého bratrovce a neteře. Obě děti byly doma jeho žáky a venku jeho společníky. Ony denně provázely ho na jeho procházkách a botanických exkursích, přehorlivě pro něho rostliny hledaly a napnutě naň hleděly, když rostliny pozoroval a určoval, a tímto i jiným způsobem měly vždy potěšení a poučení z jeho společnosti. Jednoho večera, když potřeboval jakousi věc, která byla v jiné části domu, požádal bratrovce, aby mu ji přinesl. Ale hoch v té chvíli byl zabrán v nějakou zábavu. Strýc došel si pro to, co potřeboval, a projevil pouze svým způsobem nevrlost z toho, že se hoch tak zle k němu zachoval. A když později večer hoch prosil, aby si s ním zahrál v obvyklou hru, odbyl ho strýc opravdově, ukázal mu totiž chladnost, která přirozeně v něm vznikla, a dal tak hochovi pocítiti následkův, jeho chováním zaviněných. Druhého rána v hodinu, kdy obyčejně vstával, slyšel náš přítel venku za dveřmi cizí hlas, a do pokoje vstoupil jeho malý bratrovec s teplou vodou. Rozhlédnuv se po jizbě, aby viděl, čím by ještě bylo posloužiti, zvolal náhle: »Ó, vy nemáte ještě svých bot!« a již běžel po schodech dolů, aby je donesl. Tímto a jiným způsobem ukazoval hoch lítost z toho, že se zachoval zle.

Pán ten nyní sám jest otcem. Děti vyhlídají dávno a toužebně večera, protože bude doma, a zvláště se těší na neděli, protože tu

pak s nimi bude celý den. Když se vrátí domů a slyší, že některý z jeho hochů byl rozpustilý, chová se k němu s chladností. Již to, když s dítětem se ncceluje, je pramenem veliké sklíčenosti, a dítě pláče proto dčle a usedavěji, než by plakalo pro bití. A bázeň tohoto pouze mravného trestu trvá vždycky po čas jeho nepřítomnosti, takže děti často za den matky se ptávají, jak se chovaly, a bude-li zpráva její přízniva. Nedávno nejstarší, čilý pětiletý klučina v návalu nadobyčejné životní síly za matčiny nepřítomnosti ustříhl bratrovi něco vlasův a sebe sama poranil břitvou, vzav ji z otcova stolku. Když se otec vrátil domů a tuto příhodu vyslechl, nepromluvil toho večera ani příštího rána na hochy ani slova. Hoch se z toho nejen velice rmoutil, ale když se po několika dnech matka chystala jednou vyjít, ji tak snažně prosil, by toho nečinila, aby prý v její nepřítomnosti opět nebyl rozpustilým. — Nelibost rodičů nemá *nahravovati* tresty přirozené, ale může býti mírným a vhodným jich *doplněním*. Varujte se však, když nelibost svou projevujete, aby to ani příliš nucené ani příliš dlouho netrvalo. Jednak vystříhejte se oné chorobné popudlivosti, která namnoze u matek se jeví, jež v jednom kárají a odpouštějí, jednak se příliš dlouho dítěti neodcizujte, by si nenavyklo postrádati vašeho přátelství, abyste tak svého vlivu naň nepozbyli. Vaše tresty buďte podobny těm, jichž neživá příroda užívá — neodvratny. Žhavý uhel upálí dítě, když se ho poprvé dotkne, upálí ho podruhé, upálí ho potřetí, upálí ho pokaždé; a dítě brzy naučí se nedotýkati se uhlu žhavého. Budete-li podobně důsledni, a jestliže následky, jimiž dítěti pohrozíte, že stíhati budou jisté jeho přestupky, vždy stejně vytrvale se dostaví, počne dítě záhy v účtč míti zákony vaše, jako má v účtč zákony přírodní. A tato účta, jakmile se vzbudí, uvaruje nekonečného domácího zla. Z chyb, které se dějí ve vychování, nejhorší jest nestálost. Jako v obci zločiny se množí, není-li pevně správy soudní, tak se také v rodině přestupky nesmírně množí, když se tresty nerozhodně a nepravidelně udílejí. Slabá matka, která neustále vyhrožuje a zřídka kdy hrozby své plní, která chvatně rozkazy udílí a po chvíli toho opět lituje, která se chová při témže přestupku jednou přísně a jindy shovívavě, jak jí okamžitý rozmar káže, taková matka činí sebe a děti své velice nešťastnými. Ona upadá v opovržení u svých dětí, ukazuje jim na sobě příklad člověka, který citů svých ovládati neumí, ona sama děti svádí k přestupkům, protože se děti oddávají naději, že jich trest nestihne, ona je příčinou nekonečných sporův a jich následků, již škodlivě působí i na její mysl, i na mysl dětskou, ona v jich mysl uvádí mravný chaos, který s tíží v pořádek uvede mnohaletá trpká zkušenost. Lepší ještě barbarský systém domácí kázně, ale důsledně vykonávaný, nežli systém lidumilný, ale vykonávaný nedůsledně. Pravíme opět: Vyhybejte se prostředkům donucovacím, kdekoli možno; ale shledáte-li despotismus skutečně nevyhnutelným, buďte despotickými se vši opravdovosti.¹⁾

¹⁾ H. Spencer — Vychování rozumové, mravné a tělesné. Str. 86. a d.

i) Náboženství.

Bezpečná a dokonalá mravnost jest jen ta, kterou hlásá učení Kristovo; všude jinde jest kolísání a nejistota. Ale nad to učení Kristovo skytá pomoc při pěstování mravné povahy. Jest nad tebou vševedoucí Bůh. Máš všude společníka Anděla strážného. Kristus sám jest přítomen v nejsvětější svátosti. Začkoli budete prositi Otce mého ve jménu mém, dát vám. Jen samotné učení Kristovo zaručuje *neomylnou jednotu v zásadách mravných* a tudíž dokonalou ryzost mravné povahy. Ty a přemnohé jiné pravdy, jež náboženství hlásá, poskytují takovou pomoc při výchově, jako žádný prostředek jiný. Jaká těžká zodpovědnost padá na ty, kdož při výchově dítek svých této pomoci se zřikají!

Záleží-li ti na tom, bys uchránila své srdce a pojistila si život, žalu a výčitek svědomí prostý, upoutej ho vši silou k Bohu, zvykej si povždy povinností dávatí přednost před radostmi a dbej toho, by veškerá hnutí srdce tvého byla hodna velikosti tvého určení. Pamatuj si, že toliko Bůh může ukojiti touhu srdce tvého a nižádný tvor není s to, dáti mu ten pokoj a mír, po němž tolik prahne.¹⁾

5. *Způsoby výchovu* ohledem na mravnou povahu.

Povšimněme si především jednotlivých stránek mravné povahy, čili přehledu ctností, k nimž máme míti zřetel, vychovávající mládež.

Především záleží na *pozornosti*. Vzhledem k *sobě* byla by tu *sebevláda*, a podrobněji: *švarnost, způsobnost* (mrav), *střídmost, čistota, cudnost, trpělivost a hospodárnost*. Vzhledem k *blížnímu* jest na zřeteli míti: *mlčelivost, mírnost, poslušnost, pokoru, spravedlnost a lásku*. K Bohu směřuje *láska* a z ní plynoucí *pravá zbožnost*. Vůbec pak usilovati jest o *moudrost* (opatrnost), *statečnost* a *dokonalost*.

Provádějíce vychovávání k doclení mravné povahy, činíme to: *dozorem, zaměstnáním, návykem, kázní a vedením*.

a) *Dozor*.

Již dítě na loktech své matky, ano schovává svůj obličej a křičí, spatříc cizince, jeví probouzející se pud dojiti bezpečnosti, chtěc ubíhati tomu, co jest neznámo, nebo co nebezpečným býti se zdá; a když umí běhati, ukazuje strach jeho, je-li jaký nepřátelský pes na blízku, nebo křik, s jakým běží ku své matce, když něco děsného bylo spatřilo neb uslyšelo, že jest pud tento více vy-

¹⁾ Chr. Sainte-Foi — Vážné doby mladá dívky. 21.

vinut. Avšak sebevědomí dítěte roste měrou větší nežli rozum, a tak troufá si pak více, nežli seč jest, nebo co smí. Z nelibých zkušeností, jež samy se naskytnou, má poznávati, jak dozor nad ním jemu prospívá, a kde není vychovatelů, tam že prositi má o dozor Anděla strážného.

Nebezpečný je přechod z rodiny do volného světa. Kde jest pak dozor? Tu sebekázeň u dítěte má býti dosti vyvinuta, svědomí již mocně probuzeno a vědomí náboženské dosti utvrzeno, by společně stačilo nahraditi dozor obyčejný.

b) Zaměstnání.

Účelná, moudře spořádaná práce i zábava jest školou mravnosti, zejména: pozornosti, sebevlády, poslušnosti, moudrosti, statečnosti a dokonalosti.

c) Návyk.

Především moudrý návyk počíná v rodině. Jde-li v rodině vše spořádaně; pracuje-li celý stroj, jakby kola byla namazána: pak všechno jde hravě. Kde vše jde svým řádem, tam nesnadno, ba nemožno jest jednotlivci, z řádu toho vybočiti.

Z chyb ve výchově nejhorší jest nestálost. Vyhybejme se co možná nejvíce prostředkům donucovacím; ale kde ochabování a nestálost začíná se jeviti, tam budiž proti tomu zakročeno se vši silou, a když jinak nelze, třeba se vši přísností.

Zvláště jest si všimnouti *přirozených náklonností*. Ty lze snadným způsobem zdokonaliti návykem ve ctnosti; netřeba, leč poskytnouti jim příležitost, by se jevily.

Náklonnost má ku knihám se probudila teprve Ovidiovými Proměnami. Neboť maje 7 nebo 8 let, vzdaloval jsem se vši zábavy, jen abych je mohl čísti, jednak že byly psány mateřskou mou řečí, jednak že to byla nejkrásnější kniha, již jsem znal. — Tím nedbaleji jsem se učil, co mi jinak bylo ukládáno. Byl jsem velice šťasten, že jsem měl učitelem rozumného muže, který k nejednomu nepořádku mému oči přimhuřoval. Neboť k Ovidiovi se řadila Vergiliova Aeneis, pak Terenc, Plautus a vlašské veselohry. Všude to byla krása, jež mne vábila. Kdyby mi byl učitel pošetilý v této náchyllosti překážel, nebyl bych si z koleje přinesl nic, leč jako veškerá šlechta naše — nenávisť ku knihám.^{*)}

Jest z toho viděti, čeho návyk se má chopiti. K čemu nejví se přirozená náklonnost, to hledme znenáhla přivěsti ve spojení s náklonností jinou, již dosti mocnou.

^{*)} M. Montaigne — Zásady vychovat. 60.

d) *Kázeň a vedení.*

Bylo by naprosto pochybeno, kdybychom chtěli dítěti od počátku ponechatí plnou svobodu a jeho vůli v žádném směru nechtěli omeziti. Vizme v životě, zdali dítky, jimž hned záhy ve všem vůle ponechána, jsou snad nejlepší, nejsvědomitější! Či mužové v našem národě nejzasloužilejší získali sobě zásluh o vlast snad tím, že v mládí jim ponechána plná svoboda ve smyslných rozkoších a ve službě hříchu? Kdo s kluky jedná jako s *pány*, dožije se toho, že děti budou jednati s pány jako s *kluky*. Kdo v mládí roste bez bázně, žije v stáří bez studu. Cesta k svobodě vede kázní.

Napřed: »Musíš!« pak: »Máš!« potom: »Chci!« Toť postup moudrého vedení. Napřed poslušnost neobmezená, pak rozumná poslušnost, která již poznává povinnost svou, posléze vlastní svobodná vůle dítěte — tak vedeš dítě k pravé svobodě, neboť tak nabude mravnost u něho nadvlády, a pak můžeš je s klidnou myslí poslati do širého světa bojů a pokušení. Když vypěstovány snahy vyšší, ideální, a podrobena stránka půdu nižších, a když dítě navyklo, ničemu nedávati přednost nad hlas svědomí a zákona: pak jest řádnou mravnou povahou. Začni s *kázní* — a skončí s *bázní Boží*! Na té cestě vzděláš člověka.

Nezapomeňte pěstovati u mládeže úctu k *autoritě*! Počátek toho musí býti doma. Zde učí se dítě v úctě míti toho, kdo zákon dává, by později naučilo se ctíti zákon sám. Poslušnost zákonu až k sebezapření, utrpení, mučnictví! Ale ta nezbytně spojená jest s úctou k moci zákonodárné, doma k otci, ve vlasti k panovníku, ve vesmíru k Bohu.

Opravdové, přísné vychování jest požehnáním pro celý život, neboť ono napodobuje postup výchovu lidstva, v němž poušť a hřmění na Sinai a krutý útisk cizovlády předcházely před sladkým jhem Syna člověka.¹⁾

Chceš vychovati muže spravedlivého, který by každému dal i nechal, což jeho jest? Dej mu pocítiti, jak to nepřijemno, když učiněnou škodu hraditi musí ze svého; a neulehčuj mu v tom ničím způsobem. Hoch vlastní vinou poškodil své dvojkolo; tu ho drsnými slovy vypeskují, třeba i citelně potrestají a pak mu dají dvojkolo nové. Ty ho ani nepeskuj, aniž tělesně trestej, ale

¹⁾ Dr. L. Kellner - Zur Pädagogik der Schule u. des Hauses. Essen. 1888. Str. 42.

nech ho škodu uhraditi z vlastních jeho úspor; a jestli ty nestačí, tedy ať jest bez dvojkola. Jak jednati s hochem, jenž na své šaty nedbá, nerozvážně přes plot leze, nebo jenž blátu vyhnouti se neumí? Bude-li bit, nebo pošle-li se na lůžko, bude zajiště domnívati se, že se mu křivda děje, a raději bude přemýšleti o bezpráví, kterého zakouší, než aby litoval svých přestupků. Kdybychom ho však přiměli, aby způsobenou škodu, kolik může, napravil, aby potřísněný oděv z bláta očistil, nebo trhlínu, jak umí, zalátal: nepocítí-li hoch, že toto zlo na sebe uvalil sám? Nebude-li si on, když trestu toho zakouší, neustále vědom vztahu mezi ním a jeho příčinou? A nepozná-li, třeba by se mrzel, více méně jasně spravedlnost takového jednání? Minou-li se však jednotlivá naučení toho způsobu s úspěchem, zkazí-li hoch před časem oděv svůj, a odepře-li otec peněz na oděv nový, dokud nenadešel určitý čas, a naskytnou-li se zatím příležitosti, kdy hoch, nemaje slušného oděvu, odloučen bude radostí, jež ostatní míti budou z vycházek o prázdninách, nebo ze dnů svátečních: pak jest to patrně věc nemožná, když trpkého toho trestu zakoušeti bude, by nestopoval pásma příčinné souvislosti a nepoznával, že vlastní jeho neopatrnost je trestu toho příčinou. A to poznávaje, nebude míti takového pocitu, že se s ním nespravedlivě jedná, jaký by měl, kdyby nebylo takového patrného vztahu mezi přestupkem a jeho trestem. — Prospěchy z takového způsobu trestání jsou: předně ten, že se vypěstuje ono hluboké porozumění dobrého a zlého jednání, jež vyplyne z osobního poznání dobrých a zlých jeho následků; druhý ten, že dítě nezakoušejíc více než bolestné účinky svého vlastního jednání chybného, nezbytně pozná více méně jasně spravedlnost tohoto trestu; třetí ten, že mysl dětská, poznávajíc, jak spravedlivy tresty ty jsou, a přijímajíc je působením věcí a nikoli z ruky nějaké osoby, méně se bouří, a že také otec, dávaje dítěti pocítovati trestů přirozených, zachovává poměrný klid myslí; čtvrtý ten, že mnohem šťastnější a působivější poměr trvati bude mezi rodiči a dětmi, když se takto vzájemnému rozhořčení zabrání.

Naposled nezapomeňme, že vychovatel i chovanec jsou vedeni rukou vyšší; že dílo vychovatele i jeho zdar konečně spočívá v rukou vychovatele Svrchovaného, jež oba o zdar a vytrvání prositi máte. Když jste učinili vše, seč jste, prostě Boha, by ráčil učiniti, seč nejste!

14. Pathologie vychovatelská.

1. *Pathologie* či chorobozpyt značí vyšetřování nemocného za tím účelem, aby choroba, kterou jest stížen, byla stanovena. Může pak týkati se chorob těla nebo duše (psychopathologie).

2. Vyskytují se dítky o zvětšené dráždivosti nervů, které snadno se rozčílí, rozjaří, zaleknou, ale brzy zase ochabnou. Neří u nich nedostatku schopností, ale duševné svěžesti, pružnosti a vytrvalosti. Jsou dbaly každého podráždění smyslového a tudíž také velice roztržity. Mají čilou obraznost, jež sotva dovede rozeznati domysl a skutečnost, ale malou ráznost. Jsou čilí, hovorní společníci, ale představy u nich probíhají myslí spíše libovolně, nežli aby jasně byly ovládány a rovnány. Při nedostatku soudnosti jsou hříčkou svých citů. Samy se těžko ovládají a nesnadno bývá je vésti; proto bývají někdy trýzní svému okolí. V ohledu pohlavním bývají příliš vznětlivý, za to v ohledu mravném bez útlejšího citu. Mnohdy jsou neobratné při používání údů svých. Někdy nemají smysly dosti otevřeny pro dojmy vnější, vedouce nezdravý vnitřní a nervový život. Posléze může nastati neobyčejné ochabnutí veškeré citlivosti a dokonce slabomyslnost a blbost.

Takovýto stav není ještě chorobou duševnou, ale také není zcela přiměřen plnému zdraví. Jest to *psychopathická závada*.¹⁾

Svatý František Sal.: Máme ještě, Bohumilo, některé přirozené náklonnosti, které nezakládají se v našich hříších osobných, nijak nejsou hříchy ani smrtelnými ani všedními; jsou to nedokonalosti a slují *slabostmi* (křehkostmi) nebo *nedůstatky*. Tak ku př. byla sv. Paula, jak sv. Jeroným vypravuje, velmi trudnomyslná, takže při smrti svého manžela a svých dítek div sama zármutkem nezemřela. Jiní jsou lehkomyšní, jiní opět povahy přísné; tu někteří svémyslní a nepřístupní všelikému slovu svých přátel, jiní opět prudcí k zlosti a jiní příliš naklonění ku každému: slovem, není snad jednoho člověka, by některou nedokonalost do sebe neměl.²⁾

3. Psychopathické závady jsou :

a) *vrozené*.

Křeče v mládí, mdloby v pozdějším věku a j. Při závadách duševných mohou také býti některé zvláštnosti na těle : nesouměrnosti na hlavě, v obličejí, nepravidelnost patra, postavení zubů,

¹⁾ U Němců: psychopathische Minderwertigkeit.

²⁾ Sv. František Sal. — Bohumila. 90.

poloha zženice, znetvořený lalůček ušní, naduřelý dolní pysk, koktání, křečovitě potrhování svalů obličejových a j. Jiné závady jsou: krajnosti, podivínství v životě duševním, neobyčejný vzdor, vzpoura při rozumném trestání (která někdy se stupňuje až na křeče, při čemž třeba opatrnosti, by nebylo vše hnáno až do krajnosti); stálé žvatlání a smích, mnohé malicherné obavy (bázlivost na některém místě, strach před mluvením), samotářství. Stupňované tyto závady mohou jevití se jako: tupost při pozorování, posuzování a pamatování, v cítění (zejména v ohledu mravním a v příčině lásky k bližnímu).

b) získané.

Jeví se jako nižší stupně chorob duševných a mohou časem stupňovati se až na tyto.

4. *Příčiny* psychopathických závad jsou mimo dědičnost: poranění, choroby nervové, požívání lihu a jiných dráždivel, utrpení, pustý život, nemírná práce. U dítek zvláště příčinou může býti: přepínání sil těla a ducha, nedostatek, přepjaté otužování a rozmazlování, účastenství dětí na vyraženích pro dospělé často dlouho do noci a j.

5. Vhodné *vychovatelské prostředky* mohou mnohé psychopathické závady ne sice odstraniti, nýbrž aspoň omeziti, a pokud se ještě nestaly zjevnými, jim zabrániti. Jest si tu věsti jako při výchově dítek zdravých, ale se zvláštním zřetelem k stránce závadné, pokud již jest na jevě.

6. Mezi dítkami tělesně i duševně zcela zdravými vyskytují se takové, u nichž jednotlivé stránky duševního vzdělání, byvše se stanoviska vychovatelského přirovnány k stavu pravidelnému, jeví se býti v ohledu tom buď nedostatečnými, nebo povážlivými, nebo škodlivými — vůbec chybami, jež potřebují nápravy. Nazýváme je *chybami vychovatelskými*. Náprava těchto chyb jest úkolem *vychovatelské pathologie*.

7. Vychovatelských chyb jest veliký počet. Především bylo by rozeznávati:

a) chyby *ojedinělé* — poklesky;

b) chyby *ustálené*.

Zajisté jinak budeme považovati a léčiti chybu, která stala se pouze jednou a nahodile, nežli chybu, která mnohonásobným opakováním se ustálila.

8. Jiné rozdělení, ač velice nesnadné, mohlo by se státi dle toho, které duševné stránky chyby především se týkají. Dle toho byly by vychovatelské chyby, jež týkají se:

a) převahou *představitivosti*: snění, blouznění, ztřeštěnost, střízlivost (suchopárnost), ranost, omezenost, lživost a j.

b) převahou *citu*: smutek, citlivost, bojácnost, vrtošivost, úzkostlivost, škodolibost, závistivost a j.

c) převahou *vůle*: rozpačitost, bujnost, vysokomyslnost, svéhlavost, ješitnost, prostorečnost, žvatlavost, nesnášlivost, roztržitost, tékavost, línost, váhavost, divokost, zvědavost, potouchlost, nepořádnost, nečistotnost, puntičkářství, nepokojnost, počítlost, chtivost, hrabivost, podvodnost, zlodějství, zlomyslnost, ukrutnost, nestydatost, nešvarnost, kazisvětství, neochotnost, nelaskavost, bezbožnost a j.

9. Porozhlédneme-li se vůkol sebe, nalezneme tolik vychovatelských chyb na mládeži, že děti bez nějaké takové chyby jsou pravou výjimkou. Pravda ta naplňuje nás úžasem. A která může toho býti příčina? Zajisté ne jiná, leč všeobecná porušenost přirozenosti lidské, následky dědičného hříchu. Zde není jiné pomoci, leč Božího smilování.¹⁾

My všickni nosíme na sobě cosi od pravidla odchýlného, jakousi známku choroby na duševném životě svém, buď ve své míře mysli nebo ve způsobu, jak tělesné a duševné dojmy působí na mysl naši, buď v souzení a usuzování nebo i v jednání. Jsme zasmušili, kde není k tomu příčiny, nebo bezstarostni a lhotejní v poměrech životních, jež vyžadují naší plnou opravdovost. Jsme svéhlaví a neomylní v úsudku nebo zase skoro dětsky lehkověrní. Jednáme nerozváživě z pohnutek okamžitých, náruživosti vnuknutých, nebo máme návyky nebo zvláštnosti, jež značnou měrou liší se od oněch jiných lidí. Jeden má více, jiný méně takovýchto věcí; ale člověk, který by v životě nikdy jimi nebyl dotknut, musil by se teprv naroditi. Ovšem nemluví se tady o žádné skutečné duševné chorobě. Neboť pak by pravdu měl onen blázen, jenž celý svět prohlašuje bláznovským. Spíše leží všechno to ještě v mezích duševného zdraví, obecným souhlasem uznávaných. Ale v širším a obecnějším smyslu jest přece označiti to jako chorobu, pokud výrazem tím míníme všechno to, co od pravidla se odchyluje.²⁾

Beneke, Dittes a j. neuznávají dědičného hříchu a tedy také ne přirozených náklonností k zlému nebo přirozených slabostí.

¹⁾ Žalm 102, 3., 8—14.

²⁾ Dr. Friedr. Scholz — Die Charakterfehler des Kindes. Leipzig. 14.

Dittes dí: „Původní, přirozená schopnost není; vše přichází z vnějška, vychováním, společenskými poměry.“ Tím vina nezdaru při výchování úplně se vrhá na vychovatele a poměry. Ale celá záhada tím se neřeší, nýbrž s dítek se pošunuje na dospělé; a tu jest opět se tázati: Odkud se chyby berou u dospělých? — Ostatně bedlivé pozorování dítek dokázalo vady ve věku a za okolností, kde naprosto jest vyloučen vliv okolí.¹⁾

10. Nemohouce pouštět se do výkladu o léčení jednotlivých vychovatelských chyb, promluvíme zde povšechně o prostředcích proti *vášním a naruživostem*.

a) Proti vášním.

1. Pro ušlechtilý život jest nezbytno, by člověk vždy měl pohotově ty pravdy, jimiž jest se mu řídit. Ony jako jasné slunce mají mu zářiti na stezku života, by po ní bezpečně krácel. Před skutkem připomeneme dítěti pravdu takovou, až znenáhla jest s to, samo si vždycky na ni vzpomenouti a jí se řídit.

Tomu však překážejí vášně a naruživosti.

2. Vášně jest především *mocný cit*.

Jistá míra citlivosti jest žádoucí, a vychováním chceme toho docíliti, by cit tou měrou v duši dítěte se zmohl, aby pohnutkou byl celému životu duševnému, *pokud řídí se rozumem*. Vtělý cit jest to ohnisko, z něhož teplo proudí všemi směry duševného života, celý duševný stroj pohánějc. Avšak správcem toho stroje musí býti *rozum*.

Při vášni brání silný cit klidné rozvaze, že nemůže mysl jasně si předvésti pravdu, kterou v tom případě bylo by se řídit.

Jest tudíž: a) utvrzovati mravné zásady, a řídit se jimi v každém případě;²⁾

¹⁾ Sv. Augustin (Vyznání 1. VII): Nikdo není od hříchu čist před Tebou, ani nemluvně, jehož život jest jediný den na zemi. — Viděl jsem a pozoroval žárlivé dítě; nemluvalo ještě, ale bledé trpkým pohledem pohlíželo na soukojeence svého. — Zdali pak to jest nevinnost, když u pramene mléka v hojnosti ano nad potřebu tekoucího nechce trpěti soukojeence, jenž pomoci nanejvýš potřeben, jedině oním pokrmem život si zachová?

²⁾ Zaslepí-li krása tvé smysly, *moudrost* povstane k tvé obraně; zemdlí-li tebe příliš těžké práce, *srádnost* ti na pomoc přispěje; zbouří-li tě nespravedlnost, *láska k pořádku* tebe učiní poslušnou; porazí-li neštěstí tebe na mysli, *trpělivost* ti dodá pomoci. (Numa Pompilius — Z franc. od J. Nejedlého.)

b) mírniti city, kde by bránily klidné rozvaze a činily ne-
snadným, spravovati se tou neb onou mravoučnou zásadou.

9. Mocnou pobídkou vášní jest bujná *obraznost*. Kalí smysly
i rozum, že člověk mnohé *nevidí*, co by viděti měl; a naopak
líčí mnohé jinak, nežli jak tu jest, tak že člověk *vidí*, co tu
ani není.

Z toho opět plyne pravidlo proti vášním: mírniti bujnou
obraznost a pečovati o to, by rozum nad ní vlády nikdy ne-
pozbyl.

4. Vášně působí mocně na tělo, pobužujíc nervy, a naopak
pobouřené nervstvo udržuje vášně.

Proto může sebevláda ohledně těla prospěšně působiti též
proti vášni. Tu někdy i hmotné prostředky pomohou: z horka
nakvašenému podati sklenici vody a bázlivému něco vína.

Kant radí: »Podejte tomu, kdo s hněvem k vám do pokoje
vstoupí, aby za tepla vám důtklivě domluvil, zdvořile stolici; po-
daří-li se vám přiměti jej, aby se posadil, budou jeho slova za-
jistě mírnější.«

Nedávej králům, ó Lamueli, nedávej králům vína; nebo žádné
tajnosti není, kde kraluje opilství: aby snad pijíce, nezapomněli na
soudy a nezměnili při lidi chudých. Dejte nápoj opojný zarmouceným,
a víno těm, kteříž jsou truchlivé mysli: ať pijí, a zapomenou na
nouzi svou, a na trápení své ať nevzpomínají více.¹⁾

5. *Rozum*, pěstujeme-li jej způsobem přiměřeným, připra-
víme-li jej zpředu již na případy, jež by mohly vášně vzbuditi,
by ihned byl proti nim pohotově, jest zbraní velmi mocnou proti
vášním.

Ó nesmyslnosti, jež lidi lidsky milovati neumí! Ó člověka po-
šetilého, jenž snáseti nechce lidské příhody! Neboť proč mě tak
velmi lehce a hluboce onen pronikl zármutek, než že jsem duši
svou takofka vylil na písek, miluje smrtelného, jakoby neměl
umříti?²⁾

Strojíš-li se ku pomstě, tedy nejprvé sám sebe mučíš, a maje
zlost, dáváš od ní jako od kata prsa svá rozdírati.³⁾

B. Overberg, aby zabránil nevrlosti při překážkách v práci,
ustanovil si tato pravidla: »Překážky nezbytné snášej trpělivě. Jak
to udělati? 1. Představ si, že Bohu právě tak sloužíš, když je
snášíš, jako kdybys konal něco jiného. 2. Připrav se na ně zpředu
hned, pozoruješ-li, že nastanou. 3. Přemýšlej, můžeš-li co dobrého pů-

¹⁾ Přisl. 31, 4—7.

²⁾ Sv. Augustina — Vyznání. 4, VIII.

³⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy. 386.

sobiti při překážkách, a učin to sobě úmyslem. 4. Chop se každé příležitosti ke konání dobrého, která se naskytá. 5. Nechovej se příliš trpně. 6. Po odstranění překážce přiveď zase duši svou, jak nejlépe můžeš, do klidu, byla-li před tím nepokojna a roztržita.*¹⁾

6. Ježto vašeň působí mocně svou *náhlostí*, neočekávaností, jest mysl záhy na to *připraviti*, by nebyla tak příliš překvapena.

Lidé vůbec, kdykoli znamenají, kterak hrozí někomu nějaké nebezpečí, »připravuj« jej na příští události, šetrně ukazující k vrtkavosti štěstí, k nestálosti osudů lidských a p. Avšak i na netušené štěstí třeba bývá mysl připraviti. — Nemá-li dítě, vítajíc slavného hostě, mluvíc před slavnostním shromážděním a p. postiženo býti ostýchavostí, zaleknouti se a p., třeba jest, aby přiměřeným způsobem bylo připraveno.²⁾

7. Jest také brániti všemu, co by bylo *příčinou* vášně.

Děti nemají býti uráženy, škádleny, strašeny. Nevzpomínejme dětem na věci, které by je mohly rozvášniti. Odvráťme jejich pozornost od toho, co je dráždí.

8. *Vůle* náležitě vycvičená zabrání vášním již tím, že od věcí, jež mysl znepokojují, odvrací pozornost, pak tím, že vzpírá se citu, jenž mysl hrozí ovládnouti, a že přivolává rozum k pomoci. Nechť zkouší dítě, v žalosti hlasitě nekvíleti, při leknutí nevykřiknouti, při radosti nevýsknouti.

Je třeba ukazovati při věcech velikých na stránku prospěšnou, při utrpeních lidmi způsobených na vševědoucího a nejvyššího spravedlivého Boha, který vezdejší nesrovnalosti po smrti vyrovná.

Otec, učitel nemohou trestati, mají-li jenom tolik trpělivosti, by odprošení mohli vyslechnouti.³⁾

Můj otec mívá ve zvyku, kdykoli matka — nezrušitelný znak všech ženských duší — nepovolila, podržíc »poslední slovo,« počal najednou nějakou písničku si pískati, buď z okna ven nebo ve světnici sem tam přecházeje. Když písnička byla odpískána, bylo zase všechno dobře a hněv nad ženskou osobivostí přemožen.⁴⁾

Jestliže by duch mocného povstal proti tobě, neopouštěj místa svého: nebo lék ten přítrž učiní hříchům největším.⁵⁾

Srdce zamilované musí všechno obětovati své milosti; ale ctnostné srdce musí obětovati milost své povinnosti.⁶⁾

¹⁾ Al. Knöppel — Ber. Overberg. 720.

²⁾ Jan Lepař: Obecná paedagogika. Str. 83.

³⁾ Imm. Kant — Anthropologie.

⁴⁾ Dr. H. Hansjacob — Aus meiner Jugendzeit. 31.

⁵⁾ Kazat. 10, 4.

⁶⁾ Numa Pompilius — přel. J. Nejedlý.

Nepokoj a pobouření mysli mívají svůj původ v nezřízené touze, sprostiti se toho zla, které nás tíží, a získati si to dobro, jehož postrádáme. Avšak právě ten nepokoj a to pobouření mysli jest hlavní příčinou, kterouž ono zlo bývá horším a ono dobro od nás vzdálenějším, jako ptáčata upadše v osidla a léčky, tím více se zaplétají, čím více se v nich třepetají a zmítají. Žádáme-li tedy sprostěnu býti nějakého zla, nebo dosáhnouti nějakého dobra, upokojme nejprve a uspořádejme srdce své, a pak jdeme z povolna a tiše na to, jak bychom svůj úmysl vykonali.¹⁾

9. Z prostředků výchovavacích proti vášni vydatně působí :

a) *Příklad.*

S jistým hochem nebylo lze vydržeti. Rodiče poslali ho do ústavu. Brzy se vrátil. Jiná škola pro něho vyhledána. Ale zase, a pak ještě několikrát, byl poslán zpět, nebo sám utekl. Užito všech prostředků doma i ve škole. Konečně dán do školy, kde učitel s neobyčejnou trpělivostí vždy ho jen napomínal, by pracoval. Hoch se neměnil. Jediný výsledek byl, že neutekl. Jednou zase začal bouřiti a tloukl kolem sebe jako litá šelma. S hlubokým zármutkem pravil k tomu učitel : »Proč děláš, o čem sám víš, že není dobré ? Proč mně způsobuješ tak veliké hoře ?« Tu hoch vyskočil a křičel napolo beze smyslů : »Tlucte mě, kopejte mě, zabte mě — ale tuto mírnost nemohu déle snést.« A na to zpuřná ta mysl byla úplně zlomena.²⁾

Bolzano v »Knížce o nejlepším státě« praví, aby vykonavatelé státní moci byli tělesně silní, ale také, aby nebyli života pohoršlivého, pak aby *nebyli náchylní k hněvu*, který by je svedl k zneužití jejich zbraní a nástrojů trestacích.

Kněz Barat byl pronevěrou svého spolužáka r. 1793 zatčen a zavlčen do vězení, z nichž obyčejně šlo se na popraviště. Rodiče jeho byli z toho nesmírně zarmoucení ; zvláště matka upadla v těžkomyslnost : nemluvila a odmítala všeliký pokrm. To trvalo delší čas. Ale jednoho dne vzpírala se také její dcera Žofie něčeho požití ; a na otázku polekané matky, je-li nemocna, odpověděla Žofie rozhodně : »Nikoli, máti, nejsem ; avšak nebudu tak dlouho jísti, dokud ty ničeho nejíš — pak alespoň umřeme spolu.« Rozhodná řeč dítěte zlomila odpor matčin ; když byl proud slzí ulevil nešťastnému srdci mateřskému, požila opět potravu, a brzy vrátila se spolu se silami tělesnými síla duševná, takže ve zbožné oddanosti očekávala, co Bůh dopustí.³⁾

Při jistém neštěstí, které stihlo obec, kde jsem byl farářem, měl jsem rozdělití podpory a pamatoval jsem více na chudé, nežli

¹⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 397.

²⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 133.

³⁾ Dr. Baunard — Magd. Sophie Barat. 12.

na bohaté. Kdesi v mé přítomnosti bohatí sedláci mne proto tupili, že prý jsem jen přítelem chudých a ne bohatých. Nechal jsem je mluvit. Když přestali, pravil jsem zcela klidně: »Tu vidíte, děti, jaký jest rozdíl mezi vzdělaným a nevzdělaným člověkem. Kdybych byl jako vy, byl bych křičel jako vy. Byli bychom se hádali, třeba prali. Ale vzdělanec se nehádá. Řekne své mínění a konečně učiní přece, co za dobré uzná. Dobrou noc, děti!« Prosili mě, bych zůstal. Styděli se, a od té doby měli mne od srdce rádi.¹⁾

Kristus, služebníkem políčkováný.

c) Poučení.

Odeběre-li se ti někdo z přátel aneb z dobrých známých na onen svět, učí mudřec Epiktet, neříkej: »Ztratil jsem ho! Veta po něm!« nýbrž, žádáš-li pravdivě mluvit, řci: »Navrátil jsem ho, komu patří! neboť byl ti jenom na čas zapůjčen, a neuznalý pošestilec jsi, vzpouzíš-li se navrátiti věci svěcené, a reptáš-li, když se ti, navrátiti se zdráhajícímu, mocně odnímá. (J. M. Sychra.)

Vždycky za to v takové nepokojné chvíli činívám díky nebožci tatíkovi, vši že netrpělivosti chlapci kořen mi vytrh', že nezůstalo ni vlaseníčka. Já naučil se čekat, jako žádný v jistotě mudřec.

Řekněte, dí mu farář, kterakým během on to dokázal? Rád to povím, neb pamatovat můž sobě to každý, řekl opět soused. V neděli kdysi, ještě chlapec, jsem stál netrpělivý, očekával chtivě kočáru, jenž nás měl pod lipami tam k studánce dovézt. Dlouho nejel; já čerstvě běhal sem a tam co lasička přes schody zhůru dolů, ke dveřím a hned zase k oknu. Já se celý třepetal, ruce mi třmely, já stoly drápal, já i dupal nohama, k hotovému i pláči nabíral. Na vše se muž díval mírný, ale k posledu, když jsem durdil se přfliš, tu pojav za ruku mne pokojně k oknu dovedl a mluvil ke mně slova takhle povážná: Naproti jest, ač zavřena dnes, truhlářova dílna. Zítra otevře ji; tuť bude hýbat se struh a pilka; Takto pak od rána pracují až k večeru pilně. Však pamatuj na to, přijde že jítro budoucně jedenkrát, an bude se všemi tam tovaryšmi se hýbat mistr, odměňujíc ti rakev, hotovic i ji pilně a sličně. I přinesou odtamtud ochotně tu chýši prkennou, již nás, trpělivého, netrpělivého uzamkne, a střechu tížící brzo velmi je určena nésti. Hned jsem všecko viděl ve své se to stávati mysli, prkna viděl spojena, hotovit černidlo viděl jsem; pak sedě trpělivě očekával u okna kočáru. Jestli lidé čekajíc běhají teď někdy pohybně a všelijak se duří, tu přijde rakev mi na paměť.

Dí, usmáv se farář: Pohnutliv jest smrti obraz, moudrému však ne strašidlem, zbožnému ne koncem. Neb k životu prvního pudí a učí jeho jednat, a druhu ke spasení v zármutcích nadějí sílí. Oběma se stává životem. Neprávě otec náš rozčilenému tak ukazoval smrt ve smrti chlapci. Radše ukažme mladým cenu, c.

¹⁾ F. G. Dinter — Pädagog. Schriften. I., 139.

blaho dospělo, pak i starci mladost; z věčného nech okruhu stáří vezmou potěšení, a život životem nech takto se končí! ¹⁾)

Sem též náležejí rozličné mravoučné povídky. ²⁾)

Zvláště důležité jest, poučovati při vhodné příležitosti o tom, kterak často pouhé *nedorozumění* jest příčinou vášně, a že tudíž jest třeba nerozčilovati se, čím méně vášním pouštěti uzdu.

d) *Náboženství.*

Blahoslaveni jste, když vám budou zlořečiti a protivenství činiti a mluvíti všecko zlé proti vám lhouce, pro mne: radujte se a veselte se, neb odplata vaše hojná jest v nebesích. ³⁾)

Nedávej v zármutek srdce své, nýbrž zapuď jej od sebe: a pomni na poslední věci. ⁴⁾)

Jestli kdo z vás v zármutku, modliž se; pakli jest dobré myslí, propěvuj. ⁵⁾)

Nač tedy nám takovým břemenem, tak velikým trápením a trestem se mořiti? Byť pak ihned tomu, kdo nenávist kojí, peklem se nehrozilo: již pro tu traplivost věci takové měl by hříchy bližním svým prominouti. Ježto však i věčné tresty na nás čekají, což pošetilejšího jest nad toho, kdo nad jinými pomstu obmýšleje, zde i na onom světě sám sebe tresce? ⁶⁾)

Žofie Baratová: »Nehody, jež nás zde stíhají, nechť nás hluboce zarmoutí, ale zmásti nás nesmějí nikdy. Náš božský Mistr vše obrátí k našemu dobrému. Společejme na něho s plnou důvěrou a zachovejme svůj klid duševný, bychom mohli Hospodina vždy věrněji a vroucněji milovati.« ⁷⁾)

b) *Společnost.*

Často mi otec s velikým vypravoval pohnutím, že jsem tenkrát ze zármutku jej vytrhla, když uplakán a rozzloben ze hřbitova po pohřbu se vrátil, kdež měl s opilý hrobařem nějaký nemilý výstup. Přinesla jsem mu totiž beze vší pobídky jeho pantofle, napomínajíc jej chlácholivě: »Odpočiň si přec, tatínku!« což bylo na osobnost právě dva roky starou ovšem dosti velikou pozorností, kteráž však dobrého otce naplnila takovým radostným překvapením, že uznal za hříšné, dále se soužiti. ⁸⁾)

S plačícím plakat dává úlevu; žal stíhán posměchem je dvojitá strast. ⁹⁾)

¹⁾ Herm. a Dor. od Göthe — přel. Jungmann. 51, 52.

²⁾ Na př. Přílišná bázeň škodí. Cit. sdílňá. IV.

³⁾ Mat. 5, 11—12.

⁴⁾ Sirach 38, 21.

⁵⁾ Epišt. sv. Jakuba 5, 13.

⁶⁾ Jan N. Stárek — Sv. Jana Chrys. Věk a spisy.. Str. 387.

⁷⁾ Dr. Baunard — M. Sophie Barat. 168.

⁸⁾ Kar. Světlá — Upomínky. Str. 72.

⁹⁾ Shakespeare — Titus Andronikus.

b) Proti náruživosti.

1. Pokud se jedná o léčení chyb u mládeže, tu záleží na tom, rozeznati, zdali dítě pouze nějakým způsobem od dobré cesty se *odchýlilo*, anebo není-li snad *trvale* od dobrého odvráceno.

2. Pokud jde o chybu, které se dítě *dopustilo*, aniž by snad chyba ta byla stala se návykem, tu třeba při *prvém* pochybení rozhodně proti chybě zakročiti a nenechati ji téměř nikdy bez trestu. Všimněme si dále, jak se dítě *po chybě* chová; neboť tu znáti se dává povaha dítěte, a pokud chyba ta na povahu samu měla zhoubný vliv. Dobře jest, pokud jeví se v tom případě stud, zaražení, bázeň, neboť tu jest dobrá naděje na polepšení. Není dobře jednotlivé pochybení často vytýkati, ale zapomenouti na ně se přece nesmí, aby pozornost naše obrácena byla na tu stránku duše, kde tato ukázala se býti slabou, a kde tedy pro budoucnost mohlo by hroziti nebezpečí. Při trestání jest si vésti co nejopatrněji, zejména svou nevoli a chladnost nejeviti příliš dlouho, ale také ne příliš krátce, dokonce ne snad po trestu s dítětem se mazliti, sice by mohlo se domnívati, že jsme mu ukřivdili a nyní chybu svou napravit se snažíme. Jest pak odstraniti příčiny, jež chybu přivodily; dokud by to se nestalo, jest všechno ostatní marno.

3. Stala-li se chyba *náklonností* neb dokonce *náruživostí*, pak léčení může býti tytéž velice obtížno, ač není-li nemožno.

»Neboť obtížnou nám a odpornou činí cestu ctnosti hříšná navyklost,« dí sv. Jeronym.

Sv. Bernard: »Když se byla nějaká nepravost mnoholetým zvykem v srdci utvrdila, tuž zvláštní zázračné pomoci milosti Boží potřebí, bys ji přemohl a vykořenil.«

Neduh dlouhý obtěžuje lékaře; krátký neduh přetruhuje lékař.¹⁾

Že obtížno jest polepsiti hříšný život svůj, pochází z toho, že schopnosti duševné hříchem v nepořádek uvrženy a velmi porušeny bývají, ačkoli zkáza ta netýká se jich bytnosti, nýbrž jeví se toliko v působení a výkonech jejich.²⁾

4. Pro léčení náruživosti třeba :

¹⁾ Sir. 10, 11—12.

²⁾ Ludvík Gran. Vůdce hříšníkův. 381.

a) Seznati podněty náruživosti a okolnosti, které jí jsou příznivé. Ty musí býti odstraněny, a není-li lze jinak, tedy změnou osob a místa.

b) Působiti na *rozum*, by dítě přišlo k pravému a jasnému poznání povinností svých. Je však třeba také *srdce* rozehtátí pro horlivé plnění povinnosti a vůbec pro snažení ideální. Rozdíl mezi takovými šlechetnými snahami a náruživostmi budiž na příkladech náležitě vytčen.

Kdo jen v rozkoších soukromých žije,
ten jsa v tváři červený, již hnije;
kdo však v národ snahu svou vetkává,
s národem se věčně zelenává.¹⁾

Zákon se nesmí státí hasťošem,
nastraženým, by dravé ptáky děsil,
a nepohnutě čekal, až by zvyk
jim ze strašidla bidlo udělal.²⁾

c) V duši každého člověka i sebe kleslejšího dťimají také některé snahy dobré. Ty třeba vyhledati, těch je třeba se chopiti, je povzbuzovati, posilovati, ze zdaru radost budití — až by vzniklo *zálíbení*, tím pak *náklonnost* dobrá. Sílí-li jedna snaha dobrá, tím sama sebou jiná snaha, nemajíc tolik podpory, znenáhla ochabuje. Tak může náruživost pozvolna slábnouti. Odvracetí pozornost od náruživostí a obracetí vůli k snahám jiným, v tom záleží odvykání. Pevnou a vytrvalou vůlí za přispění milosti Boží lze zmoci největší náruživost.

Vůbec za doby příměří, totiž když nás pokušení k tomu hříchu, k němuž nejvíce se kloníme, nepobízí, hledme co nejvíce i v nejmenším konati ctnost opačnou oné nepravosti, a vyhledávejme k tomu příležitosti, nenabídnou-li se nám samy. Tak utvrdíme a posilíme srdce své proti pokušením budoucím.³⁾

Ten netvor zvyk, ten hltoun smyslů všech,
čert vtělený, přec v tom jest andělem,
že skutků zlých neb dobrých úkonu
podává šat neb oděv, jakýž snadno
se obléká. —

¹⁾ Bájky Bidpajovy. Přel. Fr. M. Klácel.

²⁾ Shakespeare — Veta za vetu.

³⁾ Sv. Frant. Sal. — Bohumila. 394.

Ráz přírody se mění návykem,
a ďábla zmůže neb jej vyhostí
zázračným úsilím.¹⁾

5. Jako *všecky prostředky* vychovavací mají účast na vypěstování mravné povahy, rovněž i kde jde o potlačení náruživosti. Vždyť mají způsobiti vznik a vzrůst náklonností dobrých, by tím náruživosti ustoupily do pozadí.

a) *Příroda.*

Jde-li o přemáhání náruživosti smyslných, nelze jinak, leč otužováním, střídmostí, namahavou prací duševnou i tělesnou a j. Povolováním tělu nikdo ještě nestal se ctnostným.

Krev jest krev;
napíšme ďáblu na roh »dobrý anděl«,
přec nebude to zhakem ďáblovým.²⁾

Když jsme si vyjeli ven, a krásný kousek světa tak ladně a velkolepě ve krajinách střídavých okolo mne se rozkládal; když se mi zdálo, že vše ke mně mluví, a že mi praví: Hle, jak svět je velik, jak vážen, jak mnoho skrývá, o čem nevíš! — tu cítila jsem něco nového, totiž svou nepatrnost, ale bez pokoření. Můj malý duch přestal se *vypínati* a poznal při tom, jak to vypínání bolelo a namáhalo, jak mne okrádalo o radostné chvíle. Pocítila jsem útěchu nevýslovnou, že je tak mnoho krásného a vznešeného, z čeho lze čerpati a učit se.³⁾

b) *Umění* má kouzelnou moc, dovedouc člověka vésti k dobrému i zlému, a také zase od zlého odvrátiti.

Kreslení, zpěv, hudba v ústavech pro mládež zanedbanou.

c) *Práce a zábava.*

Sv. Josef Kalas., chtěje jakožto generalní vikář v Trempe odvrátiti duchovní od zapovězených her, prováděl spolu s nimi nevinná vyražení, při nichž přemoženým bylo z trestu konati skutky milosrdné.

Perikles lidu co nejvíce uzdu pustiv toliko k přízni hledě obec spravoval, toho dbaje, aby pořád buď nějaká divadelní hra nebo všeobecná hostina nebo slavnostní průvod v městě byly; a zaujímal lid ne nelepými rozkošemi, vysílaje co rok 60 trojveslových lodí, v nichž mnozí z občanův osm měsícův za mzdu pluli, cvičíce se zároveň v námořní plavbě a učíce se jí. Mimo to vypravil tisíc osadníkův

¹⁾ Shakespeare — Hamlet.

²⁾ Shakespeare — Veta za vetu.

³⁾ Ž. Podlipská — Příklady z oboru vychov. I., 23.

do Chersonesu, do Naxu pět set, dvě stě padesát jiných do Andru, do Thrakie tisíc, aby se mezi Bisalty usadili; jiné pak do Itálie, kdež Sibaris opět se vystavěla, již pak Thurie přezděli. Činil takto, aby město sprostil lenivé a pro nečinnost nepokojné luzy, pak aby chudobě lidu pomohl, konečné na strach spojencům a za stráž proti zbouření.¹⁾

Václ. Stach byl zprvu přítelem Jos. Dobrovského, později však nepřitelem, a to pro nepřívznivou kritiku, již se od onoho dostalo veršům Stachovým. Za to Stach po třicet let pracoval úsilně, spisoval, vybízel, aby se pomstil za dvouřádkovou kritiku. Tato náruživá mstivost dá se vyložiti jen tím, že vedl život samotářský a *byl bez zaměstnání.*²⁾

Práce v ochranovných, kázních a trestnicích.

d) Někdy odvrátí se člověk od náruživosti péčí upřímného *přítele.*

Gertruda přivedla lehkomyšlného svého muže Lienharda na cestu dobrou (v povídce: Lienhard u. Gertrud — od J. Pestalozze).

e) *Příklad.*

Marnotratný syn. Sv. Petr. Sv. Maří Magdalena. Sv. Pavel. Sv. Augustin.

f) *Poučení.*

Václav III. a opat Konrad na Zbraslavi.

Znenáhla k tomu mějme náruživého, aby v knihách obsahu ušlechtilého oblíby hledal a také nalezal.

V ústavě svém pro jinochy (pro dobu večerní a nedělní) Allemand seznámil každého jinocha důkladně se způsobem, jak náruživosti potlačovati a léčiti.³⁾ — To měl by zajisté každý člověk znáti.

g) *Rozkaz, rada.*

Jistý jinoch z ústavu Allemandova vypravuje: »Již častěji vysvětloval mi Allemand, že dobrotivý Bůh ode mne mnoho žádá a že již ustanovil, bych některé oběti přinesl. Avšak on v tom pokračoval zvolna, krok za krokem. Byl jsem tehdy náruživě zaujat pro jízdu; také jsem rád mnoho se koupal. Zbožný muž to věděl, a byl toho dalek, by to schvaloval; avšak nikdy neřekl ani slova, by mne od toho odvrátil; on čekal. Tu jednoho dne vyprávěl jsem mu, že jsem byl opět u moře, a když chtěl jsem vjeti do moře, kůň mne shodil, a přišel jsem skutečně do nebezpečí. Tu chopil se této příležitosti a řekl mi: »Ty bys neměl více jíti k moři.« To jediné slovo stačilo: nešel jsem více. Jindy řekl jsem mu, že jsem si vyjel a na cestě setkal se s nejsvětější svátostí, ana nesena k zaopatření, a že jsem nesestoupil,

¹⁾ Plutarch — Perikles. XI.

²⁾ V. Zelený (Osvěta 1873, 11, 853.)

³⁾ Gaduel — Leben u. Wirken des Jos. Allemand. Regensburg. 1888.
Str. 300.

nýbrž spokojil se tím, že jsem sundal klobouk, ježto jsem se obával, že by můj kůň, který byl bujný, se mohl splášiti a neštěstí způsobiti. Allemand neviděl v tom nic nesprávného, ale použil této příležitosti, by mi řekl: »Ty bys neměl více jezdit!« A jakoby zastaralou tu náruživost někdo byl odčaroval, pravil jsem: »Dobrá, nebudu více jezdit!« A věc byla nadobro odbyta. Zbožný ten muž zajisté dobře uměl se modliti, že na mladém náruživém muži takových obětí dosáhl dvěma prostými, krátkými slovy, jako oněmi: *Sequere mel našeho Spasitele. Možná, že by jinoch obětí těch nebyl přinesl, kdyby dříve od něho byly žádány.*«¹⁾

h) Připomenutí, donucení.

Vštípme dítěti pravidlo, jímž by proti náruživosti mělo se řídit, a dejme mu nějaký předmět, který by mohlo míti při sobě, a jenž by ono pravidlo mu připamatoval.

Vyprávěla mi jistá paní: »Byla jsem v hrozném stavu. Stála jsem u studny a chtěla se do ní vrhnouti. V tom sáhla jsem u krku na šňůru a nahmatala sošku Rodičky Boží. »Ach, Rodičko Boží!« vzdychla jsem, a odvrátila se od studny.

Dne 21. prosince 1858 pozoroval J. Vianney, farář z Arsu, jak uprostřed velikého množství lidu, jež ho vždy při zpovědi obkličovalo, asi 50letý, velmi slušně oděný pán, maje na svém svrchníku stužku čestné legie, k němu se tlačil. Byl to bývalý důstojník. Přiblíživ se, uctivě pozdravil řka: »Pane faráři, přicházím, bych s vámi o vážných věcech promluvil.« — »Dobře,« odvětil kněz přívětivě, »klekněte si sem,« při čemž ukázal na stoličku. — »Pane faráři, nepřicházím k zpovědi.« — »Proč tedy přicházíte?« — »Přicházím, byste mi mnoho vysvětlil.« — »Abych něco vysvětlil, — ale tomu já nikterak nerozumím; pojdte jen a klekněte si sem!« — »Ale, pane faráři, řekl jsem vám již, že nepřicházím k správě Boží, — nemám víry — nevěřím, že« . . . — »Vy nemáte víry? Ubohý muži! Já jsem sice velice nevědomý, ale vidím, že vy jste ještě nevědomějším, nežli já. Vím alespoň, co máme věřiti, a vy ani to nevíte. Učiňte, co vám pravím: klekněte si!« — »Ale právě o zpovědi pochybuji,« pravil pán, zaraziv se pojednou, »nechci se zpovídati bez víry, byla by to pouhá komedie, a tomu vy jistě nepřipustíte.« — »Věřte mi, příteli, že to znám, jen poklekněte!« Nevěda, jak skončiti tuto zvláštní rozmluvu, důstojník poklekl, jsa na polo spokojen, ale hluboce dojat svatým vzezřením ctihodného kněze, jakož i duchem víry, kterýmž všechna jeho slova dýchala. »Rcete: Ve jménu Boha Otce, i Syna, i Ducha svatého,« pravil svatý muž jako něžná matka svému dítěti. »Umíte se znamenati svatým křížem?« Nepřipravený kající, poněkud pomaten otázkou tou, požehnal se křížem. Farář mu kladl otázky, otvíraje mu znenáhla za pomoci milosti Boží srdce,

¹⁾ M. Gaduel — *Leben und Wirken des Jos. Allemand. Regensburg. 1888. Str. 300.*

a po půl hodině povstal důstojník, maje tvář slzami zrosenou. Byly to slzy radosti nad pokáním, i nemohl se zdržeti, by štěstí své hlasitě nezvěštoval.¹⁾

i) Odplata.

Jest si tu věsti opravdově, ale také laskavě a trpělivě. I šelma mírností se zkrátí, ale ne krutostí.

Jednáš-li choulostivěji s tím, u něhož velikého tnutí třeba, a neučiníš-li hlubokou ránu, která by mu prospěla, z části toliko jsi hlizu jeho odstranil, z části pak zanechal; pak-li bezohledně potřebné protnutí mu zasadíš, stává se často, že nemocný náramnými bolestmi mysli pozbývá, a všechno vesměs zahodiv, i masti, i obvazy, stěmhlav se v záhubu vrhne, když byl jho svrhl a pouta zrušil.²⁾

Jestli trestání lživé v hněvu hanlivém: a jest soud, kterýž nebývá uznán za dobrý: i jest mlčelivý, a tent jest opatrný.³⁾

Dostit má ten, jenž takový jest, na tomto strestání, jehož se mu dostává od mnohých; tak abyste mu raději zase odpustili a potěšili ho, aby se snad přílišným zármutkem nestrávil ten, jenž takový jest. Pročež prosím vás, abyste prokázali k němu lásku.⁴⁾

j) Náboženství.

Opravdově bludiště jest tento svět, z něhož nejsnadněji a bez úhony vyvážnou ti, jimž náboženství klubkem, kterýmž by se na cestách spravovali, jakéž někdy Ariadna podala Theseovi.⁵⁾

Sv. Filip Neri hříšníkům z návyku ukládal za pokání, by denně na večer rozjímali o smrti, o nestálosti hříšných rozkoší a o hrozných trestech zavrženců. Jistému v prostopášnostech hynoucímu mladíku uložil, aby každodenně modlil se sedmkrát »Zdrávas, Královno« a po modlitbě líbaje zemi, říkal: »Zítra snad již budu mrtev«, čímž ho napravil. Jinému kajicníku, jenž nechtěl smířiti se s nepřitelem svým, ukázal obraz Ukřižovaného, říka: »Viz přece a uvaž, že Kristus umíraje na kříži odpustil svým vrahům a za ně se modlil. Nešťastníče, což nevíš, že kdykoli modlíš se »Otče náš«, svoláváš pomstu Boží na sebe?« Slovy těmi byl kajicník tou měrou dojat, že poklekl před křížem, prosil o smilování a odpustil nepříteli svému.⁶⁾

Kdo na svém dítěti vykonal, co mohl, musí naposled se ho vzdáti. Chceme tím říci: své námahy. Neboť dítěte svého se

¹⁾ Sv. Teresie. Praha 1887. 207.

²⁾ Jan Desolda — Výbor ze sp. sv. Jana Zlat. Str. 73.

³⁾ Sirach 19, 28.

⁴⁾ Sv. Pavel ku Kor. 2, 6—8

⁵⁾ J. M. Sychra.

⁶⁾ Fr. Ekert: Církev vítězná. II., 427.

vzdáti nesmí nikdy. Otec v podobenství musil své dítě propustiti. Nelze děti zadržeti. Z útlocitu nikdo doma nevyslovil jméno marnotratného syna. Ale každého večera sedal otec u dveří svého domu a obracel zraky své v tom směru, ve kterém hoch byl odešel, když byl otcovský dům opustil. Nikoli, otec v srdci svém nikdy dítěte se nevzdal. Bylo mu, jakoby ten, jenž se ztratil, jednou měl toutéž cestou přijíti zpět. A přišel. Hlubinami nouze a bolesti prošlo svéhlavé dítě, — a nyní stal se jiným člověkem. *Otcova* vůle stala se nyní *jeho* vůlí.

Láska naděje se všeho.

„Vykonali jsme, co jsme mohli,“ — toť nejlepší útěcha ve strastech života; a také: „Když jsme vykonali, co jsme mohli, tu vždy ještě osvědčil se slovo, jímž někdy biskup z Tagaste těšil matku Augustinovu: „Není možno, by dítě takové modlitby a takých slz mělo zahynouti.“¹⁾

¹⁾ Dr. P. H. Ritter — Pädagogische Fragmente. 98. 134.

D o d a v e k.

1. Výehov hluchoněmých.

1. *Hluchoněmý* jest člověk hluchý; a že neslyší, nenaučil se mluvit. Ohluchl-li později, může býti němým, že řeč zapomněl.

Dítě, slyšíc mluvit česky, naučí se mluvit česky; slyšíc mluvit německy, naučí se mluvit německy. Nemá-li však sluchu, nenaučí se řeči žádné.

2. Že mimo hluchoněmé mohou býti jiní ještě *němi*, bude zřejmo, povšimneme-li si, čeho k naučení řeči třeba:

a) Náležitého ústrojí k mluvení a dovésti, ovládati je.

Mnozí blbí, nemajíce náležité vlády nad ústrojím řeči, nenaučí se mluvit.

b) Sluchu.

Kašp. Hauser znal jen několik málo slov, ježto neměl příležitosti, v žaláři svém řeč slyšeti.

c) Schopnosti k myšlení.

d) Někoho, jež by dítě mělo v řeči napodobiti.

e) Náležitého času a cviku.

Dítě snadno zapomene svou řeč mateřskou, přijde-li do země cizí.

Mohou býti hluchoněmi, kteří jsou blbí, nebo nemají náležitého ústrojí k mluvení. U těch nelze mluvit o nějakém účelném vychovávání, nanejvýše o laskavém ošetřování.

3. Čím starší jest dítě v době ohluchnutí, tím menší jest nebezpečí oněmění.

Obyčejně se udává, že po 8. roce není obavy, aby ohluchnutím dítě ponenáhlu též oněmělo. Při tom však zajisté veliký vliv mají okolnosti. Dítě osamělé, s nímž nikdo v době hluchnutí

zvlášť se neobírá, právě svou samotou odvyká řeči, kdežto dítě jiné může pečlivým dohledem a společností nuceno býti k stálému cviku v mluvení, a tudíž nebezpečí oněmění ujíti. Záleží též na pokročilosti ve vzdělání a na tom, v jaké míře ohluchlý dovede čísti a psáti. Znalostí tou se nejen dosavadní zásoba slov a obratnost v užívání jich zachrání, nýbrž pilným čtením a sebevzděláváním ještě rozhojní. K záchraně před oněměním přispěje, naučí-li se ohluchlý znenáhla čísti na ústech.

4. Mezi chovanci ústavů hluchoněmých jsou vždy někteří, již poněkud slyší a přece jsou němí.

Přilíší silné zvuky mohou sice býti slyšitelný, avšak obyčejná řeč ujde pozornosti nahluchlého, a proto se jí nepřiučí. — Je sice pravda, že polohluchý snažší má postavení ve společnosti lidské, nežli zcela hluchý, že snadněji přiučí se řeči, a že jeho řeč nebývá tak drsná; avšak nebude přece moci navštěvovati školy pro děti slyšící s takovým výsledkem, jako tyto, aniž řeči se přiučí, jako tyto, aniž povolání si volí, jako tyto. Pro něho je třeba vyučování v ústavech, jako pro úplně hluché.

5. Sluch nelze nahraditi jiným smyslem; proto zvuky zůstanou hluchoněmému navždy neznámými. Předměty zvučící po zvuku nepoznává, leda když jiným smyslem je postřehne, na př. při sblížení pozná některou hlučnou věc, že chvěním způsobí v něm *pocit tělesný*. Jakou důležitost má ucho pro slyšícího, o tom jakéhos tušení nabude hluchoněmý později.

Věci zvučící ohlašují se nám zvláštním velmi mocným a dojemným způsobem; dojem ten často budí v nás cit pro krásu; a řeč jest důležitým prostředkem v obcování. Toho všeho pohřešuje hluchoněmý.

Mnohá věc ohlašuje se nám slyšitelně, a my po zvuku tom ji poznáváme; zvukem tím poutá naši pozornost. Účinku toho není při hluchoněmém, a proto je k věcem mnohem chladnějším, nevšímavějším; a všímá si jich, až když jinému některému smyslu k poznávání se naskytují. Které věci však známe téměř jen po zvuku, jako: kukačku, mnohé pěvce, zvony na věži, vyvolávání ponocného a j., ty zůstávají mu na dlouho úplně neznámými. Smích, pláč, křik za zády hluchoněmého nebo ve tmě ho nevyrušuje, štěkot psa ho nevaruje, zvonění na poplach ho neděsí, volání matky ho nestihne, zpěv a hudba ho nepoutá. Jde-li kdo po schodech, nebo klepá-li na dvéře, on netuší.

Pro něho hodiny netikají a nebijí. Spí-li, hluk ho nevyruší. Kolik slov, odvozených od zvuků, zůstává jemu navždy nesrozumitelné!

Zvukem jeví se nám život více ještě, nežli pohybem. A že dítě spíše si všímá toho, co jeví život, proto hluchoněmý bývá méně všímavý.

Slovem se představy probouzejí, od jiných odlučují, ustalují, doplňují. Proto hluchoněmý, postrádaje pomoci té, v rozvoji duševním se zpozdjuje. On déle nežli slyšící nevidí stromů pro les.

Hlasem působí člověk na srdce jiného, čímž vypěstuje se ušlechtilý soucit. Hluchoněmý spíše bývá hrubší, tvrdší, necitelnější.

Povázíme-li, že řeč nejen jakožto známka představ působí na mysl slyšícího, ale také přízvukem, lahodou; že v řeči psané zachovány poklady vědomostí a moudrosti; že v Písmě svatém uchovány máme zjevené pravdy Boží: shledáme, že hluchoněmý, jsa v té příčině odloučen od ducha společnosti lidské, podobá se divochu, který sice vidí účinky vzdělanosti, ale nemá prostředků, by ji náležitě pochopil, a proto dlouho zůstává dítětem.

Z toho všeho snadno jest pochopitelné, proč u hluchoněmého není smyslu pro takt, a proto při chůzi a pod. snadno z taktu vyjde. Proto také nehodí se k mlácení, kování a pod. práci. — Také jest pochopitelné, proč jeho chůze bývá těžkopádná. Obvykle brousivá nohama po zemi a proto často obuv opotřebuje.

6. Za to, že hluchoněmý neslyší, pozoruje a pocituje často mnohé, co slyšícímu ujde. Příčina toho není jemnější zrak a tělesná citlivost, nýbrž cvik.

Hluchoněmý dívá se na ústa mluvícího a porozumí jeho řeči třeba do značné dále. Sedí-li žáci s učitelem kolem stolu a ruce mají na něm položeny, poznají často, mluví-li učitel tiše nebo hlasitě.

7. Jako od narození chudý nenese chudobu svou tak těžce, jako kdo později schudl: podobně necítí se hluchoněmý tak nešťastným, jako člověk v dospělém věku ohluchlý.

Vzdělaný hluchoněmý Clerc prý řekl: »Co kdo neměl, toho nemohl pozbyti, a kdo ničeho nepozbyl, nemůže býti politován. Nuže, hluchoněmí nikdy neslyšeli a nemluvili, tedy nepozbyli ani sluchu ni řeči, nemohou tedy želeti ztráty ni jednoho ni druhého. Kdo však nemá čeho želeť, nemůže býti nešťasten.«

Nicméně nedá se popřít, že hluchoněmí, nedovedou-li se s jinými smluviti, závistivě pohlízejí na jiné hluchoněmé, kteří to dovedou.

Přijde-li hluchoněmý do ústavu vychovavacího, sezná znenáhla, že slyšící v jeho okolí jsou v mnohém ohledu ve výhodě naproti němu; avšak proto ještě necítí se nešťastným, neboť způsob dorozumění, jež zná, stačí mu v ústavě úplná; kdežto slepého lituje, stavě sebe obyčejně na roveň se slyšícím.

Když však vyjde z ústavu, tu v životě často sezná, že jest v mnohém ohledu v nevýhodě; i může tu někdy u něho vzniknouti nevole, tak že cítí se nešťastným. Ale záleží tu mnoho na tom, jakého nabyl vzdělání, jaké jsou jeho požadavky. Nejlépe jest, když hluchoněmý z prostých poměrů životních po nabytém školním vzdělání opět v podobné poměry se dostane. Hůře bývá s pohlavím ženským, když po nabytém vzdělání nemůže se domoci přiměřeného postavení a upadá do rukou lidí lehkomyšlných a nesvědomitých. I může se státi, že ubohé takové dívky končí v zoufalství.

Ohluchnutí u dospělých působí na ducha tím zhoubněji, čím více znesnadňuje dosavadní povolání.

Kdyby Beethoven byl malířem a ne hudebníkem, nebyl by ohluchnutím upadl v tak těžkou zádumčivost. Makeldey mohl po ohluchnutí jako profesor na universitě přednášky své konati dál. Drvoštěp ztrácí ohluchnutím méně, nežli jemně vzdělaný dvořán.

8. Přirozená řeč hluchoněmého jest řeč *posuňková*. Každý člověk přirozeně od malička používá posuňků a hlasu, by vyjádřil, co se v jeho duši děje. Avšak u slyšících znenáhla hlas nabude členitosti a rozumného obsahu, kdežto posuňky ustupují do pozadí. U hluchoněmého jest to naopak. Posuňky stanou se známkami ponětí, a to zcela přirozeně; proto domluví se nevzdělaní hluchoněmí z různých krajín.

9. *Kterak poznati, že dítě jest hluchoněmé?*

a) Když v 2. neb 3. roce nenapodobuje slov předřkvaných, a hledí-li se dorozuměti pouze surovým hlasem a posuňky.

b) Nebylo-li v čase tom stíženo těžkou nemocí, která by mohla způsobiti, že by se ve vývoji svém poněkud zpozdílo.

c) Je-li z celého jeho chování patrné, že není blbě.

d) Je-li oko jeho velice plaché a nestálé, a pozorujeme-li, že osob a věcí všímá si teprve tehdy, když je vidí.

e) Když ani za bdění ani ve spaní není znáti, že by zvuk na ně působil.

Jakmile pozorováno, že dítě jest hluchoněmce, bylo by ihned radu vzíti u moudrého lékaře, ale při tom již také pomýšleti na opatření další pro případ, že by hluchota byla nevyléčitelná.

10. Příčiny hluchoněmoty mohou býti rozličné :

a) Většina hluchoněmých ohluchla teprve po narození. Před narozením může příčinou hluchoněmoty býti dědičnost, blízká příbuznost rodičů, leknutí nebo namáhání neb upadnutí matky. Že také povolání rodičů může zde míti vliv, jest patrné z toho, že hluchoněmota zvláště hojně se vyskytuje v rodinách mlynářských, pekařských, tkalcovských, kovářských. Ve vyšších stavech vyskytuje se hluchoněmota vůbec řidčeji nežli v nižších.

Dle zkušeností, v Pražském ústavě hluchoněmých nabytých, stíženy bývají dívky hluchoněmotou nejvíce v 1. a 2. roce. Ve 1400 případech byly dle výpovědi rodičů 344 dívky již hluché narozeny. V prvním roce ohluchlo 133, v druhém 148, v třetím 78, ve čtvrtém 47, v pátém 29, v šestém 14, v sedmém 8, v osmém 1, v devátém 3, v dětství bez udání roku 37.

Dr. Boudin shledal, že mezi 100 od narození hluchoněmými bylo jich v Lyoně 25, v Paříži 18, v Bordeaux 30 z manželstev mezi pokrevenci.

V Berlíně připadá na 10.000 katolíků 3·1, na 10.000 protestantů 6, na 10.000 židů 27 hluchoněmých. Je známo, že sňatky mezi příbuznými u židů jsou nejčastěji, u katolíků nejřidčeji.

b) Čím *výše* místo nad hladinou mořskou, tím *více* tam hluchoněmých.

V Belgii mezi 10.000 obyvateli je 4·39, v Nizozemsku 3·35, ve Švýcarsku 24·5 (v kant. Bernském 42·0, Lucernském 44·0, Vaudském 49·0); v Horn. Rakousku 16·4, v Solnohradsku 27·81, v Štýrsku 20·6, v Korutansku 44·15.

V Čechách připadá na 10.000 obyvatel v hejtm. Poličském 20·0, Chotěbořském 20·2, Litomyšlském 16·6, Krumlovském 14·3, Tábořském 13·7, Rychnovském 13·2, Semilském 12·5, Pelhřimovském 11·3, Jindř. Hradeckém a Ledebčském po 11·0, Pardubickém, Sedlčanském, Milevském a Lanškrounském po 10·0, Nejmeně má hejtm. Karlínské 1·1, Praha 1·6, Ústecké 2·5, Mostské 2·9, Blatenské 3·07, Karl.-Varské 3·9, Žatecké 4·0, Podbořanské 4·02, Č. Brodské 4·2, Děčínské 4·7, Jablonecké 4·9. V ostatních hejmanstvích připadá 5 až 9.

c) Nemírné požívání lihovin a nezřízený život rodičů.

V Pomoránsku shledáno, že ve 14 rodinách, kde ve 13 případech otcové a v 1. případě matka hověli pití lihovin, bylo 20 dětí hluchoněmých.

d) Povstlou hluchotu zavinila buď *přímo* onemocnění středního a vnitřního ucha, Eustachovy trubice a nervu sluchového, nebo v *následcích* záněty sliznice nosní, ústní a hltanové, má-zdřívka, spála, spalničky, neštovice, některé osutiny, tyfus, krlice, tuberkulosa, zánět mozku a mozkových blan, choroby nervů.

e) *Nahodilé* příčiny jsou: náraz na hlavu, rychlá změna povětrnosti, nečistý a vlhký přibytěk, špatné ošetřování dětí, uleknutí.

11. Co činiti v rodině s dítětem hluchoněmým?

Všeobecně platí zde pravidla jako při výchovu dětí úplně zdravých.

Hlavně se chraňme, bychom se s takovým dítětem nemazlili, je choulostivým neučinili, nýbrž pečujme o jeho otužení. Často pozorujeme, že děti hluchoněmé mají hrudník málo vyvinut, dýchání nepravidelné a někdy provázené bručením, sténáním a vzdycháním. Nezpůsobím těm dítě odvykejme, a aby z hluboka a pravidelně dýchalo, je přidržujeme. Zvláště s prospěchem se to děje, činí-li tak dítě, když s lůžka vstalo, kdy jeho tělo jest ještě rozehřáto. Plování sílí plíce, řídí dech a hrudník rozšiřuje. Dále nechť dítě používá svého hlasu, byť mu rozuměti nebylo, neboť tím se pružnost svazů hlasových uchová. Má-li dítě nejapnou chůzi, šoupá nebo dupe nohama, nechť pilně se zabývá tělocvikem a hlavně koná volné pochody v taktu po delší dobu. Dveřmi ať netluče, věcmi, s nimiž zachází, hlomoz nepůsobí, při posunech obličej nepitvoří, při jídle jazykem nemlaská, pokrmy řádně žvýká a ne hltavě polyká.

Zraku zvláštní péče a opatrnost se věnuj.

Chybují rodičové, kteří nechávají hluchoněmé dítě své celý den bez dohledu mimo dům pobíhati, ale chybují také ti, kdož u veliké úzkostlivosti, by dítě k úrazu nepřišlo, nebo jiným nebylo k posměchu, doma uzavřené drží. Moudré vychování vyžaduje, by co možná hojně různých věcí k nazírání se mu předvádělo, a dítě vede se k tomu, by věcí těch si nejen povrchně, ale také zevrubně co do celku i částí všímalo. Nejlépe vzíti dítě s sebou na pole neb do zahrady, kde se pracuje, a dáti mu konati rozličné lehčí práce v domácnosti, voditi je do kostela, na trh, do města, na venek, do dílen, výstav, slušných panoram, zvěřinců,

a pod. Jako dárky hodí se pro ně dobré knihy s obrázky, jež představují zvířata, hlavně domácí, pak předměty zajímavé ze života lidského vůbec, z dětského zvláště.

Ku hře dávejme jim malé výkresy, stavěti ze dřeva a kamínků, skládati barevné obrazy, napodobovati práce v dílnách a v hospodářství, běhati o závod, chytati, hráti v míč na zdravém vzduchu s mravnými soudruhy.

Nedávejme hluchoněmému dítěti nikdy přednost před ostatními dětmi, je stále do očí nelitujme, tím méně jím pohrdějme, je nezanedbávejme a za ně se nestydme!

Jako každé dítě více méně jest smyslné, tak i hluchoněmé, pročež nenavykejme je mlsnosti a marnivosti.

Příklad náš a celé naše chování působí blahodárně na náboženskou a mravnou stránku dětské jeho mysli. Základ k tomu spočívá v každém člověku, tudíž i v hluchoněmém; jen potřebí, přistvořenou, dřívejší schopnost buditi a k samostatnosti vésti.

Má-li dítě býti trestáno, přesvědčme se dříve, byl-li jaký výslovný rozkaz dán a pochopilo-li dítě naši vůli, sic jinak činili bychom dítě nedůvěřivým, zarputilým a budili bychom v něm cit bezpráví.

12. *Přijetí do ústavu hluchoněmých.*

Dosáhlo-li dítě určitého věku, kdy do ústavu pro hluchoněmé by mohlo býti přijato, hledtež, rodiče, o to v čas se postarati. Obvykle přijímá se po 8. roce. Stalo-li se ohluchnutí v době, kdy dítě již mluvilo, může přijato býti před 8. rokem, aby řeč nezapomnělo.

Nežli jest dítě přijato do ústavu hluchoněmých, a není-li blbé, nechť asi po 7. roce chodí do veřejné školy obecné. Byť učitel nemohl k němu bráti zvláštní zřetel, bude tam před možným úrazem chráněno, naučí se jistému mravu a pořádku, a může i poněkud na vyučování podíl bráti, zvláště na mechanickém psaní, kreslení, počátečním lehčím počítání a tělocviku. Zná-li se učitel poněkud ve způsobu vyučování hluchoněmých a věnuje-li dítěti poněkud větší pozornost a péči, bude pokrok ten tím větší.

Avšak na řádné vyučování hluchoněmého škola obecná stačiti nemůže.

Ústavy hluchoněmých jsou v Čechách: v Praze, Litoměřicích, Budějovicích a Hradci Králové; na Moravě: v Brně, Ivančicích a Lipniku.

13. Vyučování hluchoněmých.

Zde si pouze povšímneme zvláštnosti vyučování hluchoněmých, totiž vyučování řeči.

Přirozená řeč hluchoněmého jest řeč *posuňková*. Tuto rozšířiti na celý obor vyučovací u hluchoněmého, bylo úkolem staršího způsobu vyučování hluchoněmých, t. zv. *francouzského*¹⁾. K tomu sloužil též tak zvaný prstopis, či abeceda prstová, povstalá určitým postavením jednotlivých prstů, čímž tvar písmen byl napodoben.. „j.“

Jiný způsob vyučování hluchoněmých jest t. zv. *německý*²⁾. Hledí hluchoněmého naučiti mluvit i řečí slyšitelnou v uvědomělého člověka vzdělati. Jest to možno, pokud mluvidla hluchoněmého jsou zdráva.

Každá hláska vyžaduje zvláštního postavení ústrojů mluvných, kteréž hluchoněmý může zrakem pozorovati. Zvuku ovšem neslyší, pocituje však chvění mluvením povstalé na prsou, hrdle, rtech, tvářích, nose, temeni. Hlávky zrakem a pocitem poznané pronáší hlasitě, a spojuje v slabiky, slova a celé věty. Při tom si pamatuje v obličejí povstalé změny i zvláštní určitou polohu ústrojů mluvných, a naučí se na ústech čísti, co jiný mluví.

Na ústavě Pražském přidržují se metody německé, avšak při vyučování *náboženství* používají metody zvláštní³⁾, která se opírá o řeč posuňkovou. »Přirozená mluva posuňková jest vlastní mateřštinou hluchoněmých, již lze nejrychleji a nejjistěji působiti na mysl a rozum těch, jimž cesta představ sluchem jest uzavřena.«

14. Další péče o hluchoněmé.

Jest třeba postarati se nejen o řádné školské vzdělání hluchoněmých, ale také o vzdělání odborné pro určité povolání, jež by pro ně se hodilo. Jest mnoho hluchoněmých, kteří, ač nechodili do ústavu hluchoněmých, přece stali se řádnými dělníky a řemeslníky. Řádným školským vzděláním stane se však u nich výběr v povolání větším a snažším, a přispěje se k zvětšení jejich ve-zdejšího blaha.

¹⁾ Viz v dějinách vychovávání: Kar. Mich. de l'Épée.

²⁾ Kar. Kmoch: Vyznati musím, že hluchoněmí, jež jsem dle franc. metody vzdělané viděl, skoro tak rychle svými prsty psali, jako my mluvíme, a jiní na jejich prstech stejnou rychlostí četli.

³⁾ Viz v dějinách vychovávání: Sam. Heinicke.

⁴⁾ Viz v dějinách vychovávání: Václ. Frost.

V ústavě hluchoněmi zaměstnávají se v domě, kuchyni, zahradě a j., zhotovují práce z lepenky, vystřihují, vyřezávají ze dřeva, modelují, pletou, šijí, spravují a látají, dívky mimo to perou, žehlí, háčkují a jiné, čímž se v nich budí záliba v užitečné práci.

Některé ústavy mají také dílny pro své chovance. Není toho nezbytně třeba, pokud jde o učení skutečnému řemeslu; neboť jest v tom případě lépe, učit se mimo ústav a zvykati si na obcování se slyšícími.

Pro jinochy jest voliti řemeslo, které nepodléhá módě, nevyžaduje značných prostředků, dovoluje jim pracovati jako dělníkům a později samostatně. Nejlépe se hodí pro ně: obuvnictví, krejčovství, truhlářství, soustružnictví, sedlářství, bednářství, knihařství, kožešnictví, rukavičkářství, tkadlcovství, pasířství, zlatnictví, stříbrnictví, zahradnictví. Řemeslo, jako řeznictví, jež vyžaduje mnohonásobného styku s jinými lidmi mimo dům, nehodí se pro ně; rovněž kupectví. Kovářství a zámečnictví se jim nedoporučuje, ježto by nedovedli do taktu kouti. Rovněž nehodí se hodinářství.

V některých továrnách, jako: na doutníky, hračky, hole, obrázky a j. mohli by hluchoněmi oběho pohlaví nalézt zaměstnání, avšak příliš jednotvárné zaměstnání nehodí se pro ně, a v případě, že by továrna zastavila práci, těžko jim ihned nalézt vhodnou práci jinou.

Práce při polním hospodářství z části hodí se pro ně; nikoli však při dobytku, koních, na mlatě a p.

Dívka hodí se k šití bílého prádla, oděvu, žehlení, děláni klobouků. Za služku se nehodí, leda ve větší domácnosti, kde je služek několik, a lze-li hluchoněmé přesně vymeziti její práci, na př. šití, žehlení, správkou prádla a p.

Ku kreslení, malbě a sochařství měl by se hluchoněmý obrátiti jenom tehdy, má-li umělecké schopnosti; bez těch byl by pouhým hudlařem.

Pro hluchoněmé z lepších stavů, kteří nechtějí věnovati se řemeslu, bývá těžko vyhledati vhodné povolání. Zámožní věnují se namnoze hospodářství a zahradnictví. Jako úředníci nemohou dobře postupovati. Jako učitelů v ústavech hluchoněmých užívá se jich čím dál tím méně, ježto i k vychovávání i k vyučování jest lépe voliti učitele slyšící.

Jest radno, zůstanou-li bývalí chovanci v učení a v díle na blízku ústavu, by jim tento mohl býti náboženskou a mravnou oporou.

Velice prospěšny jsou v tom ohledu *spolky* hluchoněmých a *ochranné ústavy* pro dospělé hluchoněmé. (V Praze a v Budějovicích).

15. R. 1885 bylo v Čechách 4448 hluchoněmých (2423 mužsk. a 2025 žensk.). V královstvích a zemích na Říšské radě zastoupených počítá se 28.958, v zemích koruny sv. Štěpána 20.000, v celé Evropě 250.000 hluchoněmých ¹⁾).

2. Výehov slepých.

1. *Slepec* jest člověk buď již od narození nevidomý, nebo později osleplý.

Slepý, postrádaje nejdůležitějšího smyslu, jest chudší o velikou tu hojnost představ, jichž jedině zrakem lze se dodělati.

S tím souvisí také slepcova neobratnost, ostychavost a bázlivost, pokud s okolím není dobře seznámen.

Za to však sluch, hmat a také čich bývají u něho více vyvíčeny, nežli u vidomých.

S jemnějším sluchem a hmatem souvisí vůbec jemnější citlivost, a proto slepec vyniká citem nad hluchoněmého.

Nejsa okolím tou měrou poután a vyrušován jako vidomý, vštěpuje v paměť svou snadněji, hlouběji a trvaleji.

V obcování s lidmi neschází slepému hlavní prostředek — řeč, a proto slepec bývá přitulnější nežli hluchoněmý, k čemuž ovšem také přispívá vědomí jeho nesamostatnosti.

Řeč jest také příčinou, že slepec může nabyti značné míry vzdělání. Jsouť známi nevidomí učenci, ovšem více ještě umělci (Didymus z Alexandrie, ²⁾ Josef Proksch.)³⁾

Berthier, učitel v Pařížském ústavě hluchoněmých, sám hluchoněmý, přirovnává hluchoněmého k slepci dí: »Pokud vím, není mluvčího, jenž by raději volil býti slepcem než hluchoněmým; a

¹⁾ Kar. Kmoch — Příspěvky k dějinám Pražského soukromého ústavu pro vzdělání hluchoněmých. V Praze. 1886. — Hill, — Die Geistlichen und Schullehrer im Dienste der Taubstummen. Weimar. 1882. 3. Auflage. — M. Hötzel — Bilder aus der Taubstummenwelt. Dresden. 1881.

²⁾ Ida Gr. Hahn-Hahn — Die Väter der Wüste. 471.

³⁾ R. Müller — Jos. Proksch Prag. Calve. 1874.

věru, kdož by mohl zapřít smutný dojem při pohledu na slepce? Byť úsměv slepci zahrával kolem rtů, ruměncem barvil jeho líce: přece zaniká cit v tichu hrobovém, neb on sám představuje obraz hrobu. Celý život jest zastřen věčnou tmou, aniž by jediný paprsek pronikl ztuhlými víčky. Jest to oběť, pronásledovaná zákazonosnou smrtí neustále, i mezi živoucími a v nejkrásnějším světle a v záři slunečné. Hluchonémý se těší jako všickni jiní lidé lesku zraku, stkvostným barvám květín, bohatství vracejícího se jara a všemu půvabu, jež skýtá krása přírody a života. Myšlenky hluchoněmého znamenati lze tak zřetelně, jako průhledným sklem. Jeho postava jest přímá, příjemná, naznačující spolu hodnotu lidskou; jeho povaha značí neodvislost; oči předstihnou živost, silou a bystrostí každého mluvícího, v nich zrcadlí se nepokrytá ryzí duše, neboť my se nelčíme, nepřetvařujeme, třeba bychom sebe více o to se namáhali a v tom se cvičili; původní povaha zachová se u nás ryzejší než u mluvícího. — Slepce se bez vůdce nemůže obejít a má potřebu hole jako podpory. Hluchonémý nepotřebuje ani průvodce, ani podpory, on svou cestu může konati i bez přítele. — Častější návštěva veřejných míst jest mu zábavou a zvykem bez úrazu. Otřásání země naznačuje hluchoněmu blíženi se vozu, a nemáme posud ni jediného případu, by hluchonémý byl býval přejeto. Ovšem nebývá tak šťasten při harmonickém koncertu, za to však nalézá tisícero náhradu v širém světě. Ó, přírodo, možno-li veškeru tvou krásu a poesii vypsati! Slepce jest zcela nepřístupen pochopení této harmonie, kterou základná mluva nedovede vyličiti, která výše stojí nad harmonií hudby, jako dílo Božské nad lidským. Jedná-li se o řešení otázky, zdali hluchonémý nebo slepý vlasti své může býti prospěšným, tu ovšem nelze onomu ve sněmovně zasedati, zato však může přispěti písemně svou radou a svým míněním. Doráží-li nepřítel na brány, může hluchonémý tak dobře vládnouti zbraní, jako mluvící. Lze-li pak toho žádati na slepci, jehož koule snad by padaly na jeho druhy? Hluchonémý může vysvoboditi tonoucího, nebo v nebezpečí života v ohni se nalézajícího. Jak by tu chudš slepec pochodil, nevida ni řeky tekoucí, ni domu hořícího? Chceme-li seznati, kdo více prostředků nalézá k obohacení svého vědění a vzdělání, shledáme, že slepec požívá jediné té přednosti, že může duševný majetek svůj sluchem rozhojňovati; hluchonémý má za to výhradně pro sebe knihy, rukopisy, archivy po tisíce let nahromaděné, umění a vědy; výtvarné umění, přírodní vědy, lučbu a j. Není vědy, není umění, vyjma hudby, k nimž by hluchonémý neměl přístupu — a slepec...?

3. Slepota jest buď od *narození*, nebo vzniká *později*. K náležitému zření třeba především zdravého oka; oko správně nevyvinuté nebo zakrnělé zří špatně nebo vůbec není schopno vidět. Slepota může vzniknouti vlivem zákalů a jiných změn průhledných částí oka: zakalením rohovky, čočky, sklivce, vystou-

pením krve do moků očních, vymknutím se čočky a j. Druhý způsob chorob, jež vedou k slepotě, týká se nervové části oka; jsou to: ochuravění sítnice, nervu zorného, porušení mozkového ústředí. Mnohdy jeví se slepota beze všech patrných změn jak na oku, tak i v nervech i v mozku; tak na př. mijející slepota po náhlých horečnatých chorobách, jako spále a tyfu.

Dítky již od narození slepé, pokud stíženy jsou černým zákallem, mívají oko dosti jasné; tu mohou rodiče dosti dlouho býti v domněnčí, že dítě vidí, jež může snadno přijíti k úrazu.

Většina slepých dítek přišla o zrak do 6 let. Příčinou může býti: oční zánět, vzniklý nečistotou, prachem, přílišným působením světla na útlé oko dětské, umývání očí nečistým ručníkem, ostrým větrem, mačkáním očí při umývání neb utírání; dále neštovice, rozličného druhu vyraženiny na hlavě. Často jest příčinou neopatrnost rodičů, chův a jiných domácích, dávajících dítěti věci špičaté neb ostré do rukou; nedostatečný dozor na místech očím škodlivých a nebezpečných: na blízku kouře, prachu, roští, trní a p.

4. *Cvičení těla vůbec.* Slepé dítě má tak jako vidomé *učiti* se lézt a choditi. Naučí-li se choditi ve světnici, nechť také zvyká choditi bez vůdce po dvoře, v zahradě a j. Aby v tom se vy-cvičilo, možno mezi 2 stromy nebo koly napnouti šňůru, podle níž by šlo.

Aby *hlavu* neslušně na prsa nesvěšovalo, stavme je častěji ke stěně.

Při *chůzi* ať kolena příliš neohybá, nohama po zemi nešoupá, velké kroky nedělá, tělo nekolébá; vůbec ať zvyká chůzi volné a slušné.

Sedá-li, nechť zvyká dříve rukou sáhnouti tam, kam chce usednouti. Nechť sedí přímo, nohou nekroučí, jimi neklátí.

Při *zvedání* věcí se země nechť skrčí nohy, ale těla neohybá.

Při *jídle* nechť rukou pokrm a nápoj k ústům donese, ku lžici a sklenici se příliš neshýbá. Také je zvykejme, by si při tom, jako při všem vůbec, samo posloužilo.

Má též k tomu býti vedeno, by způsobně kašlalo, kýchalo, nos si utíralo a p.

Posléze prospějí též některá zvláštní cvičení těla: hlavy, rukou, trupu, nohou a p.

5. *Cvičení smyslu.*

Sluch jest u slepců jemnější nežli u vidomých, protože jest více cvičen. Rozeznají vzdálenost zvučícího předmětu, prostrannost

uzavřené sně, zdali v pokoji nábytek či nic, jsou-li dvře otevřeny, poznají lidí po hlase a kroku. Slepé dítě buď cvičeno, rozeznáváti peníze a jiné věci po zvuku, rozeznáváti vzdálenost, směry a j. v poznávání tonů, cvičeno ve zpěvu a hudbě.

Při cvičení sluchu pamatujme, by dítě nenavyklo, hlavu kloniti a ústa otvírati ve stranu, odkud zvuk přichází.

Hmat bývá u slepců neobyčejně vyvinut, ježto kůže u nich jest velice citlivá. Proto také bývají na zimu a horko choulostivější nežli vidomí. Dítě nechť cvičí svůj hmat napřed na věcech menších. Na př. nechť ohmatá knihu se všech stran, pak ať ukáže na desky, hřbet, listy, hoření rohy, dolení, ať listy počítá a pod. — Dobře by bylo, míti po ruce sbírku modelů rozličných věcí, jež by pohodlně mohlo jednou nebo oběma rukama ohmatati. Též dobře poslouží sbírka látek na oděv, semen, koření, peněz a j. Předměty příliš veliké nechat naučí se znáti z modelů nebo z obrazů vypuklých.

Čich a *chuť* bývají též jemnější nežli u vidomých. Jest s prospěchem, některé neškodné věci dáti dětem rozeznáváti těmito smysly.

6. *Cvičení v práci.*

Důležité jest, učiti slepce šat svůj skládati, oblékati, svlékati, zapínati se, klíčky dělati a p.

Učíme-li slepce nějaké práci, sedněme *podle* něho; on pak ohmatává naše ruce, by poznal, co děláme.

Počítí jest s prací nejlehčí. Pro dítě venkovské hodí se: cupování hadříčků, draní peří, svíjení příze, loupání lusků a p.; větší dítě může vodu nabírat, dříví nositi, máslo tlouci. Dívka může malé děti oblékati, svlékati, je ošetřovati; stláti, práti, mandlovati a p. Dospělý slepec může hnáti jednoduché stroje klikou nebo kolem, sklo brousiti, měchy šlapati, dříví řezati, v hmoždíři nebo stoupě rozličné věci roztloukati, cihly dělati a j. Při náležitě trpělivosti a vytrvalosti lze slepce naučiti pletení přikrývek, rohoží, bačkor, úlů, košů, potahování seslí rákosem, pracím z lepenky, stavění klecí, pletení drátěných sít a mříží. Pro cvičení v jiných pracích jsou výbornou školou: pletení punčoch a předení lnu.

Při cvičení v práci bylo by dbáti těchto pravidel:

a) Volme k spracování raději věci tuhé nežli měkké.

b) Ať to nejsou věci příliš dlouhé, by slepec rukou mohl pohodlně je ohmatati.

c) Napřed ho seznámme s jednotlivými nástroji a jich upotřebením.

d) U nástrojů špičatých mohou s počátku špičky býti tupější. Ostrých nástrojů užití budiž slepci dovoleno jen při sezení neb stání, nikdy v chůzi.

e) By se zbytečně nenamáhal, ukažme mu rozličné výhody při práci.

f) V dílně budiž nejvýzornější pořádek.

g) Při tom třeba veliké trpělivosti. Poněvadž vše koná s velikou úzkostlivostí, proto brzy se unaví a potřebuje častějšího odpočinku.

Vedeme-li slepce k pracovitosti, jde o to, by si především práci zamiloval, a ne tak aby prací mnoho vyzískal.

7. *Vyučování školního* může se účastniti slepé dítě, není-li zároveň hluché nebo blbé. Ve škole veřejné může spolu s vidomými učiteli se s prospěchem: *náboženství, mluvnictví, počtům z paměti a dějepisu.*

Čtení učí se na latince vypuklé.

Písmo *psací* pro slepé jest dvojí: Kleinovo a Braille-ovo.

K psaní způsobem prvním jest skříňka s abecedou; každé písmě v podobě latinské je sestaveno z jehel, jež upevněny jsou do kovového sloupku. Těmito literkami slepec tiskne. Na obráceném papíře může ohmatáním přečísti, co vytiskl.

Slepec Ludvík Braille ¹⁾ sestavil zvláštní písmo pro slepce. Vybodává skupiny teček, jež znamenají písmena.

Písmo Braillovo vzešlo ze znamení, které jest složeno ze šesti bodů, postavených po třech ve dvou řadách svislých a označované shora dolů (při čtení) počínaje levou řadou

1. . 4 levá řada 1, 2, 3,

2. . 5

3. . 6 pravá řada 4, 5, 6.

První skupina deseti obrazců, obdržených methodickým složením

¹⁾ Ludvík Braille narodil se 4. ledna 1809 v Coupvrey (Seine-et-Marne), as 20 mil severozápadně od Paříže, kde otec jeho byl sedlákem. V 3. roce věku svého oslepl následkem poranění oka nožem. 15. února 1819 byl přijat do ústavu mladých slepců v Paříži, kde brzy všechny spolužáky své předstihl a to nejen v předmětech literních, nýbrž i v hudbě. Již r. 1827 jmenován učitelem na téměř ústavu. V roce 1829 uveřejnil ve zvláštním spise soustavu svého písma i notopisu. Žel, že zemřel již 6. ledna 1852. Geniální soustava B. razila si cestu do všech škol slepců.

teček 1, 2, 4, 5 tvoří základní znamení abecedy **a, b, c, d, e, f, g, h, i, j**.

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j

Bod 3, připojen ku každé písmeně základní dává znamení druhé skupiny **k, l, m, n, o, p, q, r, s, t**.

k	l	m	n	o	p	q	r	s	t

Body 3, 6, připojeny ku znaménům základním, vytvořují třetí skupinu **u, v, x, y, z, ý, ž**.

u	v	x	y	z	ý	ž

Čtvrtá a poslední skupina vznikne připojením bodu 6 ku každému z prvních deseti znamení **á, ě, ě, d', š, ň, ch, ť, ou, ř**.

á	ě	ě	d'	š	ň	ch	ť	ou	ř

Znamení rozdělovací jsou podobně utvořena jako znamení první skupiny, ale sestrojena z teček 2, 3, 5, 6.

,	;	:	'	!	()	"	*	°

Šest znamení utvořeno jest mimo tyto skupiny: bod 3 ' neb tečka zkratková, body 3, 6 — (znamení rozdělovací nebo pomlčka), tečky 3, 4 í, tečky 3, 4, 6 ú, ů, body 3, 4, 5 é, body 3, 4, 5, 6 znaménko číselné.

'	—	í	ú	ů	é	čís. znaménko

Číselné znaménko mění v číslici každé znamení neb skupinu první řady, kterou předchází 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0.

• • • • • • • • • •									
• • • • • • • • • •									
čís. zn.	1	2	3	4	5	6	7	8	9 0

Číslovky řadové jsou tvořeny znameními rozdělovacími, jež přetlčází znaménko číselné.

• • • • •				
• • • • •				
• • • • •				
čís. zn.	1.		2. atd.	

Bod 3 rozděluje číslo po třech místech (9. 3 4 5).

Bod 2 odděluje čísla celistvá od míst desetinných.

Zlomky obyčejné vyjadřují se v písmu: čítec číslovku základní, jmenovatel číslovkou řadovou. Když za číslovkou řadovou následuje znaménko rozdělovací, musí státi před tímto znamení složené z bodů 2, 4, 5, 6.

Znaménka, vyjadřující římské cifry, jsou písmena abecedy a nepředchází jich číselné znaménko.

• • • • • • • •						
• • • • • • • •						
• • • • • • • •						
I	V	X	L	C	D	M

Ostatní znaménka počtářská jsou takto složena :

+	z bodů 2, 3, 5	• •	—	z bodů 3, 6	• •	×	z bodů 2, 3, 6	• •
• •		• •		• •		• •		• •
+		+		—		×		×
:	z bodů 2, 5, 6	• •	=	z bodů 2, 3, 5, 6	• •			
• •		• •		• •		• •		• •
:		:		=		=		=

Stupně (min. a vteřiny) a jich díly značí se v číslech základních, po nichž následuje znamení složené z bodů 3, 5, 6 pro stupně. Znamení z bodu 3 pro minutu, znamení dvakrát bod 3 pro vteřinu.

Písmena vypuklá se čtou bříškem ukazováčku nebo třetího prstu pravé nebo levé ruky, která se drží otevřena nad stránkou. Čte-li se prstem pravé ruky, musí prst levé ruky buď násle-

dovadí za pravou rukou, aby kontroloval, nebo zůstane na počátku řádky, aby dítě vědělo, ve které řádce čte.

Psací stroj Braillov skládá se ze dvou plechových desek, které po jedné straně jsou spojeny, a při druhé otvírati se mohou jako kniha. Ve spodní desce jsou ve vodorovných a svislých řadách obdélníky, složené ze 6 prohlubených bodů, jimž ve vrchní desce odpovídají obdélná okénka. Tato okénka mají po stranách uprostřed zářezy. Na stroji nalézají se v obou rozích 2 nýtky k upevňování papíru.

Stroj položí se tak, aby otvíral se od strany levé k pravé. Mezi obě desky vloží se papír.

Bodec drží se svisle, palec a ukazovák na rukojeti, prostřední prst pod ním a po stranách podle toho, které body jest mu dělati, v jednom z dvou úhlů, neb uprostřed stran svislých obdélníka.

Aby žák věděl, do kterého okénka má psáti, ukazovák levé ruky položí se v levo od okénka, do kterého se píše. Při psaní počítají se body zdola nahoru a píše se od levé ruky k pravé zdola nahoru. Za slovem vynechá se vždy prázdné okénko; rovněž tak za , ; . ? !, za závorkou) (druhý díl , za uvozovkou (zadní) “. Pak napřed před přední závorkou (a přední uvozovkou „. U pomlčky vynechá se okénko před i za, kdežto u rozdělovacího znaménka se okénko nevynechá. U hvězdičky dle jejího upotřebení ')

Zeměpisu učí se na mapách vypuklých.

K měřictví používá se obrazců a těles, pak jiných pomůcek, k ohmatání způsobilých.

K přírodopisu a fysice slouží skutečné předměty nebo modely.

Ústavy vychovavací a vyučovací pro slepce jsou: v Čechách v Praze na Hradčanech ústav Klárův s opatrovnou, na Moravě v Brně.

8. *Další zaopatření slepců.* Slepce je těžko, státi se kdy samostatným; vždy jest mu třeba opory, to buď ve vlastní rodině nebo v ústavě zaopatřovacím. Jest tu někoho třeba, kdo práci mu opatří a hotovou zase od něho přijme; kdo ob čas ho povzbudí a na dobré cestě zadrží.

V Praze k tomu účelu pracuje ústav Klárův. Jeho účel jest: »Dospělým slepcům podati pomocnou ruku, je ve společném obydlí pod společným dozorem přidržovati k užitečnému zaměstnání, by vyrvání byli bludnému, nestálému životu, žebrotě a lenosti, a ve snášlivém obcování se sobě rovnými nalézti až do konce života potřebné zaopatření, aniž by jakýmkoli způsobem státu nebo občanské společnosti stali se obtížnými.« Avšak ústav

*) Viz: Jak učiti písmu Braillovu? Vydal Klárův ústav nevidomých v Praze.

ten také vyučuje slepce rozličným pracím a vyučené posílá ven, načež i dále s nimi zůstává ve spojení ve příčině opatrování práce.

Pro slepce, kteří nejsou práce schopni, jest zaopatřovací ústav »Francisco-Josefinum« v Praze.

9. R. 1880. bylo slepců v Čechách 5036 (2584 muž., 2452 žen.) na Moravě 2062 (982 m., 1080 ž.), ve Slezsku 481 (240 m., 241 ž.), v zemích na říšské radě zastoupených 20.094 (10.622 m., 9472 ž.), v zemích koruny sv. Štěpána 20.839 (10.242 m., 10.597 ž.).

Dle soupisu slepců, jež provedl ústav Klárův, bylo v Čechách r. 1874 přítomných slepců 4031, r. 1894 však 4125. Připadal tudíž 1 slepec v r. 1874 na 1267 obyvatelů, r. 1894 na 1415 obyvatelů. Dle věku bylo slepců :

	R. 1874	1894
do 6 let	112	81
od 6 do 14 let	196	233
od 14 do 20 let	157	231
od 20 do 45 let	933	985
přes 45 let	2361	2592

Ohledně *navštěvy školy*:

školu navštěvovalo	1351	2807
v ústavech bylo vychovááno	89	201
bez školního vzdělání zůstalo	2361	1117

Ohledně *zaměstnání* bylo:

v ústavech pro slepce	70	174
bez zaměstnání	2415	2255
žebrotou se živilo	828	587
obcemi živeno neb podporováno	210	392
hudebníků	111	149
kolovrátkářů	118	148
při ženských ručních pracích	28	62
při dom. práci	41	197
ladičů pian	2	16
košíkářů	2	34
kartáčníků	0	44
při vpletání židlí	0	3
při pletení rohoží	0	13
učitelů hudby	0	5

Patrně, že dosti ještě zbývá činiti, by o řádné vychování a vyučení slepců v zemích Českých bylo postaráno.¹⁾

¹⁾ Štěp. Šeb. Sekáč — Vychování a vzdělání slepců doma a ve škole. V Praze. 1870. — Jos. Libansky — Die Ausbildung der Blinden in der

3. Výehov blbých.

1. Jest třeba přesně lišiti *blbé* a *slabomyslné*; jedni i druzi mohou býti *kretiny*.

2. *Slabomyslní* nemohou v duševném rozvoji stačiti dětem duševně zdravým, a proto bylo by s prospěchem, při vychovávání i vyučování míti na ně zvláštní zřetel, po případě zříditi pro ně školy zvláštní, *pomocné*.

3. Blbost jest buď *čilá* (jará) nebo *ochablá* (chabá), *zřejmá* nebo *skrytá*, *vrozená* neb později *povstalá*.

Čilost u blbých jeví se jednak tím, že blbý stále a nerozvázně *mluví*, nebo že jsa němý, stále *pobíhá*. Na oboje třeba velice dáti pozor, ježto mohou sobě snadno ublížiti a věci kolem sebe poškoditi. Takový blbec třísky ze dřeva, hřebíky, střeptiny skla, cupaniu, motouz, odstřížky látek, pecky, písek a j. snadno sobě nebo jiným cpe do úst, škrabe, z lásky do ruky nebo tváře kousne, což jiní po něm rádi napodobují.

Ochablá blbost pozná se na prvý pohled po výrazu tupém, a po neobratném se chování, ať blbý stojí, sedí, se pohybuje, jde, se směje, pláče, prosí, líbá, jí a j.

Nesnadno bývá poznáti *skrytou* blbost, a jest tu třeba delšího pozorování, zejména: v noci, při svlékání, oblékání, zda-li blbý pamatuje si místo, při počítání do 3—5, při pojmech více a méně, jednotném a množném čísle, při rozeznávání sebe od jiných. Takový nezjevný blbec bývá někdy velice nebezpečný, ježto bývá pořouchlý a zlomyslný, takže po výkonu dobrém ihned dovede provésti čin tak zlomyslný, že až úžas vzbuzuje. Na př. strčí někomu do úst hřeb nebo střeptinu skla, uteče, shasí všechny lampy a vrhne se na zem, takže druzí chovanci přes něj padají, čímž způsobí se ohromný povyk; při tom o nějaké lítosti nelze mluvit.

4. *Blbost* vyžaduje zvláštní péče směrem dvojím: lékařským a vychovatelským.

Lékaři jest zde pečovati o zlepšení tělesného stavu dítěte, vychovateli o rozvoj duševný.

österreich.-ungar. Monarchie. Wien. 1886. — Zpráva o činnosti a výkaz jmění Klárova ústavu pro zaopatření a zaměstnání dospělých slepců v Čechách v r. 1892, 1893 a 1894. V Praze 1895.

Pokud jde o hlubě naprosto neschopné, může se jednati jen o pouhé ošetřování; avšak i toho je třeba: vyžaduje toho křesťanská láska, ujeti se těchto ubohých.

Jde-li o léčení blbosti, lépe to možno v ústavě, kde zkušenost si razila cestu, nežli v bytu soukromém.

Lze-li v době mimo vyučování a za náležitého dozoru opatřiti styk zdravé mládeže s blbými, může to na tyto míti velmi blahodárny vliv, kdežto ona učí se míti ochrannou ruku nad slabými a ubohými a tím cvičí se ve křesťanské lásce.

5. *Vyučování blbých.*

a) *Náboženství.* Jde tu o rozvoj stránky rozumové, ale zvláště o pohnutí citem i vůlí. Počíná biblickými příběhy a končí přípravou k přijetí svátostí.

Jsou mezi blbými někteří, při nichž stránka citu mnohem více jest zakrnělá, nežli stránka rozumu. Nepodaří-li se, tuto bezcitnost prolomiti, pak není tu možný náboženský život, a blbý jest v tom směru nevyléčitelným. Jest to pak nejen blbost, ale spolu také mravná zrudnost. Avšak takových je po skrovnu. Naproti tomu jsou blbí, při nichž cit nad rozum vyniká; a celkem ukazuje zkušenost, že stránka citu bývá méně zakrnělá, nežli stránka rozumu. Blbé děti jeví přichylnost a vděčnost k představeným, soustrast a lásku vespolečnou. Při vyprávění biblických a jiných příběhů jeví radost, účastenství, horlivost, nevoli a p.; i může konečně i svědomí se probuditi a jejich srdce pro poznání Boha a lásku k němu schopným se státi.

b) *Učení věcné.* Jím má se buditi a bystřiti pozornost, cvičiti oko, buditi soudnost, šířiti obor vědomostí, podporovati obráznost, buditi pud napodobovací, zvláště však přispěti k rozvoji schopnosti k mluvení.

c) *Učení mluvnické, čtení a psaní.* Mluvnictví budiž připojeno k učení věcnému, a jen u schopnějších může býti přivedeno na jakýs stupeň dokonalosti. Čtení a psaní jest namnoze možno, psaní u schopnějších i jako krasopisání.

d) *Počty* bývají nejslabší stránkou blbých. Cokoli zde lze docílit, jest to možno jen na základě názoru.

e) *Kreslení* opírá se o tvaroznalství, jež jest výbornou školou soudnosti.

f) *Zpěv a hudba* jsou výtečnými prostředky vychovavacími u blbých, a není možno dosti je doporučovati.

g) Rovněž i *tělocvik*.

Blbci, pokud zároveň jsou hluchoněmi nebo slepí, nemohou účastniti se některého vyučování blbých, a má každý z nich potřebí vedení zvláštního.

6. *Práce* u blbých má především účel vychovavací. Mládež budiž záhy již k ní vedena. Práce budiž přiměřena dítěti. Nejvhodnější jsou především různé práce v domácnosti. Pokud může ústav spojen býti s polním hospodářstvím a se zahradnictvím, poskytne chovancům mnohou užitečnou práci a přispěje k snazšímu svému vydržení. Pro zimu je třeba opatřiti domácí práci ruční a u obratnějších práci řemeslnou. Vše to závisí od schopností jednotlivců.

7. R. 1882. bylo blbých :

V Čechách 7794, na Moravě 3000, ve Slezsku 956, v zemích na říšské radě zastoupených 33.313, v zemích koruny sv. Štěpána 18.758.

V ústavě idiotů v Praze na Hradčanech bylo v r. 1895. celkem chovanců 63 (40 muž., 23 žen.).¹⁾

V Praze jest pro slabomyslné škola pomocná.

Jak mnoho zbývá učiniti pro tyto ubohé členy lidské společnosti, kteří namnoze posud bývají terčem lidské nezvedenosti, a předmětem milosrdenství téměř jenom tam, kde u veřejných cest, u dveří chrámův a o poutích v prachu a v úpalu slunečním nebo v mraze o almužnu prosí!

¹⁾ Dr. K. Amerling — Die Idiotenanstalt des St. Anna-Frauen-Vereins in Prag. Prag. 1883. — Dr. H. Sengelmann — Systematisches Lehrbuch der Idioten-Heilpflege. Norden. 1885. — Dr. H. Sengelmann — Bilder aus dem Leben der Idioten und der Idioten-Anstalten. Norden. 1885. — Aug. Kurz — Das schwachsinnige Kind. Wien. — Kar. Richter — Die Leipziger Schwachsinnigenschule. Leipzig. 1893.